

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aytekin YILDIZ

SULTÂN VELED'İN REBÂBNÂMESİ'NDE METAFORİK DİL

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Aytekin YILDIZ

SULTÂN VELED'İN REBÂBNÂMESİ'NDE METAFORİK DİL

Danışman

Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2025

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Aytekin YILDIZ'ın bu çalışması jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE (İmza)

Üye : Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Şeyda ÖZTÜRK (İmza)

Üye : (İmza)

Tez Başlığı: Sultân Veled'in Rebâbnâmesi'nde Metaforik Dil

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :/...../2025

Mezuniyet Tarihi : 31/07/2025

(İmza)
Prof. Dr. Seda BAYRAKTAR
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora tezi olarak sunduğum “Sultân Veleđ’in Rebâbnâmesi’nde Metaforik Dil” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Aytekın YILDIZ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Aytekın YILDIZ
Öğrenci Numarası	20195250001
Anabilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ahmet ÖGKE
Doktora Tez Başlığı	Sultân Veled'in Rebâbnâmesi'nde Metaforik Dil
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2714859946
Rapor Tarihi	14/07/2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %29 Alıntılar dahil: %34
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 593 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Turnitin raporunda Benzerlik oranının belirlenen limitlerin üzerinde çıkması intihalden dolayı olmayıp, tez konusu olan Rebâbnâme metninin pek çok yayında kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır.	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı Prof. Dr. Ahmet ÖGKE İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	xv
ÖZET	xvi
ABSTRACT	xvii
ÖNSÖZ	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTÂN VELED'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE METAFOR KAVRAMI

1.1. Sultân Veled.....	3
1.1.1. Doğumu ve Ailesi.....	3
1.1.2. İlmî Durumu	3
1.1.3. Evliliği ve Çocukları.....	3
1.1.4. Tasavvufî Kişiliği	4
1.1.5. Eserleri.....	5
1.1.5.1. Dîvân	5
1.1.5.2. İbtidânâme	5
1.1.5.3. Rebâbnâme	6
1.1.5.4. İntihânâme	6
1.1.5.5. Maârif.....	6
1.1.6. Vefatı	7
1.2. Sultân Veled'in Rebâbnâme'si	7
1.2.1. Rebâbnâme Nüsha Farklılıkları	7
1.2.2. Rebâbnâme Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	12
1.2.2.1. Sultân Veled ve Rebâbnâme	12
1.2.2.2. Sultân Veled'in Rebâbnâme'si.....	13
1.2.2.3. Sultân Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri.....	13
1.2.2.4. Türkçe Beyitler.....	14
1.3. Metafor.....	14
1.3.1. Metaforla İlgili Kavramlar	16
1.3.1.1. Mecâz	16
1.3.1.2. İstiâre	17
1.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel	17
1.3.1.4. Teşbîh	18
1.3.1.5. Kinâye	18

1.3.1.6.	Sembol.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

REBÂBNÂME'DE METAFOR

2.1.	Rebâbnâme'de Metafor.....	20
2.1.1.	Rebâbnâme'de Tahallukla İlgili Metaforlar	20
2.1.1.1.	Duâ İle İlgili Metaforlar	21
2.1.1.1.1.	Gizli İyilik	22
2.1.1.1.2.	Gayret: Dua/Mânevî Feryat.....	23
2.1.1.2.	Fakr Metaforu.....	23
2.1.1.2.1.	İşte O Allâh'tır	24
2.1.1.2.2.	Açıklanamayan/Anlaşılamayan.....	24
2.1.1.2.3.	İnci Deliğinden Deryâ Seyretmek	25
2.1.1.3.	Kibirle İlgili Metaforlar.....	25
2.1.1.3.1.	Garazların Mayası	26
2.1.1.3.2.	Perde.....	27
2.1.1.4.	Sabırla İlgili Metaforlar.....	27
2.1.1.4.1.	Fitrî Hal	28
2.1.1.4.2.	Külâh	28
2.1.1.4.3.	Aptallık.....	29
2.1.1.4.4.	Yanlış Sabır	29
2.1.1.5.	Sadakat/Doğrulukla İlgili Metaforlar	30
2.1.1.5.1.	Pencere	30
2.1.1.6.	Şükürle İlgili Metaforlar.....	31
2.1.1.6.1.	Mel'ûn	31
2.1.1.6.2.	Dilsiz Şükredenler	32
2.1.1.7.	İbadet ve İhlasla İlgili Metaforlar.....	32
2.1.1.7.1.	Kimya	33
2.1.1.7.2.	Şekerden Tatlı	34
2.1.1.7.3.	Kapıyı Yüzüne Kapamak	34
2.1.1.7.4.	O Cihanla Bağ Kurmak	35
2.1.1.7.5.	İbadet: Kol Kanat	35
2.1.1.7.6.	İbadet: Sonsuz Hazine	36
2.1.1.7.7.	Safravi Mizaç	36

2.1.1.7.8. Safra: Benlik.....	36
2.1.1.8. Tefekkürle İlgili Metafor.....	37
2.1.1.8.1. Meyve.....	37
2.1.1.8.2. Kurtarıcı	38
2.1.1.8.3. Arındırıcı	38
2.1.1.9. Tevekkül ve Tevfiz-i Umûrla İlgili Metaforlar	39
2.1.1.9.1. Hamal	40
2.1.1.9.2. Taşınan	40
2.1.1.9.3. Kervanbaşı.....	40
2.1.1.9.4. Saman Çöpü	41
2.1.1.9.5. Çevgen ve Top	41
2.1.1.9.6. Yarı Ölü.....	42
2.1.1.10. Tevbe İle İlgili Metaforlar.....	42
2.1.1.10.1. Can Virdi	43
2.1.1.11. Zikirle İlgili Metaforlar	43
2.1.1.11.1. Nur Kaynağı	44
2.1.1.11.2. Vuslat Sebebi.....	45
2.1.1.11.3. Zikr-i Hayr.....	46
2.1.1.11.4. Zikr-i Şer	46
2.1.1.11.5. Sığınak.....	46
2.1.1.11.6. Herşey Hakk'ı Zikir/Tesbîh Ediyor.....	48
2.1.1.11.7. Şirki Gönülden Kazımak.....	48
2.1.1.11.8. Şeker.....	49
2.1.1.12. Zühd/Dünya ve Dünya Hırsı İle İlgili Metaforlar	49
2.1.1.12.1. Menzil.....	50
2.1.1.12.2. Nâhoş.....	51
2.1.1.12.3. Anne Sütü.....	52
2.1.1.12.4. Oyun/Eğlence/Maskaralık.....	52
2.1.1.12.5. Güzel/Çirkin	52
2.1.1.12.6. Emirlik, Vezirlik (Makam/Mansıb).....	53
2.1.1.12.7. Gülşen/Diken.....	53
2.1.1.12.8. Kâbe/Kilise.....	54
2.1.1.12.9. Sihirbaz/Hilebaz Kocakarı	54
2.1.1.12.10. Gaddar	55

2.1.1.12.11.	Cehennem Mayası	56
2.1.1.12.12.	Tuzak/Tane/Kuş	56
2.1.1.12.13.	Cehennem Ateşi	56
2.1.1.12.14.	Nârî Hisler	57
2.1.1.12.15.	Külhan	57
2.1.1.12.16.	Zindan.....	58
2.1.1.12.17.	Ölüm.....	58
2.1.1.12.18.	Uyku	59
2.1.1.12.19.	Soğuk/Sevimsiz Hayat	59
2.1.1.12.20.	Virâne/Harâbe	60
2.1.1.12.21.	İçmeden Sarhoş	61
2.1.1.12.22.	Akıllı.....	61
2.1.1.12.23.	Gâfil.....	62
2.1.1.12.24.	Sanatta Kalmak	62
2.1.1.12.25.	Ahmak(lık)	62
2.1.1.12.26.	Sanatkara Yönelmek	63
2.1.1.12.27.	Gönül Malı	63
2.1.1.12.28.	Bağ (Cihan)	63
2.1.1.12.29.	Sermaye	64
2.1.1.12.30.	Şeytan/Gulyabânî	64
2.1.1.12.31.	Rehzen/Eşkîyâ.....	65
2.1.1.12.32.	Engel.....	65
2.1.1.12.33.	İman Hırsızlı.....	65
2.1.1.12.34.	Gurbet.....	66
2.1.1.12.35.	Dünya Dostu: Düşman/Yılan	66
2.1.2.	Rebâbnâme’de Tahakkukla İlgili Metaforlar	67
2.1.2.1.	Aşk İle İlgili Metaforlar	67
2.1.2.1.1.	Herşey Aşk/Aşk Mahsulü.....	68
2.1.2.1.2.	Aşkın Aslı: Talep	69
2.1.2.1.3.	Aşk Şahıs, Âşık Âlet	70
2.1.2.1.4.	Hakîkî Görüş Aşktan Doğar	70
2.1.2.1.5.	Aşksız Kişi Hayvandan Aşağı.....	71
2.1.2.1.6.	“İlm-i Ledün” de Aşktan Doğar	71
2.1.2.1.7.	Hakk’ın Âşık Olduğu Kullar	72

2.1.2.1.8.	Peygamber Sevgisi	72
2.1.2.1.9.	Aşk: Eşsiz Rehber	73
2.1.2.1.10.	Aşk Atı	73
2.1.2.1.11.	Aşk Kanatlandırır/Uçurur.....	73
2.1.2.1.12.	Aşksız Can: Serap	74
2.1.2.1.13.	Aşk: Vücut Irmağının Suyu.....	75
2.1.2.1.14.	Gören Göz	75
2.1.2.1.15.	Cebrâîl	75
2.1.2.1.16.	Aşk Varlığın Kaynağı.....	76
2.1.2.1.17.	Aşk Sevgili	76
2.1.2.1.18.	Aşk Zahmetsiz Rahat Sebebi.....	76
2.1.2.1.19.	Aşk Arzuların Aslı	77
2.1.2.1.20.	Aşk Olmayan Ölüdür/Tortudur	77
2.1.2.1.21.	Âşık Vahdete Ermiştir	77
2.1.2.1.22.	Belâ Âşıkâ Nimet	78
2.1.2.1.23.	Âşıkâ Cehennem Cennet	78
2.1.2.1.24.	Âşıkın Yemeği: Açlık.....	79
2.1.2.1.25.	Aşk Şükür Sebebi.....	79
2.1.2.1.26.	Aşk Şikâyet sebebi	80
2.1.2.1.27.	Huda Aşk Evrenseldir/Milliyet Tanımaz	80
2.1.2.1.28.	Aşk Tellâhı	81
2.1.2.1.29.	Aşk Tuzağı	81
2.1.2.1.30.	Aşk Zıtlar ve Uçlar Kaynağı	82
2.1.2.1.31.	Aşk Dönüştürür	82
2.1.2.1.32.	Hak Âşıklarının Kalpleri “İlm-i Ledün” Kaynağı.....	84
2.1.2.1.33.	Onlar Hayat Kaynağı.....	84
2.1.2.1.34.	Onlar Yaratılış Sebebi	85
2.1.2.1.35.	Aşk Hazinesi	85
2.1.2.1.36.	Aşk Perdeleri Yırtan.....	85
2.1.2.1.37.	Aşk Kapı Açan	86
2.1.2.1.38.	Aşk Dağ Söken.....	86
2.1.2.1.39.	Aşkın Vazifesi	87
2.1.2.1.40.	Aşk Davadan Kurtarır	87
2.1.2.1.41.	Aşk, Âşık Hesabına Çarpışır	87

2.1.2.1.42. Aşk Eşsiz Mürşit	87
2.1.2.2. Cemâl ve Celâl İle İlgili Metaforlar	88
2.1.2.2.1. Saltanatın İki Kanadı	89
2.1.2.3. Fenâ-Bekâ İle İlgili Metaforlar	89
2.1.2.3.1. Varlığı Kökünden Söküp Atmak	90
2.1.2.3.2. Camı Cânânın Hazinesine Katmak	90
2.1.2.3.3. Hakk'ın Nuruyla Yaşamak	91
2.1.2.3.4. Ölmeden Evvel Ölmek	91
2.1.2.3.5. Mazhar-ı Hak	92
2.1.2.3.6. Ene'l-Hakk Sırrı	93
2.1.2.3.7. Kullukta Gizli Şahlık	94
2.1.2.3.8. Ebedîlik	94
2.1.2.3.9. İlahîlik	95
2.1.2.3.10. Sarhoşluk/Ayıklık	95
2.1.2.3.11. Hakk'ın Âleti	96
2.1.2.4. Hâl İle İlgili Metaforlar	97
2.1.2.4.1. Hâlik/Helâk Olan	99
2.1.2.4.2. Doğan	99
2.1.2.4.3. Altın-Gümüş	100
2.1.2.4.4. Altına Dönüşmüş Bakır	100
2.1.2.5. Hikmet ve İlm-i Ledünle İlgili Metaforlar	100
2.1.2.5.1. Irmak	102
2.1.2.5.2. Deryâ-Katre	103
2.1.2.5.3. Güneş-Zerre	103
2.1.2.6. Himmet: Hak Erlerinden Bir Armağan. (Nazar, Teveccüh)	103
2.1.2.7. Yakîn Dereceleri İle İlgili Metaforlar	105
2.1.2.7.1. Mimarı Görmek	106
2.1.2.7.2. Adres Sormak	106
2.1.2.7.3. Evi Görmek	107
2.1.2.7.4. Tek Vücut/Bir Can Olmak	108
2.1.2.7.5. Yar Elinden Kadeh İçmek	108
2.1.2.7.6. Dudağa Bûse Kondurmak	108
2.1.2.7.7. Kucaklaşmak	109
2.1.2.7.8. Ceviz	109

2.1.2.7.9. Yakîn Deryâsı.....	110
2.1.2.7.10. Yakîn Nuru.....	110
2.1.2.7.11. Şeyh-i Kâmil	110
2.1.3. Rebâbnâme’de Seyr u Sülûkle İlgili Metaforlar.....	111
2.1.3.1.1. Evliyâ	111
2.1.3.1.1.1. Pişmiş.....	111
2.1.3.1.1.2. Eksilmeyen.....	112
2.1.3.1.1.3. Yangın.....	112
2.1.3.1.1.4. Şehzâde	113
2.1.3.1.1.5. Deryâ.....	113
2.1.3.1.1.6. Ankâ.....	113
2.1.3.1.1.7. Halife/Varis.....	114
2.1.3.1.1.8. Hayran Olunan	115
2.1.3.1.1.9. Balık.....	115
2.1.3.1.1.10. Mihenk	116
2.1.3.1.1.11. Yiğit/Mert	117
2.1.3.1.1.12. Gözlü/Gören.....	117
2.1.3.1.1.13. Lider.....	118
2.1.3.1.1.14. Asıl.....	118
2.1.3.1.1.15. Şah.....	118
2.1.3.1.1.16. Nebî.....	119
2.1.3.1.1.17. Atlas	119
2.1.3.1.1.18. Kutlu Okçu.....	120
2.1.3.1.2. Mevlânâ İle İlgili Metaforlar.....	121
2.1.3.1.2.1. Rüstem	121
2.1.3.1.2.2. Tahtı “Arş” Olan Sultân.....	122
2.1.3.1.2.3. Levh-i Mahfuz Yazarı.....	122
2.1.3.1.2.4. Aynası Cennetnümâ	123
2.1.3.1.2.5. Kutb-ı Cihân.....	123
2.1.3.1.2.6. Eşsiz	124
2.1.3.1.2.7. Fakîr	124
2.1.3.1.2.8. Anlatılamaz	125
2.1.3.1.2.9. Din Padişahı	126
2.1.3.1.2.10. Tabîb	126

2.1.3.1.2.11.	Yüzlerce Kulu Olan	127
2.1.3.1.2.12.	Sofra Sahibi.....	127
2.1.3.1.2.13.	Dersi Hak'tan Alan	128
2.1.3.1.2.14.	Sevgili	128
2.1.3.1.2.15.	Avcı.....	129
2.1.3.1.2.16.	Kılavuz/Taşıyıcı	129
2.1.3.1.3.	Mürşitle İlgili Metaforlar	129
2.1.3.1.3.1.	Sarraf.....	130
2.1.3.1.3.2.	Yiğit-Alçak	131
2.1.3.1.3.3.	Ayık-Sarhoş	131
2.1.3.1.3.4.	İnci-Boncuk.....	132
2.1.3.1.3.5.	Altın-Bakır	132
2.1.3.1.3.6.	Fazla-Eksik: (Doğru –Yanlış)	133
2.1.3.1.3.7.	Nûr-Nâr	133
2.1.3.1.3.8.	Övünç-Utanç (Fahr-Âr).....	133
2.1.3.1.3.9.	Melek-Şeytan/Dîv	134
2.1.3.1.3.10.	Yakîn-Şüphe	134
2.1.3.1.3.11.	Doğru-Yalan	134
2.1.3.1.3.12.	Kokmuş Ayrân	135
2.1.3.1.3.13.	Kör	135
2.1.3.1.3.14.	Düşman	135
2.1.3.1.3.15.	Alçak /Sapkın.....	136
2.1.3.1.3.16.	Müflis.....	136
2.1.3.1.4.	Nefs İle İlgili Metaforlar	137
2.1.3.1.4.1.	Uğursuz	137
2.1.3.1.4.2.	Yersel/Ferşî	137
2.1.3.1.4.3.	Erkek-Dişi	138
2.1.3.1.4.4.	Gâlip-Mağlup	138
2.1.3.1.4.5.	Emir-Esir	138
2.1.3.1.4.6.	Hilekâr Lûtî	139
2.1.3.1.4.7.	Şeytan.....	140
2.1.3.1.4.8.	Alet.....	140
2.1.3.1.4.9.	Ölü.....	141
2.1.3.1.4.10.	Hak İle Bitişik	141

2.1.3.1.4.11.	Yerilmiş.....	141
2.1.3.1.4.12.	Bahtsız/Devletsiz	142
2.1.3.1.4.13.	Boş Testi	142
2.1.3.1.4.14.	Nasipsiz.....	142
2.1.3.1.4.15.	Dost/Yar Olamamış	143
2.1.3.1.4.16.	Zindandaki Kurt	143
2.1.3.1.4.17.	Mahdut/Sınırlı	143
2.1.3.1.4.18.	Firavun	143
2.1.3.1.4.19.	Berbat/Uğursuz	144
2.1.3.1.4.20.	Yılan.....	144
2.1.3.1.4.21.	Cehennem Parçası/Ateş	145
2.1.3.1.4.22.	Rehber	145
2.1.3.1.4.23.	Basiretsiz/Öngörüsüz	146
2.1.3.1.4.24.	Nur/Altın	146
2.1.3.1.4.25.	Kuyu.....	147
2.1.3.1.4.26.	Kan Döken	147
2.1.3.1.5.	Ricâlu'l-Gayb İle İlgili Metaforlar	147
2.1.3.1.5.1.	Tendeki Can	148
2.1.3.1.5.2.	Benlikten Kurtulmuş Sultân.....	149
2.1.3.1.5.3.	İlm-i Ledün Mâdeni	149
2.1.3.1.5.4.	Abdâl.....	149
2.1.3.1.5.5.	Saf Can.....	150
2.1.3.1.6.	Mânevî Yolculukla İlgili Meaforlar	150
2.1.3.1.6.1.	Kuru Yol	151
2.1.3.1.6.2.	Deryâyâ Dalmak	151
2.1.3.1.6.3.	Hâkî/Dünyevî Dalgalar	151
2.1.3.1.6.4.	Âbî/Uhrevî Dalgalar.....	151
2.1.3.1.6.5.	Dîdâr-ı Hakk'a Mahrem Olmak.....	152
2.1.3.1.6.6.	Adres Sormak.....	152
2.1.3.1.6.7.	Sâlikler Dereceli.....	153
2.1.3.1.6.8.	Vâsıllar Bir	153
2.1.3.1.6.9.	Yedi Batın	154
2.1.3.1.6.10.	Biten/Sınırlı Yolculuk.....	155
2.1.3.1.6.11.	Bitmeyen/Sonsuz Yolculuk	155

2.1.3.1.6.12.	Cisimsiz Yolculuk.....	156
2.1.3.1.6.13.	Kemâle Erdiren	156
2.1.3.1.6.14.	Varlık ve Mekânı Aşıran.....	157
2.1.3.1.6.15.	Deryânın Dışında Yolculuk	157
2.1.3.1.6.16.	Keyfiyetsiz	157
2.1.3.1.6.17.	Kendinden Kendine Yolculuk.....	158
2.1.3.1.7.	Sohbet İle İlgili Metaforlar.....	158
2.1.3.1.7.1.	Meyve Bağından Yemek.....	160
2.1.3.1.7.2.	Rûh Hırsızlığı.....	161
2.1.3.1.7.3.	Üzüm Üzüme Baka Baka Kararır	161
2.1.3.1.7.4.	Kirleten	161
2.1.3.1.7.5.	Sâlih/Azîz Eden	162
2.1.3.1.7.6.	Zelîl/Fâsık Yapan.....	162
2.1.3.1.7.7.	Harap Edici	162
2.1.3.1.7.8.	İman/Küfür Sebebi.....	163
2.1.3.1.7.9.	Nurlandıran/Canlılık Veren.....	163
2.1.3.1.7.10.	Sıhhat/Şifâ.....	164
2.1.3.1.7.11.	Vuslat	164
2.1.3.1.7.12.	Sohbet Ağacı.....	165
2.1.3.1.7.13.	Hak Sohbeti.....	165
2.1.3.1.7.14.	Dikenî Gül Yapan	166
2.1.3.1.7.15.	Tamama Erdiren.....	166
2.1.3.1.7.16.	En Makbûl /Eşsiz	166
2.1.3.1.7.17.	Sohbet Eri/Er Sohbeti	167
2.1.4.	Rebâbnâme’de Varlıkla İlgili Metaforlar	168
2.1.4.1.	Allâh Teâlâ İle İlgili Metaforlar	168
2.1.4.1.1.	Gülizâr.....	168
2.1.4.1.2.	Kendine Tâlip/Kendine Âşık.....	168
2.1.4.1.3.	Peri	169
2.1.4.1.4.	Anne	169
2.1.4.1.5.	Deryâ/Deniz	170
2.1.4.1.6.	Hayalbâz.....	171
2.1.4.1.7.	Şah.....	171
2.1.4.1.8.	Vatan	171

2.1.4.1.9.	Tarafsız/Yönsüz	172
2.1.4.1.10.	Hayat/Zindegî.....	172
2.1.4.1.11.	Kaf Dağı	173
2.1.4.1.12.	Zıddı/Dengi Olmayan.....	174
2.1.4.1.13.	Gizli Hazine.....	174
2.1.4.1.14.	Öz/Gıda	175
2.1.4.1.15.	Cânân.....	175
2.1.4.1.16.	Yegâne Mevcûd.....	175
2.1.4.1.17.	Koyun.....	176
2.1.4.2.	Peygamber Efendimiz (sas) İle İlgili Metaforlar.....	177
2.1.4.2.1.	Mustafa'sız İbâdet; Günâh ve İsyân.....	177
2.1.4.2.2.	Hakk'ın Rahmeti	177
2.1.4.2.3.	Hakk'ın Mazharı	178
2.1.4.2.4.	Eşsiz	178
2.1.4.2.5.	Beşîr/Nezîr	179
2.1.4.2.6.	Çoban	179
2.1.4.2.7.	Miheng	180
2.1.4.2.8.	Mum/Işık	180
2.1.4.2.9.	Kabulü Hakk'ın Kabulü	180
2.1.4.2.10.	Gönlü Hakk'ın Nazargâhı	181
2.1.4.2.11.	Rızası Hak Rızası	181
2.1.4.2.12.	Sevilen/Sevgili/Yar Ölçütü	181
2.1.4.3.	İnsanla İlgili Metaforlar	182
2.1.4.3.1.	İnsan Gruplarıyla İlgili Metaforlar	182
2.1.4.3.1.1.	Zahmetle Rahmete Erenler	183
2.1.4.3.1.2.	Çektiği Yanına Kâr Kalanlar.....	183
2.1.4.3.1.3.	Zahmetsizce Lutfâ Erenler	184
2.1.4.3.1.4.	Mayasızlar	184
2.1.4.3.1.5.	Âlet.....	185
2.1.4.3.1.6.	Hûrî	185
2.1.4.3.1.7.	Ehl-i Zâhir	186
2.1.4.3.1.8.	Ehl-i Bâtın	186
2.1.4.3.1.9.	Zengin-Yoksul	187
2.1.4.3.1.10.	Alaca ve Uyuz Hastası	188

2.1.4.3.1.11. Kör	188
2.1.4.3.1.12. Göz Hastası	189
2.1.4.3.1.13. Oyuncak	189
2.1.4.3.1.14. Saka Tulumu	190
2.1.4.3.1.15. Saman Çöpü	190
2.1.4.3.2. İnsanın Mânevî Yapısıyla İlgili Metaforlar.....	191
2.1.4.3.2.1. Akıl ve İrade İle İlgili Metaforlar	191
2.1.4.3.2.1.1. İsa'yı Verip Eşği Almak	192
2.1.4.3.2.1.2. Eşği Verip İsa'yı Almak	193
2.1.4.3.2.1.3. Kendi Kuyusunu Kazmak.....	193
2.1.4.3.2.1.4. Kılıçla Kendine Vurmak.....	194
2.1.4.3.2.1.5. Tohumu Çorak Yere Saçmak.....	194
2.1.4.3.2.1.6. Akılla Tartmak.....	195
2.1.4.3.2.1.7. Adamlık	195
2.1.4.3.2.1.8. Emir	196
2.1.4.3.2.1.9. Esir/Mağlup	196
2.1.4.3.2.1.10. Erkek/Dişi	197
2.1.4.3.2.1.11. Göksel	197
2.1.4.3.2.1.12. Yerden.....	198
2.1.4.3.2.1.13. Dost.....	199
2.1.4.3.2.1.14. Secdekâr.....	200
2.1.4.3.2.1.15. Kanatsız Uçan	200
2.1.4.3.2.1.16. Hak İle Konuşan/ Muhâtap	200
2.1.4.3.2.1.17. İtaatkâr	201
2.1.4.3.2.1.18. Kıymetli ve Sorumlu.....	201
2.1.4.3.2.1.19. Mûsâ.....	201
2.1.4.3.2.1.20. Ankâ.....	202
2.1.4.3.2.1.21. Güneş	203
2.1.4.3.2.1.22. Gayret İnsanın Kanadı	203
2.1.4.3.3. Rûh/Can ve Bedenle İlgili Metaforlar	204
2.1.4.3.3.1. Başsız Ayaksız Yürüyen	204
2.1.4.3.3.2. Kuş	205
2.1.4.3.3.3. Maden	205
2.1.4.3.3.4. Ankâ.....	206

2.1.4.3.3.5.	Zinde Rûh/Ölü Ten	206
2.1.4.3.3.6.	Hak Huylu/Melek Gibi	206
2.1.4.3.3.7.	Dertli/Hasta	207
2.1.4.3.3.8.	Saf/Temiz	207
2.1.4.3.3.9.	Ayna	208
2.1.4.3.3.10.	Hayvanî/Nârî	209
2.1.4.3.3.11.	Vahyî/Nûrî	209
2.1.4.3.3.12.	Hane	210
2.1.4.3.3.13.	Yansıma	210
2.1.4.3.3.14.	Şahıs	210
2.1.4.3.3.15.	Ebedî Mülk.....	211
2.1.4.3.3.16.	Sütün İçindeki Yağ	211
2.1.4.3.3.17.	Canların Canı	212
2.1.4.3.3.18.	Varlık Deryâsının İncisi	212
2.1.4.3.3.19.	Su ve Kanal/Testi	212
2.1.4.3.3.20.	Kabuk ve İç	213
2.1.4.3.3.21.	Tane-Saman	213
2.1.4.3.3.22.	Orak/Ecel	214
2.1.4.3.3.23.	Fidan	214
2.1.4.3.3.24.	Padişah	215
2.1.4.3.3.25.	Gamlı/Kederli	215
2.1.4.3.3.26.	Sarhoş.....	216
2.1.4.3.3.27.	Tortu.....	216
2.1.4.3.3.28.	Çamur Kalıp.....	216
2.1.4.3.4.	Şeytanla İlgili Metaforlar	217
2.1.4.3.4.1.	Şeker	217
2.1.4.3.4.2.	Köpek.....	218
2.1.4.3.4.3.	Rehzen/ Eşkîyâ.....	218
2.1.4.3.4.4.	Cehennem Kuyumcusu	219
2.1.4.3.4.5.	Cehennem Oduncusu	219
2.1.4.3.4.6.	En Aşağı Düşen.....	219
2.1.4.3.4.7.	Kurt	220
2.1.4.3.4.8.	Çirkin	220
2.1.4.3.4.9.	Zorba	221

2.1.4.3.4.10. Kendini Beğenmiş.....	221
2.1.4.3.4.11. Zulmet	221
2.1.4.3.4.12. Hor/Kovulmuş.....	222
2.1.4.3.4.13. İnsan.....	222
2.1.4.3.4.14. Gâlip.....	223
2.1.4.3.4.15. Öz.....	223
2.1.4.3.5. Âlemle İlgili Metaforlar	223
2.1.4.3.5.1. Görünen Yok.....	224
2.1.4.3.5.2. Görünmeyen Var.....	224
2.1.4.3.6. Çeşitli Varlıklarla İlgili Metaforlar	225
2.1.4.3.6.1. Hayal	225
2.1.4.3.6.2. Şüphe.....	225
2.1.4.3.6.3. Gece/Zulmet.....	225

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REBÂBNÂME’NİN KAPSAMLI METAFOR FİHRİSTİ

3.1. Rebâbnâme’nin Kapsamlı Metafor Fihristi	227

SONUÇ	562

KAYNAKÇA.....	565

ÖZGEÇMİŞ	569

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: Adı geçen eser
as.	: Aleyhisselam
b.	: Bin, ibn
bnt.	: Bint
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlüh
çev.	: Çeviren
DİA	: TDV İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
nşr.	: Neşreden
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm tarihi
(r.a.)	: Radıyallâhü anh
(s.a.s.)	: Sallallahu aleyhi vesellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜİF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
SÜİF	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
sy.	: Sayı
s.	: Sayfa
Şrh.	: Şerh eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: yayın yeri yok

ÖZET

İnanan bireyin zâhirinden ziyade mânevî yönünü geliştirmeyi kendine esas kabul eden İslam tasavvuf düşüncesinde ve edebiyatında soyut anlamları açıklamak için ekseriyetle metaforik anlatım tercih edilir. Biz bu çalışmamızda Mevlevîliğin kurucusu sayılan Sultân Veled'in Rebâbnâme adlı eserini metaforik anlatım açısından incelemeye çalıştık ve “müellifimiz sözkonusu eserinde tasavvufî izahatlarını yaparken hangi kelimeleri hangi anlamlarda kullanmıştır?” temel sorusunun cevabını aradık. Sözkonusu araştırma neticesinde bulduğumuz metaforları tahalluk, tahakkuk, seyr u sülûk ve varlık alanlarıyla ilgilerine göre tasnif etmeye gayret gösterdik.

Rebâbnâme üzerine yaptığımız bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Sultân Veled, hayatı, ilmi ve tasavvufî kişiliği ve eserleri ile metaforun niteliği hakkında kısa bir tanıtım mahiyetindedir. İkinci bölümde Rebâbnâme ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra eserdeki metaforlar tasavvufî başlıklar altında incelenerek tasnif edilmiştir. Son bölümde ise eserin baştan sona taranmasıyla oluşan kapsamlı bir metafor fihristi yer almaktadır. Bu çalışmamız, Sultân Veled'in Rebâbnâme'sinde kullandığı dilin anlam zenginliğinin gözler önüne serilmesine ve Mevlevî tasavvufun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sultan Veled, Rebâbnâme, Metafor, Allah, İnsan.

ABSTRACT

METAPHORICAL LANGUAGE IN SULTAN VELED'S REBÂBNÂME

In Islamic mysticism and literature, which considers developing the spiritual side of the believer rather than the outward appearance, mostly metaphorical expression is preferred to explain abstract meanings. In this study, we tried to examine the work of Sultân Veled, who is considered the founder of Mevlevî, called Rebâbnâme, in terms of metaphorical expression and we searched for the answer to the basic question “Which words and meanings did our author use while making mystical explanations in his work?”. As a result of the research in question we tried to classify the metaphors we found according to their relevance to the fields of “Takhalluq”, “Tahaqquq”, “Seyr u sülûk” and “Existence”.

This study that we did on Rebâbnâme consists of three parts. The first part is a brief introduction about Sultân Veled, his life, science and mystical personality and works and the nature of metaphor. In the second part, after giving information about the Rebâbnâme and the studies on it, the metaphors in the work were examined and classified under mystical titles. In the last section, there is a comprehensive metaphor index created by scanning the work from beginning to end.

Keywords: Sufism, Sultan Veled, Rebâbnâme, Metaphor, Allah, Human Being.

ÖNSÖZ

Sultân Veled, meşhur mutasavvıf ve düşünür Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin büyük oğludur. 25 Rebiu'l-âhir 623/24 Nisan 1226'da Karaman'da doğup 10 Recep 712/11 Kasım 1312'de Konya'da vefat eden Sultân Veled babası gibi müderris, mutasavvıf ve düşünür bir kişi olarak etrafını aydınlatmıştır. Arapça ve Farsça'ya hakim olduğu eserlerinden anlaşılan Sultân Veled'in az da olsa eserlerinde Türkçe ve Rumca beyitlere de yer verecek kadar bu dilleri de bildiği anlaşılmaktadır. Ömrünü babası Mevlânâ'nın yoluna ve onun öğretilerine adanarak Mevlevîliği kurmuş ve sistemleştirmiştir. Bu meyanda o da babası gibi manzum, mensur eserler vermiş ve bu eserleriyle Mevlânâ ve Mevlevîliği anlatma gayretinde olmuştur.

Sultân Veled'in söz konusu eserlerinden biri de çalışmamıza konu olan Rebâbnâme'dir. Müellifin Farsça olarak kaleme aldığı ve beş ay gibi kısa sayılabilecek bir zaman zarfında tamamladığı bu eser, her biri mensur bir girişle başlayan ve manzum olarak devam eden 105 bölümden oluşmaktadır. 8124 beyitten müteşekkil olan bu mesnevî'de Farsça'nın yanı sıra Arapça, Türkçe ve Rumca beyitler de mevcuttur.

Müellif bu eserinde âyet ve hadisleri tasavvufi bir bakış açısıyla incelerken İslâmî esasları ve Mevlevîliğin gereklerini çeşitli ibare ve temsillerle anlatmaya çalışmış ve bu meyanda pek çok da metafor kullanmıştır.

Rebâbnâme üzerine yaptığımız bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Sultân Veled, hayatı, ilmi ve Tasavvufi kişiliği ve eserleri ile metaforun mahiyeti hakkında kısa bir tanıtım mahiyetindedir. İkinci bölümde Rebâbnâme ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildikten sonra eserdeki metaforlar tasavvufi başlıklar altında incelenerek tasnif edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise eserin baştan sona taranmasıyla oluşan kapsamlı bir metafor fihristi yer almaktadır. Alfabetik olarak hazırladığımız bu indekste metaforun eserde ilk olarak geçtiğini tespit ettiğimiz beytin kendisine yer verirken diğerlerinin sadece sayfa ve beyit numarasını (.../...) şeklinde parantez içerisinde vermekle iktifa ettik.

Gösterilen tüm ihtimam ve itinaya rağmen bu çalışmanın bir takım hata ve kusurlarının olması tabiidir. Bununla birlikte alanın uzmanlarınca yapılacak tenkitlerin çalışmamızı daha olgunlaştıracağı da bir hakîkattir.

Çalışmamızı yöneten, her safhasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Ahmet ÖGKE'ye ve değerli görüş ve önerileriyle çalışmanın kemâle ermesine katkıda bulunan Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN ve Doç. Dr. Şeyda ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca çalışmamızın kaynağı Rebâbnâme üzerine araştırma yapan

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY' a kendilerinin doktora tezi olan tenkitli metnin elindeki nüshasını göndererek destek olmaları sebebiyle teşekkürü bir borç bilirim.

Aytekin YILDIZ

Antalya, 2025

GİRİŞ

Tezin Konusu, Problemi ve Önemi

İnanan bireyin zahirinden ziyade manevi yönünü geliştirmeyi kendine esas kabul eden İslam tasavvuf düşüncesinde ve edebiyatında soyut anlamları açıklamak için ekseriyetle metaforik anlatım tercih edilir. Biz bu çalışmamızda Mevleviliğin kurucusu sayılan Sultan Veled'in Rebâbnâme adlı eserini metaforik anlatım açısından incelemeye çalışacak ve "Müellifimiz sözkonusu eserinde tasavvufi izahatlarını yaparken hangi kelimeleri hangi anlamlarda kullanmıştır?" temel sorusunun cevabını arayacağız. Sözkonusu araştırma neticesinde bulduğumuz metaforları tahalluk, tahakkuk, seyr u sülûk ve varlık alanlarıyla ilgilerine göre tasnif edeceğiz.

Sultan Veled'in Rebâbnâme'si çeşitli çalışmalara konu olmuşsa da metafor açısından daha önce müstakil olarak ele alınmadığından çalışmamız bu alanda bir boşluğu dolduracaktır. Yaptığımız bu çalışmada sadece tercüme esas alınmayıp farsça orijinal metinle de karşılaştırması yapılmak suretiyle metaforların tespitine gidilmesi sebebiyle de bir önem arz etmektedir. Metaforlara esas alınan beyitlerin farsça okunuşlarına yer verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

Yaptığımız bu çalışmada, Rebâbnâme'de başvuru metaforların benzer kullanımlarına Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde yer verilip verilmediği açısından karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu işlem Sultân Veled'in, babası Mevlânâ'nın izinde yürüyen bir mutasavvıf olup olmadığına ışık tutması bakımından da bir önem arz etmektedir.

Çalışmamızın son bölümünü oluşturan ve eserde yer alan metaforlara dair son derece kapsamlı fihristin yer almasının da bu araştırmaya bir ayrıcalık kazandırdığı düşünülebilir.

Araştırmanın Amacı, Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmada izlenen metod nitel araştırma tekniklerinden döküman incelemesidir. Alan taraması yöntemiyle Rebâbnâme üzerine yapılan çalışmalar (tercüme, akademik çalışma vb.) araştırılmıştır. Eserin sahibi Sultan Veled hakkında yapılan çalışmalar taranmış ve elde edilen bilgiler ışığında müellifin hayatı ele alınmaya çalışılmıştır. Rebâbnâme'nin metin ve tercümesi temin edilerek eser baştan sona incelenip metaforlar fişleme usulüyle tespit edilmiştir. Tespit edilen metaforlar tahlil ve tedkik edilerek tahalluk, tahakkuk, seyr u sülûk ve varlık alanıyla ilgisine göre tasnif edilerek tasavvufi anlamları üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Tüm bu araştırma, inceleme, tasnif ve açıklamalar yapıldıktan sonra toplanan bilgiler analiz edilerek sonuç ortaya konulmuştur.

Bu çalışmamız, Sultan Veled'in Rebâbnâme'sinde kullandığı dilin anlam zenginliğinin gözler önüne serilmesine ve Mevlevî tasavvufun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bu çalışmada, araştırmaya kendisiyle başladığımız Rebâbnâme'nin Niğdeli Hakkı Eroğlu'ya ait tercümesini ve Veyis Değirmençay'ın “Sultân Veled ve Rebâbnâme” adlı doktora çalışmasının sonradan kendisinden edindiğimiz nüshasını esas aldık. Metafor başlıkları altında kaynak olarak sunduğumuz beytin/metnin ilk olarak orjinalinin Türkçe okunuşunu ve hemen yanında Değirmençay'ın tenkitli metnindeki sayfa ve satır numarasını (sayfa/satır), hemen altında ise Eroğlu tercümesinin sayfa ve beyit numarasını (sayfa/beyit no) vermeye çalıştık. Tercümede yanlışlık yapıldığını veya eksiklik olduğunu düşündüğümüz kısımlarda [...] şeklinde köşeli parantezle doğru olduğunu değerlendirdiğimiz ifadeye yer vermeye gayret ettik.

Çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm, hadîs külliyyâtı ile tasavvufî eserlerin yanısıra Sultan Veled'i konu alan eser, tez, makale ve yayınlara müracaat edildiği gibi metaforla ilgili eserlere de başvurulmuştur.

Âyetlerin anlamları Ömer Nasûhî Bilmen'in meâlinden verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SULTÂN VELED'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE METAFOR KAVRAMI

1.1. Sultân Veled

1.1.1. Doğumu ve Ailesi

Asıl adı Bahâeddîn Muhammed Veled olan Sultân Veled 25 rebîu'l-âhir 623'te Karaman'da doğmuştur¹. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin büyük oğludur. Annesi Gevher hatun Mevlânâ'nın ilk eşidir². Mevlânâ ona babasının ismini vermişse de genelde Bahâeddîn diye hitap etmiştir. Soyu hem Hz. Ali'ye dolayısıyla Hz. Peygamber'e³ (sas) hem de Hz. Ebûbekir'e (ra) dayandırılmaktadır⁴.

1.1.2. İlmî Durumu

Sultân Veled'in gençliğinin başlangıcında babasından Hanefî fıkhnı dair Hidaye isimli meşhur kitabı okuduğu⁵ şeklindeki rivayet dikkate alınırsa daha o zamandan Arapça'ya da iyi derecede bildiği sonucuna varılabilir. Sonrasında ilmini ilerletmek için kardeşiyle birlikte Şam'a gittiği, uzun süre orada eğitim almasının akabinde geri döndüğünde ilmi birikiminin herkesçe takdir edilecek bir seviyeye ulaşmış olduğu nakledilir⁶. Hanefi mezhebi alimlerinin anlatıldığı tabakat kitaplarında ismine yer verilmesi⁷ Sultân Veled'in bu konudaki yetkinliğine delil olsa gerektir.

1.1.3. Evliliği ve Çocukları

Sultân Veled Selahaddin Zerkûb'un kızı Fatıma Hatun ile evlenmiş ve bu evliliğinden dünyaya gelen Celâleddin Ârif (Çelebi), Mutahhara Hatun ve Şeref Hatun isimli çocukları yaşamış ve Mevlevîliğin yayılmasında pay sahibi olmuşlardır⁸. Bunların arasında aslan payı Ulu Ârif Çelebi'ye aittir. Zira o hem babasının sağlığında Anadolu'yu dolaşarak Mevlevî'liği

¹ Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, (basılmamış doktora tezi) Erzurum, 1996, s. 16.

² Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, Konya, 2005, s. 41

³ Seyyid Burhâneddîn'in Sultânü'l-ulemâ'dan nakline göre, Mevlânâ'nın büyükannesi Şemsü'l-eimme Serahsî'nin kızıdır. Şemsü'l-eimme ise "Şerîf"tir, anne tarafından soyu Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Bkz: Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 114.

⁴ Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 61, 63.

⁵ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.19.

⁶ Değirmençay, aynı yer.

⁷ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 48; Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, 19.

⁸ Küçük, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s.48. Rum ülkeleri kadınlarının çoğunun Şeref ve Mutahhara Hatun'un müridi olduğu yönündeki rivayet onların önemini anlaşılmaması bakımından değerlendirilebilir.

yaymış⁹ hem de babasının vefatının akabinde postnişin olarak irşada devam etmiştir¹⁰. Sultân Veled'in sonraki eşleri olan Nusret ve Sünbüle Hatunlardan Âbid, Zâhid ve Vâcid adında üç evladı daha olmuştur¹¹.

1.1.4. Tasavvufî Kişiliği

Sultân Veled tasavvuf nahiyesinden “altın” olarak nitelendirilen ve Ebu Hafs Sühreverdî (ö. 632/1234), İbn Arabî (ö. 638/1240), Ebu'l-Hasen Şazelî (ö. 656/1258), Hacı Bektaş Velî (ö. 669/ 1271[?]), Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273), Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276) gibi tarikat pirlерinin ve daha pek çok kıymetli Sûfinin yer aldığı bir devirde yaşamıştır¹². Babası Mevlânâ'ya ek olarak hemen yanıbaşlarında bulunan Burhâneddin Muhakkık Tirmizî (ö. 639/1241), Selâhaddîn Zerkûb (ö. 657/1258), Şems Tebrizî (ö. 645/1247 [?]), Hüsâmeddîn Çelebi (ö. 683/1284), Kerîmeddîn Bektür (ö. 690/1291)'dan manen istifade etmiştir¹³. Ayrıca İbn Arabî'nin oğulluğu ve halîfesi Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274) de o dönem hayatta ve Konya'dadır. Tüm bunlar onun tasavvuf açısından son derece zengin bir ortam içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yaratılışça babasına çok benzeyen Sultân Veled, onun yanına her zaman, hatta Şems ile halvetteyken bile girip çıkabilecek derecede Mevlânâ katında kıymetliydi.¹⁴ Nitekim Mevlânâ bir keresinde kendi yaratılışının Sultân Veled'in zuhûru için olduğunu, tüm kitaplarının kendisinin sadece sözü fakat Sultân Veled'in (asıl) eseri olduğunu ifade etmişti¹⁵. Şems de kendisine çok değer verir ve onu yüksek velîlik makamlarına kolayca erîştirmesi için Cenâb-ı Hakk'a yalvarırdı¹⁶. Sultân Veled babasına ve Şems'e karşı çok hürmetkar olmasının yanı sıra, gerek halktan gerek seçkinlerden, tanıdıklarına ve tanımadıklarına olduğu gibi küçük büyük herkese karşı lütufkâr davranırdı¹⁷. Babasının vefatından sonra Hüsâmeddîn Çelebi'nin kendisine yaptığı halîfeliğe geçmesi yönündeki ısrarına rağmen bunu kabul etmemiş ve bu makama Hüsâmeddîn Çelebi'nin lâıyk olduğunu ileri sürerek ona hürmetle tabi olmuştur¹⁸. Bu vakıa hem Hüsâmeddîn Çelebi'nin Sultân Veled'e beslediği derin hürmetin hem de Sultân Veled'in hubb-i riyâset içinde olmadığını, makam mevki tasası taşımadığının bir kanıtı şeklinde değerlendirilebilir. Hüsâmeddîn Çelebi'nin vefatından sonra

⁹ Kunt, İbrahim-Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2013, s. 17.

¹⁰ Kunt, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, s. 21.

¹¹ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.18.

¹² Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 39, Konya, 2005.

¹³ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.21-24; Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, 50-53.

¹⁴ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 43, Konya, 2005,

¹⁵ Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 579.

¹⁶ Sipehsâlâr, Mecdeddîn Ferîdûn, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, yayına hazırlayan: Mustafa Çıpan, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 271.

¹⁷ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, s. 272.

¹⁸ Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 576.

ihvân u yârânın da ısrarıyla postnişîn olmuştur. Bu esnada Kerîmeddîn Bektemur'a bağlanıp ondan istifade ettiği ve bunun Bektemur'un vefatına kadar yedi yıl sürdüğü ifade edilir ki o takdirde zâhiren ve bâtinen tam halîfe oluşu bundan sonradır¹⁹. Sultân Veled'in Bektemur'la olan bu mânevî irtibatı irşâd yönünden değil de babası Mevlânâ'nın Şems'le olan sohbet arkadaşlığı şeklinde de değerlendirilebilir. Bu tarihten itibaren vefatına kadar babasının makamında halkı irşat ederek Mevlevî'liği yaymıştır.

1.1.5. Eserleri

Mevlevîliğin sistemleştircisi²⁰ olan Sultân Veled her bakımdan babasının izinde olmaya özen göstermiş biri olarak yine pederi Mevlânâ tarzında eserler kaleme almıştır. Bundaki saik de halkı irşad etmek ve onları hakîkate ulaştırmaktır²¹. Eserlerini Farsça olarak kaleme alan Sultân Veled Maârif dışındakilerde nazım üzere yazmayı tercih etmiştir²². Yaşadığı yerde bulunan halka ulaşmak için Türkçe, Arapça ve Rumca beyitler de inşad etmiştir²³. Maksudı sanat icra etmek olmadığı için edebi değeri yüksek şiirler beklentisi içinde olmak doğru değildir. Şimdi Müellifin eserlerini tanıyabiliriz.

1.1.5.1. Dîvân

Sultân Veled'in babasının yolundan giderek ortaya koyduğu eserlerinden biri dîvânıdır²⁴. Müellifin yaklaşık 13000 beyitten müteşekkil bu eserinde ekseriyeti, Mevlânâ'nın gazellerine yaptığı nazîreler oluştururken, bunlara ek olarak rubâî, kasîde, kıta, terci-i bend ve terki-i bend ve Mûsâmmatlara da yer vermiştir²⁵. Ağırlıklı olarak Farsça olan eserde Türkçe, Arapça ve Rumca beyitler de bulunmaktadır. Dîvân F. Nafiz Uzluk tarafından 1941'de Ankara'da Dîvân-ı Sultân Veled ismiyle yayınlanmıştır²⁶. Veyis Değirmençay Dîvân'da yer alan rubailerini Türkçe'ye tercüme ederek neşretmiştir²⁷.

1.1.5.2. İbtidânâme

Sultân Veled'in dîvânında olduğu gibi Mesnevî tarzında da babasına ittiba etmek niyetiyle²⁸ kaleme almış olduğu bir eseri de 8754 beyitten müteşekkil²⁹ "Velednâme",

¹⁹ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 27.

²⁰ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 72.

²¹ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 334.

²² Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 54, Konya, 2005.

²³ Örnek olarak bkz: Sultan Veled, Muhammed Behâü'd-dîn b. Mevlânâ Celâle'd-dîn, *Rebabnâme*, çev. İbrahim Hakkı Eroğlu (Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011), s. 316-323, 338.

²⁴ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, s. 57.

²⁵ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.52.

²⁶ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.53.

²⁷ Poyraz, Figen, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 14, Gümüşhane, 2018.

²⁸ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.53.

“Mesnevî-i Veledi” diye de bilinen İbtidânâme’sidir ki, Mevlânâ ve yakınları hakkında mâlûmât sunan en sıhhatli ve en eski kaynak olma özelliğini taşımaktadır³⁰. Senâî’nin İlâhinâme adlı eserindeki vezinde ekseriyetle Farsça olarak yazılan eserde Türkçe, Arapça ve Rumca beyitlere de yer verilmiştir³¹. İlk olarak Celâl Hümai tarafından İran’da yayınlanan İbtidânâme’nin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan tercümesi 1976’da Ankara’da neşredilmiştir³².

1.1.5.3. Rebâbnâme

Rebâbnâme çalışmamızın konusu olduğu için onu ilerde müstakil olarak ele alacağız.

1.1.5.4. İntihânâme

Sultân Veled’in Mesnevî tarzında yazdığı son eseri olan İntihânâme’ye bu adı kendisi koymamıştır. Mesnevîleri bununla nihayete erdiği için eser bu ismi almıştır³³. Bunun da yazılma sebebi yine kendi beyanına göre, Hakk’dan gelen ilhamla insanlara faydalı olmak ve Mesnevîlerini üçleyerek kemâle erdirmektir³⁴. Diğer eserlerinin aksine olarak bunda sadece Farsça’yı kullanmış, Türkçe, Arapça ya da Rumca’ya hiç yer vermemiştir³⁵. Eserde tarikatın icapları, Mevlânâ’nın Şems’den önce ve sonraki durumu; onun tesiriyle semâ’a başlaması işlenmiştir. İntihânâme, Konya’daki yazma nüshaya göre 7000 beyitten ibaretken, İstanbul’daki nüsha dikkate alındığında 8313 beyitten teşekkül etmektedir³⁶.

1.1.5.5. Maârif

Sûfîlerin kalplerine varid olan ilâhî mevhibe tarzı bilgilere mârifet denilir. Bunun çoğulu olan “me’ârif” ise aynı zamanda Sûfî sözlerini içeren kitaplara isim olmuştur. Sultân Veled’de dedesi Sultân-ı Ulemâ’nın “Me’ârif” ve babası Mevlânâ’nın “Fîhi Mâ Fîh” adlı eserlerinden esinlenerek Me’ârif isimli kitabını yazmıştır³⁷. Müellifin manzum olarak yazmış olduğu diğer eserlerinin aksine bu kitabını mensur olarak kaleme almıştır³⁸. Sade bir üslupla yazılan eser 55 bölüm³⁹ içermektedir. Maârif’in Türkçe tercümesi MEB tarafından 1946’da

²⁹ Değirmençay, İstanbul Üniversitesi’nde yapılan neşredilmemiş bir doktora çalışmasına istinaden İbtidânâme’nin 9007 beyit olduğunu kabul eder. bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.54.

³⁰ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 59; Değirmençay, *age.*, s.54.

³¹ Poyraz, Figen, *Sultan Veled’in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 15.

³² Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.54.

³³ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme.*, s.54.

³⁴ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 64.

³⁵ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.55.

³⁶ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.56.

³⁷ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 65.

³⁸ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.56.

³⁹ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 64. Değirmençay fasıl sayısını 56 olarak vermiştir. Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.56.

Ankara’da basılmıştır⁴⁰. İran’da Mevlânâ’nın Fîhi Mâ Fîh’inin bir devamı olduğu ileri sürülerek neşredilmiştir⁴¹. Eser Hülya Küçük tarafından doçentlik çalışması olarak ele alınmış ve Konya’da 2005 yılında “Sultân Veled ve Maârif’i” ismiyle basılmıştır.

1.1.6. Vefatı

Sultân Veled irşatla geçen bir ömrün ardından 96 yaşında hastalanmış cümle ihvân ve yârânı yanına çağırdığı Ulu ârif Çelebi’ye ısmarlayıp zikre başlamış ve 10 Recep 712/11 Kasım 1312 Cumartesi günü rûhunu Hakk’a teslim etmiştir⁴².

1.2. Sultân Veled’in Rebâbnâme’si

Hicri 700 yılının Şaban ayında Sultân Veled tarafından yazımına başlanıp Zilhicce ayında hitama eren ve beş ay gibi kısa sayılabilecek bir zaman zarfında meydana getirilen⁴³ Rebâbnâme müellifin ikinci mesnevîsi olma özelliğini taşır. Bir dostunun ricası üzerine kaleme alınan eserde müellif babası Mevlânâ’ya öykünerek, onun “ney”den ilham almasına mukabil, rebâb’ı konuşturmuş ve onun ağzından ayrılık kıssasını nakletmeye çalışmıştır. Zira ona göre pek çok unsurdan müteşekkil olan rebab neye nazaran daha fazla ayrılık acısı çekmektedir ve her bir uzvu bu ıstırapla inlemektedir⁴⁴.

Sultân Veled eserinde ağırlıklı olarak Farsça kaleme aldığı 105 başlıkta Hak yolunun esas ve inceliklerini izah etmeye gayret etmiştir. Kırmızı mürekkeple yazımına başlanıldığı için Farsça kırmızı anlamına gelen “sûrh” ismi de verilen bu bölümlerde işlemek istediği mevzunun temeline değinerek girişi nesirle yaptıktan sonra nazma geçer ve o düşüncesini genişleterek açıklamaya çalışır. Dibace ile 106 başlık ve 8124 beyitten müteşekkil Farsça bir eser olan Rebâbnâme’de 162 tane Türkçe, 36 tane Arapça ve 22 adet de Rumca olmak üzere toplam 220 beyit farklı dillerden de yer almıştır⁴⁵.

1.2.1. Rebâbnâme Nüsha Farklılıkları

Bu çalışma esnasında Niğdeli Hakkı Eroğlu’nun tercümesi ile Veyis Değirmençay’ın (tenkitli metin) Rebâbnâme nüshasını karşılaştırmalı olarak baştan sona taradım. İki eser üzerinde bu minvalde çalışırken 47. makaleye kadar geldim. İlk 46 makalede tüm makalelerin birbiriyle sıralama yönünden herhangi bir sorun olmamıştı. Fakat tercümedeki 47. makale Değirmençay’ın çalışmasındakiyle örtüşmüyordu. Sonraki makalelerde de benzer durum söz

⁴⁰ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.56.

⁴¹ Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif’i*, s. 66.

⁴² Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, s. 274.

⁴³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 335; Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 297.

⁴⁴ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 59; Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 2.

⁴⁵ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 59.

konusuydu. Bu uyuşmazlık eserde eksiklik olduğu yönünde bir kaygıya neden olmuştu. İşin hakikatine ulaşmak adına eserin geri kalanını tetkik ederek yeri değişen tüm makaleleri tespit ettim ve hangi sayfada olduklarını not aldım. Buna göre aşağıdaki tabloyu oluşturdum:

Tercümedeki makale numarası	Tercümedeki sayfası	Tenkitli metindeki sayfası
Makale 1	4.....	2
Makale 2	9.....	6
Makale 3	12.....	9
Makale 4	15.....	11
Makale 5	17.....	13
Makale 6	19.....	15
Makale 7	22.....	17
Makale 8	24.....	19
Makale 9	27.....	21
Makale 10	29.....	22
Makale 11	32.....	25
Makale 12	34.....	27
Makale 13	36.....	28
Makale 14	37.....	29
Makale 15	40.....	31
Makale 16	42.....	32
Makale 17	44.....	33
Makale 18	46.....	35
Makale 19	50.....	38
Makale 20	53.....	41
Makale 21	56.....	43
Makale 22	62.....	49
Makale 23	65.....	51
Makale 24	68.....	53
Makale 25	71.....	56
Makale 26	74.....	58
Makale 27	76.....	59
Makale 28	80.....	62
Makale 29	83.....	65
Makale 30	86.....	68

Makale 31	87	69
Makale 32	88	70
Makale 33	91	72
Makale 34	94	75
Makale 35	97	77
Makale 36	99	79
Makale 37	102	81
Makale 38	108	88
Makale 39	111	90
Makale 40	115	94
Makale 41	118	97
Makale 42	121	99
Makale 43	125	103
Makale 44	129	106
Makale 45	132	108
Makale 46	134	110
Makale 47	137	244
Makale 48	142	249
Makale 49	143	250
Makale 50	146	252
Makale 51	151	257
Makale 52	152	258
Makale 53	153	259
Makale 54	156	262
Makale 55	161	128
Makale 56	165	131
Makale 57	169	136
Hattı Fasil (Yarı)	176	143
(Not: Tercüme de bir başlık olarak verilen bu hattı fasıl Değirmençay'ın çalışmasında başlık altında değil makale 57' nin bir devamı niteliğinde. Ayrı bir bölüm olduğuna dair en ufak bir emare yok.) ⁴⁶		
Makale 58	178	145
Makale 59	182	148

⁴⁶ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâm*, s. 143/13.

Makale 60	185.....	151
Makale 61	187.....	153
Makale 62	191.....	156
Makale 63	196.....	161
Makale 64	199.....	164
Makale 65	201.....	165
Makale 66	204.....	168
Makale 67	208.....	172
Makale 68	212.....	175
Makale 69	214.....	177
Makale 70	219.....	182
Makale 71	222.....	185
Makale 72	226.....	188
Makale 73	228.....	190
Makale 74	230.....	192
Makale 75	235.....	197
Makale 76	237.....	199
Makale 77	240.....	202
Makale 78	244.....	205
Makale 79	247.....	208
Makale 80	249.....	210
Makale 81	251.....	212
Makale 82	254.....	215
Makale 83	257.....	218
Makale 84	261.....	221
Makale 85	263.....	223
Makale 86	267.....	227
Makale 87	270.....	229
Makale 88	274.....	238
Makale 89	276.....	234
Makale 90	279.....	236
Makale 91	282.....	239
Makale 92	285.....	241
Makale 93	289.....	114

Makale 94	292.....	117
Makale 95	296.....	121
Makale 96	299.....	124
Makale 97	301.....	264
Makale 98	302.....	265
Makale 99	305.....	268
Makale 100	307.....	269
Makale 101	309.....	271
Makale 102	313.....	275
Makale 103	326.....	287
Makale 104	329.....	290
Makale 105	332.....	293

Yukarıdaki Eroğlu'nun vermiş olduğu makale numaralarına göre yaptığımız sıralama ve tenkitli metinle olan karşılaştırma sonucu 46. Makaleye kadar herhangi bir sorun olmaksızın her iki metindeki makaleler arasında tam bir uyum söz konusudur. Tenkitli metinde gerek makaleler için gerekse de beyitler için herhangi bir rakamlandırma yapılmamış, her sayfada sadece sayfa numarası ve her 5 satırda bir satır numaralandırması yapılmıştır. 46. Makale Eroğlu'nda s. 134'te yer alırken aynı makale tenkitli metinde sayfa 110'da yer almaktadır. Fakat bir sonraki makale olan 47. Makale Eroğlu'nda s. 137'de bulunurken tenkitli metinde araştırmamız neticesinde 244'te olduğunu tespit ettik. Sayfa 262' de yer alan 54. Makaleye kadar tenkitli metindeki makaleler birbiri peşince sıralanmaktaydı. Yine Eroğlu'nun sıralamasıyla 55. Makaleyi, tenkitli metindeki araştırmamız sonucunda bu sefer sayfa 128'de ancak bulabildik. Bundan sonra yer alan makaleler sayfa 241'deki 92. makaleye kadar birbiri ardınca yer alıyordu. Sonra 93. Makaleden 96. Makaleye kadar olanların yerlerinin de farklı bir yerde tenkitli metnin 114-124. sayfaları arasında olduğunu tespit ettik. Neyse ki geri kalan makalelerin (97-105 arası) yerlerinde herhangi bir sıralama tersliği söz konusu olmamıştı. Bu durumda tenkitli metnin kaynakları çalışmada verildiği için Konya Kütüphanesi'nden webtransfer yoluyla aldığım nüshayla tenkitli metnin makale sıralamalarını kontrol ettim. 2126 no'lu nüsha ile (ki bu nüsha aynı zamanda Veyis Değirmençay'ın tenkitli metni hazırlarken kullandığı B nüshasıdır) tenkitli metnin tam bir uyum içinde olduğunu gördüm. Şu halde Eroğlu'nun tercümesindeki makale sıralamasında bir sıkıntı olmalıydı. Söz konusu sıkıntı Eroğlu'nun tercümesi sırasında mı yoksa eseri sadeleştiren İsmail Koçak'ın sadeleştirmesi ve bilgisayar ortamına aktarması sırasında mı

oluşturdu bunu bilemiyoruz. Fakat tercüme hazırlanırken hangi kaynaklardan yararlanıldığı çalışmada belirtilmediğinden onu kontrol edip ona göre yanlışlığın nerede olduğunu tespit etme imkanım olmadı.

Veyis Değirmençay yapmış olduğu bu doktora çalışmasında *Rebâbnâme*'yi tenkitli metin olarak bilgisayar ortamına aktarırken her sayfanın altında nüsha farklılıklarına da işaret etmiştir. Bunlara ek olarak kitabın içinde geçen âyet, hadîs, atasözleri ve darbı mesellerin⁴⁷ ayrıca müellifin eser içinde yer alan Farsça dışındaki dillerde yazmış olduğu (Arapça, Türkçe ve Rumca) beyitlerin de fihristlerini⁴⁸ vermiştir. Âyetlerin geçtiği sayfaların yanı sıra hangi sûrenin kaçınıcı âyeti olduğunu⁴⁹, hadîslerin geçtiği yerlerle birlikte kaynaklarını⁵⁰ da zikretmiştir. Sultân Veled'in başta babası Mevlânâ olmak üzere başka şair ve mutasavvıflardan yaptığı nakillerin yerlerini ve beyitlerin kimlere ait olduklarını da yine mezkûr fihristlerde⁵¹ belirtmiştir. Ayrıca bu çalışmada kitapta geçen yer ve şahıslara dair bir de fihrist⁵² bulunmaktadır.

Veyis Değirmençay sözkonusu çalışmasında Sultân Veled'in yaşadığı dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel, dini ve edebi durumunu⁵³ ele almış sonrasında Sultân Veled'in hayatı, tahsili, ilmi ve edebi kişiliği ve eserlerinin yanında elbette Tasavvufî yönünü de detaylı bir şekilde incelemiştir⁵⁴.

Veyis Değirmençay bilgisayar ortamına aktardığı *Rebâbnâme*'ye bu çalışmasında müstakil bir bölüm ayırmış mezkûr kısımda eserin özelliklerine bu meyanda vezni, kafiyesi konularına değindiği gibi çalışmasına esas teşkil eden *Rebâbnâme* nüshalarına ve nüsha özelliklerine dair bilgiler vermiştir.

1.2.2. *Rebâbnâme* Üzerine Yapılan Çalışmalar

1.2.2.1. Sultân Veled ve *Rebâbnâme*

Sultân Veled'in *Rebâbnâme*'si Veyis Değirmençay tarafından doktora tezi olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Değirmençay'ın bu çalışması bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Sultân Veled'in yaşadığı dönem ve bu dönemdeki siyasî-iktisadî, dinî, sosyal-kültürel, ilmî ve edebî durum ele alınmış⁵⁵ ve müellifin nasıl bir ortamda yetiştiğine ışık tutulmuştur. Birinci bölümde, Sultân Veled'in hayatı, kişiliği, eserleri ve bu meyanda

⁴⁷ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 307-311.

⁴⁸ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 314.

⁴⁹ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 298-300.

⁵⁰ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 301-306.

⁵¹ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 312-313.

⁵² Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 315-318.

⁵³ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 2-13.

⁵⁴ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 16-57.

⁵⁵ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s: 2-13.

hâssaten Rebâbnâme ile ilgili bilgilere yer verilmiştir⁵⁶. İkinci bölümdeyse Rebâbnâme'nin tenkitli metnine yer verilmiştir. Bu esnada dipnotlarda nüshalarla ilgili karşılaştırmalara da değinilmiştir. Eserde yer alan âyet, hadîs, tazmin edilen beyitler, müellifin farsça dışındaki dillerde söylemiş olduğu beyitler, atasözleri vb. ile kişi, kitap ve yer adlarına dair fihristler de yer almaktadır⁵⁷.

Biz yaptığımız bu çalışmada Niğde'li Hakkı Eroğlu'nun tercümesiyle birlikte en çok bu çalışmadan istifade ettik. Değirmençay'ın bu çalışması bizim tercümelerin aslını bulup karşılaştırma yapmamız açısından büyük kolaylık sağladı.

1.2.2.2. Sultân Veled'in Rebâbnâme'si

F. Tulga Ocak tarafından kaleme alınan bu makalede, İran'da Müesses-i mutalaât-ı İslâmî enstitüsü tarafından çıkartılan Silsile-i Dâniş-i İslâmî serisinde yayımlanan Dr. Ali Sultânî Gird Ferâmerzî tarafından hazırlanan Rebâbnâme'nin tenkitli neşrini ele almakta ve kendisini bazı hususlarda eleştirmektedir. Ocak'ın eleştirdiği konulardan biri Ferâmerzî'nin çalışmasında Türkçe beyitlerin sayısının eksik verilmesidir. Bunun sebebi ise İran'lı araştırmacının sözkonusu tenkitli metni hazırlarken konuyla ilgili Türkçe çalışmalara müracaat etmemesidir. Halbuki Mecdut Mansuroğlu'nun konuyla ilgili çalışmasına bakmış olsaydı Rebâbnâme'deki Türkçe beyitlerin sayısının 157 değil, 162 olduğunu görebilecekti⁵⁸.

Ocak'ın Ferâmerzî'ye yönelttiği diğer bir eleştiri ise; batılı müsteşrik Gibb'e dayanarak "Sultân Veled'in Türk şiirini icad eden bir İranlı" olduğu ve bu şiirin Fars edebiyatının bir dalı olduğu yönündeki iddiasıdır. Zira bu iddiayla Ferâmerzî Anadolu'daki tüm edebiyatı Fars edebiyatına mal etmiş olmaktadır. Ocak, İranlı araştırmacının bu alanda herhangi bir inceleme ve araştırma yapmadan bir müsteşrikin sadece bir sözüne dayanarak böyle bir neticeye varması şeklindeki bu tavrının bilimsellikten ve objektiflikten ne kadar uzak olduğunun altını çizerek⁵⁹. Bu hususta biraz araştırma yapılmış ve Türk meslektaşlarından yardım istenilmiş olsa bu yanlış duruma düşülmemiş olacağını özellikle vurgular⁶⁰.

1.2.2.3. Sultân Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri

Figen Poyraz Sultân Veled hakkındaki yüksek lisans tezinde onun eserleri meyanında Rebâbnâme'ye de bir sayfalık hususi bir başlık açarak değinmiştir⁶¹. Poyraz bu çalışmasında

⁵⁶ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 14-79.

⁵⁷ Bkz: Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 85'ten itibaren.

⁵⁸ Ocak, F. T. (1988). Sultan Veled'in Rebâbnâmesi . Erdem , 5 (11) , s. 551.

⁵⁹ Ocak, *Sultan Veled'in Rebâbnâmesi*, s. 552.

⁶⁰ Ocak, *Sultan Veled'in Rebâbnâmesi*, s. 553.

⁶¹ Poyraz, Figen, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 15-16, Gümüşhane, 2018.

Sultân Veled'in görüşlerini delilleriyle ortaya koyarken diğer eserlerine olduğu gibi Rebâbnâme'ye de atıflarda bulunmuş⁶² yer yer konuyla ilgili pasajlar⁶³ nakletmiştir.

1.2.2.4. Türkçe Beyitler

Sultân Veled'in diğer eserlerinde olduğu gibi Rebâbnâme'de de Türkçe beyitleri bulunmaktadır. F. Tulga Ocak Bu beyitlerin 13. YY. da Anadolu'da kurulmaya başlayan Türk edebiyatının ilk örnekleri arasında sayıldığını, Avrupalı araştırmacılarca “Selçuklu beyitleri” olarak adlandırıldığını ve Farsça bilmeyen Türk halkı için yazıldığını kaydetmektedir⁶⁴. Ocak, ayrıca Veled Çelebi tarafından Rebâbnâme'deki Türkçe beyitlere ek olarak İbtidânâme'deki Türkçe beyitler ile Sultân Veled dîvânından 15 Türkçe gazeli “Dîvân-ı Türkî-i Sultân Veled” adıyla yayımlandığını daha sonra Mecdut Mansuroğlu tarafından Sultân Veled'in İbtidânâme ve Rebâbnâme'deki Türkçe beyitlerin nüshalar karşılaştırılarak tenkitli neşrini yaptığı ve bu çalışmasına “Sultân Veled'in Türkçe Manzumeleri” adını verdiğini dile getirmektedir⁶⁵. Ocak, bu çalışmasının son kısmına Rebâbnâme'de yer alan hem Ferâmerzî'nin tenkitli neşrindeki Türkçe beyitleri hem de Mecdut Mansuroğlu'nun yayımlamış olduğu 162 Türkçe beytin eserde yer alan orijinal yazılış ve okunuşlarını eklemiştir⁶⁶. Bu meyanda İranlı araştırmacının eserinde yer alan Türkçe beyitlerdeki dizgi ve okuma yanlışları da Mansuroğlu ile karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir⁶⁷.

1.3. Metafor

Eski Yunancadaki “meta” (üzerine) ve “phrein”(taşımak, aktarmak, nakletmek) kelimelerinin birleşmesinden oluşan “metafor”(metaphore); bir “şey”in bazı taraflarının başka bir “şey”e nakledildiği zihni/lisânî süreçleri ifade etmektedir.⁶⁸ Metafora dair görüşler eski yunan filozoflarından Platon ve Aristo'ya kadar uzanır. Platon'a göre; şairlerin kullandıkları metaforlar dinleyenlerin düşüncelerini asıl meseleden uzaklaştırıp bu dil sanatlarının zihinlerde oluşturduğu tasvirlere yöneltmektedir. Platon'un idealar kuramından hareketle yaşam sürdürdüğümüz dünya, ideal evrende bilfarz mevcut olan şeylerin zaten bir taklidi durumundadır. Buradan yola çıkarak; insanın etrafındaki şeylere yapacağı bir benzetmenin taklidin taklidi olmaktan ibaret olacağını ileri süren Platon metaforu ve türevlerini yanıltıcı,

⁶² Örnek olarak bkz: Poyraz, Figen, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 57, 65, 71, 78, 91, 96, 115, 135, 151, 159.

⁶³ Örnek olarak bkz: Poyraz, Figen, *Sultan Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 41, 43, 57, 80.

⁶⁴ Ocak, F. T. (1988). *Sultan Veled'in Rebâbnâmesi*. Erdem, 5 (11), s. 546.

⁶⁵ Ocak, aynı yer.

⁶⁶ Ocak, *Sultan Veled'in Rebâbnâmesi*, s. 569-591.

⁶⁷ Ocak, *Sultan Veled'in Rebâbnâmesi*, s. 554-560.

⁶⁸ Cebeci, Oğuz, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, s.9-10, İthaki, İstanbul, 2019; Nagehan Uçan Eke, *Klasik Türk Edebiyatında Metaforik Üslup*, Ankara, 2017, s. 20.

dolayısıyla zararlı yapılar olarak değerlendirmiştir⁶⁹. Çünkü metafor misallerle bizi heyecanlandırıp hataya sevketmekte ve zaten uzak olduğumuz hakîkatten daha da kopmamıza sebep olmaktadır. Platon'un öğrencisi Aristoteles ise hocasının tam tersine bu heyecanın hissi arınmaya imkan tanıyabileceği, nazımdaki taklidin öğretici olabileceği, yeni şeyler üretebileceği, dili güzelleştirdiği vb. cihetlerden faydalı bulmaktadır.⁷⁰ Eski düşünürlerin bu târif ve argümanlarına zamanla daha pek çokları eklenmiş ve günümüze kadar metaforun kelime, cümle ya da söylem düzeyinde olup olmadığı, "dil"e ait bir unsur mu yoksa "düşünce"ye ait bir unsur mu olduğu meseleleri de tartışılmıştır.⁷¹

Düşüncelerimiz kelimelere sığmadığı için alelade kullanımlarının ötesine geçecek şekilde anlam genişletmeye ihtiyaç duyulduğunda metafor ortaya çıkmaktadır⁷². Öyleyse metafor sadece lisan meselesi değildir bilakis onun oluşumunu sağlayan arka planın bizâtîhi kendisi yani düşünme safhası metaforik olmaktadır⁷³. Özellikle Tasavvufî yolculukta yaşanan haller, kelimelerin kapsamını, gündelik dilin sınırlarını aşan olgulardır⁷⁴. Bu bakımdan Sûfilerin anlatımında metafora çokça başvurulur. Hususan müellifimizin çalışmamıza konu olan eserinde bunun sayısız örneği yer almaktadır.

İlahi aşk ile özellikle Hak Teâlâ bahis konusu iken başvurulmuş sembolik/mecâzi anlatımlar yerinde ve dozunda olduğunda gayet faydalı olmakla birlikte metaforik anlatımı dini alanda konuşmanın tek yolu olarak kabul etmek yanlıştır⁷⁵. Zira insanın yaratılışı ve îmân esaslarından olan "öldükten sonra dirilmek" gibi pek çok husus asıl anlamıyla alınmadığı takdirde bunların hiçbir dayanağı olmadığı gibi bir sonuçla karşı karşıya kalınabilir⁷⁶. Binâenaleyh bir mümin için ancak ve ancak dinin anlatımında tek yol olarak dayatılmayan/ölçülü bir metaforik anlatım anlayışı kabul edilebilirdir.

Bazen de karşıdakini ikna etmek ya da etkilemek için ya da söylemdeki cazibeyi artırmak amacıyla metafora gidilir⁷⁷ki müellifin eseri bu bakımdan bir güzel sanatlar sergisi gibi addedilebilir. Çalışmamızın asıl bölümünde bunların pek çok örneği verilecektir.

Sözcüğün metafor tarzında kullanımından çok, ifadenin bizâtîhi kendisinin metaforik oluşundan bahsedilebilir⁷⁸. Zira metafor kendiliğinden oluşmamakta, bir yorum aracılığıyla

⁶⁹ Cebeci, Oğuz, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, s. 14-15.

⁷⁰ Cebeci, Oğuz, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, s. 15-16; Nagehan Uçan Eke, *Klasik Türk Edebiyatında Metaforik Üslup*, s. 20.

⁷¹ George Lakoff-Mark Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, ter: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul, 2015, s. 30., Paul Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, ter: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul, 2019, s. 63-67 Nagehan Uçan Eke, *Klasik Türk Edebiyatında Metaforik Üslup*, s. 25.

⁷² Ricoeur, Paul, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, s. 64.

⁷³ Lakoff, Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 30.

⁷⁴ Koç, Turan, *Din Dili*, s. 189, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

⁷⁵ Koç, *Din Dili*, s. 110-118.

⁷⁶ Koç, *Din Dili*, 115.

⁷⁷ Ricoeur, aynı yer.

meydana gelmektedir⁷⁹. Nitekim Rebâbnâme’de, gönlün demir örs gibi katı oluşundan, sağır ve kör oluşundan bahseden beyit⁸⁰ buna örnek olarak gösterilebilir. Bu Sultân Veled’in konuya bakışı ve ona getirdiği yorumla doğrudan ilgilidir. Yoksa gönül aslında soyut bir kavramdır. Onun demir örse benzetilmesi, şahıs gibi değerlendirilerek kör ve sağır olmasından söz edilmesi tamamen yoruma dayanmaktadır. Diğer bir tabirle müellifin zihnindeki tasvirin dış dünyaya aktarımıdır.

Metafora ait yukarıdaki izahlara ek olarak onun dil ve edebiyatta, istiâre/eğretileme, mecâz, mecâz-ı mürsel vb. söz sanatlarıyla benzer ve farklı yönleri, kapsamı da tartışma konusu olmuştur.⁸¹ Bu noktada konuya açıklık getirmek için metaforla ilgili kavramlara kısaca değinmek gerekir.

1.3.1. Metaforla İlgili Kavramlar

Metafor konusunun daha iyi anlaşılabilmesi adına kapsamı altındaki edebi sanatların kısaca tanıtılması yerinde olacaktır ki bunlar mecâz, istiâre, mecâz-ı mürsel, Teşbîh, kinaye ve semboldür.

1.3.1.1. Mecâz

Konulduğu asıl mananın kastedilmesine mani bir karinenin varlığıyla beraber, aralarında bir ilişki kurulmak suretiyle, gerçek anlamının haricinde kullanılan söze mecâz denir⁸². Mecâz örneklerine Kur’ân-ı Kerîm’de sıkça rastlanır⁸³. Mesela “Kendilerine Allâh’ın âyetleri okunduğunda (o âyetler) îmânlarını artırır.”⁸⁴ âyetini Arapça gramer açısından incelediğimizde burada geçen “zâdet” (artırır) fiilinin tahtındaki “hiye” zamiri “âyât” (âyetler) kelimesine dönmektedir ki bu, îmânı artırma işini yapanın âyetler olduğu sonucuna ulaştırır. Hakîkatte ise îmânı artıran Hak Teâlâ’nın bizzat kendisidir⁸⁵. Arap edebiyatında adeta bir çığır açan⁸⁶ Sekkâkî (626/1229) mecâza dair örnekleri irdeleyerek bunları istiârenin bir türü olarak değerlendirir⁸⁷.

⁷⁸ Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, s.66.

⁷⁹ Ricoeur, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, s.67.

⁸⁰ “Bu eğri keman (yanlış zan) onun kafesi olmuştur. Ondan dolayı gönlü demir örs gibi katıdır. Dünya kaygıları onu sağır ve kör etmiştir.” (183/4213-4214).

⁸¹ Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, İstanbul, 2018, s.35-50., Nagehan Uçan Eke, *age.*, 29-47.

⁸² El-Entâkî, Mahmud, *Alaka ve Tercümesi*, Hazırlayanlar: Nurettin Ceviz, Selami Bakırcı, Nevzat H. Yanık, M. Sadi Çögenli, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 1998, s. 3.

⁸³ Köroğlu, Selim, *Geniş İzahlı Telhîs Tercümesi*, Kitap Kalbi Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 178.

⁸⁴ Enfal/2.

⁸⁵ Bu ve diğer örnekler için bkz: Köroğlu, *Geniş İzahlı Telhîs Tercümesi*, s. 182-183.

⁸⁶ Durmuş, İsmail, “Sekkâkî, Ebû Ya’kûb”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2009, c. 36, s. 332-334.

⁸⁷ Meselenin geniş açıklaması için bkz: et-Taftazânî, Sa’deddîn, *Muhtasaru’l-Me’ânî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, tsz, sayfa 53-54.

1.3.1.2. İstiâre

Eğretileme olarak da isimlendirilen istiâre “alakası benzerlik olan mecâz”⁸⁸ şeklinde tanımlanır. Bu târife göre kelime yine bir ipucuyla birlikte gerçek anlamı dışında kullanılmakta, fakat aralarındaki ilişki benzetme ile sınırlandırılmaktadır. Misal olarak “Komutan yanında pür silah aslanlarla çıkageldi” cümlesi verilebilir. Burada zikredilen aslanlar istiâre olmaktadır. Zira kelimenin gerçek anlamda anlaşılmasına engel olan ipucu aslanların pür silah olmalarıdır. Aslanlarla kastedilen komutanın korumalarıdır. Benzerlik yönü ise her an cesurca savunma ve saldırı yapabilecek olmaları, heybetleri vb. olabilir. Kur’ân-ı Kerîm’de istiâre örneği pek çok olmakla beraber burada bir tanesini zikretmekle iktifa ediyoruz. Bakara süresinde münafıklardan bahseden âyette onların hidayet karşılığında dalaleti satın almalarından⁸⁹ söz edilir. Burada kullanılan iştirâ (satın alma) ifadesi istibdâl (değişme) anlamında kullanılmıştır. Gerçek anlamını çıkarmamıza engel olan ipucu ise hidayet ve dalalet soyut kavramlarının satın alma fiilinin mef’ûlü (nesnesi) olamayacağı gerçeğidir⁹⁰.

1.3.1.3. Mecâz-ı Mürsel

Alakası benzerliğin haricindeki herhangi bir unsur olan mecâza “mecâz-ı mürsel”denir⁹¹. Kelimenin kullanıldığı anlam dışında istimâl edilmesine sebep olan benzerlik dışında; genellik, özellik, aletlik, cüz’îlik, küllîlik gibi bir alaka da olabilir. Yapılan tetkik ve tahliller sonucu bunların yirmi yedi çeşidi tespit edilmiştir⁹². Konuya Kur’ân-ı Kerîm’den bir misal olmak üzere “Ben (düşümde) kendimi şarap sıkarken gördüm”⁹³ âyet-i kerîmesini arz edebiliriz. Burada mecâz-ı mürsel vardır. Zira hakîkî anlam ilerde/gelecek zamanda mecâzî anlama kavuşacaktır. Aslında sıkılan şey şarap değil üzümdür. Sıkılan üzümlerden elde edilen şıra birtakım işlemlerden geçirilerek belli bir süre sonra şaraba dönüşecektir. Halbuki âyette “üzüm sıkmak”tan değil, sıkılan üzümün ilerde dönüşeceği mamul olan “şarap sıkmak”tan söz edilmiştir. İşte kelimenin bu tarzda kullanılmasına “geleceklik” (kevn-i lâhık) alakası ismi verilmekte, kurulan bu ilgi de benzerlik dışında olduğu için mecâz-ı mürsel sanatı gerçekleşmiş olmaktadır.

⁸⁸ et-Taftézânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, s. 327.

⁸⁹ Bakara, 16. “İşte onlar hidayete karşılık dalaleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yolu bulamamışlardır.”

⁹⁰ Bu ve diğer örnekler için bkz: Durmuş, İsmail, Pala, İskender, “İstiâre”TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, c. 23, s. 315-318.

⁹¹ et-Taftézânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, s. 324; el-Entâkî. Age., s.5.

⁹² Daha geniş bilgi için bkz: el-Entâkî, *Alaka ve Tercümesi*, s.5-11.

⁹³ Yûsuf, 36.

1.3.1.4. Teşbîh

Teşbîh; aralarında ilgi kurulmak suretiyle bir şeyin diğerine benzetilmesidir⁹⁴. Tam bir benzetme iki ana, iki de yardımcı dört unsurdan oluşur⁹⁵. Örneğin; “Yemek mis gibi koktu” cümlesinde “yemek” benzeyen (müşebbeh), “mis” benzetilen (müşebbehün bih), “koktu” benzetme yönü (vech-i şebah), “gibi” de benzetme edatı (edât-ı teşbîh)dır. Teşbîhin unsurlarına ve amacına bağlı olarak pek çok türleri vardır⁹⁶. Teşbîhin Kur’ân-ı Kerîm’deki pek çok misalinden biri olmak üzere, cehennemdeki zakkum ağacından bahseden “Tomurcukları şeytanların başları gibidir”⁹⁷ âyeti verilebilir. Bu âyet; benzeyen, benzetilen ve benzetme edatı zikredilmiş ama benzetme yönüne değinilmemiş olduğu için mürsel Teşbîhe bir örnektir.

1.3.1.5. Kinâye

Kinâye bir sözü hakîkî manasının dışında ancak gerçek anlamına da gelebilecek tarzda kullanmaktır⁹⁸. Kinayede mecâzdan farklı olarak; sözün gerçek manasında kullanılmadığını gösteren bir ipucu olmamasıdır⁹⁹. Kinâye’nin Kurân-ı Kerîm’de yer alan pek çok misalinden biri “Kulakları sağır eden o ses geldiğinde”¹⁰⁰ âyetindeki “e’s-Sâhha” (o ses) kelimesidir. Bu kelime ile kastedilen aslında kıyamettir. Ama gerçek anlamı olan o müthiş sesin kendisi de kastedilebilir.

1.3.1.6. Sembol

En kapsamlı anlamıyla “anlama sahip olan şey her ne ise o bir semboldür.”¹⁰¹Günlük konuşmalarda da kullanılan “sembol” kelimesinin Türkçemizdeki en münasip karşılığı ise “soyut bir şeyi anlatan somut bir işaret” anlamındaki “remiz”dir¹⁰². Ancak remzin işaret anlamı da vardır¹⁰³ ve bu sembolden farklılık arzeder. İşaret, kendinden öte bir şeyi gösterirken sembol yapısı itibarıyla temsil ettiği şeyin tasavvuruyla bütünleşerek onun yerine geçer¹⁰⁴. Mesela bağımsızlığımızla bütünleşen bayrağımız yalnızca egemenliğimizi simgelemekle kalmaz aynı zamanda al rengiyle sözkonusu bağımsızlığın kanla kazanıldığına

⁹⁴ Teşbîhin istiareyle olan ilişkisi için bkz: et-Taftézânî, *Muhtasarü'l-Me'ânî*, s. 279-280.

⁹⁵ Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 78; Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 452.

⁹⁶ İsmail Durmuş, “Teşbîh” TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2011, c. 40, s. 553-556.

⁹⁷ Saffât, 65.

⁹⁸ Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2015, s. 269.

⁹⁹ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 269

¹⁰⁰ Abese, 33.

¹⁰¹ Tokat, Latif, *Dinde Sembolizm*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 12.

¹⁰² Tokat, *Dinde Sembolizm*, s. 11.

¹⁰³ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1035, Aydın Kitabevi yayınları, Ankara, 2010.

¹⁰⁴ Koç, Turan, *Din Dili*, S. 91.

ve hatta değerlerimize göz dikenlerin bu girişimlerini canlarıyla ödeyeceklerine de bir gönderme yapar¹⁰⁵.

Tüm açıklamalar neticesinde metafor bir şemsiye kavrama ve diğer benzetmeye dayalı anlatımlar ve söz sanatları da onu oluşturan unsurlara benzetilmiştir.¹⁰⁶

Metafor bir yandan üslup ve ifade güzelliği sağlarken diğer yandan da anlamayı kolaylaştırır.¹⁰⁷ Tam da bu sebeple mutasavvıflar ve şairler metaforu çokça kullanmışlardır. Bu sayede hem anlatmak istediklerini insanların beğeneceği hem de kolayca anlayabileceği bir tarz ve üslupla muhataplarına iletebilmişlerdir. İşte müellifimiz Sultân Veled'in mana yolunu metaforlarla adeta ilmek ilmek dokuduğu eseri Rebâbnâme de tam da bu zaviyeden çalışmamıza konu olmuştur.

¹⁰⁵ Bayraklardaki ögeler ve sembolize ettikleri şeylere misal olarak bkz: Tokat, *Dinde Sembolizm*, s. 17-18.

¹⁰⁶ Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, s. 50-51.

¹⁰⁷ Ahmet Ögke, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

REBÂBNÂME'DE METAFOR

2.1. Rebâbnâme'de Metafor

Sultân Veled'in çalışmamıza konu olan eseri Rebâbnâme'de tasavvufî alaka pek çok metafor yer almaktadır. Bunların başında hiç kuşkusuz “rebâb” gelir.

Mevlânâ'nın mesnevîsine “ney” ile başlamasına mukabil Sultân Veled de eserine “rebâb” adlı enstrüman üzerinden bahis açarak giriş yapmıştır. Mevlânâ ney ile metafor yoluyla “insân-ı kâmil”i sembolize ettiği¹⁰⁸ gibi Sultân Veled de rebâbı aynı bağlamda kullanmıştır. Üstelik müellife göre rebâb bu noktada insân-ı kâmilî daha iyi sembolize etmektedir. Zira ney sadece bir kamıştan ibaretken rebâb deri, kıl, demir ve ahşap gibi dört farklı unsurdan oluşmaktadır. Ney münferiden ayrılık acısı ve vuslat iştiağı çekmekteyken rebâbın tüm unsurları bu dertleri ayrı ayrı çekmekte ve terennüm etmektedirler¹⁰⁹. Müellifin bu açıklamasından yola çıkarak rebâbın unsurları ile varlığı ve bu meyanda insanı oluşturduğu kabul edilen anâsır-ı erba'a¹¹⁰ (toprak, hava, su ve ateş unsurları) arasında irtibat kurulabilir. Bu bağlamda insanın sadece ruhen değil yapısını teşkil eden tüm unsurlarıyla aslına rücû etmek için yanıp tutuşmakta olduğu değerlendirilebilir.

Sultan Veled bu mesnevîsinde ele aldığı konuları adeta metafor örgüsü içinde işlemiştir. Biz bunları incelerken söz konusu metaforların sınıflandırılmasında H. Kâmil Yılmaz'ın tasavvuf kavramlarını işlerken kullandığı tahalluk, tahakkuk ve seyr u sülûk¹¹¹ tasnîfini esas alarak alt başlıklarımızı bu üç ana başlık altında toplamaya gayret ettik. Bunların haricinde varlık alanına dair yaptığımız metafor incelemesi ise çalışmanın en son kısmında yer almaktadır.

2.1.1. Rebâbnâme'de Tahallukla İlgili Metaforlar

Sultân Veled'in Rebâbnâme'sinde işlenen konuların temelinde, İslam inancını bir gereği olarak, îmandan sonra kulun Allâh'a karşı yükümlülüklerinden oluşan ibâdetler ile gerek Rabb'ine ve gerekse de halka karşı tavır ve davranışlarını düzenleyen ahlâk konuları yer

¹⁰⁸ Top, H. Hüseyin, *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi*, I, s. 42, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2019.

¹⁰⁹ Sultân Veled, Rebâbnâme, s. 2. “Hazreti Mevlânâ kaddesenallâhu bisirrihi'l-azîz fermûd ki ney ciheti ân mî nâled ki ez neyistân u yârâmî hûd cûdâ şode est u dûr mânde der gurbet ez firkat nâlân est u der ney yek nâle bîş nîst emmâ der rebâb nâlehâst u firakhâ. Zîrâ mecmû'î ân garibânend ki her yekî ez vatan u cinsi hûd cûdâ geşte end misli pîst u mûy u âhen u çûb u îñ cümle ez firkati cinsi hûd der nâle vü efgânend.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 1/12-16.

¹¹⁰ “Anâsır-ı çehârgâne” de denilen bu unsurlar ve nefsin mertebeleriyle ilişkisi için bkz: Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 40, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul, 2012; Muhammed Masum, *Allah Dostlarının Dereceleri Yedi Sır*, Hazırlayan: Rahmi Serin, s. 50, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, tsz.

¹¹¹ Yılmaz, Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 178, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2020.

almaktadır. Müellif eserinde, sırası geldikçe bu konuları kendine has üslubuyla işlemiş ve bu meyanda pek çok da metafor kullanmıştır.

Rebâbnâme’de tahalluk konusuna dair metaforları şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

2.1.1.1. Duâ ile İlgili Metaforlar

Duâ, birini çağırma, Allâh’a yalvarma, niyaz anlamlarına gelir.¹¹² Kur’ân-ı Kerîm’de yüce Allâh “...Bana dua edin, duanızı kabul edeyim...”¹¹³ buyururken Peygamber Efendimiz de (sas) “Duâ ibâdetin ta kendisidir”¹¹⁴, “Duâ ibâdetin özüdür”¹¹⁵ hadîsleriyle duânın dinimizdeki yeri ve önemini vurgulamıştır. Kuşeyrî duâyı; ihtiyacın anahtarı, sıkıntıda olanların rahatlama mahalli, darda kalanların sığınağı şeklinde nitelemiştir.¹¹⁶

Sultân Veled çalışmamıza konu olan eserinde konuya değinirken duânın mutlaka kişinin isteği doğrultusunda kabul edilmesi gerekmediğini, bazen tam tersinin hayır olabileceğini anlatan bir olay nakleder. Pederi Hz. Mevlânâ’dan naklen¹¹⁷ serdettiği bu kıssada bir yılan oynatıcısının yılanı çalınır. O da buna üzülmekle, hırsız bulup yılanını geri almak doğrultusunda dua eder. Bir süre sonra yılanını çalan kişinin cesediyle karşılaşınca, yılan tarafından sokularak öldüğünü anlar ve önceki duâsının kabul edilmemesine sevinir. Aksine duâsının kabul edilmemesi kendi için büyük bir lütfâ dönüşmüştür. Aşağıdaki satırlar yılanının ağzından şöyle nakledilmektedir:

“Yılanıcı bir müddet sonra hayırsıza rast gelerek tanıdı ve dedi ki; ‘yılanın çalınması canımı çok sıkımtı. Cenâb-ı Hakk’tan dilemiştim ki, şu hayırsız bulayım da yılanımı kurtarayım. Çok şükür ki, duâm kabul buyurulmadı. Ben yılanın çalınmasını zarar sanmışım meğer gizli iyilikmiş.”¹¹⁸

Bunun ardından müellif kıssanın hissesi olarak şunları söyler:

“Pes duâhâ k’ân ziyân est ü helâk / V’ez **kerem** mî neşünûd Yezdânı pâk” (246/20)

¹¹² Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 215.

¹¹³ Mü’min, 60.

¹¹⁴ El-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlû’l-Elbâs*, Çev: Mustafa Genç, II/396 (hadîs: 1295), bekâ Yayıncılık, İstanbul, 2019.

¹¹⁵ El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II/395 (hadîs: 1294). Hadîşçiler bu rivayeti zayıf kabul etmekle beraber bir önceki hadîsle aynı anlama geldiği için manen sahih olduğunu ifade etmişlerdir.

¹¹⁶ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risalesi*, ter: Dilaver Selvi, s. 501, Semerkand, İstanbul, 2005.

¹¹⁷ Sultan Veled’in Mevlânâ’dan yaptığı bu nakil lafzı lafzına (Veled Çelebi’nin terümesindeki numaralandırmaya göre) Mesnevî’nin 2. cildinin 137-139. beyitlerinde yer almaktadır. H. Hüseyin Top’un Mesnevî-i Ma’nevî Şerhi’nde ise 4144- 4146. beyitlere denk gelmektedir. Kelimesi kelimesine aynı olan bu bölümün sadece son kısmında yer alan kelime Hüseyin Top şerhinde “şod” şeklindeyken Sultan Veled’in naklinde (Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 246, beyt: 17-19) “bud” olarak geçmektedir. Bkz: H. Hüseyin Top, *Mesnevî-i Ma’nevî şerhi*, III, 448.

¹¹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 139/3012-3014. “Mârgîreş did pes bişînâhteş Güft ke’z cân mâri men perdâhteş, Der duâ mî hâstî cânem ez ô K’eş biyâbem mâr bistânem ez ô, Şükri Hak râ k’ân duâ merdûd şod Men ziyân pendâştam ân sûd bûd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 246/17-19.

“İşte neticesi hayır olmayacak duaları Cenâb-ı Hakk’ın kabul buyurmaması lütuf ve kerem eseridir.”(139/3015)

2.1.1.1.1. Gizli İyilik

Sultân Veled buraya aldığımız pasajda muhataplarına duânın kulun istediği şekilde gerçekleşmesinin her zaman (belki de çoğu zaman) iyi olmayabileceğini vurgulamaktadır. Sınırlı bilgiye sahip olan ademoğlu isteklerini Rabbinden dilerken kendince ihtiyacı olduğunu düşündüğü şeyleri, eksikliklerini düşünerek ve yaptığıının doğru olduğunu zannederek duâda bulunur. Kendince dileği gerçekleştiği takdirde çok mutlu olacaktır. Ama gerçek öyle midir? Yoksa hayır ve afiyet isteğinin olmamasında mıdır? İşte yukarıdaki kıssa aslında muhatabına işin bilmediği yönleri olabileceğini anlatmakta, perde gerisini göremeyen beşerin kulluk gereği duâsını yaptıktan sonra işin neticesini, her şeyden haberdar olan Rabbine havale edip tasalanmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Mümin duâsının kabul edildiği anlarda mutlu olmayı ve şükretmeyi becerebildiği gibi isteğinin dilediği doğrultuda gerçekleşmediğinde de Hakk’ın bir hikmeti olduğunu¹¹⁹ düşünerek mutlu olup şükredebilmelidir.

Sultân Veled istek ile gayret arasında denge olması gerektiğini ifade eder. Duâ edip gereğini yapmamak uygun bir yol değildir. Hak yolunun taliplisine yakışan hem Hakk’a vuslatı istemek hem de bu uğurda gerekli mücâhedelere girişmektir. Bunu anlatırken ilim talebelerinden misal getirir:

“Şimdi senin, itaatin, gayretin, cihadın da mânevî feryattır ki Cenâb-ı Hak seni bu yırtıcı nefsin elinden kurtarsın. Eğer gayret etmez, itaati terk edersen, feryat ve imdat istemeyi terk etmiş yardım talebinden uzak durmuş olursun. Çünkü itaatsiz, çaba ve gayretsiz yalnız dil ile olan imdat isteme gerçekten imdat ve sığınma sayılmaz. Çünkü ibâdet ve itaati ne kadar artırsan dua ve imdat istemeyi de o nispette artırmış olursun. Şu halde mânevî dua gayrettir. Maksudun oluşması da duana olan icabettir. Bir ilim talebesi tahsile gayret etmez, gece-gündüz ‘Ya Rabbi bana ilim ver!’ diye dua eder. Bir gece üstadı bacadan içeriye doğru ‘Ey kulum, çalış!’ diye seslenir. Talebe zanneder ki bu cevap Hakk’tandır. Ondan sonra çalışmaya başlar. Az zaman zarfında akranlarına üstün ve ilimde önder biri olur. Şu halde duanın dayanağı talep ve gayrettir. Bundan başkası dalalettir. (beyhude emeldir).”¹²⁰

¹¹⁹ Duanın dua edenin istediği şekilde gerçekleşebileceği gibi onun istediği şekilde gerçekleşmeyip karşılığının ahirete bırakılabileceği veya günahlarına kefarete olabileceği hadiste bildirilmiştir. Bkz: Muvatta’, “Kitâbu’l-Kur’ân”, 36.

¹²⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 279. “Pes tâ’at u kûşêş u cihâdî tû nâle vü efgânî ma’nevî est be hazreti Hak tâ turâ ez dest u nîşî görki nefis birehâned. Ve cûn kûşêş nekônî vü tâ’at râ terk kônî terk ü nâle vü efgân kerde bâşî ve ez istigâset istiğnâ nümûde. Zîrâ bî tâ’at u kûşêş tenhâ be zebân efgân kerden der hakikat ân kadr ez kabîlî penâh cesten ü istigâset ez Hak hâsten nebâşed. Çendân ki kûşêş u ibâdet bîş mî kônî çünânest ki efgân u nâle vü duâ bîş mî kônî. Pes duâyî ma’nevî ân kûşêş est ve icâbet hâsıl şoden maksûd. Hemçünân ki dânişmendî tahsîl nemî kerd u heme şeb be duâ mî güft ki ‘Hudâyâ merâ âlim kerdân’. Şebî müderris ez seri revzeni ô güft ki ‘Kerrîr yâ abdî!’ Fakîh pendâşt ki ân cevâb ez Hudâst ba’dez ân bicidd be tahsîl u tekrârî ders meşgûl şod. Be

2.1.1.1.2. Gayret: Dua/Mânevî Feryat

“Pes tâ’at u kûşeş u cihâdı tû nâle vü **efgâni ma’nevî** est be hazreti Hakk”(236/13-14)

“*Şimdi senin, itaatin, gayretin, cihadın da mânevî feryattır ki Cenâb-ı Hakk...*”(279)

Sultân Veled yukarıya almış olduğumuz ifadesinde her işte olduğu gibi yapılan duanın da tabiri caizse ayağının yere basması gerektiği görüşündedir. Yakarıшта istenen hedefe varmak noktasında yapılması gerekenlerin, duayı eden tarafından yerine getirilmesi, kısacası kulun bu konudaki azm u gayreti ve ancak ondan sonra “Ya Rabbi beni hedefime ulaştır!” diyerek yaratıcısına yönelmesi doğru olandır. Bu aynı zamanda; halkın duasının lisan, züht ehlininkinin fiil ve âriflerin duasının ise hal diliyle olduğu¹²¹ şeklindeki açıklamaya da uygun düşmektedir. Müellifin yaptığı bu târifte dua tabirir caizse, “pasif bir bekleyiş” olmaktan çıkmakta ve maksadına kavuşmak hususunda kulu azim ve gayrete teşvik ederek aktif bir sâlik modelinin nasıl olması gerektiğini de gözler önüne sermektedir. Tasavvufun insanları uyuşturduğu şeklindeki algının doğru olmadığı, en azından hakîkî Sûfilerin yolunun bu olmadığı Sultân Veled’in bu beyanatından gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.1.1.2. Fakr Metaforu

Fakr bir şeye sahip olmamak, kalbin her türlü etkiden görünür görünmez bağlardan arınışı¹²² şeklinde târif edilmiştir. İbnü’l-Arabî fakr kelimesinin, bitki veya başka bir şeyin yetişmediği “arz-ı fakra” (çorak arazi) kelimesinden türetildiğini belirtir¹²³. Kinânî, “Allâh’a muhtaç olmanın hakîkatine varılınca O’ndan başkasına muhtaç olmama hali de elde edilmiş olur. Zira bunlar ancak biri olduğunda diğeri de elde edilebilen iki haldir¹²⁴” diyerek fakrı târif etmiştir. Ankaravî, sülûkün usûlüne dair menzillerin dokuzuncusu olarak fakra değinmiş ve fakîri “kendisini mâlik ve memlûk olarak görmeyen kişi”¹²⁵ şeklinde târif etmiştir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde fakrı över¹²⁶.

Müellif de babasının izinden giderek fakra son derece önem atfeder ve ondan sitayişle bahseder:

endek müddet ez akrânı hûd bigûzeşt ve der âlem bûzürg ü muktedâ geşt. Pes der hakikat duâ ân kûşeş est ve her çi gayri in est heme gümrâhî est.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 236.

¹²¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 111, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2016.

¹²² Kâşânî, Abdurrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev: Ekrem Demirli, s. 437-438, İz yayıncılık, İstanbul, 2004.

¹²³ el-Hakîm, Suad, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, s. 144, Alfa yayınları, İstanbul, 2017.

¹²⁴ El-Kelebâzî, Muhammed b. İshâk, *et-Ta’arruf limezhebi ehli’t-tasavvuf*, s. 112, Dâru’l-Kütübî’l-ilmiyye, Beyrut, 1971.

¹²⁵ Tâhirü’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 196, Hazırlayanlar: Yakup Şafak, İbrahim Kunt, Tekin Kitabevi, Konya, 2005.

¹²⁶ “Bir iki gün fakrı imtihan et ki fakr içinde iki kat gına bulunduğunu göresin” (I, 2373); “Madem ki kırılmış olan kurtuluyor, sen de kırıl. Emniyet fakrdadır, sen de fakra sülûk et.” (IV, 2757). Veled Çelebi “fakr” yerine “yoksulluk”, “imtihan et” yerine “sına”, “gına” yerine “zenginlik” şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Aynı beyitler.

“Tarikatte bundan yüksek makam yoktur. Onun yanında her tam noksan görünür. Zira fakirliğin kemâli ‘işte o Allâh’ [sırrı] dır”¹²⁷. Yokluğun mükemmelliğine (fakrın kemâline) ulaşana ne mutlu!”¹²⁸

2.1.1.2.1. İşte O Allâh’tır

“Çün kemâli fakr **fehüve’llâh** büved / Ey hunugi cânî ki ezîn âgâh şevved”(90/27-28)

“Zira fakirliğin kemâli ‘işte o Allâh’ [sırrı] dır. Yokluğun mükemmelliğine (fakrın kemâline) ulaşana ne mutlu!”(111/2315-2316)

Sultân Veled halin üç çeşidinden söz ederken nihayet sözü üçüncü ve en yüksek olanına getirmiş ve kişinin “halin kendisi” olması şeklinde açıkladığı bu makamı “fakrın kemâli” diye nitelemiştir. Fakirliğin kemâli ‘işte o Allâh’ oldu diye metinde dile getirdiği bu sözüyle aslında sufilerin “Fakirlik tamamlanınca o Allâh’tır” sözüne atıfta bulunmuş, başka bir deyişle bunu farsça olarak ifade etmiştir. Müellif bu beytinde İbnü’l-Arabî’nin de eserlerinde belirttiği gibi; kişinin tam arınmışlığa erdiğinde, Hakk’tan başka bir mevcûdun olmadığı hakîkatına ulaştığına işaret etmiştir. O zaman her şey gibi benlik de aradan kalkarak sadece Hak Teâlâ müşâhede edilir olmuş, “Ancak O vardır” sırrı ortaya çıkmıştır.¹²⁹

“Fakr (yokluk) açıklamalara sığmaz ve anlatmayla anlaşılmaz. Şu kadar ki fakra dair söylenen sözlerden kişide yönelim ve gayret ortaya çıkar.” Nasıl ki ermiş şeyhler demişlerdir: “Men lem yezuk lem yârif ” (Tatmayan bilmez.). Büyük bir deryâyı bir incinin deliğinden seyretmeye imkan var mı? Belki açıklamaların bizzat kendisi de fakrın perdelerindendir.”¹³⁰

2.1.1.2.2. Açıklanamayan/Anlaşılamayan

“Çünânki meşâyihî vâsıl güfte end : **men lem yezuk lem ya’rif.**”(97/6-7)

“Nasıl ki ermiş şeyhler demişlerdir: “Men lem yezuk lem yârif ” (Tatmayan bilmez.)”(118)

Sultân Veled “fakr” teriminin gerçek yüzünün sözle anlatılamayacağını, başka bir tabirle târif ve tanımlamalara sığmayacağını dile getirmiş ve bunun, meşâyih’in tasavvufî konular için kullanageldikleri “tatmayan bilmez” kabilinden olduğunun altını çizmiştir. Aslında sûfiliğe ait diğer tüm hususlarda olduğu gibi fakr da mânevî tekâmül yolculuğu içinde

¹²⁷ Bu cümle orijinal metinde olmasına rağmen tercümede yer almamış.

¹²⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.111, (beyt: 2315-2316) “Nîst âlîter ez în der reh makâm Pîşi ô nâkıs nümâyed her tamâm, Çün kemâli fakr fehüve’llâh büved Ey hunugi cânî ki ezîn âgâh şevved” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 90/27-28.

¹²⁹ “Fakirlik tamamlanınca işte o Allah’tır” sözünün bu ve diğer açıklamaları için bkz: Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 438-439; el-Hakîm, Suad, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 146.

¹³⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, 118. “Fakr be şerh negenced ü be vâsita-i beyân ma’lûm nekerded gayri ân ki ez güfti fakr şahs râ râğbetî vü himmetî peydâ şevved der talebi ân. Çünânki meşâyihî vâsıl güfte end : ‘men lem yezuk lem ya’rif.’ Deryâyı bî pâyân râ ez lülü-i teng key tevân nümûden? Belki sühan u beyân hicâbı fakr est.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 97/5-8.

yeri ve sırası geldiğinde yaşanarak bilinmelidir. Yoksa şeker demekle ağız tatlanmayacağı gibi fakrın da hakîkî mahiyeti açıklanamayacaktır.

2.1.1.2.3. İnci Deliğinden Deryâ Seyretmek

“Deryâyı bî pâyân râ ez lülü-i teng key tevân nümûden?”(97/7)

“Büyük bir deryâyı bir incinin deliğinden seyretmeye imkan var mı?”(118)

Müellif yukarıdaki görüşüne destek zımnında bir metafor daha yapar ve “deryâyı bî pâyânı inci deliğinden seyretmek nasıl mümkün olur?” der. Bu benzetmede deryânın sonsuzluğu fakr makamının tasavvuftaki büyük yerini, inci deliği ise bu hale/makama erememiş insanın akıl yoluyla onu idrak etmeye çalışmasını temsil eder. Müellif akıl ve mantığın bu meselenin anlaşılmasındaki yetersizliğine dair düşüncesini kendine has bir üslupla ortaya koymuştur.

2.1.1.3. Kibirle İlgili Metaforlar

Sözlükte; “büyüklük taslama, kendini herkesten üstün görme”¹³¹ gibi anlamlara gelen kibirle ilgili olarak Muhâsibî büyüklüğün yalnızca Allâh’a ait olduğuna vurgu yaparak kulda kibrin bulunmasını musibetlerin kaynağı ve Allâh’ın gazabına uğrama sebebi olarak görür¹³². Nitekim şeytanın ayağını kaydıran temel sebep de budur. Sülemî (ö: 1021), kendine değer vermeyi rûhî marazlardan saymış ve bunun çaresinin “Hakk’ın nimetlerini düşünüp, aslında onlara değer vermek gerektiğinin farkına varmakta” olduğunu, böylece insanın bu hastalıktan kurtulabileceğini ifade etmiştir¹³³.

Sultân Veled hazretleri kibirden, kendini beğenmişlikten söz ederken onun fenâlığını şaraba benzetir. Şarap kötülüklerin anası olduğu gibi hodperestlik de insandaki art niyetlerin arka planında yatan ana etkindir:

“Şarap bütün suçların, günâhların aslıdır. Bundan dolayı ona “kötülüklerin anası” demişlerdir. Çünkü şahıs onu içtiği zaman kendisinden zina, yalan, katillik ve zulüm gibi yüz bin çeşit hata ve kusur meydana gelir. Şarap gibi kendini beğenmişlik de garazların aslı ve mayasıdır. Bu garazlar bütün göstermeliktir. Asıl odur. Her ne kadar muhtelif renklerde görünse de. Çeşit çeşit kötü niyetler senden, başkalarından iyi olma yeteneğini tamamen siler. Gözlerin perdelenir, Hakk’ı göremez olur. Dostların sana düşman görünür. Onun için saf şarap kötülüklerin anası oldu. Gençte, ihtiyarda fitnenin başı odur. Ondandır insanlara yüzlerce günâh doğar. Dedikodu, savaş ve didişme, şer ve kargaşa gibi, zina gibi, fiske gibi, namazı terk etme gibi kötülükler hep onun ürünüdür. Sarhoşluk halinde kız kardeşine taarruz eden

¹³¹ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/1726, Kubbealtı, İstanbul, 2020.

¹³² El-Muhâsibî, Hâris, *e’r-Riâye Nefs muhasebesinin Temelleri*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020, s. 391.

¹³³ Sülemî, Ebu Abdîrrahmân, *Rûhun Hastalıkları ve Çareleri*, Çev: Cemâl Aydın, Sûfî Kitap, İstanbul, 2022, s. 37

bile olmuştur. İşte bundan dolayı şarap şerhlerin anası olmuştur. Kötülük, suç, eğrilik hep ondan doğar. Bil ki, kendini beğenmişlik de böyledir. İnsandaki art niyetler hep ondan meydana gelir.”¹³⁴

Mevlânâ’da kibrin kötülüğüne değinmiştir¹³⁵.

2.1.1.3.1. Garazların Mayası

“Hemçûn hestî vü hûd perestî asl u mâye-i aġrâz est”(77/27)

“Şarap gibi kendini beğenmişlik de garazların aslı ve mayasıdır”(97)

Sultân Veled bu kısımda şarabın, alkollü içkilerin yanlışlara yol açması sebebiyle kötülüklerin anası olmasından hareketle kendini beğenmişlik meselesini ele alır ve eleştirir. Nasıl ki alkol tüketen kişi, onun tesiriyle akıllı ve iradesi başındayken yapmayacağı olumsuzluklara yönelerek kendini alçaltabiliyorsa aynı şekilde kendisini hodperestliğe kaptıran kişi de bir nevi sarhoşluk yaşarcasına akl-ı selimin kontrolünden çıkarak kendini değersizleştiren yanlışlara, ahlâki zaafiyetlere düşebilir. Nitekim bunun en güzel örneği İblistir. O Hz. Adem’e (as) karşı büyüklendi, onu küçümseyerek Hakk’ın emrine karşı gelmek gibi en büyük bir hataya düştü¹³⁶. Normalde Hakk’ın katında öylesine yüce bir yere sahip kutlu biriyken, içine düşmüş olduğu hodperestlik o yüce makamı kaybetmesine, hepsinden önemlisi Cenâb-ı Hakk’ın gözünden düşmesine neden oldu. Sonsuz merhametten kovulması, ebedî azaba dûçar olması hep bunun neticesi olarak değerlendirilebilir. Akıllı bir varlığın böyle bir yanlışla düşmesi oldukça manidardır. İşte tüm bu olumsuz neticeler şarap gibi akıllı ve iradeyi devre dışı bırakabilen kibrin, insanları ve cinleri düşürebileceği zavallı durumlara misal teşkil etmektedir. Şu halde alkol gelince giden akıl, hodperestlikte de pek bir yarar gösterememekte, kulun yanlışlar yaparak alçalmasına engel olamamaktadır. Sultân Veled’in kendini beğenmişlikle şarap arasında kurduğu metafor bu cihetten değerlendirilebilir.

¹³⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 97. “Çünânki şarâb aslı cürmhâ vü günahhâ ve ümmü’l-habâis ciheti âneş güfte end ki çûn şahs ân râ mî hûrd meyli zinâ vü düzdî vü hûnrîzî vü küfr ü zulm u sed hezâr zındıkâ-i dîger ez ô ser mî kõned. Hemçûn hestî vü hûd perestî asl u mâye-i aġrâz est. Mâdâmeki âdemî der bendi hûd est bî aded fi’lhâyı bed ez ô sâdır kereded ki Hak te’âlâ bedân râzî nebâşed çünânki ef’âlî bâde hörden pîşî ân zerre î nenümâyed.

În garazhâ cümle fer’ vü asl ô Gerçi binümâyend gûnâgûn rû, Nev’ nev’ aġrâzı fâsid âverd Tâ zi tû temyîz râ küllî büred, Tâ şevved pûşîde Hak ez çeşmi tû Tâ nümâyed dîstâned râ adû, Z’ân bûd ümmü’l-habâis hamri nâb K’ân şevved seri fîtn eender şeyh u şâb, Zâyed ez vey sed güneh der her beşer Güft u gû vü ceng u cev r u şûr u şer, Çûn zinâ vü fisk u çûn terki nemâz Sed hezârân gûne zîn bî ihtirâz, Belki ba’zî kasdı hâher kerde end Ender ân lahza ki bâde hörde end, Pes ez in rû ümmi her şer mey büved Fisk u cürm ü kej revî ez vey büved, Hûd perestî hemçûnîn bâşed bidân Cümle zô zâyed garaz der merdümân” Deġirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 77/25-31, s. 78/1-7.

¹³⁵ Bkz: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Cevâhir-i Mesneviyye*, Haz. Şefik Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001, s.526.

¹³⁶ Bakara, 34.

2.1.1.3.2. Perde

“Ser zened fi’lî der îşân her zemân / K’ân şevved **perde vü hicâbı** didegân”(78/8)

“Kendini beğenmişlerde her zaman gözlerine perde olacak işler, haller meydana gelir”(97/1970)

Müellif, kibrin gözleri adeta görmez hale getirdiğini, doğru yoldan saptıran bir hastalık olduğunu belirtir. Bu hastalığın çaresi de yine Hakk’a kulluktur:

“Kendini beğenmişlerde her zaman gözlerine perde olacak işler, haller meydana gelir. Ta ki Evliyâyı eşkiya görürler. Müttakiler tarikatından saparlar, uzaklara düşerler. Garazsız olmak istersen, bu hastalıktan (kendini beğenmişlik, kibir hodperestlikten) tamamen kurtulmalısın. Kibri bırak gece gündüz Hakk’ın kulluğunu tercih et! Candan, gönülden Huda’ya ibâdet eyle ki bu çalışman sana kol kanat olsun...”¹³⁷

2.1.1.4. Sabırla İlgili Metaforlar

Sözlükte dayanma, katlanma¹³⁸ anlamlarında olan sabır tasavvufta “nefsi itaatleri yerine getirmeye, emir ve yasakları uymaya zorlamak”¹³⁹, “Allâh’tan başkasına şikayet etmekten ve sızlanmaktan nefsi men etmek”¹⁴⁰ şeklinde açıklanmıştır. Herevî sabrı tasavvufun yüz basamağı meyanında ahlâk kısmının ilk maddesi olarak ele alırken¹⁴¹, Kâşânî bütün makamları, halleri, ahlâkları, amelleri ve halleri kapsamı itibarıyla makamların en geneli ve huyların en kapsamlısı¹⁴² olarak değerlendirmiştir. Necmeddin Kübra ise, sabrı istikamet üzere olmakla ilişkilendirerek tarikatta asıl olanın da bu noktada sebat göstermek olduğunu vurgulamıştır¹⁴³.

Sultân Veled Rebâbnâme’de dünya zevklerine karşı gösterilen tahammül ve ibâdetlere devam noktasındaki kararlılık anlamında sabır üzerinde durur:

“Bu cihan tuzaktır, taneleri zevklerdir. Bu tanelere aldanarak o tuzağa ne canlar tutulmuştur. Ne mutlu ona ki zevklere sabreder de (tuzağa düşerek) pişmanlıkla ellerini ısırmaz. Tahammül onda git gide fitri bir hal olur. Bütün arzu ve eğilimleri hayır ve cihat tarafına yönelir. Aptallık edip rahat tarafına koşturmaz. Güçlük ve sıkıntıyı külâh gibi başında taşır. O asla dünya rahatı aramaz. Bu güzel renkler,

¹³⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 97, (Beyt: 1970-1974) “Ser zened fi’lî der îşân her zemân K’ân şevved perde vü hicâbı didegân, Tâ bibîned evliyâ râ eşkiyâ Dür mânend ez tarîki etkiyâ, Pes eger hâhî ki kerdî bî garaz Sıhhatı küllî pezîrî z’în maraz, Hôd perestî râ rehâ kön yek zemân Bendegî-i Hak güzîn rûz u şebân, Ez dil u ez cân Hudâ râ mî perest Z’ânki îñ verzeş turâ bâl u per est” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 78/8-12.

¹³⁸ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1058.

¹³⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 326.

¹⁴⁰ Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 182.

¹⁴¹ El-Herevî, Hâce Abdullah el- Ensârî, *Menâzilü’s-Sâirîn ve ‘İlelü’l-Makâmât*, Ter: Abdurrezzak Tek, s.93, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2019.

¹⁴² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, aynı yer.

¹⁴³ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat (Şerh-i Usûl-i Aşere)*, Çev: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 68

kokular onu kesinlikle aldatamaz. O zevkini ibâdetten alır, isyândan değil. Ona her şeyin niteliği açıkça belli olur.”¹⁴⁴

2.1.1.4.1. Fitrî Hal

“Bâşedeş **sabrî cibillî** der nihâd / Tâ köned meylânı küllî der cihâd”(71/11)

“*Tahammül onda git gide fitri bir hal olur. Bütün arzu ve eğilimleri hayır ve cihat tarafına yönelir*”(89/1796)

Fitrî kelimesi sözlükte “yaratılıştan olan, doğuştan ve tabîi olarak var olan”¹⁴⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Sultân Veled bu bölümde sabrı fitratla ilişkilendirerek, Hakk’a ulaşma niyetindeki sâlikin çıktığı bu mânevî seferde kendisini yoldan alıkoyabilecek dünyevî istek ve arzulara başka bir deyişle hevaya karşı kararlı bir duruş sergilemesi gerektiğinden söz eder. Hasan Basrî’nin en üstün cihadın hangisi olduğu şeklindeki bir soruya “Hevana karşı yaptığın cihad”¹⁴⁶ şeklindeki yanıtında olduğu gibi Hakikat taliplisi sürekli nefsin arzularına karşı tetikte olursa bu kararlılık bir süre sonra onun ayrılmaz bir özelliği haline gelecek ve belki de hiç zorlanmadan Hak yolunun gereklerini yerine getirebilecektir. Sultân Veled bu kararlı duruşu “sabr-ı cibillî” olarak yani fitratın bir parçası haline gelmiş sabır diye açıklamıştır.

2.1.1.4.2. Külâh

“Sûyi her râhat nepûyed ez **büle**h / Renc râ ber ser nihed hemçûn **küle**h”(71/12)

“*Aptallık edip rahat tarafına koşturmaz. Güçlük ve sıkıntıyı külâh gibi başında taşır*”(89/1797)

Müellif, bu dünyanın geçici zevklerine sabırla karşı koyup aldanmamak suretiyle güçlük ve sıkıntılara göğüs germeyi “güçlüğü külâh gibi başında taşımak” şeklinde metaforlaştırmıştır. Külâhın başta taşınması cihetinden meseleye bakıldığında bu uğurda çekilen güçlük ve sıkıntıların değerli kabul edildiği anlaşıyor. Zira çekilen bu sıkıntılar sayesinde insan ebedî mutluluğa/uhrevî saadete erişecektir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde sabrı “baş tacı” olarak nitelendirmektedir.¹⁴⁷ Öyleyse bu sıkıntılar baş tacı edilmeli ve külâh gibi başta taşınmalıdır.

¹⁴⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 89, (Beyt: 1794-1799) “İn cihân çûn dâm ü zevkeş dânehâ Beste behri dâne der vey cânâh, Ey hunugi cânî ki bişekîbed ez ân Tâ nekerded âkıbet destân gezân, Bâşedeş sabrî cibillî der nihâd Tâ köned meylânı küllî der cihâd, Sûyi her râhat nepûyed ez büle Renc râ ber ser nihed hemçûn küleh, Râhatı dünyâ necûyed hergiz ô Hiç ne firîbed orâ in reng u bû, Râhat ez tâ’at bered ne ez ma’siyet Keşf kerded nezdi ô her mâhiyet” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 71/9- 14.

¹⁴⁵ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/973.

¹⁴⁶ El-Basrî, Hasan, *Züh*d, Derleyen: İshak Doğan, s. 87, Hüner Yayınevi, Konya, 2012.

¹⁴⁷ Sabır, iman yüzünden baş tacı olur. Bundan dolayıdır ki sabrı olmayanın imanı da yoktur. (II, beyit: 600)

2.1.1.4.3. Aptallık

Aptal sözlükte; “Davranışlarını kontrol etmekten aciz, zekası kıt”¹⁴⁸ kimseler için kullanılan bir nitelemedir. Sultân Veled geçici dünyaya değer verenlere bu vasfı yakıştırır. Eğer insan tuzak mesabesinde olan dünyanın taneleri hükmündeki fânî zevklerine aldanır da onlara karşı koymak hususunda sabırlı ve kararlı olmazsa işte o zaman akılsız kuşlara benzeyecek ve müellifin deyimiyle “aptallık etmiş” olacaktır. Zira kuşlar tanelere aldanıp tuzığa düşerken akıl sahibi olmadıklarından bu hale düşer olmaktadır. Halbuki insan akıllı bir varlık iken kuşlar gibi tuzığa düşüyorsa onu hayvanlardan ayrıcalıklı kılan aklın bir hükmü kalmamış demektir ki onun bu halini Sultân Veled “büle/aptallık” olarak nitelemiştir.

“Ondan bir nefes gaflet ederek başka şeylerle meşgul olma! Gece gündüz onu candan talep et! Nasıl ki aç olan kimse ekmek kaydındadır, susuz kimse oradan buradan (yana yana) su arar. Ekmek aşkı seni candan coşturur ve sana hiçbir şey düşündürmezse, ey ekmeğe suya sabredemeyen insan! Hallak-ı cihanın ayrılığına nasıl dayanırsın? Ey bu iki şeyin yokluğuna katlanamayan! O cana yazıklar olsun ki buna tahammül ediyor. Ey bedeninin gıdasına sabredemeyen! Allâh’ın güzelliğine, ayrılığına nasıl sabredersin? Ey hayvan gibi cismin gıdası için yolunup böğüren! Rûhun gıdasını niçin candan talep etmezsin? Hayvan değilsen niçin böyle dünya gamıyla dolusun da din işlerinden uzaksın?”¹⁴⁹

2.1.1.4.4. Yanlış Sabır

“Ey ki sabret nîst ez âb u zi nân / **Sabr çûn dârî** zi Hallâkı cihân”(96/16)

“Ey ekmeğe suya sabredemeyen insan! Hallak-ı cihanın ayrılığına nasıl dayanırsın?”(117/2494)

Sabır ve tahammül doğru yerde olursa değerlidir. Bu da yanlışlıklara düşmemek ve Hak rızası uğrunda sıkıntılara katlanarak kararlılıkla yoluna devam etmek şeklinde tezahür etmesi demektir. Müellif bu noktadan hareketle insanın Hak Teâlâ’dan ayrı kalmaya dayanabilmesine şaşırır ve böylesi bir duruma sabır denilemeyeceğinin altını çizerek. Mevlânâ da Mesnevî’sinde konuyu aynı şekilde değerlendirir¹⁵⁰. Zira ten gıdasının yokluğuna sabredemeyen, yiyecek bulamadığında “böğüren hayvan” gibi feryad ü figan eden insan nasıl olur da rûhun şiddetle arzuladığı Hak Teâlâ için onun aşkıyla feryat etmez? Müellife göre asıl şaşılacak olan budur.

¹⁴⁸ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/154.

¹⁴⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.117, (Beyt:2491-2498) “Yek demî bâ hûd neperdâzî ez ô Rûz u şeb bâşî zicân der cûst u cû, Hemçünân ki gürisne der bendi nân Yâ çû teşne k’âb cûyed z’in u z’ân, Hîç gûn pervâyı çîzî nebûdet Aşkî nân ender dil ü cân cûşedet, Ey ki sabret nîst ez âb u zi nân Sabr çûn dârî zi Hallâkı cihân, Ey ki hûd sabrî nedârî z’in dû tû Şod ber ân cânê ki dâred sabr ez ô, Ey ki sabret nîst ez kûti beden Sabr çûn dârî zi hûsnî zû’l-minen, Ey çû hayvân kûti dünyâ râ cezûb Çûn nemî cûyî zi cân kûti kulûb, Ger ne î hayvân çîrâ bâşî çûnîn Der gamı dünyâ vü fâriğ z’emri dîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 96/13-20.

¹⁵⁰ “Ey aşağılık dünya ayrılığına sabretmeyen dost, Tanrı ayrılığına nasıl sabredeceksin?” (IV/3212)

2.1.1.5. Sadakat/Doğrulukla İlgili Metaforlar

Sözlük anlamı doğruluk, her halükarda hakîkatı dile getirmek¹⁵¹ olan “sıdk/sadâkat” konusunda Muhâsibî, doğruluğun tamam olabilmesi için, îmân etme hususunda kalbin, amelde niyetin ve konuşmada dilin sadık olması şartlarını ileri sürmüştür¹⁵². Sözünde doğru olmak “sâdık” sayılmak için yeterliken “sıddîk” olabilmek için konuşmalarının yanı sıra işinde, gücünde kısacası tüm ahvalinde dosdoğru olmak gerekir¹⁵³. Nitekim Peygamber efendimiz (sas) “Doğruluğa sarılınız. Zira doğruluk iyiliğe, iyilik ise cennete götürür. Kişi öylesine doğru sözlü olur ve (işinde, gücünde) doğruluğa öyle dikkat eder ki nihayet Allâh (cc) katında ‘sıddîk’ yazılır...”¹⁵⁴ buyurmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’ de “Kim Allâh’a ve Peygambere itaat ederse işte onlar Allâh’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddîkler, şehitler ve Salih kişilerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaşlardır”¹⁵⁵ meâlindeki âyette sıddîkların peygamberlerden hemen sonra zikredilmesi onların Allâh Teâlâ katındaki kıymetini göstermektedir.

Doğruluğun ehemmiyetini ve insana kazandırdığı bu değeri bilen Sultân Veled, Peygamber efendimizin (sas) izinden giderek, Hak yolunun sâliklerine elbette sıdkı tavsiye etmiş ve beytinde şu şekilde metaforlaştırmıştır:

“Sıdk hemçûn **rovzen** est u hâne rûh / Kadri rovzen mî resed ziân hûr fûtûh”(138/29)

“Sadakat, pencere; rûh, hane gibidir. Herkes penceresine göre güneşten feyz alır.”(171/3858)

2.1.1.5.1. Pencere

Sultân Veled bu beytinde doğruluğu hane hükmündeki rûha açılan bir pencereye benzetmektedir. Nasıl ki bir ev penceresi kadar güneşten istifade ediyor, ısınıyor ve aydınlanıyorsa aynı şekilde müminin rûhu da sıdkı/sadakati oranında Hak Teâlâ’dan feyz almakta ve mânevî ihسانlara kavuşmakta, karanlıkları aydınlığa dönüşmektedir. Bu benzetmede güneş de Cenâb-ı Hakk’a tekabül etmektedir. “Evin penceresi büyük olursa güneşten istifadesi daha çok olur” şeklinde beyitten çıkarılacak mesaj doğrultusunda sâlik Hakk’tan daha büyük bağışlara liyakat kazanabilmek için sıdk u sadakatini artırmaya çalışmalıdır.

¹⁵¹ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 316.

¹⁵² El- Muhâsibî, el-Hâris, *Hakikati Arayanlara Kılavuz (Risâletü'l-Müsterşidin)*, Yay. Haz: Abdulfettâh Ebu Gudde, Çev:Mehmet Odabaşı, Takdim, Ankara, 2020, s. 104

¹⁵³ el-Hakîm, Suad, İbnü'l-Arabî Sözlüğü, s. 435.

¹⁵⁴ Buhârî, “Edeb”, 69.

¹⁵⁵ Nisa, 69.

2.1.1.6. Şükürle İlgili Metaforlar

Şükür sözlükte, görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık¹⁵⁶ anlamlarına gelmektedir. Yüce Allâh Kur'an'da “Kullarım arasında hakkıyla şükredenler pek azdır”¹⁵⁷ buyurarak insanların şükürsüzlüğünü dile getirdiği gibi “Eğer şükrederseniz elbette size (nimetlerimi) arttırırım”¹⁵⁸ âyet-i kerîmesiyle de müminleri şükre yönlendirmiştir. Ankaravî eserinin güzel huylara ayırdığı kısmında zikrettiği şükür; nimeti verenin iyiliğini dile getirmek, tüm uzuvlarıyla nimet veren Allâh'ın hizmetinde bulunmak, kalbiyle de onun sevgisini itiraf etmek şeklinde târif etmiştir¹⁵⁹. Herevî de, şükür ahlâk-ı hasene dereceleri arasında saymıştır¹⁶⁰. Mevlânâ Mesnevî'de şükre büyük önem verdiği gibi¹⁶¹ Sultân Veled de Rebâbnâmesi'nde bu konuya değinmeden geçmemiştir:

2.1.1.6.1. Mel'ûn

“V'ânki ber aksi ô köned küfrânı dîn / şükri ni'met râ nedâned ân **la'în**”(42/3)

“Onlar ki nimete karşı nankörlük ede, o mel'un ki nimetin şükürünü yerine getirmeye.”(53/1035)

Müellif bu beytinde, Hakk'ın kullarına ihsan etmiş olduğu nimetlere şükretmeyenleri, lügatte; “lanetlenmiş, lanet ve nefret edilecek nitelikte olan”¹⁶² gibi manalara gelen “mel'ûn” kelimesiyle vasıflandırmıştır. Zira yapılan iyiliğe teşekkür etmek güzel ahlâkın bir gereği olduğu gibi o iyiliği görmezden gelmek ve iyiliği yapana karşı olumsuz tavır takınmak ise yergiyi hak eden bir durumdur. Nitekim Cenâb-ı Hak yukarıda zikredilen âyetin devamında “Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir”¹⁶³ buyurarak kullarını nankörlükten sakındırmıştır. Sultân Veled nankör kişiyi mel'ûn diye nitelerken bu âyette ifade edilen manayı dile getirmiştir.

¹⁵⁶ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1172.

¹⁵⁷ Sebe, 13.

¹⁵⁸ İbrahim, 7.

¹⁵⁹ Tâhiru'l- Mevlevî, *Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi*, s. 181.

¹⁶⁰ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn ve 'İlelü'l-Makâmât*, s. 96.

¹⁶¹ “Şükür, nimetin canıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür. Nimet, insana gaflet verir, şükürse uyandırır. Padişahın şükür tuzağıyla nimet avlamaya gör! Şükür nimeti, gözünü doyurur, seni bey yapar. Bu suretle de yoksullara yüzlerce nimet bağışlarsın.” (III, 2896-2898); ayrıca diğer misaller için bkz: (I,1525); (III, 2671-2673); (VI, 1828-1829).

¹⁶² Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/2021.

¹⁶³ İbrahim, 7.

“Onların hepsi de gizli, açık zikredenlerdir. Cümlesi de dilsiz, ifadesiz şükredenlerdir. Hepsi de derler ki; ‘Allâh’tan başka Allâh, ondan başka Hâlık ve Kâdir yoktur. Bizim varlığımız tamamen hamd ü senadır.”¹⁶⁴

2.1.1.6.2. Dilsiz Şükredenler

“Cümle zâkir hem nihân u hem ayân / **Cümle şâkir bî zebân** u bî beyân”(102/11)

“Onların hepsi de gizli, açık zikredenlerdir. Cümlesi de dilsiz, ifadesiz şükredenlerdir.”(123/2652)

Sultân Veled eserinin yukarıya aldığımız bölümünde yalnızca insanların zikretmediğini bilakis yarattığı her şeyin Hak Teâlâ’yı zikrettiğini ve ona şükrettiğini beyan etmektedir. Aslında Kur’ân-ı Kerîm’de “Hiçbir şey yoktur ki Allâh’ı tesbih ediyor olmasın. Lakin siz onların tesbihini anlamazsınız”¹⁶⁵ buyurularak mahlukatın tesbihinden söz edilmektedir. Ayrıca Peygamber Efendimizin (sas) mucizeleri cümlesinden olmak üzere onun huzurunda cansız varlıkların tesbihinin duyulduğunu¹⁶⁶ eshâb-ı kirâm (ra) nakletmektedir. Müellif bu satırlarında adeta yukarıdaki âyeti açıklarcasına tesbihe, zikir ve şükürü de ekleyerek kapsamı genişletmektedir. Görünen-görünmeyen her şeyin dilsiz, ifadesiz onu zikrediyor olması; bir sanat eserinin kendisini ortaya koyan bir sanatçının varlığına delâlet etmesi gibi anlaşılabilir. Müellif bu noktada adeta kelimcilerin gaye ve nizam delili¹⁶⁷ ne atıf yapar ve yaratılanlar arasındaki düzen ve intizamın tüm mevcûdâtı var eden (Hâlık), her şeye gücü yeten (Kâdir) bir varlığın eseri olduğunu dile getirir. Nitekim son kısımda söylediği “bizim varlığımız sözsüz hamd u senâdır” derken yaratılanların varlığının söze ihtiyaç bırakmayacak şekilde Hallâk-ı âlemi övmekte olduğunu ifade etmektedir.

2.1.1.7. İbadet ve İhlasla İlgili Metaforlar

İbadet sözlükte “Allâh’ın emirlerini yerine getirme, tapma, tapınma”¹⁶⁸ anlamlarına gelir. Cenâb-ı Hak Kur’an’da “Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!”¹⁶⁹ buyurarak kullarını ibâdete davet ederken Peygamber Efendimiz ise kendisine, ayakları şişinceye kadar ibâdet etme sebebini soran eşine “şükreden bir kul olmayayım mı?”¹⁷⁰ diyerek şükürün ibâdetle

¹⁶⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.123, (Beyt:2652-2654) “Cümle zâkir hem nihân u hem ayân Cümle şâkir bî zebân u bî beyân, Cümle gûyân Lâ ilâhe illâ ki hû Nîst Hâlık nîst kâdir gayri ô, Hestî i mâ bî sūhan hamd u senâst Cümle şîrînîm çûn ô kandi mâst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 102/11-13.

¹⁶⁵ İsrâ, 44.

¹⁶⁶ Misal olarak şu hadîs verilebilir: Abdullâh b. Mes’ûd (ra) den şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Muhakkak ki biz yemeklerin tesbih ettiklerini işittiğimiz halde Rasûlullâh (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte yemek yerdik.” Tirmizî, Menâkıb 6.

¹⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gölcük- Toprak, Kelâm, s. 148-150, Tekin Kitabevi, Konya, 1991.

¹⁶⁸ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 462.

¹⁶⁹ Hicr, 99.

¹⁷⁰ Buhârî, Teheccüd, 6.

bağlantısına dikkat çekmiştir. Ebû Ali ed-Dekkâk (ö. 405/1015), “ibâdet”i müminlerin avamı için, bunun bir ileri boyutu olan “nefsi tümüyle Allâh’ın emrine teslim etmek” anlamındaki “ubûdiyet”i havas/seçkin velîler için, en ileri safhası olan “Hakk’ta fânî olma” halinden ibaret “ubûdet”i ise en seçkin velîlere tahsis ederken¹⁷¹ kademeli bir kulluk târifı yapmıştır. İbnü’l-Arabî ibâdeti “mümkünlerin sübût hallerinde, yokluklarına karşı var oluşlarını tercih edene muhtaçlıklarıdır”¹⁷² şeklinde târif ederek bambaşka bir boyuta taşımıştır.

İhlas lügatte, gönülden gelen dostluk, samimiyet, doğruluk, bağlılık¹⁷³ anlamlarına gelir. Bu tanımdan hareketle, Allâh’a gönülden bağlanıp içtenlikle kulluk etmek gerekir. Nitekim Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur: “Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak Allâh’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekat vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”¹⁷⁴

Muhâsibî, İhlâs süresinin anlamına vurgu yaparcasına; Allâh’ın dengi, benzeri, eşi ve çocuğu bulunmayan tek ilah olduğuna îmân etmedikçe hakîkî ihlasa erişilemeyeceğinin altını çizer¹⁷⁵. Cüneyd el-Bağdadî (ö. 297/909) de aynı doğrultuda olarak ihlası “İşlenen her amelde maksûdun Allâh olmasıdır”¹⁷⁶ şeklinde târif eder. Buna göre bir sâlik küçük- büyük demeden yaptığı tüm amellerinde “İlahi ente maksûdî ve rızâke matlûbî”¹⁷⁷ düstûrunca hareket etmeli, gösteriştten kaçınarak sırf Allâh’ın rızasını gözetmelidir.

Mevlânâ hem ibâdet¹⁷⁸ hem de ihlas¹⁷⁹ konularına Mesnevî’de yer verdiği gibi Sultân Veled de Rebâbnâmesi’nde bunlara değinmiştir.

“Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır. Yüzünü samimiyetle ve tamamen Bari-i Teâlâ Hazretleri yönüne döndürürsen narın nur olur.”¹⁸⁰

2.1.1.7.1. Kimya

“Tâ’at u ihlâs âmed **kîmyâ** / Z’ân şevved zer în messi hishâyı mâ”(4/19)

“Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır.”(6/58)

¹⁷¹ Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 399.

¹⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: el-Hakîm, Suad, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 242.

¹⁷³ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 479.

¹⁷⁴ Beyyine, 5.

¹⁷⁵ El- Muhâsibî, *Hakikati Arayanlara Kılavuz*, s. 106.

¹⁷⁶ El-Kelebâzî, *et-Ta’arruf lîmezhebi ehli’t-tasavvuf*, s. 117.

¹⁷⁷ “Allah’ım kastettiğim sensin ve ancak hoşnutluğunu istiyorum.”

¹⁷⁸ Misal olarak bkz: “ ‘Mâ halektü’l- cinne ve’l-inse’ ayetini oku da anla ki cihandan maksûd olan ibadetten başka bir şey değildir.” (III, 2988); “Aşk içinde hayat bulan kimseye kulluktan başka her şey küfür sayılır” (V, 1866); “Ey oğul! Ne kabul edilmeyi düşün, ne reddedilmeyi. Sen daima emri nehyi gör gözet.” (VI, 1479)

¹⁷⁹ Örnek olarak bkz: “Dedi ki: Ben kılıcı Hak rızası için vuruyorum. Hakk’ın kuluyum ten memuru değil!” (I, 3787); “ Bu Tanrı’yı bir maksat için sever, öbürünün dostluğunda hiçbir garaz hiçbir maksat yoktur” (III, 4591); “Nerede Hakk’ı ancak Hak için seven, garazlardan, maksatlardan ayrılmış âşık?” (III, 4596)

¹⁸⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 6 (beyt 58,59) “Tâ’at u ihlâs âmed kîmyâ Z’ân şevved zer în messi hishâyı mâ, Nûr kerded nâr çûn ârî be sıdk Rûy râ küllî süyi Bârî be sıdk” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 4/19-20.

Sultân Veled ibâdet ve ihlasın önemine işaret eder ve onu “kimya” olarak niteler. Bilindiği üzere eski ilimlerden biri olan kimya çeşitli maddelerden altın elde etmenin yollarını arayan bir ilimdir.¹⁸¹ Sıradan maddeleri olağanüstü özelliği sayesinde fevkalade değere kavuşturan kimya gibi ihlas da insanın yapmış olduğu ibâdeti bambaşka bir boyuta taşır. Hem de İhlas, öyle sıradan bir kimya değil insanın rûhunu bakırdan altına çeviren bir kimyadır. Hatta samimi bir niyetle yapılan sıradan günlük işler bile onun sayesinde ibâdet hükmü kazanabilir. Müellif sözünün devamında samimiyetle Cenâb-ı Hakk’a yönelince nârının nûra dönüşeceğini ifade eder. Burada nâr, nefsin kötü istek ve arzularını temsil etmektedir. Söz konusu ihlas ve samimiyetle insan, nefsin bu kötü niteliklerinin zamanla üstesinden gelir ve onların yerine Hakk’ın razı olduğu vasıflarla donanır. İşte o zaman nâr/ateş, nûra inkılâb etmiş olur. Niyet samimi olmadıkça kul Hak Teâlâ’dan umduğu karşılığı bulamayacağından bu dönüşümün ihlalsız kullar için düşünülmesi dahi mevzu bahis değildir. Şu halde sâlike yakışan ameli az da olsa niyetin tashihine çalışarak ihlaslı olmaya gayret etmektir.

“Ey aziz, taat gibi tatlı bir şey yoktur. Ondan başkasına yüzünü çevirme! Onun tadına nispetle bütün tatlılar acıdır. Öd ağacının kokusuyla söğüt ağacının dumanı gibi gönül ehli yanında itaatin zorluğu, şekerden yüz kere daha tatlıdır, fakat sen bilmiyorsun. Bütün Hak erleri nezdinde ibâdet yolunda çekilen zahmet şekerden daha tatlıdır. Ahmaklık edip de o kapıyı yüzüne kapama! O kapıyı kapamak hiç lâayık değildir. Kendine öğüt ver de o cihanla bağ kur!”¹⁸²

2.1.1.7.2. Şekerden Tatlı

“Pîşi ehli dil **bih est ez sed şeker** / Renci tâ’at lîk hestî bî haber”(57/27)

“Gönül ehli yanında itaatin zorluğu, şekerden yüz kere daha tatlıdır, fakat sen bilmiyorsun.”(73/1457)

Sultân Veled ibâdeti, taati; Hakk’a boyun eğmeyi “tatlı” olarak değerlendiriyor ve tatlılıkta da bir benzeri olmadığını dile getiriyor. Gönül ehli olmayanlara yanmakta olan ağacın acı dumanı gibi gelen ibâdetin zorluğu hakîkate ermiş kulların nazarında şekerden yüz kat daha tatlı olarak tavsîf ediliyor. Muhatabının bunu bilmemesi ise can gözünün açılmamasından; mânevî görüş sahibi olamamasından kaynaklanmaktadır.

2.1.1.7.3. Kapıyı Yüzüne Kapamak

“Ber heme merdân bûd ân şîrîn çû kand / İnçünîn der râ **be bedrûyî mebend**”(57/28)

¹⁸¹ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 276, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018.

¹⁸² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 73, (beyt: 1455-1459) “Nîst şîrîn hemçû tâ’at hiç çiz Cüz be tâ’at rû meyâver ey aziz, Pîşi şîrînîş şîrînâst telh Hemçû pîşi dûdî ûdî dûdî merh, Pîşi ehli dil bih est ez sed şeker Renci tâ’at lîk hestî bî haber, Ber heme merdân bûd ân şîrîn çû kand İnçünîn der râ be bedrûyî mebend, Hiç netevân besten in der der cihân Pend deh hûd râ zi bendi ân cihân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 57/25-29.

“*Ahmaklık edip de o kapıyı yüzüne kapama! O kapıyı kapamak hiç lâıyk değildir.*”(73/1458)

Müellif sözünün devamında itaati Cenâb-ı Hakk’a açılan bir kapı olarak niteler. “O kapıyı yüzüne kapamak” tabiriyle “taatten yüz çevirmek” anlamını kastetmektedir. Sultân Veled bu durumu daha da ileri bir ifade kullanarak kınamakta ve ibâdetten yüz çevirmeyi “ahmaklık” olarak vasfetmektedir.

2.1.1.7.4. O Cihanla Bağ Kurmak

“*Hîç netevân besten îñ der der cihân / Pend deh hîd râ zi **bendi ân cihân***”(57/29)

“*O kapıyı kapamak hiç lâıyk değildir. Kendine öğüt ver de o cihanla bağ kur!*”(73/1459)

İbadete devam etmek ise müellifin deyimiyle; mânâ âlemiyle bağlantının devamını sağlamaktadır. Kişinin kendine öğüt vermek suretiyle nefsinin, ibâdet ve taat karşısına çıkardığı engelleri aşmaya çalışmasını salık vermekte ve o cihanla bağ kurmasını önermektedir.

“Candan, gönülden Huda’ya ibâdet eyle ki, bu çalışman sana kol kanat olsun. O kanatlarla insanlardan, meleklerden hurilerden daha yükseklerde uçasın. Belki bu kanatlar seni Huda’ya kadar götürür Huda’ya! Aklını başına topla da kanatlarını kuvvetlendirmeye bak!”¹⁸³

2.1.1.7.5. İbadet: Kol Kanat

“*Ez dil ü ez cân Hudâ râ mî perest / Z’ânki îñ verzeş turâ **bâl u perest***”(78/12)

“*Candan, gönülden Huda’ya ibâdet eyle ki, bu çalışman sana kol kanat olsun*”(97/1974)

Sultân Veled bu satırlarında ibâdetlerin kol kanat olduğunu, taatlerden gelen zevk ve hoşluklara talip olunması gerektiğini, onların insanı ebedîliğe ulaştıracak vasıtalar olduğunu, onlar sayesinde (ibâdet türleri gibi) aracıya da ihtiyacı kalmayacağı bir hale ulaşacağını anlatır.

“Burada nefsinin arzularından erkekçe silkinip çıkanlar, orada gönlünün (rûhunun) emellerine ulaşırlar. Öyleyse, Allâh yolunun yolcuları gibi sıkıntılara katlan! Ta ki ebedî kavuşmaya hak kazanasın. Cihanda vücudu yormadan elde edilebilecek bir nimet yoktur. Sen niçin cahiller gibi zahmetten kaçarsın. Zahmet çek ki Hakk’ın rahmetini kazanasın! Fakat çekeceğin zahmetlerin mükafatı dünyevî değil, uhrevî olsun ki din deryâsından inciler çıkarasın. Malumun olsun ki namazda, zekatta, hacda (bütün ibâdetlerde)

¹⁸³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 97, (Beyt: 1974-1976) “Ez dil ü ez cân Hudâ râ mî perest Z’ânki îñ verzeş turâ bâl u perest, Çûn peret rûyet zi verzeş ber perî Berter ez ins ü melek hûr u perî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 78/12-13.

sonsuz hazineler saklıdır. Onların her biri baldan ve şekerden daha çok tatlıdır. Fakat safravi mizaçlılar o zevki bilemezler. Safra, o lezzeti duymaya mani olur. Safradan maksadım varlığımız ve benliğimizdir. Kendinden ve varlığından tamamen geçtiğin zaman o tadı duyarsın. İbadet ve hizmetten zevk almadığının sebebi şudur ki; o yolda gulyabaniler gibi yol kesiciler vardır.”¹⁸⁴

2.1.1.7.6. İbadet: Sonsuz Hazine

“Der salât u der zekât u hac bibîn / **Genchâyı bî hadd ü bî add defin**”(58/15)

“*Malumun olsun ki namazda, zekatta, hacda (bütün ibâdetlerde) sonsuz hazineler saklıdır.*”(72/1445)

Sultân Veled, zahmetle eda edilen ibâdetlerde sonsuz hazineler gizli olduğunun altını çizerken bunu anlamamıza engel olan şeyin kendi mizaçlarımızdaki bozukluk olduğuna dikkat çeker. Şu halde, o benlikten geçmedikçe o tat hissedilemeyecektir.

2.1.1.7.7. Safravi Mizaç

“Her yekî şîrînter ez şehd ü şeker / Lîk **safrâî** nedâred z’ân haber”(58/16)

“*Onların her biri baldan ve şekerden daha çok tatlıdır. Fakat safravi mizaçlılar o zevki bilemezler*”(72/1446)

Müellif ibâdetlerin bal, şeker gibi tatlı olduğunu ifade ederken mânevî terbiye görmeyen insanların bu lezzeti alamamalarını mizaçlarındaki bozukluğa bağlar ve mânevî bir mütehassıs olarak da “safravî” teşhisini koyar. Buna göre; nasıl ki safra rahatsızlığına müptela olanlar baldan, şekerden normal insanların aldığı tadı alamıyorlarsa, mânevî tedaviyi görmeyen insanlar da ibâdetten tat alamamaktadır. Şu halde sorun bal ve şeker hükmündeki ibâdet ve tatta değil bilakis o tadı alamayan kişinin bizzat kendisindedir.

2.1.1.7.8. Safra: Benlik

“Hest safrâ perde-i ân çâşnî / Çîst safrâ **hestî vü mâ vü menî**”(58/17)

“*Safra, o lezzeti duymaya mani olur. Safradan maksadım varlığımız ve benliğimizdir.*”(72/144/)

Hazret kişinin tat almasına engel olan rahatsızlığının teşhisini koymuş ve “safravî” şeklinde adlandırmıştı. Şimdi de onun altında yatan sebebe değinir ve ona da “safra” der.

¹⁸⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 72, (beyt: 1440-1449) “Her ki ô ez kâmi ten merdâne hâst Hôş be kâmi dil biyâbed cümle hâst, Pes güzîn kön renc râ çûn rehrevân Tâ resî der genci vaslı câvidân, Hiç gencî der cihân bî renci ten Çûn nemî kereded müyesser der zemin, Tû çirâ ez renc perhîzî zi cehl Renc râ bigüzîn ki kerdî hûb u ehl, Lîk renci ân cihânî râ güzîn Tâ ki genci dūr berî ez bahri dîn, Der salât u der zekât u hac bibîn Genchâyı bî hadd ü bî add defin, Her yekî şîrînter ez şehd ü şeker Lîk safrâî nedâred z’ân haber, Hest safrâ perde-i ân çâşnî Çîst safrâ hestî vü mâ vü menî, Çûn güzêştî ez hûd u hestî temâm Çâşnîyi ân resed der halk u kâm, Z’ân şevî ez tâ’at u hikmet melûl K’enderîn reh rehzenî mânendi gül” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 58/10-19.

“Safrâ nedir?” sorusuna muhatap olmadan da kendisi cevabını verir. Söz konusu rahatsızlığa sebep olan “safrâ” insanın varlığı ve benliğidir. Varlık, benlik denilen mânevî hastalık sebebinin tedavisini de “varlıktan, benlikten geçmek” olarak belirler. Hasta kişinin vücudundan mikrop ve virüsler tamamen temizlenmeden rahatsızlığın iyileştiğine hükmedilemediği gibi bu varlık mikrobundan da tamamen arınmadıkça mânevî tedavi gerçekleşmemektedir.

2.1.1.8. Tefekkürle İlgili Metafor

Lügatte zihin yormak, düşünmek¹⁸⁵ anlamına gelen tefekkürü el-Herevî “*talep edileni elde etmek için basiretin çaba sarfetmesidir*”¹⁸⁶ şeklinde tanımlamıştır. İbnü’l-Arabî tefekkür ehlini üçe ayırarak “şehvetlerinden kurtulmalarını sağlayacak şeyler için yapılan” tefekkürü avamın tefekkürü, “hakikat yoluna girmeyi kolaylaştıracak şeyler için yapılan” tefekkürü hasların/seçkinlerin tefekkürü olarak nitelemiş, en seçkinlerin ise tefekkürün düşkünlüğünden kurtularak Hakk’ı müşâhadeye yükseldiklerini¹⁸⁷ belirtmiştir.

Peygamber Efendimiz (sas) bu konuda “Allâh’ın yarattığı varlıklar hakkında tefekkür edin, ancak Allâh hakkında tefekkür etmeyin”¹⁸⁸ buyurmuş ve Allâh’ın zatının hakkıyla idrak edilemeyeceğinin altını çizmiştir. Hasan Basrî (110/728) tefekkürü kötülüklerin arasındaki iyilikleri gösteren bir aynaya benzetmiş; ona dayananın necata ereceğini, gaflete düşenin ise kötülüklerinin meydana çıkacağını ileri sürmüştür¹⁸⁹.

Mevlânâ Mesnevî’sinde bu konuya yer verdiği gibi¹⁹⁰ Sultân Veled’de Rebâbnâme’de tefekküre değinmiş ve şöyle demiştir:

“Hakikatte amel, fikir içindir. Amel ağaç, fikir de onun meyvesidir. Meyve vermezse ağaç ne işe yarar? Anlamak kabiliyeti olmazsa haber neye yarar? Ey akil, malumun olsun ki fikir meyvedir, ameller de o meyveyi verecek ağaçtır.”¹⁹¹

2.1.1.8.1. Meyve

“Hôdi amel ez behri fikrest ey püser / Şod amel hemçûn şecer **fikret semer**”(19/9)

¹⁸⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1233.

¹⁸⁶ El-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirin ve ‘İlelü’l-Makâmât*, s.67.

¹⁸⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 144.

¹⁸⁸ El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II/180, (Hadîs no: 1005).

¹⁸⁹ El-Basrî, *Zühâ*, s. 64

¹⁹⁰ Misal olarak bkz: “Kardeş, sen ancak o düşünceden, o rûhtan ibaretsin. Mütebaki varlığın bakımındansa kemik ve deriden başka bir şey değilsin.” (II, 277); “Onun şaşılacak şeylerini düşünmeye girişin; büyüklükten ve heybetten kaybolun.” (IV, 3708); “Gönülde de fikirler biter, gönlün nebatatı da fikirlerdir. Bu fikirler de gönüldeki sırları gösterir.” (IV, 1318).

¹⁹¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 24, (beyt: 427-429) “Hôdi amel ez behri fikrest ey püser Şod amel hemçûn şecer fikret semer, Çûn semer nedehed çi kâr âyed şecer Çûn nebâşed fehm çi sûd ez haber, Fikr râ çûn meyve dâni ey pür hüner V’în amel râ çûn dirâht bârver” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 19/9-11.

“*Hakîkatte amel, fikir içindir. Amel ağaç, fikir de onun meyvesidir.*”(24/427)

Sultân Veled yukarıya almış olduğumuz beyitlerinde ameli ağaca, o amel neticesinde elde edilen ilâhî şuuru ve düşünceleri de meyveye benzetmiştir. Görüldüğü üzere müellif tefekkür ve ameli birbirinden ayırmamakta aksine her birinin diğeri olmadan pek de bir anlam taşımayacağını ifade etmektedir.

Sultân Veled, Kur’ân-ı Kerîm’de buyurulan “Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz”¹⁹² âyetine mütabaat ederek tefekkür-i mevt üzerinde de durur ve bunun önemine işaret eder:

“Ölümü hatırlamak seni ölümden kurtarır. Yemek içmek gibi şeyleri düşünmek de bunlar hakkındaki hırsını artırır.”¹⁹³

“Ölümü hatırlamak seni günâhlardan temizler, dünya sevgisini hatırından çıkarır.”¹⁹⁴

2.1.1.8.2. Kurtarıcı

“Zikri mevt **ez mevt birehâned** turâ / Yâdı fevt ez fevt bicehâned turâ”(285/27)

“Ölümü hatırlamak seni ölümden kurtarır. Yemek içmek gibi şeyleri düşünmek de bunlar hakkındaki hırsını artırır.”(324/7689)

Müellif bu beytinde ölümü hatırlayan kişinin ona uygun bir hal ve gidişata sarılacağını, ahirete yönelik hazırlığa girişerek bu dünyanın geçici zevk ve lezzetlerine aldanmayacağını ve bu suretle de manen hayat bulacağını ifade etmiştir. Şu halde ölümü düşünmek kişiyi gerek yaratıcısına gerekse de kendine ve çevresine karşı görev ve sorumlulukları bağlamında daha hassas olmaya sevk edecek, bu suretle de cehenneme düşüp helak olmaktan kurtaracaktır.

2.1.1.8.3. Arındırıcı

“Zikri mevt ez cürmhâ **pâket kõned** / Mihri dünya râ zi bîh u bon kõned”(285/30)

“Ölümü hatırlamak seni günâhlardan temizler, dünya sevgisini hatırından çıkarır.”(324/7692)

Sultân Veled insanı yanlışlara sürükleyip günâhlara dalmasına neden olan dünya sevgisine vurgu yapar ve ölümü düşünmenin tüm bu yanlışlara düşmesine engel olacağını dile getirir. Zira ölüm ve ahireti düşünen kimseler bu dünyanın geçiciliğini daha derinden hisseder ve orada verecekleri hesabın endişesiyle bu menzilde daha kontrollü davranarak yasaklardan

¹⁹² Âl-i İmrân, 185.

¹⁹³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 324, (beyt: 7689); Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 285/27

¹⁹⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 324, (beyt: 7692); Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 285/30

kaçınır ve taatlere sarılırlar. Bu sayede de tefekkür-i mevt kendileri için bir “arındırıcı” halini alır.

2.1.1.9. Tevekkül ve Tefvîz-i Umûrla İlgili Metaforlar

Lügatte işinde başkasına güvenmek anlamında “v-k-l” kökünden türeyen tevekkül; “kalbin güçlük çekmeden Allâh’a itimat etmesi, O’nun katında bulunan şeye güvenmesi”¹⁹⁵ şeklinde târif edilmiştir. Cenâb-ı Allâh Kur’ân-ı Kerîm’inde “Müminler yalnızca Allâh’a tevekkül etsinler”¹⁹⁶ ve “Kim Allâh’a tevekkül ederse O ona yeter”¹⁹⁷ buyurarak müslümanları kendine tevekkül etmeye çağırmış, Peygamber efendimiz (sas) de kendisine tevekkül hakkında soru yönelten sahabiye “Önce deveni bağla sonra tevekkül et!”¹⁹⁸ demek suretiyle doğru tevekkülün nasıl olacağını göstermiştir.

Hasan Basrî, Tevekkülü Allâh korkusuyla beraber zikrederek bu ikisini en üstün ilim olarak değerlendirmiştir¹⁹⁹. Ankaravî (öl: 1041/1631), Mevlevî seyr u sülûküne dair yazmış olduğu eserin ehl-i sülûkun muâmelât derecelerini bildiren üçüncü babının sekizinci derecesinde tevekkülü zikretmiş ve hakîkî inancın bir neticesi olduğunu, tedbire sarıldıktan sonra Allâh’ın takdirine inanmak gerektiğini de vurgulamıştır.²⁰⁰

Mevlânâ’nın Mesnevî’de tevekkül ve teslimiyetin önemine değinmesine²⁰¹ paralel olarak Sultân Veled de, irade ve ihtiyar/seçim özgürlüğünü insan için sıkıntı sebebi olarak görür. Sıradan insanlar bu sıkıntıdan uyku halinde kurtulabilirken has kullar gerçek uyanıklığa erdiklerinden uyanıkken de bu sıkıntıdan azadedirler. Seldeki saman çöpü misali kendini ona bırakmak da müellifimiz tarafından kurtuluş reçetesi olarak verilir:

“Bil ki, irade ve ihtiyar (tercih) insanlar için sıkıntı sebebidir. Onlar bu sıkıntıdan ancak uyku halinde kurtulabilirler. Fakat ‘Havas’ (seçkinler) için bu kurtuluş, uykuda olduğu gibi uyanık iken de mümkündür. Çünkü onlara böyle yüzlerce fetihlerin kapısı açılmıştır. Onların hepsi de taşınanlardır. Onlar için, hamallar gibi gam keder çekmek üzüntüsü yoktur. Senin çektiğin sıkıntılar onun içindir ki, kendini kervan başı zannediyorsun (çünkü uykudasın). Uyandığın zaman amirin kim olduğunu, eşyanın mahiyetinin neden ibaret bulunduğunu görürsün! Sen kudret selinin elinde bir saman çöpü gibisin, onun yolunu tutsan da tutmasan da ondansın. Kudret çevgeninin halkasında (eğri ucunda) bir top gibisin! Onun darbeleriyle yuvarlanarak oraya buraya koşuyorsun! Gücün yetmez ki onu defedesin, onun

¹⁹⁵ el-Hakîm, Suad, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 487.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân, 160.

¹⁹⁷ Talâk, 3.

¹⁹⁸ Tirmizî, Kıyâmet, 60.

¹⁹⁹ El-Basrî, *Zühed*, s. 84.

²⁰⁰ Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 166-167.

²⁰¹ Örnek olarak bakınız: “Gam ve rahat zamanında Tanrı’ya dayanmak ve tamamıyla teslim olmaktan gayri hepsi hiledir tuzaktır” (I, 468); “Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Esasen Hakk’a sevgili olmaktan daha sevgili ne var?” (I, 916); “Ancak ezeli maksat senin teslim olmandır. Ey Müslüman teslim olmayı araman, dinlemen gerek!” (III, 4177).

kararının karşısında hareket eylesin! Kendini onun huzurunda yarı ölü say! O zindeliği, o dedikoduları (her şeyi) ondan bil! Hareket ve durgunluğunu da ondan bil! İyide, kötude (her şeyde) açıkça onu gör! Ta ki o hidayetten dolayı tabi olan olası! Tabi olduğun Hak olsun, sen de O'na tabi ol! Böyle olunca sen, artık o olursun, yerde olsan da göğe çıksan da.”²⁰²

2.1.1.9.1. Hamal

“Cümle mahmûlend ez ân âsûde end / Key çû **hammâlân** zi gam fersûde end”(66/29)

“Onların hepsi de taşınanlardır. Onlar için, hamallar gibi gam keder çekmek üzüntüsü yoktur.”(84/1690)

Müellif, kendi iradesine güvenerek “istediğim tercihi yaparım bu benim hakkım” düşüncesiyle hareket eden kulları hamallara teşbîh etmektedir. Zira onlar, kendileri için avantaj sandıkları bu “tercih” yani yapıp yapmama özgürlüğü yüzünden bir yük altına girdiklerinin farkında değildirler ve bu halleriyle adeta ağır bir yükü sırtlanan hamallara benzemektedirler.

2.1.1.9.2. Taşınan

Sultân Veled, “hamal” maddesinde tavsîf edilen, öz irade ve ihtiyarına güvenen kimselerin aksine kendilerini Hakk’a tamamen teslim etmiş, bu meyanda irade ve ihtiyarlarını da O’na havale etmiş kulları ise ayrıcalıklı olarak görür ve onlara, yük sırtlanıp yorulan, “bu yükü acaba salimen yerine ulaştırabilecek miyim?”endişesi taşıyan hamalların aksine Hak Teâlâ tarafından “taşınmış olma lütfuna ermiş” kimseler olarak bakar. Onlar için herhangi bir endişe de söz konusu değildir. Zira onların namına işlerini Cenâb-ı Hak üstlenmiştir. İşlerini Allâh’a ısmarlamış bu bahtiyarlarla tüm sorumluluğu üstüne almış bir hamalı mukayese etmek müellife göre kabil değildir.

2.1.1.9.3. Kervanbaşı

“Renci tû z’ân est k’în dârî gümân / Ki menem **sâlâr u mîr u kârvân**”(66/31)

“Senin çektiğin sıkıntılar onun içindir ki, kendini kervan başı zannediyorsun (çünkü uykudasın).”(84/1692)

²⁰² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 84,85 (beyt: 1689-1700) “Dân ki renc est ihtiyârı merdümân Gâh hüften mî rehend işân ez ân, Cümle mahmûlend ez ân âsûde end Key çû hammâlân zi gam fersûde end, Lîk hâssân râ be bîdârî vü hâb Hest ân u sed çünân der fethi bâb, Renci tû z’ân est k’în dârî gümân Ki menem sâlâr u mîr u kârvân, Çûn şevî bîdâr bînî mîr kîst Çîzhâ râ hemçünân ki hest u çîst, Der kefi seylâbı kudret çûn kehî Ez veyî ger der rehî vü bî rehî, Der hamı çevgânı kudret hemçû gûy Mî devî galetân zi darbeş sû be sûy, Nîstet destî ki def’î ân könî Yâ bigayrî râyî ô râyî zenî, Hîş râ kön mürde bârî pîşî ô Z’ô şînâs ân zindegî vü ân güft ü gû, Hem sükûn u cünbüşet râ z’ô bîdân Der bed u nîk hîdî ô râ bîn ayân, Tâ ki kerdî z’ân hidâyet mühtedî Muktedâyet Hak şevêd tû muktedî, Çûn çünîn bâşed tû ô bâşî yakîn Ger revî ber âsumân ger ber zemîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 66/28-31, s. 67/1-7.

Sultân Veled, kendinin irade sahibi olduğunu, dilediği seçimi yapabileceğini düşünen kulları yine kendisini “kervanbaşı” zanneden hayalperestlere benzetmektedir ki aslında bu çok büyük bir yanılgıdır. Çünkü kulun elinde olan diğer her şey gibi iradesi ve ihtiyarı da son derece sınırlıdır. Pek az şey onun tercihlerine ve çabalamalarına göre değişir. Hal böyleyken o her şeyi kendisi belirliyormuşçasına bir kuruntuya kapılmaktadır. Ancak hakikatle yüzleşince görür ki gerçek emir sahibi yalnızca Hak Teâlâ’dır ve kendisi bu konuda adeta etkisiz bir elemandır.

2.1.1.9.4. Saman Çöpü

“Der kefi seylâbı kudret çûn **kehî** / Ez veyî ger der rehî vü bî rehî”(67/2)

“Sen kudret selinin elinde bir saman çöpü gibisin, onun yolunu tutsan da tutmasan da ondansın.”(85/1694)

Sultân Veled, kulların Cenâb-ı Hakk’ın kudret elindeki durumunu adeta selde sürüklenen bir saman tanesine benzetmektedir. Saman tanesinin selin akışına nasıl bir etkisi olabilir veya karşı koyabilmesi nasıl düşünülebilir? Müellifin okuyucusuna verdiği mesaj: “Bunca kâinâtı çekip çeviren büyük Yaratıcıya iradeyi teslim edip gamdan, kederden ve tasadan sıyrılmak en doğrusudur” şeklindedir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde Hakk’ın iradesine teslim olmakla alakalı olarak saman çöpü metaforunu kullanmıştır²⁰³.

2.1.1.9.5. Çevgen ve Top

“Der hamı **çevgânı** kudret hemçû **gûy** / Mî devî galetân zi darbeş sû be sûy”(67/3)

“Kudret çevgeninin halkasında (eğri ucunda) bir top gibisin! Onun darbeleriyle yuvarlanarak oraya buraya koşuyorsun!”(85/1695)

Eski Türklerin de oynadıkları doğu kökenli bir oyundur. “Çevgân” asıl olarak atlı oyuncuların topu sürerken kullandıkları ucu eğri sopaya verilen isimdir. Aslında günümüzde Avrupa’da “polo” olarak bilinen oyun da budur. Oyuncular “gûy” da denen topu at üstünden çevgan ile sürer ve hedefe yönlendirirler.²⁰⁴

Müellif bu oyuna bir gönderme yaparak insanın ilâhî takdir karşısındaki durumunu ve bu konudaki çaresizliğini belirtmek üzere “çevgan önündeki top” benzetmesi yapar. Çevgan önündeki top nasıl çevganı kullanan oyuncunun kontrolünde ise kul da Cenâb-ı Hakk’ın iradesi önünde aynen öyledir. Öyleyse kendini “şöyle yapsaydım, böyle yapsaydım” diye

²⁰³ “Fakat artık onu düşünmeyeyim de kendi kendime bir çare bulayım... şimdi kendimi ölü göstereyim ben...Suyun üstüne çıkıp karnımı yukarıya, sırtı mı aşağıya verip kendimi salı vereyim... su, nereye götürürse gideyim. Yüzen kişi gibi değil de âdeta bir saman çöpü gibi su üstünde sürükleneyim.” (IV/2268-2270); “Kaza ve kadere karşı bir kararda durmaya kalkışan kendi sakalına güler. Hem bir saman çöpü olup rüzgârın önüne düşmek, hem de bir yerde durmaya kalkışmak.”(VI/906-907)

²⁰⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 102.

heder etmenin bir anlamı yoktur. İlahi takdire teslim olmalı ve boşa tasalanmamalıdır. Bu benzetme de oyuncu hiç şüphesiz fail-i muhtâr olan Allâh Teâlâ, çevgân O'nun ezeli iradesi top ise bizzat kulun kendisidir.

2.1.1.9.6. Yarı Ölü

“Hîş râ kõn **mürde bârî** pîşi ô / Z’ô şinâs ân zindegî vü ân güft ü gû”(67/5)

“*Kendini onun huzurunda yarı ölü say! O zindeliği, o dedikoduları (her şeyi) ondan bil!*”(85/1697)

Müellifin konu ile ilgili yaptığı diğer bir benzetme ise “yarı ölü” Teşbîhidir. Yarı ölü veya yarı baygın diyebileceğimiz haldeki biri nasıl yanında bulunan ve kendisine yardımcı olan kişinin çekip çevirmesine tabi ve kendini onun kontrolüne bırakmış durumdaysa kul da kendini ezeli iradenin önünde öyle görmelidir. Zira yarı ölü birinin itiraza mecali yoktur. Kul da kendini, irade ve ihtiyarını itirazsız olarak Hakk’a teslim etmelidir.

2.1.1.10. Tövbe İle İlgili Metaforlar

Kelime olarak dönmek anlamına gelen tövbe dini anlamda ; Şer’an yerilmiş olan şeylerden şer’an övülen şeylere dönüş yapmaktır²⁰⁵. Allâh (cc) Kur’ân-ı Kerîm’de “Ey îmân edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allâh’a tövbe edin..”²⁰⁶ buyurarak inananları tövbeye davet etmiş, Peygamber efendimiz de “Günâhtan tövbe eden kimse hiç günâh işlememiş gibidir”²⁰⁷ hadîsiyle günâhtan arınmanın yolunu göstermiştir. Hasan Basrî kulun yaptığı hatadan pişman oluşunu cennetin anahtarı olarak görür ve pek çok iyilikten daha üstün kabul eder²⁰⁸. Muhâsibî tövbenin geçerli olabilmesi için saydığı şartlar arasında kalp başta olmak üzere kulak, göz, dil, burun, eller ve ayakların günâhtan korunması gerektiğini belirtir²⁰⁹.

Kuşeyrî tövbeyi Hak yolcularının ilk menzili ve Hak taliplerinin ilk makamı olarak değerlendirir²¹⁰. Herevî pişmanlık duymak, günâh sebebiyle Allâh’a özür beyan etmek ve günâhtan vaz geçmeyi tövbenin şartları arasında saymış ve tasavvuf basamaklarının başlangıç kısmında “yakaza”dan hemen sonra tövbe konusuna müstakil bir başlıkla yer vermiştir²¹¹.

²⁰⁵ El-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l- Kuşeyriyye*, tahkik: Enes Muhammed Adnân e’s-Şerfâvî, s. 296, Dâru’l-Minhâc, 1438/2017, Beyrut.

²⁰⁶ Tahrîm, 8.

²⁰⁷ El-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/143 (hadîs no: 944).

²⁰⁸ El-Basrî, Zühed, s. 106.

²⁰⁹ El-Muhâsibî, *Hakikati Arayanlara Kılavuz*, s. 91.

²¹⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 240.

²¹¹ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn ve 'İlelü'l-Makâmât*, s.63. Ankaravî de tövbe konusuna sülûkun başlangıç kısmında “yakaza”dan sonra değinmek suretiyle Herevî’nin izinden gitmiştir. Bkz: Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu'l-Mevlevî Tercümesi*, s. 123.

Mevlânâ Mesnevî’de yer verdiği gibi²¹² Sultân Veled de Rebâbnâme’ de tövbeye değinmiştir.

“Hazret-i Adem cennetten çıktıktan sonra tövbeyi bir nefes dilinden bırakmadı. “Zâlemnâ enfüsenâ” vird-i canı oldu, bu zulmü kendime ben yaptım dedi. Ondan sonra rahmet-i ilâhîyye erişti. Evvelki halinden yüz derece fazlasına nail oldu.”²¹³

2.1.1.10.1. Can Virdi

“**Virdi cânêş** şod zâlemnâ nefsenâ / Güft men kerdem be hûd in zulm râ”(271/22)

“*Zâlemnâ enfüsenâ*” vird-i canı oldu, bu zulmü kendime ben yaptım dedi.”(309/7269)

Vird sözlükte; “belirli zamanlarda mânevî bir görev olarak düzenli şekilde okunan âyet, esmâ-i hüsnâ ve duâlar”²¹⁴ anlamına gelmektedir. Müellif bu beyitlerinde, dünyaya indirilişinden ardından Hz. Adem’in (as) tevbeye sarılışını ve Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen “Ey Rabbimiz! Biz nefislerimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen elbette zarara uğrayanlardan oluruz.”²¹⁵ Şeklindeki tevbe-istiğfar duasına sarılışını anlatıyor. İnsanlığın babası bu yakarışa öylesine içtenlikle ve uzun süre ısrarla devam etmiştir ki adeta bu dua kendisinin can u gönülden yaptığı bir vird haline gelmiştir. Sultân Veled bu hali “**can virdi**” ifadesiyle metaforlaştırmıştır.

2.1.1.11. Zikirle İlgili Metaforlar

Kelime olarak; unutmamak, hatırlamak, zihinde tutmak, yad etmek, anmak²¹⁶ gibi anlamlara gelen zikri Kâşânî (ö. 736/1335) “Allâh’ın zikri en büyüktür”²¹⁷ meâlindeki âyeti esas alarak, riyâzetin en önemli esası ve kulun rabbine yaklaşmasını sağlayan en büyük ibâdet²¹⁸ olarak değerlendirir. Necmüdin Kübrâ zikrin bir nur olduğunu, kulun kalbini istila edip de hükmü altına aldığı başkalarının göremediği şeyleri kalp gözüyle görebileceğini dile getirir²¹⁹. İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240) ise zikri müşâhade ve keşfi sağlayan huzur²²⁰ şeklinde târif etmiştir. Bu târiflerden de anlaşılacağı üzere tarikatta önemli bir yere sahip olan

²¹² Misal olarak bakınız: “Ömür defterini karartınsa önce yaptıklarına tövbe et. Ömrün geçtiyse kökü bu demdir, tez ömür ağacını tövbe suyuyla sula.” (V, 2221-2222); “Tövbe atı acayip bir attır. Bir anda şu aşağılık âlemden ta göğün üstüne kadar sıçrayıp çıkar” (VI, 464); “Mağrib tarafındaki tövbe kapısı halk için kıyamete kadar açıktır” (IV, 2504).

²¹³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 309, (beyt: 7268-7270) “Çünkü Âdem reft bîrûn ez behişt Tevbe râ yekdem zi desti hûd nehişt, Virdi cânêş şod zâlemnâ nefsenâ Güft men kerdem be hûd in zulm râ, Ba’dez âneş rahmeti Rahmân resîd Z’ânçi evvel dâşt sed çendân resîd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 271/21-23.

²¹⁴ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3368.

²¹⁵ A’râf, 23.

²¹⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 185.

²¹⁷ Ankebût, 45.

²¹⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 248.

²¹⁹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, s. 83.

²²⁰ el-Hakîm, Suad, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 572.

zikrin yapılış şekillerine göre hafî/gizli, cehri/açık, ferdî, toplu zikir gibi çeşitli şekillerde²²¹ tasnife tabi tutulduğu görülür. Herevî (ö. 481/1089) tasavvufun basamaklarına dair yaptığı yüzlü tasnifin beşinci kısmını “usûl” diye isimlendirmiş ve zikri de bu asılların arasında saymıştır²²². Ankaravî (ö. 1041/1631) ise sülûkün başlangıcında olan dereceler içinde zikre yer vermiş ve yedinci sırada ele almıştır²²³.

Mesnevî şarihlerinden Şem’î Efendi’nin zikirle ilgili beyitlere dair yapmış olduğu açıklamalar zikrin diğer tarikatlarda olduğu gibi Mevlevîlikte de önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir²²⁴. Sultân Veled de babası gibi zikre önem vermiş ve eserinde Hak yolunun bu mühim düsturunu çeşitli metaforlar da kullanarak açıklamaya çalışmıştır.

Müellif, velîlerin Hakk’tan aracısız ders almalarını dile getirdikten sonra o mertebeye olmayan muhataplarına alternatif bir yol göstererek zikir ile tefekkürü tavsiye eder ve sâlikin bu sayede gittikçe nurlanmasının mümkün olduğunu belirtir:

“Madem ki sende o rütbe ve haller yoktur, o gibi büyük işlerden uzaksın, onlar gibi yol alacak ayaklara sahip değilsin, öyle güllerden koku sezecek yüzün yoktur, şu halde senin yapacağın iş; Hakk’ı anmakla meşgul olmak, nimetlerini tefekkür etmektir. Zikreden, zikredilenden nur iktibas eder. Zikrinden ona yeni yeni nur erişir. Zakirin nuru gittikçe artar. O derece ki, zikreden isteğim oldu zanneder. ‘Yarin yüzünü gördüm’ diyerek sevinir, fakat bu gördüğü ancak zikrin nurudur. Kur’ân-ı Kerîm’de ‘Yekadü zeytuha yudîu’²²⁵ buyurulması gönül nuru hakkında değil midir? Müminin kalbinin nuru kendisinden kaynaklanır. Ateş, fitil ve yağ gibi şeylere muhtaç değildir. O vasıf gönlün vasfı değil, gönlüdeki nurun vasfıdır. Çünkü nursuz gönül su ve topraktan ibarettir. Bil ki, kalpteki o nur, zikrin nurudur. Müminsen zikre devam et. İçindeki Hak nuru zikirden gelir. Zikre devam et ki nurun artsın. Talep yanında can u gönülden zikreden ol! Ta ki, sen de zikredenler gibi Huda’nın valsına erişesin. Çünkü zikreden zikredilenden her nefeste (her adını andıkça) bir zevk alarak faydalanır.”²²⁶

2.1.1.11.1. Nur Kaynağı

“Zâkir ez mezkûr dâred pertevî / Mî resed pertev zi zikreş nev nevi”(285/5)

²²¹ Zikirle ilgili daha geniş malumat için bkz: Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 200-208, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990; el-Hakîm, Suad, age., s. 572-574.

²²² El-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn ve ‘İlelü’l-Makâmât*, s.109-110.

²²³ Tâhirü’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 134.

²²⁴ Öztürk, Şeyda, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 352-355, İSAM, İstanbul, 2011.

²²⁵ Nur, 35.

²²⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 323-324, (Beyt: 7664-7677) “Çûn turâ ân rûtbet ü ahvâl nîst V’ân çünân kâr u kiyâ vü hâl nîst, Pâ nedârî tâ çû işân reh büri Yâ meşâmî k’ez çünân gül bû berî, Pes birev rûz u şebân der zikr bâş Hem der âlâyı Hudâ der fikr bâş, Zâkir ez mezkûr dâred pertevî Mî resed pertev zi zikreş nev nevi, Mî fezâyed pertev ez zikr ânçünân Keş gümân âyed ki maksad şod ayân, Tâ şevad şâdân ki dîdem rûyi yâr İnçünîn dîd ez çünân pertev şumâr, Nî yekadü zeytühâ yuzî’u hû Der nübi ez behri dil güft ey amû, Kalbi mü’min pes zi hûd rûşen büved Ne ez fitil ü âteş ü ravğan büved, Vasfı pertev bâşed ân nî vasfı dil Z’ânki bî pertev büved dil âb u kil, Pertevî mezkûr dâd ân rûşenî Zikr mî kön dâimâ ger mü’minî, Nûri Hak ez zikr âyed der derûn Zikr mî kön tâ şevad nûret füzûn, Ez dil ü cân bâş zâkir der taleb Tâ resî çûn zâkirân der vaslî Rabb, Z’ânki ez mezkûr zâkir mî bered Her nefes zevkî vü z’ân ber mî hûred” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 285/2-14.

“Zikreden, zikredilenden nur iktibas eder. Zikrinden ona yeni yeni nur erişir.”(323/7667)

Sultân Veled bu bölümde kalbin nurlanışının Rabbini zikretmekten kaynaklandığını bildirmektedir. Zikir olmadığı takdirde bu nur da olmayacaktır. Müellif kalpte nur bulunmayınca da onun bir kıymetinin kalmadığını “nursuz gönül²²⁷ su ve topraktan ibarettir” diyerek beyan ediyor. Su ve toprak yani çamur insanın yaratıldığı şeydir. Şu halde nursuz bir gönlün bedeninin diğer azalarından bir farkı kalmamaktadır. Halbuki Hakk’ın zikriyle nurlanan bir kalp Hakk’ın tecellîgâhıdır. Öyleyse müminler zikre devam ederek bu nuru artırmalıdır.

2.1.1.11.2. Vuslat Sebebi

“Ez dil ü cân bâş zâkir der taleb / Tâ resî çûn zâkirân der vaslı Rabb”(285/13)

“Talep yanında can u gönülden zikreden ol! Ta ki, sen de zikredenler gibi Huda’nın valsına erişesin”(324/7676)

Sultân Veled bu satırlarında sâlikleri Cenâb-ı Hakk’ı içtenlikle, tüm varlığıyla zikretmeye davet eder ve Hakk’a vuslatın da zikir ehlinin kârı olduğunu dile getirir. Vuslat “sevdiğine kavuşmak”²²⁸tır. Şu halde sâlik yegâne sevgili olan Hak Teâlâ’ya kavuşmak için zikretmelidir. Ancak bu zikri ihlasla beraber vuslata kadar bırakmamak, zikre müdavemet etmek gerektiği de beyitte zımnen yer almaktadır. Kuşeyrî de *“Zikir Allâh Teâlâ’ya giden yolda kuvvetli bir rûkündür; hatta bu yolda temel vazifedir. Kul Allâh’a ancak zikirle ulaşır”*²²⁹ diyerek vuslatın zikirsiz gerçekleşmeyeceğini bildirmektedir.

Müellif zikrin, zikredilen şeyin iyi veya kötü oluşuna göre zikredenın mânevî yönünü olumlu ya da olumsuz olarak etkilediğini vurgular:

“Her şeyin zikri kalpte bir iz bırakır. İyilerin zikrinden iyilik, kötülerin zikrinden kötülük meydana gelir. Şehveti anmak (tezekkür) şehvet verir rahmeti anmak rahmet devletini çağırır. Vahşeti anmak vahşet getirir. Mutlu da olsan o yüzden üzüntüye düşersin. Zihnin hayır ile meşgul olsun ki hayra kavuşasın. Şerri düşünme ki ziyarı dokunmasın. Madem ki her şeyin zikri yürekte bir tesir meydana getiriyor, daima Hakk’ı zikreyle, gafil bulunma! Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de ‘Üzkürüllâhe’²³⁰ buyurdu ve bize gidilecek doğru yolu gösterdi. Çünkü huzuruna varan yol zikir yoludur. Beladan kaçan canlara

²²⁷ Gönül konusunun tasavvuftaki önemine binaen onu başlı başına ele alan çalışmamıza bkz: Yıldız, A. (2024). Rebâbnâme’de “Gönül” ile Alakalı Metaforlar. Turkish Academic Research Review, 9(3), 332-347. <https://doi.org/10.30622/tarr.1487330>

²²⁸ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3375.

²²⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 434.

²³⁰ Ahzâb, 41.

sığınalacak yer, Huda'yı zikretmektir. Dünyayı zikir (tefekür) seni Hakk'tan uzaklaştırır; seni çirkin, uğursuz, kör ve gururlu eder. Git, öyleyse zikri tercih et! Din yolunda yürekten çalış!”²³¹

2.1.1.11.3. Zikr-i Hayr

“**Zikri hayrî** kön k'ez ân hayret resed / Zikri şer kem kön k'ez ân dayret resed”(285/18)

“*Zihnin hayır ile meşgul olsun ki hayra kavuşasın. Şerri düşünme ki ziyanı dokunmasın.*”(324/7679)

Sultân Veled bu beytinde zikrin, düşünüp hatırlamanın olumlu veya olumsuz olabileceği üzerine eğilir. Eğer insanın andığı şeyler hayırlı şeyler ise zikrin kendisi ve neticesi de hayırlı olacaktır. Hayr lügatte; “*Her durumda ve şartta herkesin katında iyi ve makbul olan hal ve iş*”²³² anlamına gelir. İyi şeyleri zikredip anmak olumlu sonuç verdiğiğine göre kul da “Üzkürullâh” emrine uyararak Hakk'ı zikretmeli ve O'na götüren şeylerle meşgul olmalıdır ki doğru yol üzere Rabbinin huzuruna varabilsin. Allâh Teâlâ'nın bu emrine Mevlânâ da Mesnevî'sinde değinmiştir.²³³ Bu aynı zamanda beladan kaçanlara bir sığınaktır.

2.1.1.11.4. Zikr-i Şer

Şer “kötülük, fenâlık”²³⁴ anlamına gelir. Yukarıdaki maddenin hilafına olarak olumsuz şeyleri zikredip anan bir kulun da olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır. Sultân Veled'in açıklamaları gösteriyor ki; şehvet ve vahşet gibi şeyleri düşünen kulların ulaşacağı sonuç da akıllarındakinden farklı olmayacaktır. Kötülük/şer düşünen kimseye zarar dokunur ve mutluyken mutsuz duruma düşer. Zaten, testinin içinde bulunan şeyin dışına sızması gibi, düşünce akılda kalmayıp bir süre sonra fiillere de aksedeceğinden şer düşünen kimsenin yanlış şeyler yapması kaçınılmaz olacaktır. Bunun neticesi ise isyân, hor ve hakir olmaktan başka bir şey değildir.

2.1.1.11.5. Sığınak

“Z'ânki sûyi hazreteş zikr est râh / Zikr âmed ez belâ cân râ **penâh**” (285/20)

²³¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 324, (Beyt: 7677-7685) “Zikri her çizî dehed çizî be cân Her çi bâşed ez azîz ü ez mühân, Zikri şehvet mer turâ şehvet dehed Zikri rahmet der dilet rahmet nihed, Zikri vahşet vahşet âred bî gümân Gerçi şâdânî şevî gangîn ez ân, Zikri hayrî kön k'ez ân hayret resed Zikri şer kem kön k'ez ân dayret resed, Çünkü dâred zikri her çizî eser Zikri Hak kön dâimâ ey bî haber, Üzkürullâhe güft der Kur'ân Hudâ V'ez kerem binümûd in reh râ be mâ, Z'ânki sûyi hazreteş zikr est râh Zikr âmed ez belâ cân râ penâh, Zikri dünyâ ez Hudâ dûret köned Zîst u nahs u kûr u mağrûret köned, Pes birev zikri Hudâ râ kön güzîn Dâim ez cân gûş ender râhî dîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 285/15-23.

²³² Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/1241.

²³³ “‘Allah'ı zikredin’ emrine uymak her herzevekilin işi değil... ‘Rabbine dön’ emrine uymak her kalleşin ayağının harcı değil.” (IV, beyit: 3072).

²³⁴ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2973.

“Çünkü huzuruna varan yol zikir yoludur. Beladan kaçan canlara sığınalacak yer, Huda’yı zikretmektir.” (324/7683)

Sığınak “Güven içinde olunacak, korunma, bağışlanma veya yardım isteğiyle sığınılacak yer veya makam”²³⁵ anlamlarına gelir. Müellif bu dünya hayatının bela ve imtihan yeri olduğuna işaret ederek tüm sıkıntılardan kurtulmanın yolunun Hakk’ı zikretmekten geçtiğini ifade etmektedir. Tehlikeden kaçan kişinin kendisini güvende hissedeceği bir yere atması gibi bu imtihan dünyasının çilelerinden kurtulmak için sâlikin başvuracağı sığınak da “zikrullâh”tır. Zira kalplerin ancak onunla huzura kavuşacağı Kur’ân’da bildirilmiştir²³⁶, Hakk’a yaklaşan kulun da O’nun korumasında bulunduğu hadîs-i kudsi²³⁷ ile dile getirilmiştir²³⁸.

Sultân Veled iyi-kötü her şeyin dilsiz olarak Hak Teâlâ’yı tesbih ettiğini, zikrettiğini böylelikle şirki gönülden kazıyıp attıklarını anlatır:

“İyi, kötü o sayısız nakışlar dilsiz olarak vâsf-ı Huda’yı söylüyorlar. Diyorlar ki; ‘Biz mahlukuz, bizim yaratıcımız vardır.’ sabahın olmasını gerektiren bir sebep olduğu gibi cihanın yaşı, kurusu zerreler gibi hep aşk ve heva içinde uçuşurlar. Güneşin nuru içinde uçan zerreler derler ki; ‘Ümmü’l-Kitab (Kitabın aslı) O’nun yanındadır.’²³⁹ Dilsiz olarak Hakk’ı tesbih ederler, kazmasız, külünsüz şirki gönülden kazar, atarlar.’”²⁴⁰

Sultân Veled onları dinleyebilseydik neler duyacağımızı; onların Hakk’ın tesbih, tenzih ve şükürlerini nasıl yaptıklarını anlatır:

“Eğer sen o tesbihleri dinleseydin, ayaksız olarak arzın bahçelerine koşardın. Orada sayısız ilginçlikler seyrederdin. Sağdan, soldan, üstten, alttan (her taraftan) onların hepsi de gizli, açık zikredenlerdir. Cümlesi de dilsiz, ifadesiz şükredenlerdir. Hepsî de derler ki; ‘Allâh’tan başka Allâh, ondan başka Hâlık

²³⁵ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2807.

²³⁶ Ra’d, 28. “Bunlar iman edenler ve Allah’ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.”

²³⁷ Kudsi hadîs konusunda detaylı bilgi için bkz: Akalın, İsa, *Hadis tekniği açısından kudsi hadisler*, (Basılmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014.

²³⁸ Ebû Hüreyre’den (ra) rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: “Allah şöyle buyurdu: ‘Kim benim bir veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşmaz. Kulum nafil ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince de) artık onun işiten kulağı, gören gözü tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona (istediğini) veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulumun rûhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.’” (Buhârî, Rikâk, 38.)

²³⁹ Ra’d, 39. “Dilediğini siler, dilediğini bırakır. Ümmü’l-Kitap onun katındadır.”

²⁴⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.123, (Beyt:2645-2649) “V’ân nukûşî bî şümâr ez nîk u bed Bî zebân kerde heme vâsfî ehad, Güfte mahlûkîm u mâ râ hâlıkîst Çûnki felakî subh dîdî fâlikîst, Terr u hoşki îñ cihân çûn zerrehâ Cümle perânend ez aşk u hevâ, Zerrehâ raksân zi tâbî âfitâb Cümle gûyân indehû ümmü’l-kitâb, Bî zebân tesbîhi Yezdân mî kõnend Bî külüngî şîrk ez dil mî kenend” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 102/4-8.

ve Kâdir yoktur. Bizim varlığımız tamamen hamd ü senadır. Hep tatlıcı biziz, çünkü o bizim şekerimizdir.”²⁴¹

2.1.1.11.6. Herşey Hakk’ı Zikir/Tesbîh Ediyor

“Bî zebân **tesbîhi Yezdân mî könend** / Bî külüngî **şirk ez dil mî kenend**”(102/8)

“*Dilsiz olarak Hakk’ı tesbih ederler, kazmasız, külünsüz şirki gönülden*²⁴² *kazar, atarlar.*”(123/2649)

Tespîh “Hakk’ın her türlü kusurdan ve noksandan uzak olduğunu dile getirmek”²⁴³ anlamına gelir. Müellif sadece insanların değil var olan her şeyin Hakk’ı zikretmekte ve onu hamd ile tesbih etmekte olduğu belirtiyor. Bunu sözsüz ve dilsiz bir şekilde yaptıklarının altını çiziyor. Her sanat eseri o eseri yapan ustaya işaret ettiği gibi tüm kâinât da kendilerini yoktan var eden, harika eserler olarak varlık sahasına çıkaran Cenâb-ı Hakk’ın varlığına ve eşsiz bir yaratıcı olduğuna birer delil oluyorlar. İşte onların bu varlıkları, birbirleriyle ahenk içinde bulunmaları adeta Hakk’ı zikir ve O’nun noksan sıfatlardan pak ve münezzeh olduğunu haykıran birer şahit durumundadır.

2.1.1.11.7. Şirki Gönülden Kazımak

Şirk “Allâh’a eş ve ortak koşma, ortak isnat etme”²⁴⁴ manasına gelir. Mevcudatın Hakk’ın varlığına delil oluşu-ki yukarıdaki maddede ele alınmıştı- aynı zamanda Allâh’ın birliğine de delil olmaktadır. Çünkü bunca yaratılan şeyin eşsiz bir nizam ve intizam içinde bir arada varlıklarını sürdürmeleri onların her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan, her şeye gücü yeten bir yaratıcının varlığına delil olduğu gibi onun bir eşi ve ortağı olmadığına da şahitlik etmektedir. Zira farzı muhal olarak öyle bir şey olsa, her ilah kendi isteğini gerçekleştirme cihetine gideceğinden bir anlaşmazlık ve kargaşa neticede düzenin bozulması kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkacaktı. Böyle bir şey olmadığına, kâinât yaratılışından günümüze kadar mükemmel bir surette varlığını idame ettirdiğine göre tüm mahlukat yaratıcın bir olduğuna da delâlet etmektedir ki kelâmcılar bunu “gaye ve nizam delili”²⁴⁵ diye isimlendirmektedir. Müellifimizin “şirki gönülden kazar, atarlar” ifadesiyle anlatmak istediği tam da budur. Tüm varlıkların sözsüz olarak Allâh’ın bir olduğuna dair bu delâletlerini, şirk binasını gönülden kazmasız, küreksiz yıkıp, kazıyıp atmaya benzetmektedir.

²⁴¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.123, (Beyt:2650-2654) “Ger tû ân tesbîhhâ râ bişnevî Bî kadem ender çünân arzî revî, Bî şümer bînî acâib enderô Ez çep u ez râst vü ez sefl u ulû, Cümle zâkir hem nihân u hem ayân Cümle şâkir bî zebân u bî beyân, Cümle gûyân Lâ ilâhe illâ ki hû Nîst Hâlık nîst Kâdir gayri ô, Hestîyi mâ bî sühan hamd u senâst Cümle şîrînîm çün ô kandî mâst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 102/9-13.

²⁴² Eroğlu tercümesinde burası sehven “gönülden” yerine “göklerden” şeklinde tercüme edilmiş.

²⁴³ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3179.

²⁴⁴ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2996.

²⁴⁵ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 148.

2.1.1.11.8. Şeker

“Hestîyi mâ bî sühan hamd u senâst / Cümle şîrînîm çûn **ô kandi mâst**”(102/13)

“Bizim varlığımız tamamen hamd ü senadır. Hep tatlıcı biziz²⁴⁶, çünkü o bizim şekerimizdir.”(123/2654)

Müellif bu noktada var olan her şeye tercüman olur ve adeta onların ağzından şöyle der: ‘Allâh’tan başka ilah, ondan başka Hâlık ve Kâdir yoktur. Bizim varlığımız tamamen hamd ü senadır. Hep tatlıcı biziz, çünkü o bizim şekerimizdir.’ Herşeyin Hakk’ın varlığına delil oluşu konusu “her şey Hakk’ı zikrediyor” maddesinde geçmişti. Burada ise Sultân Veled yaratılan her varlığın bünyesindeki incelik, eşsizlik ve letafeti kastederek tüm bunları tatlılık olarak ele alıyor. Bu tatlılığın kökeninde ise yine yüce yaratıcının olduğunu belirtirken “şekerimiz O” demek suretiyle mahlukata tercüman oluyor.

“Onun lafından başka bir şey söylemez ve dinlemez. Başka hiçbir şeye bakmaz. Dışta ve içte virdi odur. Onun adından başkasını anmaz.”²⁴⁷

Bu bölümdeki metaforları ele aldıktan sonra müellifin zikirle ilgili diğer bir görüşüne değinilebilir. Sultan Veled’e göre mezkûr/zikredilen zâkirin/zikreden varlığını kaplar.

“Virdi ô peydâ vü pinhân **bâşed ân** / Gayri nâmı ân neyâred ber zebân”(79/22)

“Dışta ve içte virdi odur. Onun adından başkasını anmaz.”(99/2006)

Müellif zikre devam eden sâlikin durumunu ele alır ve onun ulaştığı nihai noktadaki halini resmeder. Artık zakirin benliğinden eser kalmamış, mezkûr adeta onun varlığını tamamen ele geçirmiş durumdadır. Sözkonusu hale erişen müridin söylediği de, işittiği de, baktığı da, düşüncesi de hasılı varı yoğun, herşeyi Hakk’tan başkası değildir. Müellifin bu açıklaması aynı zamanda Peygamber Efendimizin hadîs-i kudsîsi ile de örtüşmektedir²⁴⁸.

2.1.1.12. Zühhd/Dünya ve Dünya Hırsı İle İlgili Metaforlar

Kelime olarak terk etmek ve küçümsemek²⁴⁹ anlamına gelen zühdü Ankaravî, dünya metâına rağbet etmemek ve kalben dünyalığa karşı meyletmemek diye târif etmiş ve onu, seyr u sülûkün kapıları menzilesindeki dereceler arasında sekizinci sıraya yerleştirmiştir²⁵⁰. Hasan Basrî, başka günâhı olmasa bile dünyaya sevgi duymanın kişiye günâh olarak yeteceğini dile

²⁴⁶ “Hepimiz tatlıyız zira şekerimiz O’dur” şeklinde olsa kanaatimizce tercüme daha doğru olurdu. Ayetkin Yıldız.

²⁴⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 99, beyt: 2005-2006. “Cüz hadîsi ân negûyed neşinûd Hîç bâ çîzî diger mî negireved, Virdi ô peydâ vü pinhân bâşed ân Gayri nâmı ân neyâred ber zebân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 79/21-22.

²⁴⁸ 238 no’lu dipnota bkz.

²⁴⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 282.

²⁵⁰ Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 151.

getirmiştir²⁵¹. Muhâsibî, maldan mülkten el çekmeyi, helalden dahi uzak durmayı, dünyayı unutarak Allâh Teâlâ'ya daha çok zaman ayırmayı zahitliğin şartlarından saymıştır²⁵². El-Herevî ise havassa göre zahitliği; dünyayı yüceltmekten ve onu eleştirmekten uzak durmak şeklinde tanımlamış ve ona, tasavvuf mertebelerindeki illetler arasında, ikinci sırada yer vermiştir²⁵³. Mesnevî şârihlerinden Şem'î Efendi (ö. 1011/1602) zühdü, nefsin zühdü, kalbin zühdü ve rûhun zühdü diye üçe ayırmış ve nefsin zühdünü dünyayı terk etmek, kalbin zühdünü ahireti (cennet-cehennem endişesiyle kulluk etme düşüncesini) terk etmek ve nihayet rûhun zühdünü ise varlıktan geçmek şeklinde açıklamıştır²⁵⁴. İbn Kasî, “Hal’u’n-Na’leyn” adlı eserini takdim ederken, “nalınları çıkarmak” ile kastedilenin dünya nalınlarını çıkarmak olduğunu beyan etmiş ve bunları da şehvet ve heva libaslarından soyutlanmak şeklinde izah etmiştir²⁵⁵.

Sultân Veled de çalışmamıza konu olan eseri Rebâbnâme’de dünyanın değersizliğini, ona karşı kulların takındıkları ve takınmaları gereken tavırları işlemiştir. Müellif zühd ve dünya ile ilgili düşüncelerini, aşağıya aldığımız çeşitli metaforlarla okuyucularına arz etmiştir:

“Baliğ olup da aklı kemâle erdiği vakit, geçirdiği değişimlerin, uğradığı menzillerin birçoklarını unuttu. Aklında kalanlardan da nefret etti. O hallerin, o menzillerin hiçbirisi de ona hoş görünmez oldu. Şu halde insan bugün de içinde bulunduğu menzili de hoş görmemeli; çünkü onlar gibi bu da geçecektir. Bu hal ve bu menzilde evvelkiler gibi nahoş ve sevimsiz görünecektir²⁵⁶... Şimdi o menzillerden hiçbirisi hatırında yok; rûhun hepsini toz silker gibi silkti. O menziller tamamıyla hatırandan çıktı. O menziller ki haddizatında çirkin oldukları halde sana güzel görünmüşlerdi²⁵⁷.”

2.1.1.12.1. Menzil

“Pes nebâyed der hemîn **menzil** ki üknûn mukîm est dil besten”(9/13)

“Şimdi bulunduğu menzile de gönül bağlaması yakışmaz.”(12)

Menzil “Yolcuların konakladıkları yer, konak”²⁵⁸ manalarına gelir. Sultân Veled yukarıya aldığımız bölümün öncesinde insanoğlunun dünyaya gelmeden önce geçirdiği

²⁵¹ El-Basrî, *Zühd*, s. 32.

²⁵² El- Muhâsibî, *Hakikati Arayanlara Kılavuz*, s. 105.

²⁵³ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s.168.

²⁵⁴ Öztürk, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 376.

²⁵⁵ İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Şerhu Hal'î'n-Na'leyn*, s. 320, Hazırlayan: Ercan Alkan, TC Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 2017.

²⁵⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 12. (Giriş bölümü) “Çün bâliğ şod ve bekemâli akl resîd ağlebi menâzileş ferâmuş keşt ve ânçi be hâtüreş mând hem ez ân nefret dâred ve be hiç hâl ân menâzil ô râ hôş nemî âyed. Pes nebâyed der hemîn menzil ki üknûn mukîm est dil besten zîrâ çûn ez in nîz bigüzêrd hemçûn ân menâzili pîşîn nâhôş u zişt hâhed nûmûden” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.9.

²⁵⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 12. (Beyt: 177-179) “Yek ez ânâhâ hiç der hâtir nemâned Cümle râ cân hemçû gerd ez hôd feşâned, Ân menâzil cümle ez yâdet bereft Gerçi her yek büved pîşet hûb u zift” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 9/21-22.

²⁵⁸ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/2033.

evreleri ele alıp her birini bir menzil olarak değerlendirmektedir²⁵⁹. Sonra sözü içinde yaşadığımız dünyaya getirir ve onun da bir menzil olduğunu vurgular. Önceki menzilleri hatırlayınca onlardan nefret edişini örnek göstererek sâlikin bu menzile de gönül vermemesi gerektiği yönündeki düşüncesini dile getirir. Mevlânâ da Mesnevî'sinde bu bağlamda menzil/konak metaforunu kullanmıştır²⁶⁰.

2.1.1.12.2. Nâhoş

“Çûn ez in nîz bigüzerd hemçûn ân menâzili pîşîn **nâhôs** u zîşt hâhed nümûden”(9/14)

“Bu hal ve bu menzilde evvelkiler gibi nahoş ve sevimsiz görünecektir”(12)

Nahoş “Hoş olmayan, hoş gitmeyen”²⁶¹ manasına gelir. Sultân Veled dünyanın zevklerinin de kendisi gibi geçici olduğunu örneklerle belirtir. Daha olgun bir seviyeye ulaşan kişinin önceki halini beğenmeyişi örnek göstererek bu dünyanın da müminin asıl yurdu olan cennete nispetle nahoş olduğunun üzerinde durur.

“Şimdi onlardan biri hatırına gelince akıllı bir insanın deliden ürktüğü gibi ürküyorsun. Mesela, anne sütü sence istenen ve canın gibi sevilen bir şey iken nihayet reddedilen ve istenmez oldu. Sevilenken sevilmeyen oldu. Şimdi onu hatırlayınca miden bulanır, içsen derhal kusarsın. Çocuklara karışarak yapacağın eğlence, oyun vesaire hep böyledir. Çocuklar gibi maskaralık yapmaktan çekinir, hatta onu çocuğun yapsa dahi döversin. Sana o vakit güzel görünen şeyler şimdi çirkin oldu.”²⁶²

²⁵⁹ Sultan Veled hazretleri insanın şu anki haline gelinceye kadar ki varoluş evrelerini şöyle sıraladığını görüyoruz: “Adem evlatları yokluk âleminde varlık âlemine gelinceye kadar hadsiz, hesapsız ve çeşit menzillerden geçmişlerdir. İlk menzilleri toprak olmalarıdır. Topraktan sonra bitki oldular. Bitkiler âleminde de birtakım menzillerden geçtiler. Otu hayvan yedi hayvan oldu. Hayvanı insan yedi insan oldu. Burada da birçok menzillere uğradı. Evvela nutfe oldu. Sonra alaka oldu. Sonra mudga oldu. Nihayet azası gelişerek ve suret bağlayarak insan oldu. [Müellifin bu ifadelerinde Müminun Süresi 12-14’e atıf vardır: “Andolsun biz insanı çamurdan süzölmüş bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe (belsuyu) haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılınmış yumurta) yaptık. Peşinden alakayı mudga (bir parçacık et) haline soktuk. Bu mudgayı da kemiklere dönüştürdük ve kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik. Yapıp, yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”] Anasının karnından çıktıktan sonra bir müddet sütle gıdalandı, sonra ekmek, sonra et daha sonra türlü yiyeceklerle beslendi. Bu yolculuğu sırasında da birçok haller ve değişimler geçirdi. Hali, şekli, ahlâk ve tabiatı günden güne değişip gelişerek bütün yaşam şartlarını taşıyan mükemmel bir insan oldu.” Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 12.

²⁶⁰ “Haberin yokken cemad âleminde yetişip gelişen nebat âlemine geldin. Nebat âleminde de hayat ve iptila âlemine düştün. Sonra tekrar guzelim akıl ve temyiz âlemine gider, bu beş duyguyla altı cihet âleminde kurtulursun. Bu ayak izleri, deniz kıyısına kadar gider. Sonra deniz içinde ayak izleri yok olur biter. Çünkü kuruluk menzillerinde ihtiyat için köyler vardır, yurtlar vardır, konaklar vardır. Deniz konakları da durup dinlenmeyen, sahası ve tavanı olmayan dalgalanmalardır. O menzillerin nişanesi adı sanı yoktur.”(V/800-805)

²⁶¹ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/2317.

²⁶² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 12, (Beyt: 180-186) “Mî remî çûn yâd âyed ziân künûn Hemçünân ki merdi âkıl ez cünûn, Şîri mâder kevvelet matlûb büved Hemçû cân ender hûr u mergûb büved, Âkîbet merdûd u nâ matlûb şod Aynı ân mahbûbî nâ mahbûb şod, Dil bişûred ziân çû yâdeş âverî Kay könî der hâl eger ân râ hîrî, Hemçünân ez la’bi ka’b u gayri ân Ki hemî kerdî meyâmî küdegân, Mî remî üknûn u teshar mî könî Tıfl çûn ân mî köned tû mî zenî, Her çi hûbet mî nümûd ân zîşt geşt” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 9/23-27, s. 10/1-2.

2.1.1.12.3. Anne Sütü

“Şîri mâder k’evvelet matlûb büved / Hemçû cân ender hûr u mergûb büved
Âkıbet merdûd u nâ matlûb şod Aynı ân mahbûb nâ mahbûb şod”(9/24-25)

“*Mesela, anne sütü sence istenen ve canın gibi sevilen bir şey iken nihayet reddedilen ve istenmez oldu. Sevilenken sevmeyen oldu*”(12/181-182)

Anne sütünü bebekliğinde seven ve onsuz yapamayan çocuğun aynı şeyden büyüyünce nasıl tiksindiği örneğinden yola çıkarak bugün içinde bulunduğumuz dünyanın da şu anda bize sevimli geldiğini fakat bu merhaleden geçince onun da nahoş bir hale geleceğini anlatır. Şu halde insan bundan bir ders çıkarmalı; hakikatine vakıf olduğunda sevmeyeceği şeyi şimdi de sevmemeli ve ona göre tavrını Hakk’tan yana koymalıdır.

2.1.1.12.4. Oyun/Eğlence/Maskaralık

“Hemçünîn ez la’bi ka’b u gayri ân / Ki hemî kerdî meyânî kûdegân”(9/27)

“*Çocuklara karışarak yapacağın eğlence, oyun vesaire hep böyledir.*”(12/184)

Müellif dünya menziline değersizliğini kavratmak için yaptığı benzetmelerden biri de oyun/eğlence metaforudur. Kur’ân-ı Kerîm’de de konuya böyle değinildiği²⁶³ gerçeğine işaret edencesine dünya hayatını çocukların oyunlarına benzetir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde dünya-oyun ilişkisine değinmektedir²⁶⁴. Sultân Veled insanların çocukken hoşlandığı hatta onsuz olamadığı oyun ve eğlencenin büyüyüp de yetişkin bir birey olduklarında söz konusu oyun ve eğlencelere bakışlarını misal vererek mevzuyu aydınlatmaya çalışır. Sâlikler de artık yetişkin bireyler gibi davranmalı oyun ve eğlence mesabesindeki dünyadan yüz çevirmelidirler.

2.1.1.12.5. Güzel/Çirkin

“Kerded ân mekrûh u nâhûş ber dilet / Gerçi büved evvel güzîde menzilet”(10/5)

“*Önceden her ne kadar güzel geliyor idiyse de artık çirkin ve sevimsiz gelir gönlüne*”(12/189)

Sultân Veled yine dünyaya dair betimlemesinde insanın gözündeki halinin öncesi ve sonrasını ele alarak “güzel” ve “çirkin” yakıştırması yapar. Zira dünyanın, can gözü açılmamışlara, mânevî anlamda kendilerini bulamamışlara güzel görünürken, hakîkate erip de dünyanın gerçek yüzünü görenlerce çirkin kabul edildiğine dikkatleri çeker.

²⁶³ Hadîd, 20.

²⁶⁴ “Tanrı ‘Dünya kuru bir istek, faydasız bir oyuncaktan ibarettir, siz de çocuklarsınız.’ Dedi. Tanrı doğru buyurur. (I, beyt: 3431); “Duymadın mı, ‘Dünya ancak bir oyundan ibarettir’ denmiştir. Sense oyuna daldın, elbiseni yele verdin, şimdi korkuya düştün.” (VI, beyt: 457)

“İyice bil ki, bu dönüp dolaşma, koşup seğırtmeler de bu emirlik, hatta padişahlık da, bu süslü giysiler, değerli taşlarla süslü taçlar, muşa’sa’ (gösterişli) debdebeler de elhasıl, gönül bağladığın her şey de, isterse saltanat tahtı olsun hepsi de sana çirkin görünecektir. Her ne kadar önce tercih edilir ve seçkin görünmüşlerse de sonunda bunları bırakarak o tarafa (ahret tarafına) koştuğun zaman, bunları da umursamayacaksın! Bu işlerden de sana nefret gelecek, bu gülşenler birer diken görünecektir. Küçük çocukların oyunlarının, akılları kemâle eren büyük insanlara hoş görünmediği gibi...”²⁶⁵

2.1.1.12.6. Emirlik, Vezirlik (Makam/Mansıb)

“Vîn emîrî vü vezîrî vü şehî / V’în libâs u tâc u esbî dergehî”(10/3)

“Bu emirlik, hatta padişahlık da, bu süslü giysiler, değerli taşlarla süslü taçlar, muşa’sa’ (gösterişli) debdebeler de”(12/187)

Müellif insanın dünya hayatı için çalışıp çabalamalarını ve halk nezdinde muteber görülen makam, mevkilere erişmek için sarfettikleri gayreti betimlerken “emirlik, vezirlik, padişahlık...” metaforlarını kullanmıştır. İnsanlar bu dünyada rahata ermek, müreffeh bir şekilde yaşayabilmek, çeşitli makam ve mevkilere ermek vb. için sürekli bir uğraş halindedir. Sultân Veled’in yitiğini arayan birinin etrafta döne dolaşa onu bulmaya çalışması ve bir koşucunun hedefine varmak için var gücüyle koşması ile dünya taliplerinin bu görünüşleri arasında bir benzerlik kurduğunu görüyoruz.

2.1.1.12.7. Gülşen/Diken

“Nefretet âyed ezîn kerdârâ / Ber tû ân gülşen nümâyed hârâ”(10/7)

“Bu işlerden de sana nefret gelecek, bu gülşenler birer diken görünecektir.”(12/192)

Dünyanın önceki ve sonraki algılanışına dair bir metafor da “gülşen” ve “diken” şeklindedir. Gülşen “gül bahçesi”²⁶⁶ anlamına gelir. Güzel ve çirkin metaforunda da ele aldığımız üzere içinde bulunduğu fânînin büyüüne kapılmış kimselere dünya gülşen görünürken ahirete yönelen kimsenin nazarında diken olmaktan öteye geçmemektedir. Gül zamanla sararıp solduğu gibi bu dünyanın da zamanla fânî zevkleri geçip gidecek ve diken mesabesindeki hesap ve cezası kalacaktır. Şu halde bu gülşenin aslı dikendir.

²⁶⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 12. (Beyt: 187-193) “Vîn emîrî vü vezîrî vü şehî Veîn libâs u tâc u esbî dergehî, Ve zi her ân çi ender ân dilbesteî Gerçi ber tahtı şehî binişteî, Kereded ân mekrûh u nâhôş ber dilet Gerçi büved evvel güzîde menzilet, Çûn der âhir bigüzerî ve ân sû revî Hemçünân zîn nîz bîgâne şevî, Nefretet âyed ezîn kerdârâ Ber tû ân gülşen nümâyed hârâ, Âncünân ki la’bı tıflânı sagîr Nezdî ehli akl dîn est u hakîr”

²⁶⁶ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/1128.

“İşte içinde bulunduğun menzil de böyledir. Daha büyük bir menzile erdiğin zaman, evvelkiler gibi, bu menzil de sana çirkin görünecektir. Evvel Kabe gibi makbul iken sonra kilise gibi istenmez olacaktır.”²⁶⁷

2.1.1.12.8. Kâbe/Kilise

“Hemçû ân in hem nümâyed ber tû zişt / Ger nümûdet **Ka’be** binümâyed **kinişt**”(10/17)

“*Evvel Kabe gibi makbul iken sonra kilise gibi istenmez olacaktır.*”(13/202)

Müellifin, dünyanın evvelce insana güzel görünüşünü bu kez bir müslümanın Kabe’ye verdiği değerle benzeştirdiğini görüyoruz. Nasıl bir müminin penceresinden Kabe’nin değeri eşsiz ise tâlibinin gözünde de dünya aynıdır. Fakat bu tâlibe Hakk’ın yardımı yetişip de can gözü açılacak olsa, dünyanın kendisine nasıl çirkin görünmeye başlayacağını müellif anlatmaya çalışırken, bir müslümanın kilise hakkındaki olumsuz algısıyla tasvir etme yoluna gitmiştir.

2.1.1.12.9. Sihirbaz/Hilebaz Kocakarı

“Bâ füsûn u sihrhâ hûd râ civân / Mî nümâyed in **acûze-i mekrdân**”(10/21)

“*Bu hilekar kocakarı sihir ve efsunla kendini genç gösterir.*” (13/205)

Sultân Veled bu bölümdeki sözün sonunu dünyanın geçiciliği, değersizliği ve ona aldanılmaması gerektiğini yine kendine has benzetmelerle süsleyerek tamamlar. Bunlar arasında özellikle “hilebaz kocakarı” benzetmesini²⁶⁸ dünyaya yakıştırması ilginçtir. Kendini genç göstermek için makyaj yapan/süslenen, takıp takıştıran yaşlı bir kadın ile her bahar kendini tabii bir şekilde süsleyen dünya ve takılar mesabesindeki şan, şöhret, zenginlik vb. arasında benzerlikler kurulması, tüm bunlarla adeta bir sihirbaz maharetiyle karşısındakini kandırması, söz konusu maharet ve göz boyamanın da sihir ve efsuna benzetilişi²⁶⁹ bir metafor tablosu gibidir. Müellif konuyu nihayet âyet-i kerîme ile bağlar:

“Bu sihirbaz dünya hilebaz bir kocakarıdır. İşvesine aldanma! Hile yapmak için kendini bezer durur. Bu kötü maksatlı hilebazın sözüne kulak verme! Çünkü Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’inde : **‘Dünya hayatı**

²⁶⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 13. (beyt: 200-202) “Hem ez in menzil ki üknûnî mukîm Çün revî der menzili dîger azîm, Hemçû ân in hem nümâyed ber tû zişt Ger nümûdet Ka’be binümâyed kinişt” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 10/16-17.

²⁶⁸ Mevlana da Mesnevî’sinde dünyanın hilebazlığına değinir: “Artık dünya, beni hileleriyle aldattı... Yoksa aklım, onun tuzağından kaçırdı elbet deme!” (IV, beyt: 1611).

²⁶⁹ Mevlana’nın Mesnevî’sinde de dünyanın “büyücü kocakarı”ya benzetildiği görülür: “Dünya, halkı büyü yaparak kuyuya atmıştır da Peygamber onun için dünyaya büyüci demiştir. Kendine gel bu kokmuş kocakarının kuvvetli büyüleri vardır... Sıcak nefesi padişahları bile esir eder.” (IV, 3193-3194); “Dünya kocakarı senin yanında oldukça ve sen, onun işvelerine kapılıp kaldıkça ne onun ağı, tuzağı çözülür, ne büyü düğümleri.” (IV; beyt: 3207)

ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir.²⁷⁰ buyurmuştur. Lehv ve la'b insana hoş görünür. Bu kocakarı sihir ve efsunla kendini genç gösterir. Fakat bu, hilebazlıktır. Bu dünya seni daha ne vakte kadar aldatacaktır? Artık uyan da bu gaddardan uzaklaşmaya bak²⁷¹ ...”

2.1.1.12.10. Gaddar

“Çend bifirîbed türâ bîdâr şev / Ve zi çünîn **gaddâr** rev bîzâr şev”(10/22)

“Bu dünya seni daha ne vakte kadar aldatacaktır? Artık uyan da bu gaddardan uzaklaşmaya bak”(13/206)

Sultân Veled, çok gadreden, zulmeden, hain, merhametsiz, kıyıcı, çok pahalı mal satan, soyguncu tüccar²⁷² gibi anlamlara gelen bu kelime ile dünyayı nitelemektedir. Dünyanın aldatıcı yönüne vurgu yapılan bu bölümde muhataplar uyarılmakta ve onun gadrine kapılmamaları istenmektedir. Aslında insan için kullanılan bu nitelemenin dünyaya mal edilmesi güzel bir metafor örneğidir. Dünya onca albenili görüntüsüyle kendisine cezbedtiği insanları aslında kandırmakta ve “gaddar” kelimesinin sözlük anlamında yer alan “çok pahalı mal satan” ifadesinin de hakkını vermektedir. Zira geldiğimiz rûhlar âlemi ve gideceğimiz ahiret âleminin sonsuzluğuyla kıyaslandığında bir “mola yeri” mesabesinde olan dünya insanları cezbedişine bakıldığında sanki burada temelli kalacakmışçasına onları kendisine bağlamayı başarabilmektedir. Bu kendini satış, ederinin çok çok üzerinde mal satan bir tüccarın ancak ve ancak başarabileceği bir şeydir. İnsanlar da sanki körmüşçesine buna kapılıp aldandığına göre dünya gaddar ismini sonuna kadar hak etmektedir.

“Eğer nârî isen gider, cehennem ateşinde güzelce yerleşirsin. Parçaların sonunda bütüne ulaşır. Çünkü oradan geldiler, yine oraya gideceklerdir. Dünya isteklileri cehennemın mayasındandır. Kuşlar gibi tane için tuzağa düşmüşlerdir. Çünkü dünyanın zevkleri nârîdir, nûr ile birleşmez.”²⁷³

“Bu cihan tuzaktır, taneleri zevklerdir. Bu tanelere aldanarak o tuzağa ne canlar tutulmuştur.”²⁷⁴

“Dünyanın şehvetleri cehennem ateşidir. Şehvetleri terk etmek seni nimetler diyarına götürür.”²⁷⁵

²⁷⁰ Hadîd, 20.

²⁷¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 13. (beyt: 202-206) “Bed acûzest in cihânî sâhire ???? hôr işve-i in mâkire, Mî biyârâyed be hileti hîş râ Mişnev in mekkârî bed endîş râ, Ziân ki Hak güft ‘İnneme’-d- dünyâ la’ib’ Mî nümâyed hîş râ zîbâ la’ib, Bâ fûsûn u sihrhâ hûd râ civân Mî nümâyed in acûze-i mekrdân, Çend bifirîbed türâ bîdâr şev Ve zi çünîn gaddâr rev bîzâr şev” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 10/18-22.

²⁷² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 314.

²⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 92, (Beyt: 1878-1881) “Ver tû ez nârî be nâr ender revî Hôş der ân nârî sekar sâkin şevî, Cüzûhâ âhir be külli hûd revend Çûn ez âncâ âmedend âncâ şevend, Ehli dünyâ cüzûhâyı dîzah end Hemçû mûrgân behri dâne der feh end, Ziân ki şehvethâyı dünyâ nâriyend Zıddı envârî Latîfî Bâriyend” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 74/15-18.

²⁷⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 89, (Beyt: 1794) “İn cihân çûn dâm ü zevkeş dânehâ Beste behri dâne der vey cânhâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 71/9.

²⁷⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 140, (Beyt: 3058); Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 248, beyt: 2

2.1.1.12.11. Cehennem Mayası

“Ehli dünyâ **cüzûhâyı dûzah** end / Hemçû **mürgân** behri **dâne** der **fehend**”(74/17)

“*Dünya isteklileri cehennemın mayasındandır. Kuşlar gibi tane için tuzağa düşmüşlerdir*”(92/1880)

Müellif dünya isteği ile cehennem arasında bağ kuruyor ve cehennemlik olan kulların yapı itibariyle ateşe/nâra yatkın olduklarını ve hatta mayalarının cehennem mayası olduğunu dile getiriyor. Ekmeğin oluşumunda hamur mayasının rolüne atıfta bulunarak dünya ehlinin de bünyelerinde ekme mayasına mukabil cehennem mayası olduğunu, o yatkınlık sebebiyle de oraya meylettiklerini değişik bir tarzda beyan ediyor. Dünya taliplerinin bu fânî âleme yönelişlerinin altında yatan sebebi “cehennem mayası” olarak teşhis ediyor.

2.1.1.12.12. Tuzak/Tane/Kuş

Sultân Veled Yukarıdaki beyitte dünyayı bir tuzağa benzetir. Avcılar kuşları yakalamak için kendilerine özgü metotlarla çeşitli tuzaklar kurarlar. Teknikler farklı da olsa mantık aynıdır. Ortada bir yem ve onun etrafına kurulmuş bir sistem sözkonusudur. İşte insanı Hakk’tan alıkoyan bu tuzağın adı da dünyadır. Tuzağa çekmek için kullanılan yem/taneler ise şehvetler, geçici dünyevî arzulardır. O tuzağa aldanan insanlar ise kuşa benzetilmektedir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde dünyayla ilgili benzer ifadeler kullanmıştır.²⁷⁶

2.1.1.12.13. Cehennem Ateşi

“Hest şehevâtı cihân **nârı cahîm** Terki şehevâtet berd sûyi na’îm”(248/2)

“*Dünyanın şehvetleri cehennem ateşidir. Şehvetleri terk etmek seni nimetler diyarına götürür*”(140/3058)

Sultân Veled dünya zevklerini “cehennem ateşi” şeklinde metaforlaştırmıştır. Zira bu fânî cihana ait geçici istek ve arzular insanı helal çizgisinden dışarı çıkararak pek çok günâh işlemesine sebep olabilmektedir. Bu arzulara düşkün olanlar adeta nefislerinin kölesi durumuna düşer ve isteklerine ulaşma noktasında gözleri bir şey görmez olur. Bu da kaçınılmaz olarak pek çok günâha kapı aralar. Söz konusu günâhlar ise insanı cehennem ateşine sürükler. Öyleyse yanlış istek ve arzular sebep, cehennem azabı ise sonuçtur. Müellif bu bağlamda sebep-müsebbep ilişkisi kurarak dünyevî arzuları direkt olarak cehennem ateşi olarak nitelemiştir.

²⁷⁶ “Dünya malı zayıf kuşların tuzağıdır...ahiret mülkü, yüce kuşların tuzağı!” (IV, beyt: 647); “O sana der ki: o taneydi... ben de onun tuzağıydım... sen avlanınca o tane gizlendi! (IV, beyt: 1595); “Bu dünya tuzaktır, tanesi de istek. Tuzaklardan kaç onlardan yüz çevir.” (VI, beyit:378).

2.1.1.12.14. Nârî Hisler

“Ziân ki **şehvethâyı dünyâ nâriyend** / Zıddı envârı Latîf u Bâriyend” (74/18)

“Çünkü dünyanın zevkleri nâridir, [Lütf sahibi Yaratıcının] nûrları ile birleşmez.” (92/1881)

Sultân Veled dünyevî arzulardan “nârî hisler” diye de bahsetmektedir. Nâr “ateş, od, cehennem” anlamlarına gelmektedir. Müellif burada dünyevî arzuları tavsîf ederken “nâr” kelimesini aidiyet bildiren nispet “yâ”sı ile kullanarak aralarında ilişki kurmaktadır. Zira üstte de bahsedildiği üzere bu hisler insanı ateşe sürükleyen, cehennemde yanmasına sebep olacak arzulardır. Öyleyse bunları nâra/ateşe nispet etmek gayet yerindedir. Ayrıca bu hislere kapılan kişi, ahiret âleminde cezaya düşer olmadan daha bu dünyadayken de arzularına kavuşmak için adeta yanıp tutuşmakta, onlarsız yapamamakta hatta bu uğurda uykusu, huzuru kaçmaktadır. Öyleyse bu istekler hem bu dünyada hem de ahirette sahibini yakar, kavurur. Binâenaleyh mezkûr arzuların ateşin/nârî arzular olarak tavsîfi ne kadar da yerinde bir nitelemedir.

“Gene evvel bulunduğun yere git. Neden burada, bu külhanda is pas içinde sin? Orada bekâ ile vasıflanmışken neden burada yokluğa razı oldun? Hiçbir akıllı, iradesiyle zindana girer mi? Külhanda oturur mu? Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı? Öyle bir zevke bu soğuk ve sevimsiz hayatı tercih eder mi? Halk şaşmış olduklarından ters görüyorlar da onun için bu viranede oturuyorlar. Gözlerine bu harabe yapılı görünüyor ki harabeyi tercih ediyorlar. Hepsi uykudadır, hepsi de bu aldanmışlıklarından uyandıklarında açıkça feryad u fîgan edeceklerdir.”²⁷⁷

“Yıllarca padişahlık etmiş, her dilenciye armağanlar bahşetmiş olan bir kimse, dünya külhanında gönül hoşluğuyla nasıl yaşayabilir? Gamdan kederden nasıl kurtulabilir? Sürdüğü saltanat zevkini, o tac ve tahtı, o debdebe ve gösterişi unutabilir mi? Aklın varsa buna inanma!”²⁷⁸

2.1.1.12.15. Külhan

“Hiç **zindân** râ güzîned âkılî / Hiç der **külhan** nişîned âkılî”(52/27)

“Hiçbir akıllı, iradesiyle zindana girer mi? Külhanda oturur mu?”(66/1327)

Külhan kelime olarak; hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer, hamam ocağı²⁷⁹ anlamına gelir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde dünyadan külhan benzetmesiyle bahseder²⁸⁰. Söz

²⁷⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 66, (beyt: 1325-1330) “Hem hemân sû rev ki evvel bûde î Ez çi in sû der meyân dûde î, Çün ki âncâ der bekâ bistûde î Ez çi incâ der fenâ âsûde î, Hiç zindân râ güzîned âkılî Hiç der külhan nişîned âkılî, Yâ reved ez zindeğî der mürdeğî Ve zi çünân zevkî der in efserdeğî, Z’ahvelî ma’kûs mî binend halk Ziân der in vîrâne mî şinend halk, Der nazar âbâdişân binümûd in Ziân sebep kerdend vîrân râ güzîn, Cümle der hâbend ver ne zîn gabin Gâhî bîdârî könen efgâmı mübîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 52/25-31.

²⁷⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 248, (Beyt: 5818-5821) “Câmî sûfi kez elest o sâf hord Key derûni dürdi ten ârâm kerd, Ânki şâhî kerde bâşed sâlhâ Dâde bâşed her gedâ râ mâlhâ, Key büved der tûni dünyâ şâdmân Çün zigam giryân nebâşed her zemân, Key ferâmuşş şevd ân iş u tayş V’ân şehî vü ân taht u mülk ü câh u ceyş, İn mekôn bâver eger dârî hired” Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 210/13-17.

²⁷⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 614.

²⁸⁰ “Dünya şehveti, külhana benzer. Takva hamamı da onunla aydınlanır.” (IV; beyt: 238)

konusu yer, yakılan şeylerin artıklarıyla dolu olduğu ve ateşin etkisiyle de karardığı için kir pas içinde bulunduğundan sevilecek bir mekan değildir. Müellif, cennete nispetle dünyanın sevimsizliğini gözler önüne sermek için halkın her zaman gözünün önünde duran örnekler vererek onların idrak seviyesine inmek adına onların hergün gördüğü şeylerden yola çıkmaktadır. Hiç kimse, bırakın külhanda oyalanmayı, herhangi bir şey için mecburen de olsa oraya uğramak dahi istemez. İşte hakikat ehli nazarında dünya da oyalanmak şöyle dursun, uğranılacak bir yer bile değildir. Bu noktada külhanla ilgili metaforunda şöyle bir ayrıntı da ortaya çıkmaktadır: Nasıl ki külhan son derece sevimsiz olmasına rağmen hamamın ısınmasında bir hizmet ifa ediyorsa, dünya da yapısı itibarıyla hakikat ehli nazarında değersiz olmakla beraber ahireti kazanma yolunda kullanılacak ve faydalanılacak bir mekan olması bakımından aralarında benzerlik hasıl olmaktadır.

2.1.1.12.16. Zindan

Sultân Veled dünyaya dair üstteki beytinde yer alan bu nitelemesiyle “Dünya müminin zindanı, kâfirin ise cennetidir”²⁸¹ hadîs-i şerîfine atıfta bulunmaktadır. Zindan bilindiği üzere “içine tutukluların, hükümlülerin konulduğu yer”²⁸² manasına gelir. Söz konusu hadîsin şerhinde Hafız İbn Hacer, müminin cennette kendisine sunulacak nimetlere nazaran dünyanın adeta onun için bir zindan, kâfirin ise cehennemde karşılaşacağı azaba nispetle dünyadaki halinin adeta cennet mesabesinde olduğunu²⁸³ zikretmiştir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde dünyanın zindan oluşuna değinmiştir²⁸⁴. Sultân Veled hiç kuşkusuz bu açıklamayı bilen bir alim ve ârif olarak “*Hiçbir akıllı, iradesiyle zindana girer mi?*” diye sormaktan kendini alamamış ve dünyayı zindan olarak metaforlaştırma hususunda da Peygamber Efendimiz’e (sas) mütabaat yolunu tutmuştur.

2.1.1.12.17. Ölüm

“Yâ reved ez zindegî der **mürdegî** / Ve zi çünân zevkî der in efserdegî”(52/28)

“Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı? Öyle bir zevke bu soğuk ve sevimsiz hayatı tercih eder mi?”(6671328)

Müellife göre; insanoğlu dünyada ne kadar yaşarsa yaşasın bir gün mutlaka ölecektir. Bu gerçeği bilmesine rağmen hiç ölmemek, ebedî olarak yaşamak arzusundadır. Halbuki bu dünyada öyle bir ölümsüzlük hali mümkün değildir. Nitekim peygamberler dahil bu dünyaya

²⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/413-415.

²⁸² Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3552.

²⁸³ El-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/415.

²⁸⁴ “Kâfirler “Siccin” cinsinden olduklarından dünya zindanına rahat rahat gelmişlerdir.” (I, beyt: 640); Onu havuzdan kurtarır azar azar dünya hapisanesinden de öyle çalar. (I, beyt: 880); Bu dünya zindandır, biz de zindandaki mahpuslarız. Zindanı del, kendini kurtar! (I, beyt: 982).

gelen herkes ahiret âlemine göçmüştür. Ahiret yurdu ise baki bir diyardır, orada ölüm ve yok oluş sözkonusu değildir. Cenneti hak eden müminler cennette²⁸⁵ ve cehenneme müstahak olan inkârcılar da azapta ebedî olarak kalıcıdır²⁸⁶. Ayrıca cennetin tavsîfindeki sonsuz nimetlere ve imkanlarla kıyaslanınca bu dünyadaki zahmet ve mücâdele dolu yaşamı Sultân Veled'in "ölüm" diye adlandırması metaforik bir anlatımdır.

2.1.1.12.18. Uyku

"Cümle **der hâbend** ver ne zîn gabin / Gâhi bîdârî könend efgânı mübîn"(52/31)

"Hepsi uykudadır, hepsi de bu aldanmışlıklarından uyandıklarında açıkça feryad u fîgan edeceklerdir"(66/1330)

Sultân Veled'in insanlar için yaptığı "uykuda oldukları" şeklindeki nitelemesi aslında hadîs olarak da rivayet edilen "İnsanlar uykudadır, vefat ettiklerinde uyanırlar" şeklindeki rivayete dayanmaktadır. Anlam cihetinden doğru kabul edilen bu rivayetin hadîs-i şerîf olarak kabul edilmekten ziyade Hz. Ali'nin sözü olduğu ehl-i ilim içerisinde ağırlık kazanmaktadır²⁸⁷. Mevlânâ da Mesnevî'de dünya ve uyku ilişkisine değinir²⁸⁸. Müellif bu nitelemesinde, öncesinde söylediklerine istinaden insanların içinde bulundukları gaflet haline işaret etmekte ve bunu uyku şeklinde metaforlaştırmaktadır. Nitekim müminlerin mazeretsiz olarak kılmadıkları namazlarının kazasının olup olmadığı meselesinde de bazı alimler söz konusu Müslümanları, içinde bulundukları gaflet halinden ötürü uykudaki kişiye kıyas etmişlerdir ki bu yaklaşımları gafleti bir nevi uyku olarak kabul etmeleri anlamına gelir. Evet, dünya albenili görüntüsü ve insanı cezbeden nimetleriyle insanı kendine bağlamakta ve adeta mutlak hakîkatî görmesine fırsat vermemektedir. İnsanların kahir ekseriyeti de maalesef buna kapılıp gaflete düşmüş haldedir. Ancak öldüklerinde gözlerinden perde kalkarak gerçek hakîkatle yüzleşecek ve işte o zaman uyanmış olacaklar fakat artık ellerinde, kaçırdıkları fırsattan dolayı pişmanlıktan başka bir şey olmayacaktır²⁸⁹. Zira Hak yolunda sarfetmeleri gereken sermayeleri olan ömürleri artık sona ermiştir.

2.1.1.12.19. Soğuk/Sevimsiz Hayat

"Yâ reved ez zindegî der **mürdegî** / Ve zi çünân zevkî der in efserdegî"(52/28)

²⁸⁵ Bakara/82, Hûd/23, Ahkaf/14, Beyyine/8...

²⁸⁶ Bakara/39, Mücâdele/17, Beyyine/6...

²⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 560-563, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.

²⁸⁸ "Bu dünya uykusunda yaptığın, uyanıklık anında sana görünür" (IV, beyt: 3657)

²⁸⁹ Misal olarak "O gün kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkarcı kişi 'Keşke toprak olsaydım!' diyecektir." Nebe, 40.

“Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı? Öyle bir zevke bu soğuk ve sevimsiz hayatı tercih eder mi?”(6671328)

İnsanlar bedensel bağları sebebiyle ilgili oldukları dünyayı ve nimetlerini severler. Arzu ve istekler onları dünyaya bağlar. O tutkuları sebebiyle bu dünya yaşantısı kendilerine hoş ve sevimli gelir. Sevdikleriyle dolu sıcak yuvaları bu dünyadadır. Halbuki bu dünyaya gelmeden önce içinde bulundukları ve öldükten sonra varacakları yeri düşünseler işte o zaman bu dünyanın, Hadîs-i şerîfte de buyurulduğu üzere, “uzun bir yolculukta kısa süreliğine soluklanmak”²⁹⁰ için durulan bir konak yerinden başka bir şey olmadığını, burada temelli kalınamayacağını idrak ederler, bu dünyadan ve içindekilerden soğuyup ebedî yurdun ve Hakk’a vuslatın arzusuyla yanıp tutuşurlardı. Bu yaşam onları asıl sevgiliden ayırdığı için kendilerine sevimsiz gelirdi. Müellif burada insanlara sevimli gelen, içlerini ısıtan hayatı, aslından hareketle “sevimsiz ve soğuk” olarak metaforlaştırmıştır.

2.1.1.12.20. Virâne/Harâbe

“Z’ahvelî ma’kûs mî bînend halk / Ziân der in virâne mî şînend halk”(52/29)

“Halk şaşı olduklarından ters görüyorlar da onun için bu viranede oturuyorlar.”(66/1328)

Eski bina yıkıntısı, çok harap ev²⁹¹ anlamlarına gelen harabeyi Sultân Veled dünya için kullanmıştır. Dîvân edebiyatında da dünya “harabe/virane” olarak ele alınırken dünya ehli için de “baykuş” yakıştırması²⁹² kullanılmıştır. Mevlânâ da Mesnevî’sinde dünyadan “virane” diye söz etmiştir²⁹³. Her ne kadar dünya veya içindeki yapılar ilk yapıldıkları zaman itibariyle yeni ve alımlı olsalar da zaman geçtikçe yaşlanıp yıpranacak ve nihayet harabe/virane halini alması kaçınılmaz olacaktır. Şu halde müellifin dünyaya ve içindekilere bu şekilde hitabında ‘geleceklik’ (kevn-i lâhık) alakasıyla mecâz-ı mürsel sanatı söz konusu olmaktadır.²⁹⁴ Neticede harap olup gidecek fânî diyara gönül vermek yerine bâkî âleme yönelmek gerektiğini ifade etmek bakımından dünyaya “harabe/virane” denilmesi uhrevî açıdan son derece anlamlı bir metaforlaştırmadır.

Sultân Veled hırsın insanı ne hale soktuğunu, dünya hayatı boyunca bu duygunun esareti altındaki kişilerin içini nasıl kemirdiğini detaylı bir şekilde anlatır:

²⁹⁰ “Dünyada bir garip yahut bir yolcu gibi ol ve kendini kabir halkından biri gibi kabul et!” (Tirmizî, Zühd, 25); “Benim dünya ile ilgim ne kadar ki? Ben bu dünyada bir ağaç altında gölgelenen, sonra da oradan kalkıp giden binitli bir yolcu gibiyim.” (Tirmizî, Zühd, 44)

²⁹¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 375.

²⁹² Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II/122.

²⁹³ “Bu dünya bir viraneye benzer, sense definesin... Definede seni aradıysam incinme bana!” (IV, beyt:312)

²⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: El-Entakî, *Alaka ve Tercümesi*, s. 7.

“Akıllı dünyadan ahirete gider, gafil dünyada gam içinde boğulur kalır. ‘Yüzümü dünyaya nasıl çeviririm? Bu güzel İrem bağlarına (Hakk’ın yaratıcılığını seyir âlemine) nereden düştüm?’ diye canı sıkılır. Gecesi gündüzü hep dünya kaygısıyla geçer ki, ‘acaba refah ve serveti daha ziyade artırmak için hangi vasıtaya başvorsam’ diye. Çirkin hırsı anbean artar, sürekli hırs hevesi içinde yürür. Hırs içgüdüsüyle bir çok işlere el atar. Şarap içmeden hırs ile sarhoş olur. Şuna buna “Ne suretle yüz suyu döküp de göze gireceğim” diye bin türlü hile ve oyun kullanır.”²⁹⁵

2.1.1.12.21. İçmeden Sarhoş

“Mî zened der kârhâ dest ô zi hırs / Mî şevêd **bî bâde sermest** ô zi hırs”(100/32)

“*Hırs içgüdüsüyle bir çok işlere el atar. Şarap içmeden hırs ile sarhoş olur.*”(122/2608)

Müellif yukarıdaki satırlarında hırsla dünyaya bağlananları “şarap içmeden hırsla sarhoş olmak” şeklinde vasfeder. Zira hırsa kapılan kişi amacına, hedeflediği gayeye ulaşmak uğrunda hiçbir şeyi görmez olur hatta helal haram olup olmadığına bile bakmaz hale gelebilir. İşte harîs kişinin bu durumu sarhoştan pek de farklı sayılmaz. Nitekim içkinin etkisiyle kişiler akli muvâzeneyi kaybettiklerinden insanlık onuruna yakışmayacak hallere düşüp yanlış işler yaparlar. Burada temel mesele akli muvâzenenin kaybolmasıdır. Hırsa kapılan kişi de delicesine maksadına ulaşmak istediğinden onun da sarhoştan pek bir farkı kalmamıştır. Akıl kontrolü kaybetmiş, yerini hırs almıştır. Şu halde, müellifin ifadesine bakılırsa, sarhoşluğun içkiden ya da da hırstan kaynaklanmasının bir önemi yoktur.

2.1.1.12.22. Akıllı

“**Âkil** ez dünyâ be ukbâ mî reved / **Gâfil** ez dünyâ der în gam mî şevêd”(100/28)

“*Akıllı dünyadan ahirete gider, gafil dünyada gam içinde boğulur kalır.*”(122/2604)

Sultân Veled akıllı kişinin ahirete yönelen, onun için çalışıp çabalayan kimse olduğunu dile getirmektedir. Zira ahiret ebedî yurttur. Sonsuzluk diyarını bırakıp da dünyanın geçici nimetleri uğrunda kendilerini heder edenler boşa kürek çeken kimseler gibidir. Müellifin bu ifadeleri Peygamberimizin (sas) “Akıllı kişi kendini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır”²⁹⁶ hadîsiyle benzerlik göstermektedir.

²⁹⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 122, (beyt: 2604-2609) “Âkil ez dünyâ be ukbâ mî reved Gâfil ez dünyâ der în gam mî şevêd, Tâ çi sân sûyi dünyâ âverem Çûn fütâdem der çünîn zîbâ irem, Der gamı dünyâst rûzân u şebân Kez çi hırfet kereded efzûn hân u mân, Hırsı zışteş mî fezâyed dem be dem Der hevâ vü hırs mî râned kadem, Mî zened der kârhâ dest ô zi hırs Mî şevêd bî bâde sermest ô zi hırs, Sed hezârân ilm ü fenn ü san’at ô Mî köned hâsıl berâyı âbî rû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 100/28-32, s. 101/1.

²⁹⁶ Tirmizî, Kıyamet, 25.

2.1.1.12.23. Gâfil

Sultân Veled yukarıya aldığımız mısralarında dünyalıklar uğrunda gam çekenleri “çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan”²⁹⁷ anlamındaki gafil ifadesiyle vasfetmektedir. Zira pek kısıtlı olan dünya hayatı, çok çabuk gelip geçmektedir ve yok olacak şeyler için harcanamayacak kadar da kıymetlidir. Bunu idrak edemeyen insanoğlu ise adeta bir çukur içinde debelenen karınca gibi kendini yorar durur. İnsanın bu acınacak durumunu müellif gafletle ilişkilendirir.

“Bunu iyi bil ki, her kim sanatta kaldı, ahmaklık ederek sanatkar tarafına yönelmedi, daima mahzun ve kedere batmış oldu. Dünyada ona gamdan, elemden başka bir şey yoktur. Zaten dünya baştan başa gamdır. O, dünya sevgisini gönlüne yerleştirdiği için gam içinde kaldı. Dünyada gamdan başka bir şey elde etmediği gibi ahirette de gama battı. Fakat o akıllı ki, aşkla bu eserlerden sanatçı tarafına yüz döndürdü, her zaman sanattan sanatçı tarafına uçar, gönül malını birer birer oraya götürür. Gönül malı ki; akıl ve kuvvetten ibarettir. Oraya götürür ki emniyet ve bahtiyarlık yeridir. Mallarını yol kesicilerden muhakkak olarak kurtarır.”²⁹⁸

2.1.1.12.24. Sanatta Kalmak

“În yakîn dâñ her ki **ender sun’ mâned** / V’ez **hamâkat** cânibi sâni’
nerâned”(101/17)

“Bunu iyi bil ki, her kim sanatta kaldı, ahmaklık ederek sanatkar tarafına yönelmedi”(122/2625)

Sultân Veled, dünyaya kapılan kişiyi, sanatıyla meşgul olurken o eseri vücuda getiren sanatkarı göremeyen bir zavallı olarak değerlendirir. Zira bu eser fânî ama onu varlık âlemine getiren o biricik sanatkar yani Hak Teâlâ hazretleri “Bâkî” yani sonsuz hayat sahibidir. Şu halde bir sonu ve zevali olan şeylere gönül verenin kendisi de zavallı sayılmalıdır.

2.1.1.12.25. Ahmak(lık)

Müellif, yukarıdaki beytinde sanatçının eseriyle oyalanıp da o eseri meydana getiren sanatkara yol bulamayan, dünya için gama, kedere boğulan kişinin bu durumunu “anlayışsız, akıllı kıt ve kalın kafalı”²⁹⁹lığı anlatmak için kullanılan “ahmaklık” kelimesiyle vasfeder. Zira akıllı kişi, eserden o eseri var edene yol bulabilmeli, ona ulaşabilmelidir.

²⁹⁷ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/1005.

²⁹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 122, (beyt: 2625-2633) “În yakîn dâñ her ki ender sun’ mâned Vez hamâkat cânibi sâni’ nerâned, Dâimâ mahzûn büved garkâbi gam Cüz gamı dünyâ nenûşed dem be dem, Hest dünyâ gam çû ô der gam bimâned Mühri dünyâ râ derûni dil nişâned, Gayrı gam nefüzûd der vey ân nihâl Hemçünân pür gam büved ender meâl, Lîk ân âkılı güzîn sun’ı nikû Süyi sâni’ kerd rû ez aşkı ô, Her zemân ez sun’ tâ sâni’ reved Rahtı dil râ yek be yek âncâ bered, Hûş u kuvvet râ ki rahtı âdemîst Hem bered âncâ ki emn u hurremîst, Lâ cerem rahteş rehred ez râhzen” *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 101/17-24.

²⁹⁹ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/60.

2.1.1.12.26. Sanatkara Yönelmek

“Lîk ân âkılı güzîn sun’ı nikû / **Sûyi sâni’ kerd rû ez aşkı ô**”(101/21)

“*Fakat o akıllı ki, aşkla bu eserlerden sanatçı tarafına yüz döndürdü*”(122/2629)

Sultân Veled yaratılanları ve dünyalıkları önemsemeyerek onları var edene yönelmeyi ise “sanatkâra yönelmek” olarak nitelendirir. Bu yönelişin de ancak aşkla olacağını ifade eder. Müellifin Cenâb-ı Hakk’ı sanatkâr olarak isimlendirmesinde, bu kâinâtın ve bunca yaratılan varlığın her birerinin kendi bünyelerinde akılları hayran bırakan inceliklerinin yanı sıra son derece yüksek bir ahenk içerisinde birlikte çalışmasının da ancak her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir varlığın, bir Hallâk-ı Azîmü’ş-şân’ın eseri olabileceğine kuvvetli bir vurgu vardır. Nitekim insan güzel yapılmış bir çalışma gördüğünde onu sanat icrası olarak değerlendirir. İnsanların ortaya koydukları güzel işler sanat adını hak ediyorsa koca kâinâtı böyle eşsiz surette yaratan Rabbimizin bu harikaları sanat ismini evleviyyetle hak eder. Sanatı ortaya koyan ise elbette sanatkâr diye isimlendirilir.

2.1.1.12.27. Gönül Malı

“Her zemân ez sun’ tâ sâni’ reved / **Rahtı dil râ yek be yek âncâ bered**”(101/22)

“*her zaman sanattan sanatçı tarafına uçar, gönül malını birer birer oraya götürür.*”(122/2630)

Müellifin sanattan sanatçıya yönelmek, ona yüz döndürmek ve onun tarafına uçmak şeklinde dile getirdiği bu temayül esnasında Yüce Yaratıcıya götürmekten bahsettiği şeye ise “gönül malı” ismini verir. “Nedir bu gönül malı?” sorusu muhataplarınca kendisine yöneltilmeden cevabını yine kendisi verir. Söz konusu “gönül malı” akıl ve kuvvettir. Yani Hak yolcusu Yaradanın kendisine bahşetmiş olduğu akli ve kuvveti can u gönülden yine onun yoluna ve rızasına çalıştırmalıdır.

“*Mûsâ (as) yalvarışında dedi ki: ‘Ya Rabbi! Adem evlatlarını yokluktan vücuda getirdin, taze fidan gibi vücutlarını cihan bağında itina ile terbiye ettin.*”³⁰⁰

2.1.1.12.28. Bağ (Cihan)

“Yâ Rabb âdemî zâd ez ketmi adem der vücûd âverdî ve nihâli sûreti ô râ der **bâğı cihân** perverdî”(208/13-14)

“*Ya Rabbi! Adem evlatlarını yokluktan vücuda getirdin, taze fidan gibi vücutlarını cihan bağında itina ile terbiye ettin*”(247)

³⁰⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 247. (Makalenin giriş bölümü) “Mûsâ aleyhisselâm der hâleti münâcât güft: Yâ Rabb âdemî zâd ez ketmi adem der vücûd âverdî ve nihâli sûreti ô râ der bâğı cihân perverdî” Değirmençay, s. 208. (Giriş)

Sultân Veled üstteki satırlarında “cihan bağı” kelimesiyle bu dünyayı Hz. Musa’nın (as) ağzından, Hak Teâlâ’nın içinde ademoğullarını yetiştirip büyüttüğü bir bağa teşbîh etmektedir. Nasıl ki fidan bağda, bahçede yetiştiricisi tarafından itina ile gerekli bakımları, ilaçlaması, gübrelemesi ve sulaması yapılarak büyütülüp yetiştiriliyorsa insan da Cenâb-ı Hak tarafından bu dünya bağında daha yüksek bir ikram ve ihsan ile yetiştirilip yaşatılmaktadır. Bu benzetme de fidan insanı, bağ da bu dünyayı temsil etmektedir. Bağdan söz edildiğine göre her ne kadar satırlarda geçmese de bağban/bahçıvan ise yüce Yaradanımızdır. Hak Teâlâ’nın insanı terbiye edip yetiştirishi de (Rububiyet) bağbanın bahçıvanlığı şeklinde yorumlanabilir.

“Dünya sermayedir fakat fazlası şeytan gibi yol kesicidir. Zikrine, namazına engel olur, seni samimiyet ve duadan çevirir. İman incisi ki esas sermaye odur, sende onu haberin olmadan çalar. Çünkü dünya sevgisi her günâhın başıdır. Eğer maksudun Hak ise onu terk et!”³⁰¹

2.1.1.12.29. Sermaye

“Ziân ki dünyâ hest **sermâye**-i fuzûl / Mî zened râhı turâ her dem çû **gûl**” (247/14)

“*Dünya sermayedir fakat fazlası şeytan gibi yol kesicidir*”(140/ 3038)

Sultân Veled bu beytinde dünyanın ahiret için sermaye olduğunu, fakat fazla dünyalık sahibi olmanın da insanı asıl maksadından alıkoyacağını belirtmektedir. Kişinin normal şekilde kendisi ve ailesinin geçimini sağlayacak, başkasına muhtaç olmayacak düzeyde işinin, gelirinin olması ahirete yönelmesi; dininin vecibelerini ifa etmesi açısından yardımcı olacaktır. Fakat mal mülk fazla, işi başından aşkın olursa helalinden kazansa bile kendisinin Hakk’a yönelişine, dini ve uhrevi vazifelerini yerine getirmesine engel teşkil edecek, dolayısıyla zararına olacaktır. Nitekim Peygamber efendimiz “Müslüman olup, kendisine yeteri kadar rızık verilen ve Cenâb-ı Hakk’ın verdiği nimetlerle kanaatkar kıldığı kimse felaha ermiştir”³⁰² hadîsi de aynı manadadır. Müellifin görüşü bu hadîs-i şerîfi açıklar mahiyettedir.

2.1.1.12.30. Şeytan/Gulyabânî

Yukarıdaki beytin son kısmında fazla dünyalık sahibi olmanın insanı yolundan alıkoyabileceğine değinirken Sultân Veled “şeytan gibi” benzetmesini kullanmıştır. Müellif bu benzetmesini yaparken şeytanın Kurân-ı Kerîm’de yer alan şu ifadelerine atıfta bulunmaktadır: “İblis dediki: ‘Senin beni azdırmama karşılık, and içerim ki, ben de onları

³⁰¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 140, (beyt: 3038-3041) “Ziân ki dünyâ hest sermâye-i fuzûl Mî zened râhı turâ her dem çû gûl, Mî şevved mâni’ zi zikr u ez nemâz Mî köned hâliyet ez sıdk u niyâz, Cevheri îmân ki asl ânest ü bes Mî bered pinhân zi tû bî pîş ü pes, Hubbi dünyâ çûn ki re’si hatiyet est Terki ân kön ger turâ Hak münyet est” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 247/14-17.

³⁰² Müslim, Zekat, 125, Tirmizî, Zühd, 35.

saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!’ dedi”³⁰³ Bu ayetlerde dile getirildiği üzere Şeytanın insanı Hak yolundan saptırmak hususunda bir ahdi vardır. Müellifin beytinde belirttiğine göre; fazla mala, dünyevî uğraşa sahip olan kimse bunlarla uğraşayım derken derken asıl vazifesi olan kulluğunu yerine getirmekte zorlanabilmektedir. Şu halde dünyalığın çok oluşu da şeytan gibi yoluna çıkmış bir engeldir ve şu veya bu şekilde aklına girmek suretiyle onu meşgul eder şükreden bir kul olmaktan geri kalabilir ki bu da tam şeytanın yapmak istediğidir.

2.1.1.12.31. Rehzen/Eşkîyâ

Üstteki beytin açıklamasında işaret edildiği üzere şeytan Allâh’ın katından kovulduğunda müminin Hakk’a giden yoluna oturup onu saptırmaya çalışacağı hususunda yemin etmiştir. Bu durum tam da eşkıyanın yaptığına benzemektedir. Nitekim onlar da yol keser ve yolcuların neyi var neyi yoksa talan ettikleri gibi kimi zaman canına bile kastederler. Şeytanın maksadı da insana mânevî açıdan zarar vermek, elinden gelirse kişinin îmânını alarak mânen helak etmektir. Bu bakımdan aralarındaki benzerlik açıktır. Müellif aynı benzetmeyi dünya için de kullanmaktadır. Zira olanca meşguliyeti ile insanın gönlüne girmiş bir dünya endişesi, kişinin mânâ yolunda karşısına çıkan eşkıyaya benzemektedir.

2.1.1.12.32. Engel

“Mî şevad **mâni**’ zi zikr u ez nemâz / Mî köned hâliyet ez sıdk u niyâz”(247/15)

“Zikrine, namazına engel olur, seni samimiyet ve duadan çevirir”(140/3039)

Sultân Veled bu beytinde dünyalığın kişinin Hakk’ı zikretmesine hatta müminin en temel vazifesi olan namazı dahi kılmasına engel olabileceğini dile getirir. Bu nasihat aslında Allâh Teâlâ’nın “Ey îmân edenler! Ne mallarınız, ne de evlatlarınız sizi Allâh’ı zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.”³⁰⁴ âyeti kerîmesinin bir bakıma nazma dökülmüş halidir.

2.1.1.12.33. İman Hırsızı

“Cevheri îmân ki asl ânest ü bes / **Mî bered pinhân zi tû** bî pîş ü pes”(247/16)

“İman incisi ki esas sermaye odur, senden onu haberin olmadan çalar”(140/3040)

Sultân Veled yukarıdaki beyitlerin devamı olan bu beytinde fazla dünya meşguliyetinin zararının tedricen ne safhaya ulaşabileceğini gözler önüne sermektedir. Zira

³⁰³ A’râf, 16-17.

³⁰⁴ Münâfikûn, 9.

giderek artan dünyalık, namazın terkiyle bambaşka bir tehlikeye; îmânın kaybedilmesine yol açabilecektir. Nitekim Peygamber efendimiz (sas) “Kişiyle onun şirke ve küfre düşmesi arasındaki engel namazın terkidir”³⁰⁵ buyurmuştur. Müellif, peyderpey dünyalığa dalarak Hakk’tan uzaklaşan insanın yegâne kurtuluş sermayesi olan îmânını kaybetmesinin de an meselesi olduğu gerçeğine dikkat çekmektedir.

“*Vatan sevgisi îmandandır. Gurbetten kendi şehrine dönmek lazımdır.*”³⁰⁶

2.1.1.12.34. Gurbet

“Hest ez îmân yakîn hubbu’l-vatan / Bâyed ez **gurbet** be şehri hûd şoden”(162/20)

“*Vatan sevgisi îmandandır. Gurbetten kendi şehrine dönmek lazımdır.*”(196/4535)

Sözlükte “kişinin doğup yaşadığı ülkesi ve memleketi”³⁰⁷ gibi anlamlara gelen “vatan”dan burada kastedilen anlam; sûfî istilâhında vatan-ı aslî olarak değerlendirilen rûhlar âlemidir³⁰⁸. Bundan önceki beyitlerde olduğu gibi bu beyit de aynı anlamdaki hadîs-i şerîfe³⁰⁹ dayanmaktadır. Sultân Veled bu beytinde Allâh’tan geldiğimiz ve yine O’na döneceğimiz³¹⁰ inanç ve düşüncesinden hareketle muhatabını Hakk’a vuslata çağırmakta ve içinde geçici olarak bulunduğumuz dünyayı gurbet olarak nitelemektedir.

“Dünyevî dostlar sana dost olmazlar, belki sana düşman ve yabancılardır. Dünya dostlarını düşman ve yılan bil! Kötü yılanı niçin gül yüzlü dersin? O, seni sonsuz ömürden mahrum ediyor, seni silahsız, savaşırsız öldürüyor.”³¹¹

2.1.1.12.35. Dünya Dostu: Düşman/Yılan

“**Yâri dünyâ râ adûv vü mâr** dâ / Mâri bed râ ez çi hânî mihrîbân” (162/23)

“*Dünya dostlarını düşman ve yılan bil! Kötü yılanı niçin gül yüzlü dersin?*”(197/4538)

Sultân Veled yukarıya aldığımız dizelerinde dünyevî çıkarlara dayalı dostlukların aslında dostluk olmadığını, çıkar ilişkisi olduğunu vurgulamaktadır. Onlarla yapılan

³⁰⁵ Müslim, Îmân, 134.

³⁰⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 196, (beyt: 4535) “Hest ez îmân yakîn hubbu’l-vatan Bâyed ez gurbet be şehri hûd şoden” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 162/20.

³⁰⁷ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3345.

³⁰⁸ Şimşek, Selami, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 373, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.

³⁰⁹ “Vatan sevgisi imandandır” rivayetinin sahih olup olmadığı konusu tartışılmış netice olarak hadîste kastedilen vatanın cennet, Mekke veya Allah’a dönüş olması halinde anlamca sahîh olacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II/258-261.

³¹⁰ Bakara, 156.

³¹¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 197, (beyt: 4537-4539) “Yâri dünyâvî nebâşed yâri tû Belki hest ô düşmen u ağıyâr tû, Yâri dünyâ râ adûv vü mâr dâ Mâri bed râ ez çi hânî mihrîbân, Çûn zi ömri sermedet mahrûm kerd Dâ ki köşet bî silâh u bî neberd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 162/22-24.

arkadaşlık neticesinde hırslanan insan daha çok dünyaya meyledecek ve bu davranışı kendisinin ahirete yönelik çabalarına, Hakk’a ve hakîkate teveccühüne zarar verecektir. Neticede kişinin hüsrana uğramasına sebep olan bu arkadaşları müellif “düşman ve yılan” olarak nitelemiştir. Bu nitelemeye konu olan kişilerin açıktan açığa zarar verme niyetiyle gelmemesi, bilakis uğranılan zararın insana sinsice sokulması ile yılan arasında kurulan benzerlik³¹² de dikkat çekmektedir. Zira yılan da insana sinsice yaklaşarak sokar.

Bu kısımdaki metaforların ardından müellifin konuya dair “dünya sevgisinin tüm hataların başı” olduğu yönündeki mütalaasına da yer verilebilir.

“Hubbi dünyâ çün ki **re’si hatiyet** est / Terk ân kön ger turâ Hak münyet est”(247/17)

“Çünkü dünya sevgisi her günâhın başıdır. Eğer maksudun Hak ise onu terk et!”(140/3041)

Müellif yukarıdan beri saydığı sebeplerden sonra adeta netice olarak “dünya sevgisi hataların başıdır!” noktasına gelmiştir. Sultân Veled’in bu ifadesi de aslında hadîs-i şerîf anlamıdır.³¹³ Zaten açıklamalarda değindiğimiz üzere her beytinin altından bir âyet veya hadîs çıkmakta olan müellif onca hakîkati gözünün önüne serdiği muhatabından “Hakk’a varmaksa maksadın artık dünyayı terk etmelisin” diyerek dünyadan yüz çevirmesini istemektedir.

2.1.2. Rebâbnâme’de Tahakkukla İlgili Metaforlar

Sultân Veled’in Rebâbnâme adlı eserinde ibâdet ve ahlâka dair konulara tahalluk başlığında değindikten sonra şimdi de” tahakkuk” la alakalı konuları ele alabiliriz. Bu başlıkta kalp, vicdan ve mârifetle ilgili metaforlara yer verilecektir ki bunların başında “aşk” gelmektedir.

2.1.2.1. Aşk İle İlgili Metaforlar

Sözlük anlamı insanı tamamen hakimiyeti altına alan ifrat derecesindeki muhabbet³¹⁴ olan aşka, Ankaravî (ö. 1041/1631) hal ve makamlara dair dereceleri bildirirken üçüncü sırada yer verir ve onu “aşırı sevgi” diye târif eder³¹⁵. El-Herevî (ö. 481/1089) ise tasavvufun basamaklarına dair yazdığı eserin haller bölümünde “aşk” adıyla bir başlık açmamıştır. Bunun nedeni Ankaravî’nin de değindiği üzere³¹⁶ mütekaddimûn alimlerin Allâh hakkında aşktan söz edilemeyeceği yönündeki kabulleri olmalıdır. Sonraki dönemlerde gelen tasavvuf ehli ise

³¹² Düşman ve yılan metaforları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III/407.

³¹³ “Dünya sevgisi her hata ve günâhın başıdır.” Hasan el-Basrî’den merfu mürsel olarak rivayet edilmiştir. Öte yandan bu ifadenin Hz. İsa’ya (as), Malik b. Dînâr’ a ait olduğu şeklindeki görüşler ve hadîsçilerin konuyla ilgili değerlendirmeleri için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ* II/256, (Hadîs no: 1099); Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 552-555.

³¹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 48.

³¹⁵ Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 220.

³¹⁶ Aynı yer.

kinâye yoluyla Allâh aşkını ele almışlar ve hakîkî aşkın bu olduğunu dile getirmişlerdir. Yaratılanlara duyulan aşırı sevgiye ancak mecâzen aşk denilebileceğini söylerken bunun da ilâhî aşka köprü olması³¹⁷ hasebiyle değer kazanacağını vurgulamışlardır³¹⁸. Mesnevî şarihi Şem’î Efendi de nefsin kötü ahlâktan kurtulmasına ve Hakk’a vâsıl olmasına ilâhî aşktan daha iyi bir yol olmadığını dile getirmiştir³¹⁹.

Sultân Veled eseri Rebâbnâme’de babası Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde yaptığı gibi aşka çokça değinmiş ve bu meyanda pek çok metafora da yer vermiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

2.1.2.1.1. Herşey Aşk/Aşk Mahsulü

Sultân Veled, babası Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde de gördüğümüz gibi³²⁰, aşka çok büyük önem verir. O’na göre kâinâtın sebebi aşktır: “*Kâinâtta ne varsa alt, üst, gök, yer, ön, arka tamamen ve yalnız aşktan vücuda gelmiştir. Aşağı, yukarı, yer ve gök hep aşkın mahsulüdür.*”³²¹

Müellif sözünü bir hadîs-i şerîfle şöyle delillendirir: “*Şu hikmete binaen ki Hak Teâlâ hazretlerinin varlığı biline. Cenâb-ı Hak hadîs-i kudsîsinde “Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u’rafe fehalaktü’l-halka lien u’raf”³²² buyurmuştur.³²³ Ben kâinâtı şunun için yarattım ki ‘kudretim ve ilmim zâhir ola.’ Benim emrimle yokluk bunun için var oldu. Âlemdeki hadsiz hesapsız varlıklar bu hikmetten dolayı yaratıldı. Yeni yeni ortaya çıkan bütün hadiseler benim emrimle³²⁴ vücuda gelmektedir.*”³²⁵

Sonra gelen beyitlerde muhatabının anlamasını kolaylaştırmak için yaşadığı çevreden günlük hayattan örneklerle anlatımına devam ederken “talep” unsuruna dikkat çeker:

³¹⁷ Mevlânâ mecazi aşkın hakiki aşka köprü oluşuyla ilgili şöyle der: “*O vehmin aşığı, şayet (sevgisinde) samimi olursa, onun o mecazi (geçici) aşkı, kendisini gerçek aşka çeker. Bu sözün (layıkıyla) anlaşılabilmesi şerh ister. Lakin köhne (eskimiş, kötü) anlayışlardan korkarım.*” Top, H. Hüseyin, *Mesnevî-i Ma’nevî Şerhi*, II, s. 730 (Beyit 2763-2764), Rûmî Yayınları, Konya, 2011. Aynı beyitler Veled Çelebi’nin tercümesinde 2760-2761’de yer almaktadır.

³¹⁸ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 437-438.

³¹⁹ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 271.

³²⁰ Örnekler için bkz: Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I/ 92’den itibaren; Mevlana, *Mesnevî*, ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yay. Ankara, 2017, s. 419 ve devamı. (III, 3685. Beyit ve devamı)

³²¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 7 (beyt 83-84) “*Her çi hest ender cihân aşk est u bes Tahtı ferş u fevkı arş u pîş u pes, Taht u fevk ez aşk âmed der vücûd Hem zemîni fîre hem çerhi küyûd*” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 5/17-18.

³²² Bu rivayet hadisçiler tarafından “hadîs” olup olmadığı tartışılmakla beraber tasavvufçular tarafından “hadîs kriterleri açısından sahih değilse de keşfen sahihtir” şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta İsmail Hakkı Bursevi (1137/1724) bu rivayeti ele alarak müstakil bir rîsale yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 399-404; Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, s. 106-110, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 2013.

³²³ Aynı rivayete kitabın başka yerlerinde de atıf yapılmaktadır. Örneğin bkz: 135/2934.

³²⁴ Rahman, 29. “*O her gün bir iştedir.*” Ayetine işaret var.

³²⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 7 (beyt 85-89) “*Âferîdem men cihân râ behri in Tâki kereded kudret u ilmim mübîn, Nistî ez hükmi men zîân keşt hest Bî aded pîş u pes u bâlâ vü pest, Cümle râ ez hâst mî âram pedîd Nev benev hayr u şerr u güft ü şinîd*” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 5/21-23.

“Mahluklar cümlesinden dünyada vakit vakit oluşan gizli, açık şeyler; yiyecek, içecek, giyecek, kadın, erkek, köle, hizmetçi hülâsa bunlara benzeyen her şey talep sonucu değil midir? Talepsiz vücut bulmaları mümkün müdür? İyi, kötü her şey talepten doğmuştur ve doğmaktadır.”³²⁶ Kara, ak, mavi her ne varsa tamamıyla talep mahsulüdür.”³²⁷

2.1.2.1.2. Aşkın Aslı: Talep

“Katre aynı bahr bâşed bî gümân / **Hâst** râ ey döst **aynı aşk dâ**n”(6/2)

“Şüphesiz damla denizin aslıdır. Bundan dolayı talebin de aşkın aslı olması lazım.”(7/96)

Tam bu noktada Sultân Veled talebi aşka bağlar ve işi bir adım daha ileri götürerek onun aslı sayar: “Şunu da bilin ki talep dediğimiz şey de aşkın bir parçasıdır ve aşkın çileleri içinde sonsuz değerler ve üstünlükler gizlidir. Talep, aşk deryâsından bir damla veya madenden ufak bir parçadır. Şüphesiz damla denizin aslıdır. Bundan dolayı talebin de aşkın aslı olması lazım. Biliniz ki her ne varsa bütün aşktan meydana gelmiştir.”³²⁸ dedikten sonra ebedîliğin reçetesini verir: “Aşkta kemâle erenler için zeval yoktur. Hakîkatte aşk asıldır, âlem onun parçalarının bir sonucu. Sen parçaların parçalarını bırak da asla talip ol. Ta ki asıl gibi ebedî kalasın.”³²⁹

Aslında müellifin “talep”i aşkın bir parçası³³⁰ saymasıyla sûfilerin zikir esnasında kendilerini zikre vermek için tekrâren söyledikleri “İlahi ente maksudi ve rızake matlûbî” cümlesi arasında bir bağlantı vardır. Nakşibendi tarîkında nefesi tutarak (hapsi nefes) icra edilen “nefy ü isbat” zikrinde, nefesi salıverme esnasında dile getirilen³³¹ bu cümlenin anlamı şöyledir: “Allâh’ım maksudum sensin ve talep ettiğim de ancak senin rızan/hoşnutluğundur.”

Sıradan insanlar (avam) için aşk, güzel duyguların yanı sıra sıkıntılara da yol açarken (hakîki) âşıkların nazarında sırf güzelliştir. Sultân Veled önce avam gözüyle konuyu değerlendirir:

³²⁶ Müellifimiz bu satırlardaki ifadeleriyle, günümüzde daha çok iktisadi konularda geçen arz-talep olgusunu o günlerde işlemektedir.

³²⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 7 (beyt 90-93) “Nî meyânı halkı âmme der cihân Lahza lahza âşikârâ vü nihân, Ez şarâb u ez libâs u ez ta’âm Vez zen u ferzend u şâkird u gulâm, Tâ nehâhend ân müyesser key şevad Nîst bî hâşeş be âlem nîk ü bed, Çizhâ ez hâst âyed der vücûd Ger siyâh u ger sepîd u ger kebûd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 5/24-27.

³²⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 7 (beyt 94-96) “Hâst râ çûn cüz dâ ez külli aşk Izzi bî hadd bîn nihân der zilli aşk, Hâst çûn katrest ez ummânî aşk Yâ çû nukra pâre ez kânî aşk, Katre aynı bahr bâşed bî gümân Hâst râ ey döst aynı aşk dâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 5, beyt: 29, s.6/1-2.

³²⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 7 (beyt 98-99) “Asl hûd i aşk est ve âlem fer’i ô Fer’ râ bigüzâr u çûn cû asl cû, Tâ ki hemçûn asl mânî câvidân Nîstend in fer’hâ bâkî bidân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 6/4-5.

³³⁰ Benzer ifadeler için bkz: *Rebâbnâme*, s. 135, (Beyt: 2898-2904)

³³¹ Nakşibendiyye ıstılahında buna “Bâz geşt” denir. Geniş bilgi için bkz: Muhammed b. Abdullah Hânî, *Âdâb*, ter: Ali Hüsrevoğlu, Erkam Yayınları, İstanbul, 1985, s. 259; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV yay. İstanbul, 2017, s. 379.

“ Aşk bir taraftan şükürü, diğer taraftan şikayeti gerektirir. Vücudu tahrip etmesi, yürek yakması, tutkununu rüsva etmesi yüzünden şikayeti; hoşluğu, sarhoşluğu, iki âlemden feragati, nurlar ve sırlar ummanını dalgalandırması, sonsuz hayat ve bitmeyen zevke aracı olması yönünden şükürü gerektirir. Bakışın hangisine düşerse ona göre. Eziyet ve mihnet cihetine düşerse şikayeti, hazine ve saadet safhasıyla ilgilenirse şükürü gerekli kılar. Dikkat edersen görürsün ki her şey böyledir..”³³²

2.1.2.1.3. Aşk Şahıs, Âşık Âlet

“Lîk çûn ez aşk âyed hâleteş / **Aşk bâşed şahs u âşık âleteş**”(7/17)

“*Fakat bu haller aşktan doğarsa, aşk bir şahıs, âşık da onun aleti olursa*”(9/124)

Sıra, iyi-kötü her şeyi vuslat basamağı olarak gören âşıkların konuya bakışına gelince Rebâbnâme’de şu satırları görürüz:

“Fakat bu haller aşktan doğarsa, aşk bir şahıs, âşık da onun aleti olursa, o vakit her iki tarafa da şükür gerekir. Âşığı her ikisi de vuslata erdirir. Hastalık da sağlık da âşıkı visale erdirmek hususunda beraberdır. Bu sıfat âşıkların özelliğidir. Nasıl olur ki istenmeyenler aynı zamanda istensin. İyi de kötü de her şey âşık için ilerleme vasıtasıdır. Âşık olmayanlar için fenâ, fenâdır. Âşık olmayanlar için iyi şeyler faydalıdır, fakat fenâ şeyler onu visalden men eder. Eğer bu noktada nurlu bir şuur elde edersen dikenler yanında gülşen olur.”³³³

Bu satırlardan anlaşıldığına göre; âşık aşkın elinde bir alet gibidir. Ustanın ya da sanatkârın elindeki aleti istediği şekilde kullanması gibi aşk da âşığı halden hale sokar. Hareketlerinde iradesinden ziyade aşkı söz sahibi olur. Her şeye Hakk aşkıyla bakan bir sâlik karşılaştığı tüm sıkıntıları bu duyguyla göğüslemekte zorlanmayacak belki sevgiliden kendisine bir nâz ve işve sayarak muhabbetle kucaklayacaktır. Böylelikle o sıkıntılar da kendisinin mânen terakkîsine bir vesile halini alacaktır ki bu da şükürü gerektirir.

2.1.2.1.4. Hakîkî Görüş Aşktan Doğar

“În nümûzec kadri efhâmı şümâst / **Aslı ân bîneş büved kez aşk hâst**”(12/19)

“*Bu sizin anlayacağınız kadar bir örnektir. Hakîkî görüş ise ancak aşktan doğar.*”(16/251)

³³² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 9. “Aşk min vechin mûcibi şükrest ve min vechin mûcibi şikâyetest. Ez ân vech ki harâbî i ten u sûzi dil u melâmet u rûsvâyîst mûcibi şikâyetest ve ez vechi hûşî vü mestî vü ferâgat ez dû âlem ü temevvüci bahri aşk ez envâr u esrâr u hayâtı ebedî vü işi sermedî mûcibi şükrest tâ ân lahza nazar be kûdameyni hâlet mî üfted. Eger be renc mî üfted şikâyet est ve eger be genc mî üfted şükrest. Çûn nîk teemmül köni heme çizhâ ez hırfet ü san’at u gayrı ân temâmet der în mesâbetend.” *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 6.

³³³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 9,10. (Beyt: 124-129) “Lîk çûn ez aşk âyed hâleteş Aşk bâşed şahs u âşık âleteş, Der hakîkat şükr bâşed her dû hâl Yâbed ô ez her dû hâlet yek visâl, Renc u sıhhat çûn şevd makrûni ô Her dû yeksâneş berend âsân be hû, Ziân ki ez sun’i ô be sâni’ mî reved Zevkeş ez didârı Yezdân mî şevd, Gayrı âşık râ nebâşed în sıfat Çûn büved yek çiz redd ü mültefât, Nîk ü bed der Hakkı âşık irtikâst Gayrı âşık râ bedîhâ nâ sezâst, Nîk ô râ sûd dâred lîk bed Kerded ô râ mâni’ ez vaslı Ehad, Ger köni fikr enderîn rûşen şevd Pîşî tû her Hâr çûn gülşen şevd” *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 7/17-24.

Sultân Veled’e göre hakîkî görüşün kaynağında da aşk vardır. Zira Hak Teâlâ kendini âşıklara gösterir:

“Her şeyde O’nu gör ki bu varlık hep O’nun ihsanıdır. Canda ve tende O’ndan başkası yoktur. Bu sizin anlayacağınız kadar bir örnektir. Hakîkî görüş ise ancak aşktan doğar. O bakışın önünde bu bir tılsım gibidir. O isimlenen bu isimdir. Ey doğru yolu arayan! İsimle isimlenen arasındaki fark, ırmakla deniz arasındaki nispet kadar büyüktür. Sen ilkbaharı bağdan, ağaçlıklardan, gülzar ve çimenlerden bilirsın. Bu nerede, ilkbahar sen olup da meyve ve ağaçların hayatı senden alması nerede?! Sani-i Teâlâ hazretleri, sana Cemâlini sanatı ve aracısı olmaksızın gösterir. Celâli nuru rûhunu temizlesin de onu, ondan gör, kendinden değil.”³³⁴

2.1.2.1.5. Aşksız Kişi Hayvandan Aşağı

“**Merdi bî aşk est kemter ez sûtûr** / Ziânki ô râ nîst kût ez ilm u nûr”(61/13)

“*Aşksız kimse hayvandan daha aşağıdır. Çünkü ona nur âleminden rızık verilmemiştir*”(77/1550)

Müellif aşka önem verdiği gibi aşk duygusuna sahip olmayanları hayvandan aşağı mertebede görür. Zira nur âleminden nasip alamamıştır. Hakk’ın nuruna liyakat sahibi olamayınca da O’nun sırrına ulaşabilmek mümkün değil görüşündedir. Hakk’ın yanındaki bu makbuliyete erişemeyen insanın diğer canlılardan/hayvanattan bir farkı kalmadığını vurgular.

“*Aşksız kimse hayvandan daha aşağıdır. Çünkü ona nur âleminden rızık verilmemiştir. Hakk’ın nurunu kabul etmedikçe Hakk’ın sırlarına nasıl candan kulak verebilirsin?*”³³⁵

2.1.2.1.6. “İlm-i Ledün” de Aşktan Doğar

“Nârı cümle nûr şod der **aşkı Hak** / Her yekî dârend ez Hak sed sebak

Çeşme-i ilmi Hudâ şod cânîşân / Bî nihâyet zer berend ez kânîşân”(72/4-5)

“*Aşk-ı Hak ile cümlesinin nârı nur oldu. Her biri Hakk’tan yüzlerce ders aldı. Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır. Onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar.*”(90/1821-1822)

Yukarıdaki maddede de ifade edildiği üzere aşk ile insan Hakk’ın nuruna liyakat kazanıyor ve o nur yardımıyla da kendisine sır kapıları açılıyor, ona hak kazanıyordu. Açılan bu esrar-ı ilâhî ile konuşan kişi artık ilm-i ledün madeni olmuştur ve tamamen hakîkatten

³³⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 16. (Beyt: 250-257) “Der heme ô râ bibîn çûn dâdı tûst Nîst gayrı dîst ender mağz u pîst, İn nümûzec kadri efhâmı şümâst Aslı ân bîneş büved kez aşk hâst, Pîşi ân dîden büved İn çûn tılsım Ân büved hemçûn müsemmâ vîn ism, Ez müsemmâ tâ be ism ey râh cû Hest farkı bî kerân çûn bahr u cû, Ânki dâni nevbahârân râ zi bağ Vez dirahsitân u ez gülzâr u râğ, İn kücâ ve ân ki kerdî nevbahâr Ez tû bâşed zinde eşcâr u simâr, Sâni’at bî sun’ binümâyed cemâl Cânî pâket râ köned nûri celâl” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 12, beyt: 18-24.

³³⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 77,78, (Beyt: 1550-1551) “Merdi bî aşk est kemter ez sûtûr Ziânki ô râ nîst kût ez ilm u nûr, Tâ nekerdî kâbili envârî Hak Key köned isgâ zicân esrârî Hakk” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 61/13-14.

konuşmaktadır. Şu halde kendisine bu kapıları açan ve bu ilâhî ihسانlara ermesine sebep olan şey işin başından beri sahip olduğu aşktır ve bu doğuş aşktan kaynaklanmıştır.

“Aşk-ı Hak ile cümlesinin narı nur oldu. Her biri Hakk’tan yüzlerce ders aldı. Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır. Onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar. Hepsinin dilinden söyleyen Hak Teâlâ’dır. Onlardan dinlenenler, ilâhî sırlardan (ilm-i ledün)³³⁶ başka değildir. Hak Teâlâ kendini onların nakışlarından gösterir. Her biri deryâ gibi inciler saçar..”³³⁷

2.1.2.1.7. Hakk’ın Âşık Olduğu Kullar

“..belki mertebê dârend ki Hak teâlâ tâlib u **âşıkı îşân** est”(110/8)

“..bunlar o mertebeye varmışlardır ki, Hak Teâlâ Hazretleri onlara [talip ve]âşık olmuştur.”(134)

Müellif Rebâbnâme’de kulun Hakk’a aşkıdan bahsettiği gibi zaman zaman da Hakk’ın âşık olduğu kullardan da bahseder. Hakk’ın aşkına lââyık olan bu sınıf her şeyi/mâsivâyı bir kenara bırakarak sırf Allâh’a yönelmişler, nefis ve şeytandan gelen vesveselere ve dünyanın çeldiricilerine hiç aldanmamışlardır. Öyle bir zümre ancak Hak Teâlâ’nın sevgisine mazhar olmayı hak edebileceklerdir. Sultân Veled Cenâb-ı Allâh katında ayrıcalıklı olduğunu düşündüğü kullardan şu satırlarla söz etmektedir:

“Diğer bir kısmı da onlardır ki; zahmetsiz, ibâdetsiz, gayretsiz ve isteksiz daimi şahitlik içindedirler. Nasıl ki peygamberlik de amelsiz ve isteksiz vücuda geliyor, bunlar o mertebeye varmışlardır ki, Hak Teâlâ Hazretleri onlara âşık olmuştur.”³³⁸

2.1.2.1.8. Peygamber Sevgisi

“În nişânâ bihol rev bî nişân / **Mühri mihri Hâtem ender cân nişân**” (111/4)

“Bu nişanları bırak da nişansız git. Hatemü’l-Enbiya’nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir!”(135/2885)

Müellif Peygamber Efendimiz’in (sas) sevgisini kalbe yerleştirmekten de bahseder ve bu sevginin Hak yolcusu için önemini dile getirir. Zira Peygamberimiz (sas) Allâh’ın

³³⁶ Mütercim Hakkı’nın parantez içinde gösterdiği “ilm-i ledün” ifadesi beyitte lafzen geçmektedir. S. 69. (1823)

³³⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 90, (Beyt: 1821-1824) “Nârı cümle nûr şod der aşkı Hak Her yekî dârend ez Hak sed sebak, Çeşme-i ilmi Hudâ şod cânîşân Bî nihâyet zer berend ez kânişân, Ez zebânı cümle Hak gûyed sühan Nişnevî zîşân becüz ilmi ledün, Hak nümâyed hîş râ ez nakşîşân Hemçû deryâ keşte her yek dürefşân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 72/4-7.

³³⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 134. “Ve kısmi diger ânend ki bî rencî vü tâ’atî vü mücâhedeî vü Talebî dâim der müşâhede end. Çünânki isa aleyhisselam bî amelî vü talebî da’vâ nübüvvet kerd ve belki mertebê dârend ki Hak teâlâ tâlib u âşıkı îşân est.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 110. Görüldüğü üzere orijinal metinde İsa (as) adı geçmekteyken Eroğlu’nun tercümesinde bu yer almamıştır.

“Habîb”i³³⁹ yani en sevgili kuludur ve olgun îmâna sahip olmak da ancak O’nu sevmeye bağlıdır. Nitekim Peygamber efendimiz (sas) bir hadîs-i şerîflerinde “Nefsim kudret elinde olana yemin olsun ki; sizden biriniz beni evladından, ana-babasından ve tüm insanlardan fazla sevmedikçe (olgun) Müslüman olamaz!”³⁴⁰ buyurmuştur. Binâenaleyh sâlik, âyet-i kerîmede de buyurulduğu üzere³⁴¹ Allâh’ın en sevgili kulunu sevip kendisine O’nu örnek almalıdır ki Rabbi de onu sevsin ve kendine doğru çıkmış olduğu yolculukta onun yardımcısı olsun.

“Bu nişanları bırak da nişansız git. Hatemü’l-Enbiya’nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir!
Ta ki o sevgi sana rehber olsun. Sana o kapıyı onun muhabbetinden başka kim açar?”³⁴²

2.1.2.1.9. Aşk: Eşsiz Rehber

“Hîc rehber der cihân çûn aşk nîst / Der zemîn ü âsümân çûn aşk nîst” (111/6)

“Dünyada aşk gibi rehber yoktur. Yer ve gökte ona benzer bir şey bulunmaz.”
(135/2887)

Sultân Veled yukarıdaki satırlarında, Peygamber Efendimize duyulan sevginin mânevîyat yolcusuna eşsiz bir kılavuz olduğunu ve Hak aşkı için kapı açtığını ifade ederek konuya “aşk atına binmek” metaforuyla şöyle devam eder:

2.1.2.1.10. Aşk Atı

“Rev süvârî aşk şev ânki berân / Tâ berî sed sâle reh der yek zemân”(111/7)

“Git, aşk atına bin de sür! Ta ki yüz yıllık yolu bir anda gidesin.”(135/2888)

Müellife göre aşk, yüz yıllık yolu bir anda kat etmeyi sağlayacak bir binektir. Aşkla, sevgiyle çıkılmayan bir yol insana olduğundan daha sıkıntılı ve çekilmez gelir. Öyle duygularla yol almak oldukça zordur. Halbuki aşkla çıkılan bir seferde o yolculuğun ne sıkıntısı ne meşakkati göze batar. Kişi her zorluğu sevgiyle, yare kavuşma umuduyla kolayca hatta bir lütuf ve bağışmışçasına karşılar. Bunun tabii bir sonucu olarak da aşılmaz görünen mesafeler kolayca aşılar.

2.1.2.1.11. Aşk Kanatlandırır/Uçurur

“Aşkî Hak per bahşedet tâ ber perî / Çûn Mesîh ez çerhi çârom bigüzerî”(111/8)

³³⁹ “İbrahim ‘Halîlullah’ (Allah’ın dostu), Musa ‘Safîyyullah’ (Allah’ın seçkin kulu) ben ise ‘Habîbullah’ım (Allah’ın sevgili kuluyum) Tirmizî, Menâkıb, 1.

³⁴⁰ Buhârî, îmân, 7.

³⁴¹ Âl-i İmrân, 31.

³⁴² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 135, (Beyt: 2885-2886) “În nişânâ bihol rev bî nişân Mühri mihri Hâtem ender cân nişân, Tâki kereded mühri hâtem rehberet Gayri mühreş kî küşâyed ân deret” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111/4-5.

“Aşk-ı Hak sana kanat bağışlar, yükseklerde uçar, Mesih gibi dördüncü kat semayı geçersin.”(135/2889)

Sultân Veled aşkın sülûk erbabını mânevî âleme doğru hızla yükseltişini ifade ederken aşkın aşığı kanatlandırmasından ve Hz. İsa gibi semalara çıkarmasından söz eder. Mevlânâ da Mesnevî’inde aşkın bu yönüne değinir³⁴³. Avni Konuk söz konusu beyti şöyle açıklar:

“Yani Server-i âlem (sas) Efendimiz’in ve onun vârislerinin cisimleri, kesîf ve sakîl olan topraktan yaratılmış iken, aşk-ı ilâhî sebebiyle telattuf edip feleklere urûc etti. Tûr-i Sînâ dağı, Mûsâ (as)’ın aşkından zuhûr eden tecellî-i ilâhî üzerine harekete gelip çarçabuk parça parça oldu.”³⁴⁴

“Aşk-ı Hak sana kanat bağışlar, yükseklerde uçar, Mesih gibi dördüncü kat semayı geçersin. Ey yol arayan! Yarın aşkı rehberdir. Onu tut! Sürekli ondan söz et!”³⁴⁵

2.1.2.1.12. Aşksız Can: Serap

“Ten çû cûy ü ender ô in aşk âb / Cânı bî aşk est mânendi serâb”(32/2)

“Vücut bir ırmaktır, suyu aşktır. Aşksız can serap gibidir.”(40/772)

“Vücut bir ırmaktır, suyu aşktır. Aşksız can serap gibidir. Uzaktan susuzlara su gibi görünür fakat yakınlaşınca ıztırapları daha fazla artar. Bardağı, tulumu boş kalır hiç kimse gıdasız vücudunu semirtemez”³⁴⁶

“Ey ahab! Gerçi serap sana uzaktan su görünür cahillikle ondan su isteme! Ta ki susuzluğun artmasın, boş yere deli gibi her tarafa koşma!”³⁴⁷

Sultân Veled bu metaforunda aşksız kişiyi serâpâ benzetir. Malum olduğu üzere serap “çöl, çorak arazi vb. yerlerde atmosferdeki ışık kırılması ve sıcaklık sebebiyle ortaya çıkan su görüntüsü”³⁴⁸dür. Bu haliyle serap su arayanları orada bir vaha varmışçasına boş yere umutlandırır. Aşksız olduğu halde kendilerine Hak eri süsü verenler de işte böyledir. Bu benzetmede Hakk’ı arayan kişi çölde susuz kalıp su arayana benzetilir ve gerçekten su bulabileceği vahaya gitmesi, vaha gibi görünen seraplara aldanarak susuzluktan helak olmaması için uyarılır. Şu halde vaha gerçek Hak aşığı ve serap ise müteşeyyih/şeyh taslağı olmaktadır.

³⁴³ “Toprak beden aşktan göklere çıktı..” (I, beyt:25)

³⁴⁴ Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, s. 94.

³⁴⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 135, (Beyt: 2889-2890) “Aşkî Hak per bahşedet tâ ber perî Çûn Mesîh ez çerhi çârom bigüzerî, Aşkî yârî rehberest ey râhcû Aşk râ gîr vü müdâm ez aşk gû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111/8-9.

³⁴⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 40, (Beyt. 772-774) “Ten çû cûy ü ender ô in aşk âb Cânı bî aşk est mânendi serâb, Mî nümâyed teşne râ ez dûr âb Çûn reved nezdik teşne ziztirâb, Bâ kered küze ve mişkeş tehî Hîçkes ez hîç gîred ferbehî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 32, beyt: 2-4.

³⁴⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 40, (Beyt. 777-779) “Gerçi ez düret nümâyed hôş serâb Bî yakînî zû mecû ey teşne âb, Tâ nekerded teşnegî i tû füzûn Bihûde meştâb her sû ez cûnûn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 32, beyt: 7-8.

³⁴⁸ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2772.

2.1.2.1.13. Aşk: Vücut Irmağının Suyu

Üstteki beyit

Sultân Veled bu benzetmesinde vücudu/varlığı bir ırmağa teşbîh ederken onun suyunun da aşk olduğunu ifade ediyor. Aslında ırmağı oluşturan şey içinde bulunan sudur. Su olmazsa ırmak da olmaz. Su ne kadar fazla olursa ırmak da o denli büyük olur. Şu halde mevcûd olan şu koca kâinât; yani Hak Teâlâ tarafından var edilen her şey aşktan var olmuştur³⁴⁹.

2.1.2.1.14. Gören Göz

“Aşk bâşed çeşmi bînâ ey püser / Hîç bî çeşmî nebîned hayr u şer”(111/11)

“Ey oğul görür göz aşıktır. Gözsüz olan kimse hayır ve şerri görüp seçemez”(135/2892)

Müellif devam eden satırlarında aşkın öneminden bahsederken âşık için “gören göz” ifadesini kullanır. Zira Hakk’a âşık olan kul dünyaya dair şeyleri değil onun ötesine nüfuz ederek Hak yolunun gereklerini görür. Nefis ve şeytan onu diğer insanları kandırdığı gibi kolay kandıramaz. Çünkü aşk sebebiyle gözü ne şeytanı, ne nefsi ve ne de onların vesveselerini görür. Özü daima Hakk’a yönelir. Rabbinin sevgisine lâayık olmak arzusundadır.

2.1.2.1.15. Cebrâîl

“Aşk râ perhâst hemçûn Cibrîl / Pîşî medlûlet berd hîş bî delil”(111/13)

“Aşkın Cibril gibi pek çok kanatları vardır. Sana delil olarak delillendirilene getirir”(135/2895)

Sultân Veled’in bu satırlarında aşkı büyük meleklerden vahiy meleği Cebrâîl’e benzettiğini görüyoruz. Bu teşbîh şüphesiz insana ilk bakışta şaşırtıcı gelir. Fakat derinlemesine düşünülünce Hz. Cebrâîl’in Peygamber efendimize (sas) “İsrâ ve mi’râc” hadisesinde kılavuzluk ettiğini, semanın katlarını bir bir geçerken ve nihayet Efendimizi (sas) Rabbinin huzuruna arzederken onun maiyetinde olduğunu hatırlarız. Demek ki aşk da Cebrâîl gibi insanların, gece karanlığına benzeyen bu dünya hayatında, Hak yolunda yürümesine ve mânevî miracına hatta en sonunda Hakk’a ulaşmasına vesile olmaktadır. Öyleyse söz konusu metafora aşk Cebrâîl, âşık Hz. Peygamber ve mâşuk da Hak Teâlâ’ya denk düşer.

³⁴⁹ 321 no’lu dipnota bakınız.

“*Aşkın Cibril gibi pek çok kanatları vardır. Sana delil olarak delillendirilene getirir. Rûhu göklerden geçirerek vahdet sofrasına götürür, mîsafir eder.*”³⁵⁰

2.1.2.1.16. Aşk Varlığın Kaynağı

“**Hesthâ** râ bî gümân **ez aşk** dâ / Ez zemîn u âsumân u zi ins u cân”(111/16)

“*Bil ki, yer ve gök, insan ve cin bütün varlıklar aşktan doğmuştur.*”(135/2898)

Müellif göre aşk varlığın sebebi ve bahtiyarların nasibidir. Bu görüşünün altında Peygamberimizin (sas) “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim ve mahlukatı yarattım...”³⁵¹ şeklinde rivayet edilen kudsî hadîsi yatmaktadır. Metnin aslında geçen “ahbebtü” ifadesi sevgi anlamına gelen “hubb” kökünden türemiştir. Şu halde varlığın kaynağında sevgi vardır ve sevginin en ileri boyutu da aşktır.

“Eğer bahtın var ve sana yarsa aşk iste! Âlemde aşk sözünden başkasını ağzına alma! Bil ki, yer ve gök, insan ve cin bütün varlıklar aşktan doğmuştur. Hepsini Hak Teâlâ Hazretleri aşktan, istekten vücuda getirmiş, yoktan var etmiştir. İyi, kötü her şey Hakk’ın ilminde saklı idi. Aşk olmasa nereden vücuda gelecekti?”³⁵²

2.1.2.1.17. Aşk Sevgili

“**Aşk ma’şûk** est ger hôş binigerî / İn dû râ ziân pes becüz yek neşümerî”(111/25)

“*Eğer dikkat edersen görürsün ve anlarsın ki aşk sevgilidir. Bunları ayrı ayrı iki şey kabul etmezsin.*”(135/2906)

Müellif aşkı araç olmaktan da çıkarıp adeta amaç olarak değerlendirir ve ona “sevgili” der. Çünkü aşk hali âşığın bir ayrılmaz vasfına dönüşür. Sevgiliye kavuşuncaya kadar da kendisinden ayrılmayacak olan bu hal “yar” adını almaya ziyadesiyle lâyıktır.

2.1.2.1.18. Aşk Zahmetsiz Rahat Sebebi

“**Aşk** râ cû sâl ü mâh u rûz u şeb / Ziân ki der ışk est **râhatı bî te’ab**”(111/23)

“*Yıl, ay, gece, gündüz (her vakit) aşka talip ol ki zahmetsiz rahat ondadır.*”(135/2904)

³⁵⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 135, (Beyt: 2895-2896) “Aşk râ perhâst hemçûn Cibrîl Pîşi medlûlet berd hôş bî delîl, Bigüzârend rûh râ ez âsumân Tâ şevêd der hânî vahdet mîhmân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111/13-14.

³⁵¹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, III/311, Hadîs no: 2016. Bu rivayet hadîsçiler tarafından “hadîs” olarak kabul edilmemekle beraber tasavvufçular tarafından “naklen sahîh değilse de keşfen sahîhtir” şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta İsmail Hakkı Bursevî (1137/1724) bu rivayeti ele alarak müstakîl bir risale yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 399-404; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, s.109,110.

³⁵² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 135, (Beyt: 2897-2899) “Ger turâ baht est vü tâlî’ aşk cû Cüz hadîsi ışk der âlem megû, Hesthâ râ bî gümân ez aşk dâ / Ez zemîn u âsumân u zi ins u cân, Cümle râ ez hâst peydâ kerd Hak Ve zi adem ender vüçûd âverd Hakk, Nîk ü bed der ilmi Hak Pinhân bûdend Tâ neyâmed hâst ki peyda şodend” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111/15-18.

Hakk aşığı sahip olduğu aşk sebebiyle Rabbinin emirlerine can u gönülden uyarken bu uğurda hiçbir sıkıntı, zahmet gözüne görünmez. Sonunda Yaradanın rızasına erince de zaten asla zahmet olmayan rahmete ermiş demektir.

2.1.2.1.19. Aşk Arzuların Aslı

“Aşk cân u mağzı cümle zevkhâst / **Aslı aslı sūzhâ ve şevkhâst**”(111/24)

“*Aşk bütün zevklerin özü ve rûhudur, bütün yanırların ve arzuların aslıdır.*”(135/2905)

Sultân Veled’in bu beytine göre; Hakk’ın hoşnutluğunu kazandıracak olan aşk sayesinde en büyük hedefe yani vuslata erilecek olduğuna göre; aşkın arzuların aslı ve zevklerin özü olmasına şaşılmamalıdır.

2.1.2.1.20. Aşkı Olmayan Ölüdür/Tortudur

“Ger tû bî aşkî yakîn dâ **mürde î** / Nîstî sâfi serâser **dürde î**”(111/26)

“*Eğer aşkın yoksa iyi bil ki ölüsün, saf değil baştan başa tortusun.*”(135/2907)

Müellif yine aşktan bahsederken taşkın halini sürdürür ve aşkı olmayan bireyi “ölü” ve “tortu” olarak kabul eder. Zira insanı manen yükselten rûhudur. Beden ise şişenin dibindeki tortu gibi daima insanı süflî âleme yani aşağılara doğru çeker. Öyleyse rûhun yükselmesine vesile olan ilâhî aşk olmadığında rûh da bedene eş olur ve onun gibi aşağılarda kalır. Bu manzara ise aynen bir şişenin içindeki meşrubat tüketildikten sonra geriye kalan tortuyu andırmaktadır. Aşksız kalan rûh tükenmiş ve tortu mesabesindeki beden kalmıştır.

2.1.2.1.21. Âşık Vahdete Ermiştir

“Der tû ger aşk est aşkî bîşekî / Ez dûyî çûn bigüzerî **kerdî yekî**”(111/27)

“*Eğer sen de aşk varsa, aşkın kendisisin, ikilikten geçerek bir olmuşsun demektir*”(135/2908)

Sultân Veled yine aşkı olan kişinin ikilikten geçip birliğe erdiğini³⁵³ savunur. Zira âşık mâşukuna öylesine tutulur ki nihayet sevdiğinin varlığında kaybolmuş, aradan benliği tamamen çıkmıştır artık³⁵⁴. Şu halde geriye sadece sevilen, sadece hakîkî mâşuk kalmıştır.

“Eğer sen de aşk varsa, aşkın kendisisin, ikilikten geçerek bir olmuşsun demektir. Her kim burada kendinden tamamen geçerse orada Huda’ya kavuşur.”³⁵⁵

³⁵³ Mevlânâ’nın konuya ilişkin görüşleri için bkz: Okudan, R. (2007). Mesnevî’de Aşk ve Tevhid İlişkisi. Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler, 26-28.

³⁵⁴ Aşk ile benliğin yok olması arasındaki ilişki için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/ 381.

“Âşıklar belayı isterler, dikenî güle tercih ederler. Rahatla sıhhat onlara göre sıkıntılıdır. Sıkıntı ve çaresizlikte bilakis nimet sayılır. Cümlesi reislikten kurtulmak üzere başlarını feda ettiler. Reislik ve serdarlıktan bu derece ürkerlerdi. Halkın hoşlandığı ve arzu ettiği şeyler onlarca kusurludur ve sıkıntıdan ve mihnetten ibarettir. Bundan dolayı sen onları bu halktan biriymiş gibi düşünme! Canlarını cânânlarından ayrı zannetme! Onlar gökten, yerden, kaleminden her şeyden geçmişlerdir. Onların rahatı elemdedir. Âşıklara cehennemin en derin yerleri cennettir. Onların zevki de şiddeti de mihnettedir. O firkanın yemeği aklıktır. Tazelikleri yangın ateşindendir. Onlar Cenâb-ı Halil’e benzer. Ateş ve duman onlara gülistan ve bostandır. Onların gülşen ve reyhanları ateştir, huri ve Rıdvanları cehennemin kağıdır. Git, sen de bir halil ol ki, bela ateşi seni o ziyafete davet etsin.”³⁵⁶

2.1.2.1.22. Belâ Âşıka Nimet

“Âşıkân râ şod belâhâ ihtiyâr Terki gül kerdend ü bigüzîdend hâr”(185/27)

“Âşıklar belayı isterler, dikenî güle tercih ederler”(222/5169)

Aşka düşen kişi yaşamış olduğu duygu yoğunluğu sebebiyle her şeye sevgiyle baktığı için içinde bulunduğu sıkıntıları gözü görmez. Hatta yaşamış olduğu tüm olumsuzlukları ezeli sevgilinin kendisine yönelik nazlanma tarzı muameleleri olarak değerlendirdiği için rahatlık, zevk ve sefa içinde geçirdiği zamanlardan daha güzel daha tatlı algılamaktadır. Şu halde başına gelen belalar da mâşukunun kendisine sevgisinin devam ettiğini gösteren delillerden olması hasebiyle âşık için bambaşka bir anlam taşımaktadır.

2.1.2.1.23. Âşıka Cehennem Cennet

“Âşıkân râ ka’rı dûzah cennet est / Îş u tayş u cümle ender mihnet est”(186/5)

“Âşıklara cehennemin en derin yerleri cennettir. Onların zevki de şiddeti de mihnettedir.”(222/5175)

Cehennem azaba müstahak olmuş kulların cezalarını çekeceği yerdir. Bu da demek oluyor ki; belanın, sıkıntının en çok olacağı yer orasıdır. Halbuki müellife göre; âşık yardan gelen cezayı baş tacı etmekte, çektiği her sıkıntı onu biraz daha sevdiği Mevlâsına yöneltmektedir. Şu halde ne kadar çok sıkıntı ve mihnet varsa, aşkta sadakat o derece artacak, ateş mesabesinde olan dert ve sıkıntı, altın madeni hükmünde olan âşıkları saflaştıracak, ona

³⁵⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 135, (Beyt: 2908-2909) “Der tû ger aşk est aşkî bîşekî Ez düyî çûn bigüzerî kerdî yekî, Her ki ez hûd bigüzêrd încâ temâm Der hudâ reh yâbed âncâ ve’s-selâm” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111/27-28.

³⁵⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 222, (Beyt: 5169-5179) “Âşıkân râ şod belâhâ ihtiyâr Terki gül kerdend vü bigüzîdend hâr, Râhat u sıhhat ber îşân renc şod Renc u bî bergî şifâ vü genc şod, Cümle ser dâdend behri bî serî Tâ rehîdend ez serî vü sürûrî, Her çi halkân râ hûşî vü râhat est Nezdi îşân zahmetest vü mihnetest, Pes tû îşân râ ez in halkân medân cânîşân râ cüz beri cânân medân, Fârîgend ez arş u ferş u ez kalem Râhatı îşân büved ender elem, Âşıkân râ ka’rı dûzah cennet est Îş u tayş u cümle ender mihnet est, Aynı cû’ âmed ta’âmı ân ferîk Tâzegîşân dâim ez nâri harîk, Çûn Halîl end ân nefêr şod dûd u nâr Ber heme reyhân u bâğ u sebze zâr, Aynı âteş Gülşen u reyhânîşân Ka’rı dûzah hûrî vü Rıdvânîşân, Rev halîlî şev ki tâ nâri belâ süyi in hânê zened dâim salâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 185/27-28, 186/1-10.

eksiklik veren bakır vb. madenler hükmündeki eksikliklerinden; kirinden, pasından arındırarak som altın olarak meydana çıkmasını sağlayacaktır. Ama âşıklar bunları hesap ederek dert ve sıkıntılara göğüs germezler. Onlarda kâr-zarar muhasebesi düşünecek hal kalmamıştır. Sevdalıların her yaptığı mahza aşktandır.

2.1.2.1.24. Âşıkın Yemeği: Açlık

“Aynı cû’ âmed ta’âmı ân ferîk / Tâzegîşan dâim ez nâri harîk” (186/6)

“O fırkanın yemeği açlıktır. Tazelikleri yangın ateşindendir.”(222/5176)

İnsanın genelde ergenlik çağıyla tanıştığı sevdâ/aşk halinde kişi yemekten içmekten kesilir. Uykuları kaçır, rahat ve huzuru kaybeder. Mecâzi aşkta böyle sonuçlar doğuran aşkın tasavvuftaki halinde ise açlık olmazsa olmazlardandır. Zira, müellife göre; Hakk’a vuslat yolunda rûhun beşerî kirlerden arınmasında lüzumlu görülen şeylerden biri de açlık halidir. Normal aşk halinde yemeden içmeden kesilen insanın Hak aşkında açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi şeyleri gözü hiç görmeyecektir. Bireyin, hayvanî diyebileceğimiz bu yönleri devre dışı kalınca rûhî yönelişinin daha mükemmel olacağı da hesaba katılırsa, açlık halini aşkın canına minnet kabul etmesine şaşılmalıdır.

“Aşk bir taraftan şükrü bir taraftan şikayeti gerektirir. Vücudu tahrip etmesi, yürek yakması, tutkununu rûsva etmesi yüzünden şikayeti, hoşluğu, sarhoşluğu, iki âlemden feragatı, nurlar ve sırlar ummanını dalgalandırması, sonsuz hayat ve bitmeyen zevke aracı olması yönlerinden şükrü gerektirir. Bakışın hangisine düşerse ona göre. Eziyet ve mihnet cihetine düşerse şikayeti, hazine ve saadet safhasıyla ilgilenirse şükrü gerekli kılar.”³⁵⁷

2.1.2.1.25. Aşk Şükür Sebebi

“...ez vechî hûşî vü mestî vü ferâgat ez dû âlem ü temevvüci bahri aşk ez envâr u esrâr u hayâtı ebedî vü îşi sermedî **mûcibi şükrest..**”(6/16-17)

“...hoşluğu, sarhoşluğu, iki âlemden feragatı, nurlar ve sırlar ummanını dalgalandırması, sonsuz hayat ve bitmeyen zevke aracı olması yönlerinden şükrü gerektirir.”(9)

Sultân Veled eserinin bu bölümünde her şeyde olduğu gibi aşkta da hem olumlu hem de olumsuz yönler olduğuna dikkati çeker. Aslında bu müspet veya menfilik durumu kişinin meseleye yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Bardağın dolu ya da boş tarafını görme eğilimine benzetebileceğimiz bu hayata bakış tarzı kaçınılmaz olarak burada da söz konusudur. Kişi yaşadığı olayın müspet tarafına bakıyorsa aşkın olumlu özelliklerini dikkate alır ve şükrü gerektirdiğini düşünür.

³⁵⁷ Okunuşu için 332 no’lu dipnota bkz.

2.1.2.1.26. Aşk Şikâyet sebebi

“Ez ân vech ki harâbî i ten u sûzi dil u melâmet u rûsvâyîst **mûcibi şikâyetest**”(6/15-16)

“*Vücudu tahrip etmesi, yürek yakması, tutkununu rûsya etmesi yüzünden şikayeti muciptir*”(9)

Yukarıda anlatılanın bir devamı olarak bazıları olayların menfî tarafına bakma temayülündedir. Bu minval üzere düşünen kişi elbette aşkın da olumsuzluklarına takılacak ve şikayet edecektir. Aslında bu tarz düşünen kişilerin âşık sayılması pek doğru olmasa gerektir³⁵⁸. Zira sevdiğinin yolunda çektiği sıkıntıyı anmayı bir kenara bırakın, varlığını hissetmek bile aşkla çelişen bir durumdur. Âşık için zaten şikayet söz konusu olmamalıdır. O bir gül için bin dikenini görmez³⁵⁹ haldedir.

“Hudanın aşkında Türk, Arap, Rum bizim yanımızdadır. Gerek mümin, gerek kâfir, gerek iyi, gerek kötü herkes kendi sırlarını bizden öğrenir. Herkesle hemdem olduk. Yarımız hepsini de bizim karımıza ortak etti. Aşka yönelince hepsi de bizim gibi aşk tuzağına tutuldu. Biz aşk tellahıyız ‘es-salâ’ Çabuk olun, rahatı terk edin, belaya gelin!”³⁶⁰

2.1.2.1.27. Huda Aşkı Evrenseldir/Milliyet Tanımaz

“Hem zebânı Türk ü Rûm u Arab / **Keşte mâ bâ her yekî der aşkı Rab**”(8/23)

“*Hudanın aşkında Türk, Arap, Rum bizim yanımızdadır.*”(10/157)

Yaradanın aşkında hiç kimseyi ayırt etmez. Hangi etnik kökene veya dine sahip olunduğunun başlangıçta pek bir önemi yoktur. Yani evrenseldir. Zira her din mensubu da kendince yaratıcısına bir sevgi beslemektedir. Bu sevgiye doruk noktası diyebileceğimiz bir seviyede sahip olan tasavvuf ehli herkese bu noktadan bir çağrı yaparak makbuliyete erdirmeyi hedeflemişlerdir. Yukarıdaki satırlardan anladığımız kadarıyla Sultân Veled de ilk olarak bu sevgiden hareketle insanları davet etmekte, onları hakîkate ulaştırmayı amaçlamaktadır. Zira Hudanın aşkına tutulan bir kişinin nihayet gözleri hakîkate açılacak ve bu suretle doğru yolu bularak Hakk’a makbul olabilecektir.

³⁵⁸ Aşkın sabır gerektirmesiyle ilgili bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/383.

³⁵⁹ “Eğer bülbül isen et hâra minnet / Gücenip hâra gülzardan geçilmez.” Ateş, Osman Hulûsî, *Divan-ı Hulûsî Dârendevî*, s. 81, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1986.

³⁶⁰ Sultân Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 10-11 (beyt: 157-160) “Hem zebânı Türk ü Rûm u Arab Keşte mâ bâ her yekî der aşkı Rab, Cümle ez mâ mî berend esrârî hûd Cinsi mü’min cinsi kâfir nîk u bed, Bâ heme hemdem şodîm vü yârî mâ Cümle râ âverde ender kârî mâ, Cümle rû der aşkı mâ binihâde end Hemçû mâ der dâmi aşk üftâde end, Mûzinânî aşk mâymî e’s-salâ Hîn zi râhat pâ nehîd ender belâ”” Değirmençay, *Sultân Veled ve Rebâbnâme*, s. 8/23-27.

2.1.2.1.28. Aşk Tellâlı

“**Mûzinânı aşk** mâ-yîm e’s-salâ / Hîn zi râhat pâ nehîd ender belâ”(8/27)

“*Biz aşk tellalıyız ‘es-salâ’ Çabuk olun, rahatı terk edin belaya gelin!*”(11/160)

Müellifin bu bölümde ele aldığımız satırlarının sonunda kendinden ve kendi gibi olan tüm Hak erlerinden “aşk tellalı” olarak bahsettiğine şahit olmaktayız. Cenâb-ı Hakk’ın sevgisiyle yanıp yakılmış nihayet bu aşk içinde pişmiş, olgunluğa ermiş bu bahtiyarlar elbette kendi kazandıkları güzellikleri insanlarla paylaşmak istemiş ve onları da bu emsalsiz duygulara ulaştırmak için davette bulunmuşlardır. Bunu yaparken bu yolda yaşadıkları olağanüstü duyguları da kimi zaman dile dökerek işin cazibesini hissettirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Tüm bu seslenişler, nameler ve çırpınışlar tıpkı bir tellalın eline davul alıp sokak sokak bağrınarak insanlara bir şeyler duyurmaya çalışmasına benzediği içindir ki Sultân Veled kendi gibi Hak erlerini “aşk tellalı” olarak vasıflandırmıştır.

2.1.2.1.29. Aşk Tuzağı

“Cümle rû der aşkı mâ binihâde end / Hemçû mâ der **dâmı aşk** üftâde end”(8/26)

“*Yarımız hepsini de bizim karımıza ortak etti. Aşka yönelince hepsi de bizim gibi aşk tuzağına tutuldu*”(11/159)

Müellif aşka yönelenlerin aşk tuzağına tutulduğunu dile getirir. Tuzağa düşenin ondan çıkmakta çok sıkıntı yaşadığı hatta kurtulması bazen mümkün olmadığı gibi aşka düşen kişi de ondan kolay kolay kurtulamaz, kurtulsa bile bu çok zor gerçekleşir. Fakat bu aşk ve tuzak metaforunda müellifimizin nokta-i nazarından bakınca büyük bir farklılık göze çarpmaktadır. Aslen tuzak, düşülmemesi gereken, hayati risk taşıyan bu sebeple son derece dikkatli olunması ve kaçınılması gereken bir şey iken aşk bunun tam tersine Sultân Veled’in tam da içine düşülmesini istediği şeydir. Zira müellifin ifadesiyle “Merdân-ı Hudâ”nın her biri bir “aşk tellalı”dır. Şu halde çağırdıkları yer de aşk tuzağından başkası değildir. Bu metaforun bir başka vechesi ise şöyledir ki; bilinen anlamda tuzağa düşenin dış dünyayla büyük ölçüde irtibatı kesildiği gibi ilâhî aşka dâcâr olan kişinin de bu fânî âlemle irtibatı kesilir ve tamamen Hakk’a yönelmek müyesser olur. Bu bakımdan aşk tuzağı Hakikat yolcuları için bulunmaz bir nimettir.

“Artık bunları bırak da rebabı dinle! Bak ne diyor! Bir çok nükteler.. bazen der ki: ‘büyüklük nimettir.’ Bazen de der: ‘cehennemdir, beladır.’ Bazen der: ‘şan ve büyüklükte ben Süleyman gibiyim.’ Bezen de der: ‘karıncadan da değersizim.’ Bezen der: ‘hakikatte iki âlem benden ibaret.’ Bazen de der: ‘ben fânî bir vücudum.’ Bazen der: ‘O’ndan (Cenâb-ı Hakk’dan) iki yüz hazineye sahibim.’ Bazen de der: ‘çeyrek hazineye bile sahip değilim.’ Bazen der: ‘ben suyu tatlı bir ummanım.’ Bazen de der: ‘susuzluktan ölüyorum.’ Bazen vuslattan, görmekten dem vurur, bazen de ayrılıktan şikayet eder. bazen

sevinçten kabuna sığmaz olur, bazen de dosttan uzak düştüm diye yaslara batar. Bazen şükür bazen şikayet eder., onların her birini en ince ayrıntısına kadar anlatabilir...”³⁶¹

2.1.2.1.30. Aşk Zıtlar ve Uçlar Kaynağı

Sultân Veled yukarıya aldığımız bölümde asıl yurdundan ayrılan rebabın tüm unsurlarıyla sıla hasreti çektiği, dostun aşkı ve ayrılığın ıstırapıyla tamamen uçlarda yaşadığını bize anlatmaktadır. Öyle ki rebab bazen en yukarılarda gezer, yüceliğin doruklarından dem vurur, bazen de tam tersine bir halete bürünerek en aşağılarda adeta sürünür. Tüm bu zıtlıklar aşkın ve hicr u firâkın ona yaşattıklarıdır. Mecâzî aşkta bile insanın rahatı kaçıp, düzeni bozularak tüm dünyası altüst olurken ebedî âleminden ve hakîkî yardan ayrılık ve tekrardan ona kavuşma aşk ve arzusunun hakikat yolcusuna yaşattıklarına şaşılmalıdır.

2.1.2.1.31. Aşk Dönüştürür

“..**çerâ** ân kes ki der bahri aşkı Hâlık gark şod **mübeddel nekerded** ve nûri Hak neşevêd”(97/4-5)

“...*Hâlık Teâlâ Hazretlerinin aşk deryâsına gark olan kimse, neden Hakk'ın nuruna dönüşmesin?*”(118)

Müellif aşkın insana olan etkilerinden bahsederken onun dönüştürücü yönüne de değinir³⁶². Zira aşk kişiyi mâşukuna hayran bırakır. Sevdiğini düşünürken kendini bile unutan insan ya bir de Hakk'a âşık olursa durumun nasıl olacağı düşünülmelidir. Elbette ona olan bağlılık ve hayranlığı kendisini emir ve yasaklarına can u gönülden uymaya ve nihayet rızasına ermeye kadar götürecektir. Şu halde başlangıçta nefis-i emmâresinin esiri olan kul Hak aşkıyla olgunlaşarak tam bir kâmil insana dönüşebilir.

“Onların gözlerinden hiçbir şey gizli değildir. Her kul o ilâhî bağış ile Sultân olmuştur. Aşk-ı Hak ile cümlesinin nârı nûr oldu. Her biri Hakk'tan yüzlerce ders aldı...”³⁶³

³⁶¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 10, (beyt: 130-138) “Zîn güzer kön bin çim î güyed rebâb Nüktehâ ender suâl ü der cevâb, Gâh mî güyed na'imest in velâ Gâh mî güyed cahim est u belâ, Gâh mî güyed Süleymânem be fer Gâh mî güyed çû mürem muhtasar, Gâh mî güyed dû âlem hõd menem Gâh mî güyedyekî fânî tenem, Gâh mî güyed dû sed gencem zi hû Gâh mî güyed nîrezem yek tesû (?), Gâh mî güyed menem bahri ızâb Gâh mî güyed ki mürdem der azâb, Gâh dem ez vasl u rû'yet mî zened Gâh ez firkat tazallum mî kõned, Gâh ez şâdî nemî genced be põst Gâh gamkîn est ez dûrî i dôst, Gâh şûkr ü geh şikâyet mî kõned cüzô cüzô ô hikâyet mî kõned” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 7/25-29, s. 8/1-4.

³⁶² Mevlânâ da Mesnevî'sinde aşkın olumlu şekilde dönüştürdüğünü vurgular. “Aşk öyle bir fazilettir ki insanı faziletler sahibi yapar..” (III, beyt: 4672)

³⁶³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 90, (beyt: 1820-1821) “Hîç çiz ez çeşmişân pinhân neşod Her gedâ ziân dâd cüz sultân neşod, Nârî cümle nûr şod der aşkı Hak Her yekî dârend ez Hak sed sebak” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 72/3-4.

“Aşk-ı Hakk’tan başka sende ne varsa hepsi yok olacak. İşte sen ancak o vakit rabbânî olursun. Bundan sonra kendini tepeden tırnağa can bil! Çünkü vücudun dinin nuruyla dolmuştur.”³⁶⁴ İnsan Hak aşkında kaybolduktan ve Hakk’tan gayrisinden temizlendikten sonra artık onun cismine cisim deme! Her ne kadar cisim görünüyorsa da... çünkü rûh cisme galip (hakim) olmuştur. Mağlup olan cisim de can hükmüne girmiştir. Çünkü ‘el-hükmü li’l-gâlib; hüküm galibedir’ denilmiştir. Mesela bir paranın gümüşü galip olursa tamamı halis gümüş sayılır. Görmez misiniz tuzlaya ölü bir hayvan düşse bir müddet sonra tuza dönüşerek temizleniyor? Yaratılmış olan tuzla, içine düşen şeyleri tuza dönüştürürse, Hâlık Teâlâ Hazretlerinin aşk deryâsına gark olan kimse, neden Hakk’ın nuruna dönüşmesin?”³⁶⁵

Sultân Veled buraya aldığımız pasajda ilâhî aşkın insanı nasıl ulvîleştirdiğini ele alır. Hak aşkıyla kendi benliğinden sıyrılarak tamamen Allâh’a yönelen kişi gün geçtikçe o aşk ve muhabbet içinde gâh vuslat şevki gâh ayrılık acısı çekmek suretiyle olgunlaşır. Varlığından kaynaklanan kötü huylar yok olup ahlâk-ı hamîde ile bezenir. Müellifin deyiimiyle nârî nûra dönüşür. Nihayet kendi varlığından eser kalmayarak sadece mâşuk-ı hakîkî olan Hak Teâlâ kalır. Şu halde aşk, insanı sıradan bir canlı/hayvan olma derekesinden kurtararak onu nura kavuşturmuş, meleklerden bile üstün olmasına vesile olmuş, vahdet deryâsına kavuşturmuştur. Burada Sultân Veled’in, içinde bulunan hangi maden fazlaysa paranın o madenden sayılmasıyla ilgili verdiği gümüş para misali de ayrıca anlamlıdır. Gümüşte olduğu gibi altın paranın içinde kalan, altın kısmına oranla daha düşük miktardaki bakırın dikkate alınmayarak altın kabul edilmesi gibi hakikat yolcusu da her ne kadar bazı beşerî özelliklerinden sıyrılmadıysa bile eğer kendisinde Hakk’ın aşkı galip durumdaysa onun da Hak ehli sayılacağı bu benzetmeden çıkarılabilir. Müellifin, ilâhî aşkın dönüştürücülüğünü sunarken verdiği tuzla örneği de hususen muhatabının anlamasını kolaylaştıran güzel bir benzetmedir.

“Aşk-ı Hak ile cümlesinin narı nur oldu. Her biri Hakk’dan yüzlerce ders aldı. Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır, onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar. Hepsinin dilinden söyleyen Hak Teâlâ’dır. onlardan dinlenenler, ilâhî sırlardan (ilm-i ledün) başka değildir.”³⁶⁶

³⁶⁴ “Der tû gayri aşkı Hak fânî şevd Çün çünin şod hâli rabbânî şevd, Ba’dez ân hûd râ serâser cân bibîn Çün tenet pür geşt ez envârî dîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 96/24-25. Buradan itibaren 40. Makale bitiyor ve devam eden kısım 41. Makalenin baş tarafında yer alıyor.

³⁶⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 117-118. (beyt: 2502- makale 41’ in baş tarafındaki giriş bölümü) “Âdemî çün garkı Hak geşt ve her çi mâsivâllâh büved ez hûd pâk kerd, cismi ô râ cism mehân egerçi cism bînî. Zîrâ çün cân gâlib şod cism nîz hükmi cân girift ki ‘el- hükmü li’l-gâlib’ hemçünân ki der derem çün nukra gâlib bâşed temâmeti ânâ nukra şümerend. Nemî bînî ki der nemeklân hayvânî murdâr nemek mî şevd? Çün nemeklânî ki mahlûk est çizhâ râ mübeddel mî köned ve nemek mî kerdâned, çerâ ân kes ki der bahri aşkı Hâlık gark şod mübeddel nekerded ve nûri Hak neşevd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 96-97.

³⁶⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. s. 90, (beyt: 1821-1824) “Nârî cümle nûr şod der aşkı Hak Her yekî dârend ez Hak sed sebak, Çeşme-i ilmi Hudâ şod cânîşân Bî nihâyet zer berend ez kânişân, Ez zebânî cümle Hak gûyed sūhan Nişnevî Z’îşân becüz ilmi ledün, Hak nûmâyed hîş râ ez nakşîşân Hemçü deryâ keşte her yek dürefşân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 72/4-7.

2.1.2.1.32. Hak Âşıklarının Kalpleri “İlm-i Ledün” Kaynağı

“Çeşme-i ilmi Hudâ şod cânişân / Bî nihâyet zer berend ez kânişân”(72/5)

“Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır, onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar.”(90/1822)

Sultân Veled Hak aşkıyla yanıp pişerek nihayet vuslata ermiş kulların artık sıradan insanlar olmadıklarını, onların birer Hak menbaı haline evrildiklerini dile getirir. Onlar beşerî alakalardan soyutlanarak Hakk’ın vasıflarıyla vasıflanmış, adeta Hakk’ın rengine boyanmış kullardır. Şu halde söyledikleri asla Hak’tan ayrı değildir. O ağızlardan Cenâb-ı Hakk’ın rızasına muhalif bir şey çıkması düşünülemez. Dillerinden dökülenler tamamen hakikat incileridir. Saçtıkları sırlar ilm-i ledün vasfını taşır. Ledün ilmi, kulun herhangi bir tasarrufu olmaksızın Allâh katından gelen bir ilimdir³⁶⁷ ki lâıyk olan kullarına bahşeder. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “kendi katımızdan ona bir ilim öğrettik”³⁶⁸ buyurulmuştur. Kâşânî eserinde bu ilmin genişliğini anlatırken Hz. Ali’nin sadece besmelenin ‘b’ harfi hakkında yetmiş deve yükü kitap yazabileceğini söylediğini nakleder.³⁶⁹ Böylesine geniş bir ilme ancak Hakk’a vâsıl kulların sahip olabileceği düşüncesini yadırgamamalıdır.

“Yüzünü onlardan tarafa çevir ki hayat bulasın. Onlardan başkasına dönen yüz ölümdedir. Hak Teâlâ cihânı onlar için yarattı. Ta ki değersizler onlarla şereflesin. Ta ki ölmüş kalpler onlardan dirilsin. Su ve çamurdan (anasırdan) yaratılmış varlıklar cisimden kurtulsun.”³⁷⁰

2.1.2.1.33. Onlar Hayat Kaynağı

“Rû bedîşân kön ki **bipezîrî hayât** / Gayri îşân râ büved rû der memât”(72/8)

“Yüzünü onlardan tarafa çevir ki hayat bulasın. Onlardan başkasına dönen yüz ölümdedir”(90/1825)

Sultân Veled bu bölümde Hak aşkıyla ebedîliğe kavuşmuş kulların kendilerine yönelenlere hayat bahş ettiğini söylemektedir ki bu Cenâb-ı Hakk’ın “Hayy” ismine mazhar olmayı ifade etmektedir. Bu isme mazhar olmuş kişi adeta âb-ı hayattan içerek Hak ile ebedîliğe ermiştir. Bu mertebedeki insanın kendisi artık hayat kaynağı yani ‘aynu’l-hayat’dır.³⁷¹ Şu halde gerçek anlamda hayata kavuşmak isteyen cân u gönülden onlara yönelmelidir. Ölmüş kalplerin onların vasıtasıyla dirilmesi, fânîlerin fânîlikten onlar sayesinde kurtulması da bu bağlamdadır.

³⁶⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 399.

³⁶⁸ Kehf Süresi/ 65. Ayet.

³⁶⁹ Kâşânî, aynı yer.

³⁷⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 90, (beyt: 1825-1827) “Rû bedîşân kön ki bipezîrî hayât Gayri îşân râ büved rû der memât, Hak cihân râ behri îşân âferîd Tâ ez îşân her hasî kereded ferîd, Tâ şevved her mürde cânî zinde dil Tâ rehved ez hasbi cismi âb u kil” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 72/ 8-10.

³⁷¹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 408.

2.1.2.1.34. Onlar Yaratılış Sebebi

“**Hakk cihân râ behri îşân âferîd** / Tâ ez îşân her hasî kereded ferîd”(72/9)

“*Hakk Teâlâ cihanı onlar için yarattı. Ta ki değersizler onlarla şereflesin*”(90/1826)

Müellif yine ilâhî aşkla şereflenen kulların cihanın var edilme sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Cenâb-ı Hak mutasavvıfların hadîs-i kudî olarak kabul ettikleri “ben gizli bir hazine idim..” şeklindeki rivayette bilinmeyi istediği için mahlukatı yarattığını bildirmektedir. Söz konusu hadîste geçen ‘u’rafe’ kelimesi ‘îrfân’ masdarından türemiştir. “İrfân ilmi” denilen bu yüksek ilim ise ancak beşerî noksanlıklardan arınmış kimselerin iç âlemlerinde ulaştıkları bir ilimdir.³⁷² Binâenaleyh Cenâb-ı Allâh’ın istediği şekliyle bilinmesi o dereceye ulaşmış kullara mahsustur. Hak Teâlâ’nın bu irfânı yaratılışın illeti sayması, ârif kulları asıl maksat olma noktasına taşır. İşte o zaman Sultân Veled’in ‘Hakk Teâlâ cihanı onlar için yarattı.’ sözünün hakîkatı anlaşılmış olur.

2.1.2.1.35. Aşk Hazinesi

“**Merdi Hak pür bâşed ez aşkı Hudâ / Zer bered ez genci ô mîr u gedâ**”(32/5)

“*Hak adamı Hudâ’nın aşkıyla dolu bir hazinedir, o hazineden zengin-fakir herkes istifade eder.*” (41/775)

Müellif bu beytinde Hak erlerinin aşk yönünü vurgular. Zira Onlar en büyük aşka, aslında tek hakîkî aşka tutulanlardır. Tutulmak ne kelime serâpâ o aşk ile doludurlar. O yüzden Sultân Veled onları “Hudâ aşkıyla dolu hazine” olarak tavsîf eder. Öyle bir hazine ki vermekle eksilmez, hiçbir gelen boş dönmez. Herkes nasibi kadar ondan istifade eder. Fakir gelen zengin olur, o aşkın nuruyla talipler iç aydınlığına kavuşur.

“*Senin varlığın, Allâh ile senin aranda perdedir. Bu perdeyi yırtacak aşktır. Ey oğul! Perdeleri aşk yırtar. Âşık olunca sana kapılar açılır. Kapı nedir ki? Evini sahra kadar genişletir. Varlık dağını kökünden söker atar.*”³⁷³

2.1.2.1.36. Aşk Perdeleri Yırtan

“**Aşk sûzed perdehâ râ ey püser / Çûn şevî âşık küşâyed ber tû der**”(45/20)

“*Ey oğul! Perdeleri aşk yırtar. Âşık olunca sana kapılar açılır.*”(58/1127)

Sözlükte hicap, örtü karşılığı olan perde Allâh ile kulun arasındaki engelleri ifade eder³⁷⁴. Sultân Veled yukarıya almış olduğumuz dizelerinde kul ile Allâh Teâlâ arasında

³⁷² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 399.

³⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 58, (beyt: 1126-1128) “Perde-i tû ez Hudâ hestî-i tûst Âfeti in perde mestî i tûst, Aşk sûzed perdehâ râ ey püser Çûn şevî âşık küşâyed ber tû der, Der çi bâşed hâne râ sahrâ köned Kûhi hestî râ zi bon hem berkened” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 45/19-21.

³⁷⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 285.

perdeler olduğunu hatta başlıca engelin bizzat benliği olduğunu³⁷⁵ ve bu perdeyi de ancak aşkın yırtabileceğini anlatır. Her ne kadar, ibâdet ve taat ile, mücâhede ve riyâzet ile de perdeler aşıp Hakk’a vuslat mümkün ve vaki ise de aşk ve cezbe yolunun diğerlerinden daha çabuk maksada ulaştırdığı tasavvuf kitaplarında ifade edilmiştir³⁷⁶. Müellifin beytinde işaret ettiği husus da budur.

2.1.2.1.37. Aşk Kapı Açan

Yukardaki beytin son kısmında aşkın kula kapıları açtığından bahsedilir. Önceki beyitlerin ışığında meseleye baktığımızda buradaki kapıların da perdeler gibi Hak yolunun aşılması gereken engelleri olarak değerlendirilebilir. Bu kapıların açılması lazımdır ki aradaki engel ortadan kalksın ve Hakk’a vuslat mümkün olabilsin. Sultân Veled’e göre bu da ancak tâlibin âşık olmasıyla gerçekleşebilir.

2.1.2.1.38. Aşk Dağ Söken

“Der çi bâşed hâne râ sahrâ köned / **Kûhi hestî râ zi bon hem berkened**” (45/21)

“*Kapı nedir ki? Evini sahra kadar genişletir. Varlık dağı kökünden söker atar.*”(58/1128)

“Vücûd, kibir, enaniyet, ve bireyin sahip olduğu maddîyat” anlamlarında³⁷⁷ olan varlık benlik anlamında kullanılmış ve bir dağ olarak sembolize edilmiştir. Dağ aşılması zor bir engeldir. Genellikle onu aşmak için geçilebilecek yerleri tespit edilir, üzerinde yollar, tüneller vs. yapmaya çalışılır ki onu aşıp karşı tarafa ulaşmak mümkün olsun. Sûfîlerin uyguladığı çeşitli riyâzet ve mücâhedeler bu yol açma çalışmalarına benzetilebilir. Bu çalışmalar hem çok zahmetlidir, hem de uzun zaman alır. Halbuki aşk ve cezbe yolu öyle midir? Müellife göre aşk o koca varlık dağı yerinden söktüğü gibi kaldırır atar ve ortada uğraşılacak bir engel bırakmaz.

“Arayıp sormak aşkın vazifesidir, senin değil. Aşk ile yürüyenlerin adeti budur. Eğer seni benliğinden soyutlayarak arşa kadar götürürse, seni bu dünyanın fânî davasından kurtarır. Aşk geldikten sonra git, rahatına bak! O senin hesabına düşmanla cenkleşir.”³⁷⁸

³⁷⁵ Tasavvufta perde kavramı ve bu meyanda benlik perdesi hakkında geniş malumat için bkz: Dilmén, Ö. (2021). “Yûnus Emre’nin Dîvân’ında Perde Metaforu” / “Obstacle (Curtain) Metaphor in Diwan of Yunus Emre”. bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 4 (2): 78-91. doi: 10.37215/bilar.956808

³⁷⁶ Tarîk-i ebrâr, tarîk-i ahyâr ve tarîk-i şuttâr olarak yapılan bu tasnifin detayları için bkz: Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 273-274.

³⁷⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 374.

³⁷⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 58, (beyt: 1131-1133) “Cust u cû ez aşk bâşed nî zi tû Ziân ki aşkı zinde râ înest hû, Ki turâ bî tû berd bâmî arş Vâ rehâned ez fenâ ve nengi ferş, Çûn ki aşk âyed birev fâriğ nişîn Kô köşed ez düşmenân ra behri tû kîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 45/24-26.

2.1.2.1.39. Aşkın Vazifesi

“**Cust u cû ez aşk bâşed nî zi tû / Ziân ki aşkı zinde râ înest hû**”(45/24)

“Arayıp sormak aşkın vazifesidir, senin değil. Aşk ile yürüyenlerin adeti budur.”(58/1131)

Müellif bu beyit ve devamında aşka düşmemiş birinin aramak, sormak, bulmak için çaba harcaması gerektiği yani çeşitli riyâzet ve mücâhedelere başvurması icap ettiğini belirtmektedir. Halbuki kişi bir kez aşka düşünce, o aşk da hakikî aş halini alırsa artık o kişinin işi kolaylaşmıştır. Zira aşk, aşksız taliplerdeki gibi çetin riyâzet ve mücâhedelere gerek duyurmadan aşığı Hakk’a doğru alıp götürecektir. Sanki tüm o arayıp, sormaları yani riyâzet ve mücâhedeleri bizzat aşk yapmış da âşık semeresini toplamış gibi olacaktır.

2.1.2.1.40. Aşk Davadan Kurtarır

“**Ki turâ bî tû berd bâmı arş / Vâ rehâned ez fenâ ve nengi ferş**”(45/25)

“Eğer seni benliğinden soyutlayarak arşa kadar götürürse, seni bu dünyanın fânî davasından kurtarır.”(58/1132)

Sultân Veled’in bu beytinde, aşkın aşığa diğer bir etkisinden söz edilmektedir ki o da pervâsızlıktır. Dünyaya ve ehline, bîgânelere ve onların ne dediğine aldırmadan mâşukuna doğru yürümesidir. Zira derdi davası sadece mâşukudur.

2.1.2.1.41. Aşk, Âşık Hesabına Çarpışır

“**Çûn ki aşk âyed birev fâriğ nişîn / Kô köşed ez düşmenân ra behri tû kîn**”(45/26)

“Aşk geldikten sonra git, rahatına bak! O senin hesabına düşmanla cenkleşir.”(58/1133)

Sultân Veled bu beyitte aşkın sâlikin düşmanına karşı cihadını da üstlendiğini ifade eder. Hak yolunda sâlikin düşmanları; şeytan, nefsin heva ve hevesi yani kötü istek ve arzularıdır. Âşıkta sorgulamadan mâşukunun her isteğini emir telakkî eder ve onu incitmemek adına, sevdiğinin yasakladıkları şöyle dursun, hoşlanmama ihtimali bulunan şeyleri bile terk eder. Aşk sebebiyle bunu yaparken de zorlanmak şöyle dursun büyük bir zevk alır. Şu halde aşk, âşık hesabına şeytan ve nefsi alt etmiş demektir.

2.1.2.1.42. Aşk Eşsiz Mürşit

“**Ziân ki nebved mürşidî mânendi aşk / Ey hunugi ân ki fütêd der bendi aşk**” (45/29)

“Çünkü aşk gibi bir mürşit olamaz. Aşk bağına tutkun olana ne mutlu!” (58/1136)

Sultân Veled yukardaki mısralarında aşkı bu kez mürşide benzetmektedir. Zira aşk, ateşiyle âşıkı yakıp pişirmekte, terbiye ederek kemâle erdirmekte bu yönden şeyhin vazifesini

ifa etmektedir³⁷⁹. Zira şeyh de tâlibe verdiği zikir, fikir, riyâzet ve mücâhede metotlarıyla onu terbiye edip olgunlaştırmayı Hakk’a lâayık bir kul haline getirmeyi hedeflemektedir. Âşık da bu benzetmede mürîd olmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız metaforların yanısıra Sultan Veled’in Rebâbnâme’deki aşka dair bazı mütalaaları da şöyledir:

“**Nîk ü bed** der Hakkı âşık **irtikâst** / Gayrı âşık râ bedîhâ nâ sezâst”((17/21)

“İyi de kötü de her şey âşık için ilerleme vasıtasıdır. Âşık olmayanlar için fenâ, fenâdır.”(10/128)

Yukarıdaki satırlarda vurgulanan diğer bir husus da iyi- kötü her şeyin aşğın lehine oluşudur. Âşık içinde bulunduğu aşk halinin verdiği mestlikle başına gelen şeylerin kendine neye mal olduğuyla ilgilenmez, ilgilenemez. Ona göre acı-tatlı her şey sevgilinin ya bir ihsanı ya da sitemidir ki hepsi de aralarındaki muhabbetten kaynaklanmaktadır. Şu halde tüm bu sevgi muameleleri ancak aradaki muhabbeti arttırır ve seveni sevdiğine diğer bir deyişle âşıkı mâşukuna yaklaştırır. Aşğın mübtelası olduğu aşk, her şeyi onun için sevgiliye giden yolda bir vasıta kılmıştır. Müellife göre bu duruma şükredilmelidir.

“Vây ber cânî ki der vey aşk nîst / **Şüh ber îmânî ki aşkeş rızk nîst**”(111/10)

“Yazık o cana ki aşktan mahrumdur. Yuh o îmâna ki gıdası aşk değildir.”(135/2891)

Yine Sultân Veled can ve îmânın ancak aşkla değer bulabileceğini, gıdası aşk olmayan îmânın dahi yuhlanması gerektiğini düşünmektedir. Peygamber sevgisi başlığında ele aldığımız hadîs-i şerîf çerçevesinde düşünüldüğünde kişinin herkesten fazla sevgi beslediği birine karşı olan bu duygusu “aşk” tabirine uymaktadır. Şu halde inançla aşk arasında bağlantı kuran bizzat Peygamber (sas) Efendimizdir. Yine aynı hadîse dayanarak bu aşka sahip olmayanın (kâmil manada) îmânından da söz edilemez. Müellifin böyle bir îmâna “yuh” deyişi bu bağlamda değerlendirilebilir³⁸⁰.

2.1.2.2. Cemâl ve Celâl İle İlgili Metaforlar

Sözlükte celâl büyüklük ve ululuk³⁸¹, hışım³⁸² cemâl ise yüz güzelliği³⁸³ anlamına gelir. Celâl, Allâh’ın kahır ve gazap sıfatlarıyla ilişkiliyken, cemâl ise tam aksine Hakk’ın hoşnutluğu ve lütfuyla alakalıdır³⁸⁴. İbnü’l-Arabî celâli “Hakk’tan Hakk’a dönen ve bizi Hakk’ı görmekten alıkoyan, Hakk’ın kendisini bulunduğu hal üzere gördüğü mertebe”

³⁷⁹ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/388.

³⁸⁰ Aşkın din ve imanla ilgisi için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/385-386.

³⁸¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 147.

³⁸² Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 71.

³⁸³ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 148.

³⁸⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s.71

şeklinde, cemâli ise “Hakk’tan bize dönen; bizdeki bilgi, tenezzül, müşâhade ve halleri bize veren şey”³⁸⁵ diye târif etmiştir.

Mevlânâ Mesnevî’de “Celâl ve Cemâl”den söz ettiği gibi³⁸⁶ müellif de konuya padişahların tutum ve davranışlarından örnekleme yaparak değinir:

“Dünya padişahlarının ahlâkı bazen lütuf, bazen şiddettir. Lütuf dostlar; kabalık düşmanlar içindir. Padişahlık bu iki şeyle kemâl bulur. Bu iki özellik saltanatın iki kanadıdır. Eğer ondan bu ikiden biri noksan (yok) olursa, onu tek kanatlı kuş say! Kuşun kanatlarından biri eksik olursa onda güzellik ve kuvvet kalır mı? Kuşun bir kanadı eksik olursa uçamaz. Ona dengeyi sağlayan iki kanattır.”³⁸⁷

2.1.2.2.1. Saltanatın İki Kanadı

“Pâdişâhî z’în dû kereded bâ kemâl / **Saltanat râ in dû bâşed perr u bâl**”(102/30)

“Padişahlık bu iki şeyle kemâl bulur. Bu iki özellik saltanatın iki kanadıdır”(124/2671)

Sultân Veled bu beyitlerinde celâl ve cemâl tecellisini padişahların hükümdarlıklarını icraları sırasında uyguladıkları iki metoda; lütuf ve şiddete benzetmektedir. “Cemâl” lütuf ve “celâl” şiddet olarak telakkî edilir. Bu benzetmede Sultân ise Cenâb-ı Hakk’a karşılık gelmektedir. Zaten Allâh’ın güzel isimlerinden (el-Esmâü’l-Hüsna) biri olan “el- Melik” ismi de bununla tam olarak örtüşmektedir. Müellif saltanatı bir kuşa teşbîh ederken kuşun iki kanadının birini cemâl/lütuf diğerini ise celâl/şiddet teşkil etmektedir. Verilen örnekte de olduğu gibi kuş iki kanatla uçabilir. Bunlardan biri zarar görse uçmak imkansız hale gelir. Şu halde bu iki kanat yani “celâl ve cemâl” Cenâb-ı Hakk’ın saltanatında olmazsa olmaz iki tecellidir. Lutf u ihsan hak eden dostlara cemâl, şiddet ve kabalık hak eden asilere celâl.

2.1.2.3. Fenâ-Bekâ İle İlgili Metaforlar

Sözlükte yok olma, yokluk, geçip gitme³⁸⁸ anlamına gelen fenâ tasavvufta kendi sıfatlarından sıyrılmak, hazzlardan geçmek, Hakk’a muhâlefetten arınmak anlamlarına gelir³⁸⁹.

³⁸⁵ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 186.

³⁸⁶ “Fazıl ve ihsanı, kuru toprağı haberdar eder, kahır ve celâli de akıllı insanları kör eyler.”(I, 513); “O, Tanrı ululuğuyla, Tanrı celâliyle öyle dolmuştur ki bu dereceye, bu makama Tanrı ehli bile yol bulamaz.”(I, 3952); “Şu bir avuç aşağılık kişilerin kötülükteki sonsuzluğunu sonsuz lütfunla, cemâl ve kemalinle ört.”(II, 2501); “Cebrail’in kuvveti mutfaktan değil, varlığı yaratanın cemâlinden.”(III, 6).

³⁸⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 124, (Beyt: 2670-2674) “Hulkı şâhânî cihân unf est u lutf Dôstân râ lutf u a’ dâ râ’st unf, Pâdişâhî z’în dû kereded bâ kemâl Saltanat râ in dû bâşed perr u bâl, V’er yekî kem bâşed ôrâ z’în dû çiz Hemçû mürği yek pereş dâ ey azîz, Çün nebâşed mürğ râ dû bâl ü perr Key büved ân mürğ râ hûbî vü fer, Mürğ râ nî yek perî noksân büved Mürğ râ ân her dû per mîzân büved, Hest mîzân sureti adli Hudâ Bîş râ mîzân köned ez kem cüdâ.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 102/29-32, s. 103/1-2.

³⁸⁸ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 293.

³⁸⁹ El-Kelebâzî, *et-Ta’arruf lîmezhebi ehli’t-tasavvuf*, s. 143.

Bekâ ise lügatte devam, sebat, evvelki hali üzere kalmak³⁹⁰ anlamlarına gelirken Sûfîlerce Hakk'ın sıfatlarıyla vasıflanmak, her hal ü karda Hakk'a uymak şeklinde tanımlanmıştır³⁹¹. Ankaravî fenânın târifini “emr-i ilâhînin kulu istilâ etmesi ve Hakk'ın kula galip gelmesi”³⁹² diye kabul ederken bekâyı ise “taatın bekâsı, her şeyi Hak ile kâim görmek”³⁹³ şeklinde târif etmiş ve el-Herevî'nin yaptığı³⁹⁴ gibi her ikisini de sülûkün sonundaki dereceler zımında zikretmiştir.

Sultân Veled, Mevlânâ'nın Mesnevî'deki tarzına paralel olarak³⁹⁵, bu eserinde fenâ-bekâyâ yer vermiş ve konuyu çeşitli metaforlarla da destekleyerek okuyucusuna arz etmiştir. Bunların bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

“Öyleyse kendini bırak da O'na bağlan! Varlığı ve benliği kökünden sök at! Ta ki sen O olasın ve benliğinden kurtulasın, canının değerini cânânın hazinesine katasın.”³⁹⁶

2.1.2.3.1. Varlığı Kökünden Söküp Atmak

“Pes Hudâ râ gîr ü hûd râ terk kön / **Bîhi hestî vü menî ber kön zi bon**”(11/15)

“Öyleyse kendini bırak da O'na bağlan! Varlığı ve benliği kökünden sök at!”(14/230)

Müellif bu mısralarında, ziraatla uğraşanların zararlı bir bitkinin sadece gövdesini kesmekle yetinmemeleri, bir daha yeşerme fırsatı bulamaması için kökünü de söküp atma gayretinde olmalarına atıfta bulunurcasına, Hak yolcusunun nefsinden hiçbir eser kalmayınca kadar riyâzet ve mücâhedeye devam etmesi gerektiğini, ancak bu gerçekleşirse artık beden mülkünde meydanın sırf Hakk'a ait oluşunun tahakkuk edeceğini ifade ediyor.

2.1.2.3.2. Canı Cânânın Hazinesine Katmak

“Tâ tû ô kerdî vü ez hûd vâ rehî / **Nakdi cân der mahzeni cânân nihî**”(11/16)

“Ta ki sen O olasın ve benliğinden kurtulasın, canının değerini cânânın hazinesine katasın.” (14/231)

Sultan Veled'in bu beyti sibak ve siyak ilişkisi içinde ele alındığında anlaşılmaktadır ki; sâlik kötü arzu ve isteklerine muhâlefet edip Hakk'ın emirlerine, Rasûlünün sünnetine ve

³⁹⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 91.

³⁹¹ El-Kelebâzi, aynı yer.

³⁹² Tâhiru'l- Mevlevî, *Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi*, s. 261.

³⁹³ Tâhiru'l- Mevlevî, *Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi*, s. 263.

³⁹⁴ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn ve 'İlelû'l-Makâmât*, s.155-156.

³⁹⁵ Örnek olarak şu beyitler verilebilir: “Mum ateşte külliye fani olunca artık ne mum görebilirsin ne de ziyasını” (V, 678); “Hiç kimse için fani olmadan huzur-ı ilâhîye yol yoktur” (VI, 232); “Tanrı'dan başka her şey fânidir. Mademki onun zatında fânî değilsin, varlık arama! Bizim hakikatimiz de yok olana “Her şey fânidir” cezası yoktur. Çünkü o “İllâ” dadır, “Lâ” dan geçmiştir. “İllâ” da fânî olmaz.” (I, 3052-3054).

³⁹⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 14, (beyt 230) “Pes Hudâ râ gîr u hûd râ terk kön Bîhi hestî vü menî ber kön zi bon, Tâ tû ô kerdî ve ez hûd vâ rehî Nakdi cân der mahzeni cânân nihî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 11/15-16.

büyüklerin aydınlık yoluna uymak suretiyle nefsini olgunlaştırdığı takdirde rûhu beşerî kirlere arınarak Hakk’a vuslata erişme şerefini kazanacaktır. Bu takdirde kendi varlığı (can) tamamen ortadan kalkmış ve yalnızca Hak (cânân) baki kalmış olacağı cihetle canı cânânın hazinesine katmış olacaktır. Malum olduğu üzere hazine altın, gümüş, mücevher gibi değerli şeylerden müteşekkildir. Burada Cenâb-ı Hakk’ın varlığı hazineye teşbîh edilirken, beşerî olumsuzluklardan arınan rûhlar da hazineye katılmaya hak kazanmış değerli taşlara benzetilmiş olmaktadır..

“Şundan dolayı ki “Onlar benim nurumla yaşamaktadırlar”. Her ne kadar tendeki can gibi gizli iseler de âlemde eminlik ve sağlamlık bulmuş olanlar o mertlerdir ki, cümlesi de gönülden Hakk’a vâsıl olmuşlardır. Onlar da kıl kadar varlık yoktur, hepsi de yokluk tarafına yönelmişlerdir.”³⁹⁷

2.1.2.3.3. Hakk’ın Nuruyla Yaşamak

“Ziân ki îşân reste ez nûri menend / Gerçi binihifte çû cân ender tenend”(3/17)

“Şundan dolayı ki “Onlar benim nurumla yaşamaktadırlar”. Her ne kadar tendeki can gibi gizli iseler de”(5/25)

Yukarıda ifade edildiği şekilde kendi varlığından sıyrılıp da Hakk’a vâsıl olan kullar için artık bu beşerî kayıtlardan söz edilemez. Onlar tüm bu alakalardan soyutlanarak Allâh aşkı ve nuruna gark olmuş durumdadırlar.

“Zaruri ölümden evvel ölmüşler, pılıyı pırtıyı toplayıp yokluk tarafına götürmüşlerdir. Bunlar o Sultânlardır ki kendilerinden geçtikleri için Cenâb-ı Hak ilmini onlara ihsan eyledi ve onların üzerinden uyguladı.”³⁹⁸

“Ölmeden evvel ölmek, bu bilgiden (kendini tam acz içinde görmekten, işleri Hakk’a ısmarlamaktan) ibarettir. Bu ölüm rûhu diriltir. İrade ve tercih edebilme yetisinden soyutlanan kimsenin işleri, Allâh’ın işleri olur (Ve men yetevkkel alellah).^{399,400}

2.1.2.3.4. Ölmeden Evvel Ölmek

“Pîş ez în mergi zarûrî mürde end / Raht u baht u taht ân sû berde end”(3/20)

³⁹⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 5, (beyt 25-27) “Ziân ki îşân reste ez nûri menend Gerçi binihifte çû cân ender tenend, Râsihûn der ilm merdânî Hakkend Kez dil ü cân cümle bâ Hak mülhakend, Nîst ez hestî der îşân tâyi mû Cümle sûyi nîstî âverde rû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 3/17-19.

³⁹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 5, (beyt 27-29) “Pîş ez în mergi zarûrî mürde end Raht u baht u taht ân sû berde end, Çûn zi hûd keştend fânî ân şehân Kerd ilmi hûd Hudâ zîşân revân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 3/20-21.

³⁹⁹ Talak, 3. “Kim Allah’a tevekkül ederse O ona yeter.”

⁴⁰⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 84, (beyt: 1685-1686) “Mürdeni bî mürden îdânîş büved Ez çünîn mürden derûni zinde şevd, Geşt mecbûr ân ki şod bî ihtiyâr Kerdî ô bâşed zi kerdî Girdigâr” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s.66/24-25.

“Zaruri ölümden evvel ölmüşler, pıltıyı pırtıyı toplayıp yokluk tarafına götürmüşlerdir”(5/27)

Müellif, “ölmeden evvel ölmek”le mevt-i ihtiyârî/irâdî’yi⁴⁰¹ kastetmiştir. Bu mecâzi ölümden sâlik için irade ve tercihten soyutlanmanın gerçekleşeceğine, böylece kulun dünyevî ilgi ve alakalardan uzaklaşarak Hakk’a tam bir yönelişle O’nun isimlerinde, sıfatlarında ve nihayet zatında fenâyâ ereceğine⁴⁰² vurgu yapmaktadır. Yani başka bir deyişle kul tüm harekât ve sekenâtı mahbûbun fiilinde yok kabul etmiş olacaktır⁴⁰³. Zira bu suretle kişinin nefsi istekleri aradan çıkmış, bir anlamda beşerî özelliklerinde sıyrılarak manen ölmüş⁴⁰⁴ ve sadece Hakk’ın isteklerine teslim olmuş; neticede yokluğa ermiş olmaktadır. Mevlânâ da Mesnevî’sinde “ölmeden evvel ölmek” bahsini işlemiş ve bunu “azaptan kurtuluş” ve “emniyet” olarak tavsîf etmiştir⁴⁰⁵. Mutasavvıflar bu tabiri Peygamberimizin (sas) “Ölmeden evvel ölünüz” hadîsine dayandırmaktadır⁴⁰⁶.

*“Bundan dolayı onda cennet, cehennem düşüncesi kalmaz. Çünkü o Hakk’ın belirtilerinin görüldüğü yer olmuştur. Gerçek ona kavuşma devleti olunca, tereddüitten, hayalden kurtulur.”*⁴⁰⁷

2.1.2.3.5. Mazhar-ı Hak

“Pes hayâli cennet ü düzah ez ô / Nîst kereded çünkü Hak binümûd rû”(66/26)

“Bundan dolayı onda cennet, cehennem düşüncesi kalmaz. Çünkü o Hakk’ın belirtilerinin görüldüğü yer olmuştur.”(84/1687)

Sultân Veled kendi benliğinden geçip, ilâhî tecellîye erişerek Hakk’a vâsıl olan kullar için “Hakk’ın belirtilerinin görüldüğü yer” ifadesini kullanmaktadır ki bunun karşılığı “Mazhar-ı Hak”⁴⁰⁸ olmak demektir. O artık bir anlamda yeryüzünde ilâhî mertebenin sureti ve gölgesidir⁴⁰⁹. Artık onda beşerî varlıktan eser kalmadığı için Hakk’ın sıfatlarına adeta ayna olmuştur.

⁴⁰¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 162.

⁴⁰² Mevt-i iradinin bu anlamı ve daha geniş malumat için bkz: Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 235.

⁴⁰³ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, s. 46.

⁴⁰⁴ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 353.

⁴⁰⁵ “Kendimi ölüye benzetip suya bırakayım... ölümden önce ölmek, azaptan kurtuluştur. Ey yiğit ölümden önce ölmek emniyettir... bize Mustafa böyle buyurdu. Dedi ki: Size ölüm, sınamalarla gelmeden hepiniz ölü.” (IV/2271-2273)

⁴⁰⁶ Hadis alimleri tarafından bu lafızla hadis olarak kabul edilmemekle beraber bu rivayeti destekleyen daha sahîh haberlerle mânen sıhhatı kuvvet kazanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldırım, *Tasavvufun Temel öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 275.

⁴⁰⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 84, (beyt: 1687-1690) “Pes hayâli cennet ü düzah ez ô Nîst kereded çünkü Hak binümûd rû, Pâk kereded ez tereddüd ü zi hayâl Çûn hakikat şod orâ mülki visâl” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 66/26-27.

⁴⁰⁸ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 224.

⁴⁰⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 523.

2.1.2.3.6. Ene'l-Hakk Sırrı

“Sırrı esrârı ene'l-Hakk est in / Nîst şev küllî zi hûd v'în râ bibîn”(96/8)

“*Ene'l-Hakk' sırrının sırrı budur. Kendinden külliye geç de bunu gör.*”(117/2486)

Sultân Veled'e göre; ikiliğin aradan kalkıp birliğe (vahdete) ermenin yolu da benlikten geçmek (fenâ) ile ancak mümkün olacak, “Ene'l-Hakk” sırrı zuhûr edecektir. Aynı doğrultuda bir ifadede bulunan Necmüddîn Kübrâ, bu fenâ halinin kulun Hakk'da helâk olmasından sonra gerçekleşebileceğini bunun ise Hallâc'ın “Ene-l Hakk” sözünde yaptığı gibi ancak rûhun feda edilmesiyle kazanılabileceğini belirtir⁴¹⁰.

“Sarhoşluk içinde kendimi kaybettim. Benden ağza sığmayacak sözleri dinle! Her kim Hak içinse Hak da onun içindir. İki bir olduktan sonra artık bire iki deme! Bundan dolayı Cenâb-ı peygamber Efendimiz ‘Men kane lillahi kanellahu leh’ buyurmuştur. (tercümesi bundan evvelki satırdadır.) ‘Ene'l-Hakk’ sırrının sırrı budur. Kendinden külliye geç de bunu gör. Çünkü bu sırta ne akıl mahremdir, ne de kulak. Bu badeden dudaksız, damaksız, kadehsiz olarak iç! Git kendiliğinden öl ki, ebedî olasın, zâhiren ve bâtınen diri olasın.”⁴¹¹

Müellif eserinin başka bir yerinde “kendinden geçmek”ten bahsederken vahdete ermenin yolu olarak “kendinden kendine sefer etmek”⁴¹² tabirini kullanır ki neticesi yine Ene'l-Hakk sırrıdır.

“Eğer kendinde (varlığınla cihatta) yol alırsan, yükseklerle uçarsın. Yaş, kuru her şeyin üstüne çıkarsın. Zatlardan, adetlerden kurtulursun, Yüce Bir'in yüzü sende belirir. Cenâb-ı Ehad, sana yüz gösterince adetten geçersin. Hak gibi sınırsız, sayısız olursun. Artık senden ‘Ene'l-Hakk’ sözü duyulur. Çünkü bu türlü hal sana Yazdan'dan gelmiştir. Hak senden sensiz olarak söz söylemiş olur. Ondan sonra varlığı kökünden söker atarsın. Var görünürsün fakat yoksun!”⁴¹³

Devam eden satırlarda Sultân Veled bu durumu “Hakk yolu” olarak tavsîf eder ve ondan asla gaflet edilmemesini öğütler:

⁴¹⁰ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, s. 128.

⁴¹¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.116, 117 (Beyt:2483-2488) “Bihodem der bihûdî bişnev zi men Sirrihâyî k'ân negenced der dehen, Her ki şod Hak râ şevded Hak ânî ô Dû çû yek kerded mehân yek râ tû dû, Ziîn sebep men kâne lillâhi Mustafâ Güft kânellâhu lehû ân pür safâ, Sırrı esrârı ene'l-Hakk est in Nîst şev küllî zi hûd vîn râ bibîn, Ziân ki in râ nîst mahrem gûş u hûş Bî leb ü bî kâm u câm in bâde nûş, Rev bimîr ez hûd ki mânî pâyidâr Tâ tû bâşî zinde pinhân u âşikâr” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 96/5-10.

⁴¹² Kendinden kendine sefer bahsine bkz.

⁴¹³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 137, (Beyt: 2967-2972) “Der hûdî çûn reh borî berrhâ berî Ser zenî berter zi hoşkî vû terî, Vâ rehî ez zıdd ü nidd ü ez aded Rû nümâyed bâ tû didârî Ehad, Çûn Ehad ruyet nümâyed ez aded Bigüzerî gerdî çû Hak bî add ü had, Pes ene'l-Hakk âyed ez tû der mekâl Çûn zi Yazdânet resed in nev'i hâl, Bî tû ez tû güfte bâşed Hak sühan Bîhi hesti râ könî ziân pes zi bon, Hest binümâyî vû bâşed nîst ân Hemçûnân kez bâde her pîr u civân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 245/3-8.

“Ey iyi insan! Hak yolu budur. Can u gönülden yüzünü ondan tarafa çevir! Ondan başka isteğin kalmasın! Sevgilin, aşığın yalnız o olsun. Ondan bir nefes gaflet ederek başka şeylerle meşgul olma!”⁴¹⁴

2.1.2.3.7. Kullukta Gizli Şahlık

“Ender â der bendegî şâhî bibin / Der çünân mestî rev âgâhî bibin”(101/30)

“**Kulluğa gel de şahlığı gör!** (Kulluğun mükafatı padişahlıktır.) Öyle bir sarhoşluğa git de ayıklığı orada seyret”(123/2640)

Müellif kendinden geçmekle erişilen fenâ halinde gerçek kulluğa ulaşılacağını, aslında bu tarz kulluğun şahlığın ta kendisi olduğunu dile getirir. Nitekim Cenâb-ı Allâh Kur’ân-ı Kerîm’de “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allâh noksan sıfatlardan münezzehtir. O gerçekten işitendir, görendir.”⁴¹⁵ buyurarak en sevdiği⁴¹⁶ peygamberini “kulu” diye zikretmiştir. Demek ki Hakk’a hakîkî kul olmak padişahlığın ta kendisidir.

“Kendini yitirmedikçe (kendinden geçmedikçe) kendini bulamazsın. Her kim kendinden (geçip) fânî olursa o baki kaldı. Can ağacını cennetin ortasına dikti. Ey oğul, varlığı yoklukta ara! Vuslat melekeni eksiklikte bil! **Kulluğa gel de şahlığı gör!** (Kulluğun mükafatı padişahlıktır.) Öyle bir sarhoşluğa git de ayıklığı orada seyret”⁴¹⁷

“Yokluktan sonraki varlık ebedîliktir. Onun canı o sakinin şarabıyla sarhoştur. Böyle sarhoşluk Hak ile var olmaktır. Bu sarhoşluk devamlı ve ıstıraplıdır. Her kim bu dünya hayatından öldüyse, (ölmeden evvel öldüyse) ebedî hayata hak kazandı. Onun varlığı, zindeliği, sarhoşluğu, ayıklığı hep ilâhîdir.”⁴¹⁸

2.1.2.3.8. Ebedîlik

“Her ki mürd ez zindegî in cihân / Geçt zinde ez hayâtı câvidân”(59/6)

“Her kim bu dünya hayatından öldüyse, (ölmeden evvel öldüyse) ebedî hayata hak kazandı.”(75/1491)

⁴¹⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.117, (Beyt:2489-2491) “Râhı Hak in est ey merdî nikû Kez dil u ez cân könî rû sûyi ô, Gayri ô nebûd diger matlûbi tû ô şevad ma’sûk u hem mahbûbi tû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 96/11-12.

⁴¹⁵ İsrâ, 1.

⁴¹⁶ Uzunca bir hadîs-i şerîfin son kısmı şöyledir: “..Ey Âdem doğru söyledin! Şüphesiz o yarattıklarımın bana **en sevgilisidir**. Bana onun hakkı hürmetine (diyerek) dua et. Şimdi seni bağışladım. Muhammed olmasa seni yaratmazdım.” (Hâkim, el-Müstedrek, 4228 (2/672); Beyhakî, Delâilü’n-nübüvve: (5/489).

⁴¹⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.123, (Beyt:2637-2640) “Tâ nekerdî gom neyâbî hîş râ nûş nûşî çün fezâyî nîş râ, Her ki fânî şod zi hûd bâkî bimâned Bihi cân râ der dili cennet nişâned, Ender â der bendegî şâhî bibin Der çünân mestî rev âgâhî bibin” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 101/28-30.

⁴¹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 75, (Beyt: 1489-1492) “Hestî ba’d ez fenâ bâkî büved Cânı ô sermest ez ân sâkî büved, İnçünîn hestî büved kâim be Hak V’in çünîn mestîst dâim bî kalak, Her ki mürd ez zindegî in cihân Geçt zinde ez hayâtı câvidân, Zinde ez Yezdân büved hestî-i ô Nev be nev huşyârî vü mestî-i ô” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 59/ 4-7.

Necmüddin Kübrâ, sâlikin zâtî tecellînin heybeti karşısında küçülüp nihayet yok olacağını, benliğinden bu şekilde sıyrılınca da Hak ile baki olup yaşayacağını dile getirmiştir⁴¹⁹. Mevlânâ da konuyla ilgili şunları söylemekte “Tanrı’dan başka her şey fânidir. Mademki onun zatında fânî değilsin, varlık arama! Bizim hakikatimiz de yok olana “Her şey fânidir” cezası yoktur. Çünkü o “İllâ” dadır, “Lâ” dan geçmiştir. “İllâ” da olan fânî olmaz.”⁴²⁰ ve sonsuz yaşamın, ebediliğin ancak ve ancak Hakk’ta fânî olmakla elde edilebileceğini ifade etmektedir.

2.1.2.3.9. İlahîlik

“Zinde **ez Yezdân** büved **hestî-i ô** / Nev be nev **huşyârî vü mestî-i ô**”(59/7)

“Onun varlığı, zindeliği, sarhoşluğu, ayıklığı hep **ilâhîdir**.”(75/1492)

Sultân Veled kendi fânî benliğinden sıyrılıp Hakk’la bâkî olan kulu Allâh’a nispet eder. Zira o nefsinin elinden kurtulmuş ve artık Hak Teâlâ’ya ait olmuştur. Hadîs-i kudsîde vurgulandığı üzere; işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı O (cc) olduğuna göre bu makama eren merd-i Hudânın varlığı, zindeliği, sarhoşluğu ve ayıklığının ilâhî olması da müellife göre şaşırtıcı değildir.

2.1.2.3.10. Sarhoşluk/Ayıklık

Müellifin bahsettiği sarhoşluk hali elbette müskirat sebebiyle hasıl olan sarhoşluk değil, bilakis erişilen yüksek makamın verdiği mânevî haz nedeniyle yaşanan ilâhî sarhoşluktur. Kul kendi benliğini aradan çıkarıp fenâ bularak Hak Teâlâ’da bekâya erince kulu kaplayan bu hal, yerilen değil tam tersine övülen ve hatta hedeflenen bir sarhoşluk olarak kabul edilir. Mezkûr iki sarhoşluk arasındaki benzetme yönü bir bakıma aklın devre dışı kalarak kulun iradesinin büyük oranda elinden çıkmasıdır. Herkesçe bilinen sarhoşluk halinde insandan kötü söz, fiil ve davranışlar zuhûr ederken Hak sarhoşluğu denilebilecek bu türde kuldan yalnızca Hakk’ın rızasına uygun güzel huylar ve haller zuhûr eder.

“Onun canı Hakk’ın elinde [kalkan misali] bir alet gibidir. O kendiliğinden hareket etmez (İradesini Hakk’a teslim etmiştir. Evvelce lanetli nefsin aleti iken nihayet Rabbi Kerîm’in aleti oldu. Bir varlık ki Allâh’ın aletidir, onu Allâh’tan ayrı görme! Ondandır (Allâh’a alet olan candan) ne gelirse Allâh’tan bil! Çünkü o Huda’nın elinde bir alettir. O ölmüştür. Fiil ölüden değil sağdan kaynaklanır.”⁴²¹

⁴¹⁹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, s. 127.

⁴²⁰ Mesnevî, I/3052-3054.

⁴²¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 75, (Beyt: 1493-1497) “Geşt âlet der keffi Hak çûn siper Nîst cenbânî cânî ô ez pâ vü ser, Bûd evvel âleti nefsi leîm Geşt âhir âleti Rabbi Kerîm, Hestî k’âlet şevd Allâh râ Hîç ô râ ez Hudâ menîger cüdâ, Her çi âyed z’ô mebîn ân râ zivey K’ô zi hûd çûn mûrd hest ân fî’li Hayy” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 59/8-11. Benzeri örnekler için bkz: *Rebâbnâme*, s. 272/6410-6420.

2.1.2.3.11. Hakk'ın Âleti

“Geşt âlet der keffi Hak çûn siper / Nîst cenbânî cânî ô ez pâ vü ser”(59/8)

“Onun canı **Hakk'ın** elinde [kalkan misali] bir **âlet** gibidir. O kendiliğinden hareket etmez”(75/1493)

Müellif bu bölümde mânevî terbiyeden geçmemiş bir kul ile söz konusu terbiyeyi pey der pey geçerek fenâ-bekâ ile şereflenmiş kâmil insanı karşılaştırır. O'na göre; ilki tabi olarak kötülüğü emreden nefsin elinde adeta bir oyuncak, bir kukla gibidir. Kur'ân-ı Kerîm'de de “Kötü duygularını kendine ilah edinen kimseyi gördün mü? Ona sen mi vekil olacaksın?”⁴²² denilerek yerilen bu kul, nefsin aleti yakıştırmasını hak eder. Öte yandan son makama ermiş kâmil insandan zuhûr eden her şey Hakk'ın rızasına muvafıktır. Sultân Veled' e göre; kendi nefsi namına ölü sayılan bu kulun hayatı ve kendisinden sadır olan fiilleri Hakk'tan kabul edilir.

Rebâbnâme'deki fenâ ve bekâ ile ilgili metaforları ele aldıktan sonra Sultan Veled'in Mevlânâ'dan naklettiği fenâ ve bekâ'ya dair bir duaya yer verilebilir.

“Bu sebeple o sırların incisi (Cenâb-ı Mevlânâ) tam bir içtenlik ve yakarış ile buyurmuşlardır ki:

‘Ya Rabbi! Bana o devleti göster ki, yerde gökte bulunan şeylerden, hayalden, şüpheden her şeyden kurtulayım, Cemâlini vasıtasız seyredeyim. Malik olduğum bu ilim doğru değildir. Sevap ise de hata ise de çabuk göster ki canım hayalin arından (gereksiz sıkıntıdan) kurtulsun da hakîkate vâsıl olayım. O hayaller gözümün önünde gece gibi karadır. Rabbimin lütfuyla onu aydınlatacak hakîkat nurudur. Bu zulmetler o mumun nuruyla yok olsun! Ta ki ayrılıktan kurtularak bir olsunlar.”⁴²³

“Zâhir alimleri öyle zannederler ki Evliyâ Hakk'ın gayridir. Hakîkate onların nur-ı mutlak olduklarını kavrayamazlar. Hak Teâlâ hazretleriyle velîleri arasına ikilik sığmaz. Burada benlik ve senlik yoktur.”⁴²⁴

Müellif bu satırlarında toprak ve sudan yaratılan beden kaydından kurtularak varlıktan geçip can tarafına, yokluğa yönelmenin gereğine işaret ediyor ki Cenâb-ı Hakk'ın perdesiz müşâhadesi ancak böyle mümkün olacaktır:

“Haydi, bu toprak ve su âleminden çık da Hak erleri gibi gönül âlemine git! Mana şahı can cihanında bulunur. O aydan, güneşten, zuhalden her şeyden yüksektir. O cihan, deryâdır. Bu cihan ise deryânın

⁴²² Furkan, 43.

⁴²³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 85 (Beyt: 1701-1708) “Ziîn sebeb fermûd ân dâneyî râz Ez sırrı sıdk u safâ vez niyâz, K'ey Hudâ binümâ be men ziân sâni ki hest Çizhâ râ cümle ez bâlâ vü pest, Tâ rehem men ez hayâl u ez gümân Tâ bbînem rûyî tû bî in u ân, Z'ân ki in dâniş ki dârem nîst râst Zûd binümâ ger savâb u ger hatâst, Tâ rehed cânî men ez nengi hayâl Der hakîkat çûn resm yâbem visâl, Pîşi çeşmi men hayâlât est şeb V'ân hakîkat hemçû şem' ez lutfi Rabb, Nîst kered in zalâmî şeb zi şem' Tâ rehen ez tefrika kerdend cem'.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 67/9-15.

⁴²⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 6, (beyt 44,45) “Zannişân înk'evliyâ gayri Hakkend Hôd nedâniste ki nûri mutlakend, Der meyânî evliyâ vü Hak düvî Mî negenced nî menî vü nî tûyî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 4/5-6.

yüzündeki köpük gibidir. Sen kendinden tamamıyla kurtulmadıkça, Hakk'ın yanında nasıl yer bulabilirsin?! Kendi varlığından geç, rûh gibi başsız ayaksız yokluk diyarında yürü! Ta ki Hazret-i Allâh'ı o dergâhta perdesiz olarak seyredesin. Halik'in yüzü örtüsüz görüldükten sonra artık senin için bir daha perde yoktur. Onu gece gündüz durmaksızın görürsün. Namazsız, oruçsuz, talepsiz ve yönsüz..”⁴²⁵

Bu noktada Sultân Veled, fenâ bekâya ermiş tasavvuf ehline ‘Ey kavim!’ diye sesleniyor. Bu tabir tasavvuf ehlinin kendileri için kullandıkları bir ifadedir⁴²⁶. Yine gerçek müjdeye eriş ancak fenâ-bekâdan sonradır:

“Ey kavim! size müjde olsun ki bu kapının açılmasıyla gurbetin perişanlığından kurtulursunuz. Sevinin ki rıza vakti gelmiştir, güzelliği her şeyin üstünde bulunan gerçek sevgili tarafından. Ezeli sevgili buyurur ki: ‘kaçırdığınız fırsatlara üzülme! Size müjde olsun sözleşilen vaktiniz gelmiştir. Develerinizi çöktürün! Burası neşe ve eğlence dolu son menzildir. Nefsin hevasını kahretmenin sonunda sonsuz ömür vardır.”⁴²⁷

Nefsin “ölmeden evvel ölmesi” diğer bir ifadeyle “fenâya ermesi”nin gerçekleşme şekillerinden biri de velîlerin sohbetidir:

“O kimse ki velîlerle oturur kalkar, velîlerin dini, sadakati ona da geçer. Rûhu onlar gibi nurlanır, gülleri taze açmış gülşen gibi olur. Sinesinde gam keder bulunmaz, kimseyle kavgâ ve düşmanlık etmez. Temiz canı tortudan temizlenir. Çünkü nefis ölmeden evvel ölür.”⁴²⁸

2.1.2.4. Hâl İle İlgili Metaforlar

Hal kelime olarak, şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek olmayan zaman, oluş, bulunuş, suret keyfiyet, durum gibi anlamlara gelir⁴²⁹. İstilahî olarak hal; geçici olarak Allâh'ın bahşettiği bâtinî bir duygudur⁴³⁰ ve elde edilmesinde kulun bir gayreti yoktur⁴³¹. Buna mukabil makam; kulun amelleri neticesinde elde ettiği manevî yerdir ki kalıcı bir özelliğe

⁴²⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 17, (beyt: 290-297) “Hîn birûn â zîn cihânî âb u kil Rev çû merdân der cihânî cân u dil, Şâhî ma'nâ der cihânî cân büved Berter ez mâh u hûr u keyvân büved, Ân cihân çûn bahr u in çûn kef berô Bahri sâfî râ derûn kef mecû, Tâ zi hûd birûn neyâyî tû temâm Key biyâbî der civârî Hak makâm, Ez vücûdî hûd güzêr kôn şev revân Der adem bî pâ vû bî ser çûn revân, Tâ bibînî ân der u dergâh râ Bî hicâbî hazreti Allâh râ, Çûn nümâyed rûyî Hâlik bî nikâb Ba'dez ân nebûd turâ dîger hicâb, Dâimâ binî ayâneş rûz u şeb Bî nemâz u rûze vû cehd u taleb” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 14/1-8.

⁴²⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 208.

⁴²⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 17, (beyt: 298-303) “Ebşîrû yâ kavmi hâzâ fethu bâb Kad necevtüm min şetâtî'l-iğtirâb, İfrahû kad câe mikâtu'r-rızâ Min habîbin hüsnühü küllü'l-münâ, Kale lâ te'sev alâ mâ fâteküm Ebşîrû kad câeküm mikâtüküm, Zâ münâhûn evkîfû bu'rânenâ Zâ na'imûn aysuhû burhânunâ, İne fi kahri'l-hevâ lutfê'l-vefâ İne fi aynî'l-fenâ umre'l-bekâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 14/9-13.

⁴²⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 103, (Beyt:2092-2095) “Ânki kereded hemnişîni evliyâ Bâşed ô râ sıdk u dîni evliyâ, Hemçû işân cânî ô rûşen şevêd Tâze vû bişeköfte çûn gülşen şevêd, Gam nebâşed der derûnî sîne eş Ceng nebûved bâ kes u nî kîne eş, Sâf kereded cânî pâkî ô zi dürd Z'ânki nefseş bişter ez merg mürd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 83/4-7.

⁴²⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 363.

⁴³⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 127.

⁴³¹ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 188.

sahiptir.⁴³² Ankaravî (ö. 1041/1631), hal ve makam konusunu eserinin yedinci babının birinci sırasında zikretmiş ve Mevlânâ'nın her ikisi arasındaki farka işaret eden beyitlerine yer vermiştir⁴³³.

Sultân Veled halin üç çeşit olduğundan bahseder. Kendiliğinden gelen ve çabucak geçip giden, geliş gidişi hal sahibine bağlı olan ve kişiyle aynileşen olmak üzere üç çeşit hali şöyle anlatır:

“Halet üç çeşittir. Biri odur ki, şahsa talepsiz ulaşır. Tekrar ister fakat yok olur. İkinci halet kişiye faydalıdır. Terbiye edilmiş doğan gibi, çağırdığı vakit gelir, salıverdiği zaman gider. Bu makam ondan yüksektir. Üçüncü halet o halettir ki, şahsın kendi haletin kendisi olur. Kimya yardımıyla altına dönüşmüş bakır gibi. Böyle kimse kâmil olur ve “onun için hiç korku ve tehlike kalmaz.”⁴³⁴ Bunlar hakkındadır.”⁴³⁵

Bu girişten sonra müellif, bu üç halin ayrıntısına girerek, sahibinin tehlikede olup olmamasına, kemâlinin derecesine göre kademelendirir:

“İlk hal bazen gelir bazen gider. O sana tarafından bir istek olmadan ulaşır. Onun üzerinde senin bir hüküm ve müdahalen olmaz, o sana hakim olur.

İkinci halet bunun zıddıdır ki, sana tabi ve hükmüne bağlı olur. Elindeki altın ve gümüş gibi ki istediğin vakit sayar, istediğin vakit kesesine koyarsın.

Sonuncu o halettir ki, sen o haletin aynı olursun, sebeplerden ve aletlerden kurtulursun. Bu halet kemâler kemâldir. Noksandan uzak, yokluktan emindir. Böyle bir halete eren kimse yerin, göğün kutbudur. Tarikatte bundan yüksek makam yoktur. Onun yanında her tam noksan görünür. Yokluğun mükemmelliğine (fakrın kemâline) ulaşana ne mutlu! Evvelki halette bulunanlar genellikle haliktirler (helak olurlar). Her ne kadar fakra ve tarikata sâlik iseler de.

İkincisi ki, oratadadır; birinciden üstündür. Evvelkiler buna nispetle daha düşüktür. Fakat bunun da tehlikesi vardır. çünkü yoldadır, altını ve meta'ı vardır. Yol kesenler onun malını (halini) elinden almak üzere pusu kurmuşlardır. Seferde tehlike ekseriya zenginleredir. Fakirin hayırsızdan ne korkusu olacak? Peygamberimiz (sas) bu sebebe yönelik buyurmuşlardır ki: ‘İhslılar için tehlike daha çoktur. Daha çok sakınmaları lazımdır.’

Üçüncü mertbe ki, şahıs haletin kendisi oluyordu; kemâl itibariyle iki derecenin de üstündedir. Onun için yokluk tehlikesi yoktur. Hazarda olsun, seferde olsun. Çünkü iksir (kimya) vasıtasıyla altına

⁴³² Aynı yer.

⁴³³ Tâhirü'l- Mevlevî, *Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi*, s.217. “Hal o güzel gelinin bir cilvesi gibidir. Makam ise o gelin ile halvette bulunmaktır. Cilveyi şah da görür şahın gayrı da. Lakin halvet vaktinde şah-ı azîzen başkası bulunmaz.” (I, beyt: 1435-1436)

⁴³⁴ Bakara, 112. “Bilakis kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah’a teslim ederse onun mukafatı Rabbinin katındadır. Öylelerine korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir de.” Ayetine atıf var.

⁴³⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.111. “Halet se nev'est. Yekî ânest ki ber şahs bî hâstı ô vârid şevd ve bâz bî hâstı ô zâil kered. Düvvüm ânki hâlet mutî'ı şahs şevd misli bâzî âmuhte çün bihâned biyâyed ve çün berâned bereved. İn makâm bâlâter ez ânest. Süvvüm ânest ki şahs aynı ân hâlet şevd hemçün messî ki ez kîmyâ zer kered. İnçünün kes kâmil bâşed ve ô râ hîç havfî vü hatarî nemând ki ‘Elâ inne evliyâellâhi lâ havfun aleyhim ve lâ hüm yahzenûn’ Degirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 90/15-20.

dönüşmüş bakırdır. Tekrar bakır olmasına imkan yoktur. Çünkü ikilik kalmamıştır. Bir şeyin zatı, aslından (kendinden) ayrılabilir mi? Altın hangi cepte bulunursa bulunsun altındır. Mümkün değildir ki gerisin geriye bakır olsun. Kendisiyle durumu ayrı değildir ki, ona Huda'nın lütuflarından başka hal gelebilsin.

O vaktin kutbudur. Onun bağışlarından Evliyâyı kiram sürekli ihsana ulaşırlar. Velîler için bundan daha yüksek makam yoktur.”⁴³⁶

Sultân Veled, hale dair yapmış olduğu bu tasnife yukarıdaki târiflerin ışığında bakıldığında birinci halet hal kapsamında, ikincisi hal ve makam arası bir konumda, üçüncüsü ise kesinlikle makam olarak değerlendirilmelidir. Sultân Veled konunun daha iyi anlaşılması için şu metaforları kullanmıştır:

2.1.2.4.1. Hâlik/Helâk Olan

“Evvelîn k’ednâst **hâlikend** / Gerçi der fakr u tarîkat sâlikend” (90/29)

“*Evvelki halette bulunanlar genellikle haliktirler (helak olurlar). Her ne kadar fakra ve tarikata sâlik iseler de.*”(111)

Müellif birinci hale sahip olanlardan söz ederken “hâlikler” yani (genel olarak) helâk olup gidenler şeklinde nitelendirmiştir. Zira onlar kendilerine gelen bu lütuf üzerinde hiçbir tasarruf sahibi olamamışlardır. Halleri sürekli olmadığı gibi istedikleri zaman da elde edemiyorlar, o halin tekrar kendilerine gelmesini sağlayamıyorlar. Müellif bunların ahirette büyük ölçüde kurtulandan olamayacağı en azından işlerinin çok zor olduğunu vurguluyor. Bahis mevzuu olanlar için tarikat yolunda olsalar bile durumun değişmeyeceğini dile getiriyor.

2.1.2.4.2. Doğan

“Düvvüm ânki hâlet mutî’ı şahs şevved misli **bâzı âmuhte** çûn bihâned biyâyed ve çûn berâned bereved” (90/16)

“*İkinci halet kişiye faydalıdır. Terbiye edilmiş doğan gibi, çağırdığı vakit gelir, salıverdiği zaman gider*”(111)

Sultân Veled, ikinci haletten bahsederken ise “terbiye edilmiş doğan” tabirini kullanır. Zira hal sahibi birinci gruptakilerden farklı olarak kendilerine bahis mevzuu olan halin gelip gitmesinde tasarruf sahibidirler. Avcıların yetiştirmiş oldukları doğanı/şahini istediklerinde çağırıp, istediklerinde saldıkları gibi bunlar da ne zaman o halin kendilerinde bulunmasını dileseler hemen o haletle bürünüverirler. Diledikleri zaman da o haletten çıkabilirler. Sultân Veled bu grubun diğerinden üstün olmakla birlikte yine de tehlikeden tam anlamıyla sâlim

⁴³⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.111.

olmadıklarını dile getirirken mânevî tehlikelere açık olduklarını ve daha dikkatli olmaları gerektiğini ifade eder.

2.1.2.4.3. Altın-Gümüş

“Bâşed ender desti tû çûn **sîm u zer** / Geh şümârî geh könî kîse der” (90/23)

“İkinci halet bunun zıddıdır ki, sana tabi ve hükmüne bağlı olur. Elindeki altın ve gümüş gibi ki istediğin vakit sayar, istediğin vakit kesesine koyarsın.”(111)

Müellif bu ikinci halette bahsederken altın-gümüş metaforunu da kullanır. Ona göre bu hal, kişinin cebinde veya kesesinde bulunan altın-gümüş para gibidir ki ne zaman istese eline alıp sayabilir, kullanabilir dilediği vakitte de tekrar kesesine koyabilir. Binâenaleyh bu durumdaki hal sahibi kendinde bulunan halet üzerinde tasarrufa yetkilidir. Ayrıca Sultân Veled’in buradaki anlatımda “para” gibi genel bir ifade yerine “altın-gümüş” gibi nispeten ayrıntılı bir kullanımda bulunması bize hallerin de kendi aralarında kıymet farkı olabileceğini ihsas ettirmektedir.

2.1.2.4.4. Altına Dönüşmüş Bakır

“Z’ânki **çûn mess geşt ez iksir zer** / Mess ne kered ba’d ez ân bârı diğér”(91/7)

“Çünkü iksir (kimya) vasıtasıyla altına dönüşmüş bakırdır. Tekrar bakır olmasına imkan yoktur.”(111)

Hallerin en kıymetlisi olan üçüncü halden ve onun üstünlüğünden de söz eden müellif bu hal sahibinin faziletini beyan ederken “kimya yardımıyla altına dönüşmüş bakır” metaforunu kullanır. Bu hal sahibi haliyle özdeşleşmiş, onun rengine boyanmış hatta artık tamamen halin kendisi olmuştur. Artık her anında o hali yaşamaktadır ve onsuz bir anı bile yoktur. Zira bakır artık altın olmuştur ve bir daha bakır seviyesine düşme ihtimali kalmamıştır. Cihanda ondan kıymetli kimse olmaz. Zira yine Sultân Veled’in tabiriyle o artık zamanın kutbu olmuştur.

2.1.2.5. Hikmet ve İlm-i Ledünle İlgili Metaforlar

Hikmet sözlükte hakîmlik, bilgelik ve işlerin arka planındaki akıl erdirilemeyen sebep gibi anlamlara gelir⁴³⁷. Kâşânî hikmeti “eşyanın sırlarını öğrenmek, sonuçların sebeplerle irtibâtını anlamak, gereken şeyi gerekli şartlarıyla gerektiği gibi bilmek”⁴³⁸ şeklinde târif eder. Kur’ân-ı Kerîm’de “Allâh, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, şüphesiz

⁴³⁷ Ayverdi, *Misallı Büyük Türkçe Sözlük*, II/1289; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 749.

⁴³⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 222.

ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar”⁴³⁹ âyetiyle hikmete değinilmiş ve hikmet sahipleri övülmüştür. Elmalı’lı bu âyetin tefsirinde hikmetin pek çok anlamına değinmiş ve bunlardan birini de “ilâhî ahlâk ile ahlâklanmak” şeklinde nakletmiştir⁴⁴⁰. El-Herevî tasavvuf basamaklarında aşılması gereken vadiler kısmında hikmete yer vermiş⁴⁴¹, Ankaravî’de bu hususta ona mütabaat etmiştir⁴⁴².

Kâşânî, “ilm-i ledün”ü ise “kendi katımızdan ona bir ilim **öğrettik**”⁴⁴³ âyetine atıfla “*kulun çaba ve gayreti olmaksızın meydana gelen ilim*” diye açıklar⁴⁴⁴.

Sultân Veled kendisinin de Allâh’tan gelen ilham ile konuştuğunu belirtir:

“Bakalım bundan sonra içimden ne doğarsa, Allâh ne gösterirse, esirgemedi size söylerim. Ay gibi bulut arkasında gizlenmem. Bana ne verirlerse ben de size veririm. Ta ki hepiniz de benim gibi pay sahibi olasınız.”⁴⁴⁵

Müellif bu bilgiyi paylaşma sebebini de yine vahdete bağlar:

“Ta ki benimle sizin aranızda ikilik kalmaya, bu benlik, senlik yok ola. Bensiz ve sensiz bir can olalım, feleğin üstünde güneş gibi, ay gibi dolaşalım. Dudak, damak vasıtası olmaksızın Huda’dan bade içelim. Üzüm şarabından değil o şaraptan sarhoş olalım.”⁴⁴⁶

O’na göre; kendini tamamen Hakk’a veren kimseye ancak ilm-i ledün bahşedilir:

“Gözlerini Huda’ya hasr et, kendine bakma! Ta ki Huda sana ilm-i ledün bahşetsin. Orada öyle derinlere dal ki, sana ne gam, ne mutluluk hiçbir yol bulamasın. Can u gönülden kendiliğinden tamamen geç! Su ve toprak (anasır) âleminin cisimlerine değer verme. Gece gündüz Hakk’la meşgul ol, dembedem O’ndan yeni yeni ve vasıtasız ders al! Yol budur, ben sana doğru yolu gösterdim. Bu yolu terk edersen irade senindir.”⁴⁴⁷

Sultân Veled ledünnî ilmin kaynağında da aşkın olduğunu şöyle ifade eder:

⁴³⁹ Bakara, 269.

⁴⁴⁰ Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 987, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979

⁴⁴¹ El-Herevî, Menâzilü’s-Sâirîn ve ‘İlelû’l-Makâmât, s.115.

⁴⁴² Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 205.

⁴⁴³ Kehf, 65.

⁴⁴⁴ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 399.

⁴⁴⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, S. 64, (Beyt: 1287-1289) “Tâ çi zâyed ba’d ez in ez enderûn, Her çi binümâyed Hudâ men bî dirîğ Gûyem ve çûn meh nemânem zîri miğ, Her çi bidehendem dehem men bâ şümâ Tâ çû men kerdid cümle bâ nevâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 51/8-10.

⁴⁴⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 64, (Beyt: 1290-1292) “Tâ nemâned der meyâmî mâ düvî Nîst kereded in menî vü ân tûyi, Bî menî vü bî tûyi yek cân şevîm Ber seri gerdûn çû meh gerdân şevîm, Bâde nûşîm ez Hudâ bî kâm u leb Mest ez ô kerdîm ne ez hamrî ineb” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 51/11-13.

⁴⁴⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 97, (beyt: 1976-1981) “Der hudâ mî kön nazar der hûd mekôn Tâ Hudâ bahşed turâ ilmi ledûn, Şev çûnân müstağrak âncâ ki demî Reh neyâbed der tû şâdî yâ gamî, Ez hûdî küllî biber ez cân u dil Hiç menîger der vücûdî âb u kil, Rûz u şeb der Hak niger mî ber zi Hakk, Dem be dem bî vâsita nev nev sebak, Râh inest ü nûmûdem bâ tû râst Terki in reh mî könî fermân turâst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 78/15-19.

“Aşk-ı Hak ile cümlesinin narı nur oldu. Her biri Hakk’tan yüzlerce ders aldı. Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır. Onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar. Hepsinin dilinden söyleyen Hak Teâlâ’dır. onlardan dinlenenler, ilâhî sırlardan (ilm-i ledün)⁴⁴⁸ başka değildir. Hak Teâlâ kendini onların nakışlarından gösterir. Her biri deryâ gibi inciler saçar..”⁴⁴⁹

Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde hikmete yer verildiği gibi⁴⁵⁰ Sultân Veled’in Rebâbnâme’sinde de hikmete değinilmiştir:

“Madem ki emir ve fermanıma tabisin, her ne dersem candan dinleyeceksin, kabul edeceksin. Bu müşkül gördüğün zor iş sana hallolacak, benim hikmetim senin dilinden ırmak gibi akacaktır. Varlığın hikmeti sana ayan olacak, korkulardan emniyete kavuşacaksın!”⁴⁵¹

2.1.2.5.1. Irmak

“Müşkilâtı beste keşfi tû şevd / Ber zebânet **hikmetem çûn cû** reved”(239/4)

“Bu müşkül gördüğün zor iş sana hallolacak, benim hikmetim senin dilinden ırmak gibi akacaktır.”(247/5776)

Sultân Veled yukardaki beyitlerinde hikmete ermenin sırrını vermektedir ki; bu da Cenâb-ı Hakk’ın emir ve yasaklarına uymaktan ibarettir. O’na göre bu şartlara riayet edenin gönlüne doğan ilâhî bilgiler oradan taşıp adeta kaynağından feyzân edip ırmağa dönüşen bir akarsu gibi dilinden akarak irşada muhtaç gönülleri sulayacaktır. Onun bu ifadesi Kur’an ve sünnete istinâd etmektedir. Nitekim “Allâh’tan korkun, Allâh size öğretir”⁴⁵² âyetini Elmalı *“Allâh’dan korkunuz, ikabından korununuz, vikayesine giriniz. Allâh size daha ziyade ilimler öğretecek, masalihinizi tazammun eden ahkâmını ve maârifini belletecektir.”*⁴⁵³ şeklinde tefsir etmiştir. Peygamber Efendimizin (sas) “Bildiğiyle amel eden kişiyi Allâh Teâlâ

⁴⁴⁸ Mütercim Hakkı’nın parantez içinde gösterdiği “ilm-i ledün” ifadesi beyitte lafzen geçmektedir. “Ez zebânî cümle Hak gûyed sühan Neşnevî z’îşân becüz ilmi ledün” Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s.72.

⁴⁴⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 90, (Beyt: 1821-1824) “Nârı cümle nû *Sultan Veled ve Rebabnâme* r şod der aşkı Hak Her yekî dârend ez Hak sed sebak, Çeşme-i ilmi Hudâ şod cânîşân Bî nihâyet zer berend ez kânîşân, Ez zebânî cümle Hak gûyed sühan Nişnevî z’îşân becüz ilmi ledün, Hak nümâyed hîş râ ez nakşîşân Hemçû deryâ keşte her yek dürefşân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 72/4-7.

⁴⁵⁰ Misal olarak bakınız: “Kardeş sana akıp duran hikmet ‘Tanrı Abdâli’ndendir, sana âriyettir.” (I, 3255); “Biz senin sohbetine alışmışız. Biz senin hikmet sütünle beslenmişiz.” (I, 560); “Hikmet arayan hikmet kaynağı olur, tahsilden ve sebeplere teşebbüsten kurtulur.” (I, 1063); “Gönül’ün kayıp malı olan hikmet kumaşı, ehli dilden elde edilir.” (II, 2381); “Tabiattan doğan, hayalden meydana gelen hikmet, Tanrı nurunun feyzinden nasipsiz bir hikmettir.” (II, 3202). Bu son beyitte Mevlânâ filozofların hikmet anlayışını değil dini anlamda hikmeti benimsediğini vurgulamaktadır. “Hikmet, müminin kaybolmuş malı olduğundan kimden duysa inanır, kabul eder.” (II, 3591)..

⁴⁵¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 247, (Beyt: 5775-5777) “Çûn mutî’i emr u fermânem şevî Her çi gûyem ez dil u cân bişnevî, Müşkilâtı beste keşfi tû şevd Ber zebânet hikmetem çûn cû reved, Sırrı hestîhâ turâ kereded ayân Der meyânı havfi hûd yâbî emân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 209/3-5.

⁴⁵² Bakara, 282.

⁴⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, s. 987.

bilmediklerinin ilmine varis kılar”⁴⁵⁴ anlamındaki hadîs-i şerîfi de bu beyitlerin altındaki anlayışın temelini oluşturmaktadır.

“Cenâb-ı Allâh Mûsâ aleyhisselam’a sordu ki: ‘Ey nazlı kulum! Sen bu sağlam düşünceyi benden almadın mı? Bütün bu akıl ve idrakin benden değil mi? Bilmiyor musun ki bunlar benim yanımda küçük ilimlerdir. Niçin demeysin ki benim hikmetim o hudutsuz hikmet yanında naçiz ve hakirdir. Çünkü o, bu sınırsız deryâdan bir katredir. Senin hikmetin de güneşin yanında bir zerredir.’”⁴⁵⁵

2.1.2.5.2. Deryâ-Katre

“Z’ân ki ân zi **bahri** bî had **katre** îst / Hikmeti tû pîşi in hûr zerre îst”(209/32)

“Çünkü o, bu sınırsız deryâdan bir katredir. Senin hikmetin de güneşin yanında bir zerredir.”(248/5804)

Sultân Veled bu beyitlerinde de Cenâb-ı Hakk’ın sonsuz ilmi karşısında insanın sahip olduğu/olabileceği mâlumâtın kıyaslanamayacak derecede küçük kalacağını ifade ederken deryâ ve damla metaforlarını kullanmaktadır. Deryâ/deniz edebiyatta sonsuz ve derin olanı simgelerken katre ise onun tezadı olarak ele alınır⁴⁵⁶. Bu kıyaslamada kuşkusuz Hakk’ın sınırsız ilmi deryâyâ, ona nispetle kulun bilgisi de damlaya teşbîh edilmiştir. O’nun bu ifadesi âyetü’l-kürsîdeki “.. O kullarının önlerindeki ve arkalarındaki (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar ise onun ilminden dilediği kadarından fazlasını kavrayamazlar..”⁴⁵⁷ bölümle örtüşmektedir.

2.1.2.5.3. Güneş-Zerre

Müellif yukardaki beytin devamında aynı doğrultuda bir benzetme yaparak Hakk’ın hudutsuz ilmini güneşe ve ona nispeten bir hiç mesabesinde olan insanın bilgisini zerreye benzetir. Güneş yanında zerrenin ehemmiyetsiz kalacağı gibi Allâh Teâlâ’nın nicelik ve niteliğe sığmayacak ilmine mukabil insanın ilmi ve bilgisi de nerdeyse yok hükmündedir. Deryâ- katre arasındaki tezata yapılan vurgu güneş-zerre arasında da vardır⁴⁵⁸.

2.1.2.6. Himmet: Hak Erlerinden Bir Armağan. (Nazar, Teveccüh)

Sultân Veled’e göre erenlerin himmeti insanı fânîlikten kurtarır, saf nur eder, hatta gayb erlerinin önde gelenlerinden olmasını sağlar:

⁴⁵⁴ Ebû Nu’aym, Hilye, 10/15.

⁴⁵⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 248, (Beyt: 5801-5804) “Güft Mûsâ râ Hudâ k’ey nâzenîn Nî zimen dârî tû in râyı metîn, Nî heme temyîz u aklet ez men est Çûn nedânî k’in berem kemter fen est, Çûn negûyî hikmeti men pîşi ân Hikmeti bî had büved dûn u mûhân, Z’ân ki ân zi bahri bî had katre îst Hikmeti tû pîşi in hûr zerre îst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 209/29-32.

⁴⁵⁶ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III/99-100.

⁴⁵⁷ Bakara, 255.

⁴⁵⁸ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III/ 100.

“Veyahut Hak erlerinden sana bir armağan (bir himmet) ererse cismanilikten kurtulur, saf nur olursun. Onların bakışlarıyla narın nur olur, her dikeninden yüzlerce gülistan ortaya çıkar. O ihsan sayesinde “Abdal” zümresine dahil ve bînişan olarak “gayb erleri”ne kavuşursun, yerde, gökte ne kadar mevcudat varsa, zerresinin tesbihlerini aşikar olarak işitirsin. Gözlerin perdesiz olarak Hak Teâlâ hazretlerini görür, vücudunun her zerresinden yüzlerce güneş parıldar. İnsan, cin, huri, melek iki cihanda da seninle var olur. Bendelikten kurtularak Sultân, cisminden soyutlanarak saf can olursun.”⁴⁵⁹

Müellif şehvete dayalı arzulardan ya samimi/ihlaslı bir yönelişle Hakk’a taat yolunu tutmak ya da erenlerin himmetine ermekle kurtulunabileceğini ifade etmişti.⁴⁶⁰ Birinci maddeyi fazla detaylandırmamasına rağmen Sultân Veled, “veyahut..” diyerek başladığı bu ikinci maddenin üzerinde bir hayli durmuştur. Kendisinin “Ehlullâh”ın sohbetine, onlarla birlikte geçen zamanın ne denli kıymetli olduğuna dair görüşlerine sohbet başlığında yer vermiştik.⁴⁶¹ Yukarıdaki satırlar tahlil edilince Sultân Veled’in bu konudaki görüşleri şu maddeler halinde sıralanabilir;

1. Cismanilikten tamamen kurtulma,
2. Saf nur haline gelme,
3. Diken mesabesindeki her kötü huyun yerine gülistan mesabesinde yüzlerce ahlâk-ı hasene oluşması,
4. Rical-i gaybe karışma,
5. Her zerreye varıncaya kadar mevcûdâtın tesbihini ve zikrini işitme,
6. Cisimden soyutlanarak saf can olma,
7. Nihayet perdesiz olarak Cenâb-ı Hakk’ı müşâhade ederek sultanlığa erişmek tamamen Merd-i Hakk’ın nazar ve himmetinin neticesidir.

Yine müellif erenlerin himmetinin sâlik için önemini dile getirerek onların himmetine talip olmak gerektiğini vurgulamaktadır:

“Onların himmeti”⁴⁶² seni diriltir, bu topraktan vücuda ihtiyacın kalmaz. Uyuz kimselerle sohbet edersen sen de uyuz olursun. Eğer gıdanı özden (içten) alırsan öz olursun. Haydi öyleyse iyilere katıl da sen de

⁴⁵⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 6 (beyt: 60-65) “Yâ zi merdân mer turâ bahşes resed Tâ şevî cân ü revî hûş bî cesed, Nûr kereded ez nazarişân nârî tû Sed gülîstân rûyed ez her hârî tû, Pes zi ebdâlân şevî ez dâdişân Bî nişân kerdî revî der bî nişân, Bişnevî ez zerrehâ tesbîhâ, Fâş her dem der zemîn ü ber semâ, Dîde et bîned hudâ râ bî hicâb Tâbed ez her zerreet sed âfitâb, İns ü cin hûr u melek der dû cihân Cümle kâim ez tû bâşend ey fûlân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 4/21-26.

⁴⁶⁰ “Nari hisler”e bkz.

⁴⁶¹ “Tarikatın aslı sohbet” bahsine bkz.

⁴⁶² Tercümede “himmət” şeklinde geçen kelime asıl metinde “sohbet” olarak geçmektedir.

iyi ol! hayırdan, şerden, kardan zarardan hangisini istersen, onu bulursun! Ekmeğe talipsen ekmeksin, cana talipsen cansın!”⁴⁶³

“Onun gözünde kıymetli bir kimya vardır ki, baktığı kabuklar iç olur.”⁴⁶⁴

Mesnevî Şârihlerinden Sarı Abdullah Efendi de, özellikle tarıkata yeni girmiş (mübtedî) müritlerin belli bir olgunluğa erişinceye kadar şeyhin nazarı ve himmetiyle manevi yolculuklarını sürdürmeleri gerektiğine değinmiştir⁴⁶⁵.

2.1.2.7. Yakîn Dereceleri İle İlgili Metaforlar

Yakîn, şüphe ve tereddüde meydan bırakmayan bilgidir⁴⁶⁶. Bu târif aynı zamanda yakînin ilk derecesi olan “ilme’l-yakîn” için de geçerlidir. Görmek suretiyle ulaşılan bilgi “ayne’l-yakîn” ikinci basamak olarak değerlendirilirken bizzat yaşayarak hasıl olan bilgi “hakka’l-yakîn”⁴⁶⁷ diye adlandırılır ve nihai nokta olarak değerlendirilir. İzbudak bu konuda “*yiğitliği duyup inanmak birinci derecedir. Bir yiğidin bahadırılığını görmek ikinci derece, yiğitliğin kendisinden zuhûru da üçüncü derecedir*” diye örneklendirerek meseleye açıklık getirmiş ve Hacı Bayram Velî’nin sözkonusu üç dereceyi “bilmek, bulmak ve olmak” şeklinde Türkçeleştirdiğini söylemiştir⁴⁶⁸.

Mevlânâ Mesnevî’de yakîn konusuna çeşitli vesilelerle değinmiştir⁴⁶⁹. Sultân Veled de babasının izinden giderek yakîn konusunu çeşitli metaforlarla ele almıştır ki bazıları şöylece sıralanabilir:

“Mimarî eserlerinden tanımakla bizzat kendini görmek arasında büyük fark vardır. Şükrü yaratanla şükrün zevki bir midir? Göz hakkında söylenen sözler nerede, gözün kendisi nerede? Fakat sen O oluncaya kadar buna kanaat edeceksin ki o uzun yolu bu surette kısaltırsın. Bu kadar bilgi seni nihayet

⁴⁶³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 35. (beyt: 665-668) “Sohbeti işân turâ zinde köned Bî teni hâkiyet pâyende köned, Sohbeti gergîn köned gergîn turâ Sohbeti kâfir köned bî dîn turâ, Mağz kerdî ger şevved kuvveti tû mağz Rû be nağzân râ tâ kerdî tû nağz, Her çi mî cûyî hemânî ey püser Ez şerr u ez hayr u ez nef u zi zarar, Ger tû nân râ tâlibî nânî yakîn Ver tû cân râ tâlibî cânî yakîn” Değirmençay, age., s. 28/2-6. Ayrıca Konya yazma eserler kütüphanesi no: 2135’ te kayıtlı nüshada da aynı şekilde “himmet” değil “sohbet” şeklinde (DSCNO: 028)

⁴⁶⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 38. (beyt: 737) “Kîmyâyî nâdir ender çeşmi ôst Mağz kereded ziân nazar peyveste pôst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 30/25.

⁴⁶⁵ Ülker Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, s.207, (doktora tezi), İstanbul, 2002.

⁴⁶⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 252.

⁴⁶⁷ Yılmaz, aynı yer.

⁴⁶⁸ İzbudak, *Mesnevî-i Şerif Tercümesi*, s. 91.

⁴⁶⁹ Örnek olarak bakınız: “O zan ve şüphe doğuran sözleri, hakikat ve yakîn haline getirir.” (I, 546); Onlar, ilmin kabuğundaki nakşı bırakmışlar, Aynel yakîn bayrağını kaldırmışlardır” (I, 3493); Ateşin varlığını sözle bildin, bu varlığa sözle yakîn hâsil ettinse pişmeyi iste, sözde kalma. Yanmadıkça o bilgi Aynel Yakîn değildir. Bu yakîn’i istiyorsan ateşe dal.” (II, 860-861); “Onlar yakîn ilmini bilmiyorlarsa onlara karşı bu buğuz, bu hilekârlık, bu kin ne?” (II, 3103); “Ey bilgi sahibi, bilgi insanı görüğe götürür. Dünyadakiler yakın sahibi olsalardı cehennemi gözleriyle görürlerdi.” (III, 4123); “Ey takva sahiplerinin imamı, bu hayallere kapılanları, yakîn makamına kadar götür!” (IV, 1471); İbadet edenlerdeki doğruluk, takva ve yakîn rengi, ebediyen bakidir.” (VI, 4712)

cihanda Hakk'a kavuşturur.⁴⁷⁰ Ben sana ufacak bir işaret verdim gerisini sen kendin anla! Hatır kuşunu yönden bağımsız olan Cenâb-ı Hak tarafına uçar.”⁴⁷¹

2.1.2.7.1. Mimarı Görmek

“Kô ki bennâ râ şinâsî ez binâ / Kô ki **bennâ râ bibînî** bî ğitâ”(12/28)

“*Mimarî eserlerinden tanımakla bizzat kendini **görmek** arasında büyük fark vardır*”(16/260)

Müellif bu satırlarında, kâinâtı görerek Hak Teâlâ'yı hatırlamayı eseri görüp mimarı tanımaya benzetiyor. Nasıl ki, yaptığı eseri görerek onu yapan mimar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmak, mimarın kendisini bizzat görerek tanımakla kıyaslanamazsa aynı şekilde Hâlikımızın yarattıklarını tefekkür yoluyla kendisini tanımaya çalışmakla bizzat müşâhede etmek mukayese edilemez. O'na göre; eseri düşünüp müessire yol bulmak sadece başlangıçta kullanılabilecek bir metottur. Ona bizzat yol bulunca artık bununla uğraşılmaz. Burada eseri görmek suretiyle mimar hakkında bilgi sahibi olmak “ilme'l-yakîn” seviyesini, bizâtîhi mimarı görmek ise “ayne'l-yakîn” seviyesini temsil etmektedir.

“Dîdâr-ı Hakk'a mum olan kimsenin ilme, derse ihtiyacı kalmaz. Söz, kör yolcular, ahmaklara akıl öğretmek içindir. Alim ve akıllı kimse sözü bırakır, hatırandan ilminden başkasını çıkarır. Bilmediğin kimselerin evlerini bilenlerden sormaz mısın? Nasıldır, ne biçimdedir, yüksekliği ne kadardır? Daima onun özelliklerinden sorarsın ve bu sözlerden doymaz, usanmazsın. Sonra o eve geldiğin zaman onun vasıfları sana açıkça görünür (derhal tanırırsın). Gördükten sonra da artık o ev hakkında bir şey sormaya lüzum görmezsin. Çünkü her tarafını açıkça görüyorsun. Bundan sonra söz yerine göz geçer. Bunu can u gönülden anla!”⁴⁷²

2.1.2.7.2. Adres Sormak

“Hâneî k'ân râ nedîdî ey fûlan / Nî ki **vasfeş râ bipürsî** ez kesân”(94/28)

“*Bilmediğin kimselerin evlerini [târifini] bilenlerden sormaz mısın?*”(115/2447)

⁴⁷⁰ “Hem bu dünyada hem de ahirette” anlamında bir bölüm orijinalde var fakat tercümede yer almamış. Bir sonraki dipnota bakınız.

⁴⁷¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 16, (260) “Kô ki bennâ râ şinâsî ez binâ Kô ki bennâ râ bibînî bî ğitâ, Kô şükr sâz u kücâ zevkî şükr Kô hadîsi çeşm u kô nûrî nazar, Lîk tâ ânet şoden bâ in bisâz Tâ şevêd kûteh çünân râhî dirâz, Fehmî in âncâ resâned ahiret Hem der in dünyâ vü hem der ahiret, Remzî ki güftüm bâkî râ bidân Murğî hâtır râ sûyî bî sûy perrân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 12/28-31, s. 13/1.

⁴⁷² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.115, (Beyt: 2444-2452) “Her ki kereded mahremi dîdârî Hak Key şevêd ô tâlibi ilm u sebak, Güft ü gû ez behri kûrânî reh est Tâ şevêd âkıl her ânkô ebleh est, Merdî bînâ güft ü gû râ pey köned Gayrî bîneş râ zi hâtır tay köned, Hâneî k'ân râ nedîdî ey fûlan Nî ki vasfeş râ bipürsî ez kesân, Tâ çi nev'est vü çigüneş sâhtend Sakfî ân râ tâ çi had efrâhtend, Dâimâ ez çûniş cûyî nişân Hîç seyrî nebûdet ez güftî ân, Çûn der ân hâne der âyî ba'dez ân Vasfhâyî ân şevêd pîşet ayân, Mûnkatî' kereded sūhan der vakti dîd Çûn nūmāyed rûyî nakş nâ pedîd, Ba'dez ân dîdest ber cāyî sūhan Ez dil ü cân nîk in râ fehm kōn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 94/25-28, s. 95/1-5.

Sultân Veled Hakk’a vuslat yolunu aramayı ve bu uğurda çabalamayı adres sormaya benzetirken “Bilmediğin kimselerin evini bilenlerden sormak” tabirini kullanır. Evi soran kişi onunla ilgili tüm ayrıntıları öğrenmekte ısrarcıdır. Zira ancak sorup öğrendikleri neticesinde, anılan eve geldiği zaman maksadına erdiğini anlayabilecektir. Bu adres sorma meselesi de yine “ilme’l-yakîn”e delâlet etmektedir.

2.1.2.7.3. Evi Görmek

“Çûn der ân hâne der âyî ba’dez ân / **Vasfhâyî ân şeved pîşet ayân**”(95/3)

“Sonra o eve geldiğin zaman onun vasıfları sana açıkça görünür (derhal tanırsın).”(115/2450)

Müellif anlatımının bu noktasında, sorup öğrendikleriyle gelip bulduğu evi gören kişinin artık evle ilgili bir şey sormaya ihtiyacının kalmayacağı örneğiyle bize “ayne’l-yakîn” derecesine eren birinin artık “ilme’l-yakîn” boyutunu geçtiğini ve buna asla muhtaç olmayacağını ifade etmektedir. Zira “görünen köy kılavuz istemez” atasözü bu anlamda meşhur olmuştur.

Sultân Veled konuşmanın ve suallerin kavuşuncaya kadar bir önem arzettiğini, matlûbu gördükten hele vuslat gerçekleşikten sonra artık ilmin, soru-cevapların bir kıymetinin kalmadığını misallerle sunar.

Sultân Veled’in bu beyitlerde vurguladığı sevgili hakkında konuşma ve sualler sorma ilme’l-yakîn” mertebesini, onu görme aşaması ise “ayne’l-yakîn” derecesini ifade etmektedir. Aşağıda yer alan kavuşma/vuslat ise artık tasavvufta son nokta olan “Hakka’l-yakîn” makamının bizzat kendisidir.

*“O sevgiliye ulaşıncaya kadar onu bulmak üzere çok sualler sormuştun. Onunla şerefledikten sonra bu sözlere lüzum kalır mı?”*⁴⁷³

Müellif o makamda erişilen lezzetin sınırsızlığını, sevgiliyle yaşanan hallerle misallendirir. Fânî vücuttan geçerek ikilikten birliğe ermekten daha üstün bir halin düşünülemeyeceğini belirtirken güneş ve hane örneğiyle konuyu farklı bir zaviyeden ele alır:

“Onun elinden bir kadeh içersen, gönlünün ve rûhunun neşesi yüz kat artar. O tatlı dudaklara bir buse kondursan ağzın şeker gibi tatlanır. Hele onu bir nefes kucaklasan, ebedî zevk ve neşe içinde yaşarsın. Yari bir kere idrak ettiğin zaman o lezzete sınır düşünülemez. Arada başka bir hal meydana gelirse o, hayır ve şer bütün şeylerin üstünde olur. O nedir ki? Bu bedenden soyunup tek vücut olmak, ikilikten geçip bir can olmak. Gerçi ev içine giren güneşin ışığı güneşten ayrı görünür. Fakat o (hane) ortadan yok olduğu zaman bu ışık onunla birleşir. Ayrılık gayrılık kalmaz. Başlangıçta nasılsa gene öyle olur.

⁴⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 116, (Beyt: 2453) “Kem sühan kerdî çû didâret şeved Key büved cüsten çû Hak yâret şeved” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 95/6.

Hane perdesi (ten perdesi) ortadan kalkınca iki nur birleşir. O halet dil ile târif olunamaz. Bunun gibi yüzlerce açıklamanın ötesindedir. O halet (mahv) haletidir. Mahvol ki sana onu can u gönülden açıklayayım.”⁴⁷⁴

2.1.2.7.4. Tek Vücut/Bir Can Olmak

“Ân çi bâşed yek şoden bî in beden / Ez düvî bigüzeştên u **yek cân şoden**”(93/30)

“O nedir ki? Bu bedenden soyunup tek vücut olmak, ikilikten geçip bir can olmak.”(114/2412)

Sultân Veled bu kısımda yarı idrak etmeyi, onunla hemhal olmayı sınırsız bir lezzet kaynağı ve “ikilikten geçip bir can olmak” şeklinde niteler. Bu eşsiz hali yakalayabilmek içinse tek şart bu fânî benliğin aradan çıkmasıdır. Bu halin öncesinde tâlibin, yar ile ve onun hanesiyle ilgili sualler sorarak “ilme’l-yakîn” mertebesinde edindiği bilgileri, yarin evini ve hanesini görünce “ayne’l-yakîn” seviyesine çıkmıştı. Şimdi ise onunla olan birlikteliği ve kendi varlığından geçerek yalnızca onun kalışı mellifin deyişiyle “tek vücut” veya “bir can olmak” Hakka’l-yakîn olarak nitelendirilebilir.

2.1.2.7.5. Yar Elinden Kadeh İçmek

“Ger könî nûş ez kefi ô yek kadeh / Der dil ü cânê sed ferah”(93/25)

“Onun elinden bir kadeh içersen, gönlünün ve rûhunun neşesi yüz kat artar” (114/2407)

“Bardak ve içki bardağı” anlamında olan kadeh yerine dîvân edebiyatında daha çok câm kullanılır.⁴⁷⁵ Dolu kadeh sevgilinin dudağına benzetilir. İnsanı mest etmesi noktasında aralarında bağ kurulur.⁴⁷⁶

2.1.2.7.6. Dudağa Bûse Kondurmak

“V’er dehî bûsî ber ân şîrîn lebân / Pür şeker kered turâ kâm u dehân”(93/26)

“O tatlı dudaklara bir buse kondursan ağzın şeker gibi tatlanır” (114/2408)

Dîvân edebiyatında sevgilinin dudağına buse kondurmak, ebedî hayat kazandırması, uğruna can verilmesi, tatlılığı⁴⁷⁷ vb. hayli geniş bir yelpazede ele alınır da müellif burada

⁴⁷⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.114, (Beyt:2407-2418) “Ger könî nûş ez kefi ô yek kadeh Der dil ü cânê sed ferah, V’er dehî bûsî ber ân şîrîn lebân Pür şeker kered turâ kâm u dehân, Hâssa ô râ ger be ber gîrî demî Şâd kerdî vü nişînî bî gamî, Yâr râ çûn yâr âyed der kenâr Hiç nebüved lezzeti ân râ kenâr, V’er reved ender meyân hâlî diger Ân büved berter zi hayr u hem zi şer, Ân çi bâşed yek şoden bî in beden Ez düvî bigüzeştên u yek cân şoden, Hemçünân ki tâbî hûr ender serâ Mî nümâyed der serâ ez hûr cüdâ, Çûn serâ kered harâb ân nûrî ô Yek şevêd bâ nûrî hûr bî pûşt u rû, Hemçünân kered bûd z’âğâz kâr Bî hicâbî hânehâ bâ nûru yâr, Âncünân hâlet neyâyed der zebân Hest ân hâlet verâyî sed beyân, Âlemi mahvest ü kû mahvî ki men Şerhi ân râ gûyemeş bî cân u ten” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 93/25-32, s. 94/1-3.

⁴⁷⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s. 82.

⁴⁷⁶ Pala, İskender, aynı yer.

özellikle tatlılığını vurgulamıştır. Gerek bu ve gerekse de önceki beyitle mâşukun âşıkına yönelik olumlu her hal, hareket ve ihsanı ile ona yakınlık göstermesinin ne kadar değerli olduğu işlenmekte, kademeli olarak giderek artan yakınlıkla kulun Hakk’a peyderpey yaklaşması arasında benzerlik kurulmaktadır.

2.1.2.7.7. Kucaklaşmak

“Hâssa ô râ ger be ber gîrî demî / Şâd kerdî vü nişînî bî gamî”(93/27)

“Hele onu bir nefes kucaklasan, ebedî zevk ve neşe içinde yaşarsın.”(114/2409)

Müellife göre; yar ile kucaklaşmak ise artık vuslatın nihâi noktasıdır. Bunu tavsîf ve târiften diller aciz kalır. Sultân Veled’in yukarıdan beri anlatageldiği ilim mertebeleri “yar elinden kadeh içmek”, “dudağa buse kondurmak” ve nihayet “yari kucaklamak” ile son noktaya ermiş yani “Hakka’l-yakîn” mertebesi gerçekleşmiş olmaktadır. Yaşanan bu hal yakîn mertebelerinin en üstünüdür ve artık önceki iki mertebenin burada bir değeri kalmamıştır.

2.1.2.7.8. Ceviz

Sultân Veled Rebâbnâme’nin başka bir yerinde ise ceviz metaforuyla konuya değinir. Kabuk mesabesinde olan sözün önemi cevizin içine ulaşıncaya kadardır:

“Aslolan didârdır, söz onun bir uzantısı. Görmek söze nispetle içtir. Söz kabuk düzeyindedir. Çünkü iç kabuktan kurtulduktan sonra ‘kabuğa lüzum kalmadı’ diyerek atarlar. Kabuk iç için lazım ve ondan dolayı kıymetlidir. Yoksa içsiz kabuk bir pula bile değmez. Kabuk evvelce o içi saklıyordu. İç yetişip olgunlaşınca kabuğun içe perde olmaktan başka işi kalmadı.”⁴⁷⁸

Müellif bu beyitlerinde “Hakka’l-yakîn” mertebesini ceviz içinin bal ile karışmasına benzetmekte ve artık kabuğa ihtiyaç olmadığını dile getirmektedir. Olgunluğa ermiş ve beşerî alakalardan sıyrılmış sâlik dış kabuklarını teker teker geride bırakıp sadece özü kalmış cevize benzetilirken burada cevizin tatlıya karışması ise o sâlikin Hakk’a vuslatına denk düşmektedir:

⁴⁷⁷ Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, Osedam, II/314-316.

⁴⁷⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 116, (Beyt: 2457-2460) “Asl didâr est ü güften fer’i ôst Dîd çûn mağz est ü güften hemçû pöst, Çûnki mağzi cevz birûn şod zi pöst Pösteş râ efkenend ey mağzi dôst, Pöst behri mağz mî bâşed azîz V’er ne bî mağzi nîrezed yek peşîz, Pöst evvel hâfızı ân mağz bûd Mağz çûn nikû resîd u der füzûd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 95/11-14.

“Artık onun içe örtü olması, birlikte bulunması hoş görülmez. Cevizin içi yetişip de olgunlaştı mı gayrı onun üzerinde o kabuğun bulunması lüzumsuzdur. Kabuğu içten ayırmalıdır ki, iç gitsin bal ile karışsın. Daima tatlıya eş olsun. ondan sonra orada kabuğun yeri kalmaz.”⁴⁷⁹

2.1.2.7.9. Yakîn Deryâsı

“Gevheri bahrî vü hem **bahrî yakîn** / Perde-i hüsnî tû şod çerh u zemîn”(20/17)

“Deniz cevherisin belki yakın deryâsısın yerle gök senin güzelliğine engel olur.”(25/462)

Müellif bu beytinde “Hakka’l-Yakîn” derecesine eren kişiyi artık kendi varlığından sıyrılarak Hakk’ta fânî olması sebebiyle deryâ olarak niteler. Zira öncesinde bir katre misali kendi başına olan kul giriştiği mânevî yolculuk sonunda artık kendini denize atmış ve nihayetsiz bir ummanın parçası olmuştur. Artık ona deryâ denmesinde bir beis kalmamıştır.

2.1.2.7.10. Yakîn Nuru

“Bîned ender sûreteş Hak râ mübîn / Çünki dâred der derûn **nûri yakîn**”(22,/25)

“O surette Hakk’ı âşikâr görür. Çünkü kalbinde yakın nuru vardır.”(28/523)

Sultân Veled bu dizelerinde mânevî görüş sahibi olan kulu yakîn nûruna sahip olmakla tavsîf eder. Zira diğer insanlar zâhire/ dış görünüşe göre hareket ederken bu nura sahip olan kişinin nazarı tamamen bâtına/ iç âleme yöneliktir. Sözkonusu görüşe sahip olabilmek ise ancak kulun çalışmasına ve kulun bu gayretine Hakk’ın ihsanıyla karşılık vermesine bağlıdır. Yakîn nuruyla bakmak bir anlamda Hakk’ın gözüyle bakmaktır. Zira hadîs-i kudsîde Allâh Teâlâ’nın kulun gören gözü olmasına değinilmiştir.⁴⁸⁰

“Kesin bilgi (yakîn), şeyh-i kâmil, hüsnüzanlar da (iyi düşünceler) derece derece onun müritleridir.”⁴⁸¹

2.1.2.7.11. Şeyh-i Kâmil

“Yakîn **şeyh-i kâmil** est vü zanhâyı nîkûyi râst mürîdânı ôyend ale’t-tefâvût”(188/21)

“Kesin bilgi (yakîn), şeyh-i kâmil, hüsnüzanlar da (iyi düşünceler) derece derece onun müritleridir.”(226)

Müellif bu satırlarında, kendi cevelân meydanları olan tasavvuftan bir benzetme ile konuya açıklık getirmekte ve yakîn bilgiyi zan ifade eden bilgiden kesin surette ayırmaktadır.

⁴⁷⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 116, (Beyt: 2461-2464) “Pôst ez ân pes cüz hicâbı mağz nîst Bûdeneş bâ mağzı diğer nağz nîst, Çünki mağzı cevz puhte şod temâm Nîst ber vey lâyık ân kışr ey hümâm, Kışr râ bâyed cüdâ kerdên zi mağz Tâ reved ender asel ân mağzı nağz, Tâ ki bâ helvâ şevêd dâim karîn Nîst ez ân pes kışr râ güncâ yakîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 95/15-18.

⁴⁸⁰ 238 no’lu dipnota bkz.

⁴⁸¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 226.; Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 188/21.

O'nun bir portre gibi muhataplarının önüne serdiği bu manzarada yakîn bilgi adeta postuna kurulmuş bir şeyh, diğer zan bildiren görüşler ise yakîne olan uzaklık ve yakınlık durumlarına bakılarak şeyhin yanında yer alan kıdemli/kıdemsiz bağlılarıdır. Post kâmil şeyhin hakkı olduğu gibi kıymet de ancak yakînidir.

2.1.3. Rebâbnâme’de Seyr u Sülûkle İlgili Metaforlar

Bu ana başlık altında seyr u sülûk ile ilgili terimler alt başlıklar olarak ele alınacak ve Sultân veled’in Rebâbnâme adlı eserinde mezkûr terimlere dair olduğunu düşünülen metaforlara yer verilecektir. İlerleyen bölümlerde seyr u sülûk, “manevî yolculuk” adı altında müstakil bir alt başlık olarak da ele alınacağından konuyla ilgili açıklama o kısımda yapılacaktır.

2.1.3.1.1. Evliyâ

Erkek ismi olarak da kullanılan “velî” kelime olarak; sahip, bir çocuğun her türlü hal ve hareketinden sorumlu olan kişi, ermiş, eren anlamlarına gelir. Ayrıca Allâh’ın 99 güzel isminden biridir⁴⁸². İstilahî anlam olarak ise velî; Cenâbı Hakk’ın zât ve sıfatlarına dair bilinmesi mümkün olan şeyleri bilen, ibâdet ve taat hususunda devamlı, günâhlardan sakınan, lezzet ve şehvetlerden yüz çevirmiş, dünyaya sırtını dönmüş, ahirete yönelmiş ve daima Mevlâ’nın zikrinde olan kişidir⁴⁸³. Evliyâ kelimesi ise bunun çoğuludur.

Velî, Cenâb-ı Hakk’ın gözetip, koruduğu ve mânevî bakımdan kendisine yakın kıldığı kimse anlamına da gelir⁴⁸⁴. Bu kısa açıklamadan sonra Sultân Veled’in eserinde velîler hakkında yaptığı metaforlara geçmek yerinde olur.

2.1.3.1.1.1. Pişmiş

“Hîç ber vâsıl medân çîzî harâm / Kô zi hâmî rest ü **puhte şod** temâm”(29/16)

“Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! *Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir*”(37/698)

Müellif velîlerden bahsederken onların hamlıktan kurtulmuş, tamamen “pişmiş” olduklarını söylemektedir. O’na göre; velîler Hak aşkıyla girdikleri süreçte adeta dalında, güneşin karşısında yetişen meyve gibi yavaş yavaş olgunlaşmış ve nihayet son derece mükemmel şekilde pişmişlerdir. Kendilerinde hamlıktan eser kalmamıştır.

⁴⁸² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1336.

⁴⁸³ el-Kârî, *Şerhu’l-Emâlî*, s. 73.

⁴⁸⁴ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 90.

2.1.3.1.1.2. Eksilmeyen

“Kuvveti pâyeş şevde der râhı râst / **Merdi âşık hîç ez çîzî nikâst**”(29/19)

*“Ayakları doğru yolda metin adımlarla yürür. Âşık olan **mert**, hiçbir şeyden eksilmez.”*(37/701)

Sultân Veled Hak erlerini, kendilerine yanlışların zarar veremediği, onların olgunluklarına bir hâlel getiremediği büyükler olarak tanımlar. Ama o büyük zatlar bırakın yanlış şeylere çok düşmeyi ya çok az düşerler veya hiç düşmezler. Çünkü sürekli bir murakabe ve kendilerini kontrol halindedirler ve bu hususta da oldukça hassastırlar. Nadiren düşebilecekleri hataları da müellif bu şekilde ifade ederek kendilerine bu durumun bir zarar veremeyeceğini, büyüklüklerine eksiklik getirmeyeceğini beyan ediyor. Kuşeyrî de, velilerin peygamberler gibi masum olmadıklarını ancak Allah Teâlâ tarafından günah işlemekten muhafaza buyurulduklarını ifade eder⁴⁸⁵.

2.1.3.1.1.3. Yangın

“Nârı endek râ küşende keşt bâd / **Nârı bî hadd** râ fezâyed ey cevâd”(29/20)

“Rüzgar az ateşi söndürür, fakat çok ateşi söndüremez aksine daha ziyade kızıştırır.”(37/702)

Sultân Veled velileri büyük ateşe/yangına benzetmektedir. Rüzgarın esmesi küçük çaplı ateşler için bir sorun teşkil edebilir, onları söndürebilirse de büyük ateşlere, hele orman yangınlarına asla zarar veremediği gibi bilakis onların daha kuvvetlenmelerine sebep olur. Burada kulların işleyebileceği bazı hatalar ve günâhlar rüzgara, kullar ise rüzgar karşısındaki ateşe benzetilmiştir. Küçük ateş sıradan müminleri temsil ederken büyük ateş ve yangın kâmil insanları, velileri simgelemektedir. Sıradan müminler küçük günâhlarla bile helake sürüklenebilirken büyükler kazara düştükleri bir hatadan sonra öyle bir tevbe ve yönelişle rablerine dönerler ki belki eskisinden çok daha mertebeleri yükselir. İşte müellif ateş ve rüzgar benzetmesiyle bizlere bu gerçeği resmetmektedir.

Sultân Veled çıra ve yangının rüzgardan etkilenmelerini karşılaştırdıktan sonra deryâ ve Anka kuşuyla da görüşünü açıklamaya çalışır;

“Deryâ leşten pis olur mu? Hiç leş yiyen Anka gördün mü? Anka ezkaza leş yese bile onun halini bilenler yanında dereceden düşer mi? O gene Kaf Dağı üzerindeki Anka’dır. Saf deryâ bir hayırsızlık yüzünden bulanır mı?”(38/715-717)

ve konuya Mevlânâ’dan da delil getirir:

⁴⁸⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 647.

“Nasıl ki Mevlânâ Efendimiz, o mükemmel ilim sahibi zat buyurmuşlardır: ‘Eğer velî zehir yese bal olur, fakat bir talip yese budalalık eder.’”⁴⁸⁶

2.1.3.1.1.4. Şehzâde

“Evliyâ şehzâdegân u halk ged / **Bahri bî haddend** u halkân habsi hadd”(129/30)

“Evliyâ şehzadeler gibidir, halk onlara tabi olmuştur. Onlar nihayetsiz deryâdır, halk sınırlı bir daire içinde hapistirler”(162/3604)

Müellif, hükümdar oğlu, prens⁴⁸⁷ anlamındaki “şehzâde” tabirini velî kullar için kullanır. Nasıl ki halkın şehzâdeye bağlılığı hükümdara olan saygılarından kaynaklanmaktaysa insanların velî kullara tabi oluşları da Hak Teâlâ’ya olan inanç ve teslimiyetlerinden neşet etmektedir. Bu teşbîhte Cenâb-ı Hak padişaha, onun sevgi, yakınlık ve himayesine ermiş velî kul ise şehzâdeye benzetilmiştir. Velî bu aidiyeti her şeyini Hakk’a vererek kazanmıştır.

Şem’î Efendi Mesnevî şerhinde, Mevlânâ’nın şehzadeler kıssasıyla Evliyâdan, onların hallerinden ve ıstılahlarından haber verdiğini izah etmektedir⁴⁸⁸.

2.1.3.1.1.5. Deryâ

Yukarıdaki beyit

Müellif kâmil erleri denize/deryâyâ teşbîh etmektedir. Müminler îmânlarındaki sağlamlık, yakın derecelerindeki üstünlüklerine göre; pınar, havuz, göl gibi aşamalı bir tasnife tabi tutulacak olursa elbette bu büyükler deryâyâ hatta okyanuslara benzetilebilir. Şu halde onların her biri öyle muazzam deryâlardır ki içine düşen nâhoş şeyler çok bile olsa onu pisletemez. Tabi ki bunun da belli bir sınırı vardır. Kâmil kullar böyle bir düşünceyle günâhlara dalmayı akıllarından bile geçirmez aksine hadîs-i şerifte işaret buyurulduğu üzere⁴⁸⁹ harama düşmeme konusundaki hassasiyetleri sebebiyle şüphelilerden bile kaçınırlar.

2.1.3.1.1.6. Ankâ

“Murgi **ankâyî** vü câyet kûhi kâf / Dâimâ âncâst pervâz u tavâf”(16/27)

⁴⁸⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 38, (beyt: 715-719) “Key şevêd deryâ zi her murdârî hôr Hiç ankâ dide î murdârî hôr, Ver hôred murdâr ankâ nâgehân Key şevêd ô hôr pîşi âgehân, Ô hemân ankâ büved ber kûhi Kâf Key zi dürdî tire kereded bahri sâf, Âncünân ki güft Mevlânâyî mâ Ân kebîr u kâmil u dâneyî mâ, Ger velî zehrî hôred nûşî şevêd Ve’r hôred tâlib siyeh hûşî şevêd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 30/2-6.

⁴⁸⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1151.

⁴⁸⁸ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 332.

⁴⁸⁹ “Şüphesiz ki haram da bellidir, helal de bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan bir çoğu bunları bilmezler. Bu durumda kim şüpheli şeylerden kaçınırsa dinini de, ırzını da korumuş olur. kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur. tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberinizi olsun her melikin bir koruluğu vardır, Allah’ın koruluğu da haramlardır...” Buhari, İmân, 39, Büyü’ 2; Müslim, Müsâkât, 107.

“Sen **Ankâ**’sın, yerin de **Kaf Dağı**’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima *üstedir*.”(20/358)

Sultân Veled’in burada “**ankâ**”⁴⁹⁰ tabirini velîlerin büyüklüğünü ifade bağlamında kullandığı görülmektedir. Müellif, ankâ gibi efsaneler kahramanı bir kuşun, kazara sair yırtıcı kuşlar gibi leşten bir parça almasıyla namına bir hâlel gelmeyeceği düşüncesindedir. O buradan hareketle; Hak erlerinin unutup yanılarak bir nakîsa/kusur işlediklerinde şanlarından, makamlarından bir şey kaybetmeyeceğini kendine has üslubuyla ifade etmektedir.

“Fânî olan toprak onlarla temasa gelince fânîlikten kurtulur. Bu temasla takvalıların da takvası artar. Çünkü Evliyâyı Hak Teâlâ Hazretleri kendine halîfe kıldı, meleklerle üstün kılmakla mertebesini yüceltti. Cismini topraktan, sudan yaratarak nurunu onda yerleştirdi. Bu nur sebebiyle hurilere meleklerle üstün oldular. Yüzüne melekler de, felekler de hayran oldu. Gönül nuru, nurların sırrının sırrıdır. O gönülde ne gibi düğünler şenlikler oluyor. Eğer ondaki nur yüce nur olmasaydı, melekler ona nasıl secde ederdi? Söyle, meleklerin secde ettiği ve arzuladığı nereden olacaktı?! Yerden göğe çıkmaya nasıl güç yetirecekti?”⁴⁹¹

2.1.3.1.1.7. Halîfe/Varis

“Çûn velî râ Hak **halîfe-i hîş** kerd / Ez melâik berd pîş u bîş kerd”(72/12)

“Çünkü Evliyâyı Hak Teâlâ Hazretleri kendine **halîfe** kıldı, meleklerle üstün kılmakla mertebesini yüceltti”(90/1829)

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de insandan halîfe olarak bahsetmiştir.⁴⁹² “Birinin yerine geçen kimse”⁴⁹³ anlamına gelen halîfe günümüzde daha çok Peygamberimizden sonra müslümanlara önderlik etmiş Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyAllâhu anhüm) için kullanılmaktadır. Sonrasında Emevîler, Abbâsîler derken Yavuz Sultân Selim (ö. 926/1520) ile Osmanlılara geçen halîfelik müessesesi cumhuriyet döneminde kaldırılınca kadar padişahlar tarafından temsil edilmiştir.

Tasavvufta ise kâmil olan ve olmayan halîfe⁴⁹⁴ kavramlarına rastlamaktayız. Kâşânî’nin verdiği bilgilere göre; kâmil halîfe, kendi hakîkatı aracılığıyla Hak’tan yardım alıp yaratılmışlık yönüyle halka verir. Kâmil olmayan ise Hakk’ın nurunda istiğraka dalmak veya

⁴⁹⁰ Bu çalışmanın 203. Sayfasına bkz.

⁴⁹¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 90, (beyt: 1828-1834) “Küllî fenâhâ râ köned îşân bekâ Hem resed zîşân tükâ râ irtikâ, Çûn velî râ Hak halîfe-i hîş kerd Ez melâik berd pîş u bîş kerd, Sûreteş râ sâht ez âb u zi kil Kerd der vey ta’biye Hak nûri dil, K’ân füzûd ez nûri hûrâ vü melek Keşt hayrân ber cemâleş noh felek, Nûri ân dil sırrı sırrı nûrhâst Ender ân dil tâ çigüne sûrhâst, Ger ne bûdî nûri a’lâ ender ô Key melek sâcid şodî ender ô, Key şodî mescûd u maksûdi melek Ez zemîn key yâftî reh ber felek” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 72/11-17.

⁴⁹² Bakara/30.

⁴⁹³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 185.

⁴⁹⁴ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 237-238.

beşerîyetin noksanlıklarıyla perdelenmek suretiyle sadece bir yönü olan kişidir. Bunlar ancak peygamberler ya da kâmil halîfeler aracılığıyla Allâh'ın halîfesi olabilirler.

Bu açıklamalar ışığında anlaşılıyor ki; velîler Âdem'in (as) bu bakımdan varisleri olarak Hak Teâlâ'nın kâmil halîfeleridir ve Sultân Veled'in kastettiği kimseler de bunlardır. Bu yüksekliğin sırrı ise Hakk'ın nurunun insana yerleştirilmesinde yatmaktadır. Âdem'i (as) tüm yaratılanlara üstün kılan ve Cenâb-ı Hakk'ın halîfesi olmasını sağlayan da bu nurdur. Söz konusu nur sebebiyle, o kâmillere bağlanan kişiler de ondan pay alır ve yükseklik kazanırlar. Müellifin “*Bu temasla takvalıların da takvası artar*” şeklindeki ifadesi buna dikkat çekiyor olmalıdır. Mesnevî şarihlerinden Şem'î Efendi de velîleri “verese-i enbiyâ” yani “peygamber varisleri” olarak tavsîf etmiş ve onlara ancak bu gözle bakanların kendilerinden mânen istifade edebileceklerini beyan etmiştir⁴⁹⁵.

2.1.3.1.1.8. Hayran Olunan

“K'ân füzûd ez nûri hûrâ vü melek / **Keşt hayrân** ber cemâleş noh felek”(72/14)

“*Bu nur sebebiyle hurilere meleklerle üstün oldular. Yüzüne melekler de, felekler de hayran oldu*” (90/1831)

Sultân Veled'in yukarıdaki ifadelerinden anlaşılan diğer bir husus da; insanın Hakk'dan almış olduğu nur sayesinde meleklerden üstün olmakla kalmayıp aynı zamanda onların hayranlığını kazanmış olmasıdır. Zira melekler insanlardan çok önce var edilmiş ve nurdan yaratılmış olmalarına rağmen Adem'e secde etmekle emrolunmuşlardır. Şayet Hz. Adem'e ihsan edilen nurda bir farklılık olmasaydı ne ile meleklerle üstün olacaktı? Bunun sırrı Hak Teâlâ'nın “Ona kendi rûhumdan üfledim”⁴⁹⁶ kelim-ı şerîfinde olabilir. Müellife göre; insandaki bu güzellik ve ayrıcalık, kendisine bahşedilen nurun Hakk'a aidiyetinden kaynaklanmaktadır ki melekler ve feleklerin insana hayranlığı da bu yüzdendir.

2.1.3.1.1.9. Balık

“Men çû deryâ vü **şümâ mâhiyân** / Bâ şümâ dârem sühan bî münhiyân”(73/26)

“Ben deryâyım, siz de **balıklara** benzersiniz. Sizinle vasıtasız sohbet etmiyor muyum?” (92/1860)

Yukarıya aldığımız satırda müellif, Cenâb-ı Hakk'ın elest bezminde kullara yönelttiği hitabı izah eder. Bu esnada Hak Teâlâ hazretlerinin bir “deryâ” ve velî kulların ise “balığa” teşbîh edildiğine şahit olmaktayız. Nitekim tasavvuf edebiyatında deniz/deryâ vahdeti,

⁴⁹⁵ Öztürk, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 314.

⁴⁹⁶ Hicr/29, Secde/9, Sad/72.

damlalar ve dalgaları ise kesreti simgeler⁴⁹⁷. Bu açıklama ışığında; deryâ içindeki velî kullar, denizin damlalarına ve dalgalarına yani diğer bir tabirle “masiva”ya aldırmandan vahdet sarhoşluğuyla yaşayan balıklar mesabesindedirler. Sultân Veled daha yaratılışın başlangıcına dair bize aktardığı bu mükâlemde, sâlikleri bir anlamda vuslata teşvik etmek için olsa gerek, seyr u sülûk sonunda ulaşabilecekleri makama işaret eder. Mevlânâ da Hakk’a ulaşma gayretinde olan sâlikleri balığa benzetmektedir⁴⁹⁸.

“İnsandaki şehvani zevkler nârîdir. Nârın asıl kaynağı cehennemdir. O nâr Evliyânın nuruyla söndüğü vakit ham maddesi elbette aslına dönecektir. ‘Küllü şey’in yerci’u ilâ aslih’ (her şey aslına rücu’ eder.) Cenâb-ı Hak bu sırrı duyurmadı. Onu meydana çıkaran Adem oldu. Saf suyun dibindeki tortuyu o çıkardı. İblis’e harpsiz darpsiz galip geldi. Onu tekme vurmada yedinci kat gökten zemine attı, hakir ve zelil etti. Yükseklerden indi yerin dibine geçti. Lanet, boynuna halka gibi takıldı. Allâh’ın laneti daima ona yakın olsun. onda garip bir sır saklıydı ki söylesem akıllar dîvâne olur, akıl başsız ve ayaksız kalır. Şu halde sahte para ile gerçek paranın hükmünü veren Adem olmuştur ki iyi kötü onun aracılığıyla meydana çıktı. Sahte parayı gerçek paradan ayırdı. Böyle sarrafa kıymet biçilir mi? Çünkü karışık olsun, saf olsun, onun değerlendirmesine bir şey gizli kalmıyor. Bu kadar örtülü ayıbıyla beraber o, meleklerle bilindik görünüyordu. Meleklerin değerlendirmesine göre onun sahte parası gerçektir. Bundan dolayı ona can u gönülden talebe oldular. Hiçbir alimde o kudret yoktu ki, onun çirkin hallerini anlayıp anlatabilsin. Bu sahteliği anlayacak, görecektir kudret Adem’den başkasına verilmemişti. Bu nur Adem’den miras olarak geliyor. Onun varisleri velîler ve sâliklerdir.”⁴⁹⁹

2.1.3.1.1.10. Mihenk

“Pes **mihekk** nakd u kalb Âdem büved / Ki zi nûreş nîk ü bed peydâ şevend”(73/13)

“*Şu halde sahte para ile gerçek paranın hükmünü veren Adem olmuştur ki iyi kötü onun aracılığıyla meydana çıktı*”(91/48)

Sözlük anlamına bakıldığında; altın veya gümüşün ayarını anlamaya yarayan taş olan mihekk (mihenk/mehenk) mecâzen ele alındığında ise birinin değerini, ahlâkını anlamaya yarayan şey⁵⁰⁰ olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellif burada Âdem’in (as) mihenk olmasından

⁴⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s.111.

⁴⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 277, 309.

⁴⁹⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 91, (beyt: 1841-1854) “Hôşihâ vü zevkhâyı şehvânî ki der âdemîst nârîst ve aslı nâr düzah est. Çün nârî şehvât râ be nûri evliyâ der hûd nekôşed. Lâbüdd est ki eczâyı nâr be aslı hûd peyvended ki ‘Küllü şey’in yerci’u ilâ aslih’. İnçünîn sır râ Hudâ peydâ nekerd Gayri Âdem me orâ rüsvâ nekerd, Ta ki âdem râ zi kudret neâferîd İnçünîn sır râ nekerd izid pedîd, Dürd râ ô kerd bîrûn ziâbı sâf Geşt ber iblîs gâlib bî musâf, Zi âsumânı heftomîneş ber zemîn Bî leged endâht tâ kerdeş mühîn, Reft der tahtı zemîn ez fevk ô Kerd la’net râ çû kamerî tavkî ô, La’neti Hak dâimâ bâ ô karîn Sırrı turfa muzmar âmed ender in, Ger bigûyem aklhâ şeydâ şevend Hôşyârân bî ser u bî pâ şevend, Pes mihekk nakd u kalb Âdem büved Ki zi nûreşnik ü bed peydâ şevend, Kalbi mess ez nakdi zer kered cüdâ İnçünîn sarrâf râ nebûd behâ, Ki nemând ber mihekkî ô hafî Ger kedir bâşed ü ger bâşed safî, Bâ çünân telbîs kiân iblîs büved Kô melâik râ muallim mî nümûd, Ber mihekkîşân büved kalbi ô nikû Ziân şodend ez cân u dil şakirdi ô, Hiç dâna râ nebûde ân nazar Tâ dehed ez hâli ziştî ô heber, Gayri âdem râ neşod in fehm u did Tâ köned ân kalb râ fâş u pedîd, ZiÂdem est in nûr mverûs u revân Vârisi ân evliyâ vu rehrevân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 73/6-20.

⁵⁰⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 749.

söz ediyor. Yukarıya aldığımız bölümde iki tür mihenk olma durumu söz konusudur. Birincisi; insanda, özellikle mânevî terbiye halindeki sâliklerde bulunan beşerî arzuların ortaya çıkarılması ve nâri özelliklerinin giderilerek nûra çevrilmesidir. Bu kudret Âdem (as) ve onun zatında hakîkî varisleri olan tüm velîlere bahşedilmiş bir meziyettir. İkincisi ise; Hz. Adem'in (as) başlangıçta iyi olarak algılanan, kötülüğü meleklerce dahi anlaşılamayan şeytanın asıl yüzünün ortaya çıkmasını sağlayışıdır. Onun sayesinde iblisin rûhunun derinliklerindeki kötülük, haset, tekebbür, küfür, inat vb. adeta su yüzüne çıkmış ve Hakk'ın huzurunda son derece büyük bir edepsizliğe dönüşerek nihayet huzurdan ve rahmetten ebedîyen kovulmasıyla sonuçlanmıştır⁵⁰¹. İşte sözü edilen her iki cihetten de velîler Adem'e (as) veraseten mihek olma durumundadırlar ki onların yanında ne kötü huylar kalabilir ne de kötü huy sahipleri, kötülüklerinde ısrar ettikleri sürece, değer bulabilir.

2.1.3.1.1.11. Yiğit/Mert

“Ez çünîn **merdân** mecû zühd ü vera' / Z'ânki cüz Hak nîstîşân ez Hak tama”
(129/27)

“Öyle **yiğitten** züht ve takva arama! Onların Hak'tan umdukları yalnız kendisidir.”
(162/3604)

Sultân Veled bu beytinde velî kulu “yiğit/mert” olarak niteler. “Merd” sözlükte adam, insan, özü-sözü doğru, kabadayı, yiğit⁵⁰² anlamlarına gelmektedir. Müellifin bu kelimeyi hak edecek kişide aradığı ise gayesinin sadece Hak Teâlâ olmasıdır. Binâenaleyh velî kul; her sözünde ve sükûtunda, her hareket ve sükûnunda maksat olarak yalnız ve yalnız Allâh Teâlâ'yı görmektedir. Şu halde yaptığı her ibâdeti, zühdü ve takvası cennet umudu, cehennem korkusu veya başka bir takım garazlar saikiyle değil sırf Allâh için olan kul “yiğit” namını hak eder.

2.1.3.1.1.12. Gözlü/Gören

“Peyrevî kerdan halâik râ revâst / Z'ânki **bînâ** kôr reh râ muktedâst.” (129/31)

“Halka lâyük olan, onlara tabi olmaktır. Çünkü körler **gözlülere** ayak uydurur.”
(162/3605)

Müellif bu beyitte velîyi “gören” diğer kulları ise “kör” olarak niteler. Zira velîler Hakk'a yakınlık makamına ermişler ve hadîs-i kudsîde de buyurulduğu⁵⁰³ üzere artık onların işiten kulağı, gören gözü bizzat Cenâb-ı Hak olmuştur. Hakk'ın nuruyla hareket ettiklerinden

⁵⁰¹ A'râf, 13.

⁵⁰² Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 718.

⁵⁰³ 238 no'lu dipnota bkz.

söz, fiil ve görüşleri daima istikamet üzeredir. Bu sebeple söz konusu vasıfları haiz olmayan halk onlara tabi olmalıdır ki istikamet üzere olabilsinler.

2.1.3.1.1.13. Lider

“Z’ânki bînâ bâ seri hîd **muktedâst** / Dâimâ bâ vahyi Hakkeş iktidâst.”(130/4)

“Çünkü onlar kendi başlarının **lider**leridir, daima Hakk’ın vahyine muhataptırlar.”(162/3609)

Sultân Veled, ilhamını Hakk’tan alan velîleri kendi görüşüne uyulan “lider” olarak vasfediyor. Âyet-i kerîme’de işaret edildiği⁵⁰⁴ üzere neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda ilhama mazhar olan, ayrıca yukarıdaki hadîs-i kudsîdeki özellikleri taşıyan velî artık Cenâb-ı Hakk’ın gözetiminde ve korumasında olduğundan, dini anlamda kendisine uyulan “muktedâ/lider” olmayı hak etmiştir.

2.1.3.1.1.14. Asıl

“Her çi dilhâhi vîst ânest şer’ / **Ô asl** u şer’hâ ez vey çû fer””(130/5)

“Onun gönü ne isterse şeriatı odur. O **asıldır**, kurallar ikincil unsurlardır.”(162/3610)

Müellif, kendi arzu ve isteklerinden geçerek fenâyâ ermiş ve bütünüyle Hakk’ın emirlerine teslim olarak bekâyı bulmuş bir kulu “asıl” olarak niteler. Böyle bir kulu peygambere benzeterek ve her peygamberin şeriatının da kendi dönemlerine göre farklılık arzedişinden yola çıkarak “asl” olanın kâmil insan olduğunu, kuralların ise değişkenlik arzeden ikincil unsurlar olduğunu vurgular. Yoksa bu ifadeden dinin kurallarına uymayan, nefis ve hevasının isteklerine uymuş birinin olumsuz davranışlarına onay verildiği gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. Öyle biri zaten yukarıda tavsîf edilen “kâmil” tanımına uymaz.

2.1.3.1.1.15. Şah

“Pes ezô herçi âyed ân ez Hak büved / Key kesî râ ber çünân **şeh** dak büved””(130/9)

“Şu halde, ondan gelen her şey Hak’tan geliyor demektir. Böyle **şaha** kim itiraz edebilir?”(162/3614)

Müellif yukarıda “şehzâde” olarak nitelediği velî kulu şimdi de “şah” diye vasfetmektedir. Bu düşüncesine gerekçe olabilecek açıklamayı da beytin girişinde yapar. Her hareket ve sekenatı, tüm söz ve ifadeleri Hak Teâlâ’dan olan bir kul, bizâtîhi O’nun emri ve izniyle tüm bunları gerçekleştirdiğine göre yani fail-i hakîkî Allâh (cc) olmaktadır. Hakk’ın nezaretinde olan bu kâmil ise “şah” ünvanını hak etmektedir.

⁵⁰⁴ “Sonra da ona hem kötülüğü hem de (ondan) sakınmayı ilham edene ki” Şems, 8.

2.1.3.1.1.16. Nebî

“Ô der în âlem **yekî ez enbiyâst** / Her demeş ez Hak hezârân gûn atâst.”(130/11)

“O, bu âlemde nebilerden bir **nebîdir**. Hakk’tan ona her lahza bin hediye ulaşır.”(162/3616)

Bilindiği üzere, kendisine müstakil bir şariat verilmeyip kendinden önceki resûlün şariatını ihya eden peygamberlere “nebî” denir⁵⁰⁵. Peygamber Efendimiz (sas) son peygamber⁵⁰⁶ olduğuna ve ondan sonra da herhangi bir nebî ya da rasûl gelmeyeceğine göre insanlara dini bakımdan liderlik edecek birileri olmalıdır. İşte halkı irşâd edecek kimseler de Peygamberimize varis olma⁵⁰⁷ özelliğini hak eden gerçek alimler, mürşid-i kâmillerdir. Müellif böyle kulları adeta geçmiş ümmetlerin peygamberlerine benzeterek dinin yaşanmasına olan katkılarına da vurgu yapmıştır. Nasıl ki nebiler kendilerinden evvel gelmiş rasûlün kitabını ve uygulamalarını halka hatırlatıyor ve onları çizgiye çekmeye çalışıyorlarsa bu kutlu erler de ümmeti Muhammed’i (sas) Kur’an ve sünnet çizgisinde yaşatmaya gayret etmişler ve İslam dinini yaşadıkları dönemin gereklerine muvafık bir tarzda açıklamaya çabalamışlardır. Bu nahiye den bakınca; “Ümmetimin alimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir”⁵⁰⁸ rivayetini doğrularcasına bir vazife derûhte etmişlerdir.

2.1.3.1.1.17. Atlas

“Ânki şâh âmed çerâ bende şevêd / V’ânki **atlas** şod kücâ jende şevêd.”(130/12)

“O ki şah olmuştur niçin bende olsun? O ki **atlastır**, neden dolayı eski püskü elbise olsun?”(162/3617)

Üstü ipek, altı pamuklu kumaş⁵⁰⁹ için kullanılan “atlas” kelimesini Sultân Veled velî kullar için kullanmıştır. Eskiden herkesin kolaylıkla elde edemeyeceği fahir elbise kumaşı⁵¹⁰ olan atlas elbette alelade elbiselerle bir olamaz. Müellif kumaşların en üst sınıfını temsil eden bu ifadeyi velî kullara, eski püskü elbiseleri ise sıradan insanlara yakıştırdırken aslında aralarındaki mânevî uçuruma dikkat çekmek istemiş olmalıdır. Biri mana cihetinden doruk noktasını temsil ederken diğeri en alt seviyededir.

⁵⁰⁵ Gölçük - Toprak, *Kelâm*, s. 286.

⁵⁰⁶ “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat O Allah’ın rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” Ahzâb, 40.

⁵⁰⁷ Buhari, İlmi 10. “Alimler peygamberlerin varisleridir.”

⁵⁰⁸ Bu rivayet muhaddislerce hadîs olarak kabul edilmemekle beraber, mana cihetinden “sahîh” olduğu dile getirilerek pek çok alimin eserinde yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ* III/132 (hadîs no: 1744).

⁵⁰⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 58.

⁵¹⁰ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, C:I, s. 413.

2.1.3.1.1.18. Kutlu Okçu

“Çûn kemânı saht ender destî ôst / Ey hunugi tîrî ki ân der şesti ôst”(130/15)

“Çünkü kutlu keman onun elindedir. Onun kemanında bulunan oka ne mutlu!”(162/3620)

Müellif bu kez de evliyâyı “kutlu keman sahibi” diye metaforlaştırır. Keman “yay” anlamına gelmektedir⁵¹¹. Malum olduğu üzere okçunun görevi okun hedefe ulaştırılmasıdır. Bu benzetmede “kutlu keman” mürşidin tarikatını veya Hakk’a vuslat için uyguladığı metodu, “ok” ise söz konusu mürşide teslim olarak onun terbiyesine giren müridi temsil eder. Şu halde hedef/maksat Cenâb-ı Hakk’ın vuslatıdır. Sultân Veled böyle kâmil bir mürşidin elini tutarak vuslata talip olan müridin maksadına ulaşacağı inancıyla “onun kemanında bulunan oka ne mutlu” demiştir.

Sultan Veled’in velîlere dair bu metaforlarına ek olarak “evliyaya günahın zarar vermediği” yönünde bir düşüncesi de bulunmaktadır. Müellif bu düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

“Hîç ber vâsıl medân çizî harâm / K’ô zi hâmî rest ü puhte şod temâm”(29/16)

“Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir.” (37/698)

Sultân Veled, babası Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde yaptığı gibi⁵¹², Rebâbnâme’sinde Cenâb-ı Hakk’ın velî kullarından söz eder ve insan-ı kâmillerin helalden başka bir şey yemeyeceğini, işlemiş oldukları bazı hataların onların büyüklüğüne gölge düşüremeyeceğini çeşitli metaforlarla sunmaya çalışırken şöyle der:

“Kâmillerin yediği helalden başka bir şey olmaz. Çünkü onlarda Celâl nuru dolaşır. Yiyecek onlara ilim ve irfân olur. Vücutlarına giren her şey aşk olur. Ayakları doğru yolda metin adımlarla yürür. Âşık olan mert, hiçbir şeyden eksilmez. (onları mertebesinden düşürecek bir günâh yoktur.) Rüzgar az ateşi söndürür, fakat çok ateşi söndüremez aksine daha ziyade kızıştırır. Çıra rüzgara karşı koyamaz fakat tutuşmuş bir orman bilakis rüzgardan kuvvetlenir. Yangın ormanı sardıktan sonra kasırga da söndüremez bilakis daha ziyade alevlenmesine hizmet eder...”⁵¹³

⁵¹¹ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük.*, II/1660.

⁵¹² “Tanrı gölgeyi nasıl uzattı (âyeti) evliyanın nakşıdır. Çünkü velî, Tanrı güneşi nurunun delilidir.” (I, 425); “Velilerde Tanrı’dan öyle bir kudret vardır ki atılmış oku yoldan geri çevirirler.” (I, 1669); “Veliler, hatırlatma ve unutturmaya kadirdirler; şu halde herkesin gönlüne hâkimdirler.” (I, 1675); “Velî, zehir yese bal olur, fakat talip yese aklı kararır zarara uğrar.” (I, 2603); “Şu halde her devirde peygamber yerine bir veli vardır, bu sına kiyamete kadar daimidir.” (II, 815)

⁵¹³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 37, (beyt: 698-704) “Hîç ber vâsıl medân çizî harâm Kô zi hâmî rest ü puhte şod temâm, Her çi kâmil hored nebûd cüz helâl Z’ân ki mî kered der ô nûri celâl, Kût der vey bîneş u dâniş şevd Aşk kered her çi der cîmeş reved, Kuvveti pâyeş şevd der râhî râst Merdi âşık hîç ez çizî nikâst, Nârî endek râ küşende keşt bād Nârî bî hadd râ fezâyed ey cevâd, Key bimâned zinde ez bâdî çerâğ Bîşe î âteş ez ô

Bu benzetmede veliler orman yangınına, günahlar ise rüzgara denk düşer. O halde işlenen günah, büyük günahlardan bile olsa onu yapan velinin veliliğinin kuvvetlenmesine sebep olacağı anlamı çıkmaktadır. Temelde İslam’a ters görünen bu ifade muhtemelen, sözkonusu velinin yapmış olduğu yanlıştan sonra kendine yakışır tarzda büyük bir tevbe ile Hakk’a rücû etmesi ve Rabbinin aff u mağfiretine ermesiyle yakınlığının ve bağlılığının perçinlenmesi şeklinde anlaşılabilir.

Abdülazîz ed-Debbâğ (ö. 1132/1720) velinin günah işlemekten ziyade günah işler gibi görünebildiğini, bunun da aslında huzurda bulunanların bedbahtlığına işaret olduğunu ileri sürmektedir⁵¹⁴.

2.1.3.1.2. Mevlânâ İle İlgili Metaforlar

Sultân Veled babası Hz. Mevlânâ’yı eserinde fırsat buldukça anar ve sitayişle yâd eder. Bu yâd ediş, bir oğlun babasını sıradan bir yâd-ı cemîli şeklinde değil de daha ziyade, derecesine ulaşılması hakîkaten zor büyük bir insan-ı kâmilin anılması gibidir. Aşağıdaki satırlar bunu açıkça göstermektedir:

“Hani Cenâb-ı Mevlânâ gibi bir “Rüstem” ki onun sema üzerinde yüz geniş dünyası var; ucu bucağı bulunmayan felekler üzerinde meleklerden hesapsız askeri var. O Sultânın tahtı arş-ı a’lâdır, levh üzerine kalemden binlerce çeşit rakam çeker ki haddi hesabı bilinmez. Daima Allâh’ın emirlerini yazar. Sekiz cennetle yedi cehennem onun önünde konmuş bir ayna gibidir. Cennetliklerin cennetteki, ateş ehlinin duman içindeki suretleri, iyi-kötü, dost-düşman her birinin rütbesini o aynada görür. Sonra her sınıf için yüz türlü makam son saftan tut da (mihrapdaki) imama kadar hayırdan, şerden, enginden, yüksekten sayısız makamlar ki ayrıtısına girişirsem uzun sürer, söz kirişi kırılır da sazdan olurum.”⁵¹⁵

2.1.3.1.2.1. Rüstem

“**Rüstemî** mânend Mevlânâ kücâst / Ki ôrâ sed arzı vâsi’ ber semâst”(33/12)

“Hani Cenâb-ı Mevlânâ gibi bir “**Rüstem**” ki onun sema üzerinde yüz geniş dünyası var”(42/805)

dâred ferâğ, Hîzomi bişe k’ez âteş der girift Bâd kerd ân râ füzûn u ber girift” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 29/16-22.

⁵¹⁴ Debbâğ, Abdülazîz, *el- İbrîz*, I/187, ter: Celal Yıldırım, Demir Kitabevi, İstanbul, 2006.

⁵¹⁵ Sultan Veled, *Rebabnâme*, s. 42 (beyt: 805-814) “Rüstemî mânend Mevlânâ kücâst Ki ôrâ sed arzı vâsi’ ber semâst, Bî aded dâred ô sipâh ez melek Ber seri meydâmî bî hadd felek, Tahtı ô arş est ü ber levh ez kalem Mî keşed herdem hezârân gûn kalem, K’ân neyâyed der şümâr u der aded Mî nevîsed dâim ez emri Ehad, Heşt cennet heft düzah pîşi ô Hemçû âyîne nihâde pîşi rû, Sûreti ehli cinân ender cinân Sûreti ehli cahîm ender duhân, Rütbeti her yek şode peyda ez ô Ez bed u ez nîk u ez yâr u adû, V’ângehân her sınıf râ sed gûn makâm Nev’ nev’ ez saffî âhir tâ emâm, Der şümer neâyed makâmâtî ki hest Ez şerr u ez hayr u ez bâlâ vü pest, Ger kõnem men şerh ân kereded dirâz Târi güften bikesled mânem zi sâz” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 33/12-21.

Acem destanı Şehnâme'nin meşhur kahramanı, cihan pehlivanı, Sultân Zâl oğlu Rüstem.⁵¹⁶ Müellifin, bu bölümde babasını tavsîf ederken Pers imparatorluğunun hem saltanatı, hem uzun ömrü hem de gücü kuvvetiyle destanlara konu olmuş büyük bir kahramanın adıyla “Rüstem” diyerek takdim etmesi Mevlânâ'nın tarikat ve tasavvufta eşsizliği ve üstünlüğü yönündeki düşüncesini ortaya koymaktadır. Rüstem'in topraklarının genişliğine mukabil Mevlânâ'nın sema üzerindeki yüz geniş dünyası, onun askerlerinin çokluğuna karşılık olarak ise Hudavendigâr'ın meleklerden sayısız askerlerini anışı da benzetmenin diğer tamamlayıcıları gibidir.

2.1.3.1.2.2. Tahtı “Arş” Olan Sultân

“Tahtı ô arş est ü ber levh ez kalem / Mî keşed herdem hezârân gûn kalem”(33/14)

“O Sultânın tahtı arş-ı a'lâdır, levh üzerine kaleminden binlerce çeşit rakam çeker ki haddi hesabı bilinmez”(42/807)

Tavan, çardak, taht, sedir gibi anlamlara gelen “arş” kelimesi göğün en yüksek tabakası olarak kabul edilir. Kutsal varlıkların lâîk olduğu en yüksek mekan olarak sembolleşmiştir.⁵¹⁷ Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde arştan söz edilir.⁵¹⁸ Burada Sultân Veled muhterem babaları Hz. Mevlânâ'nın mânâ iklimindeki yüksekliğini ifade ederken kullandığı “O Sultânın tahtı arş-ı a'lâdır” cümlesi, zamanının en yüksek velîsi olduğu görüşüyle⁵¹⁹ birlikte değerlendirilmelidir. Müellife göre Hz. Mevlânâ mana âlemin doruğundadır.

2.1.3.1.2.3. Levh-i Mahfuz Yazarı

Üstteki beyit

Levh-i mahfûz, Kur'ân-ı Kerîm'de de anılan⁵²⁰ ve Allâh Teâlâ'nın takdiriyle vuku bulacak şeylerin üzerinde yazılı olduğu mânevî bir levhadır. Bu levhanın yedinci kat gökte olduğu, sorumlusunun İsrâfil (as) olduğu da nakledilir.⁵²¹ Müellif, mürşidinin büyüklüğünü dile getirirken onun Cenâb-ı Hakk'ın takdir etmiş olduğu şeylerin yazılı olduğu bir alanda kalem oynatabildiğini söylemesi Mevlânâ'nın Allâh katında sözünün, duasının ne derece geçerli olduğuna inancını açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki kendisine Hak Teâlâ'nın levh-i mahfûz'daki kimi hadiselerde tasarruf yetkisi verdiği anlaşılmaktadır. Bu da herhalde sıradan

⁵¹⁶ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 13.

⁵¹⁷ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/354; Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 27.

⁵¹⁸ A'râf/54, Enbiya/22, Hûd/7, Ra'd/2, Tevbe/129..

⁵¹⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 105, (Beyt: 2150) “Nî ki Mevlânâyı mâ kutbı cihân / Büved peydâ ber vey esrârı nihân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 84/31

⁵²⁰ Burûc, 22.

⁵²¹ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 287.

velî kulların yapabileceği bir şey olmasa gerektir. ‘Daima Hakk’ın emirlerini yazar’ ifadesinden de Mevlânâ’nın Hakk’ın rızası dışına asla çıkmadığına dair müellifin düşüncesini açıkça gösterir niteliktedir.

2.1.3.1.2.4. Aynası Cennetnümâ

“**Heşt cennet heft dûzah pîşi ô / Hemçû âyîne nihâde pîşi rû**”(33/16)

“*Sekiz cennetle yedi cehennem onun önünde konmuş bir ayna gibidir*”(42/809)

Sultân Veled, cehennem ve cennet tabakalarının ve onların içindikilerin durumlarının babası tarafından mânen bilindiğini, iyi-kötü herkesin durumuna Hak Teâlâ tarafından vakıf kılındığını bildirmekte ve onların hallerini sanki önüne konulmuş bir aynada görürcesine kemâlî sühûletle gördüğünü söylemektedir. Mevlânâ’nın, kötülerin cehennem dumanlı ortamlarındaki hallerinden, müslümanların ilk safında yer alan imama ve oradan her safta bulunan müslümanların mânevî durumlarına ve cennette hak ettikleri makam ve rütbelere kadar detaylı bir bilgiye sahip olduğu müellif tarafından yukarıdaki satırlarda ifade edilmektedir. Bu ifadeler Peygamber Efendimizin (sas) “Bana cennet/cehennem gösterildi..”⁵²² şeklindeki hadîs-i şerîfleri hatırlatmaktadır. Müellifin söylediklerinden, babası ve piri Mevlânâ’yı bu konuda da Peygamberimizin varisi olduğu şeklinde düşündüğü sonucuna ulaşılabilir.

Yine Sultân Veled, babasının zamanının kutbu olduğunu, ne ilimde, ne ahlâkta ve ne de ibâdetle onun bir benzeri olmadığı inancındadır:

“Hazret-i Mevlânâ kutb-ı zamandı ve onun tarafından gizli açık her şey bilinirdi. Zamanında onun kadar alim kimse yoktu. Ne yaradılıştâ, ne ahlâkta, ne lütufta, ne de iyilikte kimse ona eş olamazdı. Amel hususunda da asrının eşsiz şahsiyetiydi. Onun benzerini kimse ne gördü, ne de duydu. Fakir dünyasına onun gibi bir fakir ne ayak bastı, ne de o, elinden tutacak böyle bir fakir gördü. Zatını delillerle anlatmaya imkan yoktur. Bundan dolayı bu hakka dair sözü kısa keselim.”⁵²³

2.1.3.1.2.5. Kutb-ı Cihân

“Nî ki Mevlânâyı mâ **kutbı cihân** / Büved peydâ ber vey esrârı nihân”(84/31)

“*Hazret-i Mevlânâ kutb-ı cihândı ve onun tarafından gizli açık her şey bilinirdi*”(105/2150)

⁵²² Buhârî, İmân, 21; Hâkim, Müstedrek, 4/456.

⁵²³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 105, (Beyt: 2150-2154) “Nî ki Mevlânâyı mâ kutbı cihân Büved peydâ ber vey esrârı nihân, Der zemân neâmed çû ô der ilm kes Nî behalk u hulk u lutf u hilm kes, Der amel hem büved der âlem ferîd Kes nedîd u neşinîd ô râ nedîd, Der cihânı fakr çûn ô yek fakîr Pây nenihâd u negeşt ô destgîr, Vasfî zâteş mî neyâyed der zebân Pes biyâyed best ez in güften dehân” *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 84/31-33, s. 85/1-2.

“Kutub” kelimesinin ıstılahi anlamını Kâşânî “Her zamanda Allâh’ın bakışının yöneldiği tek kişi” olarak verir. Bu zat aynı zamanda “gavs” diye de nitelenir.⁵²⁴Kâşânî aynı bölümde kutbun İsrâfil (as) ın kalbi üzere olduğu bilgisini vermektedir.⁵²⁵ Müellifin Mevlânâ’yı “kutb-ı cihân” olarak değerlendirmesi, kendisinin zamanındaki velîlerin en yücesi olduğu şeklindeki inancının bir ifadesidir. Böyle tanımlandığı takdirde “kutbü’l-aktâb” yani kutupların kutbu tabiriyle aynı anlama gelmektedir. Levh-i mahfûz maddesinde zikredildiği üzere levh’in sorumluluğu da İsrâfil (as) da bulunmaktadır. Şu halde bu iki bilginin birbiriyle örtüştüğü ve kutup ile levh-i mahfûz üzerinde kalem oynatabilme yetkisi arasında İsrâfil (as) eksenli bir bağ oluştuğu düşünülebilir.

2.1.3.1.2.6. Eşsiz

“Der amel hem büved der âlem **ferîd** / Kes nedîd u neşînîd ô râ nedîd”(84/33)

*“Amel hususunda da asrının **eşsiz** şahsiyeti idi. Onun benzerini kimse ne gördü, ne de duydu”(105/2152)*

Müellif babasını medhederken bunun kuru bir övgüden ibaret olmadığını vurgulamak üzere söylediklerinin altını doldururcasına bilgiler verir. Bu meyanda onun ilmine, ahlâkına, iyiliğine, ameline ve dervişline atıfta bulunur. Buradan da anlaşılacağı üzere tasavvuf sanıldığı gibi aksine kuru bir övünmeden ve üst perdeden gelişigüzel konuşmalardan ibaret bir şey değildir. Tasavvuf bir ilim, irfân ve bunların doğrultusunda ortaya konulan bir yaşam biçimidir. Mevlânâ da Sultân Veled’in ifade ettiği gibi, içinde yaşadığı toplumun şahid olduğu üzere hem ilmiyle, irfânıyla hem de ilim ve irfânına münasip amel ve ahlâkıyla fevkalade temayüz etmiş bir derviştir. Nitekim fakirlik yönüyle ilgili nitelemenin maddî anlamdaki fakirlik olmadığı Mevlânâ’nın dervişlik yönünün kastedildiği gayet açıktır.

2.1.3.1.2.7. Fakîr

“Der cihânı fakr çûn ô yek **fakîr** / Pây nenihâd u negeşt ô destgîr”(85/1)

*“Fakir dünyasına onun gibi bir **fakir** ne ayak bastı, ne de o, elinden tutacak böyle bir fakir gördü.”(105/2153)*

Fakir denilince lügat anlamı doğrultusunda “maddî anlamda yoksun” olan kimse akla gelir. Halbuki tasavvuf ıstılahında “fakîr” ancak Hak ile zengin olan, Hakk’tan başkasını dilemeyen başka bir deyişle O’ndan başkasına muhtaç olmayan kişidir⁵²⁶. Hatta mutasavvıf bu fakr halinin doruğuna ulaştığında Hakk’a kavuşmuş sayılır. Şeyhlerin “Fakirlik

⁵²⁴ el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 456.

⁵²⁵ Aynı yer.

⁵²⁶ el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 441.

tamamlandığında o Allâh'tır"⁵²⁷ sözü bu hakîkate matuftur. Şu halde Sultân Veled'in pederi hakkındaki "*Fakir dünyasına onun gibi bir fakir ne ayak bastı, ne de o, elinden tutacak böyle bir fakir gördü.*" şeklindeki nitelemesini "ermişler içinde onun gibisi yoktur" diye anlamak mümkündür. Mevlânâ da Mesnevî'de velîlerin derece farklılıklarına değindiği⁵²⁸ bir bölümün sonunda onları fakîr olarak tavsîf eder⁵²⁹.

2.1.3.1.2.8. Anlatılamaz

"Vasfî zâteş mî neyâyed der zebân / Pes biyâyed best ez în güften dehân"(85/2)

"Zatını delillerle anlatmaya imkan yoktur. Bundan dolayı bu hakka dair sözü kısa keselim."(105/2154)

Sultân Veled'in babası Mevlânâ hakkında yaptığı sitâyîşler ve sarfettiği övgü dolu sözlerin, içinde O'na karşı beslediği duygulara nispetle çok yetersiz kaldığını onun şu ibaresinden anlıyoruz: "*Zatını delillerle anlatmaya imkan yoktur. Bundan dolayı bu hakka dair sözü kısa keselim.*" Müellif burada adeta "Burada bazı özelliklerini size tavsîf etmeye çalıştıysam da ne benim sözlerim ne de başka deliller onu anlatmaya yetmeyecektir. Öyleyse boşuna kendimi de sizi de yormayayım"demekte ve gerisini muhatabının hayal gücüne bırakmaktadır.

Sultân Veled babasına seslenirken adeta dermansız derde düşmüş bir âşık gibidir. Tarikatın mühim bir düsturu olan şeyhe/pire bağlılık noktasında "ancak bu kadar olur" dedirten bir yakarışı ise şu şekildedir:

"Bu mevzunun biteceği yoktur. Ey Şâh-ı din (Mevlânâ) gene sana geliyorum. Bu ayrı düşmüş bendeni gör de, hasta gönlüne afiyet bahşeyle! İstemeyip geri dursan da eteğini bırakmam. Beni zalim ayrılığınla öldürmekte ne vakte kadar devam edeceksin? Ne istersen yap ki sensiz çarem yoktur. Gönlüm aşkınla pare pare olmuştur. Cüneyt'le Bâyezid'le sohbet edersin! Onlar gibi köşede bucakta vuslatına yaklaşmak isteyen yüzlerce kulun var. Sofrandan bize de bir lokma ver ki, biz de ihsanına, yiyeceğine nail olalım. Dîvânsız, sancaksız şahlarla yüce âlemlere bizsiz nasıl gidersin? (Bize acımaz mısın?) Bizsiz Hakk'tan nasıl ders alırsın? Şakirdin değil miyiz? Bize de ders ver ey Sevgili! Aşkınınızın tuzağına düşmüş olan bu avınıza lütfen merhamet buyurun! Lutfedip o sırrı bilinmeyenin dergâhına bizi de beraber götürün!"⁵³⁰

⁵²⁷ el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 438.

⁵²⁸ (II/815'ten itibaren)

⁵²⁹ "Fakir ona derler ki şûlelerle vasıtasız rabıtası vardır. Hakikatte âlemin gönlü odur. Çünkü ten (gibi olan âleme) bu gönül vasıtasıyla feyz gelir, ten (gibi olan cihan), bu gönül yüzünden işe yarar."(II/835-836).

⁵³⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 312 (beyt: 7361-7370) "Nîst îr râ âhir u gâyet yakîn Bâz kerdem sûyi tû ey şâhî dîn, Tâ bibînî bende-i mehcûr râ Âfiyet bahşî dili rencûr râ, Dâmenet gîrem eger ki der keşî Tâ keyem bâ tîği hicrânet köşî, Her çi hâhî kôn ki bî tû çâre nîst K'ô dilî kez aşkı tû sed pâre nîst, Bâ Cüneyd u bâ Yezidî hemnişîn Ey gulâmet sed çû îşân der kemîn, Hîn bideh ez hânî hûd mâ râ nevâl Tâ biyâbîm ez nevâlet mâ menâl, Çend bî mâ mî revî sûyi ulâ Bâ çünân şâhânî bî çetr u livâ, Çend tenhâ ilmhâ hânî zi Hak Nî ki şâkirdîm

2.1.3.1.2.9. Din Padişahı

“Nîst in râ âhir u gâyet yakîn / Bâz kerdem sûyi tû ey **şâhı dîn**”(274/22)

“*Bu mevzunun biteceği yoktur. Ey **Şâh-ı dîn** (Mevlânâ) gene sana geliyorum*”(312/7361)

Müellif, bu bölümde aynı zamanda babası olan mürşidine seslenirken “şâh-ı dîn” yani din padişahı tabirini kullanmaktadır. Bu ifade ister istemez mânevî bir devlet düşüncesini akla getirir. Mana eksenli devlet benzeri bir yapıyı tasavvuf ıstlahında “ricalü’l-gayb” başlığında görmek mümkündür. Gayb erleri, merdân-ı Hudâ, hükûmet-i sûfiye vb. isimlerle adlandırılan bu yapıda mânevîyat dünyasını idare eden kutub, sağında ve solunda bulunan iki imam, dört yönün idarecisi evtâd (dört velî), yedi iklimi idare eden ebdâl (yediler), kırklar (nücebâ) ve üç yüzler (nükebâ) bulunur.⁵³¹ Şu tabloda görülen yapı bir hükümete benzetilecek olursa zaten başta bulunan kutbun yeri devlet başkanlığına, eski yönetimdeki adıyla padişahlığa tekabül eder. Öyleyse müellifin büyük Pîre “şâh-ı dîn” seslenişi doğal karşılanmalıdır. Mevlânâ’da Mesnevî’de mana büyüklerinden padişah diye söz etmiştir⁵³².

2.1.3.1.2.10. Tabîb

“Tâ bibînî bende-i mehcûr râ / **Âfiyet bahşî dili rencûr râ**”(274/23)

“*Bu ayrı düşmüş bendeni gör de, hasta gönlüne afiyet bahşeyle!*”(312/7362)

Günümüzdeki karşılığı tıp doktoru olan “tabîb” tasavvuf terimi olarak anıldığında “tabîbü’l-ervâh” anlaşılır ki o da “Şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde sâliklerin nefislerindeki hastalıkları tedavi edebilecek dereceye ulaşan kimse”⁵³³ anlamına gelir. Zaten tasavvuf baştan başa bir nefis terbiyesi olduğuna göre bu terbiyeyi veren şeyh/mürşid de tabip olarak değerlendirilebilir. Mürşid tâlibin gönül/rûh dünyasındaki olumsuzlukları, mânevî hastalıkları gidermekte mahir kişidir. Sultân Veled burada pîrine seslenirken “hasta gönlüne afiyet” bahşetmesini istemektedir. Ayrıca bu konuda zâhirî hastalığa tutulan kişilerin acilen tedavi olmak istemeleri gibi kendisi de mürşidinden ısrarlı bir şekilde deva talep etmekte ve

mâ râ deh sebak, Rahmetî kön ez sırrı lutf ey nigâr Çûn ki saydı tû şodîm ender şikâr, Ez kerem mâ râ biber bâ hîştên Der cihânî câvidânî zû’l-minen” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 274/22-31..

⁵³¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 251-252.

⁵³² “Bayezid dedi ki “Bu taraftan bir dostun kokusu gelmekte... bu köyden bir padişah geliyor! Bunca yıldan sonra bir padişah doğacak... otağını göklere kuracak!... Tanı o zaman, o tarih gelip çatınca o padişah doğdu... devlet satrancını oynadı! Bayezid’in ölümünden sonra yıllar geçti, Ebul Hasan dünyaya geldi. O padişah, Ebulhasan’ın ihsanına, kıskanmasına ait ne gibi huylar söylediyse aynen zuhur etti.”(IV/1834-1850).

⁵³³ el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 347.

aksi takdirde “eteğini bırakmayacağını” dile getirmektedir. Mevlânâ’da Mesnevî’de bu tür hekimlerin doktorlardan farklılığına değinir⁵³⁴.

2.1.3.1.2.11. Yüzlerce Kulu Olan

“Bâ Cüneyd u bâ Yezîdî hemnişîn / Ey gulâmet sed çû îşân der kemîn”(274/26)

“Cüneyt’le Bâyezîd’le sohbet edersin! Onlar gibi köşede bucakta vuslatına yaklaşmak isteyen yüzlerce kulun var.”(312/7365)

Din padişahı maddesinde ele alındığı üzere; mânevî bir yönetim kadrosunun başında yer alan kutbun emrinde olan, ona bu hususlarda yardımcı olan erenler topluluğu onun Hak yolundaki hizmetçileri olarak değerlendirilebilir. Eski zamanlarda hizmetçi yerine kul/köle ifadelerinin kullanıldığı anımsanınca da müellifin Mevlânâ’dan bahsederken “yüzlerce kulu olan” sözüyle ne kastettiğini anlamak mümkündür. Ayrıca rical-i gayb içinde yer almasa bile her mürit şeyhinin emir ve yasaklarını yerine getirerek⁵³⁵ adeta kul köle olur. Gerek müritlerin şeyhlerine bakışı gerekse de rical-i gayb anlayışı içinde meseleye bakıldığında bu sesleniş anlam kazanmaktadır.

2.1.3.1.2.12. Sofra Sahibi

“Hîn bideh ez hânî hûd mâ râ nevâl / Tâ biyâbîm ez nevâlet mâ menâl”(274/27)

“**Sofrandan** bize de bir lokma ver ki, biz de ihsanına, yiyeceğine nail olalım”(312/7366)

Sultân Veled müşidine seslenirken “*Sofrandan bize de bir lokma ver ki, biz de ihsanına, yiyeceğine nail olalım.*” diye adeta yalvarmaktadır. Burada sofra, lokma ve yiyecek ile kastedilenin zâhirî anlamda yemek, içmek olmadığı, Mevlânâ’nın feyiz ve bereketi olduğu gayet açıktır. Nitekim benzeri bir ifade Abdülkâdir Geylânî’nin (ö.561/1166) şu sözünde de görülmektedir: “*Bütün Evliyâlar bizim ziyafetimizdeler, sohbetimizle bereketlenir, bu ziyafetten istifade ederler. Biz de Ali B. Heytî’ (ö. 564/1169) nin ziyafetindeyiz, feyz ve bereketlerinden istifade ediyoruz.*”⁵³⁶Bu irfâna sahip olan Sultân Veled diğer tüm müridleri gibi belki de onlardan çok daha şuurlu bir şekilde Mevlânâ’ya teslimiyet ve yöneliş halindedir.

⁵³⁴ “Biz böyle hekimleriz, öyle Tanrı şakirtleriyiz ki bahrimuhit bile bizi gördü de yarıldı. Biz başkayız; insanın hastalığını, nabzına bakarak anlayan hekimler başka! Biz gönüle vasıtasız bakarız, bizim görüşümüz, anlayışımız yüzünden pek yücedir.”(III, 2700-2702)

⁵³⁵ Sühreverdî, Ebu’n-Necîb, *Âdâbü’l-Mürîdîn*, S. 96, Çev: Süleyman Gökbulut, Büyüyen Ay, İstanbul, 2014.

⁵³⁶ Heyet, *Kûfe ve Basra Evliyalari*, s.57, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2006.

2.1.3.1.2.13. Dersi Hak'tan Alan

“Çend tenhâ ilmhâ hânî zi Hak / Nî ki şakirdîm mâ râ deh sebak”(274/29)

“Bizsiz Hakk'tan nasıl ders alırsın? Şakirdin değil miyiz? Bize de ders ver ey Sevgili!”(312/7368)

Müellif yukarıya aldığımız satırlarında mürşidini “Hakk'tan ders alan” diye niteler. Bir öğrencinin öğretmenden ders almasını çağrıştıran bu ifade aslında bambaşka bir anlam taşımaktadır. Zira yine Sultân Veled'e göre; Hak Teâlâ'dan bizzat bilgi almak ancak kendinden geçip fenâyâ ermekle mümkündür. Kendi varlığı Hakk'ın varlığında yok olmuş ârifler için sözkonusu olan bir durumdur. Nitekim O eserinin başka bir yerinde şunları söylemektedir: “Bunlar o Sultânlardır ki kendilerinden geçtikleri için Cenâb-ı Hak ilmini onlara ihsan eyledi ve onların üzerinden uyguladı. Bunlar Cenâb-ı Hakk'ın zat ve sıfatından dolayı fânî ve ilm-i ledüine maden olmuşlardır. Bunlardan başkasını cahil bil!”⁵³⁷ İşte bu satırlarda ifadesini bulan sultânlardan biri ve kuşkusuz Sultân Veled'in gözünde en kıymetli olanı da muhterem babası Mevlânâ'dır. O'nun Hakk'tan aldığı derslere/bilgilere imrenmekte ve “bizsiz nasıl ders alırsın” diye yakınmakta “bize de o derslerden ver” diyerek bu husustaki şiddetli arzusunu dile getirmektedir. Sultân Veled Hakk'a âşık olduğu gibi ondan gelen bilgiye de müştaktır ve o bilgiden geri kalmama hususunda gayret sahibidir. Mevlânâ da Mesnevî'de Allâh'ın Adem'e (as) isimleri öğretmesini “ders” olarak nitelemektedir⁵³⁸. Bu zaviyeden bakınca Sultân Veled'in babası Mevlânâ'yı bu açıdan da peygamber varisi olarak düşündüğü sonucuna varılabilir.

2.1.3.1.2.14. Sevgili

“Rahmetî kön ez sırrı lutf ey nigâr / Çûn ki saydı tû şodîm ender şikâr”(274/30)

“[Ey Sevgili] Aşkınızın tuzağına düşmüş olan bu avınıza lütfen merhamet buyurun!”(312/7369)

Sultân Veled babasına “nigâr/sevgili” diye seslenirken bir evladın babasına olan sevgisinden ziyade mürşidini ölesiye seven bir mürit konumundadır. Zaten Arapça bir kelime olan “Mevlâ” sözcüğünün lügat anlamları arasında “sevilen velî”⁵³⁹ anlamı da bulunmaktadır. Şu halde Mevlânâ diye seslenirken “sevdiğimiz, velîmiz” de denilmiş olmaktadır. Müellifin

⁵³⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 5 (beyt 28-30) “Çûn zi hûd keştend fânî ân şehân Kerd ilmi hûd Hudâ zîşân revân, Der sıfât u zâtı Hak âğuşte end Ma'deni ilmi ledünnî keşte end, Gayrı îşân râ ez îb behre dâh” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 3/21-23.

⁵³⁸ “Tanrı, Adem'e üç arşın bir boy verdiği halde rûhlarda, levhlerde ne varsa hepsini gösterdi. Tanrı, ona ezelden ebede kadar ne varsa ve ne olacaksa, önceden ve “Allemelesmâ” sindan ders verdi, öğretti.”(I/2648-2649)

⁵³⁹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, II, s. 1058, Dâru'd-Da've, İstanbul, 1992.

pîrine sevgisi o ölçüdedir ki ayrılığı “zâlim” olarak nitelemekte, O’nsuz çaresiz bir durumda olduğunu dile getirmekte ve gönlünün mürşidinin aşkıyla pare pare olduğunu belirtmektedir.

2.1.3.1.2.15. Avcı

Üstteki beyit

Müellif burada mürşidini aşk tuzağı kurmuş bir avcıya benzetmektedir. Onun mânevî güzelliğini görerek gelenler adeta büyülenerek âşık olmakta ve bu tuzağa kapılmaktadır. Diğer tüm müritleri gibi Sultân Veled de o tuzağa kapılan av⁵⁴⁰ konumundaki çaresiz, gönlü yaralı âşıklardan biridir. Avcı da doğal olarak mürşidi olan Mevlânâ’dır.

2.1.3.1.2.16. Kılavuz/Taşıyıcı

“Ez kerem **mâ râ beber bâ hîşten** / Der cihânı câvidânı zü’l-minen”(274/31)

“*Lutfedip o sırrı bilinmeyen dergâhına bizi de beraber götürün!*”(312/7370)

Sultân Veled bu satırlarında mürşidinden lutfedip kendisini de Cenâb-ı Hakk’ın dergâhına maiyetinde götürmesini istiyor. Bu götürme işi mürşidin müridine rehberlik ederek Hakk’ın visâline ulaştırması şeklinde anlaşılabilir ki o zaman “kılavuz” tabirinin burada kullanılması yerinde olur. Yalnız müellif beyitte bu kelimeyi açıkça telaffuz etmemiştir. Şu halde ikinci bir ihtimal daha doğmaktadır ki o da eserin başka bir yerinde geçen salikin taşıyan/hamal değil “taşınan” olması şeklinde anlaşılma ihtimalidir. Yalnız burada bir noktaya daha dikkat çekilmesi yerinde olacaktır. Veyis Değirmençay’ın tashihli metnindeki bu son beytin orijinaline bakıldığında Eroğlu’nun çevirisinden farklı olduğu görülmektedir. Zira orijinal de beytin ikinci mısrası “der cihânı câvidânı zü’l-minen” şeklindedir ki çevirisi “ebedî ihsanlar sahibinin sonsuzluk yurduna” olmalıdır. Halbuki Eroğlu tercümesinin bu kısmı “o sırrı bilinmeyen dergâhına” şeklindedir. Sözkonusu uyuşmazlığın, sehven değilse, nüsha farklılığından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

2.1.3.1.3. Mürşitle İlgili Metaforlar

Sultan Veled’in babası ve mürşidi olan Mevlânâ’ya has ifadelerinin incelenmesinin ardından genel olarak “mürşid/şeyh” ile ilgili metaforların ele alınması uygun olacaktır.

Lügat anlamı ihtiyar olan şeyh; tasavvufta tarikata intisap edenleri o tarikin seyr u sülûk metoduna göre terbiye edip yetiştiren kişidir⁵⁴¹. Târiften de anlaşılacağı üzere herkes şeyh olamaz. Şeyh olabilmek için gereken nitelikleri Mustafa Kara şöylece sıralar:

“1. Şeyh ilim, irfân ve eserleriyle temayüz etmiş olmalıdır.

⁵⁴⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, aynı yer.

⁵⁴¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 225.

2. Şeyh hem velî hem de mürşid olmalıdır.
3. Günlük yaşayışı müstakim olmalıdır.
4. Belli bir tarikatın usulüne göre seyr u sülûkünü tamamlamış olmalıdır.
5. Mürit yetiştirmedeki kabiliyeti kabul edilmiş olmalıdır.
6. Dini vazifeleri yerine getirmede ciddiyet sahibi olmalıdır.
7. İnhisarcı olmamalıdır. Gerçek şeyh kendi dışındaki şeyhleri kötülemez, küçük görmez.”⁵⁴²

Tarikat edeplerine dair telif edilmiş kitaplarda yukarıda sayılanların dışında, şeyhin niyetinin halis olması, kendini hatadan münezzeh görmemesi, tarikata girmek isteyenlere ders vermekte acele etmemesi, müridinin malına iltifat etmemesi, cömert olması gibi daha pek çok hususa riayet etmesi gerektiği⁵⁴³ tafsilatlı bir şekilde yazılıdır. Yukardaki evsafı haiz olmayan ve hala da insanları irşad etme davasında olanlar ise sahte şeyh, şeyh taslağı/müteşeyyih olarak değerlendirilmiştir⁵⁴⁴.

Şem’î Efendi Mesnevî şerhinde “seyr u sülûkte mürşidin lüzumuna” değinmiş ve müridin olumlu ve olumsuz davranışlarının hakîkî bir mürşid ile ancak anlaşılabilceğini vurgulamıştır⁵⁴⁵. Öztürk’ün tespitine göre; Şem’î Efendi, Mevlânâ’nın Mesnevî’sindeki yüze yakın kelime ve ifadeyle kastedilenin “mürşid-i kâmil” olduğunu beyan etmiştir⁵⁴⁶.

2.1.3.1.3.1. Sarraf

“Şeyh sarrâf est ü mî dâned yakîn / K’în mess est ü nîst hemçûn zer semîn”(89/31)

“Şeyh (mürşit) sarraftır. O kesin olarak bilir ki (bu cihan) bakırdır. Halis altın gibi kıymeti yoktur”(110/2293)

Sultân Veled, şeyhi gerçek altını sahtesinden ayıran hakîkî bir sarrafa benzetir. Sarraf diğer insanlardan farklı olarak kendisine has mesleki tecrübe ve metotlarla önüne getirilen ziynetin gerçek mi yoksa sahte mi olduğunu nasıl ayırt edebiliyorsa hakîkî bir mürşit/şeyh de insanların içinde yaşadığı ve yaldızlı, süslü olarak algıladıkları dünyanın mahiyetini bilir. Üstündeki yaldız diğer insanları aldatıp kandırdığı gibi onu kandıramaz. Dünyanın güzelliğindeki sahteliği ve değersizliği gözler önüne serer. Sultân Veled de aynı doğrultuda muhataplarına hakîkî mürşidin insanları, bu cihanın yaldızlı aldatmacalarına karşı nasıl uyarıp da hakîkate yönlendirdiğini şöylece anlatır:

⁵⁴² Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 227-228.

⁵⁴³ Örnek olarak bkz: Hânî, *Âdâb*, s.180-196; Debbâğ, *el-İbrîz*, II/197-201.

⁵⁴⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 266.

⁵⁴⁵ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 285.

⁵⁴⁶ Bunların tam listesi için bkz: Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 289.

“Şeyh (mürşit) sarraftır. O kesin olarak bilir ki (bu cihan?) bakırdır. Halis altın gibi kıymeti yoktur. Halka acıdığından dolayı der ki; “Aldanmayın, bu sahtedir! Bir pul kadar bile değeri yoktur...”⁵⁴⁷

2.1.3.1.3.2. Yiğit-Alçak

“Pehlûyi a’lâ menih her **pest** râ / Hemçû hûd **hûşyâr** meşümer **mest** râ”(252/25)

“Her *alçağa yiğit* deme (saygı gösterme) Her *sarhoşu* kendin gibi *ayık sanma!*”(146/3170)

Sultân Veled bu metaforunda hakîkî şeyhleri “yiğit”⁵⁴⁸ diye tavsîf ederken manen yetişmemiş şeyh taslakları/müteşeyyihler için “alçak” ifadesini kullanıp yaptıkları bu uygunsuz hareketi “alçaklık” olarak nitelerken ve “aşağılık davranışta bulunma”⁵⁴⁹ anlamını kastetmiş olmalıdır. Zira müellifin yerdiği kişi insanları irşat edebilmek için yukarıda saydığımız gerekli mânevî özellikleri kazanamamış durumdadır. Bir şeyhte mutlaka bulunması gereken nitelikleri taşımadığından bu kutlu yolun yiğitlerine gösterilmesi gereken saygıyı da hak etmemekte aksine insanları mânevî anlamda çok büyük zararlara uğratabileceği için her türlü cezayı hak eder bir durumda bulunmaktadır. Ayrıca müteşeyyih için kullanılan alçak ifadesinden yola çıkarak gerçek mürşidin yüksekliğine de vurgu yapmış olmaktadır ki bu da “mefhûm-i muhâlefet” kabilinden bir anlatım güzelliği olarak değerlendirilebilir. Mevlânâ da Mesnevî’de kâmil erler için yiğit tanımlamasını kullanmıştır⁵⁵⁰.

2.1.3.1.3.3. Ayık-Sarhoş

Üstteki beyit

Sultân Veled muhatabına “Her *sarhoşu kendin gibi ayık sanma!*” diye seslendiğine göre muhatabı da hakikat ehli ve gerçek anlamda bir şeyh olmalıdır. Müellif bu seslenişinde hakîkî şeyhi “ayık” olarak nitelerken, gerçek bir mürşidin evsafını haiz olmayan şeyh taslağını ise “sarhoş” olarak nitelemektedir. Burada sözü edilen sarhoşluk, yukarıdaki bağlamda düşünülecek olursa, dünyanın yaldızlı süsüne, şaşaasına ve debdebesine kapılarak aklı başından gitmiş, onun mahiyetini idrak edip de künhüne varamamış olan kişidir. Bu noksan

⁵⁴⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 110, (Beyt: 2293-2295) “Şeyh sarrâf est vü mî dâned yakîn K’in mess est vü nîst hemçûn zer semîn, Halk râ gûyed zi rahmet ân azîz Hest in kalb u nîrezed yek peşîz” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 89/31, s. 90/1.

⁵⁴⁸ Orijinal metinde “Pehlûyi a’lâ mineh her pest râ Hemçû hûd hûşyâr meşümer mest râ” (Değirmençay Veyis, age., s. 252) olarak “pehlûyi a’lâ” şeklinde geçmektedir ki “yiğit” anlamında pehlivanın kısaltılmış şekli olsa gerektir. Yoksa “pehlû” kelimesinin farsça sözlüklerdeki anlamı “yan, taraf, böğür” anlamındadır. bkz: Etik, Arif, Farsça-Türkçe Lügat, s. 112, Salah Bilici kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968; Olgun, İbrahim- Drahşan Cemşit, Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük, s.73.

⁵⁴⁹ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/ 251.

⁵⁵⁰ “Sen de bu suretle bil ki pak Tanrı’nın yürekli ve yiğit öyle kulları vardır ki, Dünya yalanının bıyığını koparırlar, otağlarını yardım burcunun ta üstüne kurarlar.”(V/1013-1014)

haline bakmayıp bir de üstüne üstlük mana lideri olmaya kalkışması da ayrı bir sarhoşluk olarak değerlendirilebilir. Hakikatte kendisi dünya sarhoşu olan birinin başkalarını bu fânî cihanın aldaticılığından kurtarıp ebedî saadete ulaştırması nasıl düşünülebilir.

2.1.3.1.3.4. İnci-Boncuk

“Key **şebah** bâşed be kıymet çûn **güher** / **Messi** dûn râ kî pezîrendeş çû **zer**”(252/26)

“**Boncuk** kıymette **inci** gibi nerede olacak, adi **bakır** **altın** fiyatına kim kabul eder?”(146/3171)

Sultân Veled yine kuyumculuk mesleğinden hareketle benzetmelerine devam etmekte ve inciye benzetilmeye çalışılan boncukların hakîkî inci sayılamayacağını dile getirmektedir. Kuşkusuz sahte mücevher, sarraf olmayanlar için gerçek mücevher gibi algılanabilir. Ama işin ehli bilir ki o hakîkî bir mücevher değil, olsa olsa insanları kandırmak için yapılmış bir taklit üründür. Gerçek sarraf eline alıp incelediğinde onun gerçek yüzünü ortaya çıkarır ve değersizliğini gözler önüne serer. İşte böyle ehil üstatlar için boncuk incinin yerini tutamaz. Her ne kadar incilerin bulunduğu ipe dizilmiş olsa da hemen sahtesini tespit edip ortaya çıkarırlar. Bu benzetmede “gerçek inci” hakîkî şeyhi, “boncuk” ise sahte şeyhi temsil etmektedir. Müellif bu benzetmeden yola çıkarak sahte şeyhin hakîkî şeyhler arasında, inciler arasındaki boncuk gibi kıymetsizliğinin derhal tespit edileceğine dikkat çekmiştir. Tabii ki sarraflıkta mücevherin gerçeğini, sahtesini ayırma hususunda ustalık gerektiği gibi mânevîyat sahasında da bunu tespit edip belirleyebilmek için tabiri caizse mana âleminde işin erbabı olmak gerekir. Mevlânâ’da Mesnevî’de iyi-kötü ayırımı noktasında inci-boncuk metaforunu kullanmıştır⁵⁵¹.

2.1.3.1.3.5. Altın-Bakır

Üstteki beyit

Müellifin, herkesçe değerli kabul edilen “altın” tabirini hakîkî mürşitler için kullanırken “bakır”ı sahte şeyhler için kullanması oldukça manidardır. Zira müellifin zamanında olduğu gibi günümüzde de sahtekarlar insanları kandırıp haksız kazanç elde etmek için bakır kullanır ve altın diye kabul ettirmeye çalışırlar. Sıradan birinin bu ayrımı yapması oldukça zor iken sarraf olanlar kendilerine mahsus usullerle bunu kemâl-i suhûletle tespit edebilirler. Binâenaleyh sahte şeyhin hakîkî şeyh gibi kabul görmesi olacak şey değildir.

⁵⁵¹ “Halk arasında temiz rûhlar da var, topraklara bulanmış kara rûhlar da. Bu sedeflerin hepsi bir değil... birisinde inci var, öbüründe boncuk!”(IV/3025-3026).

“Ademlikte esas nitelik ayırt edebilme, doğruyu yanlıştan ayırabilmektir ki onunla fazlayı eksikten ayırır, nur ile narı bir tutmaz, iftihar edecek şeylerle ar edecek şeyleri seçer.”⁵⁵²

2.1.3.1.3.6. Fazla-Eksik: (Doğru –Yanlış)

“Asl temyîz est ender âdemî / Tâ **füzûnî** râ bidâned ez **kemî**”(252/27)

“Ademlikte esas nitelik ayırt edebilme, doğruyu yanlıştan ayırabilmektir ki onunla **fazlayı eksikten ayırır**”(146/3172)

Sultân Veled bu beytinde insanı insan yapan şeyin temyiz kudreti olduğunu belirtir ve bunun doğal bir sonucu olarak fazlayı eksikten ayırt etmesini bekler. İfadenin sibak ve siyakına bakıldığında “fazla” ile kastedilenin kâmil şeyh, “noksan” ile kastedilenin ise şeyh taslağı olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki “fazla” ile insanı kâmilin ahlâk-ı hamîde ile adeta dolup taşması, o özellikleri kendinde fazlaca bulundurması, “noksan” ile de müteşeyyihin, hakîkî bir şeyhte aranan vasıflardan yoksun olması kastedilmiş olmalıdır.

2.1.3.1.3.7. Nûr-Nâr

“Yek nebîned **nûr** râ vü **nâr** râ / Yek nedâned **fahr** râ vü **âr** râ”(252/28)

“**Nur** ile **narı** bir tutmaz, **iftihar** edecek şeylerle **ar** edecek şeyleri seçer.”(146/3173)

Müellif yukarıdaki beytinde mümeyyiz bir insanın nur ve ateşi aynı saymayacağını dile getirir. Birbirine taban tabana zıt olan bu iki unsurun zikredilmesiyle kastedilenin şeyh ve şeyh taslağı olduğu yine konunun akışı içinde anlaşılmaktadır. Zira nur meleklerin yaratıldığı, ateş ise şeytanın yaratıldığı unsurdur. Sultân Veled bu benzetmesiyle şeyh-i kâmil adeta meleğe ve şeyh taslağını da adeta şeytana benzetmiştir. Mevlânâ'da Mesnevî'sinde kâmil insana “nûr” diye hitap etmektedir⁵⁵³.

2.1.3.1.3.8. Övünç-Utanç (Fahr-Âr)

Yukarıdaki beytin son kısmında görüldüğü üzere temyiz sahibi kişi övgü ve utancı bir tutmaz. Burada “fahr” ile kastedilen hakîkî mürşit, “ar” ile kastedilen ise yalancı mürşittir. Zira kâmil insan “ahlâk-ı hamîde” ile yani medh u sena edilecek, iftihar edilecek evsaf ile bezelidir. Halbuki bu vasıfları haiz olmayan sahte mürşid pek çok utanılacak, ar edilecek sıfatları bünyesinde bulundurmaktadır. Müellife göre aklını kullanan biri iftihar edilecek ve yerilecek evsafı birbirinden ayırt ettiği gibi hakîkî mürşidi de sahtesinden seçebilmelidir.

⁵⁵² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 146, (beyt: 3172-3173).

⁵⁵³ “Yıldızların nuru olan Şah Hüsameddin, beşinci cildin başlamasını istiyor.” (V/ I).

2.1.3.1.3.9. Melek-Şeytan/Dîv

“**Dîv** râ nepezîred ô hemçûn **melek** / Hem nînigâred **yakîn** râ hemçû **felek**”(252/29)

“*Şeytanı melek gibi kabul etmez, kesin olanı şüphe olarak görmez*”(146/3174)

Yukarıda zikredilen nur ve nar maddesinde değinildiği üzere kötülüğün simgesi haline gelen şeytan ile iyiliğin sembolü olarak tasavvur edilen melek birbirinin tam zıddı varlıklardır. Biri Hakk’a tam anlamıyla inkıyâd edip asla karşı gelmezken⁵⁵⁴ diğeri isyânından/başkaldırışından dolayı ilâhî rahmetten mahrum olmuştur⁵⁵⁵. Sultân Veled bu teşbîhiyle hakîkî mürşit ile sahtesinin arasındaki farkın büyüklüğünü açıklamak için taban tabana zıt iki varlığı misal getirmiştir. Hakîkî olan, melek gibi insanı cennete doğru yönlendirirken, sahtesi şeytan misali doğruca cehenneme sürükler.

Mevlânâ’da Mesnevî’inde sahte şeyhten “dev” ve “şeytan” diye söz eder⁵⁵⁶.

2.1.3.1.3.10. Yakîn-Şüphe

Sultân Veled yukardaki beytin son bölümünde kesin bilgi anlamındaki yakîn benzetmesiyle kâmil şeyhi, yakının zıddı şüphe ile de sahte şeyhi kastetmektedir. Böylece hakîkî şeyhin insanı tam ikna edip aklına ve gönlüne hitap edeceğini, şeyh taklitçisinin ise kendisi bile tam itminan haline erememesinden dolayı karşısındakini kuşku içinde bırakacağını ihsas eder.

2.1.3.1.3.11. Doğru-Yalan

“**Güfti sâdık râ şinâsed ez dürûğ** / Key fütred hemçûn meges der **gende dûğ**”(252/30)

“*Doğru sözle yalan sözü tanır. Sinek gibi kokmuş ayrana düşmez*”(146/3175)

Müellif bu beytinde ise kâmil mürşidi doğru söze benzetirken, nakıs mürşidi yalan ifadeye teşbîh etmiştir. “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar” atasözünde de ifade edildiği gibi sahte şeyhin kısa sürede ne olduğunun meydana çıkacağı bu teşbîhle vurgulanmıştır. Burada doğru sözün iyiliğe, iyiliğin de cennete, yalan sözün kötülüğe kötülüğün de cehenneme götüreceğiyle ilgili hadîs-i şerîf⁵⁵⁷ de akla gelmektedir. Bu açıdan ilgi kurulduğunda da; “doğru sözle sembolize edilen kâmil şeyh cennete, yalan sözle temsil edilen müteşeyyih cehenneme sevk eder” şeklinde bir anlam da çıkarılabilir.

⁵⁵⁴ Tahrîm, 6.

⁵⁵⁵ Sâd, 77.

⁵⁵⁶ “Bir deve benim suretimi vermiştir; Sakın o, sizi aldatmasın.” (IV/1270); “Şeytan Süleyman’a benzer tahta oturur, hile bilgisi vardır fakat, ‘Biz ona kuş dilini öğrettik’ sırrına mazhar değildir ki.” (VI/4013)

⁵⁵⁷ Buhârî, Edeb, 69.

2.1.3.1.3.12. Kokmuş Ayran

Sultân Veled yukarıdaki beytin ikinci mısrasında sahte mürşidi kokmuş ayran metaforuyla ele almıştır. Kokmuş ayran doğal olarak beğenilecek bir şey değildir. Müellif, onun kötü kokusuyla ancak sinekleri çekebileceğini, o kokuya gelen sineklerin de içine düşüp öleceklerini söylerken aslında sahte şeyhin de ancak dini açıdan bilgisiz ve mânevî yapılarında bozukluk olanları çekebileceğini ve onların bu şeyh müsveddesi yüzünden manen olumsuzluklara düşüp zarar göreceklərini anlatmak istiyor gibidir.

2.1.3.1.3.13. Kör

“Hôd pesend vü hôd fûrûşend ez **amâ** / Her yekî gûyân ki hestem rehnümâ”(253/4)

Körlüklerinden dolayı kendilerini beğenir ve methederler. Hepsi de yolgöstericiyim der”(146/3181)

Sultân Veled bu kez de sahte şeyhleri körlükle nitelendirir ve kendilerini beğenmelerini bu duyu eksikliğine bağlar. Ona göre; hakikaten görüyor olsalardı kendilerinin nâkıs oldukları, henüz tam olgunluğa eremedikleri gerçeğini görmeleri gerekirdi. Yani “yol göstericiyim” diye meydana çıkmak yerine kendi eksikliklerini giderme gayretinde olmaları icap ederdi. Böyle bir haldeyken başkalarının kusurlarını nasıl giderebilir, onlara nasıl yol gösterebilirler?

Mevlânâ’da Mesnevî’sinde sahte şeyh için “kör” metaforunu kullanır⁵⁵⁸.

2.1.3.1.3.14. Düşman

“Înçünîn kes ger büved şeyhat nikûst / V’er ne bâşed încünîn mî dâ **adûst**”(253/19)

Müellif, hakikî şeyhin özelliklerini saydıktan sonra der ki: “*Böyle olmazsa sana düşmandır.*”(147/3197)

Sultân Veled bu beytinde “*Birine karşı iyi duygular beslemeyen, kötülük etmek için fırsat kollayan kimse*”⁵⁵⁹ anlamına gelen “adû/düşman” kelimesini sahte şeyh için kullanmıştır. Zira müteşeyyih, mânâ yolculuğunu bitirdiğini ve bu konuda kılavuzluk yapabileceğini ilan eden kişi konumundadır. Halbuki o yeterliliğe sahip değildir. Böyle iddiada bulunan biri, her ne kadar asıl niyeti insanlara kötülük yapmak olmasa da, etrafına topladığı müridi konumundaki talipleri Hakk’a/ hakikata ulaştıramayacak, onları yanlış yönlendirerek helaklarına sebep olacaktır. Bu sebeple müellif bu kabil kişileri düşman olarak tavsîf etmiş olamlıdır.

⁵⁵⁸ “Bu çeşit şeyh, gözü akan ve görmeyen kişiye benzer. Gözüne ilaç çeker ama zararlı ilaçtan başka bir şey çekemez ki” (I/ 2268)

⁵⁵⁹ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/796.

2.1.3.1.3.15. Alçak /Sapkın

“Hemçû hûd zâllet köned ân **dûn u zâll** / **Müflis** est ô key bibahşed bâ tû mâl”(253/20)

“*O yolunu yitirmiş aşağılık şeyh kendi gibi seni de yoldan çıkarır. O kendi batmıştır sana malı nereden verecek?*”(147/3198)

Yukarıdaki ifadelerinin devamında Sultân Veled, sahte şeyhin düşman sayılma sebebini açıklar ve bu kez ondan “aşağı” anlamına gelen “dûn”⁵⁶⁰ ve doğru yoldan sapmış; dalâlette olan kişi anlamındaki “dâll”⁵⁶¹ sıfatlarıyla bahseder. Zira kemâl/olgunluk yolu olan tasavvufta, sahip olmadığı bir meziyetle kendini takdim eden kişinin bu hali apaçık bir düşkünlük göstergesidir. Ayrıca istenen menzile varamadığı için yolda şaşkın bir halde kalakalmış durumdadır. Talipleri doğru menzile ulaştırması düşünülemez.

Mevlânâ’da Mesnevî’sinde “aşağılık” ifadesini müteşeyyihler için kullanmıştır⁵⁶².

2.1.3.1.3.16. Müflis

Yukarıdaki beytin son kısmında Sultân Veled bu defa sahte şeyhi “malını, mülkünü batıran parasız, pulsuz kalan kişi”⁵⁶³ anlamındaki “müflis” kelimesiyle niteler. Müellif burada, parasız pulsuz kalan kişinin kendi ihtiyaçlarını bile karşılayamazken başkalarına nasıl ihsanda bulunabileceği sorusunu muhataplarına yönelterek aslında iddia ettiği maneviyata sahip olmayan şeyh taslağının etrafındakilere manen bir fayda sağlayamayacağı düşüncesini dile getirmektedir. Dolayısıyla ondan bir beklenti içinde olmak mantıksızdır.

Şeyh taslağıyla ilgili bu betimlemelerde bulunan müellif temyiz kudretine sahip müminlerin, ilim sahiplerinin böyle sahte mürşitlere aldanmayacağını, olsa olsa cahillerin bunlara kanabileceğini dile getirir⁵⁶⁴.

Sahte şeyhle ilgili açıklamalarının ardından Sultân Veled, onun bu boş iddialardan vaz geçmesinin ve aczini itiraf etmesinin tek çıkar yol olduğunu ve böyle yaptığı takdirde ancak kendisinin selamete çıkabileceğini anlatır. Ancak o zaman büyüklerin ihsanlarına kavuşacak ve boşuboşuna çektiği sıkıntılardan kurtulabilecektir⁵⁶⁵.

⁵⁶⁰ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/778.

⁵⁶¹ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/628.

⁵⁶² “Herkesten sorup soruşturursun. Her aşağılık adam, sana bıyık altından güler.” (II/2918); “Bayağı kişilerin işi kesatlıdır... Taze meyve gibi o, çabucak bozulur, çürür.” (IV/ 1733).

⁵⁶³ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/2218.

⁵⁶⁴ Bkz. Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 148.

⁵⁶⁵ Aynı yer.

2.1.3.1.4. Nefs İle İlgili Metaforlar

Sözlükte; “benlik, bir şeyin kendi varlığı” anlamındaki nefis, sūfî ıstılahında; “kulun kötü fiilleri, büyülenme, haset, öfke, kötü ahlâk, tahammülsüzlük gibi çirkin huy ve nitelikleri”⁵⁶⁶ şeklinde açıklanmıştır. Nefsin mânevî terbiye durumuna ve ilerledikçe artan olgunluk durumuna göre emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râziye, marziyye ve kâmile olmak üzere yedi makamı vardır ki her birinin kendine özgü evrâd, ezkâr, seyr, özellik ve halleri bulunmaktadır⁵⁶⁷.

Sultân Veled her mutasavvıf gibi nefse değinmiş ve bu konuyu Rebâbnâme’inde çeşitli metaforlarla işlemiştir. Aşağıda bu metaforlara değinilmiştir.

“Her ne kadar kılı kırk yararlırsa da zâhir uleması bu ilimden mahrumdur. Çünkü onların uğursuz nefisleri ölmemiştir.”⁵⁶⁸

“Çünkü onun ilmi, ilimlerin özüdür. Uğursuz nefis onu anlayamaz.”⁵⁶⁹

2.1.3.1.4.1. Uğursuz

“Bî nasîbend ehli zâhir în ulûm / Ziân ki zinde est ender îşân nakşî **şûm**”(3/24)

“Zâhir uleması bu ilimden mahrumdur. Çünkü onların **uğursuz** nefisleri ölmemiştir.”(5/32)

Sultân Veled, seyr u sülûk ile terbiye edilmemiş nefsi “uğursuz” olarak niteler. Bu mânevî eğitimden geçip kötü huylarından arınmamış nefis sahipleri olan ilim ehlini de zâhir uleması olarak zikretmesi bâtından haberdar olmadıkları ya da o konuya eğilmediklerinden eksik kaldıklarını vurgulamak içindir. Hakk’ın ilmine erebilmek için öncelikle nefsin tezkiye edilerek bu uğursuzluğundan kurtulması gerekir. Mevlânâ da Mesnevî’de nefsten uğursuz olarak bahseder⁵⁷⁰.

2.1.3.1.4.2. Yersel/Ferşî

“Ukûl arşî end ü nüfûs **ferşî**”(53/22)

“Akıl göktendir (Menşei arştır oradan gelmiştir.), nefis de **yerdendir**. (Dünyevîdir, burada doğmuştur).”(68)

⁵⁶⁶ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 557-558.

⁵⁶⁷ Etvâr-ı seb’a (yedi tavır) adı verilen bu nefis basamakları hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Ögke, Ahmet, *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hz.*, s. 125-150, Şehzadeler Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, tsz.; Muhammed Sâdık, *Nefs Bilgisi*, haz: Aytekin Yıldız, s. 137-236, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 210-212; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 268-270.

⁵⁶⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 5, (beyt: 32).

⁵⁶⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 270, (beyt: 6359) “Z’ânki ilmi ô büved mağzî ulûm Key tevâned fehm kerden nefsi şûm” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 230/ 4.

⁵⁷⁰ “Bu şom nefis, hiçbir mülhitte olmasın.” (V, beyt: 2756)

Ferşî, burada yeryüzü anlamına gelen⁵⁷¹ ‘ferş’e nispet edilerek yerle ilgili, yeryüzüne ait” anlamında ele alınmıştır. Göklerin en üst noktasını ifade eden arşın tam karşıtı olarak kullanılan⁵⁷² ferş kavramı, müellif tarafından aklın nihai yüksekliğine karşın nefsin alçaklığını, seviyesinin düşüklüğünü belirtmekte kullanılmıştır. Akıl ne kadar övgüye lâayık ve yüksekse nefis o derece yerilmeye müstehak ve aşğıdır.

“Sevinsin o kimse ki: akklı erkek, nefsi dışıdır. Hayırda, şerde, her hususta. Eğer emir tersi ise, yani nefis erkek, akklı dışı ise, yazıklar olsun!”⁵⁷³

2.1.3.1.4.3. Erkek-Dışı

“Vây ber vey ki büved ber aks kâr / Nefs bâşed **nerr** u akleş **mâde** hôr”(54/5)

“Eğer emir tersi ise, yani nefis erkek, akklı dışı ise, yazıklar olsun!”(68/1358)

Sultân Veled’in akıl ve nefsin karşılaştırırken erkek ve kadın metaforunu kullanımına “akıl ve irade ile ilgili metaforlar” bölümünde değinilmiştir.

Mevlânâ da Mesnevî’inde nefisten kadın şeklinde söz eder⁵⁷⁴.

2.1.3.1.4.4. Gâlib-Mağlup

“Çûn ber şahs akklı gâlib bâşed ber nefis muzaffer şeved u çûn nefis **gâlib** bâşed ber akklı çîre kereded.”(53/22-24)

“Hangi şahsın akklı nefisine **galip** olursa zafer onundur. (Akıl galip olunca nefis tabiatıyla mağlup ve mahkum olur.) [Eğer nefis akla galip olursa yiğit o olur.] Çünkü hüküm galibindir.”(68)

Bu metafora “akıl ve irade ile ilgili metaforlar” bölümünde değinilmiştir.

“Bir şahsın dini galip olursa, nefis onun esiri olur. Eğer akklı mağlup olarak esir olursa, kendi kul, nefsi emir (efendi) olur. Ne mutlu! Akklı emir, nefsi esir olana.”⁵⁷⁵

2.1.3.1.4.5. Emir-Esir

“V’er zi mağlûbî şeved akleş **esîr** / Ô büved hemçûn gulâm u nefis **emîr**”(54/3)

“Eğer akklı mağlup olarak esir olursa, kendi kul, nefsi emir (efendi) olur.”(68/1354)

Bu metafora “Akıl ve irade ile ilgili metaforlar” bölümünde değinilmiştir.

⁵⁷¹ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 299.

⁵⁷² Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/ 354.

⁵⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 68, (beyt: 1357-1358) “Ey hunugi ânkô büved akleş emîr Nefsi dîn kereded orâ bende vü esîr, Vây ber vey ki büved ber aks kâr Nefs bâşed nerr u akleş mâde hôr” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 54/4-5.

⁵⁷⁴ “Nefis, kadın gibi her işe bir çare bulmak üzere gâh toprağa döşenir, tevazu gösterir; gâh ululuk diler, yücelir.” (I, 2621); “Kadın da bu nefis ve tabiatır.” (I, 2903)

⁵⁷⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, (68/1353-1354) “Güft çûn ber şahs dîn gâlib büved Nefs esîreş kereded vü beste şeved, V’er zi mağlûbî şeved akleş esîr Ô büved hemçûn gulâm u nefis emîr, Ey hunugi ânk’ô büved akleş emîr Nefsi dîn kereded ô râ bende vü esîr”Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 54/2-4.

“Bir çocuk ki lûtinin iğfaline kapılır, o biçare hayatında başarılı olabilir mi? Adı lekelenir, rüsva olur, tuzağa tutulmuş kuş gibi kalır. Onun aldatmasına kanınca, olgunluğu tamamlanamaz, kimsenin yanında şeref ve itibarı kalmaz. O öğüdü veren baba, akıldır, hilekar lûfî de nefistir. Aklına tabi ol ki onun sözleri delile dayanmaktadır. Tâ ki seni bu alçaklıktan kurtarıp yükseslere doğru götürsün, yükte isen daha daha yüksek etsin.”⁵⁷⁶

2.1.3.1.4.6. Hilekâr Lûfî

“Ân peder aklest u **lûfî** nefsi bed / Akl râ bişnev ki ô dâred sened”⁵⁷⁷(55/12)

“O öğüdü veren baba, akıldır, **hilekar lûfî** de nefistir. Aklına tabi ol ki onun sözleri delile dayanmaktadır”(69/1393)

Sultân Veled nefsi “lûfî”ye benzetir. Bu teşbîhte sözü geçen lûfî ile Lût (as) kavminin karşı cinsi bırakıp da kendi cinsine yönelen kınanmış erkekleri kastedilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm onlar hakkında; “Lût’u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: ‘Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz.’”⁵⁷⁸ diyerek onları kınamıştır. Yaptıkları çirkin ve büyük günâh sebebiyle helak edilen⁵⁷⁹ bu kavmin mensubu olan kimsenin kastedildiği lûfî tabirini, Sultân Veled’in nefsi nitelerken kullandığı görülmektedir. Onun bu benzetmesinin altında nefsi “canının istediğini yaparken sınır tanımazlığın uçlarında dolaşan bir varlık” olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim nefis de aynı lûfî gibi Hakk’ın peygamberini de, azabını da umursamamakta ne olursa olsun isteğini gerçekleştirmenin peşinde koşmakta ve bu uğurda her türlü hileye başvurabilmektedir. Onun etkisine kapılan kişi ise masum bir gence benzetilir. Kişi, baba benzetmesiyle ele alınan, doğruyu salık veren aklı dinlemeli ve hilekâr nefsin tuzağına düşmemelidir. Aksi takdirde lût kavmi gibi Hakk’ın gazabına uğrayacak ve helak olacaktır.

Mevlânâ da nefisten hilekâr olarak söz eder.⁵⁸⁰

“Bir varlık ki şeytandandır ve şehveti dünyayı artırır büyütür, nefistir. Onu muhakkak öldürmek lazım, melek sıfatı kazanmak için ibâdetle, zikirle kuvvet bulmak lazımdır. İnsanın tabiatı, bir defa insanlıktan melekliğe geçti mi, o artık bir daha ölmez.”⁵⁸¹

⁵⁷⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 69, (1390-1394) “V’ân püser kô rivi lûfî gûş dehed Hîç ân biçâre ez hôd ber nehôred, Nâmı nîkeş reft vü ô bednâm mând Hemçü mürği beste ender dâm mând, Şod kemâleş nâkıs ez efsûni ô Pîşi nîk u bed nemândeş âbî rû, Ân peder aklest vü lûfî nefsi bed Akl râ bişnev ki ô dâred sened, Tâ ez in pestî turâ bâlâ bered V’erçi bâlâ diger a’lâ bered” *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 55/9-13.

⁵⁷⁷ *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 55/12.

⁵⁷⁸ A’râf, 80-81.

⁵⁷⁹ A’râf, 84; Hicr, 73-74.

⁵⁸⁰ “Hatta sana namaz kıl, oruç tut diye emretse bile, nefis hilecidir, o emriyle bile sana bir hile kuracaktır.” (II, beyt: 2274); “Nefis, yüzlerce hile, Hud’a sahibi bir ejderhadır...” (III, beyt: 2548); “Ey nefis, doğru soyle, bu hilebazlık, nedir?..” (V, beyt: 3791); “Artık kullarından pusuda bekleyen nefis hilesiyle melûn şeytanın hilesini uzak tutsa ne olur ki?” (VI, beyt: 1746)

2.1.3.1.4.7. Şeytan

“Hestî ki **ez şeytân** u şehevâtî dünyâ mî efzâyed vü mî bâled nefsest.”(56/2)

“Bir varlık ki **şeytandandır** ve *şehveti dünyayı artırır büyütür, nefistir*”(71)

Sultân Veled yukarıdaki ifadesinde nefsi şeytanla ilişkilendirmiştir. Şeytan cinlerden olan⁵⁸², dolayısıyla ateşten yaratılmış⁵⁸³, meleklerin arasında ve hatta onların hocasıyken⁵⁸⁴ Allâh Teâlâ’nın topraktan yarattığı Hz. Adem’e secde etmesi yönündeki emrini çiğneyerek cennetten kovulması sebebiyle insanlara ebedîyen düşman olmuş bir varlıktır⁵⁸⁵. İnsanları daima kötülük yapmaya ve bu suretle onları ilâhî rahmetten mahrum bırakmaya çalıştığı⁵⁸⁶ için de şerrin mümessili olarak kabul edilir⁵⁸⁷.

Müellif yukarıdaki bilgiler doğrultusunda insanın kötülüklere meyyal olan nefsini şeytandan saymış ve onu şeytan gibi Hakk’ın buyruklarına sırt çevirerek dünya şehvetlerine yönelmesi sebebiyle eleştirmiştir.

“Her kim bu dünya hayatından öldüyse, (ölmeden evvel öldüyse), ebedî hayata hak kazandı. Onun varlığı, zindeliği, sarhoşluğu, ayıklığı hep ilâhîdir. Onun canı Hakk’ın elinde bir alet gibidir, o kendiliğinden hareket etmez, (iradesini hakka teslim etmiştir) evvel, lanetli nefsin aleti iken, nihayet Rabbi Kerîm’in aleti oldu.”⁵⁸⁸

2.1.3.1.4.8. Alet

“Bûd evvel **âleti nefsi leîm** / Geşt âhir **âleti Rabbi Kerîm**”(59/9)

Bununla ilgili açıklama “insan grupları”nda bulunmaktadır.

“Bir varlık ki Allâh’ın aletidir, onu Allâh’tan ayrı görme! Ondandır (Allâh’a alet olan candan) ne gelirse Allâh’tan bil! Çünkü o, Huda’nın elinde bir alettir. O ölmüştür. Fiil ölüden değil, sağdan kaynaklanır. O, bir olan tarafa ikilik sığmaz, bu mananın sırrını kim anlar. O açıktan açığa (Ene’l Hak) diyen, doğru söylemiştir. Çünkü Hak ondan kendisini göstermiştir de onun için böyle demiştir. Arada o bir aracından

⁵⁸¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 71. “Hestî ki ez şeytân u şehevâtî dünyâ mî efzâyed vü mî bâled nefsest. Ô râ der hûd bâyed köşten ü sıfatı melek giriften ü zinde be tâ’at u zikri Hak bûden. Çûn zâtı âdemî ez tabî’atı beşeriyet mübeddel şevd be melekiyyet ô dîger nemired” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 56/2-4.

⁵⁸² Kehf, 50.

⁵⁸³ Rahmân, 15.

⁵⁸⁴ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 431.

⁵⁸⁵ A’râf, 11-18.

⁵⁸⁶ A’râf, 17.

⁵⁸⁷ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 363.

⁵⁸⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 75, (beyt: 1491-1494) “ Her ki mürd ez zindegîyi in cihân Geşt zinde ez hayâtı câvidân, Zinde ez Yezdân büved hestî ô nev be nev hûşyârî vü mestîyi ô, Keşt âlet der keffi Hak çûn siper Nîst cenbânî câmî ô ez pâ vü ser, Bûd evvel âleti nefsi leîm Geşt âhir âleti Rabbi Kerîm” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 59/6-10.

ibaretti. O dem, o nefis hep Hak'tan gelmiştir. İsteyen, istenenden ayrılmaz, onun için Evliyâullahı Huda'ya bitişik bil.”⁵⁸⁹

2.1.3.1.4.9. Ölü

“Her çi âyed zô mebîn ân râ zi vey / K’ô zi hôd çûn **mürd** hest ân fi’li Hayy”(59/11)

“Ondan (Allâh’a alet olan candan) ne gelirse Allâh’tan bil! Çünkü o, Huda’nın elinde bir alettir. O ölmüştür. Fiil ölüden değil, sağdan kaynaklanır”(75/1496)

Sultân Veled bu beytinde tezkiye ve tasfiye ile nefsin basamaklarını aşarak nihayete ermiş sâlikin beşerî özelliklerini geride bırakıp, Hakk’ta fânî olması cihetiyle adeta bir ölü hükmünde olduğunu belirtmektedir. Böyle bir kulun Allâh’ın ahlâkıyla ahlâklanması bakımından da hareket ve sekenatının kendinden değil, “Hayy” olan Allâh’tan kabul edilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.

2.1.3.1.4.10. Hak İle Bitişik

“Tâlib ez matlûbi hôd nebûd cüdâ / **Muttasıl bîn evliyâ râ bâ Hudâ**”(59/15)

“İsteyen, istenenden ayrılmaz, onun için Evliyâullahı Huda'ya bitişik bil.”(75/1500)

Sultân Veled bu beytinde velîleri Hakk’a bitişik olmakla tavsîf eder. Sözlerinin devamında açıklama niteliğinde damlanın deryâdaki durumunu anar. O’na göre; nefsi Hak’ta fenâ ve bekâya ermiş kâmilin Hak Teâlâ ile olan durumu, deryânın içinde kaybolan ve onun bir parçası haline gelen damlanınki ile benzerlik arz etmektedir.

“Bu dîvâneliği ancak o alçak nefis yapar ki, o bahttan, o devletten uzaktır. O deryâdan su alamamış boş testi gibi kalmış, o gülşenden bir renk ve koku elde edememiştir. O ezeli saltanattan nasipsiz kalmış, Huda’ya bir an bile dost olamamıştır. Dünya zindanında kalmış kurt gibi ki saydığım lütufların birinden haberi yok. Kurdun, o saadetlerle ne ilişkisi var, ona o rütbe nereden kısmet olacak ki? O ebedî dünyayı hatırlasın, yahut haddi olmayarak sınırsız âlem tarafına adım atabilsin. Mahduttan doğan da mahdut olur, gayrimahdut olana –hudutsuzlar gibi- nereden talip olacak?”⁵⁹⁰

2.1.3.1.4.11. Yerilmiş

“Cüz eğer nefsi **leîmî** k’ez ezel / Bûde bâşed **dûr ez ân baht u düvel**”(80/17)

⁵⁸⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 75, (beyt: 1495-1500) “Hestî k’âlet şevêd Allâh râ Hîç ô râ ez Hudâ meniger cüdâ, Her çi âyed zô mebîn ân râ zi vey K’ô zi hôd çûn mürd hest ân fi’li Hayy, Dû negenced ân taraf k’ân yek bûved Sırrı in mefhûm herkes key şevêd, Ânki peydâ güft ene’l-Hakk râst güft Z’ânki ân râ Hak ez ô çûn hâst güft, Der meyâne ô behâne bûd u bes Cümle ez Hak âmed ân dem u ân nefes, Tâlib ez matlûbi hôd nebûd cüdâ Muttasıl bîn evliyâ râ bâ Hudâ” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 59/10-15.

⁵⁹⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 100, (beyt: 2030-2036) “Cüz meger nefsi leîmî k’ez ezel Bûde bâşed dûr ez ân baht u düvel, Mânde z’ân deryâ tehî hemçûn sebû Hîç ez ân gülşen ne berde reng u bû, Bûde bî behre ez ân mülki kadîm Mî negeşte bâ Hudâ yek dem nedîm, Hemçû kirmî rûste ez zindânı dehr Bî eser z’ân lutf ender çâhı kahr, Kirm râ bâ ân kerem çi nisbet est Kirm râ key ân saded u ân rûtbet, Kô köned yâdı cihânı sermedî Yâ nihed ez hadd kadem der bî haddî, Zâde ez mahdûd ender hadd bûved Key çû bî hadd tâlibi bî hadd şevêd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 80/17-23.

“Bu dîvâneliği ancak o **alçak** nefis yapar ki, o **bahttan, o devletten uzaktır**”(100/2030)

Sultân Veled’in bu beytinde nefsi “leîm” kınanmış/yerilmiş olarak zikretmesi, Kurân-ı Kerîm’de buyurulan “Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim”⁵⁹¹ âyetiyle ilişkilendirilebilir. Bu âyetten de anlaşılacağı üzere nefis sonradan pişman olacağı kınanacak yanlışlar yapmak eğilimindedir.

Mevlânâ da Mesnevî’de nefsi aşağılık olarak nitelemiştir⁵⁹².

2.1.3.1.4.12. Bahtsız/Devletsiz

Müellifin yukarıdaki, nefsin kendi devletini kaybetmesi ve bahtsızlığına sebep olması yönündeki ifadesi Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan “Azana ve dünya hayatını ahirete tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır”⁵⁹³ âyetleriyle örtüşmektedir. Zira âyetlerin devamında Rabb’inin makamından korkarak nefsinin hevasına; kötü istek ve arzularına kapılmayanların yerinin cennet olduğu⁵⁹⁴ bildirilmekte ve konu nefisle ilişkilendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ebedî saadetin kaybına sebep olan nefis olarak değerlendirilebilir.

2.1.3.1.4.13. Boş Testi

“Mânde z’ân deryâ **tehî hemçûn sebû** / Hîç ez ân gülşen ne berde reng u bû”(80/18)

“O deryâdan su alamamış **boş testi** gibi kalmış, o gülşenden bir renk ve koku elde edememiştir.”(100/2031)

Sultân Veled yukarıdaki ifadesinde, beşerî özelliklerden sıyrılamamış, Hak Teâlâ’nın ahlâkıyla ahlâklanamamış kulun nefsinin boş testiye teşbîh etmiştir. Bu benzetmede deryâ Cenâb-ı Hakk’a karşılık gelmektedir. “O deryâdan su almak” ve “o gülşenden renk ve koku almak” metaforlarıyla kastedilen de mutasavvıfların “Allâh’ın ahlâkıyla ahlâklanmak” düsturudur. Sûfilerin bu kaidesi “Allâh’ın ahlâkıyla ahlâklanınız”⁵⁹⁵ hadîs-i şerîfiyle alakalandırılabilir.

2.1.3.1.4.14. Nasipsiz

“Bûde **bî behre** ez ân mülki kadîm / Mî negeşte bâ Hudâ yek dem **nedîm**”(80/19)

“O ezeli saltanattan **nasipsiz** kalmış, Huda’ya bir an bile **dost** olamamıştır.”(100/2032)

⁵⁹¹ Kıyâme,2.

⁵⁹² “Bu aşağılık nefis, senden fâni kazanç ister...” (II, beyt: 2602-2603); “fakat nefis,, aşağılık cinstendir, aşağılık âlemine gider!” (IV, beyit: 2704)

⁵⁹³ Nâziât, 37-39.

⁵⁹⁴ Nâziât, 40-41.

⁵⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 471-474.

Sultân Veled bu beytinde “nasipsiz” diye nitelediği nefis sibak ve siyak bağlantısıyla birlikte değerlendirildiğinde yine kendi olumsuzluklarından arınmadığı için “ezelî saltanat” metaforuyla anlatılan “Hakk’a vuslat” a eremeyen kulun nefsidir.

2.1.3.1.4.15. Dost/Yar Olamamış

Sultân Veled yukarıdaki beytin son kısmında aynı nefsi bu kez Hak Teâlâ’ya bir an bile “nedîm” yani “arkadaş/dost”⁵⁹⁶ olamamakla itham etmektedir. Konunun akışı içinde meseleye bakıldığında nefsin Hakk’a dost olamayışı yine kendinde bulunan menfi vasıflarından arınamayıp ahlâki olgunluğa erememesiyle ilişkilendirilebilir.

2.1.3.1.4.16. Zindandaki Kurt

“Hemçû **kermî rüste ez zindânı dehr** / Bî eser z’ân lutf ender çâhı kahr”(80/20)

“*Dünya zindanında kalmış kurt gibi ki saydığım lütufların birinden haberi yok.*”(100/2033)

Müellif bu beytinde nefsi, böcek türlerinden “kurt” a benzetmektedir. Dünyayı zindan olarak niteleyen Sultân Veled, nefsi de onun içinde dolaşan o karanlık ve sevimsiz yeri mekan tutan bir böceğe teşbîh ediyor. Bu benzetme, yukarıda “bahtsız/devletsiz” başlığında yapılan açıklamada ifade edildiği üzere tüm olumsuzluk ve değersizliğine rağmen dünya hayatını ebedî saadete tercih eden nefsin tasavvuf ehli katındaki kıymetsizliğini göstermektedir. Mevlânâ da Mesnevî’de nefsi kurda benzetmiştir⁵⁹⁷.

2.1.3.1.4.17. Mahdut/Sınırlı

“Zâde ez **mahdûd** ender hadd büved / Key çû bî hadd tâlibi bî hadd şeved”(80/23)

“*Mahduttan doğan da mahdut olur, gayrimahdut olana –hudutsuzlar gibi- nereden talip olacak?*”(100/2036)

Sultân Veled bu dizelerinde nefsi sınırlarına hapsolmuş, onun dışına çıkamamış olmakla vafeder. Burada bahsi geçen nefis elbette beşerî kusurlarından arınamamış olandır. Kendi eksiklikleri adeta kendisi için birer sınır olmuş ve her taraftan kendini kuşatmıştır. Bir mürşit rehberliğinde cehd ve gayret ederek bu hudutları aşamadığı için de varlığına nihayet olmayan Cenâb-ı Hakk’a talip olamamakta O’na vuslata yol bulamamaktadır.

2.1.3.1.4.18. Firavun

“**Nefs fir’avn est** u Mûsâ aklı tû / Âmede hemçûn rasûl ez pîşi hû”(88/17)

⁵⁹⁶ Olgun, İbrahim- Draşan Cemşit, *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*, s.359.

⁵⁹⁷“ Tahtanın içindeki kurt, kimin böyle güzel helvası var der. Bok böceği, bok içinde yaşar ve âlemde pislikten başka bir meze bilmez.”(V/303-304)

“Nefis, **Firavun**’dur, aklın da Mûsâ’dır. Sana nefsinden evvel gönderilmiş bir peygamber gibidir.”(108/2262)

Sultân Veled nefsi bu beytinde “firavun” olarak tavsîf etmektedir. Firavun eski Mısır hükümdarlarına verilen bir lakap⁵⁹⁸ olsa da burada Hz. Mûsâ zamanında yaşamış ve tevhîd davetini reddetmiş olan hükümdar kastedilmektedir. Bu anlatımda, nefsin kendini tanrı yerine koyarak her istediğini yaptırma eğiliminde oluşu, Cenâb-ı Hakk’a teslim ol(a)mayışı, kendisini irşat için gelen mürşide çeşitli zorluklar çıkarması ve savaş açması vb. açılardan firavuna benzeyişi söz konusudur.

Mevlânâ da Mesnevîsinde nefsi firavun olarak nitelemiştir⁵⁹⁹.

“O arzulanan, her kime kısmet olmuşsa, bil ki berbat nefsi kahrolur. Yılanın gözü zümrütten kör olmuyor mu, ne kadar kuvvetli olsa güçsüz kalmıyor mu? Bunun gibi nefis yılanı da, şeyhin nurundan kör olur, takatten düşer.”⁶⁰⁰

2.1.3.1.4.19. Berbat/Uğursuz

“Her ki ân matlûb meysûreş şevd / Dân ki nefsi **şûm** makhûreş şevd”(147/17)

“O arzulanan, her kime kısmet olmuşsa, bil ki berbat[**uğursuz**] nefsi kahrolur”(179/4117)

Sultân Veled bu beytinde nefsi “şûm” uğursuz olarak vasıflandırır. Metnin akışına bakınca görülüyor ki burada geçen “arzulanan”dan kasıt “merd-i Hudâ” yani Hak eridir. O nurlu zatın yanına gelen nakıs/eksik kişilerin terbiye olmamış nefislerinin adeta ateşi söner ve kâmilin nurundan nur iktibas ederler. Müellif bu durumu uğursuz nefsin kahrolması şeklinde açıklamıştır.

Mevlânâ da Mesnevî’de bu konuya değinmiştir⁶⁰¹.

2.1.3.1.4.20. Yılan

“Ne ez zümürürd çeşmi ef’î kôr şod / Geşt bî tâkat çi ger pür zôr bûd”(147/18)

“Yılanın gözü zümrütten kör olmuyor mu, ne kadar kuvvetli olsa güçsüz kalmıyor mu?”(179/4118)

⁵⁹⁸ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 157.

⁵⁹⁹ “Nefis çok övülmesi yüzünden Firavunlaştı. Alçak gönüllü, hor, hakîr ol; ululuk taslama!” (I/1867); “Nefis, bir Firavun’dur, dikkat et!..” (IV/3620)

⁶⁰⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 179, (beyt: 4117-4119) “Her ki ân matlûb meysûreş şevd Dân ki nefsi şûm makhûreş şevd, Ne ez zümürürd çeşmi ef’î kôr şod Geşt bî tâkat çi ger pür zôr bûd, Hemçünin ez nûri şeyh in mâri nefis Kôr kereded tâ şevd bî tâb u tefs” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 147/17-19.

⁶⁰¹ “Yahut bu dikenî gül fidanına ulaştır, sevgilinin nurunu nâra kavuştur? Ya da onun nuru senin ateşini söndürsün; vuslatı, dikenini gül bahçesi haline getirsin.”(II/1245-1246)

Sultân Veled bu beytinde ise nefsi yılanı teşbîh etmiştir. Bilindiği üzere yılan görüntü itibarıyla soğuk ve sevimsiz olmasının ötesinde zehirli bir hayvandır. Müellif sözlerinin bu kısmında nefsi, kötü istek ve arzularıyla adeta insanı zehirleyip manevî açıdan ölümüne sebep olması cihetiyle yılanı teşbîh etmiştir. Bunun çaresi ise yılanı etkisiz hale getirdiğine inanılan zümrüt⁶⁰² mesabesindeki Hak eridir.

Mevlânâ da Mesnevî’de nefsi yılan olarak ele alır⁶⁰³.

“Nefis, cehennemın parçasıdır ve ateşendir. Şeytan gibi içirileri etkiler ve bulaşır. Onun narı şeyhin nurundan söner. Ne mutlu o cana ki, şeyhin bakışına rast gelir.”⁶⁰⁴

2.1.3.1.4.21. Cehennem Parçası/Ateş

“Nefs **cüzû düzah** est u nârîst / Hemçû şeytân der derûnhâ sârîst”(147/23)

“Nefis, **cehennemın parçasıdır ve ateşendir. Şeytan gibi içirileri etkiler ve bulaşır**”(180/4123)

Sultân Veled bu kez de nefsi cehennem parçası ve ateş olarak metaforlaştırır. Burada nefsin isteklerinin cehenneme götüren şeyler oluşuna ve insanın mânevîyatını adeta yakarak tahrip edişine vurgu yapılmaktadır. Müellif onun bu zararlı etkisinin mürşidi kâmilin bakışıyla sönüp tesirsiz kalacağı yönündeki açıklamasını yaparken, müminin sırat üzerinden geçerken nuruyla cehennemın ateşini söndürmesi örneğini verir. O’na göre; Cehennem müminin nuruyla sönüyorsa, onun parçası mesabesindeki nefsin, kâmil müminin yanında sönüp tesirsiz hale gelmesi evleviyyetle sabit olur⁶⁰⁵.

Mevlânâ da Mesnevî’de nefsi cehennemle irtibatlandırmıştır⁶⁰⁶.

“Ey mürit! Şeyhin eteğini tutarsan, o buluşmada sen de onun gibi seçkin olursun. Yol kesici olan nefsin ölür, rehber olur. Mesih gibi semalarda uçarsın!”⁶⁰⁷

2.1.3.1.4.22. Rehber

“Nefsi rehzen mîred u **rehber** şeved / Ber felek hemçûn Mesîhâ ber şeved”(148/6)

⁶⁰² Eskiden zümrütün panzehir olarak kabul edilip kullanılması ve bu meyanda yılan ve akrep gibi hayvanlara karşı tesiri ile bunun edebiyattaki kullanılışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 496.

⁶⁰³ “Putların anası nefsinizin putudur. Çünkü o put yılan, bu put ejderhadır.”(I/772); “Yola düşmüş bir kurt gibi olan o kara yılan, ejderha kesilmiştir.”(II/2285).

⁶⁰⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 180, (beyt: 4123-4124) “Nefs cüzû düzah est u nârîst Hemçû şeytân der derûnhâ sârîst, Köşte kereded nârî o ez nûri şeyh Ey hunuğî cânî ki şod me’mûri şeyh” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 147/23-24.

⁶⁰⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 180.

⁶⁰⁶ “Sen cehenneme benziyorsun, o ise mûmindir. Mümine ateşi söndürmek imkânı var”(II/1247); “O cızladıkça sen ona “Öl, bit” de ki, bu nefis cehennemın sönsün.” (II, beyt: 1258); “Tanrı’ya, çağırana icabet ettiniz, nefis cehennemine su serptiniz.” (II, beyt: 2567)

⁶⁰⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 180, (beyt: 4133-4134) “Dâmeni şeyh er bigîrî ey mûrîd Hemçû o kerdî der ân vuslat ferîd, Nefsi rehzen mîred u rehber şeved Ber felek hemçûn Mesîhâ ber şeved” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 148/5-6.

“Yol kesici olan nefsin ölür, **rehber** olur. Mesih gibi semalarda uçarsın!”(180/4134)

Sultân Veled yukarıdaki satırlarında nefsi “rehber” olarak nitelemiştir. Metnin sibak ve siyakına bakılınca nefsin rehber olabilmesinin şeyhin eteğini tutmaya, onun terbiyesine girmeye bağlı olduğu görülmektedir. Bu sayede haddi zatında eşkıya olan nefis kötü evsafından arınarak tekemmül edecek ve nihayet rehber olma mevkiine yükselebilecektir.

2.1.3.1.4.23. Basiretsiz/Öngörüsüz

“Nefs aksi akl hâlî bîn büved / **Der avâkıb** hiç gûne **nenigerd**”(164/26)

“Nefis, aklın aksinedir ancak durumu görür, sona hiç bakmaz.”(199/4592)

Sultân Veled bu kez nefsi işin sonunu hesap edememekle eleştirir. Ne olursa olsun isteklerini gerçekleştirme eğiliminde olan nefis işin neticesini umursamamaktadır. Sonunda cehennem olduğuna aldırmadan günâh işleyebilir, neticede cennet olduğunu görmezden gelerek hayırlardan, salih amellerden geri kalır. Kayıt altına girmek istemediğinden peygamber davetini reddeder veya bir mürşide bağlanmayı istemez. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de zebanilerin cehenneme atılanlara sordukları “size bir “uyarıcı” gelmedi mi?” şeklindeki sorularına verdikleri cevapta günahkarlar kendilerine gelen elçiye yalanladıklarını ve “Ve: Şayet kulak vermiş ve aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkumları arasında olmazdık! diye ilave ederler.”⁶⁰⁸ ayetindeki sözleriyle akılsızca davrandıklarını itiraf ederler. Müellifin beytinde, “aklın aksine hareket ederek akıbeti hesaba katmayan nefis” tanımlamasıyla bu ayetlerde anlatılanlar bağdaştırılabilir.

“Ne vakit ki nefis nâri yüzünü Hak dostluğu tarafına çevirir, nur olur. Evliyânın nurunun iksirinden bakırı altın olur; nâri, nura dönüşür.”⁶⁰⁹

2.1.3.1.4.24. Nur/Altın

“Ez iksîri nûri ân velî messi vücûdî ô **zer** kereded vü nâreş **nûr** şevved”(215/8-9)

“Evliyânın nurunun iksirinden bakırı **altın** olur; nâri, **nura** dönüşür.”(254)

Sultân Veled bu satırlarında ise nefsi “nur”a dönüşmekle niteler. Müellife göre; evliyânın yanında durarak onların eğitimi altında seyr u sülûkle kemâle yeten kişinin nefsi artık tüm nahoş evsafından necâta ermiş ve ahlâk-ı hamîdeyi tümüyle kendinde cem etmiş bir haldedir. Bakırın altına dönüşmesi, ateşin nura inkılabı metaforuyla bu olgu anlatılmaktadır.

⁶⁰⁸ Mülk, 8-10.

⁶⁰⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 254. “Ve hergeh ki nefsi nâri rû be velîyi Hak âverd ki nûrî est ez iksîri nûri ân velî mess vücûdî ô zer kereded vü nâreş nûr şevved”. Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 215/7-9.

2.1.3.1.4.25. Kuyu

“Pendişân ez bend birehâned turâ / Ez tegi in **çâh** bicihâned turâ”(223/14)

“Onların nasihatleri seni zindandan kurtarır, nefis **kuyusunun** derinliğinden sıçratarak çıkarır”(262/6175)

Müellif üstteki dizelerinde nefisten “kuyu” metaforuyla söz eder. Ona göre rûhun birlikte yaşamak zorunda kaldığı nefis, rûh bakımından içinden çıkılması güç bir kuyu gibidir. Mevzubahis olan kuyunun derinliği nefsin azgınlığı, hevasına düşkünlüğü ile orantılıdır. Tüm bu zorlukları aşabilmek ise kâmillerin nasihatlarına uymakla mümkün olabilir.

Mevlânâ Mesnevî’de “kuyu ve Yusuf” metaforuyla nefis ve rûha değinmiştir⁶¹⁰.

2.1.3.1.4.26. Kan Döken

“Pendi nefis er çi hûş âyed ân demet / Meşinev ân râ **tâ nerîzed ân demet**”(223/15)

“Sana ilk önce nefsin öğütleri hoş görünür, fakat sonunda seni sihirle bağlar, hapse atar⁶¹¹”(262/6176)

Sultân Veled’in bu dizelerinde nefis “kan dökücü” olarak görülmektedir. Nefsin yaptığı tavsiye ve nasihatlar bedeni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olduğundan başlangıçta insanın hoşuna gider. Fakat bu arzuların yerine getirilmesi zamanla nefsi daha da kuvvetlendirerek helal haram hudutlarını tanımaz ve gözüne bir şey görünmez hale getirebilir. Bu durum ise Hak Teâlâ tarafından cezayı icap ettirecektir ki müellif bu durumu “dinleme onu ki senin kanını döker” diyerek metaforlaştırmıştır.

2.1.3.1.5. Ricâlu’l-Gayb İle İlgili Metaforlar

Gayb erleri diye tercüme edilen bu terimle halk tarafından bilinmeyen Allâh’ın velî kulları kastedilmektedir⁶¹². Onların adeta Hakk’ın gelinleri gibi oldukları ve mahremlerinden gayrısının kendilerini bilemiyeceği ileri sürülmüştür⁶¹³. Sûfî düşüncede dünyanın idaresinin kendilerinde olduğu kabul edilen⁶¹⁴ Hak erlerinin başında “kutup” bulunmaktadır⁶¹⁵. Bu velîler topluluğu Evtâd, ebdâl, nücebâ, nukebâ diye isimlendirilen dörtler, yediler, kırklar ve üçyüzler şeklinde halk arasında karşılığını bulan mânevî hiyerarşik bir yapıya sahiptir⁶¹⁶.

⁶¹⁰ “İnsan bu altı köşeli kuyudan çıkmadıkça kuyudaki Yusuf, nasıl olur da dışarı çıkar?”(VI/4570)

⁶¹¹ Eroğlu tercemesinde bu şekilde yer almış lakin metine bakılınca çeviri aslında şöyle olmalı: “dinleme onu ki senin kanını dökmesin.” Aytekin Yıldız.

⁶¹² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 365.

⁶¹³ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 93.

⁶¹⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 251.

⁶¹⁵ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 252.

⁶¹⁶ Daha geniş bilgi için bkz: Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 365-367; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 251-254.

Sultân Veled de eserinde söz konusu velîlere değinmiş ve onları çeşitli metaforlarla muhataplarına tanıtmaya, hususiyetlerini ve üstünlüklerini dile getirmeye gayret etmiştir. Müellifin gayb erenlerine dair görüşlerinin yer aldığı beyitler şu şekildedir:

“Şundan dolayı ki ‘Onlar benim nurumla yaşamaktadırlar’. Her ne kadar tendeki can gibi **gizli iseler** de âlemde eminlik ve sağlamlık bulmuş olanlar o mertlerdir ki, cümlesi de gönülden Hakk’a vâsıl olmuşlardır. Onlar da kıl kadar varlık yoktur, hepsi de yokluk tarafına yönelmişlerdir. Zaruri ölümden evvel ölmüşler, pııyı pırtıyı toplayıp yokluk tarafına götürmüşlerdir. Bunlar o Sultânlardır ki kendilerinden geçtikleri için Cenâb-ı Hak ilmini onlara ihsan eyledi ve onların üzerinden uyguladı. Bunlar Cenâb-ı Hakk’ın zat ve sıfatından dolayı fânî ve ilm-i ledüne maden olmuşlardır. Bunlardan başkasını cahil bil!”⁶¹⁷

“Veyahut Hak erlerinden sana bir armağan (bir himmet) ererse cismanilikten kurtulur, saf nur olursun. Onların bakışlarıyla narın nur olur, her dikeninden yüzlerce gülistan ortaya çıkar. O ihsan sayesinde “**Abdal**” zümresine dahil ve bînişan olarak “**gayb erleri**”ne kavuşursun, yerde, gökte ne kadar mevcudat varsa, zerrelerinin tespihlerini aşikar olarak işitirsin. Gözlerin perdesiz olarak Hak Teâlâ hazretlerini görür, vücudunun her zerresinden yüzlerce güneş parıldar. İnsan, cin, huri, melek iki cihanda da seninle var olur. Bendelikten kurtularak Sultân, cisminden soyutlanarak saf can olursun.”⁶¹⁸

Yukardaki mısralara baktığımızda müellifin gayb erenlerini tavsîf ederken kullandığı metaforları şu şekilde sıralayabiliriz:

2.1.3.1.5.1. Tendeki Can

“Z’ânki îşân reste ez nûri menend / Gerçi binihifte **çû cân ender tenend**”(3/17)

“Şundan dolayı ki ‘Onlar benim nurumla yaşamaktadırlar’. Her ne kadar **tendeki can** gibi **gizli iseler de**”(5/25)

Sultân Veled “ricâlu’l-gayb”ın toplum içinde gizli olmasını ve bilinmeyişi bedende var olan rûhun gizliliğine benzetmektedir. Rûhun varlığı⁶¹⁹ bilinmekte fakat mahiyeti⁶²⁰

⁶¹⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 5 (beyt 25-30) “Z’ânki îşân rüste ez nûri menend Gerçi binihifte çû cân ender tenend, Râsihûn der ilmi merdânı Hakkend K’ez dil ü cân cümle bâ Hak mülhakend, Nîst ez hestî der îşân tâyı mû Cümle sûyi nîstî âverde rû, Piş ez in mergi zarûrî mürde end Raht u baht u taht u ân sû berde end, Çün zi hûd keştend fânî ân şehân Kerd ilmi hûd Hudâ zîşân revân, Der sıfât u zâtı Hak âğışte end Ma’deni ilmi ledünnî keşte end” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 3/17-22.

⁶¹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 6 (beyt 60-66) “Yâ zi merdân mer turâ bahşes resed Tâ şevî cân u revî hûş bî cesed, Nûr kereded ez nazarişân nârî tû Sed gülîstân rûyed ez her hârî tû, Pes zi ebdâlân şevî ez dâdişân Bî nişân kerdî revî der bî nişân, Bişnevî ez zerrehâ tesbîhâ Fâş her dem der zemîn u ber semâ, Dîdeet bîned Hudâ râ bî hicâb Tâbed ez her zerreet sed âfitâb, İns u cin hûr u melek der dû cihân Cümle kâim ez tû bâşend ey fûlân, Vâ rehî ez bendegî sultân şevî Bigüzerî ez cism küllî cân şevî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 4/21-27

⁶¹⁹ Hicr, 29. “Ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!”

⁶²⁰ İsrâ, 85. “Sana rûh hakkında soru sorarlar. Deki: Rûh, rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”

bilinememektedir⁶²¹. Müellifimiz bu ilgiden hareketle insanlar içinde var olduğu kabul edilen fakat kimler olduğu kesin olarak tayin edilemeyen gayb erenleri için “tendeki can” benzetmesini yapmıştır. “Rûh nasıl bedene can veriyorsa merdân-ı Hak da içinde yaşadığı topluma öyle hayatîyet vermektedir” şeklinde bir düşünce de bu beyitten çıkarılabilir.

2.1.3.1.5.2. Benlikten Kurtulmuş Sultân

“Çûn zi **hûd keştend fânî ân şehân** / Kerd ilmi hûd Hudâ zîşân revân”(3/21)

“Bunlar o Sultânlardır ki kendilerinden geçtikleri için Cenâb-ı Hak ilmini onlara ihsan eyledi ve onların üzerinden uyguladı”(5/29)

Müellif bu erleri kendi varlıklarından geçtikleri için Hakk’ın kendilerine ilmini bağışladığı ve kendileri aracılığıyla hikmetini uygulamaya koyduğu “sultân”lar olarak tanımlıyor. Zira insanlar genel olarak bu dünyanın kayıtlarına, yaşamsal ihtiyaçlara, bedeni arzulara bağlı kalmış/bend olmuş durumdadır. Bu seçkin erler ise, bedeni arzulardan, bu fânî dünyanın gereklerine bağımlı olmaktan mümkün olduğu ölçüde sıyrılmış, azade olmuş kullardır. Her ne kadar zaruret miktarı dünya ve içindekilerden faydalanıyorsa da kalplerinden bunları tamamen çıkarmış, serâpâ Hakk’ın sevgisiyle dolmuşlar, gönüllerinde masivadan eser kalmamıştır. Bendelikten kurtulup sultân oluşları bu anlamda anlaşılabilir.

2.1.3.1.5.3. İlm-i Ledün Mâdeni

“Der sıfât u zâtı Hak âğışte end / **Ma’deni ilmi ledünnî** keşte end”(3/22)

*“Bunlar Cenâb-ı Hakk’ın zat ve sıfatından dolayı fânî ve **ilm-i ledüne maden** olmuşlardır”(5/30)*

Sultân Veled gayb erlerini Hakk’ın ilmine mazhar olmaları bakımından diğer insanlardan ayırtıkları için “ilm-i ledün madeni” olarak tavsîf ediyor. Her bir madenin ayrı bir işlevi, özelliği ve kullanılış amacı olduğu gibi insanların da kabiliyetleri, ilgi ve istidatları farklı farklıdır. Kimi ilme, sanata meraklı ve bu konularda mahir iken kimi farklı meslek dallarında hünerlidir. Bu yönüyle insanları adeta birer maden gibi değerlendiren müellifimiz gayb erenlerini de ilm-i ledüne nispet ediyor ve Hakk’ın özel ilminin madeni olarak değerlendiriyor. Onlardan olmayanları sözkonusu ilme sahip olmadıklarından dolayı cahil kabul ediyor.

2.1.3.1.5.4. Abdâl

“Pes zi **ebdâlân** şevî ez dâdişân / Bî nişân kerdî revî der bî nişân”(4/23)

⁶²¹ Rûhla ilgili daha geniş bilgi için bkz: Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 298; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 287-289.

“O ihsan sayesinde “**Abdal**” zümresine dahil ve binişan olarak “**gayb erleri**”ne kavuşursun”(6/62)

Sultân Veled bu beytinde Hak erlerinin yardımıyla insanın tekâmül ederek “abdâl” zümresine dahil olabileceğini vurgular. Abdal diye anılan bu velîlere, kendi zamanlarında adeta peygamberlerin yerine geçmiş, onlar gibi mânevî bir vazife yürütmüş olmaları sebebiyle “bedel” kökünden bu isim verilmiştir⁶²². Görüldüğü üzere Allâh erlerinin bu ismi almalarında da bir metafor vardır. Gayb erenleri kapsamında değerlendirilen⁶²³ bu velîler topluluğunun yedi⁶²⁴, kırk veya yetmiş kişi⁶²⁵ oldukları nakledilir.

2.1.3.1.5.5. Saf Can

“Vâ rehî ez bendegî sultân şevî / Bigüzerî ez cism **küllî cân** şevî”(4/27)

“Bendelikten kurtularak Sultân, cisminden soyutlanarak **saf can** olursun.”(6/66)

Bedeni arzulardan kendini kurtaran kişinin rûhu ön plana çıkarak adeta melek özellikleri kazanabileceği cihetine nazarla müellif bu evsafı haiz olan kişiyi cisimden/cesetten kurtulmuş rûha/ cana benzettiği düşünülebilir.

2.1.3.1.6. Mânevî Yolculukla İlgili Meaforlar

Sözlük anlamı yürümek, bakmak⁶²⁶ olan seyr, tarikatın gereklerinin ifasıyla gerçekleşen mânevî ilerleme ve terakkîden ibarettir ki mutasavvıflarca “seyr u sülûk” diye tabir edilir⁶²⁷. Bir mânevî yola girmek isteyen “tâlib”⁶²⁸, iradesini şeyhe teslim edene “mürîd”⁶²⁹, bu yolda devam edene “sâlik”⁶³⁰ denir.

Mânevî yolculuğun dört kademesinden bahsedilir. Nefisten gerçek vücuda yapılan seyre “seyr ilallâh”, beşerî sıfatlardan arınarak Cenâb-ı Hakk’ın ahlâkıyla ahlâklanmak “seyr fillâh”, ikilikten kurtulup “Ehadiyyet’e erişmek “seyr me’allâh”, irşâd etmek üzere halka dönüş ise “seyr anillâh” olarak isimlendirilir⁶³¹.

Sultân Veled seyri, zâhirî ve rûhânî olmak üzere ikiye ayırarak karşılaştırır. Zâhirî seyrin rûhânî yanındaki değersizliğine kısaca değindikten sonra mânevî seyrile ulaşılan bilgeliğin üstünlüğünü benzetmelerle ortaya koyar:

⁶²² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 366.

⁶²³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 252.

⁶²⁴ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 15.

⁶²⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 19.

⁶²⁶ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1105.

⁶²⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 317.

⁶²⁸ Eraydın, aynı yer.

⁶²⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263.

⁶³⁰ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 299.

⁶³¹ Daha geniş malumat için bkz: Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 318; Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 210.

“Zâhirî (cismanî) seyr, kurunun kuru üzerine düşmesidir. (İz bırakmaz, bir şey bulaşmaz.) rûhânî seyr deryâya dalmak gibidir. Ömür kuru yollarda geçti, dağda, bayırda, çölde (kuru hevesler uğrunda). Sen ebedî hayat suyunu nereden bulacak, deniz dalgalarını nasıl yaracaksın? (Ne haddine?) Haki (dünyevî) dalgalar bizim vehmimiz, düşüncelerimiz, fikrimizdir. Âbî (uhrevî) dalgalarsa, mahv (yok olma), sekr (sarhoşluk) ve fânîliktir (Ölüm-geçicilik). Bu sekr içinde bulundukça ondan uzaksın! O sekre dalıncada bundan nefret edersin. Dîdâr-ı Hakk’a mum olan kimsenin ilme, derse ihtiyacı kalmaz. Söz, kör yolcular, ahmaklara akıl öğretmek içindir.”⁶³²

2.1.3.1.6.1. Kuru Yol

Yukarıya aldığımız bölümde müellif zâhirî yolculuğu kuru kuruya çekilen boş bir zahmet olarak değerlendirir. Zâhir yolculuğun her ne kadar bir takım faydaları olsa da mânevî sefer karşısındaki ehemmiyetsizliğini vurgulamak babında Sultân Veled onu “kunun kuru üzerine düşmesi” deyip geçiştirmiş ve sözü asıl yolculuk olarak gördüğü “rûhânî seyr”e getirmiştir.

2.1.3.1.6.2. Deryâya Dalmak

Rûhânî seyre gelince Sultân Veled bunu deryâya dalmak şeklinde nitelendirir. Bu satırlardan anlaşıldığına göre; rûhânî yolculuk deryâya benzetilmiştir. Bu teşbîhte denizin derin oluşu, uçsuz bucaksız görünüşü, vasıtasız aşmanın imkansız görünmesi, gâh dalgalı gâh durgun oluşu, insanların denizden pek çok faydalı şeye erişimi gibi özelliklerle rûhânî seyr arasında ilgi kurulabilir. Seyr u sülûke yönelen biri bu deryâya dalmaya azmetmiş olmaktadır.

2.1.3.1.6.3. Hâkî/Dünyevî Dalgalar

Sultân Veled insanoğlunun vehim, düşünce ve fikirlerini toprakla ilgili (hâkî) dünyaya ait dalgalar olarak ele alır. Dünyaya hasredilmiş bir hayata ait her şey de onun gibi geçicidir. Sonunda yok olup gidecek bu fikir, düşünce ve hayallere de değer verilmemelidir.

2.1.3.1.6.4. Âbî/Uhrevî Dalgalar

Sâlikin mânevî yolculuğu sırasında yaşayacağı mahv, sekr ve fenâ gibi tasavvufî haller ise sonsuz hayata/ahirete ait unsurlardır ve ait oldukları âlem gibi kendileri de değerlidir. Müellif bunları “uhrevî dalgalar” olarak tavsîf eder.

⁶³² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 115, (Beyt: 2438-2444) Tercümede yer alan bu kısmın ilk dört beyti asıl metinde yok. Sadece son kısmı metinde yer alıyor: “Her ki kered mahremî dîdârı Hak Key şevd ô tâlibi ilm u sebak, Güft u gû ez behri kûrân reh est Tâ şevd âkıl her ânkô ebleh est” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 94/25-26

2.1.3.1.6.5. Dîdâr-ı Hakk’a Mahrem Olmak

“Her ki kereded **mahremi dîdârı Hak** / Key şevved ô tâlibi ilm u sebak”(94/25)

“*Dîdâr-ı Hakk’a* mum[mahrem] olan kimsenin ilme, derse ihtiyacı kalmaz.”(115/2443)

Sultân Veled bu dizelerinde nefis mertebelerini aşarak Hakk’ı müşâhade makamına ermiş kişiyi “didâr-ı Hakk’a mahrem olmuş” diye nitelemektedir. Onun artık kimseye vuslata dair bir sual etmesine, bu hususta herhangi birinden ders almasına ihtiyacı kalmamıştır. Zira seyr u sülûke dair tahsil edilen ilimler, yapılan dersler hep vuslat etmek maksadına matuf olduğu için müellife göre maksat hasıl olmuş, ilme ya da derse gerek kalmamıştır.

“Alim ve akıllı kimse sözü bırakır, hatırlından ilminden başkasını çıkarır. Bilmediğin kimselerin evlerini bilenlerden sormaz mısın? Nasıldır, ne biçimdedir, yüksekliği ne kadardır? Daima onun özelliklerinden sorarsın ve bu sözlerden doymaz, usanmazsın. Sonra o eve geldiğin zaman onun vasıfları sana açıkça görünür (derhal tanırsın).”⁶³³

2.1.3.1.6.6. Adres Sormak

“Hâne î k’ân râ nedîdî ey fülân / Nî ki vasfeş râ bipürsî ez kesân”(94/28)

“*Bilmediğin kimselerin evlerini bilenlerden sormaz mısın?*”(115/2446)

Sultân Veled Hakk’a vuslat yolunu aramayı ve bu uğurda çabalamayı adres sormaya benzetirken “bilmediğin kimselerin evini bilenlerden sormak” tabirini kullanır. Evi soran kişi onunla ilgili tüm ayrıntıları öğrenmekte ısrarcıdır. Zira ancak sorup öğrendikleri neticesinde arzusuna yol bulabilecek ve istediği adrese geldiği zaman maksadına erdiğini anlayabilecektir.

Müellife göre, aşğın mâşuka dair soruları onu görünceye kadardır. Binaen aleyh, seyrin nihayetine varanların (vâsıllar) artık kimseye soru sormaya ihtiyaç duymayacağını yine misalle anlatır:

Gördükten sonra da artık o ev hakkında bir şey sormaya lüzum görmezsin. Çünkü her tarafını açıkça görüyorsun. Bundan sonra söz yerine göz geçer. Bunu candan dinle ve anla! O sevgiliye ulaşınca kadar onu bulmak üzere çok sualler sormuştun. Onunla şereflendikten sonra bu sözlere lüzum kalır mı?”⁶³⁴

⁶³³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 115, (Beyt: 2445-2449) “Merdi bînâ güft u gû râ pey köned Gayri bîneş râ zi hâtır tay köned, Hâne î k’ân râ nedîdî ey fülân Nî ki vasfeş râ bipürsî ez kesân, Tâ çi nev’est ü çigûneş sâhtend sakfi ân râ tâ çi hadd efrâhtend, Dâimâ ez çûniyeş cûyî nişân Hîç sîrî nebûdet ez güfti ân, Çûn der ân hâne der âyî ba’dez ân vasfhâyî ân şevved pîşet ayân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 94/27-28, s. 95/1-3.

⁶³⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 115-116, (Beyt: 2450-2452) “Münkâtı’ kereded sühan der vakti did Çûn nümâyed rûyî nakşî nâ pedîd, Ba’dez ân didest ber câyî sühan Ez dil ü cân nîk in râ fehm kön, Kem sühan kerdî çûn didâret şevved Key büved cüsten çû Hak yâret şevved” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 95/4-6.

Sultân Veled Hz. Mûsâ'ya (as) inzal edilen Tevrat'ın sayfalarının çok, Peygamber Efendimiz'e (sas) verilen Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat'a nispetle daha az sayfadan müteşekkil olmasının hikmetini de Efendimiz'in (sas) Cenâb-ı Hakk'ın didârını görmesine bağlar:

“Hz. Mûsâ'nın şerefli sayfaları bundan dolayı çoktu. Çünkü O, Hazret-i Muhammed (sas) gibi sevgilinin yüzüne kavuşmamıştı. Bu sahifeleri altmış deve taşırdı. Çünkü O, didâr nurundan perdeliydi. Hazret-i Muhammed'in (SAS) kitabı (Mushaf-ı Şerîf) bundan dolayı kısaltılmıştı ki; O, Didâr-ı İlahî ile şereflenmişti. O derece kısaltılmıştır ki onu herkes hamail gibi üzerinde taşıyabilir.”⁶³⁵

2.1.3.1.6.7. Sâlikler Dereceli

“**În makâmât ü merâtib der reh est** / Key aded reh yâbed âncâ k'Allâh est”(107/12)

“*Bu makamlar, **bu menziller**[mertebeler] yoldadır, menzilde değil. Allâh'ın olduğu yere adet nasıl yol bulabilir?*”(130/2790)

Sultân Veled burada seyr u sülûk ile dünyada yapılan yolculuk arasında bir ilgi kurmakta ve seyr u sülûkteki makam ve mertebeleri yolculuktaki konaklama yerleriyle misallendirerek muhatabının idrakine sunmaktadır. Hakk'a vuslat ise asıl varılacak hedef noktasıdır. Sefere çıkmış biri için kaçınıcı konakta olduğu, geride ne kadarının kaldığı gibi hususlar önem arz edebilirken, istediği yere varmış olanın bunlarla bir alakası kalmamıştır. Bu misalden hareketle; mânâ seferinde olanın bulunduğu makam ve mertebesi, oradan bir diğerine geçmek için yapacakları ve dikkat edeceği hususlar önem arz etmekteyken, tüm bunları aşmış ve Hakk'ın vuslatına ermiş bahtiyar içinse bunlar hükümsüz kalmıştır. Zira maksat gerçekleşmiştir.

2.1.3.1.6.8. Vâsıllar Bir

“Pes hemîşe **vâsılân** râ ey püser / **Yek bibîn** ü yek bidân ü yek şümer”(107/13)

“*Bundan dolayı **vâsılları** daima **bir** gör, bir bil ve bir say!*”(130/2790)

Sultân Veled bu noktada Hakk'ın vuslatına erenleri “bir olmak”la vâsfeder. Zira onlar artık mertebeleri aşmış ve Hakk'ın varlığında fânî olmuşlardır. Deryâyâ ulaşan damlaların artık damlalıktan geçip deryânın varlığına karışmaları gibi bunlar için önceki hallerinin bir önemi kalmamıştır. Denizde damlanın hesabı sorulmamalıdır. Müellif bunu “yokluk denizinde birleşmek” ve artık arada ayrılık-gayrılık kalmaması şeklinde açıklamıştır⁶³⁶.

⁶³⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 116, (Beyt: 2453-2457) “Suhufî Mûsâ z'ân sebeb besyâr büved Kô çû Ahmed nî der ân didâr şevd, Mushafêş râ şost ester mî keşid Z'ânki bûd ender hicâb ez nûrî dîd, Mushafî Ahmed ez ân âmed kalîl Keş müyesser bûd didârî Celîl, Mî könenâ ân râ hamâil merdümân Tâ ez ân yâbend bî havfî emân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 95/7-10.

⁶³⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 129.

Aşağıda ele alınan bölümde de görüleceği üzere müellif “Allâh’ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız.” âyetiyle de bu görüşü arasında bağlantı kurmaktadır.

“Menzile gidenlerin esas niteliği ‘La nufferrik’⁶³⁷ tir. Fakat bu vasfın yolculara genellemesi yoktur. Onların vasfı ‘Ve rafe’a ba’dakum fevka ba’dın derecâtın’⁶³⁸ nazm-ı celilinin içeriğidir. Gönüne bu konuda kaygı, şüphe gelmesin. Vâsıllar ondan dolayı Huda’nın maksudu olurlar ki, cümlesi bir nurdan doğmuşlardır. Âyet-i kerîmeden maksut olanlar, yolun pak ve yeni yeni ders almaya başlamış sâlikleridir. O sâlikler her yeni ders aldıkça alçaktan yukarıya doğru yükselirler. Bu makamlar, bu menziller yoldadır, menzilde değil. Allâh’ın olduğu yere adet nasıl yol bulabilir? Bundan dolayı vâsılları daima bir gör, bir bil ve bir say!”⁶³⁹

2.1.3.1.6.9. Yedi Batın

“Hemçünîn tâ **heft batn** ânkô reved / âsumânı heftümîneş câ şevd”(243/2)

“*Bu hareket tarzı üzere yedinci batına kadar giden kimsenin yeri yedinci kat sema olur*”(135/2912)

Sultân Veled eserinde Peygamber Efendimizin (sas) rehberliğinde ve onun muhabbeti ile Hak aşkının kulu mânevî yolda yücelere çekip götüreceğini dile getirirken “yedinci batın” ifadesini kullanır. Bahis mevzuu olan bu irtikâ ve tekemmül neticesi ulaşılan yedinci batın ifadesi akla nefsanî tarikatlardaki “etvâr-ı seb’a”yı getirmektedir. Giderek olgunlaşan nefsin basamaklarını gösteren bu yedi tavır; emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râdiye, mardıyye ve kâmile şeklinde isimlendirilmiştir⁶⁴⁰. Her bir basamağın tarikattan tarikata değişebilen kendine özgü zikir ve usulleri vardır⁶⁴¹. Söz konusu merhaleleri geçen sâlik bu süreç içerisinde olgunlaşır ve nihayet zirveye ulaşır. İşte müellif bu ilerlemeyi kendine has üslubuyla anlatırken “yedinci batın”a ulaşmak, ve “yedinci kat semada yer tutmak” diye tabir etmektedir.

“Gerçi Cenâb-ı Hak rûha kendi vücut bahşetti, olgunluk, fazîlet ve cömertliğinden. Fakat sen ondan daha başka şeyler iste! Onun lütuf ve ihsanı bitimsizdir. Bu hareket tarzı üzere yedinci bātına kadar giden kimsenin yeri yedinci kat sema olur. Yedi tabirini Peygamber buyurduğu için kullanıyorum.

⁶³⁷ Bakara, 285.

⁶³⁸ Enam, 165.

⁶³⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 129-130, (Beyt: 2785-2791) “Lâ nufferrik vasfı ehli menzil est Lîk ender Hak rehrev bâtil est, Ve rafa’nâ ba’zahum fevkan li ba’z Tâ neyâyed der dilet işkâl u nakz, Z’ân bûd maksûdi Yezdân vâsılân K’ez yekî nûrend zâde kâmilân, Z’âyeti dîger bûd maksûdi Hak Rehrevânı pâkbâzi nev sebak, K’ez sebak cânîşân füzûnter mî şevd Her yekî z’esfel be a’lâ mî reved, İn makâmât ü merâtib der reh est Key aded reh yâbed âncâ k’Allâh est, Pes hemîşe vâsılân râ ey püser Yek bibîn ü yek bidân ü yek şümer” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 107/7-13.

⁶⁴⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 211; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 268.

⁶⁴¹ Misal olarak bkz: Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 212-213.

Yoksa saf rûh öyle bir cihana gider ki ucu bucağı yoktur. Bu mertebeler onun yanında ilme nispetle ebced kalır.”⁶⁴²

Sultân Veled bu usulü tamamlayan kişinin eriştiği mânevîyatı ifade ederken ise yedinci kat semayı bile ona nispetle yetersiz görmektedir.

“Mevlânâ’nın şeyhi Seyyid Burhaneddin Hazretlerine sordular ki: ‘Hakk yolunun bir sonu, bitimi var mıdır?’ buyurdular ki: “yolun bitimi vardır fakat varılacak yerlerin bir sonu ve bitimi yoktur. Zira Hudâ’nın yolu sensin ve sana lazımdır ki kendiliğinden ve varlığından geçesin. İşte bunların bir sonu vardır.’ Fakat Hakk’a vâsıl olduktan sonra der ki: ‘Esas yolculuk orada başlar. Seyr-i ilAllâh, ilk aşamadır. Bu Hakk’a varmakla sona erer. kavuşmadan sonra seyr-i fillâh başlar ki bu seyrin sonu yoktur. Kara yolculuğunun bir bitimi vardır. Fakat deniz yolculuğunun ne kenarı vardır ne de bitimi vardır. Yolun son sınırı Hak olunca, demek olur ki: ‘O yolun nihayeti yoktur. Yol sensin ve senin için bir son vardır. fakat eriştiğin zaman sen de senlik kalmaz.”⁶⁴³

2.1.3.1.6.10. Biten/Sınırlı Yolculuk

“Râh râ tâ Hak büved hadd bî gümân / Râh râ der Hak ne hadd dâñ nî girân”(151/24)

“[Hakk’a yolculuğun bir sınırı vardır kuşkusuz Hakk’ta yolculuğun ise ne sınırı ne de kenarı olur bilesin]”⁶⁴⁴(185)

Müellif insanın mânevî yolculuğunu ikiye ayırır. Birinci bölümü teşkil eden ve “varlığından sıyrılıp kendinden geçmek” şeklinde ifade edilebilecek bu yolculuk tasavvufî tabirle “seyr ilallâh” Hakk’a vuslatla son bulur. Sultân Veled bu ilerleyişin bir sonu olduğunu ve maksat hasıl olunca sona erdiğini dile getirir.

2.1.3.1.6.11. Bitmeyen/Sonsuz Yolculuk

Üstteki beyit

Hakk yolcusu olan sâlikin vuslata erdikten sonra başlayan yolculuğuna ise “seyr-i fillâh” denildiğini ve bunun asla bir bitimi, bir nihayeti olmadığını Seyyid Burhaneddin’in

⁶⁴² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 135, (Beyt: 2910-2914) “Gerçi hõd bahşid Hak cân râ vücûd Ez tarîki rahmet u ifdâl u cûd, Cûy ez ô cânâ atâhâyı dîger Çünki in’âmeş neyâyed der şümer” bu bölüm Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 111’de (29-30. Beyitler) fakat devamı farklı yerde 243. Sayfada (2-4. beyitler ki) şu şekildedir: “Hemçünin tâ heft batn ânkô reved âsumânı heftümîneş câ şevêd, Heft güften ez beyânı Mustafâst Lîk ân cânî ki bî dürdî safâst, Der cihânî mî reved k’ân bî haddest Pîşi ân ilm in merâtib ebced est”.

⁶⁴³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 185. “Ez seyyid Burhâneddîn muhakkık şeyhi Mevlânâ bisirrihüme’l-azîz pürsîdend ki râhî Hudâ râ haddî vü âhirî hest? Fermûd ki râh râ âhir hest emmâ menzil râ pâyânî vü kerânî nîst. Zîrâ râhî Hudâ tûyî vü turâ vâcib est ki ez hõdî vü hestî bigüzerî. Lâbüdd ki in râ âhirî hest illâ cûn be Hakk resîdî. Taleb ü seyri hakikî ânest ki ba’d ez yâft est. Râhî visâl râ pâyân nîst. Evvelîn râ ki ez hõd güzeştan est seyr ilallâh gûyend vü âhirî râ ki ba’dez vasl est seyr fillâh hânend, Seyri huşgî râ büved pâyân u hadd Seyri deryâ râ ne haddest ü ne girân, Râh râ tâ Hak büved hadd bî gümân Râh râ der Hak ne hadd dâñ nî girân, Rehi tûyî vü mer turâ âhir büved Çün resî der Hak hõdî âñki reved” Değirmençay, age., s. 151/17-25.

⁶⁴⁴ Tercümede bu beytin doğru çevirisini göremeyince kendim bu şekilde tercüme ettim. Aytekin Yıldız.

ifadelerinden anlamak mümkündür. Şem’î Efendi Mesnevî şerhinde bu sorunun Mevlânâ’ya sorulduğunu ve yukarıdaki cevabı da onun verdiğini nakletmektedir⁶⁴⁵. Müellif bu teşbihinde sâlikleri adeta ırmakların kaynaklarındaki yumurtalarından denize doğru yola çıkıp binbir meşakkatle su yollarını aşarak uçsuz bucaksız denize ulaşan balıklara benzetmektedir. Tabii deryâ ne kadar büyük olursa olsun onun için bir sınır söz konusudur. Ancak varlığının ve ululuğunun nihayeti olmayan Cenâb-ı Hakk’a vuslattan sonraki seyre, benzetme yoluyla yapılabilecek en güzel örneklerden biri de deryâ olsa gerektir. Şem’î Efendi de Mesnevî şerhinde seyrin sonsuzluğu meselesine değinmiştir⁶⁴⁶.

2.1.3.1.6.12. Cisimsiz Yolculuk

“Âsumân în este ger fehmet büved / Sûyi în **bî cism seyrânet** şevved”(234/9)

“Eğer anladıysan gök, budur. Buradaki **seyir, cisimsiz olur.**”(136/2919)

Sultân Veled burada seyr u sülûkü “cisimsiz yolculuk” olarak adlandırmaktadır. Zira rûhânî ve ahlâkî olgunlaşma sürecinden ibaret olan bu yükselişte beden bir dahli yoktur. Müellifin “gök” diye tabir ettiği bu makama bedenen çıkılmadığı aşikârdır. Beytin devamındaki bölüme bakıldığında Sultân Veled’in Hak erlerinin bulunduğu “çerh”in burası olduğu ve her birinin kendi makam ve mertebesi olduğuna değindiği görülmektedir. Anlatılanlardan beyitte sözü edilen gökyüzünün yüksek mânevî bir müstevâ olduğu ve dolayısıyla orada bulunuşun da, ilerleyişin de mânevî bir mahiyet taşıdığı anlaşılmaktadır.

2.1.3.1.6.13. Kemâle Erdiren

“**Kâmilî kerdî** ez ân seyri güzîn / Ba’dez ân gayri tû kes nebûd mübîn”(213/11)

“O seyr gelince **kâmil olursun, ondan sonra açıkta senden başka kimse bulunmaz.**”(251/5890)

Sultân Veled anlatımının bu safhasında “seyr fillâh”ın sâlike kâmillik kazandırdığına vurgu yapar. Bölüm önce ve sonrasıyla ele alındığında “seyr ilallâh”ın akabinde ulaşılan bu seyrde “ilme’l-yakîn” olan biliş düzeyinin “ayne’l-yakîn” seviyesine çıktığı görülmektedir. Müellif bu aşamada sâlikin “Ene’l-Hakk” diyen Hallâc Mansûr ve “leyse fî cübbetî gayrullâh” diyen Bâyezîd Bestâmî gibi manen yükseldiğini ve olgunlaştığını, kemâliyle etrafına faydalı olmaya başladığını dile getirir. Şu halde bu anlatılanlara kavuşmak bu seyr sayesinde tahakkuk etmiştir.

⁶⁴⁵ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 277. Bu çalışmada söz konusu rivayetin Seyyid Burhaneddin’e ait olabileceğine dipnotta işaret edilmiştir.

⁶⁴⁶ Öztürk, aynı yer.

“Çünkü onların hepsi can deryâsında delinmişler, vîsale erdikten sonra çıldırırçasına aşka düşmüşlerdir. Onların seferi ‘seyr-i fillâh’⁶⁴⁷ tır. Seyirleri menzillerinde, oturdukları yerdedir.”⁶⁴⁸

2.1.3.1.6.14. Varlık ve Mekânı Aşıran

“Seyri ilallâh şod nasîbi sâlikân / Z’ânki **bigüzeştend ez kevn ü mekân**”(40/12)

“(Seyr-i ilAllâh) Sâliklerin nasibidir. **Gün ve mekandan geçerek yol alırlar.**”(51/992)

Sultân Veled “seyr ilallâh” adınının mekanları aşırıp sâliki “seyr fillâh”a ulaştırdığına dikkat çekmektedir. Bu bölüm öncesi ve sonrasıyla birlikte değerlendirildiğinde mânâ padişahlarının ikramları ve rehberlikleri sayesinde sâliklerin gökleri geçerek yükselmelerinden ve nihayet vuslata yol bulmalarından; o deryânın bir parçası olmalarından bahsedildiğine şahit olunmaktadır.

2.1.3.1.6.15. Deryânın Dışında Yolculuk

“Nâ resîde gevherânend în nefer / **Seyrişân bîrûni bahr est** ey püser”(40/14)

“*Bunlar tamamlanmamış inci olduklarından serüvenleri deryânın dışında sürmektedir.*”(51/994)

Sultân Veled sâliklerin yolculuklarını deryânın dışında olmakla vassfeder. Metnin tamamına bakarak değerlendirildiğinde “seyr ilallâh” yolcularının deryâyâ ulaşma yolundaki damlalar olmaları ve henüz deryâyâ varamamışlıkları sebebiyle de serüvenlerinin deryâ dışında olması tabi görülebilir.

2.1.3.1.6.16. Keyfiyetsiz

“Z’ânki fillâh seyri dîger gûn büved / Bigüzer ez çûnî ki **ân bîçûn büved**”(213/8)

“Seyr-i fillâh, başka türlü bir haldir. Nasıldır ki, târif olunamaz, çünkü **keyfiyetsizdir.**”(251/5887)

Sultân Veled bu satırlarında Cenâb-ı Hakk’ın keyfiyetten uzak oluşuna⁶⁴⁹ atıfta bulunmakta ve “seyr fillâh” makamına ulaşan sâlikin artık Hakk’ın vasıflarına boyandığına vurgu yapmakta, dolayısıyla Allâh Teâlâ’nın keyfiyetten uzak oluşunun bu seyr erbabı için de geçerli olduğundan bahsetmektedir.

⁶⁴⁷ Tercümede sehven “seyr-i ilallâh” şeklinde çıkmış orijinal metinde “seyr-i fillâh” şeklinde. Sibâk- siyâk ilişkisi açısından da olması gereken “seyr-i fillâh”tır. Aytekin Yıldız.

⁶⁴⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 51, (beyt: 990-991) “Z’ânki ender bahri cân süfte şodend Cümle ba’dez vasl âşüfte şodend, Seyri fillâh geşt işân râ sefer Seyrişân der menzil est ü der hazar” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 40/10-11.

⁶⁴⁹ el-Kârî, *Şerhu’l-Emâlî*, s. 23.

2.1.3.1.6.17. Kendinden Kendine Yolculuk

“Bî ten u cân **kön zi hûd der hûd sefer** / Der yemi hestî çû dârî ân güher”(245/2)

“*Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et! Çünkü varlık deryâsının o incisine sahipsin.*”(137/2967)

“İnsanın halk âleminde, Hak âlemine seferi”⁶⁵⁰ veya “insanın kötü huylardan güzel huylara, beşerî sıfatlardan melekî sıfatlara sefer etmesi”⁶⁵¹ şeklinde açıklanan “sefer der vatan” insanın bir nevi kendinden kendine yaptığı bir yolculuktur. Sâlik bu değişimi yaşarken zamanla olgunlaşır ve bayağı bir kul olmaktan kurtularak Hak Teâlâ’ya yakışır, onun hoşnut olduğu bir kul haline gelir. Bu fevkalade dönüşüm için müellif, çalışmamıza konu olan eserinde “kendinden kendine sefer et!” ifadesini kullanırken adeta Nakşibendî tarikatının esasları arasında yer alan ve “sefer der vatan” adıyla meşhur olan umdeyi açıklarcasına şöyle der:

“Hakk ebedî mülkü sende tertip etmiştir. Sendeki o sır, sütun içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma! Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et! Çünkü varlık deryâsının o incisine sahipsin. Eğer kendinde (varlığınla cihatta) yol alırsan yükseklerle uçarsın. Yaş, kuru her şeyin üstüne çıkarsın. Zıtlardan, adetlerden kurtulursun, Yüce Bir’in yüzü sende belirir. Cenâb-ı Ehad, sana yüz gösterince adetten geçersin. Hak gibi sınırsız, sayısız olursun.”⁶⁵²

2.1.3.1.7. Sohbet İle İlgili Metaforlar

Beraber bulunmak, arkadaş ve dost olmak anlamındaki sohbet Peygamber, mürşid ve üstadla bir arada bulunmak şeklinde kabul edilmiştir⁶⁵³. Peygamber Efendimize (sas) kavuşmuş ve İslam üzere vefat etmiş kişileri târif eden “sahabi” kavramı da bu kökten türetilmiştir⁶⁵⁴. Sahabenin her şeyi Peygamber Efendimizin huzurunda bulunarak, onun sohbeti sayesinde öğrenip kemâlat sahibi olması gerçeğinden hareket eden sûfiler de sohbe büyük önem vermişler ve onu mânevî yolculuğun olmazsa olmazları arasında saymışlardır. El-Herevî (h. 481) tasavvuftaki yüz basamağa dair yazdığı eserinde daha en başta zikrettiği “yakaza” başlığında “salihlerle bir arada bulunma”yı mânevî farkındalığın şartlarından addetmiştir⁶⁵⁵. Bu bilgiler doğrultusunda sohbe büyük önem atfeden müellifin konuyla ilgili

⁶⁵⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 377.

⁶⁵¹ Aynı yer.

⁶⁵² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 137, (Beyt: 2965-2969) “În u sed çendîn tû dârî der nihâd Mülki bâkî râ Hudâ der tû nihâd, Der tû ân sır çû rûğan der leben Cânı cânî hîş hîş râ meşûmâr ten, Bî ten u cân kön zi hûd der hûd sefer Der yemi hestî çû dârî ân güher, Der hûdî çûn reh bürî berhâ berî Ser zenî berter zi hoşkî vü terî, Vâ rehî ez zıdd u nidd ü ez aded Rû nümâyed bâ tû didârî Ehad, Çûn Ehad rûyet nümâyed ez aded bigüzerî gerdî çû Hak bî add u hadd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 244/28, s. 245/1-5.

⁶⁵³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 216.

⁶⁵⁴ Et- Tahrîk, Mahmûd, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadîs*, s. 198, Derseadet, İstanbul, tsz.

⁶⁵⁵ El-Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn ve 'İlelî'l-Makâmât*, s.62.

olan ve Mevlevîlikte sohbetin yeri ve önemine ışık tutacağını düşündüğümüz bazı beyitlerine bakmak yerinde olacaktır.

“Ender î reh **asl çûn sohbet büved** / Ey hunugi cânî ki halkeş î şevêd”(83/8)

“*Bu yolda esas sohbettir. Bu özellikte olan cana ne mutlu!*”(103/2096)

Sultân Veled bu beytinde tarikatın aslının sohbet üzere olduğunu açıkça vurgulamış ve yaratılışı buna uygun olanların kutlu olduğundan bahsetmiştir. Şah-ı Nakşibend olarak maruf Muhammed Bahaüddin (h.791) bu ifadenin neredeyse aynısını “Tarikimiz sohbetledir. Sohbeti terk eden tarikatı terk etmiş olur”⁶⁵⁶ şeklinde kullanarak adeta bu önemi zirveye taşımıştır. Ondan neredeyse bir ömür önce yaşamış olan Sultân Veled’in de konuya bakışı aynı doğrultudadır. Bu durum ister istemez akla Şah-ı Nakşibend’in sohbetle ilgili düşüncesinde Mevlevîlikten etkilenmiş olabileceği ihtimalini getirmektedir.

Sultân Veled Rebâbnâme’ de konuyla ilgili olarak; müridin hakîkî bir mürşit huzurunda bulunmakla neler elde edeceğine dair geniş açıklamalarında şu ifadelere yer vermektedir:

“Bu yolda esas sohbettir. Bu özellikte olan cana ne mutlu! Böyle olan kimse bir mürşit ararsa bulur, onun meyve bağından tamamen yiyebilir. Sadakat ve huzurla bir müddet Merd-i Huda’nın sohbetinde bulunursan dünyanın itaatinden iyidir. Bunu kesin olarak bil, tereddüt etme! Çünkü böyle kimselerle ahabap olduğunda her nefes bilgindeki doğruluk artar. Namaz, oruç, zikir gibi ibâdetlerle samimiyetle yüz yıl meşgul olsan, bir nefes merd-i Huda huzurunda bulunmak, onlardan yüz tabaka daha üstündür. Zira o huzurda sana bir şey açılırsa, o, cihanın ibâdetiyle elde edilmez. Ciddiyetle yüz sene ibâdet etsen, dünya muhabbetini de tamamen gönlünden çıkarsan, yükselme isteğiyle ona [kâmil insana] bir nefes yöneldiğin dereceye erişemezsin. İyi bil ki peygamberlerin elçiliğinden amaç, batıp gitmişleri (amel zügürtlerini) nihayetsiz bir hazineye erdirmektir. Rahipler dağlara, mağaralara çekilip düşüncelerini ibâdete vermemişler miydi? Oralarda gece gündüz uykusuz; zikirle, zahmet ve gayretle meşgul değiller miydi? Cihanın şehvetlerinden uzak durarak dünyayı ve dünya halkını, huzur ve rahatlarını feda etmiyorlar mıydı? Sonuç ne oldu? Peygambere bağlanmadıkları için ibâdetleri kabul olmadı. Hatta Cenâb-ı Hak onları kâfir kabul etti, amellerini cehennemle mükafatlandırdı. Hepsini düşman sırasına koydu, cümlesini huzurundan kovdu. Şu halde açıkça anlaşıldı ki Hak erlerine (Merd-i Huda) kavuşmak bütün ibâdetlerden daha da öne geçmektedir.”⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ Hânî, *Âdâb*, s. 81, 222. Nakşibendi tarikatında sohbetin önemi hakkında ayrıca aynı eserin 212-214. sayfalarına bakınız.

⁶⁵⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 103, (Beyt:2096-2114) “Ender î reh asl çûn sohbet büved Ey hunugi cânî ki halkeş î şevêd, Ger bûd cûyânî şeyhî rehberî Tâ bered ez bâğî pür bâreş berî, Yek zemânî sohbeti merdi Hudâ Ger güzînî ez sırrı sıdk u safâ, Hest bâlâter zi tâ’âtî cihân İn yakîn dâ n u mebâş ender gümân, Çûnki kerdî bâ çûnîn kes hemnişîn Her dem efzâyed turâ sıdk u yakîn, V’er könî sed sâl tâ’at bî riyâ çûn nemâz u rûze vü zikri Hudâ, Yekdemî ender huzûrî merdi Hak Bûdenet bihter büved z’ân sed tabak, Z’ân k’ezô keşfet şevêd çizîkî ân Hâsilet neâyed be tâ’âtî cihân, Ger be cidd sed sâl tâ’athâ könî Hubbi dünyâ râ zi cân u dil könî, Âncünân nebûd ki yekdem bâ safâ Rû be vey ârî berâyî irtikâ, Sırrı irsâli rusûl î est dâ n Tâ resed müflis be genci şâygân, Râhibân nî cümle der tâ’at bûdend Ber küh u der gâr sâkin mî şodend, Rûz u şeb bî hâb u zâkir ender ân Der

Sohbet sadece şeyhle mürîdi arasında cereyan etmez. İhvanlar da birbirleriyle sohbet ederler. Mesnevî şârihlerinden Sarı Abdullah Efendi aynı derecede olan müritlerin tarikat ve hakikat üzere sohbet etmesi gerektiğini dile getirerek mertebeleri farklı sâliklerin sohbet etmesini yanlış bulur. Zira müntehîlerin yüksek hallerini ve mârifetlerini idrak edemeyen mübtedî sâliklerin inkâra düşerek helak olma tehlikesi söz konusudur. Bu sebeple tarikat içi sohbette mürtilerin meşrep ve mertebe uygunluğu önemlidir⁶⁵⁸.

2.1.3.1.7.1. Meyve Bağından Yemek

“Ger bûd cûyânı şeyhî rehberî / **Tâ bered ez bâğı pür bâreş berî**”(83/9)

“Böyle olan kimse bir mürşit ararsa bulur, onun **meyve bağından** tamamen **yiyebilir**.”(103/2097)

Sultân Veled, bir kâmilin sohbetinde bulunup ondan istifade etmeyi “meyve bağından yemek” şeklinde metaforlaştırmıştır. Bu teşbîhte mürşidin irşâd meclisi bir bağa, sohbet esnasında hakikate dair kelimeleri de birer meyveye benzetilmiş oluyor. O sözlerden istifade eden hakikat tâlibi ise o bağdan meyve yiyen kişiye tekabül ediyor.

Müellife göre; kişi sohbetinde bulunduğu, anı paylaştığı kişiden etkilenir. “Üzüm üzüme baka baka kararır” atasözünü de bu meyanda kullanır. Bu etkileşim, sohbetinde bulunulan kişinin iyiliği veya kötülüğüne göre olumlu veya olumsuz olabilir:

“Evliyânın sohbeti insanı velî ettiği gibi, eşkıyanın sohbeti de eşkıya eder. Çünkü rûhlar birbirinden hırsızlık ederler, renk alırlar. Nasıl ki demişlerdir: ‘Üzüm üzüme bakarak kararır’ üzümler, cansız olduğu halde birbirinden renk kaparsa canlı olan rûhların birbirinden huy kapması kaçınılmaz olur. İnsanlar, alaca ve uyuz hastalığına tutulanlardan, hastalıkları bize geçmesin diye ürkerler ve kaçarlar. Fânî cisimlere perhiz ne kadar lazımsa baki olan rûhlara yüz kat fazla lazımdır. Bundan dolayı şöyle demişlerdir: ‘kötülerle az konuş (hiç konuşma) ki, sen ne kadar temiz olursan ol, onların sohbeti seni de pis eder.’”⁶⁵⁹

cihân u renc u şâkir ender ân, Munkatî’ keşte zi şehevâtı cihân Z’ehli dünyâ vü zi râhathâ cehân, Çûn neyâverdend rû sûyi rasûl Pîşi Yezdân neâmed ân tâ’at kabûl, Belki kâfir hâned işân râ Hudâ Kerd ân a’mâl râ dûzah cezâ, Cümle râ ez silki a’dâ hâned Hak Cümle râ ez hazreti hûd râned Hakk, Pes yakîn şod ki likâyı merdi Hak Mî bered ber cümle tâ’athâ sebak” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 83/8-25.

⁶⁵⁸ Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, s.212.

⁶⁵⁹ Sultan Veled, *Rebabnâme*, s. 102. “Sohbeti evliyâ şahs râ velî köned ve sohbeti eşkıyâ şakî. Zîrâ rûh ez rûh mî düzdend ü renk mî gîred çünânki güftend: Engûr zi engûr hemî gîred renk. Çûn engûr ez engûri mürde renk mî gîred cân ez cânı zinde çûn renk negîred? Âhir merdüm ez pîs u gergîn bedân mî remend ü mî girîzend ki rengi işân ne gîrend. Ecsâmı fânî râ çûn perhîz ez levâzım est ervâhı bâkî râ be tarîki evlâ ki sed çendân perhîz bâşed. Ez in rû güfte end ki: Bâ bedân kem nişin ki sohbeti bed Gerçi pâkî turâ pelid köned” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 81/19-24.

2.1.3.1.7.2. Rûh Hırsızlığı

“Zîrâ rûh ez rûh mî düzded”(81/19-20)

“Çünkü *rûhlar* birbirinden *hırsızlık ederler*”(102)

Sultân Veled bu satırlarında rûhların birbirinden olumlu ve olumsuz anlamda etkilendiğini dile getirirken “rûhlar birbirinden hırsızlık ederler” ifadesini kullanmaktadır.

2.1.3.1.7.3. Üzüm Üzüme Baka Baka Kararır

“çünânki güftend: **Engûr zi engûr hemî gîred renk**”(81/20)

“nasıl ki demişlerdir: **’Üzüm üzüme bakarak kararır’**”(102)

Atasözü olarak bilinen bu cümleyi müellifin burada kullandığı görülmektedir. Bir önceki mısırda ise rûhların birbirinden renk aldığını ifade eden Sultân Veled, insanların oturup kalktığı, anı paylaştığı kişilerin niteliklerinin; ahlâki ve mânevî yapılarının gerek müsbet ve gerekse de menfî anlamda birbirlerinin üzerinde etkili olduğunu vurgular ve üzümlerin cansız oldukları halde birbirinden etkilenecek renk almaları bir vakıa iken rûhların birbirinin tesiriyle huylarında değişiklikler olmasının kaçınılmaz olduğu düşüncesini beyan eder. Nitekim buraya alınan pasajın ilk cümlesinde müellifin, evliyânın sohbetinin insanı evliyâ makamına çıkaracağını, eşkıyalarla, bedbahtlarla yapılan sohbetin ise insanı eşkıya derekesine düşüreceğini ifade ettiği görülmektedir.

2.1.3.1.7.4. Kirleten

“Bâ bedân kemnişin ki sohbeti bed / Gerçi pâkî **turâ pelîd köned**”(81/24)

“‘Kötülerle az konuş (hiç konuşma) ki, sen ne kadar temiz olursan ol, onların sohbeti seni de **pis eder**.’”(102)

Müellif yukarıya aldığımız bölümün son kısmında kötülerle yapılan konuşmaların sahibini, öncesinde ne kadar temiz biri olsa da, manen kirleteceğini söylemektedir. Sultan Veled’in bu görüşü Sülemî’nin Allâh’ın emirlerine karşı gelip yasaklarına uymayan kimselerle arkadaşlık etmeyi nefsin marazlarından saymasıyla⁶⁶⁰ örtüşmektedir. Mevlânâ da Mesnevî’sinde kötülerle sohbetin olumsuzluğuna vurguda bulunmuştur⁶⁶¹. Buradaki benzetmede menfî özelliklere sahip insanın gerek ahlâki özellikleri ve gerekse de dini kurallara aykırı fiil ve davranışları pis olarak değerlendirilmekte ve günlük hayatta maddî anlamda kirli şeyleri nitelerken kullanılan “pis” kelimesini mânevî anlamda ele almaktadır. “Pis” olarak kabul edilen şeylerin elbise veya vücuda bulaştığında duyulan rahatsızlığa gönderme yaparak insanların onlardan nasıl tiksinti duyduğunu ve kaçındığını hatırlatmakta

⁶⁶⁰ Sülemî, Ebu Abdîrrahmân, *Rûhun Hastalıkları ve Çareleri*, s. 98.

⁶⁶¹ “İsa nasıl kaçtıysa sen de ahmaktan kaç! Ahmakla sohbet, nice kanlar döktü!” (III, Beyt: 2595)

ve aynı hislerin, kötü kimselerden kişiye bulaşabilecek manen necis sayılan özelliklere karşı da duyulmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

“Evliyânın sohbeti, itaatlerin en büyüğü, ibâdetlerin en faydalısıdır. İtaatin yokken bile onların makbulü olsan makbulsün! Âlemin taati sende olsa da onlar tarafından reddedilmiş olsan, reddedilmişsin! İblisin halinden ibret almak gerektir ki, Adem’e baş eğmediği için ebedî lanetlik oldu. salihin sohbeti seni salih, fasıkın sohbeti seni fasık eder. Sohbet gibi etkili hiçbir şey yoktur. Sohbet sebebiyle kimi aziz, kimi zelil olur.”⁶⁶²

2.1.3.1.7.5. Sâlih/Azîz Eden

“Nîst çûn sohbet müessir hîç çiz / **Yek zi sohbet hôr kereded yek azîz**”(82/4)

“*Sohbet gibi etkili hiçbir şey yoktur. Sohbet sebebiyle kimi **aziz** kimi **zelil olur**.*”(102)

Müellif, sohbeti ibâdetlerin en büyüğü kabul ettiği gibi onun olumlu etkisi sebebiyle insanın ibâdet ve taatlere yöneleceğini, ahlâki güzelliklere kavuşacağını bu sayede salih bir insana dönüşeceğini, Hak katında izzet sahibi olacağını vurgular. Tabi bu salih insanın sohbetinin etkisidir. Mevlânâ da Mesnevî’de bu hususa değinmiştir⁶⁶³.

2.1.3.1.7.6. Zelîl/Fâsık Yapan

“Sohbeti sâlih turâ sâlih köned / Sohbeti tâlih **turâ tâlih köned**”(82/3)

“*Salihin sohbeti seni salih, fasıkın sohbeti seni **fasık eder***”(102)

Sultân Veled sohbetin fasık/günâhkar kimselerle yapıldığı takdirde insanı olumsuz yönde etkileyeceğini ve neticede adeta sohbet edilenin rengine boyanarak günâh ve isyân yoluna girilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtir. Bunun sonucu olarak da sohbete iştirak eden kişi de fasık/facir biri haline gelerek Hak katında zelil kabul edilen kullar cümlesinden olacaktır. Bu son iki madde yukarıda zikrettiğimiz “üzüm üzüme baka baka kararır” metaforunun bir açılımı mahiyetindedir.

2.1.3.1.7.7. Harap Edici

“Nîst hemçûn sohbeti câhil günâh **Kârı nîket zô şevved küllî tebâh**”(82/30)

“*Câhil ile sohbet etmek kadar günâh (fenâ şey) yoktur. **İyi işlerin bu yüzden bozulur**.*”(103/2089)

⁶⁶² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 102. “Sohbeti evliyâ mu’azzamterini tâ’ât u müfidterini ibâdât est. Zîrâ ki eger bî tâ’ât makbûli îşân şevî güzînî vü eger be vücûdî tâ’athâyı âlem merdûdî îşân şevî la’înî. İ’tibârî in hâlet râ ez iblîs bâyed giriften ki çûn ez âdem aleyhisselâm serkeşîd mel’ûnî ebed şod. Sohbeti sâlih turâ sâlih köned Sohbeti tâlih turâ tâlih köned, Nîst çûn sohbet müessir hîç çiz Yek zi sohbet hôr kereded yek azîz” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 81/28-29, s. 82/1-4.

⁶⁶³ “Gülen nar bahçeyi güldürür. Erler sohbeti de seni erlerden eder.” (I, beyt: 721); “Şu halde o tevfiğe erişmeyi ganimet bil... Eğer bir doğru erin sohbetini bulduysan bunu fırsat say!” (IV, beyt: 713)

Müellif cahil kimselerle yapılan sohbetin zararlı olduğunu dile getirirken bu kez de onun harap ediciliğine vurgu yapar. Nitekim beyitte geçen “tebâh” kelimesi bozulmak, zayi olmak, harap olmak, yok olmak⁶⁶⁴ anlamlarına gelir. Yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği üzere kötülerle yapılan arkadaşlığın neticesinde insanların güzel huyları adeta yok olup gitmekte ve bir bakıma güzel ahlâk binaları harap olmaktadır. Beyitte bu sebebe dayandırılarak cahille yapılan sohbet benzeri olmayan bir günâh olarak değerlendirilmiştir.

“Küfür de îmân da sohbetle vardır. Kimse kendi kendine ne mümin olur ne hristiyan. Adem evlatları kâfirler yüzünden kâfir olur. Hak dini, onun için inkâr ederler. Müslümanlık da, diğer dinler de böyledir. İnsanlara konuştukları kimselerden geçer.”⁶⁶⁵

2.1.3.1.7.8. İman/Küfür Sebebi

“**Küfr ü îmân kâim ez sohbet büved Kes zi hûd key mü'min u tersâ şevêd**”(83/1)

“*Küfür de îmân da sohbetle vardır. Kimse kendi kendine ne mümin olur ne hristiyan*”(103/2090)

Sultân Veled bu mısralarında sohbeti inanç sahibi olmak açısından ele alır. İnsan aslında içinde bulunduğu toplumun bir parçası olarak çevresindekilerden etkilenir ve bu durum inancına da büyük ölçüde etki eder. Nitekim Peygamber Efendimiz (sas) de “**Her doğan İslam fitratı üzere doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar**”⁶⁶⁶ buyurarak bu hususa değinmiştir. Öyleyse insan bir arada bulunduğu, hemsohbet olduğu kişilerin inancını da almakta bu yüzden mümin veya inkârcı olabilmektedir.

“*O kimse ki velîlerle oturur kalkar, velîlerin dini, sadakati ona da geçer. Rûhu onlar gibi nurlanır, gülleri taze açmış gülşen gibi olur.*”⁶⁶⁷

2.1.3.1.7.9. Nurlandıran/Canlılık Veren

“**Hemçû îşân cânı ô rûşen şevêd Tâze vü bişiküfte çûn gülşen şevêd**”(83/5)

“*Rûhu onlar gibi nurlanır, gülleri taze açmış gülşen gibi olur.*”(103/2094)

Müellif bu beyitlerinde Hak dostlarıyla yapılan sohbetin önemini vurgular. Velî, Cenâb-ı Hakk'ın gözetip, koruduğu ve mânevî bakımdan kendisine yakın kıldığı kimse

⁶⁶⁴ Bkz: *Tebâh şoden*, Etik, Farsça-Türkçe Lügat, s. 119.

⁶⁶⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 103, (beyt: 2090-2092) “Küfr ü îmân kâim ez sohbet büved Kes zi hûd key mü'min u tersâ şevêd, Âdemî ez kâfirân kâfir şevêd Dîni Hak râ z'ân sebeb münkir büved, Hem müslimânî vü her millet çünîn Mî resed bâ merdümânî hemnişîn” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 83/1-3.

⁶⁶⁶ Buhârî, Cenâiz 92; Tirmizi, Kader 5.

⁶⁶⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 103, (beyt: 2093-2094) “Ânki kereded hemnişîni evliyâ bâşed ôrâ sıdk u dîni evliyâ, Hemçû îşân cânı ô rûşen şevêd Tâze vü bişiküfte çûn gülşen şevêd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 83/4-5.

anlamına⁶⁶⁸ gelir. Sultân Veled, Allâh'ın himayesine ve yakınlığına ermiş kimselerin sohbetinde bulunanların onların olgunluğundan nasipleneceğini, dinlerindeki ve doğruluklarındaki yüksekliklerinden pay sahibi olacağını ve dolayısıyla rûhunun da nurlanacağını beyan eder. son kısımda yaptığı tasvirde ise velîlerle hem sohbet olan kişinin sahip olduğu iyilikleri güllere benzettiğini ve bu mevcut güllerin de velîlerle arkadaşlık bereketiyle yenilenip canlanacağını dile getirdiği görülmektedir. Binaen aleyh kâmil kullarla sohbet hem nurlandırıcı hem de tazelik vericidir. Mevlânâ da mürşid-i kâmilin sohbetinin hayat bahşettiğini dile getirmiş ve bu yönden Hz. İsa'nın (as) ölüleri diriltmesinden daha üstün olduğundan söz etmiştir⁶⁶⁹.

“O sohbet yanında senin cihadın hatadır. Çünkü ondan daima hediye içinde hediye vardır. Onun sohbeti sıhhattir, şifanın kendisidir. O sağlığı bulduktan sonra derman aramak hatadır.”⁶⁷⁰

2.1.3.1.7.10. Sıhhat/Şifâ

“Sohbeti ô **sıhhat u aynı şifâst** Ender ân sıhhat devâ cüsten hatâst”(252/5)

“Onun sohbeti **sıhhattir, şifanın kendisidir. O sağlığı bulduktan sonra derman aramak hatadır.**”(14473156)

Sultân Veled yukarıya aldığımız kısımda velîlerin sohbetini sağlık ve şifa ile tavsîf eder. Bu benzetmede sâlik adeta bir hastaya, onun ahlâki ve mânevî eksiklikleri birer hastalığa, velînin sohbeti ise tüm bu hastalıkları iyileştiren bir şifa ve sağlık kaynağına denk gelmektedir. Nitekim sâlik o sohbette muhtemel sorularının cevabını bulur, velînin güzel huy ve hallerinin müşahhas örneklerine şahit olup onları kendisine örnek alır da böylelikle kâmil insan olma yolunda adım atar.

“Saf kalpli Sûfîlerle otur (tâ ki yakinen sevgiliyi bulasın). Çünkü Hak, Cemâlini onlardan gösterir. Onlarla sohbet, vuslatın ta kendisi olur.”⁶⁷¹

2.1.3.1.7.11. Vuslat

“Z’ânki ez îşân mî nümâyed Hak cemâl Dideni îşân büved **aynı visâl**”(135/18)

“Çünkü Hak, Cemâlini onlardan gösterir. Onlarla sohbet, vuslatın ta kendisi olur.”(168/3767)

⁶⁶⁸ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 90.

⁶⁶⁹ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 296.

⁶⁷⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 144, (beyt: 3155-3157) “Pişi ân sohbet cihâdı tû hatâst Z’ânki ezô her dem atâ ender atâst, Sohbeti ô sıhhat u aynı şifâst Ender ân sıhhat devâ cüsten hatâst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 252/4-5.

⁶⁷¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 168, (beyt: 3766-3767) “Mî nişin bâ sûfiyânı sâf cân Tâ yakîn didâr yâbî bî gümân, Z’ânki ez îşân mî nümâyed Hak cemâl Dideni îşân büved aynı visâl” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 135/17-18.

Müellif bu beyitlerinde velîlerle sohbeti vuslat/kavuşma olarak değerlendirir. Zira velî nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye ederek adeta Hakk'ın Cemâlinin yansıdığı bir ayna halini almıştır. Sâlik henüz kendisi nefis basamaklarını aşıp, fenâ ve bekâ halleriyle şereflenmediğine yani bizzat vuslata eremediğine göre kendisi için olabilecek en iyi durum ancak böyle bir kâmile hem sohbet olmaktır. Bu hal sâlik adına belki de dolaylı bir vuslat hükmü taşıyacaktır.

2.1.3.1.7.12. Sohbet Ağacı

“Behri Hak mâ râ birev âzâd kön **Şâhı sohbet** râ bibör ez bîh u bön”(142/27)

“*Allâh aşkına git, bizi kurtar, **sohbet ağacını** kökünden çıkar!*”(174/3982)

Müellif bu beyitte Hızır'ın ağzından Hz. Mûsâ'ya (as) cevap veriyor ve ona artık yol arkadaşlıklarının sona ermesi gerektiğini zira kendisinin verdiği “emrine karşı gelmeyeceğine”⁶⁷² dair sözünü tutmadığını hatırlatmaktadır. Sultân Veled Hz. Mûsâ (as) ve Hızır'ın bu yol arkadaşlığını ve hemdem oluşlarını “sohbet ağacı”, aralarındaki musâhebetle arzulanan faydayı ise “ağacın meyvesi” olarak tavsîf ettiği görülmektedir. Sözkonusu faydanın hasıl olmaması üzerine “sohbet ağacını kökünden çıkar” ifadesiyle de sohbetin nihayete ermesi gerektiğini simgesel olarak dile getirmektedir.

“Çünkü “*men erâde en yeclise meallâh felyeclis ma'a ehli't-tasavvuf*” yani “*Allâh ile sohbet etmek isteyen kimse tasavvuf erbabıyla sohbet etsin*” denilmiştir.”⁶⁷³

2.1.3.1.7.13. Hak Sohbeti

“Her ki ô şod hemnişîni evliyâ Hemnişîneş dâ **hemîşe bâ Hudâ**”(145/29)

“*Her kim bir velîyle sohbet etme şansı bulursa, onu Hak ile sohbet eder bil!*”(178/4069)

Sultân Veled bu beyitlerinde Hak dostlarının sohbetini bizzat Allâh Teâlâ ile yapılan sohbet gibi kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Onun bu görüşü “Ben bir kulumu sevince onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.”⁶⁷⁴ Hadîs-i kudsîsiyle örtüşmektedir. Allâh bir kuluna böyle yakın olunca, o sevilen kulun konuştuğu da Hakk' tan olacak dolayısıyla Velî kul ile hemdem olan kişi Hakk'ın sohbetine ermiş bulunacaktır.

“*Her kimin talihi yâr olur da onunla sohbet ederse, dikenlerinde güller biter*”⁶⁷⁵. *Dikenî, gülü ne edeceksin, onun lütfuyla parçalar bütün olur.*”⁶⁷⁶

⁶⁷² Kehf, 69. “İnşaaallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir işine karşı çıkmayacağım”dedi.

⁶⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 230. Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 192/11.

⁶⁷⁴ 238 no'lu dipnota bkz.

⁶⁷⁵ Orijinal metinde “her dikeninden iki yüz gül biter” şeklinde. Bir sonraki dipnota bkz.

⁶⁷⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 266, (beyt: 6278-6279) “Her ki ez ikbâl kereded yârî ô Gül demed dû sed zi her yek hârî ô, Der güzêr ez zikrî hâr u zikrî gül Kô köned her cüzû râ ez lutf küll” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 226/30-31.

2.1.3.1.7.14. Dikenî Gül Yapan

“Her ki ez ikbâl kereded yâri ô **Gül demed dû sed zi her yek hârî ô**”(226/30)

“Her kimin talihi yâr olur da onunla sohbet ederse, dikenlerinde güller biter”(266/6278)

Sultân Veled bu metaforunda yine yukarıda sözünü ettiğimiz olumsuz ahlâki özellikleri olumlu ahlâki güzelliğe dönüştüren sohbeti, “dikenleri güllere dönüştürmek” ile tablolastırır.

2.1.3.1.7.15. Tamama Erdiren

“Der güzêr ez zikri hâr u zikri gül **Kô kõned her cüzû râ ez lutf küll**”(226/31)

“Dikenî, gülü ne edeceksin, onun lütfuyla parçalar bütün olur.”(266/6279)

Müellif dikenin güle dönüşmesi örneğini de yetersiz bulur. Sohbet sayesinde kişideki eksikliklerin giderilmesiyle her güzel ahlâkın tamama ermesini “parçaların bütün olması” şeklinde izah eder. Bu benzetmeye ikinci bir izah da; Kâmillikle olan sohbet sayesinde kişinin mânevî olgunlukları kazanarak fenâ ve bekâ devletine kavuşması; vuslat devletinin gerçekleşmesi, katrenin deryâya ulaşması ile şeklinde yapılabilir.

2.1.3.1.7.16. En Makbûl /Eşsiz

“**Hemçû sohbet nîst** ey cûyâyî dîn Bendi sohbet bâş tâ kerdî güzîn”(231/13)

“Ey din yolunun tâlibi, sohbet gibi makbul ve etkili şey yoktur. Sohbetle bağlan ki, seçkin olasın.”(271/6399)

Sultân Veled bu beyitte din yolunda en makbul ve en etkili şeyin sohbet olduğunu söylemektedir. Bu değerlendirmenin anlaşılabilmesi için sahabenin diğer müminler üzerindeki fazîletine bakılması yeterli olacaktır. Zira bir insan din yolunda ne kadar gayret ve hizmeti de olsa Hz. Peygamber’in (sas) sohbetine kavuşmadığı için sahabe ünvanını alamamakta, onların fazîletine erişememektedir. Nitekim konuyla ilgili olarak imam Rabbânî (ra) şöyle demektedir: “Bu yol Eshabı kirâmın (ra) yolunun aynısıdır. Zira onlara, Peygamberimizle (sas) ilk sohbette nasip olan fazîletin bir nebzesi bile ümmetin diğer velîlerine nihai derecelerin zirvesinde dahi nasip olmamıştır. Bu sebebledir ki Hz. Hamza’nın katili olmasına rağmen Hz. Vahşi (ra) tabiinin en hayırlısı olan Üveys el-Karnî’den (ra) daha fazîletlidir. Bu üstünlük onun İslama giriş anında, öncekilerin ve sonrakilerin Efendisi’nin (sas) sohbetiyle şerefya olmasından ve bir kerelik sohbetten kaynaklanmaktadır. Vahşi’ye Beşerîn en hayırlısıyla olan sohbetinin başlangıcında hasıl olan bu fazîlet, Üveys el-Karnî’ye mânevîyatta

eriştiği son noktada bile nasip olmamıştır. Bu sebeptendir ki sahabenin dönemi hiç kuşkusuz zamanların en hayırlısı olmuştur.”⁶⁷⁷

2.1.3.1.7.17. Sohbet Eri/Er Sohbeti

“Pes rev ez cân sohbeti merdânî güzîn Tâki **merdân revî** der râhî dîn”(231/15)

“Öyleyse candan sohbet erlerine talip ol, tâ ki din yolunda onlara yoldaş olasın.”(272/6401)

Sultân Veled Hakk’ın güzide kullarının sohbetlerine talepkar olmayı tavsiye etmektedir. Ona göre din yolunda ercesine ilerlemek ancak bu yolla elde edilebilir. Müellif bu beytinde Hak erleriyle birlikte bulunmak suretiyle kişinin onların rengine boyanacağını, onların sohbetlerine mülazemet yoluyla nihayet onlardan biri olabileceğini ifade etmektedir.

Yukarıda serd edilen metaforlara ek olarak Sultan Veled sohbeti “yüz yıllık ibâdetten yüz kat üstün” şeklinde de değerlendirmiştir.

“Yekdemî ender huzûrî merdi Hak / Bûdenet **bihter büved z’ân sed tabak**”(83/14)

“(Namaz, oruç, zikir gibi ibâdetlerle samimiyetle yüz yıl meşgul olsan,) bir nefes merd-i Huda huzurunda bulunmak, **onlardan yüz tabaka daha üstündür.**”(103/2102)

Sultân Veled kâmil insanın meclisinde bir an bulunarak onun sohbetine erişmenin yüz yıllık ibâdetten daha fazîletli olduğunu söylemekle kalmayıp, ondan yüz kat daha kıymetli olduğunu ifade ederek olayı daha başka bir boyuta taşıdığı görülmektedir. İlk bakışta insanı şaşırtabilecek bu sıra dışı değerlendirmenin sebebini izah ederken örnek olarak kendilerini mağaralarda ibâdete adanmış, onca seneler riyâzet çekmiş rahipleri vermektedir. Zira bu ruhbanlar zamanın peygamberi geldiğinde ona îmân etmeyi kabul etmedikleri için Hak Teâlâ katında reddedilmiş kullar durumuna düşmüşlerdi de ne ibâdetlerinin ne de riyâzetlerinin kendilerine hiçbir faydası dokunmamıştı.

Müellife göre sohbet cihattan da üstündür.

“**Pîşi ân sohbet cihâdî tû hatâst** Z’ânki ezô her dem atâ ender atâst”(252/4)

“**O sohbet yanında senin cihadın hatadır.** Çünkü ondan daima hediye içinde hediye vardır.”(144/3155)

Müellif bu beyitte nefse karşı verilen mücâdeleyi cihada benzetir ve sohbetin ondan da üstün olduğunu bildirir. Zira kişi nefsiyle manen boğuşurken gâh düşer, kalkar gâh galip gâh mağlup olur. Nefisle uğraşmanın ne denli zor olduğuna Yusuf (as) kıssasında da

⁶⁷⁷ Es-Serhendî, Ahmed el-Fârûkî, *el-Mektûbât*, s. 78, (66. Mektup), Demir Kitabevi, İstanbul, 1963. Benzer ifadeler için bkz: Mektup no: 54, 59, 120, 210, 222, 270.

değnilmiştir⁶⁷⁸. Sultân Veled bu bölümde sâliklerin, velîlerin sohbetine katıldıkları esnada bu cihada gerek kalmadan onlardan mânevî ikramlara kavuşacağını, kendi mücâhede ve gayretleriyle belki de asla elde edemeyecekleri olgunluklar kazanacakları yönündeki düşüncesini dile getirir.

2.1.4. Rebâbnâme’de Varlıkla İlgili Metaforlar

Rebâbnâme’de tasavvuf alanıyla ilgili metaforlardan sonra varlık alanıyla ilgili tespit edebildiğimiz metaforlara yer vermek uygun olacaktır. Bunların başında yüce yaratıcımız ile ilgili metaforlar gelmektedir.

2.1.4.1. Allâh Teâlâ İle İlgili Metaforlar

“Demek oluyor ki o gülizar kendinin tâlibidir. Yüzünün güzelliğini aynadan daha iyi seyreder, aynadan daima ziyneti artar. Aynayı istediği kadar hiçbir şeyi istemez, onu daima ve her şeyden aziz ve makbul tutar. Hakîkatte o kendine âşıktır. Aynaya yönelmesi kendini görmek içindir. Evliyânın Hakk’ın talebi olması bundandır. Çünkü Cenâb-ı Hak kendi güzelliğini onlarda seyreder. Evliyâ, kendi nakış ve ziynetlerinden şunun için vaz geçtiler ki; kendilerinde sevgililerinin kendini seyretmesine engel kalsın.”⁶⁷⁹

2.1.4.1.1. Gülizâr

Pes talebkârı hûdest ân **gül’izâr** / Z’ânki nenümâyed rûh ez hârâ vü hâr(17/23)

“Demek oluyor ki o gülizar kendinin tâlibidir. [Bu sebeple yüzünü taştan, dikenden göstermez]⁶⁸⁰”(22/381)

Gül’izâr gül yanaklı⁶⁸¹ anlamına gelir. Sultân Veled bu tabiri burada sevgili anlamında Hak Teâlâ için kullanmıştır.

2.1.4.1.2. Kendine Tâlip/Kendine Âşık

“Der hakîkat **âşıkı hîşest** ô / Gerçi mî âred sûyi âyîne rû”(17/26)

“*Hakîkatte o kendine âşıktır. Aynaya yönelmesi kendini görmek içindir*”(22/384)

Sultân Veled bu beyitte Hak Teâlâ’yı kendine âşık bir güzel olarak sembolize eder. Nasıl ki güzel aynaya kendinin güzelliğini görmek için bakıyorsa Cenâb-ı Hak da bir ayna

⁶⁷⁸ “Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.” (Yûsuf, 53)

⁶⁷⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 22, (beyt: 381-387) “Pes talebkârı hûdest ân gül’izâr Zânki nenümâyed rûh ez hâr û hâr, Hüsni rûyeş hîş nümâyed ziâyine Zînetiş herdem fezâyed ziâyine, Hemçû âyîne necûyed hiç çiz Dâimâ âyîne râ dâred azîz, Der hakîkat âşıkı hîşest ô Gerçi mî âred sûyi âyîne rû, Zîn sebep matlûbi Hakkend evliyâ Kender îşân dîd hüsni hîş râ, Zîân şodend ez Nakşî hûd sâf ve berî Tâ bibîned rû der îşân ân perî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 17/23-29.

⁶⁸⁰ Bu kısmın tercümesi Eroğlu’nun çalışmasında yoktu, gözden kaçmış olabilir. Aytekin Yıldız.

⁶⁸¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 342.

hükümündeki mümin kulunun kalbine bakar ki kendini orada görsün. Benzer bir ifade İbnü'l-Arabî'de de görülmektedir. Nitekim O Fass-ı Muhammedî'de, Cenâb-ı Hakk'ın kendisini seven kullara özlem duyduğunu belirtmiş, bu özlemi de insana kendi rûhundan üflemesine bağlamıştır. Dolayısıyla Allâh'ın sevdiği kullara duyduğu özlem yine kendi zatına raci olmaktadır⁶⁸²ki bu Sultân Veled'in Hak Teâlâ hakkındaki “kendine âşık” metaforuyla örtüşmektedir. Yine Cenâb-ı Hak, erkek ve kadın üçlemesinin arasındaki sevgiye ve menşesine dair İbnü'l-Arabî'nin farklı bir yaklaşımı bulunmaktadır⁶⁸³.

2.1.4.1.3. Peri

“Zî ân şodend ez Nakşî hûd sâf u berî / Tâ bibîned rû der îşân ân **perî**” (17/29)

“Evliyâ, kendi nakış ve ziynetlerinden şunun için vaz geçtiler ki; kendilerinde sevgililerinin kendini seyretmesine engel kalmasın.”(22/387)

“Peri” cinlerin çok güzel olanları için kullanılan bir tabir olup, oldukça güzel insanlar için de mecâzen kullanılır⁶⁸⁴. Periler kimi insanlara görünerek onları kendilerine âşık etmeleri, çeşitli şekillerde görünebilmeleri, ansızın görünüp kaybolmaları gibi nitelikleriyle mahbûba benzetilirler⁶⁸⁵. Sultân Veled ise bu ifadesiyle Cenâb-ı Hakk'ı sembolize etmiştir. Zira Hakk'a yönelen kullar âşık olarak değerlendirilirse, mâşuk da bizzat Hak Teâlâ'dır.

“Bil ki bu anne benzetmedir. Hakîkî anne O'dur. Himmet atını o tarafa sür! Çünkü sen bu tarafa o taraftan geldin. Kendi aslın tarafına koş!”⁶⁸⁶

2.1.4.1.4. Anne

“Fehmi tû ez batnî ümm in mâder est / K'iftihâreş ez libâs u çâdır est

În mecâzest **ân Hakikat** nîk dâd / Esbî himmet râ sûyi bî sû devân”(210/27-28)

“Senin anladığın gibi giyinip, kuşanıp süslenmekle iftihar eden kadın değildir. Bil ki bu anne benzetmedir. Hakîkî anne O'dur. Himmet atını o tarafa sür!”(249/5828-5829)

Sultân Veled bu sefer de Cenâb-ı Hakk'ı “anne” metaforuyla ele alır. Zira insanları dünyaya getiren annelerdir. Hakîkatte ise anne insanın dünyaya gelmesinde sebeptir. Müsebbib ise Allâh Teâlâ'dır. Burada Müellifin asıl maksadı; sâlikin sebepten müsebbibe

⁶⁸² İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 216, Çeviri ve Şerh: Ekrem Demirli, Alfa, İstanbul, 2019.

⁶⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, s. 1513-1517, Hazırlayanlar: Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017; İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 216-217.

⁶⁸⁴ Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 332, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

⁶⁸⁵ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 369.

⁶⁸⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 249, (beyt: 5828-5829) “Fehmi tû ez batnî ümm in mâder est K'iftihâreş ez libâs u çâdır est, İn mecâzest ân hakikat nîk dâd Esbî himmet râ sûyi bî sû devân, Çûn zi bî sû âmedî in sûy bâz Sûyi aslı hîş mî kön türki tâz” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 210/27-29.

intikal ederek yüzeysellikten kurtulmasını, dolayısıyla perde gerisinde edip eyleyenin Allâh Teâlâ olduğu şuuruna varmasını sağlamaktır. Mevlânâ da Mesnevî'sinde “ana” metaforunu bu manada kullanmıştır⁶⁸⁷.

“Sel gibi o deryâ tarafına ak ki, onun dalgasıdır! Gene ona meylet!”⁶⁸⁸

“O deryâyâ git (kariş) ki evvel orada bulunuyordun. Neden burada soluk, sönük duruyorsun?”⁶⁸⁹

“Ey katre kalk deniz tarafına git! Köpük tortusuna karişma, saf deryâ ol! Eğer saf isen, kavgasız, gürültüsüz o tarafa koş! Şahbaz (akdoğan) isen dön gene şahın koluna kon! ‘İleyhi raciûn’un manası budur. ‘Döneceksin geldiğin yere...’⁶⁹⁰

2.1.4.1.5. Deryâ/Deniz

“Sûyi ân deryâ revân şev hemçû seyl / Mevci ânî hem bidân kön bâz meyl.”(52/19)

“Sel gibi o deryâ tarafına ak ki, onun dalgasıdır! Gene ona meylet!”(66/1319)

Sultân Veled bu beytinde Cenâb-ı Hak için “deryâ” metaforunu kullanmıştır. Zira deryâ sonsuzluk⁶⁹¹, büyüklük⁶⁹² hissini ifade eder. Allâh Teâlâ’nın varlığı biz insanların idrakine sığmayacağından⁶⁹³, ucu bucağı görünmeyen, sınırsız ve sonsuz görünen “deniz/deryâ” ile sembolize edilmiştir. Müellif bu beytinde O’ndan geldiğimizi⁶⁹⁴ ve yine O’na döneceğimizi⁶⁹⁵; dolayısıyla O’na ait olduğumuzu ve binâenaleyh meylimizin de Hakk’a olması gerektiğini bildirmektedir. Sel, nasıl akıp aslı olan deryâyâ kavuşuyorsa insan da kendisini var eden Mevlâsına yönelmeli, O’nda yok olmalıdır. Mevlânâ’da Mesnevî’de deryâ/deniz metaforunu bu manada istimâl etmiştir⁶⁹⁶.

⁶⁸⁷ “Dadı, bir kaç gün icindir. Ey ana sen bizi kucağına al.” (V/698); “Ben dadı istemem, ana daha hoş. Ben Musa’yım benim dadım anamdır.” (V/701)

⁶⁸⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 66, (beyt: 1319). Okunuşu “Derya/Deniz” başlığının altında verilmiştir.

⁶⁸⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 66, (beyt: 1322) “Rev der ân deryâ ki âncâ bûde î Ez çi încâ nâhîş ve fersûdeî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, 52/23.

⁶⁹⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 250, (beyt: 5877-5879) “Hiz ey katretû sûyi bahr rev / Dürdi kef bigüzâr u sâfi bahr şev, Ve’r tû sâfi bî musâf ân sû bitâz / Ve’r tû şeh bâzî sûyi şeh tâz bâz, Râci’ûn in este ger râci’ şevî / Hem ez âncâ k’âmedî âncâ revî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 212/20-22

⁶⁹¹ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, III/ 99.

⁶⁹² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 111.

⁶⁹³ En’âm, 103. “Gözler O’nu idrak edemez halbuki O gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”

⁶⁹⁴ Hicr, 29. “Onun şeklini tamamladığım ve ona kendi rûhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.”

⁶⁹⁵ Bakara, 156. “Onlar başlarına bir musibet geldiğinde ‘Biz şüphesiz Allah’a aitiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz’derler.”

⁶⁹⁶ “Sûret, o denize ulaşmak için neyi vesile itti haz ederse etsin, deniz; sûreti, o vesile yüzünden daha uzağa atar.” (I/1113); “Sözden bir şekil doğdu, yine öldü. Dalga kendini yine denize ilette. Sûret sûretsizlikten çıktı, yine sûretsizliğe döndü. Zira biz yine Tanrı’ya döneceğiz.”(I/1140-1141); “Sel denize kavuştu deniz oldu. Tane ekinliğe vardı, ekin oldu.” (I/1531).

2.1.4.1.6. Hayalbâz

Yâ çû lu'betbâz lu'bethâ köned / Der nihân u ângehân bîrûn köned”(152/18)

“Yahut bir hayalbaz (gölge oyuncusu), perde arkasına gizlenerek bir takım oyunlar gösterir”(186/4253)

“Hayâl” Karagöz-Hacivat oyunu için kullanılan bir tabirdir⁶⁹⁷. Bunu oynatan kişi de “hayalbâz” olmaktadır. Müellif, oyun” kelimesinin Arapça karşılığı olan “lu’be” kelimesini alıp ona “oynatan” manasına gelen Farsça “bâz” ekiyle terkip ederek “lu’betbâz” şeklinde kullanmıştır ki “hayalbâz” ile aynı anlamdadır. Burada önemli olan; insanların gördüğü ve algıladıklarının adeta bir oyun olduğu, ona takılıp kalmamak gerektiği, perde gerisinde Hakk’ın bulunduğu, edip eyleyenin O olduğu düşüncesidir.

2.1.4.1.7. Şah

“V’er tû sâfî bî musâf ân sû bitâz / V’er tû şehbâzî sûyi **şeh** tâz bâz”(212/21)

“Eğer saf isen, kavgasız, gürültüsüz o tarafa koş! Şahbaz (akdoğan) isen dön gene şahın koluna kon!”(250/5878)

Sultân Veled Hak Teâlâ’yı “şah” olarak niteler ki bu kelime; hükümdar, Sultân, padişah, melik gibi anlamlara gelir⁶⁹⁸. Allâh Teâlâ’nın esmâ-i hüsnâsından biri de; “egemenliğin, görünür-görünmez her şeyin mutlak hakimi ve sahibi”⁶⁹⁹ anlamına gelen “el-Melik” ismi şerîfidir. Müellif bu metaforunda; Cenâb-ı Hakk’ı elinde doğan kuşuyla ava çıkan bir hükümdara, elinden saldıgı akdoğanı da kula benzetmektedir. Nasıl ki av için salınan doğan tekrar sahibinin eline dönecekse, sen de sahibin ve mutlak hâkimin (el-Melik) olan Allâh’a döneceksin diyerek Hak yolcusunu rabbine yönelmeye teşvik etmektedir.

“Buranın gurbetinde ne vakte kadar kalacaksın? Vatanına dön ki evvelki şeref ve izzetini elde edesin. Peygamber Efendimiz (sas) ‘Vatan sevgisi îmândan doğar’ buyurmadı mı? Bu sırrı benden duy! Eğer vatanına sadık vefakar isen tekrar iste! Evvelki dostların hikayelerini anlat!”⁷⁰⁰

2.1.4.1.8. Vatan

“Çend mânî der garîbî in taraf / Bâ **vatan** rev tâ biyâbî ân şeref”(52/20)

⁶⁹⁷ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 200.

⁶⁹⁸ Olgun, İbrahim- Drahşan Cemşit, *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*, s.214, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984

⁶⁹⁹ Kur’an Yolu: Türkçe meal ve tefsir, Haz: Hayreddin Karaman vd., V/304, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2004.

⁷⁰⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 66, (beyt: 1320-1322) “Çend mânî der garîbî in taraf Bâ vatan rev tâ biyâbî ân şeref, Nî Nebî fermûd ki hubbu’l-vatan Hest ez îmân şînev in râz zimen, Ger vefâdârî vatan râ bâz cû Kısâ-i yârânî pişin râ bigû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 52/20-22.

“*Buranın gurbetinde ne vakte kadar kalacaksın? Vatanına dön ki evvelki şeref ve izzetini elde edesin.*”(66/1320

Müellif bu dünyada bulunmayı “gurbet”, elest bezmini de “vatan” olarak değerlendirmektedir. Onun bu düşünce ve inancı Peygamber Efendimizin (sas) “vatan sevgisi îmândandır”⁷⁰¹ hadîs-i şerîfine dayanmaktadır. Onun bu konudaki açıklaması şu şekildedir:

“Görünüşe bakanlar vatan sözünden Konya, Aksaray, Kayseri gibi belirli ve tasvir edilmiş şehirleri anlarlar. Fakat yanılıyorlar. Çünkü batıdan doğuya kadar bütün şehirler bir zemindir, bir yerdir. Evliyâ ve muhakkiklerin vatandan anladıkları o âlemdir ki suretler yaratılmazdan evvel rûhlar orada meskun idiler. Binlerce sene o âlemde zahmetsiz rahmete nail olarak mutlu bir hayat geçirmişlerdir. Oradan buraya gelince tekrar o âleme geri dönmeyi arzu ederler. (işte vatan o âlem, vatan sevgisi de bu arzudur.)⁷⁰²

“Hak ilminden, kudretinden doğmamış mıydın? Tarafsızdan (Hakk’tan) ayrılarak taraflı tarafa düşmemiş miydin?. Gene evvel bulunduğun yere git!”⁷⁰³

2.1.4.1.9. Tarafsız/Yönsüz

“Sûyi **bî sû** bîşe-i şîrân büved / Nîst kârî ânki bendi cân büved.”(45/15)

“*Arslanların ormanı (yeri) yönsüzün tarafıdır Canıyla (kendiyile) sınırlı olanın orada işi yoktur.*”(58/1123)

Sultân Veled bu beytinde Cenâb-ı Hakk’ın mekandan ve cihetten münezzeh⁷⁰⁴ olmasına değinmekte O’na yönelmenin gereğine işaret etmektedir. Fakat bunun da herkesin karı olmadığı, aksine aslan gibi cesur ve gözü pek, gayretli ve atılgan kimselerin işi olduğunu ihsas etmektedir. Bu sözleriyle bir yandan karşısındakini bilgilendirirken diğer yandan da Hak yoluna teşvik etmektedir.

2.1.4.1.10. Hayat/Zindegî

“Yâ reved ez **zindegî** der mürdegî / Ve zi çünân zevkî derîn efserdegî”(52/28)

“*Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı? Öyle bir zevke bu soğuk ve sevimsiz bir hayatı tercih eder mi?*”(66/1328)

Müellif bu satırlarında da Hakk’a vuslatı “hayat/yaşam” anlamındaki “zindegî” kelimesiyle nitelemiştir. Nitekim Cenâb-ı Hakk’ın zâtî sıfatlarından olan bir ismi “sonsuz

⁷⁰¹ “Vatan sevgisi imandandır” rivayetinin sahih olup olmadığı konusu tartışılmış netice olarak hadîste kastedilen vatanın cennet, Mekke veya Allah’a dönüş olması halinde anlamca sahîh olacağı üzerinde durulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II/258-261.

⁷⁰² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 65.

⁷⁰³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 66, (beyt: 1323-1324) “Nî zi ilm u kudreti Hak zâdeî Nî zi bî sû sûyi sû üftâdeî, Hem hemân sû rev ki evvel bûde î Ez çi î n sû der meyânî dûde î” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, (52/24-25).

⁷⁰⁴ el-Kârî, Nûruddîn Ali, *Şerhu’l-Emâlî*, s. 23, Dersaadet, İstanbul, 1985.

hayat sahibi”⁷⁰⁵ anlamındaki “el-Hayy” iken bir diğer ismi de “hayat veren, yaşatan, diriltir”⁷⁰⁶ anlamındaki “el-Muhyî”dir. Sultân Veled bu sözleriyle muhatabına asıl hayatı, hayatın kaynağı olan Cenâb-ı Hakk’ta ve O’na vuslatta aramak gerektiğini öğütlemektedir.

“*Sen Anka’sın, yerin de Kaf Dağı’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima üstedir. Kaf’tan murat Cenâb-ı Hak’tır. Anka’dan murat da can kuşudur. Söyle de yuvasını Kaf Dağı semtine kursun.*”⁷⁰⁷

2.1.4.1.11. Kaf Dağı

“Mürgi ankâyî ve câyet **kûhi kâf** / Dâimet âncâst pervâz u tavâf”(16/27)

“*Sen Anka’sın, yerin de Kaf Dağı’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima üstedir*”(20/358)

Müellif bu kez de Hak Teâlâ’yı “Kâf” dağıyla, O’na varmaya çalışan sâliki ise “Ankâ” ile metaforlaştırmıştır.

Ululuğun, uzaklığın, muhteşemliğin timsali olan⁷⁰⁸ Kaf dağı, Ankâ adlı kuşun mekanıdır⁷⁰⁹. Maddî ve mânevî âlem arasında bir hudut gibi telakkî edildiğinden adem (yokluk) mülkü diye de tabir edilir⁷¹⁰. Müellif ululuk, görünmezlik, erişilmezlik gibi ilgilerle Cenâb-ı Hakk’ı “Kaf” ile metaforlaştırmış olabilir.

Sultân Veled, Her şeyin Hakk’tan geldiğini ifade ederek O’nun zıddının ve denginin olamayacağını açıklamaya çalışır:

“Bundan dolayı Hakk’ın zıddı yoktur ki; bütün zıtlar ondan gelmiştir. O Hâlık ki; bütün zıtların varlığı ondandır, zıttı yoktur. Çünkü bunlar hep onun icadıdır. Zıttı icad edenin zıddı nasıl olabilir? Mevcudu ile sona erecek bir mevcut tasavvur olunabilir mi? Bu nedenle ‘La zıdde ve la nidde leh’ sözü doğrudur. Âlemde bir şey O’na zıt olamaz. Çünkü zıt zıddının vücuduyla yok olur. Su ile ateş birleşebilir mi? Kutlu ateşin içine düşen su da mahvolur. İki şeyin birbirine zıt olması, biri diğerinin mahvını gerektirmesindendir. Hayatını Hakk’tan alan hangi varlık, Hakk’a zıt olabilir? Bütün zıtların hayatı (varlığı) Hakk’tan olunca hepsi de O’nunla kaim olur. Cihanda bir kimse O’na nasıl zıt olabilir ki cennetle cehennem onun vasıflarıdır. Her ikisi de ebedî zatın nitelikleridir. Hayır-şer, yaş-kuru her şeyin hayatı O’ndandır.”⁷¹¹

⁷⁰⁵ el-Kârî, *Şerhu’l-Emâlî*, s. 17..

⁷⁰⁶ Topaloğlu, Bekir, “Muhyî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 31, s. 78, İstanbul, 2020.

⁷⁰⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, (20/358-359) “Mürgi ankâyî ve câyet kûhi kâf / Dâimet âncâst pervâz u tavâf, Kâf Yezdânest u ankâ mürgi cân / Gû be kâf kurb dâred âşiyân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 16/27-28.

⁷⁰⁸ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 248.

⁷⁰⁹ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 40.

⁷¹⁰ Şentürk, *Osmanlı Şiir Kılavuzu*, I/ 327.

⁷¹¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.124, (Beyt:2660-2669) “Ziân sebeb Hak râ nebâşed zıdd u nidd K’ez vey âmed in heme esnâfi zıdd, Ânki hestî heme ezdâd ez öst Zıdd nedâred z’ânki küllü icâd ez öst, Key büved mevcûd zıddı mûcidesh Vecdi hasmî key köned bâ vâcidesh, Pes düüst âmed ki lâ zıdde lehû Der cihân çizî nebâşed zıddı

2.1.4.1.12. Zıddı/Dengi Olmayan

“Ziân sebeb Hak râ nebâşed zıdd u nidd / K’ez vey âmed în heme esnâfi zıdd”(102/19)

“Bundan dolayı Hakk’ın zıddı yoktur ki; bütün zıtlar ondan gelmiştir.”(124/2660)

Sultân Veled buraya aldığımız ifadelerinde Cenâb-ı Hakk’ın zıddı olamayacağını dile getiriyor. Bu meyanda; zıtların da onun yaratmasıyla vücuda geldiğini, zıtları yaratanın zıddı olamayacağını, yarattığı şeylerin yok oluşuyla kendisinin varlığının sona ermeyeceğini dile getirdikten sonra görüşünü “Çünkü zıt zıddının vücuduyla yok olur. Su ile ateş birleşebilir mi? Kutlu ateşin içinde düşen su da mahvolur. İki şeyin birbirine zıt olması biri diğerinin mahvını gerektirmesindendir.” sözleriyle delillendirir. Mevlânâ da Mesnevî’de Hakk’ın zıddı olmamasıyla gizli oluşu arasında bağlantı kurar⁷¹². Avni Konuk o bölümde şöyle bir açıklama yapar: “Mâdemki âlem-i sûret ve ma’nâda gizli olan şeyler zıdları sebebiyle hisde ve akılda zâhir olur; o halde gizli olan Hakk’ın zuhûru için dahi, mertebe-i his ve akılda bir zıd olması lâzımdır. Halbuki, vücûd-ı vâhid-i Hakk’ın bir zıddı yoktur. Böyle olunca bittabi’ his ve akılda gizli kalır.”⁷¹³

2.1.4.1.13. Gizli Hazine

“Kenzi mahfî bûd cihân râ âferîd / Tâ şevd Hallâk ber halkân pedîd”(243/24)

“Huda, “kenz-i mahfî” idi. Cihanı yarattı ki yaratan, yaratılanlarca bilinsin.”(136/2934)

Sultân Veled, Cenâb-ı Hakk’ı gizli hazine anlamındaki “kenz-i mahfî” tabiriyle metaforlaştırmıştır. Bu aslında “Ben gizli bir hazine idim.”⁷¹⁴ şeklindeki hadîsten mülhemdir. Sözkonusu rivayette Allâh Teâlâ’nın bilinmek istediği için mahlukatı yaratmış olduğu belirtilmektedir. Hak Teâlâ’nın “gizli hazine” oluşu, zatı bakımından bilinemeyeceği inancından hareketle âlemin yaratılışından sonra da devam etmektedir⁷¹⁵.

ô, Z’ânki zıdd ez zıdd şevd fânî yakîn Nîst kereded nâr der mâ-i ma’in, Hemçünîn der âteşi besyâr âb Nîst kereded bî gümân ez iltihâb, Z’ân büved zıddeş ki noksânî vîst Zıdd bâşed bâ kesî k’ez vey hayîst, Çün heme ezdâd ez Yezdânî Hayyend Cümleşân mevcûd u kâim ez veyend, Key büved zıddeş kesî ender cihân Çün sıfâtı ôst dûzah hem cinân, Her dû vasfî zatı Bâkî veyend Hayr u şerr u hoş ü ter küllü zô hayend” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 102/19-28.

⁷¹² “Şu halde gizli olan şeyler, zıddıyla meydana çıkar. Hak’kın zıddı olmadığından gizlidir. Evvelâ nura bakılır, sonra renge. Çünkü beyaz ve zenci, birbirine zıt olduğu için meydana çıkar. Sen nuru, zıddıyla bildir. Zıt, zıddı meydana çıkarır, gösterir. Varlık âleminde Hak nurunun zıddı yoktur ki açıkça görünebilsin.”(I/1131-1134)

⁷¹³ Veled Çelebi (İzbudak) tercümesinde I/1131 de yer alan bu beyit Avni Konuk’un şerhinde I/1153’te yer almaktadır. Bkz: Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, s. 360.

⁷¹⁴ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, III/311, Hadîs no: 2016. Bu rivayet hadîşçiler tarafından “hadîs” olarak değerlendirilmemekle beraber tasavvufçular tarafından naklen sahih değilse de keşfen sahihtir” şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta İsmail Hakkı Bursevi (1137/1724) bu rivayeti ele alarak müstakil bir risale yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 399-404; Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, s.109,110.

⁷¹⁵ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 165.

“Senin canın da onun üzerine perde gibi engel olur. *Can bir kabuk gibidir, özü cânândır. Senin yaradılışındaki esas amaç da o özür. Kabuğu at da gıdaya koş!*”⁷¹⁶

2.1.4.1.14. Öz/Gıda

“Cânı tû bâşed çû rû pûşî ber ân / Cân büved çûn kışr u cânân **mağzı cân**”(243/30)

“Senin canın da onun üzerine perde gibi engel olur. *Can bir kabuk gibidir, özü cânândır.*”(136/2940)

Sultân Veled bu metaforunda Hak Teâlâ’yı “canın özü” olarak nitelendirir. Tüm mahlukatı olduğu gibi insanı da yaratan⁷¹⁷ ve varlığını ayakta tutan⁷¹⁸ O olduğu için, ayrıca vahdet-i vücûd anlayışında var olan “her şey mutlak varlığın çeşitli derecelerdeki tecellî ve zuhûrundan ibarettir”⁷¹⁹ düşüncesinden hareketle müellif bu temsili yapmış olabilir. Çünkü bu takdirde insan Hakk’ın tecellî ettiği bir mazhar konumundadır. Onda zuhûr eden de beyitte “öz” benzetmesiyle ifade edilen Cenâb-ı Hak’tır.

2.1.4.1.15. Cânân

Sultân Veled yukardaki aynı beyitte Hak Teâlâ’yı “cânân” şeklinde de metaforlaştırmıştır. Cânân, istiâre yoluyla sevgiliyi tanımlamada kullanılan kelimelerdendir⁷²⁰. Ona göre aşğın canı cânâna kavuşmada bir perde/engel durumundadır. Candan geçilmedikçe de cânâna kavuşmak mümkün değildir. Eski edebiyatımızda da can ve cânân ilişkisi aynı tarzda işlenmiştir⁷²¹. Müellifin sevgili anlamında “cânân” ifadesini Hak Teâlâ için kullanması “..Müminlerin Allâh’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir..”⁷²² âyet-i kerîmesiyle de örtüşmektedir. “Sultânü’l-âşîkîn” olarak kabul edilen İbn Fârız (ö.632) da şiirlerinde Hakk Teâlâ’dan sevgili/habîb olarak bahsetmiştir⁷²³.

“Bütün eşyada yalnız onu görürler. Ona senden gayrı mevcut yoktur derler. Ey Rabbim! Yerde, gökte ve yer - gök arasında ne varsa bütün senden ibarettir.”⁷²⁴

2.1.4.1.16. Yegâne Mevcûd

“Der Heme eşyâ ôrâ dîdend u bes / Cümle güftendeş ki **cüz tû nîst kes**”(129/14)

⁷¹⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, (beyt: 2940-2941)

⁷¹⁷ Zümer, 62. “Allah her şeyin yaratıcısıdır. O her şeye vekîldir.”

⁷¹⁸ Bakara, 255.

⁷¹⁹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 15.

⁷²⁰ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 401.

⁷²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, II/352.

⁷²² Bakara, 165.

⁷²³ Yavuz, H. (2025). İbnü’l- Fârid’in Hamriyye Kasidesinde Edebi Sanatlar. Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(10), 145-159. <https://doi.org/10.62356/cihansumul.1670514>

⁷²⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, (161/ 3587-3588).

“Bütün eşyada yalnız onu görürler. Ona senden gayrı mevcut yoktur derler”(161/3587)

Sultân Veled bu beytinde Hakk’a yakın kulların O’ndan (cc) başka bir şey görmediklerine sadece Hakk’ı müşâhade ettiklerine dolayısıyla yegâne mevcûd olarak da onu gördüklerine değinmektedir. Müellifin bu sözleri kendisinden yaklâşık iki asır önce yaşayan İmam Gazâlî’nin ifadeleriyle örtüşmektedir. Nitekim Gazâlî, irfân ehlinin mecâz çukurundan tam olarak hakîkate urûc ettiklerinde Allâh’tan başka bir şeyin mevcûd olmadığını müşâhade ettiklerinden söz etmiştir⁷²⁵. Vahdet-i vücûdun temeli sayılabilecek bu düşünceyi Sultân Veled’ de de görmekteyiz. Halvetî meşâyihından ve Mısıriyye şubesinin kurucusu kabul edilen⁷²⁶ Niyâzî Mısırî’nin vahdet-i vücûd görüşünü dile getiren Tevhîd kasîdesinin taç beyiti de aynı anlamı taşımaktadır:

“Alan lezzâtı birlikten halâs olur ikilikten

Niyâzî kande baksa ol hemân dîdâr olur peydâ”⁷²⁷

“Ey oğul, bir kimse kendini nasıl kaybeder? Kuzu, anasını kaybediyor mu? Kuzu, koyun sürüsünün içinde anasını tanıyor. Çünkü onun parçasıdır, onun karnından çıkmış, vücudundan kopmuştur. Annesi nereye gitse o da peşinde. Evliyânın da Hakk’a nispeti böyledir.”⁷²⁸

2.1.4.1.17. Koyun

“Key köned güm ey püser kes hîş râ / Hiç bere kerd yâve mîş râ”(129/22)

“Ey oğul, bir kimse kendini nasıl kaybeder? Kuzu, anasını kaybediyor mu?”(162/3596)

Sultân Veled yukarıya aldığımız bölümde sâlikî kuzuya, Cenâb-ı Hakk’ı ise sâlike nispetle kuzunun annesi olan “koyun”a teşbîh etmektedir. Müellif, Hak yolcusunun kendisini var eden varlığı, vücudunu ondan aldığı varlığı bulması ve ona ulaşması gerektiğini anlatırken “koyun-kuzu” metaforunu kullanmıştır. Bununla en sade köy hayatından örnek vererek herkesin meseleyi kolayca anlamasına imkan tanımıştır. Kuzunun annesine olan bağlılık ve bağımlılığı, onun peşinden ayrılmayışı, koca bir sürü içinde de olsa meleşe meleşe arayıp birbirlerini buldukları herkesin bildiği hususlardandır. Son kısımda “Evliyânın da Hakk’a nispeti böyledir” derken de kuzu ve koyun ile neyi kastettiğini kendisi açıklığa kavuşturmuş olmaktadır.

⁷²⁵ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 321.

⁷²⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 404.

⁷²⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 478.

⁷²⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, (162/ 3596-3598) “Key köned ey püser güm kes hîş râ Hiç bere kerd yâve mîş râ, Der meyânı gellei mîşân bere Mâderi hîd şînâsed ey sere, Z’ân ki cüz’i ôst ü zi batnı vîst Her kücâ mâder reved ô der peyist” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 129/22-24.

2.1.4.2. Peygamber Efendimiz (sas) İle İlgili Metaforlar

Hak Teâlâ ile ilgili metaforların hemen akabinde Rebâbnâme’de Sevgili Peygamberimiz (sas) ile ilgili metaforlara yer vermek yerinde olacaktır. Sultan Veled aşağıya aldığımız bölümde iyi kabul edilen şeylerin bile Efendimiz’e (sas) îmân etmekle ancak Hak katında bir makbuliyet kazanabileceğini dile getirmektedir:

“Mustafa’sız (s.a.v.) (peygambere inkiyatsız) yapılan ibâdet, fisk ve günâhtır, belki daha sevimsizdir. Çünkü asinin tevbe ile günâhtan kurtulup sevaba kavuşması imkan dahilindedir. Fakat insan peygambere îmân etmeden yapılan ibâdetin nurundan⁷²⁹ kâfir olur.”⁷³⁰

2.1.4.2.1. Mustafa’sız İbâdet; Günâh ve İsyân

“Bî vücûdi Mustafâ ân tâ’atet / Hest nâhôteşter zi **fisk u ma’siyet**”(269/26)

“*Mustafa’sız (s.a.v.) (peygambere inkiyatsız) yapılan ibâdet, fisk ve günâhtır, belki daha sevimsizdir*”(307/7217)

Sultân Veled bu beytinde yapılan ibâdet ve taatların kabul edilebilmesi için önce îmânın bulunması gerektiğini bunun da ancak dini kullara ulaştıran, Allâh’ın göndermiş olduğu son elçisini yani Hz. Muhammed’in (sas) peygamberliğini tasdik etmek icap ettiğini beyan etmektedir. Aksi halde îmân geçerli olmayacağı için yapılan ibâdetler de hükümsüz olacaktır. Zira îmânın ilk mertebesi Allâh’ın varlığına, birliğine ve Hz. Muhammed’in(sas) onun peygamberi olduğuna inanmaktır⁷³¹. İmânın bu iki temel şartına inanmayan mümin olamaz⁷³². Dinimizce inanılması gereken şeylerden birini bile inkâr eden kişi ise kâfir sayılır⁷³³. Kâfir hükmünde olanların amellerine gelince “İnkâr edenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allâh’ı bulur ve O’da hesabını görür. Allâh hesabı çabuk görendir.”⁷³⁴ âyet-i kerîmesi muktezâsınca Allâh Teâlâ katında makbul değildir⁷³⁵. Müellifin yukarıdaki ifadeleri aslında tamamen ehl-i sünnet inancının en temel şartını ortaya koymaktadır.

2.1.4.2.2. Hakk’ın Rahmeti

“Mazharı Hak est der âlem Nebî / **Rahmeti** mahz est der âlem Nebî”(84/20)

⁷²⁹ Orijinal metinde “nurundan” ifadesi yer almıyor. Ayrıca mütercim her nedense metinde Peygamberimizin adı sarahaten geçmesine rağmen “Ahmed” yerine “peygamber” şeklinde tercüme etmeyi ihtiyar etmiş.

⁷³⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 307, (beyt: 7217-7219) “Bî vücûdi Mustafâ ân tâ’atet Hest nâhôteşter zi fisk u ma’siyet, Z’ânki âsî dâred ümîdi necât Ba’de’z tevbe mî resed ô râ salât, Lîk ân tâ’at ki bî Ahmed büved Âdemî ez kerdî ân kâfir şevêd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 269/26-28.

⁷³¹ Nesefî, Ömer, *İslâm İnancının Temelleri Akaid*, S. 59, Ter: M. Seyyid Ahsen, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1991.

⁷³² Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 107.

⁷³³ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 124.

⁷³⁴ Nur, 39.

⁷³⁵ Ayrıca Bkz: Kehf, 103-105

“Peygamber âlemlere Hakk’ın rahmetidir ve Hakk’ın mazharıdır.”(104/2139)

Sultân Veled bu beytinde Peygamber Efendimiz’i (sas) “Hakk’ın rahmeti” tabiriyle metaforlaştırmıştır. Bu ifade aslında bizzat Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir. Nitekim Cenâb-ı Allâh yüce kitabımızda “(Ey Muhammed!)Biz seni ancak âlemlere rahmet olmak üzere gönderdik”⁷³⁶ buyurmaktadır. Peygamberimiz de, kendisinden şirk ehline beddua etmesini isteyenlere “Ben lanetçi olarak değil, âlemlere rahmet olarak gönderildim”⁷³⁷ şeklinde cevap vererek âyette vurgulanan hakîkate dikkat çekmiştir. Efendimizin âlemlere rahmet oluşu; inananların dünya ve ahiret saadetine onun sayesinde gerçekleşmesiyle açıklanmaktadır⁷³⁸. Bir önceki başlıkta açıklanan esaslar üzerine; Peygamberimizin muhatapları ancak onun risâletini kabul ettiklerinde bu rahmet halkasına dahil olabilecektir.

2.1.4.2.3. Hakk’ın Mazharı

Yukarıdaki beyitte Sultân Veled Peygamberimizi “Hakk’ın mazharı” şeklinde de nitelemiştir. İbnü’l-Arabî’nin vahdet-i vücûd anlayışında insan kevn-i câmi’ kabul edilmiştir ki bu “Hakk’ın Cemâl ve Celâl sıfatlarını kendinde toplayan tek varlık” şeklinde açıklanmıştır⁷³⁹. Nasıl ki Allâh ismi tüm esmâ-i hüsnâyı kapsıyor ise, Allâh isminin mazharı olan insan da tüm ilâhî sıfatların kendisinden zuhûr etmesi sebebiyle diğer varlıklardan üstündür⁷⁴⁰. En mükemmel insan da Hz. Muhammed⁷⁴¹ (sas) olduğuna göre tüm ilâhî sıfatların en mükemmel şekilde kendisinde zuhûr ettiği kişi başka bir deyişle “Hakk’ın mazharı” Peygamber efendimiz (sas) olmaktadır.

Bu noktada Avni Konuk şöyle der: “Zîrâ O’nun hakîkati, fevkinde ancak zât-ı ahadiyye bulunan cem’iyyet-i ilâhiye makamı ile münferiddir; ve o makam ‘Allâh’ isminin mazharıdır; ve Allâh ismi ise cemî’-i esmâyı câmi’ olan ism-i a’zamdır.”⁷⁴² Bu açıklama ışığında Sultân Veled’in yukardaki metaforunun İbnü’l-Arabî’nin görüşleriyle mutabık olduğu neticesine varılabilir.

2.1.4.2.4. Eşsiz

“Bâ sahâbe ân rasûli **bî nazîr** / Ân ki büved ô hem beşîr u hem nezîr”(249/11)

“O, **eşsiz** peygamber, o müjdeleyici ve uyarıcı olan Resûl-i Zîşân, sahabeye”
(142/3081)

⁷³⁶ Enbiyâ, 107.

⁷³⁷ Müslim, Birr, 87.

⁷³⁸ Muhammed Ken’ân, *Kurretü’l-Ayneyn ale’l-Celâleyn*, s. 432, Dersaadet, İstanbul, tsz.

⁷³⁹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 26.

⁷⁴⁰ Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I/125.

⁷⁴¹ İbnü’l-Arabî, *Fusûsu’l-Hikem*, s. 215.

⁷⁴² Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C:II, s. 1492.

Sultân Veled Peygamber efendimizi vasfederken “eşsiz” (bî nazîr) ifadesini kullanmıştır. Avni Konuk, Fusûs şerhinde, bu eşsiz olma durumunu Peygamberimizin (sas) ferdiyet hikmeti bölümünde şöyle izah eder: “.. *Ve (sas) Efendimiz, bu nev’-i insânîde mevcûdun ekmelidir. Zîrâ Hakk, zuhûr-ı küllî ile onun vücûdunda zuhûr etmiştir. Çünkü enbiyâ (as) bu nev’in ekmelidir; ve onlardan her birisi bir ism-i küllînin mazharıdır. Ve külliyâtın kâffesi ism-i ilâhî tahtında dâhildir; ve o ism-i ilâhînin mazharı dahî (sas) Efendimiz’dir. Böyle olunca o, bu nev’in efradının ekmeli olur. İşte bu sebeble emr-i vücûd onunla bed’olunup onunla hatmolundu.*”⁷⁴³ Bu izahtan anlaşılacağı üzere, beşerîn en ekmeli olması, yaratılışın kendisiyle başlayıp, peygamberliğin onunla sonlanması cihetlerinden Peygamberimizin (sas) bir benzeri yoktur.

2.1.4.2.5. Beşîr/Nezîr

Müellif yukarıdaki beytin sonunda Efendimiz’i (sas) “Müjdeleyici ve Uyarıcı” sıfatlarıyla anmıştır ki, O’nun bu beyanı aynen Kur’ân-ı Kerîm’e dayanmaktadır. Nitekim Allâh Teâlâ “Ey Peygamber! Biz seni hakîkaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik”⁷⁴⁴ buyurmaktadır. Bu âyet, Peygamberimizin Hakk’tan getirdiklerini tasdik edeni cennetle müjdeleyici, inkâr edip yalanlayanları ise cehennemle karşılaşacakları noktasında uyarıcı olduğu şeklinde açıklanmıştır⁷⁴⁵.

2.1.4.2.6. Çoban

Halk çûn ağnâm râ **râ’î** tûy / Cânib-i mer’âyı cân sâ’î tûy”(138/24)

“*Halk, koyunlar gibidir, onların çobanı sensin! Onları can merası tarafına götüreceksin*” (171/3852)

Sultân Veled burada Peygamber Efendimiz’i “Çoban” şeklinde metaforlaştırmıştır. Zira bir çobanın bakmakla yükümlü olduğu bir sürüsü olur ve o sürüyü doğru yerlerde yayıp tehlikelerden elinden geldiğince korumak onun vazifesidir. Bu açılarından bakınca Peygamber Efendimiz (sas) de insanları Hakk’a davetle mükelleftir ve onları doğruya/hakk’a kılavuzlayıp tehlikelere karşı uyararak elinden geldiğince korumaya çalışır. Bu bakımdan benzerlikler söz konusudur. Nitekim Efendimiz (sas) bir hadîs-i şerîflerinde “Hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz..”⁷⁴⁶ diye başlayan hadîsinde sorumluluklarını hatırlattığı ümmetine bu metaforla seslenmiştir. Şu takdirde ümmetin sorumluluğunu üzerinde taşıyan

⁷⁴³ Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, C:II, s. 1492.

⁷⁴⁴ Ahzâb, 45; Fetih, 8.

⁷⁴⁵ Muhammed Ken’ân, *Kurretü’l-Ayneyn ale’l-Celâleyn*, s. 556.

⁷⁴⁶ Buhârî, Cum’a, 11.

Peygamberimiz de adeta ümmetine nazaran onları güden “çoban” konumunda olmaktadır. Mevlânâ da Mesnevî’inde aynı metaforu kullanmıştır⁷⁴⁷.

2.1.4.2.7. Miheng

“Nakdhâyı sıdk râ hestî **mihekk** / Nâmi bed râ zi levhi aşk hekk”(138/31)

“*Sen sadakat paralarının **mihengi** olacaksın, kötülerin adını aşk levhasından sil!*” (171/3860)

Sultân Veled bu beytinde peygamberden “mihekk” şeklinde söz etmiştir. Mehenk de denilen bu taş sayesinde altın ve gümüşün ayarı anlaşılır. Mecâzen de “birinin değerini, ahlâki durumunu anlamaya vasıta olan şey” anlamına da gelir⁷⁴⁸ ki müellifin kastettiği tam da budur. Zira peygamber davetini yaptığından inanıp çağrısını kabul edenler iyi, inkâr edip davetten yüz çevirenler de Hak katında kötü olarak damgalanır. Nitekim bu husus “Mustafa’sız ibâdet günâh” bahsinde açıklanmıştı.

2.1.4.2.8. Mum/Işık

“Tû çû **şem**’î kereded ez nûret pedîd / Hûb u zîşt u nîk u bed pâk u pelîd”(138/33)

“*Sen ışıksın! Güzel, hırsız⁷⁴⁹, iyi, kötü, temiz ve murdar senin nurunla meydana çıkacaktır.*” (171/ 3862)

Müellif bu beytinde ise Hz. Mûsâ (as) şahsında peygamberden söz ederken de “şem” mum metaforunu kullanmıştır. Karanlıkta yakılan mum etrafını aydınlattığı gibi küfür karanlığında bulunan insanlara gönderilen peygamber de risâletiyle adeta çevresini aydınlatarak iyi-kötü, güzel-çirkin her şeyin görünmesini sağlar. Kur’ân-ı Kerîm’de Peygamberimizin (sas) bu özelliği “etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik”⁷⁵⁰ şeklinde beyan edilmiştir. Binaenaeth Sultân Veled’in bu dizeleri de âyetin bir nevi tefsiri kabul edilebilir.

2.1.4.2.9. Kabulü Hakk’ın Kabulü

“Hest **makbûli Hudâ** ânkô turâ / bergüzîd ü ümmetet şod ey kiyâ”(139/3)

“*Seni kabul ederek sana ümmet olan, Hakk’ın kabulüdür.*”(171/3865)

⁷⁴⁷ “Hepiniz de çobansınız... peygamber de çobandır. Halka gelince sürüye benzer... peygamber, onların çobanıdır, onları sürer durur.” (III/4146)

⁷⁴⁸ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 749.

⁷⁴⁹ Eroğlu’nda beyitteki “zîşt” kelimesi “hırsız” şeklinde tercüme edilmiş doğrusu “çirkin” olmalı.

⁷⁵⁰ Ahzâb, 46. “izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik”

Sultân Veled bu beytinde Hak katındaki makbuliyetin peygamberin tasdik edilmesine bağlı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu husustaki açıklama “Mustafa’sız ibâdet günâh” başlığında yapılmıştı.

2.1.4.2.10. Gönlü Hakk’ın Nazargâhı

“Cüz **dilet** nebûd **nazargâhı Hudâ** / Der **rızâyı tû** büved Hak **râ rızâ**”(139/7)

“*Senin gönlünden başka yere Huda bakmaz, Hakk’ın rızası senin rızana bağlı olur.*”
(171/3865)

Sultân Veled bu dizelerinde Peygamberin gönlünün “Hakk’ın nazargâhı” olduğunu belirtir. Nitekim dil/gönül hakkındaki tasavvufî açıklamalarda gönlün “Hakk’ın nazar ettiği, ilâhî kemâl ve cemâlin en güzel tecellî ettiği yer”⁷⁵¹ olduğu yönündedir. Peygamberler, Hakk’ın seçip kulları irşat için gönderdiği özel kulları⁷⁵² olmaları hasebiyle onların gönülleri bu anlamı en mükemmel tarzda karşılar. Mevlânâ’da Mesnevî’de gönülden “Hakk’ın nazargâhı” şeklinde bahseder⁷⁵³.

2.1.4.2.11. Rızası Hak Rızası

Yukarıdaki beyitte Sultân Veled Hakk’ın rızasının Peygamberin hoşnutluğuna bağlı olduğunu dile getirmektedir. Nitekim Kur’ân’da Peygambere (sas) itaat etmenin Allâh’a itaat sayılacağı⁷⁵⁴, onun emrine karşı çıkıp aykırı hareketmenin de şiddetle cezalandırılacağı⁷⁵⁵ belirtilmiştir. Ayrıca Peygamber efendimiz de (sas) “Bana itaat eden Allâh’a itaat etmiş, bana isyân eden, Allâh’a isyân etmiştir”⁷⁵⁶ buyurarak bu manayı pekiştirmiştir⁷⁵⁷. Tüm bunlardan yola çıkan müellif de Hakk’ın rızasının Peygamberin rızasından geçtiği sonucuna vararak bu anlayış ve inancını beyitlerine dökmüştür.

2.1.4.2.12. Sevilen/Sevgili/Yar Ölçütü

“Tâ **muhibbi** tû negerded ô zi cân / Key şevêd **mahbûbi** Hak ender cihân

Her ki **bâ tû yâr şod yâri Hak** est / Hâzini esrâr u envârı Hak est”(139/14-15)

⁷⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 107.

⁷⁵² Neml, 59. (Resûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah’a, selam olsun seçtiği kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O’na koştukları ortaklar mı?”

⁷⁵³ “Sen istersen onu gönül vahyi farzet... Gönül zaten onun nazargâhıdır... Gönül, ona agâh olunca nasıl hata eder? Ey mümin, sen, Tanrı nuruyla bakar, görürsün... hatadan, yanılmadan eminsin!”(IV/1854-1855)

⁷⁵⁴ Nisâ, 80. “Peygambere itaat eden Allah’a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince seni onların başına bekçi göndermedik.”

⁷⁵⁵ Nûr, 63. “(ey müminler!) Peygamber’i, kendi aranızda birbiriniz çağırır gibi çağırmayın. İçinizden birini siper edinerek sıvışıp gidenleri muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap îsabet etmesinden sakınsınlar”

⁷⁵⁶ Müslim, İmâre, 33.

⁷⁵⁷ Sahabenin bu konudaki hassasiyetleri, tutum ve davranışları için bkz: Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 121-150, TDV, Ankara, 2000.

“O, sana candan sevgili olmadıkça dünyada Hakk’ın sevgilisi olabilir mi? Her kim sana yâr olursa, Hakk’a yâr olur. Hakk’ın sırlarının ve nurlarının hazinesi olur”(3876-3877)

Sultân Veled buradaki satırlarında Hakk’ın sevdiği kul olmanın Allâh elçisinin sevgisinden geçtiğini beyan etmektedir. Bu hakikat Kur’ân-ı Kerîm’de “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allâh’ı seviyorsanız bana uyun ki Allâh da sizi sevsin...”⁷⁵⁸ şeklinde açıklanmaktadır. Ayrıca Peygamberimiz (sas) de “Nefsim elinde olana (Allâh’a) yemin ederim ki; ben sizden birine babasından, oğlundan ve tüm insanlardan daha sevgili olmadıkça (olgun) mümin olamaz.”⁷⁵⁹ buyurmakta ve Hakk’ın sevgisine erişmede kendi konumunun ehemmiyetini vurgulamaktadır. Müellifin sözlerini bu nasların ışığında söylediği anlaşılmaktadır.

2.1.4.3. İnsanla İlgili Metaforlar

Varlıklar hakkındaki metaforlara değinirken, Allah Teâlâ ve O’nun kutlu elçisi Peygamber Efendimiz’den (sas) sonra Rebâbnâme’de insanla ilgili olduğu değerlendirilen metaforlarla devam etmek uygun olacaktır.

2.1.4.3.1. İnsan Gruplarıyla İlgili Metaforlar

Sultân Veled insanları ‘halk’ diye niteler ve dört kısma ayırdıklarını dile getirir. Müellif, bu taksimi yaparken, insanların Hakk’ın karşısındaki durumlarını, O’nun rızası uğrunda çalışıp çalışmadıklarını ve varsa bu çalışmanın neticesinde Hakk’tan gördükleri karşılığı dikkate alır:

“Halk, dört kısımdır. Bir kısmı onlardır ki; Allâh yolunda, Allâh rızası için sıkıntı ve dert çekerler, müşâhade ümidiyle gayret ederler. Hak Teâlâ Hazretleri onlara bu zahmet sonunda bir rahmet bahşeder. Diğer bir kısım onlardır ki; gece gündüz zahmet çekerler. Çektikleri zahmetten bir fayda hasıl olmaz, çektikleri zahmet yanlarına kalır. Namaz kılsalar zevk duymazlar, Kur’an okusalar Kur’an onlara yüz göstermez. (Mana ve ayrıntısını düşünmeden papağanvari okurlar). Belki Kur’an onlara lanet eder. Cenâb-ı Mustafa (aleyhisselam) buyurmuşlardır: ‘Rubbe tâli’l-Kur’âni ve’l-Kurânü yel’anuhû’ Meâli: ‘Çok Kur’an okuyan var ki Kur’an ona lanet eder.’ der. O zevksiz okuyuş yüzünden lanete mazhar olurlar. Diğer bir kısmı da onlardır ki; zahmetsiz, ibâdetsiz, gayretsiz ve isteksiz daimi şahitlik içindedirler. Nasıl ki peygamberlik de amelsiz ve isteksiz vücuda geliyor, bunlar o mertebeye varmışlardır ki, Hak Teâlâ Hazretleri onlara âşık olmuştur. Dördüncü kısım da onlardır ki; tabiatlarında esasen maya yoktur. Rûhlarının Hakk’la bağlantıları yoktur. Bunların alametleri odur ki, Huda yolunda bir türlü izleri ve amelleri yoktur. Kendilerini tembelliğe bırakırlar. Bu grup görünüş itibarıyla istek ve amelden kurtulmuş olan kutuplara benzer. Lakin onlarla kim beraber olabilir ki? Onlar son dereceyi

⁷⁵⁸ Âl-i İmrân, 31.

⁷⁵⁹ Buhârî, İmân, 7.

bulan büyüklük ve azametten dolayı amelden kurtulmuşlardır. Bunlar ise son derece bedbahtlıkları yüzünden bu atalet haline düşmüşlerdir.”⁷⁶⁰

2.1.4.3.1.1. Zahmetle Rahmete Erenler

“...Hakk Teâlâ işân râ der ân renc râhatî vü zevkî mî bahşed”(110/2)

“*Hakk Teâlâ Hazretleri onlara bu zahmet sonunda bir rahmet [ve zevk] bahşeder.*”(134)

Sultân Veled’in ifadesine bakıldığında; zahmetle rahmete eren kullar, yaptıkları ibâdet sayesinde bir nebze olsun nefsin isteklerine karşı koymak suretiyle Hak Teâlâ’nın ihsanlarına kavuşanlardır. Cenâb-ı Allâh Kur’an’da “İman edip Salih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükafatlandıracağız.”⁷⁶¹, “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Allâh şüphesiz iyi davrananlarla beraberdir.”⁷⁶² Buyurmak suretiyle kendi yolunda ortaya konulan çabaları fazlasıyla değerlendireceğini bidirmektedir. Müellifin yukardaki beytinde tavsîf edilen birinci grubun, bu âyet-i kerîmelerde beyan edildiği üzere Hakk’ın ihsanına niyet ve gayretleri doğrultusunda erişecekleri anlaşılmaktadır.

2.1.4.3.1.2. Çektiği Yanına Kâr Kalanlar

“Ve kısmî dîger ânend ki rûz u şeb renc mî keşend ve’z renc cüz renc hâsılî ne dârend”(110/3)

“*Diğer bir kısım onlardır ki; gece gündüz zahmet çekerler. Çektikleri zahmetten bir fayda hasıl olmaz, çektikleri zahmet yanlarına kalır*”(134)

Sultân Veled’e göre, bunlar da yukarıdaki grupta zikredilenler gibi ibâdet ve taat hususunda bir şeyler yaparlar ama yaptıkları hayırlarda niyet bozukluğu, ihlalsızlık, inanç bozukluğu vb. sebepler yüzünden kendilerine hiçbir sevap yazılmaz. Bunlar “yapıyoruz” zannedip de neticede elleri boşa çıktığı için yapmayanlardan da daha kötü bir durumda

⁷⁶⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 134. “Merdüm ber çâr kısmend. Kısmî ânend ki der râhî Hudâ ciheti rızâyı Hudâ renc u mücâhede mî keşend ber ümîdi müşâhede, Hak Teâlâ işân râ der ân renc râhatî vü zevkî mî bahşed. Ve kısmî dîger ânend ki rûz u şeb renc mî keşend ve’z renc cüz renc hâsılî ne dârend. Eger nemâz mî kõnend hiç hazzî nemî yâbend ve eger Kur’ân mî hânend Kur’ân bedîşan rû nemî nümâyed ve belki la’netişân mî kõned. Çünânki Mustafâ aleyhisselâm mî fermâyed ‘Rubbe tâlî’l-Kur’ânî ve’l-Kur’ânü yel’anuh. Ân bî zevkîşân der hândeni Kur’ân aynı la’netest. Ve kısmî dîger ânend ki bî rencî vü tâ’atî vü mücâhede î vü talebî dâim der müşâhede end çünânki İsa aleyhisselâm bî amelî vü talebî da’vâ nübüvvet kerd. Ve belki mertebe î dârend ki Hak Te’âlâ tâlib u âşıkî işân est. Ve kısmî dîger ânend ki der nihâd işân ez asl mâye î nîst vü ervâhî işân be Hudâ nisbetî ne dâred. Alâmetişân ân bâşed ki be hiç nev’ der râhî Hak dest u pâyî nezenend ve hûd râ be kâhilî vü menbelî fûrû güzârend. Üknûn egerçi be sûreti ân tâife bedân kutbân mî mânend ki ez taleb ü amel fâriğend liken key yeksân bâşed? İşân ez gâyeti azamet u büzürgî fâriğend v’în tâife ez nihâyeti bedbahtî vü idbârî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 110.

⁷⁶¹ Ankebût, 7.

⁷⁶² Ankebût, 69.

sayılabilirler. Bu bağlamdakilerin vaziyeti, Peygamber Efendimizin (sas) “Ameller niyetlere göredir ve herkese niyetinin karşılığı vardır..”⁷⁶³ manasındaki meşhur hadîs-i şerîfi ile açıklanabilir. Zira sözkonusu hadîste bir sahabi diğer muhâcirler gibi müslüman olarak Mekke’den Medine’ye hicret ettiği halde niyeti başka bir şeye müteveccih olduğu için Allâh yolunda hicret etmediği şeklinde değerlendirilmiş ve o “muhâcir” olma fazîletinden mahrum kalmıştır. Halbuki o da müslümandı ve diğer muhâcirler gibi vatanından ayrılmış, pek çok sıkıntıya katlanmıştı. Ama müellifin beytinde işaret ettiği gibi çektiği zahmet yanına kalmış ve muhâcirlerden sayılmamıştır.

2.1.4.3.1.3. Zahmetsizce Lutf Erenler

“Ve kısmî diğer ânend ki **bî rencî vü tâ’atî vü mücâhede î vü talebî dâim der müşâhede end**”(110/6-7)

“Diğer bir kısmı da onlardır ki; zahmetsiz, ibâdetsiz, gayretsiz ve isteksiz daimi şahitlik içindedirler.”(134)

Müellife göre, bunlar Hakk’ın seçilmiş kullarıdır. Tıpkı peygamberler gibi Cenâb-ı Hak tarafından öyle lütuf ve ihsanlara ererler ki çalışıp çabalamakla onlara ermek belki mümkün değildir. Nitekim peygamberlik de çalışmakla, ibâdet ve tatla erişilecek bir derece değildir ve sadece Hakk’ın bir seçim, lütuf ve ihsanıdır.⁷⁶⁴ Müellif bu gruptaki erleri Hakk’ın kendisine âşık olduğu kullar olarak nitelerler.

2.1.4.3.1.4. Mayasızlar

“Ve kısmî diğer ânend ki der nihâd îşân **ez asl mâye î nîst** vü ervâhî îşân be Hudâ nisbetî ne dâred”(110/8-9)

“Dördüncü kısım da onlardır ki; tabiatlarında esasen maya yoktur. Rûhlarının Hakk’la bağlantıları yoktur”(134)

Sultân Veled’in son olarak zikrettiği bir grup daha vardır ki, Hak yoluna yönelik en ufak bir yönelişleri sözkonusu değildir. Amel ve ibâdetlere muhtaç değilmişçesine arzettikleri görünüm, dıştan bakınca ikinci grupta anılan mümtâz kullarinkine benzerlik gösterse de temelde tamamen farklıdır. Zira o seçilmişlerin Hak katındaki üstünlükleri amel ve ibâdete dayalı olmayıp sırf Yaradanın kendilerine bir lütuf ve ihsanından ibaretti. Kendilerini ibâdet ve taat yolunda paralamalarına ihtiyaçları yoktu. Son grupta zikredilen bu bahtsızların durumu ise tam tersinedir. Kendileri böyle bir ihtiyaçları yokmuş vehmindedirler. Uygulamaları da bu inançları doğrultusunda gerçekleşmektedir. İşte müellif bunlardan söz ederken “tabiatlarında

⁷⁶³ Buhârî, Bed’ül-Vahy, 1.

⁷⁶⁴ En’âm, 124.

maya yoktur” diye onlardaki bu yöneliş eksikliğine, daha doğrusu olmayışına dikkat çekmektedir. Ayrıca düşüncelerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak amelsizliklerini “atâlet” (tembellik) olarak nitelemiş ve kendilerini “bedbaht” olarak damgalamıştır.

Sultân Veled’in bu tasnifinden anladığımız kadarıyla; 1. Maddede zikredilen grup tasavvufta “mürîd”⁷⁶⁵ diye nitelendirilen sınıfı da kapsamaktadır. Zira onlar da Hak Teâlâ’yı talep hususunda gayret ederek Hakk’a yaklaşmaktadırlar.

Yukarıdaki sınıflandırmanın üçüncü maddesinde zikredilenler ise sûfilerin ıstılahında “murâd” olarak tavsîf edilen gruba denk düşmektedir. Hak katında seçilmiş olan bu kullar, müridlerin aksine fazla bir çalışıp çabalamaya gereksinim duymaksızın adeta Cenâb-ı Allâh tarafından çekilip yükseltilerek vuslata ererler⁷⁶⁶.

2.1.4.3.1.5. Âlet

“Bûd evvel **âleti** nefsi leîm / Geçî âhir **âleti** Rabbi Kerîm”⁷⁶⁷ (59/9)

“Evvelce lanetli *nefsin aleti* iken nihayet Rabbi Kerîm’in **aleti** oldu” (75/1499)

Müellif insanı alet olarak niteler. Önceleri nefsinin emri altında, geçici istek ve arzuların esiri olan, aklına eseni yapan, bedeni ihtiyaçlarından başka bir şeyi düşünmeyen insanı nefsin aleti olarak değerlendirir. Bu kişi adeta nefsin elinde bir oyuncak, bir kukla gibidir. Nefis isteklerini gerçekleştirme noktasında onun bedenini dilediği gibi kullanır. İnsanın işlerini yaparken kullandığı alet ve aparatlardan bir farkı yoktur.

İnsan eğer bu durumdan kurtulmaya çalışır, Hakk’ın yoluna girer de seyr u sülûk ile nefsini yola getirebilir ve benliğini aradan çıkarabilirse işte o zaman da Hakk’ın aleti olur. Zira o artık aradan çıkmış eden eyleyen sadece Hak olarak kalmıştır. Çünkü artık kontrol kendinde değil bizzat Cenâb-ı Hakk’ın elindedir. Bu durumda asla nefsin bir müdahalesi söz konusu olmaz.

2.1.4.3.1.6. Hûrî

“Gûçhâ bahşed be her nezdîk u dûr / Ten şevved z’ô **hûr** u dil deryâyı nûr” (154/15)

“*Yakın ve uzak niyet ettiği her yere hediyeler bahşeder ve cadılar onun bakışıyla huri, gönüller nur deryâsı olur*” (187/4302)

Sultân Veled, kitabında zamanın mânevîyat büyüğünden “kutb-ı zaman” adıyla söz eder ve onun mânevî ikramlarıyla insanların değişiminden bahseder. Bu meyanda, tenlerin huriye dönüştüğünü dile getirir. Burada söz konusu olan “ten” manen nasipsiz, Hakk’tan ve

⁷⁶⁵ “Mürîd” ve “murâd” kelimeleri hakkında geniş bilgi için bkz: Suad el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 472-473.

⁷⁶⁶ El-Kuşeyrî, *er-Risâletü ’l-Kuşeyriyye*, s. 470.

⁷⁶⁷ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 59/9.

hakîkatten habersiz olanlardır. Ne zaman ki Hak erinin yüksek nazarları ve himmetleri kendilerine yönelir işte o anda dini anlamda güzellikler kazanmaya ve git gide olgunlaşarak Allâh'ın has kullarına dönüşmeye başlarlar ki müellifin “huri” diye vafsettiği kişiler bu tekâmülü gerçekleştirebilenlerdir.

“Şaşılacak şeydir ki Kutb-ı zaman olan şeyhin atıyye ikramlarını dille şerh etmek imkansızdır. Yakın ve uzak niyet ettiği her yere hediyeler bahşeder ve cadılar onun bakışıyla huri, gönüller nur deryâsı olur. İlminin bulutundan katreler yağdırdığı zaman takvalıların bedenleri canlanır, hayat kazanır. Dünyadaki beşer bedenleri karaya (toprağa) benzer, zinde rûhlar deryâya benzer. Burada buğday bitirir, orada inciler meydana getirir. Kimine hürriyet kimine kölelik İsabet eder. Buradaki buğday, nasipsizlerin arayıp bulmak istedikleri buğday değildir. Mescit, köprü, mîsafırhane ve benzeri hayrat ve hasenattır. Ehl-i zâhire bu hediyeler erişir, dünyada birçok hayırlı işler yapılır. Ehl-i bâtın ki deryâ gibi saftırlar. Onlar da bu katrelerden bir çok kıymetli inciler elde ederler. Canlarını Allâh'ın sırlarıyla doldururlar. Yüzlerinin nurundan gönüllerinin nurları parıldar.”⁷⁶⁸

2.1.4.3.1.7. Ehl-i Zâhir

“**Ehli zâhir** râ resâned in atâ / Tâ könend incâ dû sed gûn hayrhâ”(154/21)

“**Ehl-i zâhire** bu hediyeler erişir, dünyada birçok hayırlı işler yapılır”⁷⁶⁹”(188/4308)

Sultân Veled, iç güzelliğine erişemese de Hakk'ın emirlerini yerine getirmeye çalışarak dinen müspet bir hayat ortaya koyanları “ehl-i zâhir” olarak sıfatlandırır. Bunlar bir mürşid-i kâmil elinden tutarak mânevî bir eğitimden geçmedikleri için sûfilerin yaşadıkları bâtın güzelliğini yakalayamamış kimselerdir. Fakat böyle de olsalar zamanın mana büyüğünün kendilerine yönelttiği mânevî ikramla hayır ve hasenata daha çok yönelebildikleri ve bu sayede de ahiret hazırlıklarını oldukça bollaştırdıklarını ifade eder. Şu halde herkes kendi ölçüsünde kutb-ı zamandan bir faydaya, olumlu bir katkıya kavuşmaktadır.

2.1.4.3.1.8. Ehl-i Bâtın

“**V'ehli bâtın** râ ki çûn bahrend sâf / Bî aded dührâ dehed her dem güzâf”(154/22)

“**Ehl-i bâtın** ki deryâ gibi saftırlar. Onlar da bu katrelerden bir çok kıymetli inciler elde ederler.”(188/4309)

⁷⁶⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 187-188/ 4301-4310) “Ey dirîğâ mî negenced der zebân şerh dâd ü bahşîşi kutbi zemân, Gûğhâ bahşed be her nezdîk u dūr Ten şevêd zô hûr u dil deryâyı nûr, Çûn bibâred z'ebri imleş katrehâ Zinde kered cism u cânı etkîyâ, Cismhâ mânend ber ender cihân Rûhhâyı zinde çûn bahri ummân, Bürr dehed incâ vü âncâ dūr yakîn Yek şevêd bende ez ô yek hûr yakîn, Bürr bûd incâ nemâz u i'tikâd Bî nevâyân râ be her dem iftikâd, Mescid u cîsr u ribât u cînsî in Bî aded behri hudâ der râhı dîn, Ehli zâhir râ resâned in atâ Tâ könend incâ dû sed gûn hayrhâ, V'ehli bâtın râ ki çûn bahrend sâf Bî aded dührâ dehed her dem güzâf, Cânîşân râ pür kõned zi esrârı dil Tâ zi rûşân tâbed ân envârı dil” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 154/14-23.

⁷⁶⁹ Tercüme “Ehli zahire bu bağış erişir de burada (dünyada) ikiyüz çeşit hayır işlerler” şeklinde olsa daha doğru olur. Aytekin Yıldız.

Sultân Veled'in yukardaki satırlarda “ehl-i bâtin” diye zikrettiği kimseler de hiç şüphesiz seyr u sülûk ehli, mânevî terbiyeye dahil olmuş kişilerdir. Onlar şer'i şerîfin gereklerini yerine getirdikleri gibi ehl-i zâhirden farklı olarak bâtinlarını/ iç âlemlerini de mamur kılmaya çalışan kimselerdir. Nitekim müellif onları “deryâ gibi saftırlar” şeklinde nitilemektedir. Burada sözü edilen mana sahiplerinin kutuptan istifadeleri nisan yağmurundan inci elde istiridyeye benzetilmektedir. İnanişâ göre sedef, ilerde inciye dönüşecek olan damlacığı nisan yağmurundan kapar⁷⁷⁰. Buna göre nisan yağmuru sedeflere adeta inci dağıtmış olmaktadır. Sultân Veled “*Onlar da bu katrelerden bir çok kıymetli inciler elde ederler*” derken bu olaya işaret etmekte ve âriflerin mana incilerine, kutbun kendilerine yönelttiği mânevî ikramlar sayesinde eriştiklerine vurgu yapmaktadır. Bunun neticesi olarak da sedeflerin inciyle doluğu gibi âriflerin kalpleri de Hak sırlarıyla dolmaktadır.

*“Hak adamı Hudâ'nın aşkıyla dolu bir hazinedir, o hazineden zengin-fakir herkes istifade eder. Yanına gide gele zengin olur, içi karanlıksa aydınlanır.”*⁷⁷¹

2.1.4.3.1.9. Zengin-Yoksul

“Merdi Hak pür bâşed ez aşkı Hudâ / Zer bered ez genci ô **mîr u gedâ**”(32/5)

*“Hak adamı Hudâ'nın aşkıyla dolu bir hazinedir, o hazineden **zengin-fakir** herkes istifade eder.”*(41/775)

Müellif insan-ı kâmilî Allâh aşkıyla dolu hazineye benzetirken ondan istifade eden insanları da “zengin” ve “yoksul” olarak tavsîf etmiştir. O'nun konuya mana cihetinden baktığını bildiğimize göre burada zengin ile kastedilen mânevî yönü kuvvetli olan, Hak yolunda olan kişilerdir. Yoksul olarak nitelenen kimseler ise dinî yönü zayıf olanlardır. Bu kelimeler beytin orijinalinde “Mîr u gedâ” şeklinde geçer⁷⁷². Aslında “mîr” emir⁷⁷³ anlamına gelir. Emir ise; bir kavmin, bir şehrin başı, beyi veya büyük bir hanedana mensup kimse⁷⁷⁴ demektir. Gedâ ise; dilenci, yoksul⁷⁷⁵ anlamlarına gelir. Bu anlamlardan yola çıkarak zengini ve fakiriyle bir ülkede bulunan herkes o memleketin başında bulunan kişiye bir şekilde muhtaç olduğu gibi mânevî açıdan da ister dolu ister boş olsun her fert, aşkla memlu bulunan kâmil insana muhtaçtır ve ondan herkes kendi nasibince bir şeyler alır.

⁷⁷⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 126.

⁷⁷¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 41, (beyt: 775-776) “Merdi Hak pür bâşed ez aşkı Hudâ Zer bered ez genci ô mîr u gedâ, Ger gedâ bereş kered ganî Ve'r bûd muzlim pezîred rûşenî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 32/5-6.

⁷⁷² Bkz: Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 32 (5. beyt) “Merdi Hak pür bâşed ez aşkı Hudâ / Zer berd ez genci ô mîr u gedâ”

⁷⁷³ Olgun, İbrahim- Drahşan Cemşit, *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*, s.353.

⁷⁷⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 248.

⁷⁷⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 326.

Bu beyitte birbirine zıt anlamdaki “zengin” ve “fakir” kelimeleri bir arada zikredilmek suretiyle “tezat” sanatı da yapılmış olmaktadır.

“İnsanlar, alaca ve uyuz hastalığına tutulandan, hastalıkları bize geçmesin diye ürkerler ve kaçarlar. Fânî cisimlere perhiz ne kadar lazımsa baki olan rûhlara yüz kat fazla lazımdır. Bundan dolayı şöyle demişlerdir: ‘kötülerle az konuş (hiç konuşma) ki, sen ne kadar temiz olursan ol, onların sohbeti seni de pis eder.’”⁷⁷⁶

2.1.4.3.1.10. Alaca ve Uyuz Hastası

“Âhir merdüm pîs u gergîni bedân mî remed u mî girîzend ki rengi îşân negîrend.”(81/21)

“İnsanlar, *alaca ve uyuz hastalığına tutulandan, hastalıkları bize geçmesin diye ürkerler ve kaçarlar.*” (102)

Sultân Veled, yukarıdaki satırlarda sohbetinden kaçınılması gereken kişileri vasfederken insanlarla ilgili metaforlarına yenilerini eklemiş ve onları alaca ve uyuz hastalarına benzetmiştir. Şu halde “kötüler” alaca ve uyuz hastasına, “onlardan hastalık bulaşmasın” diye zâhiren uzak duruş da “kötü huylar sirâyet etmesin” mânevî kaygısıyla onların sohbetine katılmamaya benzetilmiştir. Böylelikle maddî bulaş ve mânevî bulaş arasında benzerlik kurulmuştur. Bîşr-i Hâfî (ö:227/841) de bu konuda “Şer kimselerle arkadaşlık etmek hayırlı insanlara karşı kötü düşüncelere düşmeye sebep olur”⁷⁷⁷ diyerek ikazda bulunmuştur. Mevlânâ Mesnevî’de bu hususa işaret etmiştir⁷⁷⁸.

“Halk iki kısımdır. Bir kısmı aslen kördür. Bir kısmı kör değil ama, kötüye kullanma ve umursamazlık yüzünden gözlerinde güçsüzlük ve hastalık ortaya çıkmıştır. Güneşin nurunu karanlık perdesi olmaksızın (doğrudan doğruya) görmeye tahammül edemezler.”⁷⁷⁹

2.1.4.3.1.11. Kör

“Halk dû nev’end. Ba’zî kôri aslî vü ba’zî bînâ...”(168/24)

“Halk iki kısımdır. Bir kısmı aslen kördür. Bir kısmı kör değil..”(204)

Sultân Veled bu beytinde, insanlardaki mânevîyata yönelememe durumunu “körlük” olarak değerlendirir. Bunun ifadenin benzerini Allâh Teâlâ, îmândan yüz çeviren inkârcıları

⁷⁷⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 102. “Âhir merdüm pîs u gergîni bedân mî remed u mî girîzend ki rengi îşân negîrend. Ecsâmî fânî râ cûn perhîz ez levâzım est ervâhı bâkî râ be tarîki evlâ ki sed çendân perhîz bâşed. Ez în rû güfte end ki: ‘Bâ bedân kem nişîn ki sohbeti bed Gerçi pâkî turâ pelîd köned” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 81/21-24.

⁷⁷⁷ El-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 614.

⁷⁷⁸ “Kötü dostla ünsiyet, belâya bulaşmaktır. Mademki o geldi, bana uyumak düşer.” (II/36)

⁷⁷⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 204. “Halk dû nev’end. Ba’zî kôri aslî vü ba’zî bînâ. Emmâ sebeb nâperhîzkârî der çeşmi îşân derdî ve za’fî peydâ şode est ki tâbî âfitâb râ bî hicâbı zalâm ber nemî tâbend” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 168/24-25.

tavsîf ederken “Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakk’a) dönmezler.”⁷⁸⁰ buyurmak suretiyle kullanır. Hakk’a dönmeyen kullar, fiziki anlamda bu engelleri olan kimseler değildi. Burada kastedilen engellerin mecâzi olduğu ortadadır.

2.1.4.3.1.12. Göz Hastası

“..emmâ sebebi nâperhîzkârî **der çeşmi îşân derdî ve za’fî peydâ şode est.**”(168/25)

“..ama, kötüye kullanma ve umursamazlık yüzünden **gözlerinde güçsüzlük ve hastalık** ortaya çıkmıştır.”(204)

Müellif mânevîyata karşı tam bir duyarsızlık anlamına gelebilecek bu körlüğün bir alt derecesi olarak bazı kişileri, gözü görmekle beraber, görmeyi zorlaştıran bir hastalık ve zayıflık sahibi olmakla vasfeder. Söz konusu bu olumsuz durum, yukardaki maddede olduğu gibi kişinin hakîkate karşı kendi duruş ve tavrından kaynaklanmaktadır. Zira müellifin “kötüye kullanma ve umursamazlık” şeklinde açıklamasından da anlaşılmaktadır ki; görme niyeti ve gayreti olsa gözündeki bu zayıflık gidecek ve hakkı görür hale gelecektir.

Sultân Veled vahdet-i vücûd anlayışının bir uzantısı olarak, kulu Hakk’ın elinde bir oyuncak ve ırmak üzerindeki saman çöpüne benzetir. Öyleyse sâlik kendini O’na (cc) bırakmalıdır:

“Mademki O’ndan (Cenâb-ı Hakk’dan) saka tulumu gibi dolusun, neden taşkınlık ederek yüzünü şuna buna döndürürsün? Hakk’ın elinde bir oyuncak gibisin! Hareketlerin ve durgunluğun tamamıyla ve daima ondandır. Cisminin, canının zindeliği o ‘Hayy ü Kayyum’dandır, akıl ve îmânın da onunla ayakta durmaktadır. O’nun iradesi yönelmedikçe vücudunda bir damar dahi hareket edemez. Fiillerin ve hareketlerin daima ondandır. Sen ırmağın üzerinde akıp giden bir saman çöpü gibisin. Uykun, uyanman, yiyip içmen, hastalığın, sağlığın, hayrın ve şerrin, hepsi de esrara vakıf olan Hak Teâlâ’dandır. Gözünü aç, iyi bak! Bütün varlığın O’ndan ibaret olduğunu açıkça görürsün. İki dünyada saf, tortu, iç ve kabuk, hasılı her şey O’dur. Öyleyse kendini bırak da O’na bağlan! Varlığı ve benliği kökünden sök at! Ta ki sen O olasın ve benliğinden kurtulasın, canının değerini cânânın hazinesine katasın! Bu mananın şerhi lîsana sığmaz..”⁷⁸¹

2.1.4.3.1.13. Oyuncak

“Ber misâli **lu’betî** der desti Hak / Hem sükûnet z’öst dâim hem kalak”(11/8)

⁷⁸⁰ Bakara, 18.

⁷⁸¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 14, (beyt: 221-232) “Çûn pürî ez vey çû müşk ez âbı cû Ez çi hîre ser könî her sûy rû, Ber misâli lu’betî der desti Hak Hem sükûnet z’öst dâim hem kalak, Cism u cânet zinde z’ân Kayyûm u Hayy Akl u îmânî tû hem kâim be vey, Bî rızâ vü emr u nehî zü’l-minen Mî necenbed yek reget ender beden, Hest cenbeşhâyî tû dâim ez ô Hemçû kâhî k’ân reved ber âbı cû, Huften u bîdârî şurb u hîret Sıhhat u bîmârî vü hayr u şeret, Cümle z’ân dâneyî râzest ey püser Dîde-i dil râ küşâ vü zi cân niger, Tâ bibînî in ayân ki cümle öst Der dû âlem sâf u durd u mağz u pöst, Pes Hudâ râ gîr vü hîd râ terk kön Bîhi hestî vü menî bür kön zi bon, Tâ tû ô kerdî vü ez hîd vâ rehî Nakdi cân der mahzeni cânân nihî, Şerhi in ma’nâ negenced der zebân Z’in güzer kön ez rebâb âğâz hân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 11/7-17.

“Hakk’ın elinde bir **oyuncak** gibisin! Hareketlerin ve durgunluğun tamamıyla ve daima ondandır.”(14/222)

Sultân Veled bu beytinde; insanın her hal ve hareketinin altında Cenâb-ı Hakk’ın kendisine vermiş olduğu kuvvetin yatmakta olduğunu, onun izni, inayeti ve yaratması olmadan hiçbir şey yapamayacağını beyan etmektedir. Kalp atışı gibi kulun elinde olmayan fiiller zaten Hak Teâlâ’dan olduğu gibi, ihtiyârî fiillerinin kesbi kendisine ait olmakla birlikte onları da yaratan Allâh’tır⁷⁸².

Müellifin bu anlayışı kendisinden aldığı Mevlânâ da Mesnevî’de, vahdet-i vücûd düşüncesi doğrultusunda; insanları bayrak üzerindeki aslan suretlerine benzetmiş ve bayrak dalgalandıkça meydana gelen hareketlerinin kendilerinden olmadığını, rüzgardan kaynaklandığını belirtmiştir. Avni Konuk bu beyti açıklarken “İlâhî bizim harekât ve sekenâtımız dahî senin esmâ ve sıfât rüzgarlarının te’sîri iledir.”⁷⁸³ diyerek, bayraktaki aslanların hareketinin rüzgardan kaynaklanışı gibi kulların fiillerinin de Hakk’tan aldıkları kuvvet sayesinde olduğunu beyan etmiştir.

2.1.4.3.1.14. Saka Tulumu

“Çûn pürî ez vey çû **müşk** ez âbı cû / Ez çi hîre ser könî her sûy rû”(11/7)

“Mademki O’ndan (Cenâb-ı Hakk’dan) **saka tulumu** gibi dolusun, neden taşkınlık ederek yüzünü şuna buna döndürürsün?” (14/221)

Yukarıdaki benzetmeyi destekler mahiyette bir teşbîhle anlatımına devam eden Sultân Veled bu kez de “saka tulumu” ifadesini kullanır. Saka sözlükte “evlere dışarıdan su taşıyan kimse”⁷⁸⁴ anlamına gelir. Tulum ise “hayvan derisinin ayak ve baş kısımları dikilerek yapılan, içine su, pekmez vb. konulan torba biçiminde deri kap”⁷⁸⁵ diye tarif edilir. Bu iki tarifi ışığında, sakaların evlere suyu tulumla taşıdığı anlaşılmaktadır. Müellif bu benzetmesiyle, Hakk’ın üflediği rûh ile baştan başa hayatîyet kazanmış olan insanın, bu canlılığını borçlu olduğu Hakk’a yönelmesi gerektiğini vurgular. Hakk’ın nuru varlığını doldurmuşken ve ondan almış olduğu rûhla kâim iken, başka şeylerle ilgilenmeyi, başkalarına yönelmeyi taşkınlık sayar.

2.1.4.3.1.15. Saman Çöpü

“Hest cenbeşhâyî tû dâim ez ô / Hemçû **kâhî** k’ân reved ber âbı cû”(11/11)

⁷⁸² Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 223.

⁷⁸³ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I/233.

⁷⁸⁴ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/2678.

⁷⁸⁵ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, III/3239.

“Fiillerin ve hareketlerin daima ondandır. Sen ırmağın üzerinde akıp giden bir **saman çöpü** gibisin.”(14/225)

Sultân Veled konuya bir diğer teşbîh olan “saman çöpü” metaforuyla değinerek aynı mevzuya açıklık getirmeye çalışmış, kulun fiil ve hareketlerinin Hakk’tan olduğunu belirtmiştir. Mevlânâ Mesnevî’de “*Sen beytin tefsîrini Kur’ân’dan açık oku ki, Hudâ ‘Mâ rameyte iz rameyte’ buyurdu*”⁷⁸⁶ beytiyle bu anlamı adeta teyit etmektedir. Nitekim Avni Konuk bu beyti “*Bu beyân-ı âlîde Hak Teâlâ senin attığın oku sen atmadın, Allâh Teâlâ attı demekle, ef’âli kullarından nefy ediyor ve sureti beşerîyyeyi Hak Teâlâ hazretleri kendi ef’âlinin aleti olarak gösteriyor.*”⁷⁸⁷ şeklinde şerh etmiştir.

Mevlânâ Mesnevî’de “saman çöpü” metaforunu da kullanmıştır⁷⁸⁸.

2.1.4.3.2. İnsanın Mânevî Yapısıyla İlgili Metaforlar

İnsanla ilgili metaforlar işlenirken, onun bir alt başlığı olarak insanı insan yapan olgulara ait konular “insanın manevi yapısı” başlığı altında ele alınabilir.

2.1.4.3.2.1. Akıl ve İrade İle İlgili Metaforlar

Akıl sözlük anlamıyla; insanı diğer canlılardan ayıran, idrak eden fakat maddî olmayan, anlama, düşünme kudreti ve temyiz melekesidir⁷⁸⁹. Tasavvuf sözlüğünde ise karşımıza sıfat terkibi olarak “el-aklu’l- evvel” (ilk akıl) şeklinde çıkar ve “varlığı rabbinden kabul eden ilk cevher”⁷⁹⁰ anlamına gelir. Öte yandan akıl insanın dini anlamda mükellef/sorumlu olabilmesinin de ön şartıdır. Nitekim “aklı olmayanın dini yoktur”⁷⁹¹ sözü meşhur olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’de akılı doğru kullananlar övülürken⁷⁹², yanlış kullananlar yerilir⁷⁹³ ve azaba düçar olacakları belirtilir⁷⁹⁴. Peygamber Efendimiz (sas) bir hadislerinde akıllı kimseyi (keyyis) “nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için hazırlanan”⁷⁹⁵ şeklinde târif ederken dinimizde aklın kullanımına ışık tutmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda, akılla birlikte onun kullanım şekli de önem kazanmaktadır ki bu da bizi iradeye götürür.

⁷⁸⁶ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I/235.

⁷⁸⁷ Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, I/236.

⁷⁸⁸ “Ben dağım; varlığım, onun binasıdır. Hattâ saman çöpüne benzesem bile rüzgârım, onun rüzgârıdır. Benim hareketim, ancak onun rüzgârıyladır.”(I/3797-3798); “Yüzen kişi gibi değil de âdeta bir saman çöpü gibi su üstünde sürükleneyim.”(IV/2270)

⁷⁸⁹ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/211.

⁷⁹⁰ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 396.

⁷⁹¹ Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, 2/362.

⁷⁹² Ankebût, 43. “İşte bu misaller var ya, biz onları insanlar için getiriyoruz; fakat onlara ilim sahiplerinden başkasının akli ermez.”

⁷⁹³ Bakara, 171. “İnkarcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.”

⁷⁹⁴ Yûnus, 100. “Allah’ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkarcı) kılar”

⁷⁹⁵ Tirmizî, “Kıyâmet”, 25; İbn Mâce, Zühd, 31.

İrade sözlükte dileme, isteme anlamına gelirken kelim ilminde “yarar inancının takip ettiği meyil”⁷⁹⁶ şeklinde târif edilmiştir. Aklın bir şeyin doğruluğunu, yanlışlığını, fayda ya da zararını tespit etmesinden sonra bunlar arasında seçim yaparak birini diğerine tercih etme işi de iradeye kalmaktadır. Şu halde “akıl ve irade” bir arada mütalaa edilmelidir.

Mevlânâ Mesnevî’sinde çeşitli vesilelerle akla değinmiş⁷⁹⁷ olduğu gibi Sultân Veled de Rebâbnâme’de akla, seçimlerini de dikkate alarak yer vermiş ve anlatımını metaforlarla kuvvetlendirmiştir. Bunları şöyle örneklendirebiliriz:

“Ne mutlu o cisme ki tamamen can olmuştur. Yazık o cana ki ten tarafına yönelmiştir. Ten, can gibi olunca can gibi mesut ve saadetli olur. Ten gibi olan can da bela ve mihnet içinde kalır. Akıl eşeği verip de İsa’yı (as) alanın aklıdır. İsa’yı (as) verip de eşeği alan ise eşeklerden eşektir. Değil mi ki Hak Teâlâ Hazretleri Kur’ân-ı Kerîm’de onları ‘Edallu’ diye adlandırdı, dalalette hayvanlardan da öne geçirdi. Bu kadar nimet arasında onun hayvanlar seviyesinde kalması ancak kendi cehaleti ve hamlılığı yüzündendir. O hayvanlıktan kurtulup, rûh gibi nimetler tarafına gidebilirdi. Aletlere, araçlara sahipti fakat gayreti yoktu. Bundan dolayı kuvvet tohumunu çorak yere saçtı. Caddeyi bırakarak eğri yol tuttu. Onun bu hali akıllara şaşkınlık verdi. O yetersiz adam eşekliği yüzünden kendi kanını döktü. Kâfirliği Müslümanlığa tercih etti. Hiç kendi için kuyu kazanı gördün mü? Yahut kılıçla kendini vuranı ya da döveni?”⁷⁹⁸

2.1.4.3.2.1.1. İsa’yı Verip Eşeği Almak

“**Ve ân ki İsa râ fûrûşed behri har / Der hakikat bâşed ô ez har beter**”(107/31)

“**İsa’yı (as) verip de eşeği alan ise eşeklerden eşektir.**”(130/2812)

Malum olduğu üzere insan beden ve rûhtan oluşmaktadır. Her ikisinin de ihtiyaçlarının karşılanması hayatın devamını sağlar. Ancak insan yaşamını sürdürürken bedeni ihtiyaçlara, bu gereksinimlerin de ötesinde, her istek ve arzuya kendini kaptırır da rûhunu ihmal ederse o artık ten tarafına yönelmiş demektir. Böyle bir durumda rûh neredeyse tamamen kendi varlığını, özelliklerini kaybeder ve adeta nefis ile özdeş hale gelir. İşte o zaman insan kendisine mânevî üstünlük kazandıran şeyi kaybetmiş ve hayvanlardan daha aşağı bir

⁷⁹⁶ Gölcük - Toprak, *Kelâm*, s. 212.

⁷⁹⁷ “Akıl ve zekâda kemale ermekle Tanrı’ya varılmaz. Padişahın fazıl ve ihsanı aczini bilen kişiden başkasını kabul etmez” (I, 532); “Senin sözün Şeytan’ı susturur, senin lûtf ve keremin, bizim kulağımıza akıl ve fehim verir.” (I, 585); “Danışmak, insana anlayış ve akıl verir; akıllar da akıllara yardım eder.” (I, 1043); “Akıl diyarında nice âlimler vardır! Bu akıl denizi ne kadar engindir!” (I, 1109); “Akıl bahisleri hüküm sürdüğü sırada Ömer’le Ebûlhakem sırdaştı. Fakat Ömer, akıl âleminden can âlemine gelince can bahsinde Ebûlhakem, Ebucehil oldu.” (I, 1503-1504)... Bunlar ve benzeri beyitlerde aklın kimi zaman övüldüğünü ve kimi zaman ise (ekseriyetle aşk karşısında) yerildiği görülür.

⁷⁹⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 130, (Beyt: 2809-2817) “Ey hunugi ân ten ki küllî cân şevd vey beri cânî ki sûyi ten reved, Ten çû cân kereded büved pür sûd ten Cân çû ten kereded bimând der mihen, ân ki ô har bidehed ve İsa hared Bâşed ô râ ez heme efzûn hîred, Ve ân ki İsa râ fûrûşed behri har Der hakikat bâşed ô ez har beter, Nî ki der Kur’ân edalleş güft Hak Nî zi en’âmeş şümürd ender sebak, Der çünîn en’âmî en’âmî i ô Zû nereft ez cehl ü ez hâmi ô, Mî tevânest ô zi en’âmî revân Sûyi ân in’âm reften çûn revân, Âleti ân dâşt çûn himmet nedâşt Tohmi kuvvet der zemîni şûre kâşt, Câdde râ bigüzâşt râhî gej girift Âkılân râ kârî ô âmed şikeft, Hûni hûd râ riht ân dün ez harî Ber müslimânî güzîd ô kâfirî, Behri hûd çâhî kõned kes dîdei Yâ be hûd tîgî zened bi şînidei” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 107/28-33, s. 108/1-5.

mevkiye düşmüş olur. Halbuki rûh Cenâb-ı Hakk'tan gelmekteydi ve insanın meleklerden üstün olma özelliği ancak onunla mümkün olabilirdi. İşte müellif rûhun bu ihmal edilmesini, onun yerine nefse önem verilerek hayvancasına dünyevî arzulara yenik düşülmesini “İsa’yı verip eşeği almak” şeklinde metaforlaştırmıştır. Nitekim Mevlânâ da Mesnevî’sinde akı, aşk şehrindeki eşeğe teşbîh etmiştir.⁷⁹⁹ Sultân Veled, nefsî arzularına yenilmiş olanların yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’deki yerine de işaret etmiştir. Müellifimizin “edallu” lafzıyla metinde yer verdiği âyette Cenâb-ı Hak, cehennem ehli kullardan bahsederken onların düşünmeyen, duymayan, anlamayan gafil kimseler olduğunu, bu cihetle de hayvan gibi hatta onlardan da aşağı olduklarını vurgular.⁸⁰⁰

2.1.4.3.2.1.2. Eşeği Verip İsa’yı Almak

“Ân ki ô har bidehed ve İsa hared / Bâşed ô râ ez heme efzûn hîred”(107/30)

“Akıl eşeği verip de İsa’yı (as) alanın aklıdır”(130/2811)

Yukarıya aldığımız pasajda Sultân Veled, akı doğru kullanmaktan bahsederken “akıl, eşeği verip İsa’yı alanın aklıdır.”der. Bu metaforunda “eşek” nefs’i, “İsa” ise rûhu temsil eder. Yani insan eğer bedeni arzulara yenik düşmez de rûhu besler; Hakk’ın emir ve yasaklarına uygun yaşamayı kendine ilke edinirse aklını doğru kullanmış ve eşeği vererek karşılığında İsa’yı kazanmış olur. Burada rûhun İsa olarak metaforlaştırılmasında da bir incelik vardır. Şöyle ki; Hz. İsa (as) Hakk’ın kendisine bir ikramı olarak pek çok mucize gösterirdi ki bunlardan en meşhuru ölünün diriltilmesidir. Rûhunu, nefsin arzularından arındırarak ona safiyetini kazandıran kişi adeta bir ölüyü diriltmiş gibidir. Zira bedeni, kötü gayelerin kölesi olmuş bir insan rûhen adeta “ölü” hükmündedir. Diğer bir ilgi noktası ise Hz. İsa’nın “Rûhullâh” olmasıdır. Nitekim bu yüce peygamberin rûhu Hz. Meryem validemize Cebrâîl aleyhisselam tarafından üflenmiş⁸⁰¹ ve kendisi bir baba söz konusu olmadan dünyaya teşrif buyurmuşlardır.

Müellifin yukarıda verdiğimiz iki metaforunda ifade ettiği anlamı destekleyen diğer iki metaforu ise “kendi kuyusunu kazmak” ve “kılıçla kendine vurmak” şeklindedir.

2.1.4.3.2.1.3. Kendi Kuyusunu Kazmak

“Behri hûd çâhî köned kes dîdeî / Yâ be hûd tîgî zened be şînîdeî”(108/5)

⁷⁹⁹ “Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşk , âşıklığı yine aşk şerh etti.” (I, 115). Mesnevî de eşekle ilgili metaforlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: ÖGKE, Ahmet, *Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde ‘Har (Eşek)’ Metaforu*, TASAVVUF: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl: 8 [2007], sayı: 18, s. 19-41.

⁸⁰⁰ A’raf, 179. Ayrıca benzer anlam için bkz: Furkan, 44.

⁸⁰¹ Nisa, 171. “...Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah’ın resûlüdür, (o) Allah’ın Meryem’e ulaştırdığı ‘kûn: ol!’ kelimesi(nin eseri)dir, O’ndan bir rûhtur...”

“Hiç kendi için kuyu kazanı gördün mü? Yahut kılıçla kendini vuranı ya da döveni”⁸⁰²”(130/2817)

Sultân Veled rûhunu ve mânevî iklimini ihmal edip bedenî arzuların peşine düşerek, fânî yaşamı bâkî hayata tercih eden kişiyi “kendi kuyusunu kazan” olarak nitelemektedir. Kendi kuyusunu kazan kişi, her kazma vuruşunda biraz daha kendi sonunu yaklaştırmaktadır. Ama bakar kör gibi yaptığı işe devam eder. Halbuki azıcık düşünen biri olsaydı bunu görünce dumura uğrar “ben ne yapıyorum?” derdi. Hâkezâ bu dünyanın geçici ve vefasız olduğuna dair tüm alametlere rağmen ebedî saadeti bırakarak, olanca varlığıyla ona gömülen kişi, kendi kazdığı toprağın, göçüğün altında kalan bir zavallıya benzetilmektedir. Ne yazık ki o da kendi kuyusunu kazan kişi gibi, her ameliyle biraz daha kendi hazîn sonunu hazırladığını görememektedir.

2.1.4.3.2.1.4. Kılıçla Kendine Vurmak

Yukarıdaki beyit

Kılıç insanın kendisini savunması ya da düşmana saldırması için kullanacağı silahlardan biridir. Dolayısıyla hamle yapacağı kişi karşısındadır ve ona zarar vermeye kast etmiş olan düşmandır. Her akıllının yapması gereken de ona karşı hamle yapmasıdır. Hal böyleyken kişinin kılıcı kendine vurması akla zarar bir iştir. Müellifin bu ifadesinde değindiği üzere; insan, düşmanı olan nefis ve şeytana karşı kullanması gereken aklını onların istekleri doğrultusunda çalıştırıyorsa o zaman silahını kendine karşı kullanıyor, kılıcı kendine çalıyor demektir.

2.1.4.3.2.1.5. Tohumu Çorak Yere Saçmak

“Âleti ân dâşt çûn himmet nedâşt / Tohmi kuvvet der zemîni şûre kâşt”(108/2)

“Aletlere, araçlara sahipti fakat gayreti yoktu. Bundan dolayı kuvvet tohumunu çorak yere saçtı.”(130/2814)

Sultân Veled bir diğer metaforunu da tarım alanından bir örnekle vermektedir. Ziraatle uğraşan kişi iyi ürün almak için her tedbire başvurur. Bunların en başta geleni hiç kuşkusuz tohumu ekeceği verimli bir yer seçmektir. Kimse tohumunu götürüp de ürün alamayacağı çorak, verimsiz tarlaya ekmez. Bu benzetmede müellif, dünyaya yatırım yapan ve çalışmasını ona hasreden kişiyi “çorak toprağa tohum saçan” kişiye benzetmiştir. Zira dünya da geçicidir ve çorak arazinin tohumu zayi etmesi gibi o da uğruna çekilen emekleri ziyan eder. Akıllı kişi,

⁸⁰² Son kısmı “ya da kendine kılıçla vuranı hiç işittin mi” şeklinde olsa daha doğru olur. Aytekin Yıldız.

Kur'ân ve hadîste işaret olunduğu üzere, amel tohumunu en az bire on alacağı⁸⁰³ ahirete yapmalıdır.

“Aklınla herkesi böyle tart! Ankâ ile kuzgunu fark et! Kaf aşkı tarafına Ankâ uçar, gıdasını daima oradan alır. Sıradan kuzgun da leş semtine uçar. Sevgili diyarına anka gibi nereden uçacak”⁸⁰⁴

2.1.4.3.2.1.6. Akılla Tartmak

“Hemçünîn **mî senc herkes râ be akl** / Fark kön ankâ ve kerkes râ be akl”(107/18)

“**Aklınla** herkesi böyle **tart!** Ankâ ile kuzgunu fark et!”(130/2796)

Sultân Veled bu beyitlerinde, iyiliğe ve kötülüğe yönelen kulların arasındaki farkı anlamak üzerinde durur. Bu meyanda, kişilerin değerlerini belirleyen hususun anlaşılması için onların yönelim ve gayretlerini nereye sarfettiklerine bakılması gerektiğini dile getirir. Sözkonusu ayrımı yapacak olan da gayet tabii ki akıldır. İşte bu değerlendirmeye müellif “aklınla herkesi böyle tart!” diyerek işaret eder.

“Ademlikte esas nitelik ayırt edebilme, doğruyu yanlıştan ayırabilmektir ki onunla fazlayı eksikten ayırır, nur ile narı bir tutmaz, iftihar edecek şeylerle ar edecek şeyleri seçer.”⁸⁰⁵

2.1.4.3.2.1.7. Adamlık

“Asl temyîzest ender **âdemî** / Tâ füzûnî râ bidâned ez kemî”(252/27)

“**Ademlikte** esas nitelik ayırt edebilme, doğruyu yanlıştan ayırabilmektir ki onunla fazlayı eksikten ayırır”(146/3172)

Sultân Veled bu satırlarında aklın fonksiyonuna dikkat çekiyor ve insanı, akli nasıl kullandığına bakarak değerlendiriyor. Zira aklın temel özelliği iyi ile kötüyü ayırt etmektir. Müellifimiz, insan şayet iyiyi kötüden, fazlayı eksikten, nuru nardan, övünülecek ve utanılacak şeyleri ayırt edebiliyor ve bunun da ötesinde bu ayırt edişin gereğini yapabiliyorsa işte bu durumu “adamlık” olarak isimlendiriyor. Haddi zatında tüm insanoğullarına “adam” denilebilecekken, müellif bunu yalnızca aklını doğru kullananlara tahsis etmiştir.

⁸⁰³ “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” En’âm, 160; Ebû Hüreyre’nin (ra) naklettiğine göre Rasûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: “İzzet ve celal sahibi Yüce Allah şöyle buyurdu: Kulum iyi bir iş yapmaya niyet eder de yapmazsa ona bir iyilik (sevabı) yazarım. Ama onu yaparsan on kattan yedi yüz kata kadar iyilik (sevabı) yazarım. Eğer kulum bir kötülük yapmaya niyet eder de yapmazsa onu (bir günah olarak) yazmam. Fakat onu yaparsa ona bir kötülük (günahı) yazarım.” Buhârî, Rikâk, 31; Müslim, İmân, 204.

⁸⁰⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 130, (Beyt: 2796-2797) “Hemçünîn mî senc herkes râ be akl Fark kön ankâ ve kerkes râ be akl, Sûyi kâfi aşkı Hak ankâ pered Kuvveti hûd râ dâimâ zâncâ hûred, Kerkesi dîn sûyi murdârî pered Kî çû ankâ sûyi dildârî pered” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 107/18-20.

⁸⁰⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 146, (beyt: 3172-3174) “Asl temyîzest ender âdemî Tâ füzûnî râ bidâned ez kemî, Yek nebîned nûr râ vü nâr râ, Yek nedâned fâhr râ vü âr râ.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 252/27-28.

“*Ne mutlu aklı emir, nefsi esir olana! Vay o şahsa ki bunun aksinedir. Yani aklı nefesine mağluptur, nefsinin elinde esirdir.*”⁸⁰⁶

2.1.4.3.2.1.8. Emir

“Ey hunugi ânkû büved **akleş emîr** / Nefsi dîn kereded ûrâ bende vü esîr”(54/4)

“*Ne mutlu **aklı emir**, nefsi [bende ve]esir olana!*”(68/1355)

Bir kavmin veya bir şehrin başı veya beyi⁸⁰⁷ anlamındaki “emir” kelimesini müellif bu satırlarında “akıl” için kullanmıştır. Tariften de anlaşılacağı üzere “başında bulunduğu şehirde sözü ve hükmü geçerli olan kişi” için kullanılan bu kelime eğer “akıl” için kullanılacaksa bu aklın sözünün, fermanının tende hakim olması, nefse karşı galip gelmesi gerekir. Bu metafora akıl ve nefis “teşhîs” sanatı kullanılarak şahıslştırılmıştır. Aynı zamanda bu benzetme, G. Lakoff ve M. Johnson’ un, **kontrol ve güç sahibinin yukarıda olduğu**, statüye dayalı yönelim metaforları⁸⁰⁸ kapsamında kendisine yer bulabilir.

2.1.4.3.2.1.9. Esir/Mağlup

“Vây ber vey ki büved ber aks kâr / Nefs emîr ve **akl esîr u hôr u zâr**”(54/5)

“*Vay o şahsa ki bunun aksinedir. Yani aklı nefesine **mağluptur**, nefsinin elinde **esirdir**.*” (68/1356)

Savaşta düşman eline geçen kimse, tutsak, kul köle, düşkün, vurgun⁸⁰⁹ gibi anlamlara gelen esir⁸¹⁰, Sultân Veled’in satırlarında nefse karşı sözü geçmediği gibi adeta onun istek ve arzularına teslim olmuş bir tutsak olarak değerlendirilmiştir. Bu meyanda nefis ile yapılan savaşa da dolaylı olarak değinilmiş olmaktadır. Zira “esir” sözcüğü “savaşta ele geçirilen tutsak” anlamıyla ele alınacak olursa nefse karşı girilen mânevî cihatta akıl mağlup olarak nefsin hevasına teslim olmuş demektir. Şu halde akıl acınacak bir konuma düşmüş olmaktadır. Bu benzetmede de akıl şahıslştırılmıştır. Bilindiği üzere savaşta ele geçirilen tutsak, galip kişi tarafından istenilen her muameleye tabi tutulabilir. Acı çektirilip, öldürülebileceği gibi alınıp satılabilir ya da her türlü hizmet için kullanılıp aşağılanabilir. Artık o tamamen düşmanın insafına kalmış durumdadır. İnsanın en büyük düşmanı sayılabilecek nefis ise bir kere ele geçirdiği tutsağına neler yapmaz. Müellif aklın düşebileceği bu en acıklı duruma böyle bir benzetmeyle değinmiştir. Ayrıca bu teşbîh de, yukarıdaki emir

⁸⁰⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 68, (Beyt: 1355-1356) “Ey hunugi ânkû büved akleş emîr Nefsi dîn kereded ûrâ bende vü esîr, vâ ber vey ki büved ber aks kâr Nefs emîr ve akl esîr u hôr u zâr.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 54/4-5.

⁸⁰⁷ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 248.

⁸⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: George Lakoff, Mark Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 40-44.

⁸⁰⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 266.

⁸¹⁰ Esir kelimesinin divan edebiyatındaki diğer kullanımları için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, IV/ 215-219.

maddesinde olduğu gibi G. Lakoff ve M. Johnson' un, **kontrole ya da güce maruz kalanın aşağıda olduğu**⁸¹¹ yönelim metaforlarına bir örnek addedilebilir. Mevlânâ da mesnevî'de aklın esir oluşuna değinir⁸¹².

2.1.4.3.2.1.10. Erkek/Dişi

“Şâd ân cânî ki **aklı ôst ner** / Nefsi ô mâdest ender hayr u şer

Vây eger ma'kûs kered kârî ô / Nefs bâşed nerr u **akleş mâde hû**.”(54/6-7)

“Sevinsin o kimse ki **aklı erkek**, *nefsi dışıdır*. Hayırda, şerde, her hususta. Eğir emir tersi ise, yani *nefis erkek*, **aklı dışı** ise, yazıklar olsun!”(68/1356-1358).

Bu satırlarında Sultân Veled aklı yine şahıslaştırarak ona erkeklik atfeder. Sibak ve siyak dikkate alındığında, burada geçen “erkek” ifadesinden hakim ve sahip olan, sözünü karşıya geçiren ve uygulatan gibi anlamlar kastettiği görülür. Mevlânâ da Mesnevî'de akıl ve erlik arasında irtibat kurar⁸¹³. Eskiden beri kültürümüzde evin reisinin erkek oluşu, eşinin ve ailesinin başında yönetici konumunda bulunması da bu manayı teyit eder. Şu halde Sultân Veled nefse sözü geçen aklı, eşine sözü geçen erkeğe benzetirken; kötü arzularını yaptırmaya muvaffak olan nefis karşısında etkisiz kalan aklı ise, ailede beyinin hakimiyeti altında ve ona itaat etmek durumunda olan kadına teşbîh eder. Her halükarda akıl ile nefsin arasındaki iktidar mücadelesi işin kilit noktasıdır. Bu metaforu incelediğimizde G. Lakoff ve M. Johnson' un, **sosyal statüye dayalı olarak üstün kabul edilenin yukarıda, önemsiz sayılanın aşağıda olduğu**⁸¹⁴ yönelim metaforlarına bir örnek olduğu düşünülebilir.

“*Senin aklın gökten, nefsin yerdendir. Kimin aklı fazla ise o akıl göklere aittir. O kimse ki aklı nefsi-i emaresine mağluptur, onun aklı da yere aittir. Ondan hayır gelmez.*”⁸¹⁵

2.1.4.3.2.1.11. Göksel

“**Aklı tû arşîst** ve nefset ferşîst / Her kirâ akleş füzûn ô arşîst”(54/8)

“*Senin **aklın gökten**, nefsin yerdendir. Kimin aklı fazla ise o akıl göklere aittir*”(68/1359)

Sultân Veled bu beyitlerinde aklı “arşî” yani göksel olarak niteler. “Arşî” arşa ait demektir ki göklerin en üst noktasını temsilen kullanılan “arş”⁸¹⁶ kelimesine aklın nispet

⁸¹¹ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 42.

⁸¹² “Akıl bir esirdir. Daima Hak'tan zahmetsizce bir rızık, tabak tabak nimetler ister. Onun zahmetsizce rızıklanması neye bağlıdır? Kötülüğün aslı olan öküzün öldürülmesine.” (III, beyt: 2507-2508)

⁸¹³ “Ey Eyaz, ey Şeytan'ı öldüren erkek aslan, eşek erliğini azalt, akıl erliğini çoğalt.” (V, beyt: 4031)

⁸¹⁴ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 42.

⁸¹⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 68, (beyt: 1359-1360) “Aklı tû arşîst ve nefset ferşîst Her kirâ akleş füzûn ô arşîst, Ânki nefsi bed büved gâlib berô Ferşîş dâñ vezô hayrî mecû” *Değirmençay, Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 54/8-9.

⁸¹⁶ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/ 354.

edilmesi onun yüceliğine işaret içindir. Bu çalışmada da sözkonusu yüceliğe işaret etmek üzere Niğdeli Hakkı Eroğlu'nun tercümesi de dikkate alınarak “göksel” kelimesi tercih edildi. Aklın Hak katındaki makbuliyeti de “rabbini ilk olarak bilen ve feyzini kabul eden şey”⁸¹⁷ olmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlam dikkate alındığında müellifin aklı, göklerin en üst tabakası olan arşla ilişkilendirmesi anlaşılabilir. Bu metafora yine G. Lakoff ve M. Johnson'un, **erdemli olanın yukarıda olduğu**⁸¹⁸ yönelim metaforlarına bir örnek sayılabilir.

2.1.4.3.2.1.12. Yerden

“Ânki nefsi bed büved gâlib berô / **Ferşîş** dâñ vez'ô hayrî mecû”(54/9)

“O kimse ki akli nefs-i emaresine mağluptur, onun akli da **yere aittir**. Ondan hayır gelmez.”(68/1360)

Yaygı, zemin, döşeme gibi anlamlara gelen “ferş” yeryüzüne de teşmil edilmiştir⁸¹⁹. Sonuna aldığı “nispet yâ”sı ile ferşe yani dünyaya ait olmayı ifade eder. Müellif, aklın yukarıda temas ettiğimiz halinin tam tersi bir vaziyette, yani nefsine mağlup olduğu takdirde ise “arşî/göksel” göğe ait olma özelliğini yitirdiğini ve beden gibi artık bu dünyaya ait “ferşî” olmaya mahkum olduğunu vurgular. Zira kendisine üstünlük kazandıran ve onu hayvanlardan üstün kılan husus; aklın bedene sözünün geçmesinde yatmaktaydı. Bu gerçekleşmeyince sadece yemek, içmek, cinsi arzuların peşinde koşturmak gibi özellikler bakımından hayvanlardan/diğer canlılardan bir farkı kalmayan insan da yeryüzünü paylaştığı diğer canlılar kapsamında değerlendirilebilir. Yukarıdaki metaforun tam tersi olan bu benzetme de G. Lakoff ve M. Johnson'un, **erdemsiz olanın aşağıda olduğu**⁸²⁰ yönelim metaforlarına bir örnek olarak değerlendirilebilir.

“Nefsi dinleme ki senin düşmanıdır. Akla kulak ver ki, samimi ve candan dostun odur. Aklın öğütleri – lezzet itibariyle- zehir gibi acı ise de sen onları şeker gibi tatlı tatlı ye! Çünkü onda züht ve takvanın tadı karışıktır. O yemekte rûh için yüzlerce gıda vardır. Her deminde sayısız aşk ve zevk, her nefesinde baş ağrısı vermeyen şaraptan bir kadeh neşesi vardır. Sana acı göründüğüne bakma, şekerden daha tatlıdır. Öyle değimlidir ki ilaç ağza acı gelir fakat vücudun sıhhati onandır. Bal da hastaya hoş görünür ama ondan da hastanın derdi artar. Ters görüyorsun, doğru bak da akıl, canını gamlardan kurtarsın.”⁸²¹

⁸¹⁷ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 397.

⁸¹⁸ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 43.

⁸¹⁹ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I/958.

⁸²⁰ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, s. 42.

⁸²¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 69, (beyt: 1375-1383) “Nefs râ mişnev ki düşmen dâretest Akl râ bişnev ki yâri gâretest, Pendi akl râ telh âyed der mezâk Tû bihôr şîrîn çû şeker bî nifâk, Kân heme şîrînî ve zevki tükâst Rûhhâ râ zân hûreş sed irtikâst, Her demî i'şî ve zevkî bî şümâr Her nefes câmî zi hamrî bî humâr, Âñ ki telhet mî nümâyed der nazar Der hakikat hest şîrîn çûn şeker, Nîki dârû hest telh ender dehân Mî resed ten râ yakîn sıhhat ez ân, Hem asel rencûr râ şîrîn nümûd Lîk ezân rencûr râ renceş füzûd, Aks didî râst binîger bâ hîred Tâ hîred cân râ zi gamhâ vâhared.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 54/24-30, s. 55/1.

2.1.4.3.2.1.13. Dost

“Nefs râ mişnev ki düşmen dâretest / Akl râ bişnev ki **yâri gâretest**”(54/24)

“*Nefsi dinleme ki senin düşmanındır. Akla kulak ver ki, samimi ve candan **dostun** odur*”(69/1375)

Sultân Veled bu teşbîhinde; aklın candan dostluğunu belirtirken “yâr-ı gâr” olarak nitelemiş ve adeta onu Peygamber Efendimizin (sas) hicret yolculuğundaki can dostu ve mağara arkadaşı Hz. Ebûbekir’e (ra) benzetmiştir. Bu benzetme ayrı bir güzellik olarak değerlendirilebilir. Zira Peygamberimiz Mekke’den Medine’ye yaptığı îmân ve İslam yolculuğunda Hz. Ebûbekir’den hiç ayrılmamış ve adeta onunla hicretin zorlukları daha bir kolaylaşmış ve dayanılır bir hale gelmiş nihayet mutlulukla sonlanmıştır. Müellif hicrete yaptığı bu atıfla; sâlikin mânevî yolculuğunun da “akl-ı meâd”ın yardımıyla aynı surette kolaylaşacağı ve vuslat mutluluğuyla neticeleneceği düşüncesini, derinden derine işlediği değerlendirilebilir.

Müellif bu ifadeleriyle ayrıca, atasözlerimiz içinde yer alan “dost acı söyler” cümlesiyle anlatılmak istenen şeye de işaret etmiş olabilir. Birini candan seven kişi “hatırı kırılmasın” diye, bile bile zarar göreceği bir söylemde bulunmak yerine, kabullenmekte zorlandığı hakîkatleri idrak etmesine vesile olan, çaba ve zahmet gerektirse de yararına olan şeylere dikkatini çeken kişidir. İşte bu metaforunda Sultân Veled teşhis sanatıyla akli “candan bir dost” olarak tavsîf etmiş ve onun züht ve takva gibi nefse acı, ağır ve yorucu gelen fakat netice itibarıyla insanı Hakk’a makbul kılan tavsiyelerine kulak vermek gerektiğini güzel bir surette gözler önüne serdiği düşünülebilir.

Sultân Veled Rebâbnâme’sinde akla yer verirken onun yaratılışından, Cenâb-ı Hakk’ karşı bağılılığından, O’nun katındaki kıymetinden ve bu kıymetin sebebinden bahseder:

“Aklın Huda’ya bağılılığı tanışmak suretiyledir. Bundan dolayı yükümlü olduğu ilk iş secde olmuştur. Hakk’ın huzurunda o (akıl) başsız olarak secde etmiştir. O mana damına kanatsız olarak uçar, yükselir. Huda’nın emriyle huzurunda secde ederken daima Hakk’la konuşur. Hilkin (yaratılışın) kaynağı akıl idi. Cenâb-ı Hak ona ne emir buyurduysa kabul etti. ‘Yüzünü bana çevir!’ dedi, çevirdi; ‘Arkamı dön!’ dedi döndü; ‘Kalk!’ dedi, derhal kalktı; ‘otur!’ dedi, hemen oturdu; sonra ‘Söyle!’ dedi, söyledi; ‘Sus!’ dedi, sustu; ‘Anla!’ der demez anladı. Bu emirlerden hiçbiri ona ağır gelmedi. Cenâb-ı Hak ne buyurduysa yerine getirdi. Çünkü korku ve ümit ölçülerine bağladı. Hak Teâlâ Hazretleri buyurdu ki: ‘İzzetim hakkı için, kudret denizimden senin gibi kıymetlisi çıkmamıştır. Has kullarım her iki dünyada beni seninle tanıyacaktırlar. Dünyada asiler de senin aracılığıyla bana itaat edeceklerdir. Bizden karşılık ve tövbe sana olduğu gibi, engelleme ve ceza da yalnız sana yöneltilecektir⁸²².”⁸²³

⁸²² Bazı farklılıklar olmasına rağmen aynı mahiyette rivayetler ve onlara yönelik değerlendirmeler için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 404-406.

2.1.4.3.2.1.14. Secdekâr

“Akl râ nisbet be Hak çûn bâ şînâs / Ziânki **kâreş secde** âmed ez esâs”(36/20)

“*Aklın Huda’ya bağlılığı tanışmak suretiyledir. Bundan dolayı yükümlü olduğu ilk iş secde olmuştur*” (47/885)

Müellif, aklın Hakk’ın huzurunda secde edişinden bahsederken O’nun (cc) kendisine yönelttiği çeşitli emirleri yerine getirişinden de söz eder. Bu betimlemede yüzünü çevirmesi, arkasını dönmesi, kalkması, oturması, söylemesi, susması, anlaması gibi fiil ve davranışların sanki bir şahısmışçasına, akıl tarafından yerine getirilişi anlatılmaktadır. Sultân Veled bu anlatımı hadîs-i şerîf olarak nakledilen bir rivayetten almıştır⁸²⁴. O’na göre akıl, Hakk’ı tanımış ve ilk iş olarak secde etmiştir.

2.1.4.3.2.1.15. Kanatsız Uçan

“Pîşi Hak der secde est ô bî serî / **Mî pered** ber bâmı ma’nâ **bî perî**”(36/21)

“*Hakk’ın huzurunda o (akıl) başsız olarak secde etmiştir. O mana damına kanatsız olarak uçar, yükselir*”(47/886)

Sultân Veled aklın Hak katındaki durumuna işaret ederken onu kanatsız uçmakla nitelemiştir. Bunun sebebi olarak Hak Teâlâ ile konuşması ve ona secde edişini düşünülebilir. Zira Peygamber Efendimiz (sas) bir hadîs-i şerîflerinde “*Kulun Rabbine en yakın olduğu an secde ettiği andır...*”⁸²⁵buyurmaktadır. Müellif aklın secde edişinden hemen sonra kanatsız uçmayı zikredişi bu mânevî yükselişe dikkat çekmek için olsa gerektir. Sultân Veled’in metaforik anlatımında secdeyi başsız yapan aklın, uçma eylemini de kanatsız olarak gerçekleştirmesine şaşılmalıdır.

2.1.4.3.2.1.16. Hak İle Konuşan/ Muhâtap

“Pîşi emri Hak çû bâ ender sücûd / Dem bedem **bâ Hak köned güft ü şunûd**”(36/22)

“*Huda’nın emriyle huzurunda secde ederken daima Hakk’la konuşur*”(47/887)

Müellif, aklın Cenâb-ı Hak ile mükâlemesinden de bahseder. Burada zikredilen konuşma daha çok tek taraflıdır. Zira yukarıdaki bölümde, aklın Yüce Yaratıcımızın “dön,

⁸²³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 47, (beyt: 885-896). “Akl râ nisbet be Hak çûn bâ şînâs Ziânki kâreş secde âmed ez esâs, Pîşi Hak der secde est ô bî serî Mî pered ber bâmı ma’nâ bî perî, Pîşi emri Hak çû bâ ender sücûd Dem bedem bâ Hak köned güft ü şunûd, İbtidâyı âferîneş akl büved Her çi fermûdeş Hudâ ânâ şünûd, Güft rû âver be men âverd rû Güft piştet râ be men kön kerd ô, Hîz güfteş hâst ender hâl akl Güft binişîn şest bî imhâl akl, Bâz güfteş gû sühan ô kerd hemân Çûn hamûşeş güft best ân dem dehân, Fehm kön fermûd hâli fehm kerd Hiç gûn ziân emrhâ ne âmed be derd, Her çi Hak fermûd âverd ô becâ Ziânki beste büved der havf u recâ, Güft Hak ôrâ be hakkı izzetem Çûn tû dürr neâmed zibahri kudretem, Bâ tû bişînâsend der âlem merâ Bendegânı hâss ender dû serâ, Hem mutî’ ez tû şevendem serkeşân Rûz u şeb ender cihânı hâkdân, Hem türâ bâşed zimâ ecr u sevâb Hem be tû tenhâ resed zecr u itâb.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 36/20-31, s. 37/1.

⁸²⁴ Bu rivayet hakkında geniş bilgi için bkz: El-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, I/ 583-586.

⁸²⁵ Müslim, *Salât*, 215; Ebû Dâvûd, *Salât*, 148.

kalk, otur, söyle, sus, anla!” gibi emir ve komutlarına muhatap oluşuna değinilmekte ve akıl ise bu komutlar karşısında sadece kendisine hitap edilmekte ve herhangi bir sözle karşılıklı bulunmamaktadır.

2.1.4.3.2.1.17. İtaatkâr

“Her çi Hak fermûd âverd ô becâ / Z’ânki beste büved der havf u recâ”(36/28)

“*Cenâb-ı Hak ne buyurduysa yerine getirdi. Çünkü korku ve ümit ölçülerine bağladı*” (47/893)

Bu beyitlerde, Hak Teâlâ buyruklarını sıralarken akıl onun buyruklarını yerine getirir konumdadır. Soru sorma, itiraz etme, mantık çalıştırıp akıl yürütme vb. şeylerden söz edilmez. Öyleyse burada aklın daha çok “itaat” özelliği ön plana çıkmaktadır. Sultân Veled’e göre; aklın yaratıcısı karşısındaki makbuliyyeti bu noktada ona olan itaatinden ve Cenâb-ı Hakk’ın emirlerini duraksamaksızın yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Müellifin söylediği “*Dünyada asiler de senin aracılığıyla bana itaat edeceklerdir*” ifadesi, akli esas aldıkları takdirde, tüm kulların Hakk’a itaate yönelmesinin kaçınılmaz olduğu neticesini vermektedir. Aklın beden sahibi bir varlıkmişçasına komutları yerine getirişi teşhis sanatını akla getirmektedir.

2.1.4.3.2.1.18. Kıymetli ve Sorumlu

“Güft Hak ôrâ be hakkı izzetem / Çûn tû dürr neâmed zibahri kudretem....(36/29)

...Hem türâ bâşed zimâ ecr u sevâb / Hem be tû tenhâ resed zecr u itâb.”(37/1)

Sultân Veled aklın Allâh Teâlâ katındaki değerini dile getirirken “*İzzetim hakkı için, kudret denizimden senin gibi kıymetlisi çıkmamıştır...*(47/894) *Has kullarım her iki dünyada beni seninle tanıyacaklardır. Dünyada asiler de senin aracılığıyla bana itaat edeceklerdir. Bizden karşılık ve tövbe sana olduğu gibi, engelleme ve ceza da yalnız sana yöneltilecektir*”(47/896) şeklindeki hadîsi⁸²⁶ zikretmektedir. Bu rivayete baktığımızda aklın kıymetinin, onu taşıyan kulların Rablerini tanımasına ve O’na itaatine vesile oluşuna bağlandığı görülmektedir. Yine söz konusu sebeple, Hak tarafından muhatap olarak kabul edilişi, ceza ve mükafata ehliyeti de gerçekleşmektedir. Buradan hareketle aklın kendisine verilen değerle birlikte mükellefiyetin/sorumluluğun da geldiği anlaşılmaktadır.

2.1.4.3.2.1.19. Mûsâ

“Nefs fir’avnest ü Mûsâ akli tû / Âmede hemçûn rasûl ez pîşi hû.”⁸²⁷

⁸²⁶ 824 no’lu dipnota bkz.

⁸²⁷ Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 88, beyt: 17.

“Nefis, Firavun’dur, **aklın** da **Mûsâ**’dır. Sana nefsinden evvel gönderilmiş bir peygamber gibidir.”(108/2262)

Sultân Veled aklı, nefsin simgesi olarak gördüğü Firavun karşısındaki Hz. Mûsâ’ ya (as) benzetir. Kurân-ı Kerîm’de bildirildiği üzere Hz. Mûsâ Firavun’u hakîkate; tanrılık iddiasından vazgeçip Allâh’a kul olmaya çağırmıştır. Onunla olan mücâdelesinde, Allâh Teâlâ’nın yardımıyla Hz. Mûsâ (as) kendisine galip gelmiş ve neticede Firavun ve ordusunun suda boğulmasıyla bu yüce peygamber ve inananlar kurtuluşa ermiştir⁸²⁸. Müellif bu büyük mücâdele sonrasında galip olan Hz. Mûsâ’yı (as) akılla ilişkilendirirken adeta aklın hakîkate tabi olarak, Allâh’ın yardımıyla firavun konumundaki nefse ve onun askeri konumundaki kötü istek ve arzulara, diğer bir tabirle nefsin hevasına galip geleceğini ihsas ederek hakikat yolcusuna hem ümit hem de müjde vermekte olduğu değerlendirilebilir.

Mevlânâ da Mesnevî’de aklı “Mûsâ” olarak niteler⁸²⁹.

“Aklın gölgesine gir ki onun gölgesi cihanda Kaf Dağı gibidir, rûhu yükseklerde dolaşan Anka’dır. Onun vasıflarını kıyamete kadar söylesem tükenmez ki başı ve sonu yoktur. İnsanlar arasında yüzüne perde çekmiş bir güneştir. (Benim bildiğim budur). En doğrusunu Allâh bilir.”⁸³⁰

2.1.4.3.2.1.20. Ankâ

“Zıllı ô ender zemîn çûn kûhi kâf / **Rûhi ô sîmurg** bes âlî tavâf”(146/30)

“Aklın gölgesine gir ki onun gölgesi cihanda Kaf Dağı gibidir, **rûhu** yükseklerde dolaşan **Anka**’dır”(179/4099)

Ankâ, Bir meslek veya hünerde zirvede olanları temsil etmekte kullanılan bir tabirdir. Efsanevi Kaf dağında yaşadığına inanılan, Arapların “ankâ” dedikleri bu kuşa İranlılar simurg ismini vermiştir.⁸³¹ Kahramanlara yardım etmesi ve onları uzak memleketlere ulaştırması özellikleri arasında zikredilir.⁸³²

Sultân Veled bu beytinde aklı “ankâ” ile ilişkilendirerek adeta onun yüksek değerine ve mânevî yükselişin de ancak akılla gerçekleşebileceğine gönderme yapar. Zira Hakk’a vuslat hem zor hem ulaşılmaz bir hedef konumundadır. Bu benzetmede sâlik; ankânın yardım ettiği kahramana, “ankâ” akla, Hakk’a vuslat ise uzak diyara karşılık gelmektedir. Sâlik

⁸²⁸ Şuarâ, 65-66.

⁸²⁹ “Musa, yokluk yoluna gitti... Firavun, ona dedi ki: Sen kimsin? Musa, ben akılım... Ululuk ıssı Tanrının elçisiyim... Tanrının ulu bürhaniyim, azgınlıktan insana emniyet veren kişiyim ben!” (IV, beyt: 2308-2309); “Hemencecik akıl Musa’sına dost olasınız kan görmez, ırmak suyunu görürsünüz.” (IV, beyt: 3254).

⁸³⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 179, (beyt: 4099-4102) “Zıllı ô ender zemîn çûn kûhi kâf Rûhi ô sîmurg bes âlî tavâf, Ger be güyem tâ kıyâmet na’ti ô Hiç ânra matla’ ve makta’ mecû, Der beşer rû pûş kerdeest âfitâb fehm kön vallâhu a’lem bi’s-savâb” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 146/30-31, s. 147/1-2.

⁸³¹ Bu bilgi ve daha fazlası için bkz: Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/326-330; Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 40.

⁸³² Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 24.

hakîkate tabi olmuş aklı ile dağlar gibi olan nefis engelini aşıp vuslat diyarına ulaşabilecektir. Tabii ki bunun için önce onun gölgesine girmeli, yani ona tabi olmalıdır.

2.1.4.3.2.1.21. Güneş

“Der beşer rû pûş kerdeest **âfitâb** / fehm kön vallâhu a’lem bi’s-savâb” .”(147/2)

“İnsanlar arasında yüzüne perde çekmiş bir **güneştir**. (Benim bildiğim budur). En doğrusunu Allâh bilir”(179/4102)

Arapça karşılığı “şems” olan, Farsça’da hurşîd, mihr ve âfitâb⁸³³ şeklinde karşımıza çıkan güneş, canlıların yaşam kaynağı olduğu gibi edebiyata da ışığı, parlaklığı, sıcaklığı ve ısıtması ile konu olur⁸³⁴. Sultân Veled bu beytinde babası ve piri Hz. Mevlânâ’yı överken onu “yüzüne perde çekmiş bir güneş” olarak tavsîf etmektedir. O bu benzetmesiyle bir yandan babasının bir güneş gibi çevresini aydınlattığını, hayat verdiğini ileri sürerken diğer taraftan da kendini tam açmadığını, fazîletini gizlediğini ve/veya yüzündeki perdeyi açtığı takdirde, güneşin dünyaya yaklaşması halinde olacağı gibi, mânevîyatının çokluğundan ne var ne yok yakacağını, insanların buna dayanamayacağını bildiğinden böyle yaptığını düşünmektedir.

“Kuş havada kanadıyla uçar. İnsanın kanadı gayretidir. Kimi dünya tarafına doğru uçar, kimi ahiret semtine. Gayreti onu nereye götürürse. Kimi efendilik ve mutluluğa⁸³⁵ istekli, kimi o kötülüğün aşkına istekli.”⁸³⁶

2.1.4.3.2.1.22. Gayret İnsanın Kanadı

“Mürğ bâ per mî pered ender hevâ / **Perri insân himmet âmed** ey kiyâ”(107/15)

“Kuş havada kanadıyla uçar. **İnsanın kanadı gayretidir**.”(130/2793)

Sultân Veled insanın kıymeti üzerine yaptığı bu konuşmasında, belirleyici olanın kişinin yönelimiyle ilgili olduğuna değinirken “himmet” tabirini kullanır. Herevi himmeti “sadece maksûda yönelmeyi gerektiren şey”⁸³⁷ diye târif etmiş ve Hakîkat yolcusunun menzilleri içerisinde vadiler kısmında zikretmiş, Ankaravî de bu hususta ona mütabaat

⁸³³ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 182.

⁸³⁴ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, s. 176.

⁸³⁵ Niğdeli Hakkı Eroğlu tercümenin bu noktasında “sürûr” yerine “şürûr” okumuş olmalı ki tercümeyi “kötülüğe istekli” şeklinde yapmış. Oysa beytin ilk satırında “efendilik”le uyuşan kelime “mutluluk” anlamındaki “sürûr” olmalıdır. Ancak ikinci satırda Veyis Değirmençay’ın tashihli metninde hataen noktası konulmayarak “sin” şeklinde yazılan harfin “şın” olduğunu düşünüyoruz ki o zaman “şerrî” şeklinde okunabilir ve manadaki karşıtlık sağlanarak Eroğlu’nun dediği “kimi kötülüğün aşkına istekli” anlamı doğruluk kazanır. Bu takdirde beytin okunuşu da şöyledir: “Yek becûyed hâcegî vü sürûrî Yek be cûyed âşikî ân şerrî.” Kafiye uyumu açısından bakılacak olursa “şurûrî” olması da muhtemeldir ki o takdirde kelimedeki “vav” harfi de düşmüş olmalıdır. Aytekin Yıldız.

⁸³⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 130, beyt: (2793-2794) “Mürğ bâ per mî pered ender hevâ Perri insân himmet âmed ey kiyâ, Yek be dünyâ yek be ukbâ mî pered Perri himmet tâ çi câyeş mî bered, Yek becûyed hâcegî vü sürûrî, yek be cûyed âşikî ân şerrî” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 107/15-17.

⁸³⁷ El-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn ve ‘İlelî’l-Makâmât*, s. 121.

etmiştir⁸³⁸. Eğer kulun gayreti iyiliğe, ahirete yönelmişse o değer kazanacak ve mutluluğa erişecektir. Kim de şerre yönelik çalışıyorsa, gayret ve çabası o yöndeysse o da mutsuz ve değersiz olacaktır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir”⁸³⁹ buyurulmuş ve kulun göreceği karşılığın yaptıklarına bağlı olduğu vurgulanmıştır. Burada insan kuşa, gayret ve yönelim de kuşun hedefine doğru uçuşmasını sağlayan kanadına teşbîh edilmiştir.

Bu beytin neredeyse aynısı küçük farklılıklarla Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde de yer almaktadır⁸⁴⁰.

2.1.4.3.3. Rûh/Can ve Bedenle İlgili Metaforlar

Konuyla ilgili metaforlara geçmeden önce rûh hakkında malumat vermek yerinde olacaktır. Can, nefis, mânevî benlik, öz⁸⁴¹ anlamlarına da gelen “rûh” soyut insan latifesi ve nefis-i natika şeklinde târif edilmiştir⁸⁴². Beşerî rûh Hak Teâlâ tarafından insana üflen⁸⁴³ ve mahiyeti bizce bilinemeyen⁸⁴⁴, ilâhî hitapla mükellef olan ve insan öldükten sonra da yaşamaya devam eden ve insana asıl kıymetini kazandıran yönüdür⁸⁴⁵. El-Kârî rûhu, “gül suyunun güle sirâyet ettiği gibi insan bedenine sirâyet etmiş nûrânî cevher”⁸⁴⁶ şeklinde târif etmiştir.

Sultân Veled eserinde rûha da değinmiş ve onunla ilgili metaforlara yer vermiştir. Bunların başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz:

2.1.4.3.3.1. Başsız Ayaksız Yürüyen

“Ez vücûdi hûd güzêr kôn şev revân / Der adem **bî pâ vü bî ser çûn revân**”(14/5)

“*Kendi varlığından geç, rûh gibi **başsız ayaksız** yokluk diyarında **yürü!***”(17/294)

Beyitte sâlikin mânevî yolculuğunu başsız ve ayaksız yürüyüş diyerek rûhun seyrine benzetilmiştir. Sultân Veled bu teşbihi yaparken adeta rûhun mücerret bir varlık olarak uykuya dalan kişinin rüyasında dolaşmasına ve bu yolculuğun bedensiz vuku buluşuna atıfta

⁸³⁸ Tâhiru’l- Mevlevî, *Nisâbu’l- Mevlevî Tercümesi*, s. 215.

⁸³⁹ Zilzâl, 7-8.

⁸⁴⁰ “Kanadı olan kuş, yuvasına kadar uçup gider. İnsanlar, insanların kanadı da himmettir.”(VI/134) Bu konu ile alakalı bazı beyitler: “Bir âşık, hayra, şerre bulanabilir. Sen onun hayrına şerrine bakma, himmetine bak.”(VI/135); “Hor musun, zayıf mı? Buna bakma da ey kadri yüce kişi, himmetine, gayretine bak!”(III/1438); “O çalışma da o dua da himmet miktarıdır... ‘İnsan, ancak çalıştığını elde eder!’”(IV/2912).

⁸⁴¹ Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 287.

⁸⁴² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 274.

⁸⁴³ Hicr, 29. “Ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın”

⁸⁴⁴ İsrâ, 85. “Sana rûh hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh, rabbimin emrindendir. Size verilen bilgi ise pek azdır.”

⁸⁴⁵ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 298.

⁸⁴⁶ el-Kârî, *Şerhu’l-Emâlî*, s. 137.

bulunmaktadır. Mevlânâ da, mânevî yolculuğun bedenle olmadığını izah sadedinde elsiz, ayaksız seyir tabirini kullanmıştır⁸⁴⁷. Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah Efendi “başsız ve ayaksız” anlamındaki “Bî ser ü pâ” tabirini, şuur ve şuursuzluktan geçerek istiğrak halinde olanlar yani “fenâ ender fenâ”ya erenler için kullanır⁸⁴⁸.

2.1.4.3.3.2. Kuş

“Her rûh **mürğî** dîger est ve ez ma’deni dîger”(15/6)

“Her rûh ayrı bir **kuştur** ve ayrı **madendir**.”(19)

Sultân Veled, bu beytinde insanların birbirinden farklı oluşlarını anlatırken mevzuyu rûhların farklılığıyla ele almış ve bunu da “kuş” benzetmesiyle yapmıştır. Zira kuşların gerek renkleri, gerek besleniş şekilleri ve gerekse de yaşadıkları yerler vb. itibariyle pek çok tür ve çeşidi bulunmaktadır. Müellif insanların inanç, kültür, yaşayış şekli vb. farklılıklarını kuşların bu envai çeşit farklılığıyla ilişkilendirmek suretiyle kolaylaştırarak muhataplarının anlayışına sunmuştur.

2.1.4.3.3.3. Maden

Sultân Veled yukardaki satırlarında her bir rûhu dolayısıyla o rûhun içinde bulunduğu bedenlerin sahibi olan insanları madenlere teşbîh etmiştir. Bu satırların akabinde yer alan “İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir”⁸⁴⁹ hadîs-i şerîfi de aynı anlamı taşımaktadır. Yer yüzünde pek çok maden türünün varlığı bilinmektedir. Mezkur madenlerin her birinin ayrı bir özelliği olduğu ve her biri başka bir şeye yaradığı gerçeğinden hareketle her bir insan da ayrı bir takım hususiyetler taşımaktadır. Yukarıdaki maddede belirtildiği üzere; dünyanın her yerinde başka başka inanç, kültür ve yaşayış süren milletler söz konusudur. Müellif bunlarla madenler arasında bir ilgi kurmuş ve Ademoğulları arasındaki çeşitliliği gözler önüne sermek istemiştir. Diğer bir ilgi de, madenlerin ham halleriyle pek bir değer ifade etmediği, işlenmeye muhtaç olduğu ve işlendiği takdirde ancak faydalı hale geleceği zaviyesinden hareketle; her bir insanın da mânevî arınma ve terbiyeden geçtikten sonra muhakkak yararlı bir hale geleceğine, asli haline döneceğine, yaratılış amacına hizmet edeceğine vurgu yapmak şeklinde kurulabilir.

⁸⁴⁷ Öztürk, *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, s. 270.

⁸⁴⁸ Aytekin, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, s.214.

⁸⁴⁹ Müslim, *Birr ve sıla*, 160.

“Sen Anka’sın, yerin de Kaf Dağı’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima üstedir. Kaf’tan murat Cenâb-ı Hak’tır. Anka’dan murat da can kuşudur. Söyle de yuvasını Kaf Dağı semtine kursun.”⁸⁵⁰

2.1.4.3.3.4. Ankâ

“Murgi **ankâyî** ve câyet kûhi kâf / Dâimet âncâst pervâz u tavâf”(16/27)

“*Sen **Anka**’sın, yerin de Kaf Dağı’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima üstedir*”(20/358)

Sultân Veled Hak tâlibi olan muhatabını teşvik babında “ankâ”ya benzetmekte ve onu “Kâf” dağına yönlendirmektedir. Bu benzetmedeki “Kâf” dağıyla kastedilen de Cenâb-ı Hak’tır. “Ankâ” ve “Kâf” dağıyla ilgili bilgi yukarıda verilmişti⁸⁵¹. Anka kuşuna yaraşan yerin kendi mekanı olan Kaf dağı olduğunu, insanların yaşadığı yerlerin ona uygun olmadığını tekrar kendi mekanı olan yüce kaf dağına dönmesi gerektiğini söylerken aslında sâlike “sen Allâh’tan geldin, bu dünya sana lâyük mekan değil, tekrardan ait olduğun yere; Allâh’a dönmelisin” demektedir ve onu Hakk’a tevcih etmektedir.

2.1.4.3.3.5. Zinde Rûh/Ölü Ten

“Tâ ki pendârend ankâş eblehân / Tâ nümâyed **mürde ten** râ **zinde cân**”(17/1)

“Kendine Ankâ süsü vererek ahmakları aldatmak, **ölü cesedinin** içinde **zinde bir rûh** taşımakta olduğu fikrini vermek ister.”(20/365)

Sultân Veled bu dizelerinde “zinde rûh/can” kavramını kullanırken, kendini “insan-ı kâmil” olarak tanıtmaya çalışan şeyh taslaklarını eleştirir. Müellife göre kâmil erler “zinde rûh” sahipleridir ki benliklerinden kurtulup Hakk’ın varlığında fenâyâ ererek rûhlarını sonsuz hayata kavuşturmuş kimselerdir. Kâmillerin adabına uymadan, renklerine boyanmadan kendini onlar gibi tanıtmaya çalışan müteşeyyihleri ise “ölü ten” diye tavsif etmektedir.

2.1.4.3.3.6. Hak Huylu/Melek Gibi

“Ânçünân cân est perrân ber felek / Kô bûd **hemhûyi Hak hemçün melek**”(17/8)

“*Feleklerde uçan rûh da böyledir. O, Cenâb-ı **Hakkın ahlâkıyla ahlâklanmış, melek tabiatı kazanmıştır***.”(21/372)

Müellif bu kez “Hak huylu” ve “melek gibi” misalleriyle kâmil erleri vâfsetmiş, rûhlarının feleklerde uçtuğunu dile getirmiştir. Onun bu ifadesinin altında sûfiler indinde

⁸⁵⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 20, (beyt: 358-359) “Murgi ankâyî ve câyet kûhi kâf Dâimet âncâst pervâz u tavâf, Kâf Yezdânest u ankâ mürgi cân Gû be kâf kurb dâred âşiyân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 16/27-28.

⁸⁵¹ “Kaf dağı” başlığına bakınız.

hadîs olarak meşhur “Allâh’ın ahlâkıyla ahlâklanınız”⁸⁵² rivayetine atıf vardır. Bu benzetmelerle kastedilenler, beşerî özelliklerden sıyrılarak ahlâki hamîde ile vasıflanan kâmil insanlardır. Sultân Veled bu erleri, kötü vasıflardan sıyrılmaları itibariyle de günâh işlemeleri söz konusu olmayan⁸⁵³ meleklerle benzetmiştir.

“*Rûh hastalığı vücut hastalığından daha önemlidir. Çünkü o ebedî, bu geçicidir.*”⁸⁵⁴

2.1.4.3.3.7. Dertli/Hasta

“Fikreti abdâl aynı cân büved / Belki **derdi rûh** râ dermân büved”(23/14)

“*Abdâlin (Evliyânın) fikirleri canın kendisidir, belki **rûh hastalıklarının** dermanıdır.*”(29/536)

Sultân Veled “abdâl” zümresinden olanların fikirlerini rûh hastalıklarına derman olarak nitelemektedir. Burada rûhun hastalanma özelliğinden bahsedilmesi önemlidir. Müellif, mânevî açıdan beslenmeyen ve ihtiyaçları giderilmeyen rûhu hasta olarak nitelemektedir. Beden ve rûhtan müteşekkil insanın yeme, içme, uyuma gibi bedeni ihtiyaçlarını gidermesi fiziki yapısı için gerekliken, Rabbine yönelmek, onu anmak, ibâdet ve taatte bulunmak gibi rûhî ihtiyaçlarını da gözetmesi mânevî yapısı için lüzumludur. Yaşamsal ihtiyaçların karşılanmaması durumunda bedeni hastalık kaçınılmaz olduğu gibi mânevî gereksinimlerin yerine getirilmemesi de rûhî dertlere kapı aralar. İşte bu bağlamda Sultân Veled, “abdâl” denilen Hak erlerinin fikirlerinin rûhen dertli kullar için şifalı olduğunu savunmaktadır. Abdâl, bedel kelimesinin çoğulu olup adedi 7 ila 70 arasında olduğu zikredilen ve halk arasında gizli, kendilerini tamamen Hakk’a vermiş kullar için kullanılan bir tabirdir⁸⁵⁵. Müellife göre; abdâlin söz ve düşüncelerine kulak veren kişi Hakk’a yönelerek mânevî rahatsızlıklarından kurtulabilecektir.

2.1.4.3.3.8. Saf/Temiz

“Pâk şev zi âlûdegî ey **cânı sâf** / Bâş bâ âlûdegî ender musâf”(64/14)

“*Ey **temiz rûh**! Bulaşıklıktan temizlen, bulaşıklıklarla mücâdeleye giriş!*”(81/1625)

Sultân Veled muhatabına “saf can/rûh” diye seslenirken, onun Hak Teâlâ tarafından kendine üflenen⁸⁵⁶ rûhuna hitap etmektedir. Bu rûh Hakk’tan olması itibariyle aslen

⁸⁵² Bu rivayet hakkında hadîs ve tasavvuf ehlinin çeşitli görüşleri için bkz: Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadîs*, s. 471-474; Yıldırım, *Tasavvufun Temel öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları*, s. 206.

⁸⁵³ Tahrîm, 6.

⁸⁵⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 223, (Beyt: 5200) “Renci cân ez renci ten bedter büved Ziân ki ân bâkîst in fânî şevd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 186/30.

⁸⁵⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 19.

⁸⁵⁶ Hicr, 29.

saf/tertemiz ve bulaşıksızdır. Fakat âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere⁸⁵⁷ kulların işlemiş olduğu günâhlar sebebiyle kalpleri kirlenir. İlgili âyetin tefsiri sadedinde Peygamber efendimizin (sas) buyurduğu bir hadîs-i şerîf ise şöyledir: “Kul bir günâh işlediğinde kalbine siyah bir nokta vurulur. Eğer günâhtan vaz geçer, tevbe ve istiğfar ederse kalbi cilalanır...”⁸⁵⁸ Müellif bu âyet ve hadîs bağlamında muhatabından, tevbe ve istiğfâra devam ederek, günâhlardan uzak durması, Hakk’a yönelmesi ve bu suretle bulaşıklardan arınması gerektiğini söylemiştir.

“Rûh ayna gibidir, vücut keçeğe benzer. Keçe, üzerine toz ve toprak çekerse o kadar da ehemmiyeti yok. Fakat aynanın yüzü pas tutarsa onda hiçbir renk ve şekil görülemez.”⁸⁵⁹

“Rûh aynasından birşey kaybolmaz: İsa, Mûsâ, İbrahim, Nuh”⁸⁶⁰

“Çünkü onun rûh aynası temizdir. Cefa edenle vefa edeni görür ve bilir.”⁸⁶¹

2.1.4.3.3.9. Ayna

“Cân çû âyînest ve ten hemçûn nemed / Ber nemed ger hâk başed yâ ki gerd”(82/20)

“Rûh **ayna** gibidir, vücut keçeğe benzer. Keçe, üzerine toz ve toprak çekerse o kadar da ehemmiyeti yok”(103/2079)

Sultân Veled bu beytinde rûhu “ayna”⁸⁶²ya, rûhu taşıyan bedeni ise keçeğe benzetmektedir. Bu benzetmede eskiden aynaların parlaklığını ve yansıtıcılığını muhafaza etmek için keçe içinde saklanması adetine de dikkat çekmek gerekir. Zira gümüşten mamul olanların kararmasını, çelikten olanların ise paslanmasını engellemek için eskiden aynaların keçe içinde saklandığı belirtilir⁸⁶³. Bu bilgiye istinaden; aynayla keçenin aynı beyitte yer alması anlaşılmış, niçin aynanın cana ve keçenin de bedene teşbîh edildiği vuzuha kavuşmuş olmaktadır. Zira müellifin beytinde işaret ettiği üzere; “can” hükmündeki aynayı korumakla görevli olan “beden” hükmündeki keçenin, toza toprağa bulanmasının önemli olmaması, tam tersinin yani rûhun kirlenmemesi gerektiğini ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir.

⁸⁵⁷ Mutaaffîfîn, 14.

⁸⁵⁸ Tirmizî, Tefsîr, 83.

⁸⁵⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 103, (Beyt: 2079-2080) “Cân çû âyînest ve ten hemçûn nemed, Ber nemed ger hâk başed yâ ki gerd Nîst çendân ân bidân ey nîk merd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 82/20-21.

⁸⁶⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 239, (Beyt: 5604) “Hiç gâib nîst ez mirâtî rûh İsa vü Mûsâ vü İbrâhîm u Nûh” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 201/29.

⁸⁶¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 183, (beyt: 4206) “Ziân ki mirâtî cânêş sâfist Bîned o ki câfi ve ki vâfist” Değirmençay, age., 150/27.

⁸⁶² Ayna metaforu ile ilgili daha fazla malumat için bkz: Ahmet Ögke, *İbnü'l-Arabî'nin füsûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu*, Tasavvuf/İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), [2009], sayı: 23, ss. 75-89; M. ŞAHİN, “Bâkî Divânı'nda Ayna Metaforu”, *Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences*, vol.6, no.25, pp.519-534, 2020.

⁸⁶³ Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I/ 486.

Müellif, burada dış görünüşün çok da önemli olmadığı aksine rûhun saflığına, arınmışlığına dikkat etmenin lüzumuna işaret etmektedir.

“*Rûh iki çeşittir: Biri rihî (Hayvani), diğeri vahyîdir. Birinci rûh-ı hayvanîdir.*”⁸⁶⁴

“Sen, Adem’in rûhunu rûhların rûhu bil ki, ondan rûh alasın. Onun iksiri senin rûhuna bağlandı mı, rûhun nârî de olsa, nur olur. Bil ki nârî olan rûh, rûh-ı hayvanîdir. Rûh-ı nurî, vâsılların rûhudur. Nârî rûhlar, sonunda nurî olmak kastıyla onların (vâsılların) nurundan ders alır.”⁸⁶⁵

“Hak Teâlâ ezelde kâfirlere rûh-ı nârî, müminlere rûh-ı nuri verdi.”⁸⁶⁶

2.1.4.3.3.10. Hayvanî/Nârî

“Rûhi hayvânî büved nârî bidân / Rûhi nûrî hest ez ân vâsılân”(215/20)

“Bil ki nârî olan rûh, **rûh-ı hayvanîdir. Rûh-ı nurî**, vâsılların rûhudur.”(254/5958)

Sultân Veled bu beytinde rûhu “nârî” olmakla vasıflandırmış ve bu rûhun hayvani özellikler taşıdığını, yiyip, içip yatmakla meşgul olduğunu ve sonunda da yok olacağını belirtmiştir⁸⁶⁷. Yemek, içmek vb. dünyevî arzuların ve tabiatların ateşten ve ateşin aslınında cehennemden olması⁸⁶⁸ itibariyle ateşe nispet ettiği bu rûhtan müellif “rûhi rihî” diye de söz eder. Her ne kadar akıllı bir varlık olsa da onu toprağın lokması sayar, ona karışarak geçip gideceğini ifade eder⁸⁶⁹. Müellife göre hayvan gibi olan bu rûh, nûri rûhlardan ders almak suretiyle nurlanarak bu fânîlikten kurtulabilir⁸⁷⁰.

2.1.4.3.3.11. Vahyî/Nûrî

Sultân Veled yukarıdaki beyitte Hakk’a vâsıl olmuş kulların rûhundan da söz ederek onları “nûrî” olmakla nitelemiştir. Peygamberler, velîler ve müminlerin rûhları diye açıkladığı bu rûhtan “vahyî rûh” diye de bahseder⁸⁷¹. Zira kaynağında vahiy vardır ve Allâh’ın yeryüzündeki halîfesi Hz. Adem’in ve onun varisleri olan “Merd-i Hudâ”ların kılavuzluğunda bu rûha sahip olunabilir⁸⁷². Yine müellifin deyimiyile “nûrî rûhlar” ancak adetten geçip

⁸⁶⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 143. “Rûh dû nev’est. Yekî rihî ve yekî vahyî. Rûhî rihî hayvânî est.” Değirmençay, age., s. 250.

⁸⁶⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 254, (beyt: 5955-5958). “Rûhi Âdem râ rûhi rûh dân Tâ ezû rûhî berî nev her zemân, Çûn fütêd ber rûhi tû iksîri û Gerçi ân nârîst kereded nûri hû, Rûhi hayvânî büved nârî bidân Rûhi nûrî hest ez ân vâsılân” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, 215/18-20

⁸⁶⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 332-333, (beyt: 7914) “Kâfirân râ rûhi nârî dâd Hak Mü’minân râ rûhi nûrî der sebak” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 294/17.

⁸⁶⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 143.

⁸⁶⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 254.

⁸⁶⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 143.

⁸⁷⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 254.

⁸⁷¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 143.

⁸⁷² Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 254.

“Ehad”e doğru giderek, kendi varlığından geçip Hakk’ta bekâ bulmuş ve onunla kâim olmuş rûhlardır.

2.1.4.3.3.12. Hane

“Sıdk hemçûn rovzen est u **hâne rûh** / Kadri rovzen mî resed z’ân hûr fûtûh”(138/29)

“*Sadakat, pencere; rûh, hane gibidir.* Herkes penceresine göre güneşten feyz alır.”(171/3858)

Sultân Veled bu beytinde rûhu “ev/hane”ye benzetirken onun Hakk’tan feyz alabilmesini doğruluk/sadakat ile ilişkilendirir. Müellife göre; ev güneşten ışık ve ısı almasıyla yaşanılan bir yer olma vasfını koruyabildiği gibi hane mesabesinde olan rûhun da mânevî yapısını muhafaza edip, hayatiyetini sürdürebilmesi Hakk’la olan irtibâtına ve ondan alacağı mânevî gıdasına bağlıdır.

2.1.4.3.3.13. Yansıma

“**Aksi** cân est ender ô nî ayni cân / Zindegî ez aks nebüved câvidân” (222/13)

“Ondaki can değil, canın yansıyan ışığıdır. **Yansım**adan doğan hayat, geçicidir.”(261/6143)

Sultân Veled aşksız, şevksiz insanı ölü sayar ve ondaki canı/rûhu canın kendisi değil olsa olsa bir “yansıma”sı olarak telakkî eder. Onun sıcak ve canlı görüntüsüne aldanılmaması gerektiğini, aslında donmuş olduğunu, nihayet mahiyetinin meydana çıkacağını binâenaleyh onda bir değer aranmaması gerektiğini belirtir⁸⁷³. Yansımanın varlığının ışığa bağlı olması gibi, aşksız vücuttaki şulenin de iğreti olduğunu, ışık gidince aksinin/yansımasının da yok olacağını dile getirir⁸⁷⁴.

2.1.4.3.3.14. Şahıs

“Şod libâsı cânhâ ecsâmı halk / Rûh hemçûn **şahs** ü ber vey ten çû delk”(293/9)

“Halkın cisimleri rûhların elbiseleridir. Rûh bir **şahıs**, vücut onun elbisesi gibidir.”(331/7889)

Sultân Veled burada rûhu kişileştirerek ön plana çıkarmakta ve ondan “şahıs” diye söz etmektedir. Bu ifadeden anlaşıldığına göre; önemli olan rûhtur ve beden ise onun dışını kaplayan bir elbiseye benzetilmiştir. Özün rûh olduğu, bedeninin ise kabuk hükmünde olduğu farklı bir benzetmeyle dile getirilmiştir. Beytin sibak siyakına bakıldığında Hakk’ın

⁸⁷³ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s.261.

⁸⁷⁴ Aynı yer.

isimlerinden ayrı olmadığından bahsedildiği görülmektedir⁸⁷⁵. İsmi zikredilmesinden kastedilen mezkûr olduğu gibi bedenden maksadın da rûh olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

“Saf ve incelikleri görebilen rûh lazımdır ki, bu sağlam sırrı anlayabilsin.”⁸⁷⁶

“Bu ve bunun yüz misli (kabiliyetler) senin fitratında gizlenmiştir. Hak ebedî mülkü sende tertip etmiştir. Sendeki o sır, sütün içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma! Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et. Çünkü varlık deryâsının o incisine sahipsin.”⁸⁷⁷

“Can, niçin bu vücutta bulunur? (Elest) şehrinde Hakk’ın buyruğu (rûh) neden dolayı yukarıdan aşağıya indi?”⁸⁷⁸

2.1.4.3.3.15. Ebedî Mülk

“În u sed çendîn tû dârî der nihâd / **Mülki bâkî** râ Hudâ der tû nihâd”(244/28)

“Bu ve bunun yüz misli (kabiliyetler) senin fitratında gizlenmiştir. Hak **ebedî mülkü** sende tertip etmiştir.”(137/2964)

İnsanın insan olmasını sağlayan asıl unsur olan rûh sayesinde beşer Hakk’a yönelecek ve onun sevgisini, rızasını kazanmak yolunda çaba sarfedecek ve ancak bu surette geçek kurtuluşa erebilecektir. Müellif yukarıda bu hakîkati “ebedî mülk” ifadesiyle metaforlaştırmıştır.

2.1.4.3.3.16. Sütün İçindeki Yağ

“Der tûst ân sır **çû ravğan der leben** / **Cânî cânîyi hîş** râ meşûmâr ten”(245/1)

“Sendeki o sır, **sütün içindeki yağ** gibidir. Sen, **canların canısın**, kendini cisim sayma!”(137/2965)

Cenâb-ı Allâh rûhu bedene yerleştirip de canlandırınca rûh bedeninin her yerine sirâyet etti. Bu öylesine bir sirâyet ki ikisini birbirinden ayırmak nerdeyse mümkün değildir. İşte Sultân Veled burada “sütün içinde yağ” benzetmesiyle buna bir misal getirmiştir. Bu anlatımda “süt” bedeni ve içindeki “yağ” da rûhu sembolize eder. Zira sütteki yağı da kaynatmadıkça veya bir takım işlemlerden geçirmediği ikisini birbirinden ayırmak mümkün olmaz. Başka bir açıdan bakılacak olursa müellif bu ifadesiyle; “süt içerdiği yağ ile değer kazandığı gibi insan da rûhu, mânevî yönü ile değer kazanır” düşüncesini dile getirmektedir.

⁸⁷⁵ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 331.

⁸⁷⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 333, (beyt: 7943). “Pâk cânî bâyed ve bârik bîn Tâ köned o fehm ân sırrı metîn” Değirmençay, age., s. 295/18.

⁸⁷⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 137, (Beyt: 2964-2967) “În u sed çendîn tû dârî der nihâd Mülki bâkî râ Hudâ der tû nihâd, Der tûst ân sır çû ravğan der leben Cânî cânîyi hîş râ meşûmâr ten, Bî ten u cân kön zi hîd der hîd sefer Der yemi hestî çû dârî ân Güher” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 244/28, s. 245/1-2.

⁸⁷⁸ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 43, (beyt: 815-816) “Ân bigûyem k’ân mühimmâtî men est Gerçi ân câ enderûnî in ten est, V’ezçi z’ân şehri ki büved ender elest Âmed ez emri Hak ez bâlâ be pest” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 33/22-23.

2.1.4.3.3.17. Canların Canı

Üstteki beyit

İnsan Allâh'ın kendine bahsettiği rûh sayesinde diğer tüm varlıklardan üstün olma ayrıcalığını kazanmıştır. İnsan alelade bir cisim değildir. “**Ve lekad kerremna..**”⁸⁷⁹ âyetinde ifadesini bulan bu hakikat ile insanın sair mahlukat arasındaki yerini dile getirmeye çalışan Sultân Veled'in “canların canı” metaforunu kullanması dikkat çekicidir.

2.1.4.3.3.18. Varlık Deryâsının İncisi

“Bî ten u cân kön zi hûd der hûd sefer / Der yemi hestî çû dârî **ân güher**”(245/2)

“*Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et. Çünkü **varlık deryâsının o incisine** sahiptir.*”(137/2967)

Deryâ içinde dalgıçlar inci bulabilmek için nice dalışlar yapar, türlü tehlikeleri göze alarak derinlere iner, nice zorluklara atılırlar. Tüm bunlar küçücük bir inciye bulabilmek içindir ve onların bu tehlikeli girişimleri kimse tarafından yadırganmaz bilakis teşvik ve takdir görür. Zira çıkarılan inci bir değere sahiptir. Hal böyleyken bir deryâ gibi olan insan bedeni içinde, dünyevî yaşamın galebesi nedeniyle çok çok derinlere indirgenmiş olan rûhu bilip, bulup nefsin, çamur mesabesindeki süfliliklerinden kurtararak hak ettiği yere çıkarmak bundan daha az değerli olmasa gerektir. Böyle bir çaba daha çok teşvik ve takdiri hak eder. Tüm bu varlık denizinde Hak Teâlâ'nın üflemiş olduğu rûhtan daha değerli bir inciden söz edilemez. İşte müellif “Varlık deryâsının incisi” metaforuyla bu hakikati dile getirme çabasıdır.

“*Cana karşılık tenin yeri ne olabilir? Can (rûh, akıl) su, ten de su testisidir.*”⁸⁸⁰

2.1.4.3.3.19. Su ve Kanal/Testi

“Hest sûret hemçû **künk** u rûh **âb** / Ten çû **kışr** u cân der ô hemçûn **lûbâb**”(20/21)

“*Suret **su kanalıdır**, rûh **sudur**. Vücut **kabuktur**, can öz, **içtir**.*”(25/466)

Sultân Veled insanın içinde yaşadığı bedeni, onun görünen tarafı olduğu için “suret” olarak adlandırıyor ve su kanalına, görünmeyen/bâtın tarafını oluşturan rûhunu ise kanal içindeki suya teşbîh ediyor. Zira su kanal içinde selametle akıp gittiği, yolculuğuna devam ettiği gibi insan rûhu da imtihana konu olan dünya hayatı boyunca bu bedenin içinde yaşayıp gitmekte ve mânevî yolculuğuna devam etmektedir. Testi ise içindeki su için vardır. Susuz testinin bir önemi kalmaz.

⁸⁷⁹ İsra, 70. “Biz hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık..”

⁸⁸⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 116, (beyt: 2467) “Ten çi bâşed pişi cân ey nîk hû Cân büved çûn âb u ten hemçûn sebû” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 95/21.

2.1.4.3.3.20. Kabuk ve İç

Sultân Veled yukarıdaki metinde bu kez de kabuklu meyvelerden, kuruyemişlerden bir misal getiriyor. Cevizle örnek verilecek olursa kimse cevizi dışındaki kabuk için almaz. Önemli olan içidir. Dışındaki kabuğun faydası, o içi olgunlaşınca kadar muhafaza etmesinde yatar. Yoksa sonunda sobaya atılıp yakılmaktan başka bir işe yaramaz. İşte müellif bir cümle içine bu kadar anlamı sığdırıyor ve muhatabına adeta diyor ki; insanın da asıl önemli olan tarafı cevize nispetle kabuk mesabesinde olan bedeni değil, iç ve öz mesabesinde olan rûhudur ki tüm kıymeti buradan kaynaklanmaktadır. Yoksa beden işin sonunda aynı sobaya atılıp yakılan ve kül olan ceviz kabuğu gibi toprağa atılacak, sonunda çürüyüp gidecektir. Ama rûh, cevizin insan tarafından yenilmek suretiyle bedenine karışması gibi, Hakk'ın vuslatına ererek ebedîliğe kavuşacaktır.

“Mûsâ (aleyhisselam) cevap olarak dedi ki: ‘Ben onu bunun için (biçmek üzere) ektim, besledim, meydana getirdim ki tanesini samanından ayırayım da kulların onunla gıdalansınlar. Cenâb-ı Hak buyurdu ki ‘Ben de insanları ecel orağıyla biçiyorum ki rûhları bu aşağılık âlemden kurtularak semaya çıksın ve nuruma karışsın. Bundan büyük fayda olur mu?’”⁸⁸¹

2.1.4.3.3.21. Tane-Saman

“...çünîn könem tâ **dâne** ez **kâh** bîrûn âyed ü kûti âbidân şevêd.”(208/20)

“..ki **tan**esini **saman**ından ayırayım da kulların onunla gıdalansınlar.”(247)

Sultân Veled'in burada zikrettiği rivayet Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde de yer almaktadır⁸⁸². Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselam) cümlesinde yer alan “tane” rûha, “saman” da bedene tekabül etmektedir. Nasıl ki tane samandan ayrılınca ekmek yapma yolunda işlenmeye elverişli hale geliyorsa, insanoğlu da ecelle bedeni geride bırakıp semalara çıkarak Hakk'ın nuruna karışabilmektedir. Öyleyse başta bitkiye kıymak gibi görünen ekini biçip taneyi samandan ayırmak, nasıl aslında kulların yararınaysa aynı şekilde; bir cana kıymak şeklinde görünen bedenin rûhtan ayrılmasına sebep olan ecel de kulların yararınadır. Mevlânâ da saman ve tane metaforunu sözkonusu kıssada iyi-kötü kul bağlamında kullanmıştır⁸⁸³.

⁸⁸¹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 247. “Çün be halk u hulk kemâl yâft ôrâ be tîğî merg fâni kerdên çi hikmet est? Dili men ber fenâyı îşân süzed ki ba'de'z çendîn rahmet çünîn mihnet çirâst? Hak Teâlâ fermûd ki ey Mûsâ sabr kön ki 'es-Sabru miftâhu'l-ferec' ba'de ez müddetî fâide-i in numûde âyed tâ müşkilet hall şevêd. Çün mevsimi ğalle drûden şod Mûsâ aleyhisselâm dâs bisited ve ğalle râ mî bürîd. Hak Teâlâ güft: Yâ Mûsâ in ğalle râ perverdi ve be kemâl resânîdî çirâ mî bürî ve bî fâide harâb mî könî? Be cevâb güft ki Hôd in râ berâyı ân küştem ü perverdem ki çünîn könem tâ dâne ez kâh bîrûn âyed ü kûti âbidân şevêd. V'ez in hurûc nûri Hak kerded bâlâter ez in çi fâide bâsed” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 208.

⁸⁸² Bkz: (IV/3001-3050)

⁸⁸³ “Musa dedi ki: Yarabbi, burada tane de var saman da... onun için kesiyorum. Çünkü tanenin saman ambarına konması lâıyk değil... saman da buğday ambarına konursa yazık olur! Bu ikisini karıştırmak hikmete uygun olamaz. Mutlaka elerken ayırt etmek lâzım. Tanrı dedi ki: Bu bilgiyi sen kimden aldın da bir harman meydana getiriyorsun? Musa, Tanrım bana bu temyizi sen verdin dedi... Tanrı dedi ki: Öyleyse bende nasıl olur da temyiz

2.1.4.3.3.22. Orak/Ecel

“Çûn be halk u hulk kemâl yâft ôrâ be **tîğî merg** fâni kerden çi hikmet est? (208/14-15)... Çûn mevsimi ğalle drûden şod Mûsâ aleyhisselâm **dâs** bisited ve ğalle râ mî bürîd.”(208/17-18)

“Cismi ile yolu mükemmelce tamamlanınca da⁸⁸⁴ **ecel** satırı ile doğrar yok edersin bundaki hikmet nedir?.. Bir müddet sonra **orak** zamanı geldi. Mûsâ aleyhisselam orağını çekti, ekinleri biçmeye koyuldu.”(247)

Yukarda Cenâb-ı Hakk’ın Hz. Mûsâ’ya (aleyhisselam) verdiği cevapta ecelden “orak” diye bahsettiğini görüyoruz. Bu benzetmede bitkinin orakla biçilmesi canlılığının sona ermesine sebep olduğu gibi ecel de insanoğlunun en azından bu dünya hayatının bitmesi anlamına gelmektedir. Binâenaleyh ekin için “orak/tırpan” ne anlam ifade ediyorsa “ecel” de insan için aynı anlama gelmektedir. Mevlânâ’nın zikredilen kıssasında da orakla ecel arasında metaforik bir bağ kurulmaktadır⁸⁸⁵.

2.1.4.3.3.23. Fidan

“Yâ Rabb âdemî zâd râ ez ketmi adem der vücûd âverdî vü **nihâli** sûreti ô râ der bâğî cihân perverdî”(208/13-14)

“Mûsâ (as) yalvarışında dedi ki: ‘Ya Rabbi! Adem evlatlarını yokluktan vücuda getirdin, taze **fidan** gibi vücutlarını cihan bağında itina ile terbiye ettin.’”(247)

Müellif, Mûsâ’(as) dan nakilde bulunurken söylediği “taze fidan gibi vücutlar” ifadesiyle insanı bahçede yetişip gelişen bir fidana benzetmektedir. Nasıl ki; fidan topraktaki tohum halinden itibaren günden güne neşv ü nema bulup gelişmekte, koca bir ağaç olup göklere doğru baş kaldırmakta ve onlarca hatta yüzlerce yıl yaşadıkdan sonra nihayet kuruyup yakılacak hale gelmekteyse insanoğlu da anne karnından itibaren benzer gelişmeler gösterir. Topraktaki tohuma benzer hali insanın anne karnına ilk düştüğü durum (nutfe) gibidir. Sonra tohumun çatlayıp ilk filizlenişi insanın ikinci evresi olan alakaya, topraktan çıkacak hale gelişibebeğin mudga haline ve anne karnında geçirdiği diğer aşamalara, bitki halinde toprağı yarıp baş kaldırışı bebeğin doğumuna, fide oluşu çocukluk yıllarına, fidan oluşu gençlik yıllarına, ağaç oluşu olgunluk yıllarına, kuruyup yakılacak hale gelmesi ise ihtiyarlık yıllarına tekabül etmektedir.

olmaz? Halk arasında temiz rûhlar da var, topraklara bulanmış kara rûhlar da. Bu sedeflerin hepsi bir değil... birisinde inci var, öbüründe boncuk! Buğdayları samandan ayırmak nasıl lâzımsa bu iyiyi de kötüyü de ayırmak vâcib.”(IV/3020/3028)

⁸⁸⁴“Yaratılışı ve ahlâkı kemale erince de” şeklinde tercüme edilmesi daha doğru olur. Aytekin Yıldız.

⁸⁸⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, (IV/3019-3035)

“Fakat, elest bezminin saf şarabını içmiş olan Sûfinin rûhu, bu ten tortusu içinde nasıl huzur bulabilir? Yıllarca padişahlık etmiş, her dilenciye armağanlar bahşetmiş olan bir kimse, dünya külhanında gönül hoşluğuyla nasıl yaşayabilir? Gamdan kederden nasıl kurtulabilir? Sürdüğü saltanat zevkini, o tac ve tahtı, o debdebe ve gösterişi unutulabilir mi? Aklın varsa buna inanma!”⁸⁸⁶

2.1.4.3.3.24. Padişah

“Ânki şâhî kerde bâşed sâlhâ / Dâde bâşed her gedâ râ mâlhâ”(210/14)

“Yıllarca **padişahlık** etmiş, her dilenciye armağanlar bahşetmiş olan bir kimse”(248/5818)

Sultân Veled bu satırlarında Cenâb-ı Hakk’ın kullarına “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye seslendiğinde rûhların “evet” şeklindeki cevaplayışlarını, o anda Rableriyle baş başa oluşlarındaki târif edilemez zevki ve o yüce ortamı hatırlatarak bu manzarayı, dünyada düşünülebilecek en yüce mevkiye yani saltanat, taç, taht ve debdebeyle özdeş görülen padişahlığa benzetmektedir. Elbette bu hal ve zevk padişahlıktan da üstündür ama bu dünyada onu ifade edebilecek başka nasıl bir tabir kullanılabilir ki? Müellife göre; öylesine yüce bir ortamdan, bu dünyada yaşamak üzere bedene tevdi edilen rûh ise adeta padişahlıktan hamamın kömürlüğüne düşmüş kimseye benzetilse yeridir. Şu halde bu dünyanın işine gücüne dalmış kişi de baştan ayağa kire, karaya bulanmış, kül ve cüruf içinde çırpınıp durmakta olan biridir. Mevlânâ ‘da Mesnevî’de insanın dünyadaki durumunu “büyülenmiş padişah” metaforuyla benzer bir tarzda işlemiştir⁸⁸⁷.

2.1.4.3.3.25. Gamlı/Kederli

“Key büved der tûnî dünyâ şâdmân / Çün zigam giryân nebâşed her zemân”(210/15)

“dünya külhanında gönül hoşluğuyla nasıl yaşayabilir? **Gamdan kederden nasıl kurtulabilir?**”(248/5819)

Yukarıdaki metaforun bir devamı olarak; bedene hapsolmuş rûhun tüm yaşadıklarına bakılacak olursa bir an olsun üzüntüden, kederden kurtulması düşünülemez. Halk arasında yaygınca kullanılan “Allâh gördüğümüzden geri koymasın!” temenni ve duasının ne demek olduğunu bundan daha iyi beyan eden bir durum olmasa gerektir. Zira neredeyse her şeyini kaybetmiş bir haldedir. Tek tutunacak dalı çalışıp çabalayıp ihsan-ı ilâhîye ererek tekrar o yüceliğe kanat açmak olabilir ancak.

⁸⁸⁶ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 248, (Beyt: 5817-5821) Okunuşu için 278 no’lu dipnota bkz.

⁸⁸⁷ “Ey büyülenmiş padişah işte sana kurtuluş çaresi! Dünya kocakarısı senin yanında oldukça ve sen, onun işvelerine kapılıp kaldıkça ne onun ağı, tuzağı çözülür, ne büyü düğümleri.”(IV/3206-3207)

2.1.4.3.3.26. Sarhoş

“Cânı sûfî kez elest o **sâf hord** / Key derûni **dürdi ten** ârâm kerd”(210/13)

“*Fakat, elest bezminin **saf şarabını içmiş** olan sûfinin rûhu, bu **ten tortusu** içinde nasıl huzur bulabilir?*”(248/5817)

Müellif sözü, elest bezmindeki o zevkin, rûhun aklını başından almasına getirir. Bu durumda sözkonusu zevk “şarap”a, sûfinin rûhu da o keyifle kendinden geçen “sarhoş”a benzetilmiş oluyor. Nasıl olmasın ki, rûhlar en sevgili olan Hak Teâlâ’nın hitabının lezzetini duymuşlar, huzurunda bulunma şerefine ermişlerdir. Bu durum, sevdiğinin sesiyle aklı başından giden âşıkın nazarından düşünülecek olursa ancak anlaşılabilir. Mevlânâ da Mesnevî’de elest bezmiyle şarap ve sarhoşluk arasında metaforik bağlantı kurmaktadır⁸⁸⁸.

2.1.4.3.3.27. Tortu

Yukarıdaki beytin Orijinal metninde “dürd” şeklinde geçen tortu; şarap içildikten sonra geride kalan çöküntü⁸⁸⁹ anlamındadır ki gideceği yer çöplüktür. Zira ehline keyif veren kısmı tüketilmiş artık işe yaramayan kısmı kalmıştır. Sultân Veled bu teşbîhinde, şarap ehlinin nazarıyla düşüncelere yön veriyor ve dünyanın kıymetsizliğini yine, dünya ehlini belki de en iyi temsil eden, ehl-i keyfin bakış açısıyla meseleye yaklaşıyor ve adeta diyor ki “İşte o rûhlar âlemindeki zevkten sonra düşmüş olduğun bu beden, keyifle içtiğin şaraptan sonra şişenin dibindeki şu değersiz tortudan başka bir şey değildir.”

“Eserlerine hayranlık ve şaşkınlıkla baksınlar, cümlesi de onun emrine kusursuz bağlılık gösterebilirler, bu çamurla sudan yapılmış kalıp içinde Hak Teâlâ’yı can u gönülden zikretsinsinler..”⁸⁹⁰

2.1.4.3.3.28. Çamur Kalıp

“Zâkireş kerdend ez cân u zi dil / Der derûni **kâlibi in âb u kil**”(46/23)

“*..bu **çamurla** sudan yapılmış **kalıp** içinde Hak Teâlâ’yı can u gönülden zikretsinsinler..*”(59/1161)

Sultân Veled bu beytinde insanın yaratıldığı unsurlara dikkat çekmekte ve bedeni “çamurdan ve sudan oluşmuş bir kalıp” olarak nitelemektedir. Müellif bu sözleri söylerken yine Kur’ân-ı Kerîm’i referans almaktadır. Nitekim Allâh Teâlâ yüce kitabımızda insanı

⁸⁸⁸ “Elest deminde Rabbini görüp sarhoş olarak kendinden geçen kişinin rûhu bu gün de Rabbini görür, kendinden geçer. Şarap kokusunu şarap içen tanır. Şarap içmeyen şarap kokusunu ne bilir?”(II/1667-1668)

⁸⁸⁹ Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s. 134.

⁸⁹⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 59, (beyt: 1160-1161) “Hîre vü hayrânı kârî ô şevend Cümlegân ber vefkî emri ô revend, Zâkireş kerdend ez cân u zi dil Der derûni kâlibi in âb u kil” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 46/22-23.

sudan⁸⁹¹, topraktan⁸⁹² yarattığını söylediği gibi, nihayet her ikisinin birleşimi olan balçıktan yarattığını da “Andolsun biz insanı, (pişmiş) kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık”⁸⁹³ âyetiyle beyan etmiştir. Şu halde çamurdan mürekkep olan şu beden, rûh için sanki bir kalıp hükmündedir. Mevlânâ da Mesnevî’ de bedeni kalıp metaforuyla zikreder⁸⁹⁴.

2.1.4.3.4. Şeytanla İlgili Metaforlar

İbnü’l-Arabî’ye göre “Şeytan” ve “İblis” eş anlamda olup cinlerin arasından Allâh’ın emrine karşı gelerek isyânkâr olanların ilkidir⁸⁹⁵. Kur’ân’da Şeytan’ın bu isyânı⁸⁹⁶, Hakk’ın itabı sonrası insanları doğru yoldan saptırmak hususunda meydan okuyuşu⁸⁹⁷, cennetten kovuluşu ve kendisiyle birlikte ona uyanların da cehennemle cezalandırılacağı⁸⁹⁸ vb. hususlar anlatılır.

Mevlânâ Mesnevî’de şeytana ve kötülüklerine çeşitli vesilelerle değinmiş olduğu gibi⁸⁹⁹ Sultân Veled de babası Mevlânâ’nın izinden giderek ondan söz etmiş ve anlatımları sırasında aşağıdaki metaforları kullanmıştır.

2.1.4.3.4.1. Şeker

“Men ez ô âlîterem der vasf u zât / Key güzîned sirke râ kes ber **nebât**”(47/29)

“Zat ve sıfat itibariyle ben ondan üstünüm. Sirkeyi **şekere** tercih eden bulunur mu?”(60/1197)

Sultân Veled bu bölümde; şeytanın kendini üstün görmesine adeta onun ağzından konuşarak iki nimeti kıyas ederek misal getirir. Şeytan hüsnü kuruntusuyla kendisini herkesçe daha çok beğenilen şekere, Adem’i (as) ise tek başına tüketilmesi pek de cazip olmayan ve ancak ihtiyaç halinde bazı yiyeceklere katık olarak kullanılabilen ekşi sirkeye benzetmektedir.

⁸⁹¹ Furkan, 54. “O, sudan bir insan yaratıp ondan soy sop ve hısımlık meydana getirendir. Rabbin, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”

⁸⁹² Rum, 20. “Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz.”

⁸⁹³ Hicr, 26.

⁸⁹⁴ “Rûh, şimdilik kalıba yoldaş olmuştur. (kalıp, rûhu korumaktadır). Nitekim köpek de bir zaman için kapıyı korur.”(I/3021)

⁸⁹⁵ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 243.

⁸⁹⁶ Meleklerle “Âdem’e secde edin” demiştik, İblis müstesnâ hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve kafirlerden oldu” (Bakara, 34).

⁸⁹⁷ İblis dedi ki: “Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın.” (A’râf, 16-17)

⁸⁹⁸ Allah buyurdu: “Haydi yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım.” (A’râf, 18)

⁸⁹⁹ Misal olarak bakınız: “Zira nice insan suratlı şeytan vardır. Binaenaleyh her ele el vermek lâıyk değildir.” (I, 317); “Şükrolsun ki, Şeytan’ın hilesi ayağına dolaştı. Şükrolsun ki, Şeytan da kendisini yüzü kara gördü!” (I, 809); “Din padişahına toprak diye bakma a bilgisiz! Melûn Şeytan da Âdem’e bu bakışla bakmıştı.” (IV, 824); “Kuran’ı okusan a... Şeytan ve kavmi, gizlice insanların halinden koku alırlar.” (IV, 1780); “Halbuki sen, günlünü şeytan evi haline getirdin... kinini, kendine kible yaptın.” (IV, 2439)...

Şeytanın bu kendi kendini beğenişine ve bunun neticesinde de Hak Teâlâ tarafından kınanışına Kur’ân-ı Kerîm’de de değinilir⁹⁰⁰.

2.1.4.3.4.2. Köpek

“Pes Hudâ derhâl râned ô râ zi der / Çûn keşîd ân **seg** zi kibr ez emr ser”(47/30)

“*Cenâb-ı Hak onu dergâhından kovdu. Çünkü o **köpek** kibrinden dolayı emre itaat etmedi.*”(60/1198)

Müellif bu beytinde şeytanı, kendini büyük görmesi yüzünden Hakk’ın emrini çiğnemesi sebebiyle tahkîr ederek köpeğe teşbîh etmektedir. Sahibinin emrini dinlemeyen köpeğin sahibi tarafından azarlanmayı hatta cezalandırılmayı hak etmesiyle, şeytanın serkeşliği yüzünden Hakk’ın eşiğinden horlanarak kovulması arasında benzerlik kurar. Mevlânâ da Mesnevî’de şeytandan “köpek” şeklinde bahseder⁹⁰¹.

2.1.4.3.4.3. Rehzen/ Eşkîyâ

“Cümle râ gümrah könem **rehzen** şevem / Teşne ender hûni merd ü zen şevem”(48/5)

“*Eşkîya olur yollarını keserim. Kadın olsun erkek olsun hepsini yoldan çıkarır, kanlarını içerim.*”(60/1203)

Eskiden kervanların yollarını kesip insanları soyan, mallarını gasp eden ve daha başka türlü kötülükler de yapabilen kişileri târif eden rehzen/ eşkıya tabirini Sultân Veled burada Şeytan için kullanmıştır ki bu Kur’ân-ı Kerîm’de anlatılanlara da bir işarettir. Nitekim Allâh Teâlâ yüce kitabımızda “İblis dedi ki: ‘Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çocuklarını şükredenlerden bulmayacaksın.’”⁹⁰² buyurarak Şeytan’ın maksadının insanların dinini, mânevîyatını talan edip yağmalamak ve ahirete yönelik zarar etmelerini temin etmek olduğunu beyan etmiştir. Beyitte geçen “onların kanlarını içerim” ifadesi İblis’in Ademoğullarına duyduğu kin ve düşmanlığın büyüklüğünü adeta gözler önüne sermektedir. Mevlânâ da Mesnevî’de şeytanı “yol kesen” diye tavsîf etmiştir⁹⁰³.

⁹⁰⁰ A’râf, 12-13. “Allah buyurdu: ‘Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?’ (İblis), ‘Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten onu topraktan yarattın.’ dedi. Allah, ‘Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!’ buyurdu.

⁹⁰¹ “Mülk onundur, ferman onun. Onun kapısında en aşağılık köpek, Şeytandır”(V/2939)

⁹⁰² A’râf, 16-17.

⁹⁰³ “Mukallide yoldan da büyük bir tehlike vardır” yol kesen taşlanmış Şeytandan da.”(V/2450); “Yol kesen ve melûn şeytan olmasaydı sabırlılar, doğrular ve yoksulları doyuranlar, nasıl belli olurdu?”(VI/1751); “Ak ve kara iki bayrak dikti. Birisi Âdem’di bunların öbürü yol kesen İblis.”(VI/2155).

“Cümlesini karsız, sermayesiz bırakırım, Cehennemden onlara tac ve ziynet yaparım. Kadın, erkek hepsini cehenneme odun ederim. süslenmiş bir kinle onları karşılarım. Onun nesline daha bunların yüz misli kötülük yaparım. Çünkü onun yüzünden bu kuyuya düştüm, yolumu şaşırdım. Fakat has kullarından bana nasip yoktur ki. Belki onlardan, kavgada kurdun aslandan kaçtığı gibi kaçırım.”⁹⁰⁴

2.1.4.3.4.4. Cehennem Kuyumcusu

“Cümle râ bî sûdi sermâye könem / Ez sekarişân tâc u pîrâye könem”(48/8)

“Cümlesini karsız, sermayesiz bırakırım, **Cehennemden onlara tac ve ziynet yaparım**“(60/1205)

Kuyumcu altın, gümüş gibi değerli madenleri işleyerek onlardan çeşitli takı ve süs eşyası yapan, bunların alım-satım işleriyle uğraşan kişi⁹⁰⁵ demektir. Sultân Veled, şeytan için yapmış olduğu kuyumcu benzetmesiyle onun kendine has metot ve kabiliyetleriyle sanatkârâne bir surette, insanlara çeşitli kötülükleri işletmesine gönderme yapmaktadır. Nitekim beyitte geçen “onlara cehennemden tâc ve ziynet yaparım” bölümünden, İblis’in insanlara günâhları güzel göstereceği, insanlarca da bu olumsuzlukların baş tacı edileceği anlamı çıkarılabileceği gibi bazı mücrimlerin diğer günâhkarlardan daha ileri giderek cehennemde daha ağır cezalara çarptırılmalarına neden oluşu da kastedilmiş olabilir.

2.1.4.3.4.5. Cehennem Oduncusu

“Merd ü zen râ heyzümi dûzah könem / K’în hûd râ dem be dem zîşan könem”(48/9)

“Kadın, erkek hepsini **cehenneme odun ederim. süslenmiş bir kinle onları karşılarım.**”(60/1206)

Müellif, insanlara Hakk’ın emirlerini çiğnetip, yasaklarını yaptırmak suretiyle ilâhî azaba düşür olmalarını sağlayan İblisi cehennem oduncusu olarak tavsîf etmiştir. Oduncunun ateş yakmak ve halihazırda yanan ateşi beslemek için yakacak malzeme sağlaması ile Şeytan tarafından masiyetlere sürüklenerek günâhkar olan kulların cehenneme yakacak olma durumuna getirilmeleri arasında müellifin bir benzerlik kurduğu değerlendirilebilir.

2.1.4.3.4.6. En Aşığı Düşen

“În ü sed çendîn könem bâ nesli ô / Çûn şodem esfel ez ân câh u uluvv”(48/10)

⁹⁰⁴ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 60, (beyt: 1205-1210) “Cümle râ bî sûdi sermâye könem Ez sekarişân tâc u pîrâye könem, Merd ü zen râ heyzümi dûzah könem K’în hûd râ dem be dem zîşan könem, İn ü sed çendîn könem bâ nesli ô Çûn şodem esfel ez ân câh u uluvv, Lik ez hâssânî tû hergiz merâ Zehre nebûd k’în keşîden ez mirâ, Belki hûd bâşem ezîşan ber girîz Hemçû görg ez şîr der vakti sitîz” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 48/8-12.

⁹⁰⁵ Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II/1838.

“Onun nesline daha bunların yüz misli kötülük yaparım. Çünkü onun yüzünden bu kuyuya **düştüm**, yolumu şaşırdım⁹⁰⁶” (60/1207)

Sultân Veled, şeytanı “kuyuya düşen” diye nitelendirirken onun melekler arasındaki saygın konumundan sonra Allâh Teâlâ’nın emrine karşı gelmesi sebebiyle ilâhî rahmetten kovuluşunu hatırlatmaktadır. Aynı yerde geçen iblisin ağzından naklen “onun yüzünden bu kuyuya düştüm” ifadesiyle yaşadığı olumsuzluğun sebebi olarak insanı görmesine işaret etmektedir. Burada geçen “kuyu” metaforuyla kastedilen şeytanın kovulmuşluğu olduğu kadar, o kovulmuşlukla beraber sürüldüğü ve artık yaşamak zorunda kaldığı bu dünya da olabilir. Zira kendisi bu ceza öncesinde cennette bulunmaktaydı ki “yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan”⁹⁰⁷ ilâhî hitabı buna delâlet etmektedir.

2.1.4.3.4.7. Kurt

“Belki hûd bâşem ezîşan ber girîz / Hemçû **görg** ez şîr der vakti sitîz”(48/12)

“Belki onlardan, kavgada **kurdun** aslandan kaçtığı gibi kaçırım.”(60/1210)

Müellif, şeytanı kurta benzetir. Kurt, kırsal kesimlerde hayvancılıkla uğraşanların korkulu rüyasıdır. Zira etçil ve saldırgan bir hayvan olan kurt sürülere saldırır, hayvanların kimini öldürüp yerken kimini de yaralayıp perişan eder. Şeytan da mânevî açıdan zayıf olan insanları îmânından etmek suretiyle ya manen tamamen öldürür ya da günâhlar işleterek maneviyatlarında büyük yaralar açar. Allâh’a kullukta sebat eden kullar ise manen “aslan” gibi kuvvetli olduklarından onlara zarar vermek şöyle dursun kendilerine yaklaşılamaz, hatta Hz. Ömer (ra) örneğinde olduğu gibi⁹⁰⁸ onları gördüğü yerden kaçır. Mevlânâ da Mesnevî’de şeytandan “kurt” metaforuyla söz etmiştir⁹⁰⁹.

“Çok ilim seni beyliğe eriştirir, fakat şeytan gibi çirkin ve zorba da edebilir. İblis gibi gururlu ve kibirli eder. Nihayet reddedilmiş, aldanmış ve kötü olursun.”⁹¹⁰

2.1.4.3.4.8. Çirkin

“Dânişi bisyâr hûşyâret köned / Hemçû şeytânı **zişt ü cebbâret** köned”(68/2)

“Çok ilim seni beyliğe eriştirir, fakat şeytan gibi **çirkin** ve **zorba** da edebilir”(85/1727)

⁹⁰⁶ Tercümenin “Çünkü onun yüzünden o makam ve yücelikten en aşağıya düştüm” şeklinde olması daha doğru olur. Aytekin Yıldız.

⁹⁰⁷ A’râf, 18.

⁹⁰⁸ Buhârî, Fedâilü’l- Eshâb, 9. “Nefsîmi kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki ey Ömer! Şeytan sana bir yolda rastlasa mutlaka yolunu değiştirip başka bir yola sapar.”

⁹⁰⁹ “Çoban uyudu mu kurt emin olur. Çoban uykuya daldı mı dikkati elden gider. Fakat bir hayvana Tanrı çobanlık ederse kurt, oraya nereden yol bulur, onu kapmayı nasıl umabilir?”(III/1193-1194); “Şeytan kurttur, sen de Yusuf’a benzersin. Ey temiz er, sakın Yakup’un eteğini bırakma.”(VI/499).

⁹¹⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 85, (beyt: 1727-1728) “Dânişi bisyâr hûşyâret köned Hemçû şeytânı zişt ü cebbâret köned, Hişten bînet köned hemçûn İblis Tâ şevî merdûd u mağbûz u hasîs” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 68/2-3.

Müellif bu beytinde şeytanı “çirkin” olarak vasıflandırmaktadır. Şeytan, Hak katında makbul ve melekler arasında yer edinmiş bir kul iken kendi bilgi ve mantığına dayanarak Yaradan karşısında çirkin bir duruma; büyülenme hatasına, düşmüştür. Sultân Veled bu noktaya işaretle nefsinin tezkiye ederek güzel ahlâk sahibi olamamış insanların da ilminin çokluğu sebebiyle aynı yanlışla, çirkinliğe düşebileceğine vurgu yapmaktadır. Mevlânâ da Mesnevî’de şeytanı “çirkin” diye niteler⁹¹¹.

2.1.4.3.4.9. Zorba

Yukarıdaki beyitte Sultân Veled’in İblis’i zorba olarak nitelemesi oldukça düşündürücüdür. Zira şeytan, sadece kendini üstün görmekle yetinmiyor, Hz. Adem (as) yüzünden Cenâb-ı Hakk’ın kendisine kızmasını ve cezalandırmasını nefsinin yediremediği için haddini aşarak Allâh Teâlâ’dan insanlara karşı düşmanlık edebilmek için kendisine imkan tanınmasını isteyebilecek kadar da ileri gidiyor⁹¹². Onun bu tavrının müellif tarafından zorbalık olarak tavsîf edilmesinin sebebi, Hz. Âdem’in şeytana karşı olumsuz hiçbir davranışı olmamasına karşın kendisinin bu sebepsiz düşmanlığa hedef olmasında aranabilir.

2.1.4.3.4.10. Kendini Beğenmiş

“**Hîştên bînet** köned hemçûn İblîs / Tâ şevî merdûd u mağbûz u hasîs”(68/3)

“İblis gibi gururlu ve kibirli eder. Nihayet reddedilmiş, aldanmış ve kötü olursun.”(85/1728)

Sultân Veled, şeytanın kendince yaratıldığı maddeyi üstün sayılmasına yeterli bir sebep görüşünü tamamen kendini beğenmişlik/kibirlilik olarak değerlendirir. Halbuki Kur’an’ın deyişiyle üstünlük ancak takvada yani Hakk’a karşı gelmekten sakınmaktır⁹¹³. Mevlânâ da Mesnevî’de şeytanı kibirlilikle vafeder⁹¹⁴.

2.1.4.3.4.11. Zulmet

“Z’ânki ô nûr âmed ü **şeytân zalâm** / Çûnki nûr âmed reved zulmet temâm”(130/18)

“Çünkü o nurdur, şeytan **zulmettir**. Nur gelince zulmet tamamen gider.”(162/3623)

Müellif velî kulları “nûr” olarak zikrederken şeytanı bunun tam zıddı olarak “zulmet”le niteler. Şeytanın o has kullar karşısındaki acziyetini, aydınlık gelince yok olmaya mecbur olan karanlığa teşbîh eder. Sultân Veled’in bu benzetmesi Kur’an ve sünnet temellidir. Nitekim Kur’an da şeytanın iğvasından ihlaslı kulların etkilenmeyeceği

⁹¹¹ “Ey iyi yaratılışlı adam, kerpiç komaya kalkışma, fakat çirkin şeytandan da emin olarak uyuma.”(VI/3876)

⁹¹² Bkz: A’râf, 13-17.

⁹¹³ Hucurât, 13.

⁹¹⁴ “O şeytan şarap içmekten uzaktı; o, kibirlenme ve inkarla sarhoştur.” (IV/3613)

vurgulandığı gibi⁹¹⁵, hadîsi-i şerîf te de İblis'in Hz. Ömer'i (ra) görünce yolunu değiştirmesinden bahsedilmiştir⁹¹⁶.

*“Eğer sen onun esiri isen, onun arzusu nerede ise oraya koşmaya mecbur olursun. O fenâ nefsin elinde alet, Rahman yanında şeytan gibi kovulmuş olursun.”*⁹¹⁷

2.1.4.3.4.12. Hor/Kovulmuş

*“Âletî bâşî be desti nefsi bed / Pîşî Rahmân hemçû şeytânı **hôr u redd**”*(225/10)

*“O fenâ nefsin elinde alet, Rahman yanında şeytan gibi **kovulmuş** olursun.”*(264/6227)

Sultân Veled bu beyitte şeytanı hor ve kovulmuş olarak niteler ki bu ifadesi Kur'ân-ı Kerîm' deki “Allâh buyurdu: “Haydi yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık!”⁹¹⁸âyetine bir atıf gibidir. Müellif, şeytanın nefsine yenilip kendini beğenişinin Hak dergâhından kovulmasına sebep oluşundan hareketle, insanın da nefsine mağlup olması durumunda şeytan misali hor ve hakir olmasının kaçınılmazlığına işaret etmiştir. Mevlânâ da Mesnevî'de şeytanı “hor” diye tavsîf etmiştir⁹¹⁹.

*“Sen de onun gibi manen şeytan demeksin. Çünkü onun peşinde koşup geziyorsun. O, sahte süsleriyle zenginlerin, fakirlerin yollarını kesmektedir. Mademki sen mağlupsun o galiptir. Sen onun hükümündesin; o öz sen kabuksun.”*⁹²⁰

2.1.4.3.4.13. İnsan

“Şeytanet dârî tû der ma'nâ çû ô / Z'ân peyi şeytân devânî sû be sû”(225/11)

*“Sen de onun gibi **manen şeytan demeksin**. Çünkü onun peşinde koşup geziyorsun”*(264/6228)

Müellif, muhatabına şeytana uyduğu takdirde ondan farkı kalmayacağını “manen onun gibisin” sözleriyle dile getirir. Sultân Veled bu beyitlerinde, şeytanın izindeki bir insanı bizâtîhi “şeytan” olmakla nitelemiş oluyor ki onun bu anlatımı Kur'an'ın “İnsanların

⁹¹⁵ Hicr, 39-40.

⁹¹⁶ 904 no'lu dipnot.

⁹¹⁷ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 264, (beyt: 6226-6227) “V'er be aks er tû esîri ô şevî Behri kâmeş dâimâ ân sû devî, Âletî bâşî be desti nefsi bed Pîşî Rahmân hemçû şeytânı hôr u redd” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 225/9-10..

⁹¹⁸ A'râf, 18

⁹¹⁹ “Arap, iblis gibi bütün vücudunu hor hakir bir hale getirmişti. Bu bütünün parçası, ancak aşağılık ve bayağı bir şeydir.”(V/489).

⁹²⁰ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 264, (beyt: 6228-6230) “Şeytanet dârî tû der ma'nâ çû ô Z'ân peyi şeytân devânî sû be sû, Mî nümâyed ô zi nakşet hîş râ Mî zened rehi mün'am u dervîş râ, Çûn tû mağlûbî vû ber tû gâlib öst Hükmi ô dârî büved mağz ô tû pöst” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebâbnâme*, s. 225/11-13

gönüllerine vesvese sokan, gerek cinlerden ve de gerek insanlardan olan”⁹²¹ şeytan tanımıyla örtüşmektedir.

2.1.4.3.4.14. Gâlip

“Çûn tû mağlûbî vü ber tû **gâlib** ôst / Hükmi ô dârî büved **mağz** ô tû pôst”(225/13)

“*Mademki sen mağlupsun o **galiptir**. Sen onun hükmündesin; o **öz** sen kabuksun.*”(264/6230)

İnsanlığın şeytana karşı Hz. Adem’le başlayan mücâdelesini kıyamete dek⁹²² sürecektir. Bu mânevî çarpışmada Peygamberin izinden giden birey şeytana mağlup olmayacak ve Hakk’ın rızasına ulaşabilecektir⁹²³. Fakat insan bunun aksi bir tutum içine girer de Hak yolunu bırakarak şeytanın iğvasına kapılırsa ona yenilmiş olur ki bu takdirde, Sultân Veled’in tabiriyle, galip gelen İblis’in ta kendisi olacaktır. Tabii ki onun bu galibiyeti neticesinde kendisiyle beraber ona uyanlar da Allâh’ın gazabına uğrayacaklardır⁹²⁴.

2.1.4.3.4.15. Öz

Üstteki beyit

Sultân Veled, şeytan’ın tesiri altındaki bireyin düştüğü acınacak halini “kabuk” olarak vasıflandırırken, onu etkisine alabilen İblis’i “öz” diye niteler. Çünkü artık hakimiyet şeytandadır ve onun bu konuma gelmesinde tamamen ona teslim olan kulun aciziyeti yatmaktadır. Zira şeytanın olumsuz etkisi, Rabbine tevekkül eden îmân ehline sürekli galebe çalamaz⁹²⁵. Eğer kul onun sultasına girmişse artık pek de bir değeri kalmamış ve müellifin gözünde adeta cevizin özüne nispetle kabuk hükmünde sayılmıştır. Burada cevizin kabuğunun sobaya atılıp yakılmaktan başka pek bir işlevinin kalmamasıyla, iradesini şeytan’a kaptıran kişinin cehenneme atılıp ateşle cezalandırılması arasında da bir bağlantı kurulabilir.

2.1.4.3.5. Âlemle İlgili Metaforlar

“Gözle görülen âlem gerçekte yoktur, yokluktur. Bakışlarla görülmeyen ve yok olan kudret ve mana âlemi ise vardır, mevcuttur. Nitekim demişlerdir:

İlmî ki tû râ girih Goşâyed betaleb

⁹²¹ Nâs, 5-6.

⁹²² Sâd, 79-81. “İblis: ‘Rabbim! O halde yeniden dirilme gününe kadar bana süre ver’ dedi. Allah, ‘Haydi sen bilinen güne kadar mühlet verilerdensin’ dedi.”

⁹²³ Bakara, 38. “Dedik ki: ‘Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tabi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir de”

⁹²⁴ Sâd, 84-85. “Doğrusu –ki ben hep doğruyu söylerim- mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım! buyurdu”

⁹²⁵ Nahl, 99-100. “Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur. Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah’a ortak koşanlardır.”

Zân pîş ki ez tû cân⁹²⁶ berâyed betaleb

Ân⁹²⁷ nîst ki hast mînümâyed begozar

Ân hast ki nîst mînümâyed betaleb.

Meâli: Canın tenden ayrılmadan evvel ukde halledecek ilme talip ol! Bu var görünen yoğu bırak da yok görünen vara talip ol!

Hakîkatte mevcut o yokluktur. Alaka ve aşkı ona göstermelidir ki, bâkîdir. Ta ki, insan da onunla bâkî kala.”⁹²⁸

2.1.4.3.5.1. Görünen Yok

“În âlem ki der nazar hest ü **mevcûd mî nümâyed der hakîkat nîst u ma’dûm est**”(275/23)

“Gözle **görülen âlem gerçekte yoktur, yokluktur.**”(313)

Sultân Veled görünen âlemi “yok” hükmünde kabul ediyor. Zira ezelde yaratılanların hiçbiri yok iken sadece Yüce Allâh vardı. Cenâb-ı Hak murad etti ve mahlukatı yarattı. Dilediği kadar var ettikten sonra yine dilediği vakitte bu varlık âlemini sona erdirip yok edecek yine O’dur. Müellife göre; önu sonu yokluk olan bu âlem de yok hükmünde kabul edilmelidir ve insan ezeli ve ebedi olan Rabbine yönelmelidir.

2.1.4.3.5.2. Görünmeyen Var

“âlemi kudret ü ma’nâ ki der nazar nîst u **ma’dûm mî nümâyed hest u mevcûd ân est.**”(275/24)

“Bakışlarla **görülmeyen ve yok olan kudret ve mana âlemi ise vardır, mevcuttur.**”(313)

Rabbimiz mahlukatı yaratmadan evvel kendisi “ez-Zâhir” idi. Mahlukatı yaratınca “el-Bâtın” ismi tecellî ederek yaratılanları görünür kılıp kendisi gizlendi. Yukarıdaki maddede izahına çalışıldığı şekilde önu sonu yokluk olan mümkünâtın aksine, asıl var olan “el-Kadîm, el-Evvel” ve “el-Bâkî, el-Âhir” sıfatlarıyla muttasıf ezelden ebede her daim var olan Hak Teâlâ’dır.

⁹²⁶ “ez tû cân” yerine “cân zi ten”, Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 275/25.

⁹²⁷ “Ân” yerine “În”, Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 275/26.

⁹²⁸ Sultan Veled, *Rebabnâme*, s. 313. “În âlem ki der nazar hest ü mevcûd mî nümâyed der hakîkat nîst u ma’dûm est ve âlemi kudret ü ma’nâ ki der nazar nîst u ma’dûm mî nümâyed hest u mevcûd ân est. Çünânki kâil gûyed: ‘İlmî ki ez ô girih gûşâyed bitaleb Z’ân pîş ki cân zi ten ber âyed bitaleb, İn nîst ki hest mî nümâyed bigüzâr V’ân hest ki nîst mî nümâyed bitaleb’. Pes çün hestî-i hakîkî ân nîst est ta’alluk u aşkbâzî bâ ân bâyed kerdn ki bâkîst tâ âdemî bâkî mâned.” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 275/ 23-28.

2.1.4.3.6. Çeşitli Varlıklarla İlgili Metaforlar

‘Ya Rabbi! Bana o devleti göster ki, yerde gökte bulunan şeylerden, hayalden, şüpheden her şeyden kurtulayım, Cemâlini vasıtasız seyredeyim. Malik olduğum bu ilim doğru değildir. Sevap ise de hata ise de çabuk göster ki canım hayalin arından (gereksiz sıkıntıdan) kurtulsun da hakikate vâsıl olayım. O hayaller gözümün önünde gece gibi karadır. Rabbimin lütfuyla onu aydınlatacak hakikat nurudur. Bu zulmetler o mumun nuruyla yok olsun! Ta ki ayrılıktan kurtularak bir olsunlar.”⁹²⁹

2.1.4.3.6.1. Hayal

“Tâ rehem men ez **hayâl** u ez **gümân** / Tâ bibînem rûyi tû bî in u ân”(67/11)

“*Hayalden, şüpheden her şeyden kurtulayım, Cemâlini vasıtasız seyredeyim*”(85/1701)

Müellif bu satırlarında Cenâb-ı Hak dışındaki tüm varlıkları bir “hayal” olarak değerlendirmektedir. Hayal sözlükte; aslında olmayan, insanın kafasında tasarlayıp canlandığı şey⁹³⁰ anlamındadır. İbnü’l-Arabî bu kelimeyi tasavvuf açısından ele alarak Allâh’ın dışındaki her şeyin varlığının hayal olduğunu söyler ve tüm yaratılanları yok olucu bir “gölge” diye niteler. Zira hepsi değişken; tek bir hal üzere kalmayan, bir suretten başka bir surete geçen şeylerdir ki bu da hayale karşılık gelir⁹³¹. İbnü’l-Arabî’nin yapmış olduğu bu târifin Sultân Veled’in bu satırlarıyla örtüştüğü düşünülebilir.

2.1.4.3.6.2. Şüphe

Üstteki beyit

Sultân Veled’in, yukarıya aldığımız bölümde Hak Teâlâ dışındaki varlıklardan söz ederken onları “gümân” olarak nitelediğini de görmekteyiz. Gümân lügatte zan, sanma, sezme⁹³² anlamlarına gelmektedir. Üstteki hayal metaforunda değinildiği üzere Allâh Teâlâ dışındaki her şey bir başkalaşım, dönüşüm halindedir ve hiçbirinin varlığı bir kesinlik arzetmez. Kesin olmayan şeyler de ancak “zan” olarak değerlendirebilir. Bu zaviyeden bakınca şüphe metaforu hayalin bir uzantısı olarak ele alınabilir.

2.1.4.3.6.3. Gece/Zulmet

“Pîşi çeşmi men hayâlât est **şeb** / V’ân hakikat hemçû şem’ ez lutfi Rab”(67/14)

⁹²⁹ Sultan Veled, *Rebâbnâme*, s. 85 (Beyt: 1700-1708) “K’ey Hudâ binümâ be men z’ân sân ki hest Çîzhâ râ cümle ez bâlâ vü pest, Tâ rehem men ez hayâl u ez gümân Tâ bibînem rûyi tû bî in u ân, Z’ânki in dâniş ki dârem nîst râst Zûd binümâ ger savâb u ger hatâst, Tâ rehed cânı men ez nengi hayâl Der hakikat çûn resem yâbem visâl, Pîşi çeşmi men hayâlât est şeb V’ân hakikat hemçû şem’ ez lutfi Rabb, Nîst kered in zalâmı şeb zîşem’ Tâ rehend ez tefrika kerdend cem” Değirmençay, *Sultan Veled ve Rebabnâme*, s. 67/10-15.

⁹³⁰ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 398.

⁹³¹ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 204.

⁹³² Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Büyük Sözlük*, s. 343.

“O hayaller gözümün önünde **gece** gibi karadır. Rabbimin lütfuyla onu aydınlatacak hakikat nurudur”(85/1707)

Müellif üstteki beyitlerinde tüm yaratılmışları gece ve zulmet/karanlık⁹³³ kelimeleriyle niteler. Buna karşılık Hakk’ın varlığı ise nurdur. Kendisinin hakikat nurunu görüp ona ulaşabilmesi ise ancak gece ve karanlık hükmünde olan aradaki bu engelin kalkmasına bağlıdır. Sabah olup da güneşin etrafı aydınlatması gibi Hakk’ın dışındaki her şeyin aradan kalkmasıyla ancak sevgilinin güzelliği ortaya çıkabilecek ve âşıkı huzura kavuşturacaktır. İbnü’l-Arabî geceyi beden, gündüzü ise rûh anlamında kullanmıştır⁹³⁴. Bu târiften yola çıkarak; fânî yönümüzü temsil eden bedenin fenâyâ ererek aradan çıkmasıyla rûhun bekâyâ erip aslına kavuşması şeklinde de yorumlanabilir.

⁹³³ İbnü’l-Arabî, karanlığı “doğa” anlamında ve “nûr” ile ifade edilen rûhun karşıtı olarak tarif eder. bkz. el-Hakîm, Suad, *age.*, s. 317.

⁹³⁴ el-Hakîm, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 161.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REBÂBNÂME’NİN KAPSAMLI METAFOR FİHRİSTİ

3.1. Rebâbnâme’nin Kapsamlı Metafor Fihristi

Abartı.....172/3914-3915 “Hiçbir denizde eşi görülmezdi. Eni boyuna uygun, adeta bir şehirdi. Kenarına yüz deve oturabilirdi. Sürülerle atı barındırabilir, dağı yüklesen saman çöpü kadar gelmezdi.”

Abdal.....210/4893 “Abdal-ı Huda ona muhtaçtırlar. Böyle bir kimsenin yüzünü görenlerin ilmi, hikmeti artar.”

Abı hayat/hayat suyu.....86/1743 “Ölümsüzlük suyunu aşktan iste, bul! Hakk’ı daima o yiğitlerden ara!”; 109, 115/2440, 155/3444-3445, 156/3446, 216/5026, 280/6548, 323/7652.

Abı zülal.....152/3337 “Öyle çorak yerden kurtulup bu ab-ı zülale kavuştuk. Çok şükür ki, bu nimet benimdir.

Abitler (zümresi).....208/4812 “Şüphesiz bu fırka (abitler zümresi) da nasipsiz kalmaz, Hak Teâlâ ecirlerini zayi etmez, taatlerine göre sevap verir.”

Acı.....57/1094 “Damağına acıyı tatlı gösterdi, sandalı gözüne ud gösterdi.”; 106/2188, 144/3124

Acı hizmet tatlı netice.....72/1432-1433 “Bu acı hizmetten tatlı bir netice doğacağını bilirler. Nasıl ki oruç gibi, perhiz (riyazat) gibi tercih edilen açlıklardan iyi sonuçlar alınır, din gıdalanır, kuvvet bulur.”

Acılık.....73/1460 “Acılık kendindedir. Kendini temizle de melekler gibi feleklerde yer tut!”

Acı öğüt..... 262/6167 “Babasının, kendine fenâ görünen öğütlerinin kıymetini takdir etmeye başlar (bade harabil Basra)”; 262/6174 “Evliyânın acı öğütleri, neticede Hüsrev’le Şirin’in kavuşmalarından daha tatlı gelir.”

Acı ölüm.....100/2048 “Burada tatlı hayat geçirenlere ölüm acı gelir. Talipler dünya zahmetine bile bile katlanırlar.”

Acı/çorak su.....248/5815 “Tatlı su içmedikleri için, acı ve çorak suyun kendilerine berrak su göründüğünü anlarıydı.”

Acı-tatlı bir.....191/4385 “Yanlarında hiç farkı kalmaz, acısı, tatlısı eşit görünür.”

Aç bîlaç.....176/4006 “Sonra bu iki yolcu aç ve bîlaç olarak şehri terke karar vererek yola çıktılar.”

Açık kapı.....193/4455 “O hatalar hepsine doğru görünmüş, bu açık kapı (Hak yolu kapısı) hepsine kapanmıştır.”

Açıklanamaz.....17/303 “Siz bu sükutun sırrını anlayın ki, bu kadardan fazlası bizim şerhimize sığmaz.”, 38/738, 210/4884, 251/5887, 309/7264

Açlığı defetmek.....200/4611 “Ekmekler birden çok olsa da açlığı defetmek noktasında beraberdirler.”

Açlık/az yemek.....37 “Onların vücutlarını açlıkla diriltir.”, 37/688-690, 264/6208, 264/6212

Açlık:mutluluk ve rahat kaynağı...264/6208-6209 “O açlık ki, ibâdetlerin anasıdır, mutluluk ve rahat kaynağıdır. Temiz can onunla huzur bulur, vücudun sıhhati onunla idame olunur.”

Açın ekmek arayışı.....117/2492 “Gece gündüz onu candan telep et. Nasıl ki aç olan kimse ekmek kaydındadır.”

Aciz olmak.....83/1666 “Aciz zamanında ona babası hamallık ederdi, büyüüp de kuvvet kudret elde edince hamalı kendi oldu.”

Açıklamasıyla fakr ve takvayı diriltten...316/7473 “Fakr ve takva onun açıklamasıyla dirildi.”

Açıklamaya sığmaz..... 137/2963 “Ondan sonra ne olduğu söylenemez ki, açıklamaya sığmaz.”; 215/5004, 248/5812, 276/6485, 285/6664, 305/7189, 318/7538

Açlık gıdası.....100/2044 “gıdasını açlıktan alan, sanatı gördüğü gibi sanatkarı da görür.”; 2047

Âd.....63/1259 “kimi inkâra saparak Yahudi, kimi aydınlatmakla yükümlü Hûd, kimi de Ad kavmi gibi inatçı idi.”

Adalet Sultânı(merd-i Huda)..... 312/7352 “Fakat, ey adalet Sultânı, sen, zulmü adaletten daha iyi bir hale getirmeye kadirsin.”

Adam olmak.....95/1947 “Garazın kaynağı kendini beğenmişliktir.

Ancak ondan temizlendiğin zaman adam olursun!”

Adam(/lık).....102 “Açıkça görüyorum ki adamlık sohbetten vücuda geliyor.” ; 146/3172, 249/5836

Adem (yokluk).....108-109 “Yokluk (adem) iki türlüdür: Biri o ademdir ki, onda hiçbir fayda yoktur, mutlak durgunluktur. Diğer bir adem (yokluk) vardır ki yok gibidir.”; 199/4577, 249/5848-250/5869

Adem evvel, âlem sonra..... 289 “Şu halde âdem evvel, âlem sonra mevcut olmuş olur.”

Adem: vefakar..... 250/5866 “Çünkü o yokluk (adem) vefakardır, bu (varlık) cefakardır.”

Adem:köhne görünüşlü yeni.....250/5867 “Adem (yokluk) köhne görünür, fakat yenidir.”

Adem:karanlık görünen aydınlık..... 250/5867 “Karanlık görünürse de asıl aydınlık odur.

Varlık ademden vücuda gelmedi mi?”

Adem:yakışıklı.....250/5868 “Gerçi köhnedir, fakat yeni gibi yakışıklıdır.”

Adet/sayı vahdet nurunda mahvolur.. 233/5426 “Böyle doğumlara sayı nerede sığacak? Çünkü adet, nur-ı vahdet içinde mahvolur.”; 238/5580, 5581

Adet/sayı ten nakşının özelliği..... ..252/5909 “Adet, ten nakşının vasfıdır (ten sayıca çoktur), canın vasfı ehaddir.”

Adı, sanı kalmamak.....70/1406 “Bu akıl, bu rûh oraya vâsıl oldukları zaman yok olurlar. Nam ve nişanları kalmaz.”

Adı(nı) kötüye çık(ar)mak..... 193/4433 “Herkes anladı ki, o kördür, değersizdir. Bu şekilde herkesin yanında adı kötüye çıkar.”; 262/6163

Adım başı menzil(e ermek).....160/3573 “O yolda adım başında ona menzil vardır.”

Adi.....75/1511 “Her adi adamın sözü, cana tesir eden emir olur mu?”; 146/3171

Adres sormak.....115/2446 “Bilmediğin kimselerin evlerini bilenlerden sormaz mısın?”

Ağaç/dal.....9/117 “Mutluluk kısmı, cennet ağaçlarından kopmuş bir dal, keder kısmı da cehennem ateşinden ve dumanından bir parçadır.”; 10/145, 15/235, 16/250-255, 20/365-370, 23, 23/400, 24, 24/425-430, 32, 48/905, 52/1015, 57/1090, 80/1600, 123/2635, 132/2850, 151, 151/3315, 155/3410, 158/3510, 169/3805, 174/3980, 177/4040, 179/4095, 180/4135-4140, 182, 193/4425, 199, 199/4580, 202/4635-4645, 214, 215/4985, 222, 222/5180, 229/5330, 244/5710, 247, 247/5790, 250/5860, 262, 273/6435, 276/6495, 283/6630, 287/6745, 289, 289/6785-6790, 297/6990, 298/7025, 305/7185, 307/7225, 328/7785.

Ağaç meyveden doğdu..... 289 “Nitekim, meyve zâhiren ağaçtan doğmuştur, fakat hakîkatte ağaç meyveden doğmuştur.”; 289/6792

Ağaçsız meyve almak..... 307/7229 “Ondan ağaçsız olarak yüzlerce meyve alır, gayretsiz önderliğe erersin!”

Ağaçtan kopan dal ölüdür..... 325/7718 “Bir uzuv bedenden ayrıldı mı, artık onu yok bil! Ağaçtan koparılan yeşil dal da böyledir.”

Ağı(nı) alet üstüne kurmak.... ,..... 196/4527 “Akı başında olan ağını sebep üstüne kurar (onu elde etmeye çalışır), akılsız olan da alet üzerine gerer.”

Ağı(nı) sebep üstüne kurmak.. ,..... 196/4527 üstteki beyit.

Ağırlık.....83 “Seçildikten sonra, sıkıntı, bela, mihnet gibi ağırlıklar hep kendi omuzlarına yüklendi.”

Ağız:tatma gözü..... 319/7561 “Tatmagun gözi ağızdur gevdede, Datluyı acıdan ol gey fark ede.”

- Ağız açmak**..... 114/2425 “Yâr, aynadır. Huzurunda nefes alma (ağız açma)!”
- Ağıza sığmamak (söz)**..... 116/2483 “Benden, ağıza sığmayacak sözleri dinle!”
- Ağızsız (dudaksız) bade(içmek)**.....99/2016 “Ağızsız badeler içerdim.”; 173/3936, 182/4163, 203/4667, 272/6407, 285/6671
- Ağızsız yemek**.....113/2367 “Orada ağızsız, damaksız nimetler yer.”; 149/3255, 151/3332
- Ağyar**.....,..... 141/3075 “Rabbanî yaratılmış (hulûk) aşk-ı Huda’dır ki, seni Hakk’ın gayrından uzaklaştırır.”; 184/4215, 203/4680-4684
- Ağyarı görmek**..... 206/4764 “Hiçbir şey yoktur ki ondan engellensin. Kâinatta Allâh’tan gayrıyı görmek, ahmaklıktandır.”
- Ağzı saf/berrak suyun kaynağı olan**...315/7441 “saf ve berrak suların kaynağı ağzınızdadır.”
- Ağzı tutmak**.....75/1505 “Ağzını tut! Herkes şahitliğe ve şükre lâyık değildir.”
- Ahlâk**.....,..... 141/3069 “İnsanda asıl olan (aranılan şey) ahlâktır.”
- Ahmak**.....32/598-601, 57/1093 “Orada haberdar iken burada ahmak oldu.”; 98/1986, 115/2444, 156/3452, 182/4165, 230/5351, 251, 294/6948, 308/7255
- Ahmaklık**.....73/1459 “ahmaklık edip de o kapıyı yüzüne kapama!”; 74/1471, 91, 200/4596, 206/4764, 259/6123, 299/7046
- Ahir gelen evvel (sas)**....., ...268/6349 “Her ne kadar ahir geldinse de evvel sensin.”
- Ahiret** 164/3659 “Bu dünya samandır, ahiret ise şekerdir.”
- Ahiret aleti**.....75/1482 “Tez ol! Hırsı ahirete alet et (Ahiret işlerinde hırslı ol)”
- Ahiretin tarlası**....., ...214 “Ed-dünya mezraatü’l-âhireti”
- Ahiret hazinesi**.....74/1465 “Ahiret hazinesinin sonunda tükeniş yoktur.”

Ahret semti.....,..... 130/2794 “Kimi dünya tarafına doğru uçar, kimi ahiret semtine”

Aileden.....77/1518 “Çünkü o, o dergâhın güvenilir ve aileden olan bir kişisidir.”

Akarsu.....,..... 112/2348 “Ondaki bu hoşluk akarsu gibidir.”

Akıl gözü.....33/618 “Cihana akıl gözüyle baksınlar da akıldan, nakilden geçerek o huzura yönelsinler.”

Akıl.....46 “(Allâh Teâlâ’nın ilk yarattığı, akıldır.)”; 47/894, 68, 68/1355-1359, 69/1392,1394, 75/1481, 91, 108/2262, 123/2631, 157/3491, 167/3734, 200/4601, 200/4608, 314/7432

Akıl aşkın zıddı.....,..... 257/6052 “İyi bil ki, akıl aşkın zıddıdır”

Akıldan fikirden kurtulmak.....,.... 277/6501 “Fânî olur, akıldan fikirden kurtulursun, o tarafı başsız, kulaksız dinlersin.”

Akıl gökten.....,..... 246/5754 “Aklınla îmânın, gök nurundan,”

Akıl: gönlün kulağı.....,..... 315/7449 “Gönlün kulağı akıldır,”

Akl-ı küll.....,.....136/2947 “Eğer sen de o parçadan isen tam akla (aklı külle) erişirsin., 315/7436

Akl-ı kül senin güneşinin yanında süha gibi sönük kalır....., 315/7436 “Can, her an ona der ki: Akl-ı kül senin güneşinin yanında Süha gibi sönük kalır.”

Akıl manadır.....,..... 287/6712 “Akıl, manadır. Çünkü göze görünmez, ondan türlü suretler görürsün.”

Akıl mamurluk, aşk haraplık arar.... 257/6049 “Akıl, tam bir medeniyete kavuşmak ister, bilakis aşkın aradığı, harap olmaktır.”

Akmak....., ...142/3087 “Ondan başkasını hatırına getirme, vuslat deryasına doğru ırmak gibi ak!”

Akılla tartmak....., ...130/2796 “Aklınla herkesi böyle tart!”

Akılla gözün birleşmesi.....167/3723 “Fakat aklıyla gözü birleşmedikçe gördüğü şeylerden bir şey anlamaz.”

Akıllı.....34/642 “Akıllılar, dünya vasıtasıyla her an o güzel yüze ererler.”; 122/2603, 123/2629, 125/2677, 157/3497, 167/3736, 179/4085-4093, 196/4527, 203/4679, 204/4710, 221/5153, 234/5478, 263/6199, 313/7394, 319/7567, 334/7966

Akıllı:Hakk’ı isteyen.....,..... 319/7567 “Kanı ol uslu, kim bu sözden tola. Her kim ister Tenriyi, ol usludur,”

Akıllıların gölgesi.....,..... 179/4105 “Sen de git, akıllıların gölgesine dahil ol ki gizli düşmandan kurtulasın”

Akıllıların sohbeti.....,..... 178/4080 “,akıllıların sohbetini tercih et ki Hakk’ın yanında hepsinden makbul olasın”; 334/7954, 7959

Akıllı:mal verip Mesnevîyi alan...., ...316/7488 “Uslu kişinin malı sözler olur, Malını verür, bu sözleri alır.”

Akıllıya makbul olan aşığa merdut...., 257/6051 “Akıllıya göre makbul olan her şey, âşığa göre reddolunacaklardandır.”

Akıllıyı hareketinden anlamak..,..... 167/3744 “Değil mi ki, akıllının aklını hareketleri ve durgunluğundan anlıyorsun?”

Akıl nurlandırır.....,..... 167/3734 “Bunları ve uzuvlarını nurlandıran akıldır.”

Akılsız (yoksun)..... , ...179/4090 “Gerek büyük, gerek küçük, dünya ehli (dünyaya tapanlar) akıldan yoksundurlar.”; 196/4527, 320/7574

Akis....., ...132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir.”; 182, 297/6981

Akla sığ(ma)mak....., ...173/3920 “Hızır’a dedi ki: “Bu yaptığın iş ne akla sığar ne de şeriate”

Aklı(nı) azletmek/bırakmak....,..... 236/5523 “Onda nefsin hakimiyeti kalmamıştır, çünkü o, nefsinin de aklını da azletmiştir.”; 318/7540

Aklın aleti..... 167/3725 “Ne vakit ki göz, aklın aleti (vasıtası) olur, yükseği, alçağı o vakit anlar.”; 3733

Aklın artması.....167/3752 “Tâ ki onların aklından senin de aklın artsın, onlardan duyduğun şeylerle değerlendirmelerin sağlam olsun”, 334/7954

Aklın gölgesine girmek.....179/4099 “Aklın gölgesine gir ki onun gölgesi cihanda Kaf Dağı gibidir.”

Aklın görünmesi.....167/3736 “Akıllı, kendisinde aklın görüldüğü, gafıl de cehaletin görüldüğü kimsedir.”

Aklın görüşü..... 157/3489 “Fakat bu görüş aklındır, gözün değil.”

Aklın övündüğünü aşk ar sayar..... 257/6046 “Akıl, övünmeye neden olan şeylerle iftihar eder, aşk bunları ar sayar”

Aklın parçası..... 200/4602 “Eseri, aklın kendisi bil! Çünkü aklın parçasıdır.”

Aklın sınır(lar)ı..... 247/5774 “Benim işlerim aklın sınırları dışındadır.”

Aklını artırmak..... 178/4083 “Aklını artır ki mertebece artasın,”

Aklını başına almak.....77/1541 “Ondan sonra aklını başına al!”

Aklı er(me)mek..... 116/2477 “Aklı ermez çocuklar gibi ne vakte kadar kuyuya düşeceksin.”; 157/3486

Aklı esir (olmak)..... 157/3488 “Çünkü rehberlik edecek aklı esirdi”

Aklın yolunu kesmek.....89/1791 “Bu ham taam, onun aklının yolunu keser,”

Allâh..... 153/3379 “Dünyayı (kâinâtı) söz bil! Manası Allâh’tır.”

Allâh müminlerden satın aldı..... 305/7171 “Cenâb-ı Hak buyurdu ki: Ben, sizin, bence hiç değeri olmayan nefislerinizle, mallarınızı satın aldım.”

Allâh arslanı..... 202/4655 “Tâ ki ondan emdiğin sütle Allâh’ın arslanı olursun”

Allâh aşkına..... 172/3894 “Allâh aşkına! Bana ayrılıktan bahsetme!”,
174/3982, 176/4015

Allâh’ın ilminden doğmak....., 125/2678 “Mizan, bu pazarlarda görülen teraziler
değildir, Allâh’ın ilminden doğmuş bir şeydir.”

Allâh’ın olduğu yer.....130/2791 “Allâh’ın olduğu yere adet nasıl yol
bulabilir?”

Allâh’ın rûhu (er)....., 315/7446 “Sen, vasf bakımından Allâh’ın rûhu,
güzellik yönünden zatının nurusun.”

Allâh korkusu yok....., 191/4392 “Delik sahibini (eski püskü giyenleri) hakir
görenlerde Allâh korkusu yoktur.”

Allâh nuru....., 100/2053 “yüzünü hangi tarafa çevirirse çevirsin,
gördüklerini Nur-ı İlahi ile kesin olarak görür.”; 2055

Allâh’tan gayrisi Allâh’ı göremez...., 144/3141 “Allâh’ınvechini (zat-ı pakını) Allâh’tan
başkası göremez.”

Allâh yolu.....72/1442 “Öyleyse, Allâh yolunun yolcuları gibi
sıkıntılara katlan!”

Alçak/lık.....14/218 “Yürü! Bu alçak dünyadan kurtul ki iblise ve
şeytana mağlup olmayasın”, 54/1052, 126/2691, 136/2933, 137/2960, 146/3169, 3170,
146/3176, 194/4463, 203/4691, 277/6525, 333/7932

Alçak âlem....., 227/5300 “Onları alçak âlemde, yüce âleme 5300
doğru uçurur.”

Alçaklığın kaynağı alçaklık....., 136/2933 “Bu alçaklık o alçaklığın kaynağıdır”

Alçakgönüllü(lük)..... 123/2642 “Yücelik, tevazûdan doğan yüceliktir.”;
247/5789

Alçakta kalmak.....75/1483 “Hırsı ahirete alet et (Ahiret işlerinde hırslı ol)
ki alçakta kalmayarak yükselere çıkasın”

Alçakta yer edinmek..... 196/4516 “Ne kadar yüksekte bulunsan alçaklarda yer edinarsın!”

Alçak yüksek kavgası..... 250/5875 “Tâ ki bu alçak yüksek kavgasından kurtulasın”, 333/7932

Alçak zemin.....54/1050 “Bu alçak zeminden feleklere doğru yükselir”

Aldanmak için ticaret..... 305/7184 “Cenâb-ı Hak bu alışverişi sırf sana aldanmak için yapıyor ki sana ihsan ve ikramda bulunsun”

Aldanmış.....66/1331 “Hepsi uykudadır, hepsi de aldanmışlardır.”

Aldırışsız..... 191 ““Enbiya ve Evliyânın gösterdikleri mucizeler, kerametler, hep aldırışsızlar içindir.”

Âlem.....32 “Âlemi temaşa onun hakkında nimettir, rehberdir”, 32/591-597, 34, 34/ 640, 69/1399, 87, 109/2270, 182, 186/4265, 194/4467, 244/5696

Âlem Adem'den doğdu....., .289 “hakîkatte âlem, âdemden doğmuştur.”

Âlem (bu) o âlemin mecâzı....., 187/4279 “Bu âlemin görüntüsü o âlemin mecâzıdır.”

Âlemden kasıt insan-ı kâmil...., 290/6796 “Fakat âlemden kastedilen insan-ı kâmil olduğuna göre âdem, âlemden evvel vücut bulmuştur.”

Âlemin biriciği olanlar....., 113/2395 “Tâ ki o vahid, o izzette âlemin biriciği olan kişilerin halleri anlaşılsın”

Âlem-i ekber/esgar....., ...289 “Hakimler derler ki: “Yer, gök (kâinât) âlem-i ekberdir (büyük âlemdir), insan âlem-i asgardır (küçük âlemdir).”, 289/6782-6789

Âlemin efendisi....., ...223/5216 “Kutub ki, bütün âlem halkının efendisi, herkes de onun kölesidir,”

Âlemin gıdası....., 288/6777 “Âlemin gıdası odur, âlem onun kabuğudur”

Âlemin kutbu (sas)....., .. 268/6326 “Ey kutb-ı âlem! O sahibiyet ve dokunulmazlık (harim) yalnızca sizindir.”

Âlem onun kabuğu....., ..288/6777 “Âlemin gıdası odur, âlem onun kabuğudur”

Âlemin övüncü.....50/969 “Tâ ki Muhammet Mustafa (s.a.v.) gibi fahri âlem olsun”

Âlemin yardımcısı....., ..254/5961 “Huri, insan, cin ona kul olsunlar, onun nurundan hayat alsınlar”

Âlemlere rahmet....., ... 188/4311 “Cenâb-ı Peygamber “rahmeten lilâlemin” oldu”., 270, 334/7965

Âlemlerin Sultânı....., ..271/6369 “Biz enbiya zümresi hep onun için çalışıyoruz ki âlemler o Sultânı bilsin.”

Alet.....19, 82/1647-1650 “Hâl olsun, kâl olsun bütün varlık onun elinde alettir...”, 132/2848, 132/2852, 161, 186/4265, 196/4526, 201, 205/4714, 216/5027, 228, 230/5344, 5346, 236/5526, 282, 283/6611, 306/7211, 310/7308

Alete değer ver(me)mek....., ... 157/3497-3498 “Akıllı olan, alete değer vermez (kıymet vermez)..”

Aletsiz konuşmak.....143 “Kul, kendi varlığından tamamen yok olduğu vakit harf ve ses gibi aletlere ihtiyaç duymaksızın seçkinlerle (havas ile) konuşur.”

Aletsiz avlamak....., ... 203/4666 “Avlarını ele ayağa muhtaç olmaksızın avlarlar.”

Alevsiz ateş....., ... 203/4668 “canlara alevsiz ateş verirler.”

Alıcı gözle bakmak....., ...238/5566 “..ondan başkasına alıcı gözle bakar mı?”

Alıp satmak....., ...167/3735 “Şu halde göze hakim olan da akıldır. İyiyi kötüyü o alır, o satar”

Alışverişsiz kâra konmak....., 134/2870 “Çabasız, emeksiz bir mala kavuşur, alışverişsiz bir kâra konar”

Alim (hakîkî).....23/412-413 “Böyle âlimlerin düşünceleri perdeleri yakar, onun sözünden apaçık Hak görünür”., 51/989, 159/3549, 159/3560, 167/3729, 188/4323

Altı gün....., 127/2735 “Mahlûklara örnek olmak üzere de semavat ve zemini altı günde yarattı”

Altın 6/58 “Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır”, 13/208, 38/720, 38/736, 61/1233, 62/1236, 1239, 63/1270, 87, 87/1755, 90/1822, 92/1863, 106/2187, 110/2292, 110/2295, 2296, 111, 2310, 2319, 111/2327, 114/2398, 128/2759, 139/3028, 141/3068, 144/3133, 146/3171, 150/3293, 160/3578, 172/3904, 201, 205/4743, 207/4797, 214/4959, 238/5562, 301/7093, 304/7168

Altından altın....., 182/4162 “O cihan altından daha altındır”

Altının ayarı....., 106/2187 “Hünerli, usta bir kuyumcu olmayan, altının ayarını mihenksiz nasıl bilebilir?”

Altın çıkarmak....., 90/1822 “Kalpleri Hak ilminin kaynağıdır, onların madenlerinden hesapsız altın çıkarırlar.”

Altınsız, gümüşsüz cömertlik....., 133/2855 “Bu eğri (yanlış) hayal ile ne öğünürsün? Altınsız, gümüşsüz ne cömertlik yapabilirsin?”

Altının topraktan kurtulması....., 214/4958 “Muhabbet ateşi ocağına gir ki, altının topraktan kurtulsun,”

Altını verip sahte para almak....., ..248/5821 “Altını verip de sahte parayı alacak kimse bulunmaz.”

Ambar.....165 “Nasıl ki, bir avuç buğday bir ambara işarettir”, 172/390

Amel.....24 “Fikir ise kalp amelidir”, 24/427, 208, 217/5055, 217/5065, 263/6190

Amel(ler)in şeref bulduğu kul....., 268/6344 “bil ki ameller seninle övünüp şeref buldular ve kabul gördüler”

Amelsiz söz.....40/768 “Ey amca, yaşanmadan söylenen söz, susuz testiye benzer.”

Ana karnı....., ...249 ““Saadetli, daha anasının karnında iken saadetli idi, şaki de böyle.”

Anahtar.....,..... 186/4271 “Ey mürit, bu ağır kilidinahtarı, şüphe etme ki, şeyhin gölgesidir.”

Anasını tanımak/kaybetmemek..., 162/3597 “Kuzu, anasını kaybediyor mu? Kuzu, koyun sürüsünün içinde anasını tanıyor.”

Anka.....20/357-358 “Sen Anka’sın, yerin de Kaf Dağı’dır.”, 20/365, 38/715, 54/1061-1062, 65/1295, 98/1993, 114/2429, 121/2595, 130/2797, 156/3466, 179/4099, 221/5161

Anlaşıl(a)maz.....105/2160 “o nitelikleri anlaşılamaz ve tanımlanamaz zevk ve safayı”, 118, 119/2533-2534, 119/2537, 188/4318

Anlatıl(a)maz.....105/2154 “Zatını delillerle anlatmaya imkan yoktur” , 112/2344, 118, 119/2522, 275/6478

Anne.....,.... 291/6834 “Onu, meşhur olmak istememeyi (adem-i iştiharı), annen gibi gönlüne oturt! (sev!)”

Apaçık olduğu (cc) için gizli....., 287/6729 “Hak Teâlâ apaçık olduğundan dolayı nazarlardan gizlidir. İyi bak ki anlayasın, 332/7912

Apışıp kalmak....., 108/2263 ““Ey kuyunun dibinde apışıp kalmış olan, çık gel!”

Aptallık(/etmek).....89/1797 “Aptallık edip rahat tarafına koşturmaz”, 265/6269

Araç/aracı.....9/125 “Âşığı her ikisi de vuslata erdirir.”, 75/1499, 110/2302, 2305, 129, 155/3416, 201, 213/4930, 334/7957

Aradan çıkmak....., ..246/5763 “Sen boşunamüdahale ediyorsun, git, aradan çık!”

Ara(mak).....,.... 149/3279 “Eğer bu aramakla o menzile erişirsen, zararsız kâra erersin”; 155/3435, 182

Aramadıkça bulunmaz.....,.... 182 “Bu makalede şu da ifade olunacaktır ki Hak Teâlâ Hazretleri’nden başka her şeyi, aramadıkça bulamazlar”

Arası açılmak....., ...174/3977 “Baktı ki Hızır’la arası açıldı.”

Arayıp sorma âlemi....., ...267/6296 “Bu eğrilik doğruluk, henüz arayıp sorma âleminde bulunanlarca söz konusu olabilir”

Araz.....,...128/2770 “Tâ ki cevheri (özü ön plana çıksın) artsın, arazi (sıfatları, sonradan eklenen özellikleri) gitsin.”

Ârif.....48/921 “İlimleri akıldan değil, Huda’dan olan, güzel nükteleri nakle dayanmayan ârifler başkadır.”

Arkadaş/eş (/olmak).....62/1243 “O rahmet içinde yaşamaktaydılar, rahmet

onların yardımcısı, arkadaşı idi”, 221/5160

Arpa.....39/740 “Bunlar iki yüz (sayısız) harmandan bir arpa tanesi bile değildir”, 113/2360-2365, 128/2755, 158/3530, 162/3615, 202/4625, 304/7165

Arpa kadar kıymeti kalmamak.. ...162/3618 “Eskilerin, onun yanında arpa kadar kıymeti kalmaz?”

Arslan.....34/659 “Arslan gibi ileri atıl! Huda aşkında zevk ve sefana bak”, 58/1121, 60/1210, 63/1253, 106/2199, 2200, 122/2622, 159/3569, 207/4796

Arslanın sığınağı mertliğidir.....42/799 “Yiğitlere göre hileye başvurmak hoş görülmez. Arslanın sığınağı mertliğidir.”

Arştan vs. daha yüksek.....125 “Mizan, semadan, arştan, kürsten daha yüksektir”, 126/2686, 2690, 233/5454

Art niyet/garaz.....95/1939 “Art niyetten daha kötü hastalık yoktur. Garaz gelince hüner saklanır kalır.”, 1946, 192/4412, 192/4414, 4415

Art niyet gelince hüner gizlenir....., 95/1939 “Art niyetten daha kötü hastalık yoktur. Garaz gelince hüner saklanır kalır.”, 192/4412

Art niyetli (garazkâr)....., 192/4413-4414 “Nihayet güzellik ona (garazkare) saklı kalır, dostu düşman görür”

Arzı semadan yüksek olan âlem...., 328/7793 “O âlemin arzı semadan yüksektir, onların (rûhların) varış yerleri Allâhu Teâlâ’dır.”

Arzulanan....., 113/2388 “Anlaşıldı ki sözün kendisi bizzat arzulanan değildir. Kıblegâh (hedef) ancak mabuttur”, 244/5694, 293/6904

Arzulardan silkinmek/geçmek..72/1440 “Burada nefsinin arzularından erkekçe silkinip çıkanlar, orada gönlünün (rûhunun) emellerine ulaşırlar”

Arzuyla dolu....., 147/3190 “Hasret ve arzuyla dolu olan bu kuluna o hesapsız hazinelerinden bir miktar bahşeyle!”

Asa.....77/1520 “Hani o Mûsâ’nın eli ki tuttuğu asa, düşmanlarının şerrini defedecek ejderha olsun.”, 169/3800

Asıl/esas (aranılan)....., 141/3069 “İnsanda asıl olan (aranılan şey) ahlâktır. Gençte, ihtiyarda, kadında, erkekte aranılan hep budur.”, 146, 149/3285, 151/3333, 156/3452, 157/3477, 162/3610, 171/3868, 182, 182/4165, 197/4568, 202/4625, 202/4632, 231/5356, 255/6025, 255/6026, 286/6708

Asıl/asla dönüş.....8/100 “Parçalar, gölge gibidir; gelir, geçer. Fakat asıl, güneş gibidir”, 16/278, 17, 17/280-284, 27/491, 89/1801, 91, 92/1879, 92/1883, 95/1960, 116/2457, 120/2561, 129/2780, 135/2905, 137, 149/3263, 149/3285, 151/3327, 203/4678, 231/5359, 248/5799, 249, 251, 255/6025, 271/6389, 287/6728, 293/6904, 298/7033, 308/7252

Asıla fasıl gözüyle bak(ma)mak...., 202/4633 “Sen eşyayı asıllarının adıyla an! Asla fasıl gözüyle bakma!”

Asıl itaat.....104/2119 “Niçin asıl itaat odur, ondan başkası heva ve hevestir demedin?”

Asıl rûhtur, cisim değil....., 256/6026 “Ey dost! Asıl, onun rûhudur, cismi değil”

Asıl yol vuslattan sonra....., 185/4232 “Asıl yol, vuslattan sonraki yoldur, akli başında olan ondan başkasına yol demez.”

Aslından kopan ölü....., 199/4585 “Bir baş, bir dal ki aslından ayrılmıştır, akıllı olan onu kuru bilir, ölü sayar”, 326

Asker.....45/841 “Onların rûhu şah, başkalarınıninki askerdir”,
51/987, 180/4144, 189/4363-4364, 210/4865, 4881

Asla talip olmak.....,..... 129 “Elbette ki o nur kendi aslına talip olacaktır.”, 182 ,
197/4569, 202/4640, 203/4673

Aslına koşmak....., ...130/2804 “Can kendi aslından tarafa koştuğu gibi,
topraktan olan cisim de toprak arar.”

Asma.....32 “Bahçelerde, asmalarda, ağaçlarda, cinde, peride,
insan nefsinde, özetle her şeyde.”

Aşağı(lık).....,.....114/2405 “Bak ki aşağılar, yücelerden daha iyi oldu.”,
169/3797, 189/4353, 247, 270/6360, 305/7178, 311/7334

Aşağıların aşağısı.....,..... 108/2264 “Şeytanlara meylederek aşağıların aşağısında
gezme, akla tabi ol da yücelere yürü!”, 216/5027

Aşağıların aşağısında gezmek..., ...108/2264 “Şeytanlara meylederek aşağıların aşağısında
gezme, akla tabi ol da yücelere yürü!”

Aşağılayıcı....., ...194/4463 “Bunların hepsine bu aşağılayıcı topluluk
içinde onun için katlanıyorum ki, umarım ki onlardan biri bizim gibi olsun”

Aşağıya iniş.....,..... 234/5486 “Fakat halkın halinden bahsetmek onlar için
aşağıya iniştir, derece, rütbe sahibi bunu yapmaz.”

Aşk.....7/84 “Kâinâtta ne varsa, alt, üst, gök, yer, ön, arka,
tamamen ve yalnız aşktan vücuda gelmiştir., 7/94-100, 9, 9/124, 11/160, 13/198, 30/558,
31/575-577, 31/587, 45/772, 51/1004, 52/1013, 58/1127, 58/1129, 58/1136, 85/1730,
113/2367, 118, 118/2514-2515, 119/2519, 135/2888-2889, 135/2890, 2891, 2904, 2906,
153/3363, 165, 178, 196/4519, 259/6111, 265/6260, 271/6377

Aşk adetten vahdete götürür.....,..... 259/6105 “Aşk, ister hakîkî, ister mecâzi olsun,
aşığı vahdet canibine kılavuzlar”

Aşka giden basamaklar.....,..... 292 , 292/6858 “Bu makalede şu da beyan
olunacaktır ki, iradeler, meyiller, muhabbetler aşkın parçalarıdır”

Aşk aklın aksine....., ...257/6045 “Dünyada aşk, aklın aksinedir. Onun temayülleri bununkinden başkadır”, 6050

Aşk arşı üstüne çıkarır....., ... 266/6288 “Aşk, her kime yâr ve yakın olursa, arşı âlâ ayağının altına yer olur”

Aşk: asıl hedef....., ... 271/6377 “Asıl hedef, aşktır. İki âlem onun parçasıdır.”

Aşk aşığı vahdet canibine kılavuzlar...., 259/6105 “Aşk, ister hakîkî, ister mecâzi olsun, aşığı vahdet canibine kılavuzlar”

Aşk ateşi....., ...178, 306/7206 “Aşk ateşiyle yanıp mahvolduktan sonra onda nur-ı Hak belirmeye başlar”

Aşk deryasının dalgaları seni istediği yere yuvarlar....., 259/6112 “Aşk gelince irade gider. Aşk deryasının dalgaları, seni istediği yere yuvarlar durur”

Aşka düşmek.....51/990 “Vîsale erdikten sonra çıldırircasına aşka düşmüşlerdir.”

Aşk bağı.....58/1136 “Aşk bağına tutkun olana ne mutlu!”

Aşk cihanı....., ... 196/4519 “O erler ki, aşk cihanının mutlak canı olmuşlardır”

Aşk çokluk perdesini yırtar....., ... 259/6104 “Aşk, seni adetten vahdete götürür, çokluk perdesini yırtar”

Aşk gelince irade gider....., ... 259/6111 “Aşk gelince irade gider. Aşk deryasının dalgaları, seni istediği yere yuvarlar durur”

Aşk gönül kilidini anahtarsız açar....., ... 329 “Her ses o sazdan duyulduğu halde

o, sessizdir. Gönül kilidi ona anahtarsız olarak açılır.”

Aşk: gönül sazı....., ... 329 “Gönül sazı, can içinde gizli olan aşktır.”

Aşk hacısının Kabe’si....., ...252/5921 “Aşk hacılarının Kâbe’si bizzat Huda’dır.”

Aşk manadır....., ...329 “İnsanın aşkı arttıkça isteği de o nispette artar. Aşk, manadır”

Aşk sarhoşu....., ... 271/6395 “Eğer buna gücün yetmiyorsa, dertli bir aşk sarhoşu ara!”

Aşkı alet etmek....., ...259/6118 “Halka kendilerini şeyh ve mürşit göstermek için aşkı alet edinenler de vardır”

Aşk kemâle erince ikilik kalmaz..., ... 257 “Âşığın aşkı kemâlini bulduğu vakit arada ikilik kalmaz (Âşıkla mâşuk bir vücut olur)”, 258/6086, 259/6094

Aşk levhası....., ...171/3860 “Sen sadakat paralarının mihengi olacaksın, kötülerin adını aşk levhasındansil!”

Aşkla dolu.....41/775 “Hak adamı, Hûda’nın aşkıyla dolu bir hazinedir, o hazineden zengin, fakir herkes istifade eder.”, 86

Aşkın bahşetmesi....., ...266/6287 “Aşk insana daha bunun gibi yüzlerce meziyet bahşeder”

Aşkın cengi.....58/1133 “Aşk geldikten sonra git, rahatına bak! O senin hesabına düşmanlarınla cenkleşir”

Aşkında sadık olmak....., ... 328/7805 “Aşklarında sadığım. Çünkü rahmet-i ilâhîye bana, onların yüzünden erişiyor.”

Aşkın dini ve şeriatı bütün şariatların rûhudur..., 271/6378 “Onun (aşkın) dini ve şeraiti bütün şariatlerin rûhudur. Onun işleri herkese lâyıktır”

Aşkın elinde alet olmak....., ...259/6114 “Aşkın elinde alet olanın, aşk sarhoşluğu ile, başından ayağından haberi olmaz.”

Aşkın elinde seldeki çöp gibi olmak..., 259/6113 “Sel ve ırmak suyu üzerindeki çöpün hali neyse, kendini aşkın elinde öyle (meslubu’l-irade-iradedden soyutlanmış) bil!”; 259/6120

Aşkın kemâli:cezbe....., ... 292 “Az olursa irade, çok olursa meyl, daha çok olursa muhabbet, aşırılığa kaçarsa (ifrat derecesini bulursa) aşk denir. Aşkın kemâli de cezbedir.”, 292/6859, 6871

Aşkın vazifesi.....58/1131 “Arayıp sormak, aşkın vazifesidir, senin değil.”

Aşk olmayan kördür....., ...272/6429 “Âşkın yoksa ona karşı körsün demektir. Burunsuz, miskten koku duyar mı?”

Aşk ile diril(t)mek....., ... 319/7551 “Kim canını ışk ile diri ede, Hem nurından bu karanulık gide.”

Aşk ile yürümek.....58/1132 “Aşk ile yürüyenlerin âdeti budur”

Aşk ile zinde.....,310/7311 “Ben, aşk ile zindeyim, can ve tenle değil.”, 318/7551

Aşksız/aşktan mahrum.....40/772 “Aşksız can serap gibidir.”, 77/1550, 85/1727, 135/2891, 135/2907, 261/6139, 318/7550

Aşkın Cemâli olmayan İslam küfür.....119/2517 “Aşkın Cemâli olmayan İslam, onun ihsanı olmayan nimet küfürdür.”

Aşkın ihsanı olmayan nimet küfür.....119/2517 “Aşkın Cemâli olmayan İslam, onun ihsanı olmayan nimet küfürdür.”

Aşkın kanat(lar)ı....., ... 135/2894 “Aşkın, Cibril gibi, pek çok kanatları vardır.”, 203/4657

Aşkın kendisi olmak....., ...135/2908 “Eğer sende aşk varsa, şüphe etme ki aşkın kendisinin, ikilikten geçerek bir olmuşsun demektir”

Aşkın kokusu ulaşmak....., ...267 “Zahitlere aşkın (kendi değil) kokusu erişeydi, yanlarında züht ile fışk farksız olurdu”

Aşkın küfrü İslamdan iyi....., ...265/6261 “Onun küfrünü İslam’dan iyi bil! Onun çevgeni önünde top gibi yuvarlan!”

Aşkın parçası....., ...135/2903 “Ey dost! Bil ki, (istek) talep aşkın bir parçası, o ummanın bir damlasıdır.”

Aşkın yanında kıymetsiz....., ... 171/3882 “Aşığa göre cennetle cehennem eşittir. Aşkın yanında iki âlemin de kıymeti yoktur.”

Aşkıyla gönlü pare pare olmak..... 312/7364 “Ne istersen yap, ki sensiz çarem yoktur. Gönlüm aşkınla pare pare olmuştur.”

Aşk sineni Anka’ya üstün kılar..... 266/6288 “Aşk insana daha bunun gibi yüzlerce meziyet bahşeder. Sineni ankaya üstün kılar”

Aşkdan başka istememek..... 265/6259 “Aşkdan, âşıkane bahset! Dua ve niyazlarında aşktan başka bir şey isteme!”

Aşkdan başka şey yok..... 265/6263 “Muhakkak bil ki her şey aşktır, aşktan başka şey yoktur”

Aşkdan doğmak..... 135/2897 “Bil ki, yer ve gök, insan ve cin, bütün varlıklar aşktan doğmuştur”, 271/6387

Aşkdan dolmak..... 277/6521 “Git, kendinden boşal, aşktan dol! Tâ ki bu deryada sedefsiz inci olasın!”

Aşkdan geç(me)mek..... 265/6264 “Aşkdan geçme! Onun mahallesinde kal!”

Aşkdan var etmek..... 135/2898 “Hepsini Hak Teâlâ Hazretleri aşktan, istekten vücuda getirmiş, yoktan var etmiştir”

Aşk ve sıdk Hakk’tan..... 292/6873 “sen, aşkı kendinin zannedersin. Halbuki, bu aşk ve sıdk, Huda’dandır”

Aşk yolu(nu tutmak)..... 66/1340 “Talep ve aşk yolunu yeni baştan tut! Onun dergâhından yüzünü döndürme!”

Âşık..... 31/588 “Onu (âşıkı), suyun saman çöpünü götürdüğü gibi farkında olmadan götürür.”, 37/701, 51/987, 86, , 86/1743, 117/2490, 172/3889, 210/4860, 210/4874, 258/6083, 266/6277

(o) âşık sa bu mâşuk..... 287/6744 “O, âşık mesabesindedir; bu mâşuk. O, Hamza gibidir, bu Faruk.”

Âşık bela ister..... 222/5169 “Âşıklar belayı isterler, dikenî güle tercih ederler.”

Âşık büyüktür, önderdir.....,..... 266/6277 “Âşk, bütün iksirlerin iksiridir; her kim âşıktır, o büyüktür, önderdir.”

Âşık: çoban.....,..... 266/6278 “O, çoban gibidir, halk da sürü”

Âşık (görmeden).....,..... 172/3889 “Ben, sana görmeden âşık idim. Kıyas et ki gördükten sonra ne hale geldim.”

Âşık=mahlukatın en güzidesi.....,.... 258/6083 “Mahlukların en güzidesi âşıktır. Zahit o yakınlığı, o mertebeyi nerede bulacak?”

Âşık=mâşukun harabesi.....,..... 303/7147 “Âşık, mâşukunun güzelliği sebebiyle yıkılmış harabedir.”

Aşığa cennet cehennem eşit.....,..... 171/3881 “Aşığa göre cennetle cehennem eşittir. Aşkının yanındaiki âlemin de kıymeti yoktur”, 222/5175

Aşığın canı.....,..... 173/3935 “Gerçi cümle eşyanın hayatı sudandır, fakat aşığın canı şaraptır”, 173/3942

Âşık eden güzellik.....81/1600 “O derecede ki bu gizli güzel çekicilik yüzlerce, yüzbinlerce insanı âşık ediyor”

Âşıkın dini.....39/741 “Âşıkların dini Hakk’ın vîsali, kalpleri de onun Cemâlidir.”

Âşıkın hayatı fenâda.....,..... 257/6044 “Âşıkların hayatı fânî olmaktadır, şahlıkları, bendelikleridir.”

Âşıkın kıblesi.....39/741 ““Âşıkların dini Hakk’ın vîsali, kalpleri [kıblesi]de onun Cemâlidir.”, 187/4299

Âşıkın küfrü.....39/742 “Onların küfrü halkın (avamın) dininden iyidir”, 750

Âşıkın malı, mülkü aşk.....,..... 257/6043 “Âşıkların malı, mülkü aşktır, cümlesi de noksan oldukları halde kemâl sahibi olmuşlardır”

Âşıkın rahatlığı sıkıntıda/mihnette..... 257/6049 “Akıl, vücudun ve sıhhatin üstüne titrer, aşk rahatı mihnette bulur.”, 263/6185

Âşıkın sözü âşık eder....., ...258/6077 “Âşığın sözü, insanı âşık eder. İnsan dağ kadar metin olsa bir saman çöpü gibi kaldırır atar.”

Âşıkın şahlığı bendelikte....., ...257/6044 “Âşıkların hayatı fânî olmaktadır, şahlıkları, bendelikleridir.”

Âşıkın yolu....., ...210/4880 “Âşıkın yolu sarhoşluk ve niyazdır. Mâşuk-ı Huda’nın yolu da cilve ve nazdır.”, 291/6833

Âşıkla sohbet dikende gül bitirir.....,... 266/6278 “Her kimin talihi yâr olur da onunla sohbet ederse, dikenlerinde güller biter”

Âşıkla sohbet parçayı bütün yapar....., 266/6279 “Diken, gülü ne edeceksin, onun lütfuyla parçalar bütün olur.”

Âşıkların hakîkatte namazı başkadır.... 271/6383 “Âşıkların hakîkatte namazı başkadır, her zaman Hak’la başka niyazları vardır.”

Aşkbazlık.....22 “Şu halde Cenâb-ı Hakk’ın enbiya ve Evliyâ ile olan aşkbazlığı, hakîkatte gene kendisiyledir”, 28/500, 86

Aşk tarafı.....,..... 265/6258 “Bundan dolayı, himmet (gayret) atını bizzat aşk tarafına doğru sür!”

Aşk tellalı.....11/161 “Biz, aşk tellalıyız. Salla! Çabuk olun! Rahatı terk edin, belaya gelin!”

Aşk seli.....,..... 172/3903 “Fakat aşkının seli rûhumda edep namına bir şey bırakmadı”

Aşk şeyh-i kâmindir..... 265/6260 “Aşk, şeyh-i kâmindir. Onu tut, sana ne verirse onu kabul et!”

At 11/163-164 “Cânânın mahallesindeki at izlerini gör de gayret atını o dergâha doğru sür!”, 31/589, 51/1002, 51/1004, 57/1101, 58/1129, 113/2368, 121/2598, 135/2888, 205/4739, 249

Atı galip tarafına sürmek.....,..... 263/6194 “Bu, binde bir, dünyada pek az tesadüf eden nadir durumlardandır. Atını galip tarafına sür!”

Atlara söylemek.....41/782 “Cihetsizlik hak adamının yolu olduysa artık, atlara söyle, o meydana gitsinler.”

Atlas....., 162/3617 “O ki atlasır, neden dolayı eski püskü elbise olsun?”, 219/5113

Atlas varken adi beze bürünmek....., 219/5113 “Atlas varken âdi beze neye bürünürsün?”

Atlayıp geçmek.....,..... 148/3226 “Fakat cahil onun tuzağına düşer. Âlim o dereden atlar geçer.”

At sürmek.....11/163-164 “Cânânın mahallesindeki at izlerini gör de gayret atını o dergâha doğru sür!”; 34/657, 41/782, 195/4491, 263/6194

Atını öne sürmek....., 291/6832 “Her kim kendinden yok olduysa baki kaldı, her kim kendinden geçtiyse, atını öne sürdü (herkesi geçti)”

Ateş/nar.....38/727 “Birine nur olan, ötekine nâr olur.”, 92/1881-1884, 127/2721, 127/2721, 140/3056, 3059, 3060, 169/3801, 178, 222/5178, 254, 257/6034

Ateşte yer tutmak.....172/3883

Ateşin nurdan hoş gelmesi....., 114/2407 “Allâh’ın iradesi sana yâr olunca ateşin yakması sana nurdan daha hoş görünür.”

Ateşle sine yakmak.....,..... 257/6034 ““Ne kadar gamsızsın, ne çok nazlısın, ateşinle sineleri yakarsın, serkeş olduğun kadar da kindarsın.”

Ateşsiz kaynamak.....30/552-554 “O kimse, ateş hararetine muhtaç olmaksızın kaynar, onun ateşi canının içinde gizlidir.”

Ateş suretine bürünmek....., 169/3805 “Bu esnada bir ağaç ateş suretine bürünerek Mûsâ Aleyhisselam’a göründü”

Ateşte tazelik bulmak.....,..... 262/6173 “Her ne kadar teklifleri nefse ağır gelirse de o ateşe girersen tazelik bulursun”

At üzerindeyken at aramak....., ...206/4768 “Atın üzerine binmiş olduğun halde at arıyor, atım nereye gitti diye ondan bundan soruyorsun!”

Av....., ...312/7369 “Ey sevgili! Aşkınızın tuzağına düşmüş olan bu avınıza lütfen merhamet buyurun!”

Avam.....,....158/3523 “,Havastan (seçkinden), avamdan (sıradan halk) habersiz, tane toplayan kuşun tuzaktan habersiz olduğu gibi..”, 204/4703, 210/4885, 4894, 220/5129, 285/6665

Avam sohbeti....., 156/3465-3468 “..Dünya adamlarıyla sohbet etmekle şeyh-i kâmilin sohbeti arasındaki fark da böyledir”

Av(lamak).....5/35 “İlmi ancak halkı avlamak, rütbe ve makam, mevki kazanmak maksadıyla öğrenmişler..”, 106/2200, 159/3569, 203/4666

Ay.....28/509 “Gerek iyi gerek kötü, gerek seçkin gerek halktan herkesten gizlenirler. Bulut altına saklanan ay gibi..”, 40/759, 64/1288, 64/1291, 85/1712, 103/2082, 106/2197, 122/2624, 141/3070, 184/4216, 187/4294, 193/4427, 203/4691, 215/4987, 217/5063, 220/5135, 320/7570

Ayağı altına toprak olmak.....,.... 144/3151 “Ey oğul! Böyle bir şaha rastlarsan, ayağı altına toprak ol! Ve tamam yok ol!”

Ayağı altında ölmek.....,.... 159/3551 “Ayağı altında öl! Öldüğün vakit ondan baki hayat alırsın”

Ayağı bağlı olma(ma)k.....106/2187 “Çünkü bu grup onun cinsinden değillerdi. O yola karşı hepsinin ayağı bağlı idi”, 207/4779

Ayağı defineye gitmek.....,.... 134/2869 “Diğer biri daha vardır ki, zahmet ve mihnet çekmeksizin ansızın ayağı bir defineye gider”

Ayağın baştan ayrılması....., ...199 “Hak eri, baş gibidir, diğerleri ayaktır. Yazık o ayağa ki baştan ayrılır”

Ayağına baş koymak.....,.... 144/3152 “Ayağına baş koy ki baş olasın, canını feda et ki, karşılığında ondan yüz can alasın”, 274/6457

Ayağını yorganına göre uzatmak....,170/3839 ““Ey Kelîm, ayağını yorganına göre uzat!”

Ayağını .. nın başı üstüne basmak..... 210/4894 “Avam ve sıradan takımından bile olsa,

ayağını havas-ı kiramın başının üstüne basar”, 214/4954

Ayak.....198/4573 “Ayak yerindedirler, Hak erleri ise baş konumunda bulunurlar.”, 199, 210/4863, 290/6825, 323/7665

Ayak bağı.....30/550 “Bizim öğütlerimiz ayaklardaki bağları çözer.”, 33/622, 58/1120, 172/3886, 315/7455

Ayaksız gidiş/koşma.....48/926 “Belki su yüzündeki gemi gibi elsiz ve ayaksız akar gider”, 58/1120, 99/2018, 123/2650, 155/3437, 197/4555, 204/4699, 288/6757, 310/7297, 310/7313

Ayak takımı....., ...310/7294 “Padişahın sırlarına ayak takımı mahrem olabilir mi?”, 335/7959

Ayaktan vazgeçmek....., ... 288/6757 “Ayaktan vazgeç ki, Huda sana kanat versin,”

Ayak tozunu göz(ün)e sürme çekmek...., 274/6464 “Merd-i Huda’nın ayağı tozunu gözüne sürme gibi çek ki güzelleşesin!”

Ay gibi kalmak....., ...220/5144 “Süha Yıldızı o güneşin yanında ay gibi kalır.”

Aydınlanmak....., ... 167/3739 “Beş duyu, rahmanın nuruyla aydınlanır, gönü de o Sultânın tahtı olur.”, 272/6405

Aydınlat(ıl)mak....., ...139/3018 “Sizi din konusunda aydınlatmıyor muyum? (sözlerimi iyi dinleyin.)”, 147/3184, 153, 154/3405, 254, 266/6286, 320/7570

Aydınlık ev....., ... 132/2839 “Cisimleri aydınlık evlere benzer, oradan benliğini bırakmış olan cisimlere nur saçarlar.”

Ayık(lık)....., ...123/2641 “Ayıklık, sarhoşluktan gelen ayıklıktır.”, 146/3170

Ayıkmak....., 174/3977 “Mûsâ Aleyhisselam ayıktı”, 189/4344

Ayna.....22 “Sevgili aynaya kendi Cemâlini görmek için bakar.”, 32, 32/380-384, 25/476, 29/530, 39/742, 78/1552, 86, , 86/1736-1739, 103/2079-2081, 114/2419, 114/2425, 154/3396, 159/3553, 183/4206, 235, 235/5499, 236/5519, 239/5603

Aynada aranan....., ...86/1738 “Aşığın aynada gece gündüz (her zaman) aradığı sevgilidir.”

Aynada kendi güzelliğini seyretmek....., 335/7994 “ne mutlu ona ki bunu kıble edindi, bu aynada kendi güzelliğini seyretti.”

Aynada yüzünü göstermek....., ... 259/6099 “O canların canı aynada bensiz ve sensiz cilve ederek yüzünü gösterir.”

Aynadaki yüz senin....., ... 154/3395 “Öyle değil mi ki aynaya baktığında gördüğün ve sevdiğin yüz, kendi yüzündür?”

Aynanın donuklaşması....., ...114/2420 “Çünkü nefesten aynanın yüzü donuklaşır, parlaklığı kalmaz”

Aynanın nefesten incinmesi....., ... 114/2422 “Tâ ki ayna, nefesinden incinmesin.”

Aynanın pası....., ...239/5601 “Bu varlık aynanın pasıdır. Pastan temizlendiği vakit her şey görünür.”

Aynanın saf olması....., 114/2424 “Ayna saf olursa kendini görür, eksikliğini fazlanı anlarsın.”, 259/6095, 292/6860

Aynaya âşık.....86 “Hak Teâlâ Hazretleri o güzelliğe, o yüz aynasına âşıktır”

Ayne’l-yakîn.....81/1613 “Ey yolu gören! Canın, (aynel yakın) açıkça görme zamanındaki halini kıyas ederek anla!”, 251/5889

Aynı/aynısı(/olmak).....36 “Her neyi dost tutarsan taklitsiz, gayretsiz sen onun aynısın ve o cinstensin!”, 36/671-673, 120/2556, 152/3351, 153, 154/3387, 154/3401, 155/3436, 212, 212/4900, 4907, 226/5262, 258/6087, 294/6939, 304/7166

Aynı mecliste oturmak..... 242/5669 “Sen istemeden de ben onu sana verecektim. Tâ ki Mustafa (s.a.v.) ile aynı mecliste oturasın.”

Ay parçası..... 89/1806 “Ama, birinden ay parçası gibi güzel bir çocuk, ötekinden kara yüzlü çirkin bir Hintli doğar.”, 150/3294, 174/3954

Ayrı düşmek.....174/3977 “Baktı ki Hızır’la arası açıldı. “Elif” harfiyle “dal” harfi gibi görünüşte ayrı düştüler”

Ayrı gören kâfirdir/cahil.....231/5372 “Hepsi bir nurdan (Nur-ı Huda’dan) olduklarına göre, onları ayrı gören kâfirdir.”, 5379

Ayrılığıyla erimek.....175/3986 “Ondan sonra itiraz da etmem, senin ayrılığınla erimeye razı olurum.”

Ayrı(lık).....45/835-838 “Nasıl ki güneşin nuru her evde ayrı ayrı görünür..”, 127/2721, 216/5031, 327/7753

Ayrılık acısı yüreğ(in)e boyanmak...., 176/4021 “Mûsâ Aleyhisselam’ın sunabileceği özrü kalmamıştı. Ayrılık acısı yüreğine boyandı”

Ayrılık dağı.....169 “O ayrılığın dağı Mûsâ Aleyhisselam’ın canında ebedîyen kaldı.”, 216/5031

Ayrılık gayrılık yok..... 185/4249 “Yoksa ayrılık gayrılık yoktur. Biri iki gören varsa şaşılığındandır.”, 294/6944

Ayrılık hastasını vuslata erdiren.....166/3710 “O kerimden ne istersen hepsi olur, ayrılık hastası onunla vuslata erer”

Ayrılık kabul etmeyen vîsal..... 255/6023 “benim ona farklılık (fırak olabilir) kabul etmeyen vîsalimi bilir ve anlarsın!”, 272/6404, 287/6743, 297/6994

Azade....., ...177/4051 “Azadeler için lâıyk olur mu ki böyle şehzadelerden ücret istesinler?”

Azap olmak.....98/2002 “Su kuşu gıdasını tatlı suda arar, o sudan başkası ona azap olur.”

Aziz.....69/1373 “Âdem evlatları biri çok hakir, diğeri çok aziz olan iki şeyden oluştu”, 123/2643, 123/2655, 136/2935, 157/3487167/3720, 220/5145

Azrail....., ...313 “Mesela Azrail, ölüm zamanında can çekişenlerin gözüne lâıyk oldukları duruma göre değişik şekil ve suretlerde görünür.”, 314/7400, 1409

Bâ harfinin secdesi.....47/882 ““Ba” elif huzurunda secde ederek hayretinden yüzünü semaya çevirmiştir”

Baba.....69/1392 “O öğüdü veren baba, akıldır, hilekar lutî de nefistir.”, 130/2825, 189/4364, 217/5059, 262/6171, 265/6242, 307/7223

Babadan şefkatli (Hakk)....., ... 245/5740 “Şüphe yoktur ki, o, babadan daha çok şefkatlidir.”

Baba gölgesi çocuğun gemisi....., ...307/7226 “Babasının gölgesi onun için bir gemi gibidir ki onu durmaksızın oraya buraya taşır durur”

Babanın hiddeti sevgiden....., ... 245/5737 “Babanın, evladına olan hiddet ve şiddeti sevgisindendir.”

Baba vasıta....., ...245/5741-5744 “Baba ne almışsa Huda’dan almıştır. Kendisi arada vasıtaadır”

Bade.....64/1292 “Dudak, damak vasıtası olmaksızın Huda’dan bade içelim”, 65/1296

Badeye alet olmak.....,138/2973 “Nasıl ki bade içenler kendini kaybediyor. Şarabı içenler ona (badeye) alet olurlar”

Bağ/bahçe/Bostan.....32 “Bahçelerde, asmalarda, ağaçlarda, cinde, peride, insan nefsinde, özetle her şeyde, 52/105, 58/1155, 80, 84/1680, 86/1745, 122/2605, 127/2740, 153, 158/3520, 159/3545, 186/4275, 189/4355, 191, 196/4520, 250/5860, 263/6200, 276, 287/6745, 300/7055, 300/7070, 311/7340, 315/7450

Bağda yetiş(tiril)en ağaç....., ...180/4139 “Ormandaki yabani ağaçlar da meyve verir, fakat bağlarda itinaıyla yetiştirilenler daha güzel meyve verir.”

Bağda yetiş(tiril)en ağacın meyve vermesi.., 180/4139 ““Ormandaki yabani ağaçlar da meyve verir, fakat bağlarda itinayla yetiştirilenler daha güzel meyve verir.”

Bağın ölümü kıstandır....., ...300/7071 “Çünkü bağın ölümü kıstandır. Bu yüz gösterince, o, fânî olur”

Bağışa ermek.....,.....105/2182 “Her an ondan yüz türlü bağışa (mânevî feyze) erişirdi.”

Bağla(n)mak.....14/220 “Dünyaya az bağlan ki kolay kurtulasın.”, 27/497, 57/1096, 103/2111, 109/2284, 154/3409, 202/4647, 215/4979, 227/5296, 238/5571, 261, 294/6946, 325/7707

Bağdan kurtulmak.....81-82/1627-1629 “Kendini anbean ortadan kaldır ki, üzüntü ve neşe bağından kurtulasın...”

Bağları koparmak.....58/1121 “Eğer erkek arslansan, bağlarını kopar, yaş ve kuru çöllerin dışına çık!”, 179/4091

Bağ kur(ma)mak.....73/1459 “Kendine öğüt ver de o cihanla bağ kur!”, 175/3985, 221/5161

Bağsız meyve.....113/2367 “Orada ağızsız, damaksız nimetler yer; bağısız, ağaçsız meyvelere kavuşur.”

Bahar (ilkbahar).....52/1012 “Onun baharında güz faslı yoktur; yaprakları, ağaçları canlı gibi konuşur.”, 79/1584, 80, 80/1585, 1590, 153, 154/3411, 155/3423, 223/5210-5215, 306/7200

Bahar (kışı olmayan)....., ...306/7200 “Bir bahara erer ki sonunda kışı yok, o şarabın, o neşenin baş ağırısı da yok.”

Baharı görmeye çalışmak.....153 “Nasıl ki, baharın bizzat kendini görmeye çalışmak insana sıkıntı ve durgunluk verir (çünkü bahar gözle görülmez)”, 154/3412

Baharın eserlerine bakmak.....153 “Nasıl ki ağaçlara, çiçeklere, bağlara, bahçelere bakmak insana ferahlık verirse, Bari Teâlâ Hazretleri’nin kendisini (zatını) düşünmek de öyle olur.”, 155/3413-3415

Baharın tesiri ile vahyin tesiri benzerliği...., ...229/5329, 5330 “Vahy-i ilâhînin rûhlara tesiri, baharın zemine tesiri gibidir, kimi gül gibi renk ve koku elde eder, kimi de diken gibi zehirli ve yırtıcı olur.”

Bahar rüzgarı....., ...189/4338 “Fakat bilesin ki, her hoşluk bir olmaz. Bahar rüzgarıyla hazan yeli bir midir?”

Bahçıvan....., ... 180/4141 “Çünkü bahçıvan kötü ağacı iyi yapmak üzere götürüp bahçesinde terbiye ediyor”, 244/5711

Bahsi kapatmak....., ... 275/6479 “Bu kadarla yetinerek bu bahsi kapatıyorum.”

Bahçıvanın ağacı bahçesinde terbiyesi...., .180/4141 “Çünkü bahçıvan kötü ağacı iyi yapmak üzere götürüp bahçesinde terbiye ediyor”

Bahşiş.....146 “Evliyâların rûhları da bulundukları mânevî gökyüzünden nimet devşirirler, her yerlerine, derecelerine göre, hediyeler, bahşişler gönderirler”, 176/4030, 317/7512

Bahtın batması.....54/1052 “Eğer o emanetleri muhafaza edemez, cahil olarak kalırsa, uğurlu bahtı batar”

Bahtın el vermesi..... 138/2994 “Bahtın el verir de birliğe erersen kendi kendinin hem taşıyıcısı, hem taşıdığı olursun.”

Bahtı yâr ol(ma)mak..... 135/2896 “Eğer bahtın var ve sana yârsa aşk iste! Âlemde aşk sözünden başkasını ağzına alma!”, 168/3783, 207/4781, 4784, 220/5118, 288/6755

Bahtı (talihi) yüce....., ...207/4790 “Dünyada her kimin talihi yüceyse maksuduna talepsiz, ibâdetsiz erer”

Bahtiyarlık yeri....., ...123/2631 “Gönül malı ki, akıl ve kuvvetten ibarettir. Oraya götürür ki, emniyet ve bahtiyarlık yeridir”

Bahtsız.....113/2374 “Bu cihandan bir şey kazanmadan gidersin. Kör, bahtsız, gafil ve eşkıyasın.”, 228/5317

Bakıcılık (etmek).....83/1662 “Hakk’ın keremiyle, lütfu ona bakıcılık etti”

Bakır.....6/58 “Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır”, 38/736, 62/1236, 63/1270, 86/1754, 87, 87/1755, 92/1863, 109, 109/2286, 110/2292, 129, 146/3171, 150/3293, 186/4275

Bakır (yaldızlı)..... 86/1754 “onun yaldızlı paraları tamamen bakırdır. Aldanarak kabul edene yazıklar olsun!”, 87, 87/1755, 113/2397

Bakır (altına dönüş).....111 “Kimya yardımıyla altına dönüşmüş bakır gibi.”, 111/2325, 254, 277/6505, 311/7336

Bakış açısı....., 128/2749 “Fakat başka cepheden bakıldığı zaman bir görünmezler”; 128, 128/2761

Bakış düşmesi.....9 “Bakışın hangisine düşerse ona göre.”, 9/112, 33/619

Bakışla ihya(etmek).....,144/3145 “Âşıkları nazarınla sen ihya edersin. Yüzünün güneşi karanlıklar içinde sihir gibidir, 165/3669

Bala karışmak.....,116/2464 “Kabuğu içten ayırmalıdır ki iç, gitsin, bal ile karışsın”

Baldan tatlı.....72/1446 “Onların her biri baldan ve şekerden daha çok tatlıdır”

Balı (onun) zehri kadar ol(a)mamak.. , ... 212/4909 “Hazret-i Muhammet’in (s.a.v.) rütbesi cümleden ziyadeydi. Hazret-i Mûsâ’nın balı, onun zehri kadar da olamazdı.”

Balık.....45/856 “Evliyâ-yı kiram, nur deryasının balıklarıdır. Hepsinin kazancı oradadır”, 92/1860, 105/2166, 113/2393, 143/3107, 148/3250, 155/3424, 159/3547, 208/4820, 209/4836, 237/5539, 239/5605, 249, 264/6215, 271/6385, 274/6449, 298/7029, 313/7397, 329/7824

Balık gibi ağa düş(ür)mek....., ...264/6215 “Düşman nefsin eline silah verme, tâ ki seni balık gibi ağa düşürmesin”

Bal ile kaymak.....,..... 175/3993 “Bir müddet, bal ile kaymak gibi birbiriyle candan söyleşerek yola koyulup gittiler”, 301/7091

Bardakta ne varsa dışına o sızar....., ...244/5690 “Bardakta ne varsa, dışarı onu sızdırır. Şekerse şeker, zehirse zehir”

Bastığı toprağı gözüne sürme çekmek..., 209/4851 “..bastığı toprağı sürme diye gözüne çek! Ta ki gözün parlansın, iyi görsün..”

Bastığı yere dikkat etmek....., 267/6299 “Eğri yoldan sen kork ki henüz yoldasın! Basacağın yere dikkat et!”

Baş.....198/4573 “Ayak yerindedirler, Hak erleri ise baş konumunda bulunurlar., 199

Baş ayak ol(ma)mak.....,..... 207/4797 “Saadetli, anasının karnında iken saadetli olandır. Baş, hiçbir şekilde ayak veya kuyruk olamaz”

Başak.....179/4094 “Harmanının başak toplayanları, padişahlar olsun, önünde daima seve seve yürüsünler”

Baş ağrısı.....,..... 113/2387 “Herkes ona “Sus! Kafa patlattığın yeter! Bu sözlerin, baş ağrıtmadan başka ne faydası var.” Der”, 116/2470

Baş aşağı yuvarlanmak.....104/2126 “Yükseklerden alçaklara (esfele) doğru baş aşağı yuvarlandı”, 167/3743

Baş çekmek.....,..... 265/6262 “Onun yolunda canınla oyna, baş çekme, ondan başka kimsenin adını anma!”

Baş eğmek.....,..... 192/4406 “Bundan dolayı huzurunda köle gibi baş eğdi.”, 215/4984

Baş günâh....., 140/3041 “Çünkü dünya sevgisi her günâhın başıdır”

Başıboşluk etmek....., 192/4399 “Ebu Cehil gibi başıboşluk etmedi”

Başı, ayağı kaybetmek.....,..... 195/4505 “O nakışlar, gözünün önüne geldiğinde sarhoş olur, başını ayağını kaybedersin (fark edemezsin)”, 259/6114

Başı çekmek.....,..... 213/4935 “Ona Hakk’ın Cemâlinden başkası lâıyk değildi. Enbiya arasında ondan dolayı başı çekti”

Başından ayağından haberi olmamak...., 259/6114 “Aşkın elinde alet olanın, aşk sarhoşluğu ile, başından ayağından haberi olmaz.”

Başını indirmek (eğmek)..... ,..... 107/2230 “Başını indirsın, huzurunda müslüman olsun, sana kul gibi aşk ve sadakatle itaat etsin”

Baş(ını) feda etmek.....,..... 222/5171 “Cümlesi reislikten kurtulmak üzere başlarını feda ettiler”

Başını yakasına çekmek....., ...274/6448 “Sûfiler gibi, içinde gayb eserlerini seyretmek üzere başını yakasına çeker.”

Baş imam.....51/997 “Vaktin kutbu, bütün liderlerin lideridir, tüm kâmil ermişler ona tabi olurlar. O, hepsinin baş imamıdır”, 212/4911

Baş kaldırmak....., 180/4121 “Züht ve takvaya karşı ansızın baş kaldırır”, 290/6822

Baş koymak....., 247/5774 “Kusursuz bir akla sahipsen buraya baş koy. (teslim ol!)”

Baş olmak....., 149/3290 “Bu başı verirsın o nur sana baş olur. Nasıl ki, bakır kimya ile altın oluyor”

Baş padişah....., 287/6737 “Gör ve bil ki o hırka perdesi altında gizlenmiş nasıl bir baş padişaktır.”

Başsız secde.....47/886 “Hakk’ın huzurunda o (akıl) başsız olarak secde etmiştir.”

Baştan başa.....,122/2628 “Zaten dünya baştan başa gamdır.”, 132/2844, 149/3274, 189/4367

Baştan başa aşk olmak....., ...259/6094 “Vahid-i hakîkînin aşkı, seni adet külfetinden kurtarır, baştan başa aşk olursun.”

Baştan geçmek....., 288/6757 “Ayaktan vazgeç ki, Huda sana kanat versin, başından geç ki karşılık olarak yüz baş alasın”

Baştan geçip yüz baş almak....., 288/6757 ““Ayaktan vazgeç ki, Huda sana kanat versin, başından geç ki karşılık olarak yüz baş alasın”

Baş vermek....., .149/3290 “Bu başı verirsen o nur sana baş olur. Nasıl ki, bakır kimya ile altın oluyor.”, 305/7186

Baş vurmak....., 158/3509 “Şuraya buraya boşu boşuna baş vurarak bocalar durur.”, 176/4003, 291/6827

Bardağı boş kalmak.....40/774 “Bardağı, tulumu boş kalır.”

Bataklık.....57/1101 “vücut atını bataklıklar içine sürdü”, 272/6434

Bataklığa düşmek....., .272/6434 “Rûhunda doğruluktan eser kalmaz, aşağılara çeken bataklığa düşersin.”

Bâtın.....28/500-513 “Bir takımı da bunların aksine olarak isyân ve günâh yolunu tutmuş görünürler. Zâhirleri karanlık, bâtınları nurludur., 85/1720, 92/1884, 136/2917

Bâtın ehli....., 188/4309 “Ehl-i zâhire bu hediyeler erişir, dünyada bir çok hayırlı işler yapılır. Ehl-i bâtın ki derya gibi saftırlar”, 219/5107, 285/6660, 286/6690

Bâtın gözü....., 237 “Bâtın gözü olan, birden başka bir şey görmez”

Batıp gitmek.....103/2107 “İyi bil ki peygamberlerin elçiliğinden amaç, batıp gitmişleri (amel züğürtlerini) nihayetsiz bir hazineye erdirmektir”, 196/4529, 197/4548

Batmış.....,...147/3197 “O kendi batmıştır. Sana malı nereden verecek?

Bayağı(lar)....., 139/3005 “Dünyaya dair oluşan bir eksiklikten dolayı bayağılar gibi gam ve kedere dalmak ne oluyor?”, 140/3055

Bâyezîd.....51/984 “Can içindeki o meşalesiz ışık binlerce Bayezit’e rehberlik etmiştir.”

Baykuş/yavrusu/yuvası.....17 “Bu cihan, baykuşların yuvasıdır. Hak Teâlâ Hazretlerini burada bulmak imkanı yoktur.”, 17/289, 20/366

Baykuş avcısı.....20/366 “O, rûhu katran gibi kara olan baykuş avcısı kendini halka ay gibi nurlu göstermek gayretindedir”

Bedel.....,..... 149/3257 “Sen söyleme, senin yerine o söylesin! Ondan iyi bedel olur mu?”, 149/3290

Beden/vücut/ten.....95/1931 “Can güneşi bir kaynak olduğu halde birçok beden pencerelerinden geçmekle ayrı ve çokmuş gibi görünüyor”, 94/1933, 102/2072, 103/2079, 116/2468, 130/2807, 136/2928, 141/3067, 143/3109, 167/3734, 188/4303, 190/4374, 196/4533, 205/4731, 222/5181, 230, 244/5696, 247, 248/5817, 252/5909, 252/5932, 283/6635, 327/7753, 328/7788

Bedenden ayrılan uzuv ölüdür...., ...325/7715 “Çünkü canlı bir vücuttan kesilip ayrılan bir organ, bir müddet hareket edersede ölüdür”

Bedenden soyunmak/geçmek.....114/2412 “Bu bedenden soyunup tek vücut olmak, ikilikten geçip bir can olmak”, 271/6387, 314/7417

Beden/tenden geçip can olmak...., ...314/7417 “Sen de tenden geçersen külliye can olursun, candan da geçersen cânân olursun”

Bedensiz yürüyüş.....17/294 “Kendi varlığından geç, rûh gibi başsız ayaksız yokluk diyarında yürü!”, 95/1307, 326/7746

Bedensiz secde.....65/1304 “defsiz, nağmesiz çalgıcılar; elsiz, başsız secdeye kapanmış âşıklar, vardır.”

Bedensiz şükür (etmek)....., ...152/3340 “Kendi canını yoklukta gördüğün zaman bedensiz olarak yüzlerce şükredersin”

Bedevi....., ...224/5228 “Şehirli padişah, bedevilerle nasıl oturabilir?”

Beğendiği: makbul (olur)..... ,..... 162/3611 “O neye gayret ederse, din o olur, o neyi beğenirse, o kabul görür.”

Bekâ bulmak.....,..... 314/7414 “Kendinden fânî olup bekâyâ kanat açasın, bu irtifada yüzlerce bekâ bulasın”, 324/7697, 327/7774, 328/7783

Bekâ çeşmesi/kaynağı.....,..... 108/2267 “Bu yokluk, tamamen yok olan yokluk değildir, bekâ baş çeşmesidir.”, 214/4960

Bekâ deryası (sahili olmayan) (eren)... , 254/5974 “O bekâ deryasının sahili yoktur.”, 328/7787

Bekâ diyarı.....,..... 246/5765 “Bekâ diyarında da neler vereceğim. Çünkü onun biricik yaratıcısı benim”

Bekâ sofrası.....,..... 139/3031 “Belki mal noksanlığına bedel olarak bekâ sofrasından nasipdar olurlardı.”, 328/7809

Bekâ tarafı/Âlemi.....,..... 241/5618-19 “Kuluna bu güven yolunda bekâ tarafına koşacak kudreti bahşeder.”, 291/6829

Bekâyâ sarılmak....., 324/7697 “Fenâdan kaç, bekâyâ sarıl, o kavuşulacak yüzde sen de bekâ bulasın”

“Belâ”ların farklılığı.....62 “Bu “Bela”lar her ne kadar lafız itibariyle bir görünürse de hakîkatte eşit değillerdi.”

Bela=rahat.....,..... 222/5180 “Enbiyaya bu bela ve mihnetler onun için gelir ki, bunlar onlara göre sıkıntı değil, rahattır, belki padişahlıktır”

Bela ateşinin daveti.....,..... 222/5179 “Git, sen de bir Halil ol ki bela ateşi seni o ziyafete davet etsin.”

Beladan kaçanların sığınağı: zikir.. ,.... 324/7683 “Beladan kaçan canlara sığınılacak yer, Huda’yı zikretmektir.”

Bela diyarı....., ...156/3453 “Bu yokluk diyarından, bela (musibet, keder) diyarına geçmek ölümdür.”

Bela zindanı.....81/1628 “Üzüntü ve neşe iki zıt nesnedir ki ikisi de başına birer bela zindanıdır”, 290/6824

Belayı istirahate tercih etmek.....172/3884 “Âşıkların hepsi de belayı istirahata tercih etmişlerdir, kendilerinden geçmişler, uyku ve yemekten kesilmişlerdir.”, 222

“Ben sırf lütufum” (Hakk)..... ,..... 244/5691 “Benden meydana çıkanlar, bana lâyık olan şeylerdir. Ben sırf lütufum”

Bencil.....,..... 163/3644 “Bencil olanın kalbi mermer gibidir.”

Bende(olmak).....6/65 “Bendelikten kurtularak Sultân, cisminden soyutlanarak saf can olursun., 45/858, 51/987, 69/1399, 100/2058, 162/3617, 183/4192, 210/4886

“Benden bensiz ortaya çıkmak”.. , ...153/3363 “İyi bil ki, onlar benden bensiz (gayri iradi) ortaya çıktı.”

“Beni O’nda gör”.....,..... 144/3134 “Beni onda gör, onu bende”, 213/4945

Benlik (/davası/bağı/hapsi).....51/1005 “Seni benliğin sımsıkı bağlar. Benlikten tamamiyle soyutlan,”, 58/1125, 58/1132, 69/1385-1386, 72/1447, 78/1552, 81/1617, 86/1746, 132/2840, 133/2864, 214/4951, 215/4979, 254/5965, 289, 291/6828, 310/7282

Benliğini ayak altına almak...., ...98/1987 “Benliğini ayağının altına almış kimse görmüyorum.”

Benliğin başını kesmek....., ...291/6827 “Öyleyse benliğin başını kes ki, ondan kurtulasın, güneş gibi semalara ayak basasın”

Benliğin yok oluşu.....,..... 138/2982 “sana cömertliği eriştiği zaman sendeki o benlik nasıl tamamen yok olmaz?”

Ben=o, O=ben.....213/4944 “Ben oyum, o da bendendir. Arada ikilik kalmadı, ikimiz bir nuruz.”

Benzersiz yol.....,..... 138/2998 “Bu az bulunur benzersiz yolda durmaksızın yürü ve ilerle!”

Benzetme....., ...151/3333 “Esas hayat odur, bu benzetmedir”,
276, 276/6489

Benzi atmak....., ...106/2211 “Kelimullahın (Hz. Mûsâ a.s.) beti
benzi attı, kaçtı.”

Beraberlik (genel/özel)..... , ...233/5457 “Bu beraberlik, geneldir. Fakat
büyüklerle özel bir beraberlik daha vardır ki onlara mucize olarak verilmiştir. 5458, 5459

Haberdarların beraberliği.....,.....234/5460 “Her mümine verilmiş olan ilâhî
beraberlik ile kanaat etme, haberdarlara verilen birlikteliği iste!”

Berbat nefis.....,..... 179/4117 “O arzulanan, her kime kismet
olmuşsa, bil ki berbat nefsi kahrolur”

Beslemek muhabbetin temelinin temeli....., 168/3772 “Gerek yerde gerek gökte beslemek
işini, muhabbetin temelinin temeli bil”

Besle(n)mek....., ...153/3381 “Ne mutlu o cana ki bunlarla
beslendi.”, 217/5056, 5065, 223/5208

Besleyenin aldanmış görünmesi.....,.... 217/5045 “Birader! Bu alışverişte besleyenin
aldanmış görünmesi gizli lütuftur.”

Besleyen O.....,.....168/3771 “Kesin olarak bilinir ki, her şeyi besleyen de
odur.”, 183/4198

Beş duyu: aklın aleti.....,.....167/3733 “Yün ve yeşimi (bunla taşı) temyiz eden
akıldır. Beş duyu ki aklın aletleridir.”

Beşer değil.....,.....144/3146 “Dedim ki: “Ya Rabbi! Bu, beşer değildir.”

Bey.....,.....167/3729 “Efendi, bey, dilenci hep eşitti. Cahille âlimi
fark edemezdi.”

Beyitlerin şahitliği.....,.....179/4108 “Bu beyitler burada şahitlik etsinler diye
düzenlendi”

Bez (adi).....,.....219/5113 “Atlas varken âdi beze neye bürünürsün?”

Beze(n)mek.....219 “Gerçi Evliyâullahın çoğu züht ve takva ve salih amel ile bezenmiştir.”

Bıyığını yağlayan adam.....147/3199-3209 “O iflas etmiş adam gibi ki her sabah bıyığına kuyruk sürerek yağlardı ki onu görenler yemek yemiş desinler, karnı tok sansınlar”

Bilge(lik)..... ,.....192/4412 “Ondan göz yummaları kendi yanlış görüşlerine göre bilgeliktir”

Bilgelikten soyunmak.....57/1119 “Benimle ilimden, bilgelikten soyunduğun zaman arkadaş olabilirsin.”

Bilgiyle dolmak.....154/3393 “Üstadın ilmi tamamiyle öğrencisine geçmiş, bir kadeh üstadının bilgileriyle dolmuştur.”, 212/4914, 239/5592

Bilinmez.....119/2528 “Onun asıl niteliğine dair kimse bir şey bilmiyor, gerçi bir çok vasıflandırmalar, târifler yapılmıştır.”

Bina.....119/2534 “Dünyanın binası kurulalı hal böyledir;”

Bin gibi bir.....297/6996 ““vahidun keelfin” sözü ancak onun hakkında sadıktır,”

Bin(ler)e denk.....106/ 2204 ““O mert, bine değil, belki yüz binlere denktir.”

Birader.....217/5045 “Birader! Bu alışverişte besleyenin aldanmış görünmesi gizli lütuftur.”

Bir avuç toprak.....60/1214 “Hak Teâlâ Hazretleri o bir avuç toprağa baht verdi, mülk verdi, saltanat verdi., 1217, 83/1669, 234/5474, 294/6949

Bir (can) olmak.....64/1291 “Bensiz ve sensiz bir can olalım, feleğin üstünde güneş gibi ay gibi dolaşalım”, 85/1707, 86, 95/1958, 114/2412, 116/2484, 129/2780, 130/2825, 135/2908, 153, 258/6060, 6089, 285/6673

Bir delikten iki kere ısırılmak.....88 “Meâl-i şerîfi: “Mümini yılan, bir delikten iki kere ısırılmaz” demektir.”, 89/1786

Bire on kazanmak.....263/6200 “Bire on kazanmaya bak ki bu kâr herkese nasip olmaz.”

Bire yüz(/almak/vermek).....288/6759 “Her kim Hakk’a bir verirse, karşılığında yüz alır. Sayısız veren de sayısız alır.”, 318/7540

Bire bin.....8/104 “Ona bir can veren, binini alır.”, 31/583-584

Bir görmek/bilmek.....130/2791 “Bundan dolayı, vâsılları daima bir gör, bir bil ve bir say!”, 132, 144/3135, 148/3238, 154/3390, 189/4365, 201/4616, 202/4624, 221/5152, 231/5372, 232/5394, 232/5399-5403, 5408, 5412, 237, 238/5587, 251/5898, 297/7000, 316/7500, 321/7590, 321/7621

Biri iki gör(me)mek/say(ma)mak.....93/1907 “Şaşı olanların gözü biri iki görür.”, 185/4249, 186/4264, 231/5381-5386, 5390, 238/5584, 251/5899, 252/5902, 271/6375, 321/7593

“Bir”in yüzünün insanda belirmesi.....137/2968 “Zıtlardan, adetlerden kurtulursun, yüce birin yüzü sende belirir”

Birinci varlık.....75/1485-1487 “Kesin olarak bil ki, birinci varlık geçicidir.”

Birini inkâr= hepsini inkâr.....144/3122 “Bunlardan birini inkâr eden, cümlesini inkâr etmiş olur.”, 232/5393, 251, 252/5908

Birini kabul=hepsini kabul.....252/5908 “Bundan dolayı, eğer bir velîyi candan tutarsan şüphesiz ki hepsini tutmuş olursun!”

Birleşmek.....129/2782 “Nihayette yokluk denizinde birleşirler”, 153, 327/7754

Birlik.....94/1933 “Ayrımcılık hayvani rûhtan olur. İnsani rûh birliktir.”, 130/2825, 183/4213, 232/5424, 238/5578

Birliğe kavuşmak.....136/2923 “Sayıdan kurtularak birliğe kavuşur”, 138/2994, 310/7300

Bir nefeste göz, kulak, akıl veren.....166/3709 “Bir nefeste göz, kulak, akıl verir. Aşk, zevk ve coşku bağışlar.”

Bir nefeste aşk, zevk coşku bağışlayan....166/3709 “Bir nefeste göz, kulak, akıl verir. Aşk, zevk ve coşku bağışlar.”

Bir nefeste yüz bin yıllık ibâdet derecesi kazandırmak...., 168/3784 “Velîler, yüz bin yıllık ibâdetin derecesini, isterlerse, bir kimseye bir nefeste kazandırır.”

Bir tarafı.....82/1629 “Bu ikiden geç de bir tarafına doğru yola düş!”

Bir yüzden (açıdan) bakmak.....128/2756 “Fakat onlara bu yüzden bakarsan o iki suretteki çeşitliliği nasıl eşit görürsün?”

Bitimsiz.....135/2911 “Onun lütuf ve ihsanı bitimsizdir”

Bitmek (bitki/amel).....,.....214 “Bu dünyada itaat ve suçtan, hayır ve şerden neye gayret edersen, onlar tohum değerindedir ki orada bitecektir”

Bitki.....12 “İlk menzilleri toprak olmalarıdır. Toprakta sonra bitki oldular.”, 64/645, 52/1020, 66/1315, 83, 140/3050, 183/4185, 242/5650, 327/7765

Bizden olanlar.....232/5407 “Bizden olanlar (ehl-i bâtin) isim farklılıklarından yanılmazlar”

Bizden taraf.....61/1231 “orada yeniden kanat bularak son bir uçuşla bizden tarafa gelin!”

Bocalayıp durmak.....158/3509 “Şuraya buraya boşu boşuna baş vurarak bocalar durur.”

Boğazını yırtmak.....78/1560 “O, şahinin lokmasını nasıl yutabilir ki, onun gibi yüz tanesinin boğazını yırtar

Boğazlamak....., 174/3960 “Belinden hançerini çıkardı, çocuğu bir kuzu boğazlar gibi boğazladı.”, 227/5294, 247/5770

Boğulmaktan emin olmak....., 220/5130 “Gemiye binerek boğulmaktan emin olsunlar.”

Boncuk.....20/360-365 “Boncuk kıymetçe elmasla beraber olur mu?”, 34/653, 51/981, 146/3171, 167/3724, 214/4959, 215/4985, 238/5562, 304/7169

Boş/beyhude(kişi).....,.....153/3374 “Manayı aramayan kimse boştur, beyhudedir.”, 180/4144

Boş dağarcık.....,.....259/6123 “Boş dağarcıktan ne alabileceksin?”

Boyada boyacıyı görmek.....,.....329/7817 “Nasıl ki nakışlarda nakkaşı, boyamalarda boyacıyı görürsün.”

Boyun bükmek.....,.....264/6217 “Ondan sonra istekte bulunmaktan vazgeçer, emrine boyun bükür.”

Boyun halkası.....91/1844 “Yükseklerden indi, yerin dibine geçti, lanet, boynuna halka gibi takıldı”

Boyutsuz.....,.....155/3420 “Benim gibi, o boyutsuz cihana koşasın, görünenden geçesin (dünyadan alâkayı kesesin)”

Bozuk niyetli amel.....42

Böcek.....20/362 “Her kanatlı böcek pervanelik edebilir mi?”

Bölücü....., ...209/4828 “Öyle kıymetli bir ticaretten mahrum kaldı, nihayet bölücüler gibi kovuldu”

Bu benlikten geç, o benliğe er.....,.....284/6653 “Kendini iyi ara ki kendini bulasın, bu benlikten geç ki o benliğe eresin.”, 310/7282

Budamak.....,.....222/5183 “Külüngü sert sert vurmaları içindeki kıymetli cevherleri çıkarmak, vücut ağacını budamaları, meyvesini yemek içindir”

Bu (geçici) varlık.....,.....149/3279 “Bu kararsız varlıktan kurtulduğun zaman ölümsüz bir hayat ile zinde olursun.”, 152/3339, 223/5201

Bu fırka.....,.....208/4811 “Şüphesiz bu fırka (abitler zümresi) da nasipsiz kalmaz,”

Buğday.....202/4627 “Altın yerine buğday veya arpa farz etsen, hal gene böyledir”, 165, 187, 187/4285-4290, 188/4305, 209/4825, 314/7400, 314/7415

Buğday ekip harman kaldır(ama)mak.....209/4829 “Bu amellerin ona hiç faydası olmadı, çok buğday ekti ama, harman kaldıramadı.”

Buğday/inci bitirmek.....,.....188/4305 “Burada buğday bitirir, orada inciler meydana getirir”

Bulanık olmak.....103/2085 “Bulanık olursa onda ne göreceksin? Temiz tut ki ondan güzelliğini seyredebilesin.”

Bulanıklıktan kurtulmak.....,.....108/2258 “Kendini temizle, bulanıklıktan kurtul ki kabul göresin, inkârcı kalmayasın.”

Bulaşıcı hastalık (sirâyeti)..... ,.....155/3437 “Artık ne bulaşıcı hastalıkların sirâyetinden korkar, ne de dinsizlerin dokunmalarıyla dinsiz olursun”

Bulaşıklıkla mücâdele.....81/1625 “Ey temiz rûh! Bulaşıklıktan temizlen, bulaşıklıklarla mücâdeleye giriş!”

Bulmadıkça aranmaz....., 182 “Fakat Hak Teâlâ’yı bulmadıkça arayamazlar.”

Bulut.....40/759 “O, Hak adamı; o, himmeti yüce olanı, parlak ayı seyrettikten sonra tekrar bulut arkasında gizleniyorsa bu örtünmeyi onun küfrü bil!, 64/1288, 171/3844, 184/4216, 203/4691

Buluttan buğday/inci yağmak....., 187/4290 “Yağan damlalar yere düşünce buğday, denize düşünce inci oluşturuyor”

Bulutun deryadan dolması....., 188/4320 “Onun nuruyla doldu, bulutların deryadan olduğu gibi.”

Bulut arkasında gizlenmek.....40/759 “O, Hak adamı; o, himmeti yüce olanı, parlak ayı seyrettikten sonra tekrar bulut arkasında gizleniyorsa bu örtünmeyi onun küfrü bil!”, 64/1288, 220/5136

Burada O yok....., 112/2363 “Zevki buradan bilme, oradan bil! Anlaşıldı ki, burada o yoktur”

Burç.....224/5243 “Onun cismi bir burç gibidir, güneş

Hak Teâlâ Hazretleri’dir.”

Burunsuz miskten koku duymaz.....272/6429 “Âşkın yoksa ona karşı körsün demektir.

Burunsuz, miskten koku duyar mı?”

Bu tarafa (varlığa) gelen fânî.....250/5869 “Buraya gelenler fânî olur. Fakat yokluğa giden her şey bakidir.”

Bu vücutta yaşamak ölüm.....328/7789 “Senin bu vücutta yaşaman, ölmek demektir.”

Bülbül yumurtası.....88 “Bir misal daha, bülbül yumurtasıyla yılan yumurtası hacim ve renk itibarıyla birbirine benzer”

Bütün.....22/396-397 “Veyahut da Huda bütündür, sen basit bir parçasın”, 86/1734, 89/1801, 92/1879, 116/2480, 135/2904, 140/3049-3050, 199, 200/4604, 214/4953

Büyükleme şirk.....289 “Çünkü nasip ve büyüklük Huda’ya mahsustur, kulların ona müdahalesi kesin şirktir, 290/6807

Büyükler.....233/5458 “Fakat büyüklere özel bir beraberlik daha vardır ki onlara mucize olarak verilmiştir”, 235, 287/6723, 301/7100, 331/7885

Büyüklerin iflası.....39/745-749 “Büyüklerin ziyanı ve iflası, küçüklerin kârından, zenginliklerinden iyidir...”

Büyüklerin sofrası.....100/2047 “Burada gıdası açlık olan, orada büyüklerle beraber bir sofrada oturur”, 233/5458, 312/7366

Büyük lokma.....98/1988 “Çünkü o büyük lokma yalnız onun gıdasıdır”

Büyüklüğü atmak.....170/3825 “Cenâb-ı Mûsâ Hızır’ı bulunca başından büyüklüğü attı (tevazuyla hareket etti).”

Büyüle(n)mek.....105/2163 “Cenâb-ı Mevlânâ, görür görmez büyülendi.”

Cadıyı huri yapmak.....188/4302 “ve cadılar onun bakışıyla huri, gönüller nur deryası olur.”

Caddeyi bırakıp eğri yolu tutmak.....130/2814 “Maddeyi (caddeyi) bırakarak eğri yol tuttu. Onun bu hali akıllara şaşkınlık verdi.”, 239/5608

Cahil(lik).....13/217 “Ona meyil bağlamak körlükten, cahillikten doğar”, 54/1047, 72/1443, 78/1555, 104/2146, 2149, 106/2198-2199, 122/2604, 148/3225, 157/3498, 167/3729, 167/3736, 191/4388, 299/7045, 329

Cahili alim etmek.....186/4274 “Cahilleri onun ilmi âlim eder, anadan doğma körlerin gözünü o açar.”

Cahilliğin görünmesi.....167/3736 “Akıllı, kendisinde aklın görüldüğü, gafil de cehaletin görüldüğü kimsedir.”

Cahillik (cehalet).....53 “Eğer âdemoğulları bu emanetleri saklayabilir, başa çıkarabilirse zalimlikten, cahillikten kurtularak Hazret-i Âdem gibi, meleklerin secdegâhı olur (onlardan kıdemli olur).”, 54/1047, 74/1471, 75/1487, 104/2147, 130/2812, 139/3002, 163/3648, 166/3689, 194/4466, 202/4653, 220/5139, 255/6001, 304/7169, 329

Cahil zâhire, alim bâtına bakar..... 298/7025 “Cahil olanlar sözün zâhirine bakar, âlimlerse bâtına bakar, sırrını alır”

Cehalet/bilgisizlik tufanı.....194/4466 “İçinde boğulmakta olduğu bilgisizlik tufanından kurtulsun da Huda’nın sınırsız ovasının maddî olmayan tarafında görünsün”

Can.....25/445 “Benim cismim kadehtir, onun canı şaraptır”, 25/466, 29/535, 44/828-829, 44/833, 56/1082, 62/1237, 78/1567, 109/2284-2285, 116/2468, 118, 121/2598, 123/2639, 130/2803, 136/2928, 136/2940, 149/3274, 155/3419, 155/3424, 173/3930, 189/4359, 193/4450, 194/4474, 195/4504, 196/4533, 213/4948, 219/5108, 221/5154, 244/5696, 245/5727, 252/5909, 252/5932, 255/5982, 311/7315

Cana can katmak.....159/3550 “Onun ilmi canlara can katar, onu kabul et ki diri gönüllü olasın”, 210/4887

Can adamak.....120/2553 “O Sultânlara nasıl candan sevgili olur; canı, gönlü onlara nasıl adarsın?”

Can ağacı.....123/2639 “Her kim kendinden (geçti) fânî olursa o baki kaldı, can ağacını cennetin ortasına dikti”

Can almak.....114/2425 “Ondan can al, can sıkma!”

Can âlemi.....77/1544 “Âşıkların kolu ve kanadı hikmettir. Onlar can âlemine onunla erişirler.”

Can arzusu.....152/3345 “Arzunu canın arzusu tarafına döndürürsen (rûhun arzusunu nefsinkine tercih edersen), kötüden iyiye geçmiş olursun”

Can azadı.....16/275 “Başlangıçta nasıl idiyse gene öyle olur, canını ten kaydından azat eder”

Can badesi.....285/6668 “Çünkü can badesi kap kacağa sığmaz. Çünkü o badenin başı sonu yoktur”

Can bağışlamak/bahş.....69/1400 “Onların anıları vücuda yeni yeni can bağışlar.”, 80/1585-1591, 85/1713, 245/5722, 254/5964, 296/6968

Can/baş feda etmek.....132/2847 “Bu manaya canını, başını feda et!, 293/6908, 304/7167

Canda bahçe oluşturmak.....187/4294 “Müritlerin canında bahçeler vücuda getirirler, yüzlerini ay gibi parlatırlar.”

Candan cânâna yol bulmak.....272/6402 “Onlar gibi sen de vâsıllardan olasın, candan cânâna yol bulasın!”, 277/6500

Candan geçip can kazanmak.....288/6758 “Canından geç ki, Huda sana tükenmez vuslat ve kavuşmanın kaynağı bir can versin”, 310/7309

Candan geçip cânân olmak.....314/7417 “Sen de tenden geçersen külliye can olursun, candan da geçersen cânân olursun!”, 330/7838

Can değilsen cisimsin.....197/4546 “Eğer can değilsen hepten cisimsin demek olur.”

Can denizi/deryası.....193/4450 “Onun can denizi başka şeyden nasıl hoşlanabilir?”; 315/7460, 329/7824

- Can dinle diri**.....166/3686 “Vücut canla diridir, can da din ile.”
- Can düşmanı**.....197/4542 “canına kastedeni onun iki yüz misli bil!”
- Can ecri/mükafatı**.....252/5928 “Talip, verdiği bir ekmeğin sevabını alırsa, canını feda edenin sevabı ne olmak lazım gelir, düşün!”
- Can gıdası**.....215/4973 “Zıkr-i Huda’yı canına gıda; derdi, kendine dermanın ta kendisi bildi”, 223/5208
- Can gibi ten**.....130/2807 “Ten, can gibi olunca, can gibi mesut ve saadetli olur.”
- Can gözü**.....93/1909 “Senin de can gözünde şaşılık var”, 329/7832
- Can güneşi**.....146/3165 “O benzeri olmayan can güneşinden ki yerin göğün hayatı ondandır”, 171/3848, 234/5482
- Can ibâdeti=onun (fakirin) aşkı**.....256/6017 “Bizim fakirimiz (bahsetmekte bulunduğu mürşit) din ulusu olunca, canımızın ayin ve ibâdeti de onun aşkı olur.”
- Can içinde bulmak(Hakk’ı)**.....320/7576 “Gevdeden geç, katı dut bunda canı, Kim bula sen canun içinde anı.”
- Can içinde cennet**.....52/1006-1010 “Canının içinde nimetlerle dolu bir cennet görürsün ki her tarafında pınarlar, çeşmeler akar bahçeleri var.”
- Can içinde görmek(Hakk’ı)**.....320/7578 “Kim göre sen canun içre Tenriyi, Göstere sen kamusına Tenriyi.”
- Can iklimi**.....152/3339 “Can ikliminde (ahirette) sıhatten başka bir şey yoktur”
- Can incisi**.....255/6000 “Ten kabuğu toprakta çürür gider, can incisi taptaze olarak Hazrete kavuşur”
- Can(/ların) Kabesi**.....252/5918 “Canların Kâbesi Huda’nın sohbetidir, bu Kâbe de Evliyânın kalbidir”, 301/7111, 329, 329/7832

Can kameri.....316/7474 “Can kameri onun güneşinden nur aldı”

Can kaynağı.....170/3827 “Cenâb-ı Hak ona can kaynağından varlık verdi., 184/4218

Can kulağı.....25/451 “Ey fakir, can kulağını aç da cana yakın olan emsalsiz nükteleri dinle!”, 25/460, 34/643, 64/1281, 219/5109, 301/7098

Can kumaşını noksanlık tezgâhında dokumak..., 257/6044 “Artmayı, eriyip akmakta bulurlar, can kumaşını noksanlık tezgâhında dokurlar.”

Can kuşu.....202/4648 “Tâ ki onun şeriatinden yeni yeni meyveler

toplayasın, tâ ki can kuşu yeni kanatlar takınarak uçsun”, 213/4930, 308/7258

Can merası.....171/3853 “Halk, koyunlar gibidir, onların çobanı sensin! Onları can merası tarafına götüreceksin!”

Can:Menzil köşkünün kapısı.....330/7837 “Çünkü can, o menzil köşkünün

kapısıdır. Candan geçtiğin zaman, cânân gönül derdine derman olur.”

Can nuru.....283/6635 “Bunun gibi, can nuru da tenden ayrılınca, ten hücrelerinde ışık kalmaz”, 327/7766

Can şamdanı.....212 “Çünkü can şamdanını onun nurundan alevlendirdi, onun ilmini tamamen öğrendi”

Can şarabı.....37/696 “Bade, Hak’tan gelen can şarabıdır. Cesede gıda veren şarap değildir.”, 242/5666

Can şehri.....203/4664 “Hep yönsüzlüktür, orada yön yoktur. Can şehri evsiz ve yersizdir”

Can şerbeti.....203/4667 “Can şerbetlerini ağızsız içerler, başlangıç tarafına adımsız giderler”

Can ışığı.....51/984 “Can içindeki o meşalesiz ışık binlerce Bayezit’e rehberlik etmiştir.”

Cana yönelmek/talip olmak.....27/489 “Bakışı daima canlara ve gönüllere yönelmiş olur, bir nefes bile zâhir tarafına bakmaz”, 330/7837

Cânân.....33/614 “Bunlar şu hikmetten dolayı ortaya çıkarılmışlardır ki halk sanattan sanatçıya ulaşabilsin, candan geçerek cânâna ersin.”, 64/1293, 136/2940, 138/2993, 155/3424, 330/7838

Cânân:Gönül derdine derman.....330/7838 “Candan geçtiğin zaman, cânân gönül derdine derman olur”

Cânân deryasının taşıdığı.....138/2993 “Muhakkak surette Rahman’ın taşıyıcısı ve belki cânân deryasının taşıdığı olursun”

Cânânın candan zuhûru.....272/6409 “Ondan sonra canın “Ene’l hak” der. Çünkü cânânın, senin canından zuhûr eder”

Cânânın sözü.....272/6410 “Artık o söz, canın değil, cânânın sözüdür, her ne kadar senin dilinden söyleniyorsa da”

Can bağı/cihanı.....7/75 “Bizim canımız sana bağlıdır. Ey canların canı!”, 17/291-293, 262/6157

Can bağındaki kurt.....262/6157 “Can bağı ve can fıdanı içine yerleşmiş kurttur.”

Can cânânla diri.....149/3284 “Nasıl vücut can ile diri ise, can da cânân ile diridir”

Can cihanına emir olmak.....328/7782 “Bu dünyada ecel gelmeden evvel öl ki, can cihanına emir olasın.”

Can olmak.....130/2806 “Ne mutlu o cisme ki tamamen can olmuştur”, 177/4061

Canı olmak.....172/3905 “Sen benim canımsın! Ben cansız nasıl yaşarım”

Canı aşk olmak.....319/7549 “Bahtlu ol can, ki canı ışkdur, Kulluğu bu yolda safi sıdkdur”

Candan dinlemek.....247/5775 “Madem ki, emir ve fermanıma tabisin, her ne dersem candan dinleyeceksin”, 275/6473

Candan gelmek.....197/4549 “Bir din ki candan, yürekten gelmiyor, o din Hak tarafına rehberlik edemez.”

Candan kabul.....177/4054 “Hızır Aleyhisselam bu üç hikmeti Hazret-i Mûsâ’ya söylediği vakit durumu candan kabul etti.”, 263/6180

Candan kul olmak.....168/3777 “Hepsinin varlığı ondandır ve bütün emelleri ondan hasıl oluyor. Ona nasıl candan kul olmazlar?”

Candan secde.....205/4726 “Eğer melek gibi ibâdet eden, o kible den (Hak’tan) tarafa candan secde eden olursan, Hak rızası için hayvan tabiatını bırakır, Hak’tan güzel güzel ders alırsın.”

Candan sefer.....252/5919 “Öyleyse candan sefer etmek lazımdır ki, o Kâbe sana yüz göstere sin (kısmet olsun).”

Candan tutunmak.....94/1921 “Hak erinin (Merdan-ı Huda) eteğine yapışır, Evliyâyâ candan tutunur”

Can gözünü açmak.....119/2537 “Öyleyse sözü bırak da can gözünü aç!”, 196/4532, 227/5294

Can güneşi.....94/1927 “Çünkü Evliyâullahın hepsi bir nurdur. Heps i de can güneşinin nurudur.”, 94/1931

Can halkı.....113/2365 “Can halkının ipliği nur hurmalarındandır.”

Can hazinesi.....16/274 “Aslına dönerek cismanilikten kurtulur, vücut metaini can hazinesine ısmarlar.”, 74/1466, 165/3677, 166/3702

Can hazinesinin koruyucusu.....74/1468 “Can sütü böyle hazineden alınır. Can hazinesinin koruyucusu sıkıntıdır”

Canın artması.....215/4973 “Cisminin eksilmesi, canının artmasını gerektirdi”

Canın engeli.....194/4467 “Çünkü maddî âlem bizim canımızın engelidir”

Canın kokusundan cana erişmek.....137 “O kimsenin ki, koku alma gücü vardır, canın kokusundan cana erişir.”

Canın pişmesi.....51/998 “Canın (rûhun) pişmesi cisimlerin pişmesine benzemez.”

Canın ten girdabından kurtulması.....252/5923 “Bu önderlik, canın ten girdabından ırmak gibi akıp kurtulmasıdır”

Canın yüzü.....221/5159 “Sağırlardan ve aralarından çık ki sana canın yüzü hicapsız görünsün.”

Canına nur doğ(dur)mak.....279/6537 “Huda, kereminden canına nur doğdurur”

Canına yollanmak.....72/1452 “Derdine derman ara, kendini bırak da onun canına yollan! Tâ ki hastalığından kurtulasın”

Canında yer tutmak.....104/2137 “belki onun dil ve canında yer tutarsa, onu seven, Hakk’ı sevmiş olur.”

Canını harcamak.....116/2478 “Bu talep uğrunda canını harca”

Canını kurtarmak.....152/3356 “Dine doğru gidersen canını geçicilikten kurtarırısın!”

Canını yakmak.....13/209 “Bu hilesiyle senin belki yüz defa canını yakmıştır.”

Canıyla sınırlı.....58/1122 “Canıyla (kendiyile) sınırlı olanın orada işi yoktur.”

Can(ıy)la oynamak.....265/6262 “Onun yolunda canınla oyna, baş çekme, ondan başka kimsenin adını anma”

Canla dinlemek.....136/2917 “Zâhirî hisleri bırak da bunu canınla dinle!”

Can lali.....291/6846 “Can lâli, can gibi bakidir, Hak ona kadehsiz sakidir”

Canların canı.....7/75 “Bizim canımız sana bağlıdır. Ey canların canı!”, 137/2965

Canlı görünen ölü.....325/7720 “Tıpkı bunun gibi Hakk’a bağı olmayan, canlı gibi hareket etse de ölüdür”

Can mülküne ulaştırmak.....60/1215 “Onu can mülküne ulaştırdı, nihayet yerde, gökte padişah oldu.”, 72/1454, 188/4321

Can mülküne kaçmak....., ...98/1998 “Daima can mülkü tarafına kaçmak ister”

Cansız ceset/cisim.....40/772 “İyi ameli olmayan insanların ise cesetlerinde canları yok demektir.”, 133/2852, 166/3685, 308/7246, 316/7503

Cansıza can veren.....166/3708 “Canı olmayanlara can verir, dirhemi olmayanlara hazineler bahşeder.”

Cansız vücut saksıdan farksız., ...329/7834 “Belki tendeki güzellik de candandır. Yoksa cansız vücut saksıdan farksızdır”

Can sofrası.....65/1312 “Öyleyse git de cana talip ol ki can olasın, canların sofrasında rehber olasın.”, 139/3026, 252/5930

Can sofrasından gıda.....252/5930 “Fânî rûhlara baki olsun diye can sofrasından gıda verenlere kıyas et ve iyi bak ki, Huda-yı Kerim, karşılık olarak neler bahşeder.”

Can suyu.....79/1582 “Can suyu saftır. Ne tortusu var, ne çamuru”, 184/4215, 315/7454

Can suyu bulanmak.....184/4215 “Şunu bunu düşünmek tortu ve süprüntüdür ki, can suyu onlardan bulanır”

Can sütü.....74/1468 “Çekilen vücut zahmeti meme gibidir onun sütü can hazinesidir”

Can verip yüz can almak.....144/3152 “Ayağına baş koy ki baş olasın, canını feda et ki, karşılığında ondan yüz can alasın”, 328/7786

Can virdi olmak.....309/7269 ““Zâlemna enfüsena” vird-i canı oldu, bu zulmü kendime ben yaptım dedi.”

Can yoklukta.....152/3340 “Kendi canını yoklukta gördüğün zaman bedensiz olarak yüzlerce şükredersin”

Can yoluyla Hakk’a götürmek.....188/4329 “Onu can yoluyla Hak tarafına götürür”

Can yüzüne canla bakmak.....319/7563 “Can yüzine can ile bakmak gerek,

Can dilerse, gevdeden çıkmak gerek.”

Cebinde saklı olmak.....202/4652 “onu tut ki dosta vâsıl olasın. Dost, onun cebinde saklıdır.”

Cebi(ni) kokla(ma)mak.....173/3929 “Benim gayba bağlı işlerimde ayıp ne gezer? Sen benim cebimi bile koklamamışsın.”

Cebrâîl.....135/2894 “Aşkın, Cibril gibi, pek çok kanatları vardır.

Sana delil olarak delillendirileni getirir”, 187, 268/6321

Cebrâîl’in ulaşamadığı makam.....154/3383 “Bir makama erişir ki öyle yüce ve sonsuz, Cibril bile yol bulamamıştır”

Cefa....., ...122/2600 “Eşkîyalığından dolayı rehber, ona yol kesici; lütuf ve vefa, kahır ve cefa olmuştur.”

Cefakar....., ...250/5866 “Çünkü o yokluk (adem) vefakardır, bu (varlık) cefakardır”

Cehennem ağacı....., ...92/1883 “Bu cehennem ağacı cehennemin parçası olunca, aslıyla birleşip karar etmesi doğaldır.”

Cehennem ateşi....., ...140/3058 “Dünyanın şehvetleri cehennem ateşidir.”;

Cehennemden cennet çıkarmak.....80/1591 “Kereminden ona nakışlar bahşeder, cehenneme cennet güzelliği verir.”, 82/1637

Cehennem dumanı.....9/118 “Mutluluk kısmı, cennet ağaçlarından kopmuş bir dal, keder kısmı da cehennem ateşinden ve dumanından bir parçadır”

Cehennem:Huda ayrılığı....., ...327/7777 “Cennet, cehennem, Huda’nın kavuşma ve ayrılığıdır”

Cehennemi cennet yapar....., ...255/6012 “Daha isterse o cehennemi cennet eder, semadaki güneş o nurun değersiz bir zerresidir”

Cehennem kahrı.....222/5179 “Onların gülşen ve reyhanları ateştir, huri ve rıdvanları cehennemin kahrıdır”

Cehennem mayası.....92/1880 “Dünya isteklileri cehennemin mayasındandır, kuşlar gibi, tane için tuzağa düşmüşlerdir”

Cehennem parçası(ecza).....75/1481 “İçindeki hırs, cehennemden bir parçadır. Aklın da onun esiri ve muhtacıdır”, 92/1883, 151/3325, 180/4123

Cehennemin rızkı.....,.....183/4194 “Cennetin rızkı (nasibi) inananlar, cehenneminki eşkıyalardır”

Cehennemin ricası.....255/6008 “Cehennem müminlere rica eder, der ki: “Ey mümin, çabuk geç ki nurun benim nârımı söndürdü.”

Cehennem tacı-ziyneti.....60/1205 “Cümlesini kârsız, sermayesiz bırakırım, cehennemden onlara tac ve ziynet yaparım.”

Cehennem odunu.....60/1206 “Kadın, erkek hepsini cehenneme odun ederim”

Cehennem yemi.....151/3326 “Nâriler, burada iken cehennemin eczasından idiler. Ondan dolayı cehenneme yem oldular”

Cehennemle ödüllendirmek.....103/2112 “Hatta Cenâb-ı Hak onları kâfir kabul etti, amellerini cehennemle mükafatlandırdı”

Cehennem yolu keyifli.....263 “cehennem yolu da hoş a giden şeylerle donanm”ştır”, 263/6181

Celâl.....16/257 “Celâl-i nuru rûhunu temizlesin de onu, ondan gör, kendinden değil.”

Celâl nurunun yakması.....,.....268/6324 “Dediler: “Bana mücade yok ki seninle beraber o vuslat ülkesine geleyim. Çünkü Celâl-i nuru beni yakar.”

Cemâl.....16/256 “Sani-i Teâlâ Hazretleri sana Cemâlini sanatı ve aracısı olmaksızın gösterir.”, 39/741, 331/7888

Cemâliyle dolmak.....286/6697 “Gözüm senin Cemâlinle dolmuştur, canım, gönlüm senin dikensiz gülzarındadır”, 291/6841

Cemâl-i Muhammedi.....259/6095 “Saf ayna gibi olan kalbinde Cemâl-i Muhammedi’den (s.a.v.) başka şey göremezsın”

Cemaat.....106/2202 “Asıl topluluk (cemaat, fırka) o merttir.”, 148/3247, 296, 297/6982

Cemaat rahmettir.....296 “Şüphesizdir ki, cemaatin bulunduğı yerde rahmet ve sevap da ziyade olur. “el-cemaatu rahmetun”ün hakîkî manası budur”, 298/7012

Cemaatten maksat din eridir.....298/7020 “Hakîkatte ise topluluktan maksat, din eridir. Diğer toplanmalar onun mecâzıdır”

Cemaatten maksat zikirdir.....298/7018 “Öyleyse, halkın çokluğundan maksat, zikirdir, yoksa zikr-i Hak’tan gafil cemaat değil”

(asıl) Cemaat zikir çokluğudur.....296 “Bundan dolayı, asıl cemaat zikir çokluğudur”, 297/6982

Cengaver.....,.....106/2200 “Cengaver bir yiğit, sayısı yüzleri de geçse, çocuklardan korkar mı?”

Cenin.....296 “İman ve İslam lafızları mudğa (embiryo) veya şekillenmiş cenin gibidir”

Cenk.....264/6237 “Ben sana bu cenkte yardım ederim.”

Cennet.....78-79/1567-1584 “Hak Teâlâ Hazretleri, rûhların karargâhı olan cennet tarafına sana bir kapı açar..”, 85/1711, 195/4504, 248/5811, 259/6110, 327/7777

Cennet ve kevser bizzat aşktır.....259/6110 “Rehber, yalnız aşktır, mutluluk aşktan ibarettir, cennet ve kevser de bizzat aşktır”

Cennet bağı.....147/3189 “De ki: “Lütfen beni de o köşkten, o cennet bağından mahrum etme.”

Cennet (ona) cehennem görünmek.....253/5939 “Cennetin güzelliği onlara cehennem görünür, balı, zehir olur”

Cennet-cehennemin bir oluşu.....128/2750 “Cennetle cehennem şu yüzden bir olurlar ki ikisi de ilâhî adaleti gerçekleştirir.”

Cennete ayak basmak.....160/3574 “Ebedî cennete ayak basar, nihayetsiz bağlarda, bahçelerde güzel güzel gezer.”

Cennet sıkıntıda.....120/2570 “O sıkıntılarla cennet hazinesi alınır.” , 263

Cennet sıkıntılarla kuşatılmıştır.....263 “Meâli: “Cennet yolu bela ve musibetlerle, cehennem yolu da hoş giden şeylerle donanmıştır.” , 263/6180

Cennet dalı.....9/117 “Mutluluk kısmı, cennet ağaçlarından kopmuş bir dal, keder kısmı da cehennem ateşinden ve dumanından bir parçadır.”

Cennet görünen cehennem.....140/3054 “tâ ki gözlere cennet gibi görünen bu dünyanın cehennem olduğu açıkça görüle.”

Cennet görünmek.....57/1102 “Bu çamurlar eşeklik yüzünden ona cennet göründü”, 140/3054, 3056

Cennet Hudaya kavuşmak.....327/7777 “Cennet, cehennem, Huda’nın kavuşma ve ayrılığıdır”

Cenneti dünyada bulmak.....323/7636 “Yemek, içmek anda daimdür, bilün, Cehd edün, kim uçmakı bunda bulun”

Cenneti feda etmek.....252/5939 “İki yüz cennete malik olsalar hepsini feda ile, aşk ve âşıklık yoluna can atarlar.”

Cennetin ortasına dikmek.....123/2639 “Her kim kendinden (geçti) fânî olursa o baki kaldı, can ağacını cennetin ortasına dikti”

Cennet ödülünün sebebi.....155/3442 “Müminlerin ödülü ondan dolayı cennet oldu ki, Resul-ı Kibriya’ya candan gönül bağladılar”

Cennetin rızkı.....183/4194 “Cennetin rızkı (nasibi) inananlar, cehenneminki eşkıyalardır.”

Cennet yolu dikenli.....263 “Cennet yolu baştan başa dikenliktir”

Ceset.....159/3571 “Ceset, bir evdir ki kapısı gözdür.”, 194/4465

Cevher.....38/739 “Her ne dedimse ve her ne dersem o cevher hazinesinden bir miktar bile olmaz.”, 51/981,987, 56, 112/2360, 128/2758, 128/2770, 129/2781, 132, 150/3293, 171/3848, 197/4562, 205/4742, 208/4811, 214/4958, 4959, 215/4978, 220/5134, 222/5182, 223/5185, 335/7995

Cevher sahibi.....310/7304 “Biz cevhere sahibiz, hani bir müşteri ki bizden en büyük, en kıymetli cevheri alsın?”

Ceviz.....255/5985-5990 “Kabuğun kıymeti, cevizin içini muhafaza edip beslediği içindir.”

Cevizin kabuktan soyulması.....255/5998 “Cevizin kırılıp kabuğundan soyulması böyle yüzlerce hakîkati temsil eder”

Ceza.....217/5068 “Bu bahs sona ermez, cezadan bahset de onun mahiyeti anlaşılın (amellerin cezası).”, 5070, 218/5073, 5074, 5086, 5088

Cezbe seni aletsiz sanatkar yapar.....293/6888 “Cezbede sana ansızın bir halet gelir ki aletsiz sanatkar olursun.”

Cezbe ayrılıktan kurtarır.....293/6884 “Cezbe, seni ayrılıktan ve ayrılık kusurundan kurtarır”

Cezbe ayne’l-yakine ulaştırır.....293/6886 “Sana ilme’l-yakin, ayne’l-yakin olur”

Cezbe ibâdetlerin Sultânı.....293/6887 “Çünkü cezbe, ibâdetlerin Sultânıdır, belki sırrın sırrı ve dinin özüdür”

Cezbe dinin özü.....293/6887 “Çünkü cezbe, ibâdetlerin Sultânıdır, belki sırrın sırrı ve dinin özüdür”

Cezbe mahsulü.....294/6945 “Böyle olan varlık cezbe iledir (cezbe mahsulüdür).”

Cezbe sırrın sırrı.....293/6887 “Çünkü cezbe, ibâdetlerin Sultânıdır, belki sırrın sırrı ve dinin özüdür”

Cezbe yolu.....291/6855 “O yol, cezbe yoludur. Cezbe-i Hak, seni karar yerine eriştirir.”

Cihan (dünyaya bkz)

Cihan (eşsiz).....176/4029 “Öyle cihanlara gider ki, benzeri görülmemiştir.”, 184/4218

Cihan gövde Evliyâ can.....319/7555 “Bu cihan gevde gibi, anlar canı,

Gevdeye bakma, içi gör, can kanı?”

Cihandaki ışıltı emanet.....283/6645 “Cihanın parçaları üzerindeki ışıltılar emanettir: Kanalın içinde akan su gibi”

Cihandan münezzeh....., ...171/3874 “Sen olmazsan, Hak cihandan münezzeh, iyi ve kötünün muhabbetinden yüz çevirir”, 326/7743

Cihanın meyvesi(Evliyâ).....245/5714 “Çünkü cihanın meyvesi onlardır. Şüphe yok ki, onlar yakınlık semasına yükselmişlerdir”

Cihan onlar için yaratıldı.....163/3634 “Bu cihan onlar için var oldu. Yüce ve sefil bütün varlık.”

Cihan onunla aydınlanır.....254/5971 “Cihanın bütün parçaları onunla aydınlanır”,
283/6645

Cihan sahibi (ıssı).....319/7554 “Anı dutanlar cihan ıssı olur, Bil, ki anlardan
cihan diri kalur.”

Cihansız cihan.....109/2274 “Cihansız yeni yeni cihanlar göresin ki, bu
cihan o deryanın yanında bir testi olabilir”

Cihat.....144/3155 “O sohbet yanında senin cihadın hatadır”,
223/5189, 5190

Cilve/naz.....210/4880 “Âşıkın yolu sarhoşluk ve niyazdır. Mâşuk-ı
Huda’nın yolu da cilve ve nazdır.”

Cim (harf).....48/ 907 ““Ha” ile “hı”, “cim” gibi rükudadırlar, korku
ve ümid ile huşu halindedirler”

Cins.....106/2194 “Mevlânâ onun cinsindendi de onun için
gördü, o, ne dediyse onun Hak’tan geldiğini bildi.”, 130/2792, 151/3320, 193/4424, 200/4611,
210/4866

Cins cinsinden kemâl bulur.....314/7402 “Her şeyin cinsi kendi cinsinden kemâl
bulur. Nimet, üzerine gelen diğer nimetle yok olur mu?”

(Aynı) cinsten olan tek sayılır.....200 “Bir cinsten olan iki şey arasında fark yoktur”,
201, 210/4872

Cinsi cinsine.....130/2792 “Âlemde her cins, kendi cinsine yakın olur”,
143/3115, 144/3140, 151/3324, 193/4424, 4425, 210/4868, 4872, 224/5229, 5230, 272/6423,
300/7066, 318/7566, 323/7654

Cisim/ceset.....25/445 “Benim cismim kadehtir, onun canı şaraptır”,
44/829,118 119/2527, 120/2563, 130/2806, 132/2839, 132/2845, 143/3109, 144/3129,
144/3148, 147/3192, 148/3236, 149/3274, 153/3375, 155/3419, 183/4209, 197/4564, 201,
202/4630, 215/4978, 219/5108, 221/5154, 297/6985

Cisimdeki can.....307/7237 “Sen cisimlerdeki can gibisin. İhsan da senden, şükür de”

Cisim cami, zikir cemaat.....297/7010 “Zikirler onun kalbinde cemaat, cismani görüntüsü ise cami gibidir.”

Cisimden/cesetten kurtulmak.....266/6290 “Fakat bu devlet, herkese nerede nasip olacak? Bu, cesetten kurtulanların kısmetidir.”, 284/6648

Cisimleri çok ama rûhları bir.....203/4659 “Cisimleri birçok, fakat rûhları birdir.

Hepsi de Hakk’ın Cemâlini şüphesiz olarak görmüşlerdir”

Cisimlerin dans etmesi.....316/7476 “Can ve dil onun nuruyla nurlandı, cisimler daima o neşeyle dans ederler.”

Cisim de olsa mabuttur.....147/3191 “O kimse ki, onda Huda’dan başkası meşhur değildir, o, cisim de olsa mabuttan başka değildir”

Cisimden kurtulmak.....90/1827 “Su ve çamurdan (anasırdan) yaratılmış varlıklar cisimden kurtulsun.”, 168/3756

Cismen sonra, manen önce.....244/5710 “Cisim olarak (zamanen) âlemde sonraysalar da manen âlemde evvel mevcut idiler”, 268/6349

Cisim fikrin elinde alet.....297/6987 “Cisim, fikrin elinde alet gibidir. Fikri, zikir ile meşgul olana ne mutlu!”

Cisim engeli.....327/7759 “Cisim engeli aradan kalkmadıkça, can ısıdıktan kurtulamaz.”

Cisim kalıbı.....327/7757 “Cisim kalıplarındaki vaziyeti, evlere giren güneş ışığına benzer.”

Cismi can kabul etmek.....173/3927 “Benim küfrüm senin yanında

îmân olacak, cisimse onu can diye kabul edecektin”

Cismi kabuk olmak.....314/7432 “Onun cismi kabuktur, özü dostun hüsnüdü”

Cismi mânevîyat dolu.....159/3554 “O, zamanının aynasıdır. Cismi onun mânevîyatıyla dolmuştur”

Cismi uzak rûhu bizimle.....256/6031 “Evet, vücudu bizden uzaktır, fakat rûhu bizimle beraberdir ve gönülden bir an örtülü değildir”

Cismin can olması.....170/3829 “Talep edilen böyle bir varlıktan dolayı o cisim, mutlak can olmuştur.”, 271/6398, 282/6609

Cismin eksilmesi.....215/4973 “Cisminin eksilmesi, canının artmasını gerektirdi. Saf oldu, tortudan kurtuldu.”

Cisim say(ma)mak.....137/2965 “Sendeki o sır, sütün içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma!”

Cisimsiz seyir.....136/2919 “Eğer anladıysan gök, budur. Buradaki seyir, cisimsiz olur.”, 148/3251, 237/5555, 311/7317

Cismi cana mekan etmek.....153/3376 “Eğer ârifsen, dünyadan Hakk’ı bil! Cismini canın mekanı etmeye çalış”

Cömertlik/kerem.....166/3703 “Tâ ki, o seni nefesiyle zinde eylesin. Böyle kerem ancak onun elinden gelir.”, 172/3902

Cömertlik eseri.....125 “Hak Teâlâ Hazretlerinin kullarından uzaklığı cimrilikten değil, son derecede eli açıklık ve sonsuz cömertlik eseridir”, 126/2702

Cömertlik kaynağı.....224/5218 “Eğer halk, onun cömertliğin kaynağı olduğunu bilmezse, söyle bakayım, ona ne ziyan gelir?”

Cömertlik sofrasından besle(n)mek.....251/5894 “Seçkin, halk, herkes senin cömertlik sofrandan beslenir.”

Cömert(ler)in gıdası.....146/3169 “Cömertlerin gıdası alçaklara göre değildir.”

Cömert(lerin) sofrası.....148/3223 “Eğer aczini itiraf etseydi, o cömertlerin

sofrasından ona da nimetler verilirdi.”

Cübbe.....150/3310 “O, bir cübbe, Hak da o cübbede bir şahıs gibidir. Suçu cübbeye atfetmek aykırı bir harekettir.”

Cübbedeki şahıs (Hakk).....150/3310 ““O, bir cübbe, Hak da o cübbede bir şahıs gibidir. Suçu cübbeye atfetmek aykırı bir harekettir.”

Cübbemin altında Allâh’tan başka yok.....251/5893 “Ey mürit, o makama vâsıl olunca sen de Bayezit gibi “Leyse fi cubbeti gayrullah” dersin”, 257, 323/7650

Cüneyd.....51/986 “O mana deryasının her incisi, Cüneyd gibi sayısız kutubların evi olmuştur.”

Çabasız mala kavuşmak.....134/2870 “Çabasız, emeksiz bir mala kavuşur, alışverişsiz bir kâra konar.”

Çabasız murada ermek.....207/4789 “Hepsi de (gayret ve amelsiz) muradına erenlerin padişahı oldular. Hepsi de erdiği devlete talepsiz, ibâdetsiz erdi.”

Çala kamçı gitmek.....267/6304 “Ne mutlu o cana ki gayret eder, doğru yolda çala kamçı gider”

Çalı.....89/1809 “O iki dikenin birinden latif güller doğar, öbürü gül vermez, kuru bir çalı olarak kalır.”

Çalgıcısız rebab.....65/1306 “Kadehsiz şarap içilir mi? Çalgıcısız rebab kim dinlemiştir?”

Çalmak.....140/3040 “İman incisi ki esas sermaye odur. Senden onu haberin olmadan çalar”

Çamur.....57/1102 “Bu çamurlar eşeklik yüzünden ona cennet göründü, bu dünyayı o âlemden daha hoş gördü.”, 79/1581, 109, 166/3690, 219/5114, 220/5115, 234/5475, 5479, 5481

Çamura karışmış inci.....220/5115 “O söz (ehl-i zâhirîn sözü) çamur gibidir. Bizim sözümüz, çamura karışmış incidir”

Çamuru gidermek.....219/5114 “Çamuru da böyle temizler misin?”

Belki çamuru incinin üzerinden giderirsin.”

Çamura çökmek.....166/3689 “Cenâb-ı Hak bunlar hakkında: “Onlar hayvan gibidirler, belki daha aşağı.” buyurmuştur. Çünkü cehaletle çamura çökmüşlerdir”

Çamurla su.....81/1610 “Lütuf suyu çamurla sudan ibaret olan bir cisimde bunu gösterdi ki ona halk bütün mal ve mülkünü feda ediyor”

Çan.....11/169 “Bizim feryadımız kervanın göç zamanını ilan eden çanlara benzer.”

Çaresizlerin çaresi.....166/3706 “Zamanın çaresizlerinin çaresi odur, zehrin, panzehiri odur”

Çareye başvurmak.....179/4104 “Herkes bir türlü itaate meylederek kendini kurtaracak çareye başvurdu.”

Çarkı felek hükmüne boyun eğmek.....274/6458 “Ondan, sayısız mükafatlara erişirsin çarh-ı felek senin hükmüne boyun eğer”

Çavuş.....121/2589 “İyi, kötü, senin huzurunda fermanına tabi çavuşlar gibidir.”, 127/2747

Çayır/çimen.....48/905 “Ey âlim, elif; evveldir, ahirdir, çimen taze bir servi gibi ayakta duruyor.”, 58/1155, 66/1315, 215/4990

Çaylak kuşu.....272/6416 “Çaylak kuşunun pençesine takılan piliç gibi”

Çekiştirmek.....105/2168 “Halk, o samimi sevgiyi, o coşkun şevk ve muhabbeti, o dostluğu, o vefayı gördükleri zaman kıskançlıklarından dolayı kederlere battılar ve çekiştirmeye başladılar”

Çelik-çomak.....87 “Bunun gibi, çelik çomak gibi oyunlarda ona lezzetli gelirdi”

- Çerçöp/çöp**.....19 “Nasıl ki görürsünüz, yüz binlerce kafes aynı çöpten ve kamıştan yapılır”, 29, 29/534, 113/2382, 141/3070, 204/4705-4709, 223/5186, 234/5480, 259/6105-6120, 264/6237
- Çerh**.....136/2920 “Hak erleri, böyle bir çerh üzerinde bulunurlar, burada her birinin ayrı makamı ve ayrı mertebesi vardır”
- Çeşitliliği eşit görmek**.....128/2756 “Fakat onlara bu yüzden bakarsan o iki suretteki çeşitliliği nasıl eşit görürsün?”
- Çeşme**.....36/685 “Tâ ki riyâzat çeşmesinden türlü nimetler yiyessin, rıziksızlıktan bin çeşit rızıklanasın.”, 86
- Çevgen-top**.....31/585-586 “Çünkü onlar daima canıgönülden Hak talipleridir Hakk’ın elinde çevgene 585 tâbi topa benzerler”, 58/1123, 84/1695, 265/6261
- Çıra**.....37/703 “Çıra rüzgara karşı koyamaz. Fakat tutuşmuş bir orman bilakis rüzgardan kuvvetlenir.”
- Çiçek**.....155/3410 “Ancak onun renk ve letafeti açıktan, açığa ağaçlarda, çiçeklerde, meyvelerde görünür”163/3635, 253/5940
- Çiğ**.....54/1054 “Çünkü o, pişmedi, dünyadan çiğ olarak gitti.”
- Çiğ damlası/tanesi**.....107/2224 “Gaybda, her nefeste bir âlem yaratır ki bu âlem onun yanında, deryaya nispetle bir çiğ tanesi gibi kalır.”
- Çiğ et**.....51/982 “O fırından çiğ ekmek çıkmaz. O fırının harareti nurdandır, nârından değil”
- Çiğ yemek peşinde koşmak**.....263/6189 “Eğer öyle zahmetsiz bir nimete konmak emelinde isen, çiğ yemek peşinde koşarsın”
- Çimende Gülşen bulmak**.....160/3575 “O çimende gülşen içinde gülşen, her yerinde safa içinde safa bulur”
- Çirkef**.....58/1124 “Seni bu çirkeften kendinden geçenler temizler”

Çirkin(lik).....13/198 “Bunun gibi çirkin şeyler de güzel görünmüş, onlara olan rağbetin günden güne artmıştı”. 86/1751, 87/1760, 88/1777, 89/1807, 104/2148, 107/2244, 112/2355, 122/2607, 126/2692, 140/3046, 159/3566

Çirkini güzel saymak.....104/2148 “Yahut cehalete tabi olup çirkini güzel sayar mı?”

Çirkinen hurileri imrendirecek güzel olmak..., 150/3298 “Karanlık rûhu nura dönüşür ve bu kadar çirkin iken hurileri de imrendirecek kadar güzelleşir”

Çoban.....157/3483 “Ona hepsi eşit görünür, kurt ile çobanı da sürüden sayar.”, 171/3853

Çocuk.....76/1517 “Bir çocuk Rüstem’in kılıcını çekse onunla bir pehlivanı öldürebilir mi?”, 88/1772, 106/2191, 106/2200, 116/2477, 157/3481, 252/5906, 265/6242, 307/7223

Çocuk doğurmak.....133/2857 “Hamile olmayan kadın çocuk doğurur mu?”

Çocukluk.....14/217 “Bu dünya, uğrayıp geçilecek bir menzil olduysa, artık onagönül vermek çocukluk olur”

Çokluk.....95/1932 “Fakat görünen yüzüne baktığın zaman görürsün ki birdir, çokluk yoktur”, 155/3422, 155/3427

Çoklukta birlik.....127/2719 “O dereceye kadar yükselir ki, çokluklar içinde (kesrette) vahdete kavuşur”

Çorak su.....98/2001 “Tatlı suyu içmeye alışmış olan kimse, çorak sudan tiksindir”, 99

Çorak yer.....130/2813 “Bundan dolayı kuvvet tohumunu çorak yere saçtı”, 152/3337

Çöl.....66/1338 “Denizi bırakarak çöllere düşmüş balığa döndün”, 89/1793

- Çöle düşmek**.....89/1792 “Hıristan dolayı gözleri kör, kendi harap olur, yolsuz ve rehbersiz bir çöle düşer.”
- Çöle düşmüş balık**.....66/1338 “Denizi bırakarak çöllere düşmüş balığa döndün”
- Çözölmüş (suda)**.....42 “Fakat saf ve berrak su içinde çözönmüş olarak bulunan tortuyu görmek her gözün işi değildir”, 42/790
- Çuvala girmek**.....104/2149 “Çünkü bu, mümkün değil, imkansızdır ki akıllı bir adam cahil gibi çuvala girsin”
- Dadı gibi beslemek**.....286/6679 “Çünkü yer ile gök, tenleri (şahısları) dadı gibi beslerler.”
- Dadısından uzak düşen çocuk**.....216/5032 “Dadısından uzak düşmüş çocuk gibi ki ağlayarak, düşünmeksizin dadısının ardından koşar”
- Dağ**.....58/1128 “Evini sahra kadar genişletir, varlık dağını kökünden söker atar”, 58/1149, 202/4633, 222/5181, 236/5520
- Dağa su akıtmak**.....228/5308 “Dağlara su akıtır (aşağıdan yukarı), ölümlere rûh gibi hayat bahşeder”
- Dağdan, taştan ses işitmek**.....90/1814 “Dağlardan, taşlardan ses işittiler”
- Dağ gibi metin olmak**.....258/6078 “Aşığın sözü, insanı âşık eder. İnsan dağ kadar metin olsa bir saman çöpü gibi kaldırır atar”
- Daha şaşkın/sapkın**.....144/3127 “Kur’an-ı Kerim’de Cenâb-ı Hak, enbiyadan haberdar olmayanlara “edal” buyurmuyor mu?”, 249/5837
- Dairede hapis**.....162/3604 “Onlar nihayetsiz deryadır, halk sınırlı bir daire içinde hapistirler.”
- “Dal” gibi eğri**.....176/4008 “Fakat duvarının biri “dal” (dal harfi) gibi eğilmişti”

Dalga (dünyevî-uhrevî).....66/1319 “Sel gibi o derya tarafına ak ki, onun dalgasıdır! Gene ona meyilet!”, 93/1899-1902, 93/1906, 94/1930, 115/2440-2443, 149/3254, 159/3557

Dalga ile leş edip nuruyla diriltmesi (derya).... , 306/7196 “Dalgasıyla her şeyi leş eder, sonra da illa nuruyla diriltir”

Dalgaları yarmak.....115/2440 “Sen ebedî hayat suyunu nerede bulacak, deniz dalgalarını nasıl yaracaksın?”

Dalgalarından inci elde etmek.....230/5352 “Gözünü aç, o küpü derya bil, tâ ki onun dalgalarından inciler elde edesin.”

Dalgıç (olmak).....195/4498 “Tâ ki eşi bulunmayan deryada inci arayan dalgıç (gavvas) olası!”

Dalmak.....208/4820 “Onlar balık gibi, o deryaya nasıl dalabilirler?”

Dalın ağaçtan ayrılması.....199 “Herhangi bir dal, ağaçtan koparılsa bir süre taze ve yaş görünür.”

Dam.....32/596 “Damdan yere güzel bir elma düşse, akli olan yüzünü damdan tarafa çevirir, elmayı atan kimdir diye”, 47/887, 233/5444

Damla/Katre.....8/105 “Orada yönü olmayan bir âlem seyredersin ki bu dünya onun yanında bir katre gibi kalır,” 23/407, 28/524, 30/547, 56/1082, 63/1256, 71/1412, 93/1897, 93/1900, 95/1956, 129, 129/2779, 130/2803, 135/2903, 237, 248/5804, 311/7345, 316/7493, 323/7644, 326/7735

Damlada derya görmek.....314/7430 “Eğer sen onun sırrına mahrem isen, damlasında derya görürsün.”

Dans etmek.....165/3669 “Herkes bulunduğu perdede noksanından habersiz olarak sarhoşça dans eder.”

Dar(a çekilmek)=dar-ı bekâ.....251/5891 “Seni asarlarsa, bil ki o dâr (sehpa), dâr-ı bekâdır (ebedîyet ülkesi). O dârın (sehpanın) başında büyük ermişler vardır”

- Darlıksız genişlik**.....71/1426 “Hiçbir kimse zahmetsiz rahmet (nimet), darlıksız genişlik görmedi”
- Dava (apaçık)**.....193/4445 “Böyle apaçık bir davaya delil getirmeye kalkışırsan, gözlülerin yanında kör ve zavallısın”
- Dedikodudan geçmek**.....305/7191 “Dedikodudan geç, sessizce otur, aklı, fikri bırak!”
- Dedikodu karanlığı**.....219/5111 “niçinbu dedikodu karanlığında sürünüyorsun?”
- Dedikodu yolu**.....77/1537 “Ey oğul! Dedikodu yolu uzundur.”
- Define**.....58/1140 “Cihan halkının gözünden bir define gibi gizli iken kendini gün gibi âşık ede.”, 287/6738
- Define viranede**.....287/6738 “Defineyi şunun için viranelere gömerler ki, halkın elinden kurtarsınlar”
- Defter**.....218/5097 “Defteri açar okursan halinden haberdar olursun”, 219
- Deftere kaydetmek**.....171/3861 “Defterine sadıkları kaydeyle!”
- Defterden silmek**.....171/3861 “Münkirleri defterinden sil, kapından sür!”
- Değer/talep orantısı**.....130/2799 “Her birinin değerini isteğiyle ölç! Ne kıymette olduklarını sevgililerinden anla!”, 249/5833, 282
- Değirmen**.....194/4471 “Mana, sudur; suret, değirmendir”
- Değme adam**.....331/7893 “Bu mertebe, değme adamlara nasip olmaz.”
- Deli/dîvâne (lik/olmak)**.....100/2030 “Bu dîvâneliği ancak o alçak nefis yapar ki, o bahttan, o devletten uzaktır”, 221/5165, 316/7502
- Delikanlı**.....169/3795 “Lut Aleyhisselam’a gelen melekler de sakalı, bıyığı yeni bitmiş delikanlı şeklinde görünmüşlerdi”

Delik (eski elbise) sahibi....., 191/4391 “Delik sahibini (eski püskü giyenleri) hakir görenlerde Allâh korkusu yoktur”

Delil kendisi olmak....., 193/4447 “Güneşin delili, bizzat kendisidir”, 4449

delil....., 203/4691 “Gözü olanlar onu delilsiz görür. Deliller o ay için bulut gibidir.”

Delil=delillendirilen.....193/4449 “O, hem delil, hem delillendirendir”

Delil getirmek/aramak.....135/2894 “Aşkın, Cibril gibi, pek çok kanatları vardır.

Sana delil olarak delillendirilene getirir.”, 191, 192/4404, 193/4428, 4437, 4443

Delillendirilen.....135/2894 “Aşkın, Cibril gibi, pek çok kanatları vardır.

Sana delil olarak delillendirilene getirir.”

Delil yardımı.....193/4438 “Tâ ki bu düşkün körler, delil getirilen şeye delil yardımıyla erebilsinler.”, 204/4698

Delip geçen bakış.....331/7874 “Hata ve cehaletin kendinde olduğunu ve o delip geçen bakışlara sahip olmadığını fark edemez.”

Demir kesilmek.....228/5317 “O mucize karşısında Ebu Cehil’in taş kalbi demir kesilmedi mi?”

Demir örs.....183/4214 “Ondan dolayı gönlü demir örs gibi katıdır.”

Demsâz.....6/66 “Bu bahsin haddi ve payanı yoktur. Geri dön de tekrar rebab ile demsaz ol!”

Dem vurmak....., 109/2276 “Bu testi o denizden bir nem bulduğu için daima o deryadan dem vurur”, 197/4547

Denize at sürüp toz kaldırmak.....38/713 “Belki denize at sürse toz kaldırır”, 228/5322

Denize yüz çeviren balık.....193/4449 “Denize yüzünü çeviren balık gibi.”

Deniz yolculuğu.....185 “Fakat deniz yolculuğunun ne kenarı vardır ne de bitimi”, 326/7745

Derbeder olmak.....,..... 214/4967 “Padişahı külhanda arama! Tâ ki dilenciler gibi derbeder olmayasın!”

Derde derman ondan 166/3704 “Dertlere derman ondan başka kimden gelecek?”, 188/4328

Derdi derman bilmek.....215/4973 “Zikr-i Huda’yı canına gıda; derdi, kendine dermanın ta kendisi bildi”, 292/6873

Derdi dermana çevirmek.....228/5311 “Derdin kendisi onun emriyle deva olur, tortu onun hükmüyle saf ve berrak olur”, 282/6609

Derdi Hakk’a açmak.....31/579 “Hakk’ı talep yolunda durup dinlenmezler, dertlerini Hak’tan başkasına açmazlar.”

Derdi olmayana ilaç vermek.....,.....224/5225 “Öyleyse, kimsenin yapmadığını sen de yapma, derdi olmayana ilaç verme!”

Derdin tadını çıkarmak.....11/162 “Davayı bırak da derdin tadını çıkar!”

Dere.....148/3226 “Âlim o dereden atlar geçer”

Dergâh.....61/1229 “Böyle saraylardan o zindana girin, böyle bir dergâhdan o samanlığa gidin!”, 106/2196-2197, 141/3078, 147/3188, 193/4453, 217/5053, 312/7359

Deride gizlenen misk....., ...267/6312 “Karın derisinde gizlenen misk gibi.”

Derin ilim sahibi.....46 “İlimde derinlik yakalayanlar Evliyâ-yı kiramdır.”

Derinlere dalmak.....97/1978 “Orada öyle derinlere dal ki sana ne gam, ne mutluluk hiçbir yol bulamasın”

Derman/deva/şifa(/bulmak).....29/536 “Abdalın (Evliyânın) fikirleri canın kendisidir, belki rûh hastalıklarının dermanıdır”, 34/649, 72/1433, 72/1452, 73/1463, 100/2040, 127/2748, 145/3156-3157, 147/3213, 168/3783, 187/4299, 188/4328, 196/4512, 279/6534, 280/6545

- Derman dertlinindir**.....294/6923 “Neye talip isen, istediğin senindir. Derman, derdi olanındır.”, 302, 303/7141
- Dermanı Hak olan dert**.....196/4512 “Onun rûhundaki talep ve sıkıntı bir dert gibidir ki dermanı Huda’dır.”, 302
- Ders çalışan**.....54/1070 “Derslerine çalışan çocuk takdir ve teşekkür alır, tembel olan da ceza görür”
- Ders çalışmayan (tembel)**.....55/1070 ““Derslerine çalışan çocuk takdir ve teşekkür alır, tembel olan da ceza görür”
- Devası dertte olmak**.....100/2040-2041 “Ona bundan başka hal ve hareket nasıl lâyük olur? Çünkü devaları derttedir”
- Dert (çekmek)**.....72/1433 “Eğer ilâhî vaade îmânın kuvvetli olsaydı, sana dert çekmek devadan daha hoş gelirdi”, 127/2748, 196/4512, 302
- Dert:Aşk-ı Huda**.....330/7850 “Dertten maksadım, aşk-ı Huda derdidir. Ekmek, su derdi değil”
- Dert dermana, derman derde talip**.....302 “Derdin, dermana talip olduğu gibi, derman da derde taliptir.”, 303/7142
- Dert:Engelleri yok eden**.....330/7851 “Hak yolundaki engelleri yok edecek şey, yalnız derttir”
- Dertli vücut**.....99/2018 “Dertli vücuttan kurtulmuş saf can idim, 188/4329
- Dertlilerin elinden tutan**.....166/3708 “Cihanda dertlilerin elinden tutacak da şüphesiz odur.”
- Dertlilerin nasibi**.....330/7849 “Onu (merd-i Huda’yı) herkes kıble edinemez. Bu, derdi olanların nasibidir.”
- Dertsiz(aşksız)**.....302/7122 “Ey Hak yolunun yolcusu, sen de dertsiz (aşksız) isen vasl-ı Huda’ya eremezsin.”, 303/7135, 330/7852

Dertsiz:Donmuş.....330/7852 “Bu yolda ancak dert iş görür. Her kimin derdi yoksa donmuştur (cemattır)”

Dertsizlik:Perde.....330/7853 “Dertsizliği, Hakk’a karşı perdedir (dünyanın perde olduğu gibi).”

Derviş kuzudan aşağı değil.....162/3600 “Mademki kuzu annesini tanıyor, derviş kuzudan aşağı görme”

Derya/deniz/umman.....7/75 “Biz testilere benzeriz, sen safa deryasısın! Bizim canımız sana bağlıdır.”, 7/83, 17/292, 22/395, 23/407, 30/547, 33/637, 34/652, 38/718, 39/752, 44, 44/818, 45/854,856, 51/985, 51/990, 56, 56/1082, 60/1218, 63/1255, 66/1314, 66/1318-1319, 66/1323, 66/1338, 72/1444, 75/1501-1503, 78/1567, 81/1615, 82/1631, 85/1720-1722, 90/1824, 92/1860, 92/1864, 93/1897, 93/1899-1903, 93/1906, 95/1954-1956, 99/2010, 100/2030, 105/2166, 107/2224, 109, 109/2269, 2270, 2274-2276, 112/2346, 113/2393, 118, 120/2563, 123/2634, 126/2715, 128/2764-2765, 129/2782, 130/2803, 130/2825, 135/2903, 137/2967, 142/3087, 143/3103, 143/3107, 144/3134, 148/3250, 149/3253, 154/3399, 155/3423, 156/3467, 159/3555, 161/3583, 162/3604, 167/3742, 3744, 171/3844, 172/3898, 3902, 173/3930, 184/4227, 187, 188/4302, 188/4304, 188/4309, 189/4347, 189/4358, 194/4462, 194/4473, 194/4481, 195/4498, 202/4636, 208/4820, 212/4915, 213/4947, 220/5129, 221/5160, 226/5260, 230, 230/5350, 231/5359, 234/5474, 237, 237/5539, 5544, 5547, 5552, 239/5605, 250/5874, 5877, 252/5932, 265/6264, 6265, 267/6292, 271/6384, 277/6521, 279/6534, 294/6943, 298/7029, 301/7109, 311/7317, 311/7345, 316/7493, 323/7645, 326/7735, 327/7762, 335/8001

Derya aşkı.....109/2282 “Hepsi de öyle saf bir derya aşkıyla kendilerinden geçerek rutubete düştüler”

Deryada tozlu yol aç(ıl)mak.....293/6894 “vurmasıyla tozlu yollar açılmış o suretle

Firavun’u gark etmişti,”

Deryada yüzmek.....231/5359 “Kazın yavruları deryada korkusuz yüzerler.”, 270/6357

Deryadan beklenen (fayda).....233/5436 “Fakat hepsinden fazla deryadan beklenen fayda, incidir”

- Deryadan gemi (yapmak)**.....143/3104 “Deryadan, tahtasız gemi yaparız.”
- Deryadan kaynamak**.....154/3399 “Çünkü onlar da kendi deryasından kaynayan nehirlerdir”
- Deryadan yardım gelmek**.....295/6953 “Fakat rutubete deryadan yardım gelirse artarak deryasına karışır.”
- Derya kesilmek**.....130/2819 “gökte güneş; katresi, kuşlar ve balıklarla dolu derya kesilecektir.”
- Derya testisiz görünmek**.....306/7192 “ta ki derya testisiz olarak (bilavasita) görünsün”
- Deryayla bağlantılı olmak**.....230/5348 “Ancak şeyhin vücut küpü ki Hak’tan hayat kazanmıştır, onun deryasına daimi bağlantısı vardır.”, 294/6947
- Deryaya başvurmak**.....230/5349 “Onun küpünün denizden tarafa açılmış kapısı vardır. O kapıdan daima deryaya başvurur”
- Deryaya dalmak**.....115/2438 “Rûhânî seyir, deryaya dalmak gibidir”, 161/3584, 195/4498
- Deryaya kaçmak**.....250/5875 “Varlık köpüğünden o deryaya kaç! Tâ ki bu alçak yüksek kavgasından kurtulasın”
- Deryaya karışmak/akmak**.....93/1901 “Aziz demek de söz mü? O deryaya karışır, deryanın ta kendisi olurlar.”, 123/2636, 291/6853, 294/6935, 6939, 6942, 295/6953, 300/7054, 315/7462
- Deryaya nispetle ırmak gibi**.....,.....306/7193 “Başkalarının şükrü denize nispetle ırmak gibi kalır”
- Deryaya talip olmak**....., ...109/2270 “Âlemin sureti o denizin bir köpüğü değerindedir. Köpüğü bırak da deryanın kendisine talip ol ki şereflesin.”
- Deryayı aramak**....., 294/6939 “İrmak suyu koşa koşa deryayı arar ki, deryaya karışarak aynı derya olsun.”

Deryayı kendinde görmek....., 239/5599 “O büyük deryayı kendinde gördü ve o hamdû senayı kendine etti”, 310/7303

Deryanın cevheri....., ...233/5432 “gönlüm bir derya gibidir, o deryanın cevheri Hak’tır.”

Deryanın meyvesi/mahsulü....., ...233/5433 “Deryanın meyvesi (mahsulu) kıymetli incidir, deryadan istenen de budur.”

Deryanın kendisi olmak.....93/1901-1903 “Aziz demek de söz mü? O deryaya karışır, deryanın ta kendisi olurlar.” 159/3558, 250/5878, 327/7749

Deryanın nehirle iftiharı....., ...154/3400 “Şu halde deniz, nehirle iftihar ederse, kendiyle iftihar eder, başkasıyla değil”

Deryanın özeti....., ... 233/5437 “Şu halde, denizin özeti incidir. Çünkü o, şahlar yanında da istenen ve sevilendir”

derya (Kara) 56 “Ben bu katran gibi siyah deryadan öyle bir inci çıkaracağım ki o, nurlu deryada böyle şerefli inci bulunmaz”

Derya dışında seyr.....51/994 “Bunlar tamamlanmamış inci olduklarından serüvenleri deryanın dışında sürmektedir”

Derya gemiye sığ(ma)mak.....327/7779 “Hak’tan iste, derya (mana deryası) gemilere (söze) sığar mı?”

Derya köpüğü.....17/292 “O cihan, deryadır. Bu cihan ise deryanın yüzündeki köpük gibidir.”, 250/5874

Derya (onun)yanında şebnem kalmak.....327/7762 “Şahit olma kaynağında öyle bir derya görür ki, bu deryalar onun yanında şebnem gibi kalır”

Devamlı dostluk.....148/3249 “Devamlı dostluk takvanın aslıdır. Müttekilerin dostluğu Allâh içindir.”

Develeri çöktürmek.....17/301 “Develerinizi çökertin! Burası neşe ve eğlence ile dolu son menzildir”

Deve..... 127/2723 “Yükü devenin sırtına kolayca götürebileceği kadar yükletirler ki, onu menzile tehlikesiz yetiştirebilsin, ağır yük altında kuvvetsiz düşüp kalmasin.”

Dev (beyaz-siyah).....42 “Gerek beyaz gerek siyah dev insanın kendindedir”, 42/788, 157/3494

Dev görüntüsü.....200/4605 “Hale bakmak (hali tercih etmek) nefsin işidir, dev görüntüsündedir sakın yaklaşma”

Devleri gör(ebil)mek.....42 “Onlar siyah ve beyaz devleri tamamen, oldukları gibi görürler”, 157/3494

Devleri esir etmek.....41/783 “Bir Rüstem lazımdır ki devleri esir etsin çünkü onlar hakim ve emir konumunda bulunuyorlar.”, 42/801

Devlet.....63/1277-1278 “O amelin karşılığı bu devlettir. O amele her nefeste böyle yüz devlet fedadır.”, 85/1702, 100/2030, 139/3020, 174/3983, 179/4114, 207/4786, 208/4815, 216/5018, 238/5575, 245/5715, 266/6290, 267/6314, 288/6755, 311/7318

Devletli....., 108/2252 “Ey devletli, eğer kendini beğenmiş değil de gönül ehli isen bunu iyi bil..”

Devlete ermek.....80/1597 “her varlık ondan (can baharından) bir kaftana kavuşuyor, ihsanından her organa bir devlet eriyor”, 263/6194

Devletsiz....., 179/4089 “Kavuşmadan uzak olan devletsiz (bedbaht) âkil, altın görünse de sahtedir, kovulmuştur (kabul edilmez).”

Dışı insan içi Hakk.....85/1718 “Suretin herne kadar beşer ise de, manan, Huda-yı adil olur.”

Dışı iyi içi kötü....., ...288/6761 “Karşılıksız kalışın ondandır ki sırran günâhkarsın, zâhiren uslu, edepli görünsen de”

Dıştan ilim hakîkatte hastalık.....159/3538 “O ilimler dıştan ilimdir, fakat hakîkatte hastalıktır.”

Dibi boylamak....., ..167/3743 “O saman çöpüne basma! (Yani ehl-i dilin maddîliğine bakma!) Ki, baş aşağı denizin dibini boylarsın”

Didar(-ı Hakk)/Cemâl.....78/1553 “Aynada ilginç nakışlar, arşın, kürsün nakışlarıyla Rabb’inin didarını Seyredersin”, 94, 94/1914-1918, 100/2046, 106/2190, 115/2444, 116/2454-2457, 120/2558, 125, 144/3145, 161/3587, 179/4112, 213/4935, 220/5150, 230, 237, 245/5715, 298/7033, 323/7669, 327/7755, 332/7895

Didara sahip....., 240 “Mûsâ Aleyhisselam sevgilinin yüzüne sahipti”, 242/5663

Didara talip olmak.....45/852 “Cenâb-ı Ziya’nın didarına talip oldular, onun ayrılığıyla gece gündüz ağladılar”

Didardan mahrum.....158/3519 “Daima o didardan mahrum olarak dünyada hayvan gibi gezer.”

Didarın ağır gelmesi.....241/5625 “Senin merteben budur, haddini aşma ki benim didarım sana ağır gelmesin.”

Diken.....6/61 “Onların bakışlarıyla narın nur olur, her dikeninden

yüzlerce gülistan ortaya çıkar”, 10/125, 13, 24/430, 35, 38/725, 50/970, 52/1010, 68/1367-1370, 71/1415, 71/1420, 74/1470-1475, 80/1635, 84/1675, 86, 92/1875, 114/2430, 116/2480, 118/2505, 137/2950, 144/3125, 146/3160, 170/3845, 208/4810, 214/ 4950, 217/5070, 229, 239/5610, 248/5805, 252/5905, 253/5940, 256/6010, 263, 265/6265, 266/6275, 271/6380, 272/6405, 282, 282/6605, 283/6610, 283/6615, 286/6695, 303/7135, 315/7460, 335/7790.

Dikeni gül yapmak.....248/5808 “İsterim ki, herkeste ne varsa onu artırayım. Diken varsa gül edeyim”

Dikene sarılmak.....84/1675 “Fakat o, işin bir aksi olduğunu bilmiyor. Elindeki gülşeni bıraktı da dikene sarıldı”

Dikensiz gülzar.....286/6697 “Gözüm senin Cemâlinle dolmuştur, canım, gönlüm senin dikensiz gülzarındadır”

Dilber....., 174/3955 “biricik inci gibi dilber, benzerine az rastlanır, on yaşlarında bir çocuk gördüler”

Dilber zülfü gibi perişan olmak..... 221/5163 “

Dilden çıkan (söz)..... 149/3266 “Bu dilden çıkan her şey, ziyandır, kulağını o tarafa ver ki diri kalasın!”

Dilediğini yapan..... 127/2728 “Gerçi sebepsiz ve hikmetsiz de her şeyi yapmaya kadirdir, her istediğini vücuda getirebilir”

Dile/söze sığ(ma)mak..... 99/2023 “Bülbüllerinin güller üzerinde namelendiği sırlar dile sığmaz.”, 100/2026, 118/2510

Dilenci..... 16/269 “Bu âlemde dilenciler gibi zavallı kaldık”, 167/3729, 214/4966, 259/6124, 311/7320

Dilinden bırakmamak (düşürmemek)..... 156/3460 ““Ya Rabbi! Beni bu belaya düşürme!” “Ve kına azabennar” duasını bir an dilinden bırakmazdı”

Dilinden ak(ıt)mak....., ... 215/4990 “Gönlünden kaynayan ilim deryalarını lîsanından cereyan ettirim”

Dilini zikirle süslemek....., ... 298/7016 “Her biri bir çok zikirle dillerini süsler, bu suretle zikir çoğalarak mânevî bir cemaat meydana gelir.”

Dilin şifreleri....., ... 335/7995 “Dünyada böyle cevher az bulunur. Bu dilin şifrelerini de herkes anlayamaz”

Dillenmek....., ... 165/3679 “Koku ona eriştiği zaman gözü açılır, dilsiz de olsa dillenir.”

Dilsiz....., ... 165/3679 “Koku ona eriştiği zaman gözü açılır, dilsiz de olsa dillenir.”

Dilsiz açıklama..... 25/459 “Rûh hakkında dilsiz olarak açıklamada

bulunayım çünkü senin niteliklerin açıklamaya sığmaz, , 99/2017, 123/2645, 143/3104, 204/4699, 285/6667, 328/7781

Dilsiz-dudaksız söz....., ... 143/3104 “Bundan sonra söz, dilsiz ve dudaksız olur.”, 204/4699, 301/7098

Dilsiz tespih.....123/2649 “Dilsiz olarak Hakk’ı tespih ederler, kazmasız külüñksüz, şirki göklerden kazarlar, atarlar.”

Dilsiz lütuf.....83/1660 “Vasıtasız Hakk’ın elinde yaşadı, Hakk’ın dilsiz lütfu ona yardımcı oldu”

Dil varlıktan harcar....., ...149/3267 “Dil varlıktan harcar fakat kulağın yoksulluğu âşıkardır”

Din.....152/3349 “İnsanlık dindir, dinden başkası heva ve hevestir. Onları bırak da dine sarıl!”, 166/3691, 189/4358, 196/4511, 197/4546, 197/4552, 202/4649, 214/4964

Din derdi.....303/7130 “Din derdi kendilerine rehber olmadığından, nihayet hayırları da şer oldu”

Din duygusu.....196/4511 “İnsandaki temel özelliklerden olan din duygusu da din yolunda emek ve gayret göstermekle artar.”

Din ve mezhep gibi perişan olmak.....193/4454 “Her gürûh ayrı bir yol tutmuş, bundan dolayı din ve mezhep gibi perişan ve dağınık olmuşlardır”

Din baki.....166/3700 “Din bakidir, küfür sonunda yok olur. Din baki olur. Çünkü sonsuzluk ülkesindendir.”

Din(in) bahşetmesi....., ...152/3357 “Din, sana ebedilik diyarında yüzlerce cihan bahşeder”

Din düşmanını yok etmek....., ... 162/3621 “Daima hedefe doğru uçar, din düşmanlarını tamamen yerle bir eder”

Din edinmek....., ...197/4551 “Tâ ki onun şek ve şüpheden uzak dininden din edinesin, melekten, arştan daha yukarılarda uçasın”

Din istemek....., ...197/4550 “Git de dini, yolu gören Merd-i Huda’dan 4550 İste”

Dindar.....106/2189 “Dinsiz olan, dindarlara sevgili olur mu?”

Dinde metin olmak....., ...251/5884 “Sen, din hususunda ondan sonra metin olursun.”

Dinden ol(ma)mak....., ...152/3347 “Birkaç gün gayret eyle, tembellik etme, dine meyil ver ki sonunda dinden olmayasın”

Dinden doğmak.....,..... 231/5358 “Onlar senin dinin ve şeraitinden doğmuşlardır.”

Dine sarılmak....., ...152/3348 “Bu suretle dine sarılınca da kibirden, kinden, hasetten temizlenirsin!”

Dini kuvvet bulmak.....,..... 214/4969 “Ne mutlu o cana ki, ibâdeti ihtiyar etti (ibâdet yolunu tuttu), dini ibâdet sebebiyle kuvvet buldu.”, 217/5041, 301/7104

Dini olmayan can ölür.....166/3686 “Vücut canla diridir, can da din ile”, 166/3687, 3692

Dini telef etmek.....,..... 199/4594 “Bu dünyanın çabuk zevkini tercih, din ve îmânı telef (feda) etmişlerdir”

Dinin gül gibi kuruması.....68/1368 “Gizli kalmış az bir dini varsa, o da dikenli bir dalda kalmış tek gül gibi kurur, çok geçmeden yok olur”

Dinin kaçması.....69/1372 “O kimsenin ki ömrü günâh ve kötülükler içinde geçer; din ondan kaçır, dindarlar nefret eder”

Dinin küfür olması.....,.....202/4644 “Cenâb-ı Ahmet’ten evvel din-i İsa doğru idi, fakat Muhammet’in (s.a.v.) gelmesiyle İsa’nın dini küfür oldu.”

Dinin özü.....,.....297/7003 “O, yüz binlere eşittir, sen onu bir görme! Dinin özü odur, diğerleri surettir”

Dinin sureti/yüzü.....,.....214/4962 “Bu üç şeyden vazgeçme, mertçe dur! (Sebat et!) Dinin sureti budur”, 297/7003, 331/7883

Dini zevk yolundan aramak....., ...260/6135 “Bunun gibi, dini de zevk yolundan ara! Namazda, niyazda şevkte ara!”

Din(ler) baş eğer.....39/750 “Böyle aşkın da küfrünü doğru bil! Çünkü bütün dinler ona baş eğerler”

Dinlemek gelir(dir)..... , ...149/3261 “Söz masraftır. Dinlemekse gelir ve tasarruftur”

Dinlemek tasarruf(tur)..... , ...149/3261 “Söz masraftır. Dinlemekse gelir ve tasarruftur”

Din mertleri meclisi....., ...193/4448 “Din mertleri meclisinin nuru ve ışığı Hak’tır”

Din nuru.....148/3238 “İşte bundan dolayı müminleri bir vücut bil, çünkü birdir, iki değil. Din nurundandır”

Din sâliki.....,..... 251/5889 “Ey din sâliki, seyr-i fillâha geldiğin zaman, sana ilme’l yakın, ayne’l yakın olur”

Dinsiz.....,..... 106/2189 “Dinsiz olan, dindarlara sevgili olur mu?”, 155/3437, 166/3686, 3690

Dinsiz dokunması.....,..... 155/3437 “Artık ne bulaşıcı hastalıkların sirâyetinden korkar, ne de dinsizlerin dokunmalarıyla dinsiz olursun”

Din Sultânı/padişahı.....137/2963 “Oraya eriştiğinde, bu, sana görünür, o din Sultânı sana yüzünü perdesiz olarak gösterir”, 152/3354, 312/7361

Din yolu.....,..... 262/6177 “Sana Hazret-i Peygamber vaktinden evvel her şeyi söylemiş, din yolunu temizlikle göstermiştir”, 324/7685

Din yoluna koşmak.....140/3033 “Onların ticareti kesintisiz din yoluna koşmaktadır”

Din yolunda yürekten çalışmak.....,.... 324/7685 “Git, öyleyse zikri tercih et! Din yolunda yürekten çalış”

Din yükünü yüklenmek.....,..... 249/5842 “Hayvandan da aşağıdır, çünkü din yükünü yüklenmek hususunda inatçıdır.”

Dipteki yara....., ...126/2717 “Hak’tan bize kelim bunun için gelmiştir ki bu suretle dipteki yaralarımız kapansın, görünüşteki mana artsın, ve rûhu Hak tarafına yönlendirsın.”

Diriden kopan leştir....., ...325/7723 “Çünkü diriden ayrılan her şey, canlı görünürse de leştir”

Diri gönüllü.....,..... 159/3550 “Onun ilmi canlara can katar, onu kabul et ki diri gönüllü olasın”

Diri görünen ölü....., ...166/3698 “Diri görünür, fakat ölüdür. Sıcak görünür, lakin donmuş, buz tutmuştur.”

Diri kalmak....., ...149/3266 “Bu dilden çıkan her şey, ziyandır, kulağını o tarafa ver ki diri kalasın!”

Diril(t)mek.....,..... 90/1827 “Tâ ki değersizler onlarla şereflensin. Tâ ki ölmüş kalpler onlardan dirilsin”, 117/2488, 165/3669, 189/4342, 197/4552, 227/5294, 255/6004, 318/7551, 320/7571

Diriltici.....24/439 “Bu sırrı bana yar olandan başkası nerede anlayacak! O yar ki bir nefes içinde iki âlemi diriltir, 24/440, 34/665, 36/675

Dirilten ölüm.....71/1415 “Ecelden evvel ölmek seni diriltir. Aşk gibi sürekli ve sonsuz olursun”, 84/1686

Dişi.....68 “Gene saadet, akli erkek, nefsi dişi olanlarıdır”, 68/1355-1359

Dîvâne/deli (lik)....., ...100/2030 “Bu dîvâneliği ancak o alçak nefis yapar ki, o bahttan, o devletten uzaktır”

Dîvânsız/sancaksız şah(lar)..... , ...312/7367 “Dîvânsız, sancaksız şahlarla yüce âlemlere bizsiz nasıl gidersin? (Bize acıamaz mısın?)”

Diyar.....34/662-663 “Yârin aşkında yabancıyı terk et, tâ ki cânân tarafında olan güzel diyarı göresin.”

Doğan/şahbaz.....5-6/35-40 “Bunların dış görünüşleri doğan gibi gösterişlidir. Fakat hakîkatte bunlar kedi gibi fare avcılarıdır”, 76, 78/1561, 111, 113/2376, 241/5625, 250/5879

Doğramak....., ...247 “Cismi ile yolu mükemmelce tamamlanınca de ecel satırı ile doğrar, yok edersin, bundaki hikmet nedir?”

Doğru(luk).....125/2676 “Doğruluk daima mizandan gelir, sadakat ve mertlik de şüphe yoktur ki mertlerden beklenir”, 146/3175, 171/3852, 215/4974

Doğru fırka....., ...296/6961 “Doğru fırka, o bir tek kurtulan fırkadır”

Doğruluk yolu....., ...171/3852 “Ey doğruluk yolunun önderi, o grubun sevgilisi ve arzusu Huda olsun!

Doğru yol(/u tutmak)....., ...152/3358 “Doğru yol, benim öğütlerimdir. Benim şekerimden yiyenlere ne mutlu!”, 189/4361, 267/6294, 267/6300, 279/6531

Doğuştan kör....., ...159/3568 “Anasından gözsüz olarak doğan kimsenin görmesine imkan var mı?”, 186/4274, 197/4553

Doğuş/doğum....., ...232/5422-5427 “O doğuma ikilik sığar, fakat bu doğumda birlikten başka şey yoktur”

Dokunuşu can bahşeden.....70/1403 “temas ettikleri zaman cana neler bahşederler, o vuslatta ne gibi saadetlerin temeli atılır”, 228/5308

Dokuz kat gökte çadır kurmak....., ...216/5034 “Netice: “Hak yolunda candan çabala ki dokuz kat göğün üstüne çadır kurasın!”

Dokuzuncu felek üstüne ayak basmak.... 279/6532 “Tâ ki Hakk’ın yardımıyla nefsini öldüre ve dokuzuncu felek üstüne ayak basasın”, 293/6887

Dolu....., ...180/4144 “Yaratıklardan kimi hür, kimi köledir; kimi boş, kimi doludur”

Dolunay....., ...169/3811 ““Elini cebinden çıkar, tâ ki dolunay gibi parlсын.”, 193/4430, 231/5359, 273/6445

Donma dünyası.....,..... 315/7458 “Çünkü dünya donma dünyasıdır. İyi bil ki orada kalmak, ölümüdür”

Donup kalmak....., ...106/2201 “Mertlikten uzak olan gevşekler (cesaretsizler) gürûhu, böyle hararetli bir zamanda buz gibi donup kalmışlardır”

Dost/ahbab (/olmak).....69/1375 “Akla kulak ver ki, samimi ve candan dostun odur.”, 135/2903, 152/3356, 157/3484, 159/3566, 169/3800, 196/4529, 200/4600, 202/4651, 4652, 203/4674, 210/4861, 255/6026, 272/6424, 288/6777, 301/7093, 333/7944

Dost=dostun yüzünü gören.....,..... 203/4674 “Asıl dost, dostun yüzünü görendir.”

Dostun eli=dostun kendisi....., ...200/4603 “Dostun eli dostun kendisi demek değil midir?”

Dost tarafı....., ...152/3356 “Dost tarafına yollan! Dine doğru gidersen canını geçicilikten kurtarırısın!”

Dosttan başkası post....., ...203/4674 “Çünkü dosttan başkası posttur (kabuktur).”

Dostu düşman görmek....., ...192/4413 “Nihayet güzellik ona (garazkare) saklı kalır, dostu düşman görür”

Dostu aldı götürdü (ölüm)..... , ...255/6002 “Hayat buldu, onu bir dostu aldı götürdü” de!”

Dönüşüm/dönüştürme.....36/679-681 “Çünkü o ne derse haktır. Fenâ şeyler onun yanına gelince iyi olur”, 36/686, 37/700, 38/706, 38/719-722, 38/735-738, 41/776-777, 57/1092-1095, 68/1363, 69/1387-1389, 71, 80, 80/1585-1591, 82/1636-1641, 83, 87/1760-1765, 90/1821, 102/2076, 103/2081, 112/2349-2354, 112/2360, 114/2405, 118, 118/2505, 122/2600, 129, 130/2817-2819, 140/3045-3049, 145/3158, 150/3290-3299, 156/3469, 165/3676, 171/3857, 172/3905, 189/4336, 191/4379, 207/4779-4787, 215/4986, 227/5275, 5302, 238/5562, 247/5786, 248/5798, 254, 254/5964, 263/6196, 265/6272, 277/6505, 312/7353, 331/7885

Dört elle sarılmak.....110/2290 “Cihan halkının cihana dört elle sarılması, bu ilâhî bağış yüzündendir”

Dört zıt (anasır)..... ,..... 213/4925 “Bu dört zıddı (anasır-ı erbaayı) bırak ki, dört tarafı sınırlı ve sonlu olan bu cihandan kurtulasın.”

Döşek gibi döşemek.....58/1147 “Bu dünyayı bir döşek gibi döşedi”

Dövmek.....,..... 223/5190 “Bu cihat, onu dövmek ve sıkıştırmak demektir. Onunla daima böyle savaş!”

Döve döve helva yedirmek...., ...245/5729 “Cenâb-ı Hakk’ın kahır suretinde görünen lütufları, döve döve helva yedirmek kabilindendir.”

Dua (hakîkî)=gayret....., ...279/6544 “Malumun olsun ki, hakîkî dua, senin gayretindir. Onu artır ki sana “kün” emrinden icabet erişsin”, 280/6545

Duanın dayanağı..... 279 “Eğer gayret etmez, itaati terk edersen, feryat ve imdat istemeyi terk etmiş, yardım talebinden uzak durmuş olursun”

Dudağa buse kondurmak....., ...114/2408 “O tatlı dudaklara bir buse kondursan ağzın şeker gibi tatlanır.”

Dudak..... 172/3893 “Gözleri senin gül gibi yanaklarını, lâl gibi, inci saçan dudaklarını gören kimse, nasıl zülfün gibi perişan, ayrılığınla gamlı ve inleyip duran olmaz?”

Dudak bağlamak....., ...328/7780 “Dudaklarımı bağlayayım (sükut edeyim)

da Hak Teâlâ onu sana dilsiz anlatsın.”

Dudak ısırmak....., ...138/3001 “Hayretlerinden dudaklarını ısırdılar ki, böyle cüret kimsede görülmemiştir.”

Dudaksız buse.....65/1302 “Orada buselerin hesabı yoktur. Fakat dudaklarla değil.”, 239/5610

Duman.....,..... 140/3056 “Sana cennet gibi güzel görünen bu dünya, hakîkatte hep ateş ve dumandır.”

Duyulara ihtiyacı olmayan zevk.. ,.... 139/3026-3028 “O, can sofrasında daima onunla yenir içilir. O zevkin ele, ağıza,damağa ihtiyacı yoktur”

Duyulardan geçmek.....115/2435 “Hissiz (gözsüz), kulaksız, şuursuz olun ki “ircii” hitabını duyabilesiniz”

Duyuların ötesinde....., ...288/6775 “Onlar dumandan ve buhardan doğmuş değildir, duyuların ve maddenin ötesindedir”

Düğün-şenlik.....90/1832 “Gönül nuru, nurların sırrının sırrıdır. O gönülde ne gibi düğünler, şenlikler oluyor!”

Dükkan.....40 “İyilerin iyi amellerinin o dükkanda değeri yoktur.”

Dünde bugünü görmek....., ...323/7640 “Bunda buldılar erenler, bil bunu, Dün içinde gördiler bellü günü.”

Dünya/cihan.....8/105-106 “Orada yönü olmayan bir âlem seyredersin ki bu dünya onun yanında bir katre gibi kalır”, 11/171, 13/202-210, 14/218, 17, 17/289, 17/293, 28/507, 32/591, 33/630, 34/641, 52/1018-1019, 54/1064-1065, 56, 57/1108, 58/1147, 62/1234, 86/1750, 87-88, 93/1897, 98/1990, 99/2015, 100/2033, 108/2265, 109/2285, 112/2348, 2350, 113/2364, 119/2534, 122/2627, 140/3038, 3054, 3056, 153/3375, 153/3379, 154/3411, 155/3420, 155/3428, 156, 156/3465, 163/3633, 164/3659, 182/4159, 4162, 183/4209, 187/4297, 195/4500, 196/4522, 213/4925, 214, 238/5573, 248/5815, 255/5985, 265/6265, 267/6305, 291/6842, 308/7254, 315/7435

Dünya zevk/güzellikleri....., ...182/4177 “Bu dünyanın güzelliklerini ve iyiliklerini de böyle bil ki onlar, gizli şahsın sınırlı gölgeleridir”, 196/4518

Dünya ehli.....,..... 146/3177 “Hak müminlere ayırt edebilme yeteneği vermiştir ki, gönül ehli ile dünya ehlini tanısinlar,” 179/4090, 305/7178

Dünya eksikliği dince ilerleme.....,..... 139/3023 “Çirkini bunda bilin ve inanın ki dünyaca meydana gelen her eksiklik, dince ilerlemedir”

Dünyayı onlara eş etmiş.....,..... 159/3536 “Sözlerinde duyulan ancak dünya kokusudur. Çünkü Cenâb-ı Hak dünyayı onlara eş etmiştir”

Dünya(cihan)dan geçmek.....113/2366 “Her kim bu cihandan geçtiyse o, sonsuz cihanda yok olmayan yüzlerce cihan bulur”

Dünyadan kaçmak.....,..... 140/3037 “Onun için dünyadan kaçarlardı.”

Dünyadan kurtulmak..... 149/3287 “Tâ ki onunla ebedî zinde olasın, bu iyi kötü dünyasından ebedîyen kurtulasın”, 165/3674, 213/4925

Dünya hayatından canlılık kazanan ateştir.....294/6948 “Dünya hayatından zinde olan ateştir (cehennemin nasibidir), o, tam bir ahmadır”

Dünya isteklisi....., ...98/1992 “Cenâb-ı Risâletmeâb Efendimiz “Dünya leştir.” buyurmadı mı? İsteklilerini köpeklerden saymadı mı?”

Dünya kavgası.....58/1132 “Eğer seni benliğinden soyutlanarak arşa kadar götürürse, seni bu fânî dünyanın kavgasından kurtarır”

Dünyalığın fazlası....., ...140/3038 “Dünya sermayedir fakat fazlası şeytan gibi yol kesicidir”

Dünya sevgisi/gamı.....86/1747 “Halbuki dünya sevgisinden büyük günâh yoktur”, 117/2499, 140/3041, 142/3082

Dünya tacir(ler)i....., ... 305/7183 “Dünya tacirleri seni kendi menfaatleri için çağırır ki hileyle senden bir şey koparsın”

Dünyanın esası.....53/1039 “Dünyanın esası zulmet olunca ondaki insanlarda hayvanlar da zulmani olurlar.”

Dünya ve ebedîyet padişahı....., ...316/7472 “Dünya ve ebedîyetin padişahı bizzat odur. Fazl ve kerem ve karşılıksız ihsan onundur”

Dünyayı terk etmek....., ... 140/3043 “Bunların ikisinden de geç, taate bağlan! Doğru yol tarafına mertçe hareket eyle.”

Dünya zikri Hakk’tan uzaklaştırır.....324/7684 “Dünyayı zikir (tefekür) seni Hak’tan uzaklaştırır, seni çirkin, uğursuz, kör ve gururlu eder.”

Dünyevî fayda.....140/3034 “Dünyevî fayda okluklarındadır”

Dünyevî dost.....197/4537 “Dünyevî dostlar sana dost olmazlar, belki sana düşman ve yabancılardır.”

Dürüstlük.....42/799 “Yiğitlere göre hileye başvurmak hoş görülmez. Arslanın sığınağı mertliğidir”

Düşkün(/lük)....., ...157/3487 “Ona da mertebeler açık görünür. Âlemde aziz kim, düşkün kim anlar”, 241/5617, 247/5788

Düşmüşü tutup kaldırmak....., ...241/5617 “En yüksek kudret ve kabiliyeti o kuluna verir ki, o kulu düşmüşleri tutsun kaldırsın”

Düşman(/lık).....69/1375 “Nefsi dinleme ki senin düşmanıdır”, 123/2659, 137/2961, 140/3043, 147/3195, 155/3443, 157/3484, 159/3566, 168/3779, 174/3978, 179/4105, 180/4122, 192/4411, 4416, 194/4460, 197/4538, 197/4540, 4544, 261/6148, 264/6215, 272/6425, 288/6777, 321/7622

Düşmandan kurtulmak....., ...137/2961 “Kendi nefsi öldürmek suretiyle düşmandan kurtuldu, melekler gibi yüce gökte yer tuttu.”

Düşmanı dost görmek....., ... 197/4545 “Böyle bir düşmana niçin dostsun ki o, senin derini yüzmek istiyor”

Düşmanın davayı onaylaması....., ... 192/4408 “Düşmanın davayı onaylarsa, şahide gerek kalır mı?”

Düşmanın gözü velî karşısında kör....., ...272/6426 “İyi bil ki düşmanın gözü velînin karşısında kördür”

Düşmanın ibâdetinden kurtulmak....., ...194/4461 “Tâ ki bu düşman topluluğun ibâdet ve itaatinden kurtulayım, deniz isem de onlara testi görünüyorum”

Düşmek....., ... 122/2605 “Bu güzel İrem bağlarına (Hakk’ın yaratıcılığını seyir âlemine) nereden düştüm?” diye canı sıkılır.”

Düşüncene göresin.....152/3351 ““Ey kardeş, sen düşüncenin aynısın. Yoksa, kemikten, sinirden başka değilsin”

Düşünce bulanması.....138/3000 “Arkadaşların düşünceleri bulandı, halleri başkalaştı (canları sıkıldı).”

Düşüne dost olmak.....155/3441 “Değil mi ki, onun düşüne dost oldun. Bil ki, ona da yâr ve yakın oldun!”

Düşüne dost olunca ona da yar oldun.....155/3441 ““Değil mi ki, onun düşüne dost oldun. Bil ki, ona da yâr ve yakın oldun!”

Düşünü perdesiz görmek.....,.....160/3579 “O ki, düşünüyü örtüsüz (vasıtasız) görüyor, artık kabuğa itibar etmez”

Ebedî(lik)/baki(lik).....17/286 “Bu emanet varlıktan kurtulduğum zaman ebedî benliğe ayak basarım”, 52/1023, 56/1080, 71/1415, 75/1489, 85/1711, 122/2619, 143/3100, 149/3287, 152/3348, 189/4342, 189/4347, 195/4500, 216/5018, 220/5150, 221/5160, 224/5251, 232/5418, 238/5573, 239/5607, 248/5809, 274/6459, 275/6469, 277/6528, 297/7008, 329/7823

Ebedî çehre.....,.....192/4403 “Çünkü ona göre peygamberin bizzat kendisi mucize idi, o mübarek ve ebedî çehreden başkası saçma idi”

Ebedî dünya/diyar.....,.....100/2035 “O ebedî dünyayı hatırlasın, yahut haddi olmayarak sınırsız âlem tarafına adım atabilsin”, 112/2363, 113/2367, 152/3357, 246/5765

Ebedî mülke ulaşmak....., ...177/4049 “O iki öksüzden nasıl ücret isteyebilirdim ki, babaları Hak’tan ebedî mülke ulaşmış salih bir zattı”, 255/5984, 328/7790

Ebedî mülkte baki olmak....., ...267/6310 “Huda’yla beraber ebedî mülkte bakidirler, kendi kendilerine hem şarap, hem sakidirler”

Ebedî öz(cc).....,.....304/7168 “Ebedî kalacak olan öz odur, sıfatlar geçicidir”

Ebedîlik ülkesi/semti....., ...248/5809 “Fânî olduktan sonra ebedîyet ülkesinde onun sınırlı ömrünü sonsuz kılayım.”, 267/6305

Ebedî mülkün insanda tertip edilmesi.....,137/2964 “Bu ve bunun yüz misli (kabiliyetler) senin fitratında gizlenmiştir. Hak ebedî mülkü sende tertip etmiştir”

Ebedî mülkün naktini ele geçirmek..... 187/4300 “Huda yanında mesut ve mutlu olarak ebedî mülkün naktini ele geçirir”

Ebedî vuslat.....56/1080 “Ölümsüz bir yaşam dünyası. Sonsuz bir vuslat. Sorumluluk da yok”, 72/1442, 239/5609

Ebleh.....82/1654 “Aynı yanlış bilgi, yolu görmelerine mani oluyor. Böyle bilgi yüzünden hepsi de ebleh olmuştur”

Ebu bekir.....63/1256 “kimi Ebubekir gibi îmân ve hayır rehberi, kimi Ebu Cehil gibi lanet ve şer kılavuzu”, 191, 192/4397

Ebu cehil.....34/654 “kimi Ebubekir gibi îmân ve hayır rehberi, kimi Ebu Cehil gibi lanet ve şer kılavuzu”, 63/1257, 191, 192/4399

Ebu cehil karpuzu.....128/2758 “Ebu Cehil karpuzunun acılığı şekerin tadına uyar mı?” 128/2758

Ecel....., ...247 “Cismi ile yolu mükemmelce tamamlanınca de ecel satırı ile doğrar, yok edersin, bundaki hikmet nedir?”

Ecel satırı/orağı....., ...247 “Cismi ile yolu mükemmelce tamamlanınca de ecel satırı ile doğrar, yok edersin, bundaki hikmet nedir?”

Edep....., ...172/3902-3904 “Fakat aşkının seli rûhumda edep namına bir şey bırakmadı”

Edip eyleyen O.....185/4241 “Fenâfillâhtan sonra Hak’tan başka edip eyleyen kalmaz.”, 192/4394, 204/4707

Efendi....., ...167/3729 “Efendi, bey, dilenci hep eşitti. Cahille âlimi fark edemezdi”, 223/5216

Eğri gitmek....., ...239/5608 “Halkı bu tuzak yerinden o kurtarır, eğri gidenleri çeke çeke yola getirir.”

Eğri hayal....., ...133/2855 “Bu eğri (yanlış) hayal ile ne öğünürsün?”

Eğri (büğrü).....17/288 “Ey eğri! Yönlerden kaç da doğruluk tarafına gel.” Padişah şehirdedir”, 59/1170, 63/1254, 148/3239

Eğri bakmak/görmek..... 93/1908 “Onlar daima eğri bakar. Doğruyu eğri görür”

Eğriden(/doğrudan) geçmek..... 216/5025 “Gözün bulundukça bak, ibret al! Eğriden geç, ok gibi doğru ol!”, 267/6298

Eğrisi doğru olmak..... 159/3563 “Gerçi o, şeriattan uzaklaşmış görünse de onun eğriliği doğru olur, eksikliğinden yüz artıklık meydana gelir”

Eğri yol..... 267/6294 “Biri eğri yol, biri doğru. Biri hatanın ta kendisi, diğeri sırf sevap.”, 279

Ehad= canın vasfı..... 252/5909 “Ten nakşına bakma, cana bak! Adet, ten nakşının vasfıdır (ten sayıca çoktur), canın vasfı ehaddir.”

“Ehad”dan başkası olmamak..... 254 “Mülk nedir ki, onda ehadden başka şey yoktur”

“Ehad”e gitmek..... 143/3102 “Adetten geç, ehade doğru git! Ey oğul! Ondan sonra söz yok, fiil vardır”, 155/3429, 248/5797

“Ehad” sırrı..... 136/2938 “İnsanın sonuncu yüzü “ehad” sırrıdır”

Ehad’ın yüz göstermesi.....137/2969 “Cenâb-ı Ehad, sana yüz gösterince adetten geçersin, Hak gibi sınırsız, sayısız olursun”, 196/4529

Ehl-i mana..... 154/3409 “Ehl-i suret Huda’dan kopmuşlardır. Ehl-i mananın ise Hakk’a bağları, bağlılıkları vardır”, 255/6020, 298/7029

Ehl-i mana manadan hayat alır..... 298/7029 “Bil ki ehl-i suret, suretten hayat alır, ehl-i mana, manadan.”

Ehl-i suret..... 154/3409 “Ehl-i suret Huda’dan kopmuşlardır. Ehl-i mananın ise Hakk’a bağları, bağlılıkları vardır”, 298/7029

Ehl-i suret suretten hayat alır..... 298/7029 “Bil ki ehl-i suret, suretten hayat alır, ehl-i mana, manadan.”

Ejderha..... 140/3048 “Bunlardan (mal ve evlat) her ikisi de gönül cezbedicidir fakat sonunda ejderha olurlar”, 169/3809

Ekin.....202/4653 “Eğer bir kimse cahillik ederek ona meyletmezse veya onun ekininden biçmezse (ondan istifade etmezse) sen yanılma!”, 213/4945, 215/5000, 217/5050,

Ekininden biçmek..... 202/4654 ““Eğer bir kimse cahillik ederek ona meyletmezse veya onun ekininden biçmezse (ondan istifade etmezse) sen yanılma!”

Ekmek..... 126/2712 “Anne, çocuğa süt olsun diye ekmeği kendisi yer, çocuk ekmekteki gıdayı annesinin memesinden, sütünden çeker”, 160/3581, 215/5001, 217/5052, 5056, 5065, 231/5374

Ekmek açlar içindir..... 294/6925 “Su, susuzlar içindir, ekmek de açlar içindir. Eğer açlar olmasa (açlık olmasa) ekmek olur muydu?”

Ekmek aşkı..... 117/2493 “Ekmek aşkı, seni candan coşturur ve sana hiçbir şey düşündürmezse, ey ekmeğe, suya sabredemeyen insan Hallak-ı Cihan’ın ayrılığına nasıl dayanırsın?”

Ekmek her şekilde ekmek..... 161 “Nitekim ekmeği bilmeyen, onu yalnız bir şekliyle tanıyan kimse, ekmeği başka şekillerde görse inkâr eder, bu, ekmek değildir der.”

Ekmek kabı başındayken lokma aramak...., 206/4775 “Ekmek kabı başının üzerinde duruyor, sen şaşkın şaşkın yiyecek lokma arıyorsun!”

Ekmek yiye(meye)n..... 142/3094 “Daima ekmek yiyenler, kendini onunla besleyenler nerede, ekmeği görmeyen (yiyemeyen), adını anmakla iktifa edenler nerede?”

Ekmek peşinde koşmak..... 194/4463 “Bu alçaklar, beni de kendileri gibi ekmek peşinde koşuyor sanıyorlar.”

Eksiklik..... 123/2639 “Ey oğul, varlığı yoklukta ara! Vuslat melekeni eksiklikte bil!”

Eksikliğinden artıklık gelir..... 159/3563 “Gerçi o, şeriattan uzaklaşmış görünse de onun eğriliği doğru olur, eksikliğinden yüz artıklık meydana gelir”

Eksilmezlik.....38/715-719 “Anka, ezkaza leş yese bile onun halini bilenler yanında dereceden düşer mi?”

El.....82/1651-1652 “Her ikisi de ona nispetle eldeki kalkan gibidir. El, kalkanın altında gizlidir”

El ayak çekmek.....,..... 132/2848 “Cihanda Hudalığı o etsin (iş gücü ona bırak), sen el verme, ayağını çek! (Aradan çık!)”, 147/3183, 227/5295

El ayak vurmak.....,..... 216/5021 “Hak yolunda el ayak vurmak (say ve gayret etmek), Hak’tan yeni yeni ders almak lazımdır”

El yıkamak.....,..... 335/7983 “Artık böylesinden el yıkamak (ümidini kesmek) gerektir.”

Elçi.....,..... 242/5661 “Hiç padişahını görmemiş elçi tasavvur eder misin? Bu, olamaz; olur diyen yalan söyler”

Elden bırakmak.....,..... 263/6204 “Herhangi bir alışverişte bire on kazanırsan, artık o ipe sıkı sarılır, elden bırakmazsın”

Ele almak.....,..... 215/4972 “Dindarlara lâayık bir surette din yolunu ele aldı”

Elin yumruk olması.....135/2881 “Yumruk (avucun kapalı olması) içinde yüzüğün bulunduğuna delil olamaz, işaretlere kimse yol demez”

El üstünde el.....,..... 108/2254 “Ey yoldaş, el üstünde el vardır. Buna emin ol.”, 129/2778

“Elest” ahdi sarhoşu.....91/1855-1857 “Çünkü bunlar o ahtlerine vefa ettiler. Hepsi “Elest” ahdinin zevkiyle sarhoşturlar”, 151/3331, 248/5817

“Elest ahdi/bezmi”....., .. 249 “Evliyâ ve muhakkikler de derler ki: “Hayır! Kasıt, elest ahdidir.”

“Elest” deryası.....,..... 109/2278 “Rûhlar için elest deryasında acayip bir gıda vardı.”

“Elest” şarabı.....,..... 163/3654 “Biz ki, birbirimize yüzümüzü döndürürüz. Çünkü elest şarabını beraber içmişiz”, 248/5817

Elsiz, aletsiz (Hakk).....133/2853 “Aletsiz, vasıtasız iş yapmaya Hak’tan başka kim güç yetirebilir?”

Elsiz ayaksız olmak.....83 “İrade ve tercihi bırakıp cansızlar, bitkiler gibi aciz, elsiz ve ayaksız oldular.”, 84/1680, 121/2597, 203/4670, 216/5022, 241/5621

Elsiz, avuçsuz tutuş.....99/2017 “Elsiz, avuçsuz kadeh tutar, kalpsiz neşelenirdim.”

Eli, ayağı kalk(ma)mak.....127/2732 “Eğer Huda-yı Teâlâ sebepsiz yapabileceği işlere bir örnek göstermeseydi kimsenin eli ayağı kalmazdı”

Eli boşa çıkmak..... 231/5390 “Birini kırınca iksinden de eli boşa çıktı”

Eli erişmek..... 191/4391 “Ellerinin eriştiği şeyleri, Hak’tan değil, kendilerinden bilir”

Elif.....46 “(Elif, lam, mim, ha, mim, yasin, gaf, sad, nun) gibi”, 47/878, 48/903-906, 48/912-915, 924, 926, 49/938, 176/4008, 233/5435

Elif gibi doğrul(t)mak..... 176/4008 “Fakat duvarının biri “dal” (dal harfi) gibi eğilmişti, Hızır onu “elif” (elif) gibi doğrulttu.”

Eli ile şarap vermek....., 220/5149 “Hak Teâlâ daima ona perdesiz olarak görünür, ona eliyle (bizzat) şarap verir.”

Elif ve dal gibi ayrı düşmek....., ...174/3977 “Baktı ki Hızır’la arası açıldı. “Elif” harfiyle “dal” harfi gibi görünüşte ayrı düştüler”

Elinden kadeh içmek....., ...114/2408 “Onun elinden bir kadeh içersen, gönlünün ve rûhunun neşesi yüz kat artar.”, 210/4867, 301/7093

Elini ısırmak/gevmek.....36/683 “Ona öğüt ver de çok yemekten sakınsın! Sonunda pişman olarak elini ısırmassın”, 54/1060, 66/1332, 89/1795, 116/2478, 305/7182

Elini ere vermek....., ... 166/3702 “elini ermiş bir ere ver, çünkü canların hazinesi onun elindedir”

Elma.....32/595-605 “Damdan yere güzel bir elma düşse, akıllı olan yüzünü damdan tarafa çevirir, elmayı atan kimdir diye, yoksa, gözü yerdeki elmaya takılıp kalmaz”, 276/6485

Elmas.....20/360-365 “Boncuk kıymetçe elmasla beraber olur mu?”, 62/1236

Emanet.....17/286 “Bu emanet varlıktan kurtulduğum zaman ebedî benliğe ayak basarım”, 53, 53/1043, 54/1045-1048, 149/3288, 182/4167, 197/4546, 197/4560, 261/6145, 286/6685, 324/7694

Emanete gönül ver(me)mek....., 324/7695 “Öyleyse emanete gönül verme! Gönlün mutlak adaletlinin lütfuna bağlansın”

Emanet için ebedîyet düşünülemez.....149/3289 “Çünkü bu hayat herkeste emanettir. Emanet için ebedîyyet düşünülemez.”

Emanet etmek.....,.....123/2633 “Çünkü onu Cenâb-ı Hakk’ın eline emanet etmiştir”

Emanetin arzı (yere, göğe).....53 “Âlemi yarattıktan sonra kendi emanetini göklere, yere, dağlara, deryalara sundu.”

Embriyo (mudga).....,.....296 “İman ve İslam lafızları mudğa (embiryo) veya şekillenmiş cenin gibidir”

Emele ulaşmak/nail olmak.....72/1440 “Burada nefsinin arzularından erkekçe silkinip çıkanlar, orada gönlünün (rûhunun) emellerine ulaşırlar”, 302/7124

Emir.....68 “Meali: Saadet o kimsenindir ki, akli emir (hakim), nefsi esir (mahkum)dir.”, 68/1355, 75/1511, 149/3272, 264/6218

Emir-nehiy ipi....., ...263/6204 “O ip, emir ve nehy ipidir. Irmak gibi, emir bağı tarafına doğru ak!”

Emniyet (sonunda korku olmayan)....., 152/3358 “Hazineleri (nimetleri) zahmetsiz elde edilir, emniyetlerinin sonunda korku yoktur”, 203/4673

Emniyete kavuşmak.....,.....247/5778 “Varlığın hikmeti sana ayan olacak, korkulardan emniyete kavuşacaksın!”

Emniyet sarayı.....95/1947 “Her kim kendinden kurtulursa emin olur, emniyet sarayında oturur.”

Emniyet yurdu.....72/1454 “Seni can mülkü tarafına kılavuzlasın, korkudan kurtarıp emniyet yurduna götürsün”, 123/2632

Enbiya, Evliyâ hepsi bir nurdan/ hamurdan...161 “Enbiya, Evliyâ cümlesi bir nurdandır. Zira onlar aletlerdir, onları kullanan Cenâb-ı Hak’tır”., 231/5372, 232/5397, 251, 252/5903, 323/7660

En büyük düşman.....262/6156 “Fakat, bir de enbiya ve Evliyâyı dinle: “Nefsin en büyük düşmanıdır.” diyorlar.”, 279

En büyük günâh.....86/1747 “Halbuki dünya sevgisinden büyük günâh yoktur, dünyayı sığınak edinenin vay haline!”, 103/2089

Endişe.....152/3355 “Endişe, din endşesidir. Başkası kabuktur. Eğer sen iyi kimse isen iç olmaya çalış!”

Ene’l-Hakk.....75/1497 “O açıktan açığa (Ene’l Hak) diyen, doğru söylemiştir”, 116/2487, 120/2574, 138/2970, 150/3303, 251/5891, 257, 259/6097, 272/6409, 272/6418, 300/7056, 323/7649

Engel.....69/1386 “Çünkü benliğin seninle onun arasında engeldir. Bil ki Hay olan Allâh’a kavuşma, benliksiz olur.”, 155/3419, 194/4468, 286/6695, 291/6835, 301/7104, 302, 310/7284, 327/7759

Engine akmak.....,.... 194/4484 “Ârifler kanal içinde akan suya bakarlar (ona kıymet verirler), kanala değil. Aktığın vakit enginlere ak!”

Enginde kal(ma)mak....., ...290/6801 “Onun eteğini çabuk tut ki ilerleyebilesin, enginlerde kalmayasın!”

En faydalı (en büyük) ibâdet.....102 “Evliyânın sohbeti, itaatlerin en büyüğü, ibâdetlerin en faydalısıdır”

En yüksek makam.....111/2315 “Tarikatte bundan yüksek makam yoktur. Onun yanında her tam, noksan görünür.” 111/2331

Erimek.....,..... 123/2637 “O deryaya karışınca belirsiz olur gider. Artık bu nişan, o nişansızlık içinde erimiştir”

Erkek/erkekçe.....68 “Gene saadet, aklı erkek, nefsi dışı olanlarıdır. Felaket de bunun aksine olan kimseyedir” 68/1355-1359, 72/1440

Esas/temel.....52/1021 “Bundan dolayı, bu âlemi ona kıyas etme! Çünkü oranın esası itaattir”

Eser....., ...200/4601 “Akıl, ancak eseriyle görülür. Eseri, aklın kendisi bil!”, 218/5075, 5087, 246/5749, 329

Eser:Sanatkarın görüldüğü yer....., ... 329/7818 “Kesin olarak bilinir ki, eser sanatkarın görüldüğü yerdir. Sanatkarı daima eserde görmeye bak!”

Eseri rûhunda gizli....., ...195/4506 “Fakat her kim ki burada yeni başladı, çocuklar gibi peşi sıra giderse, onun eseri rûhunda gizli olur, o eserle onu canıgönülden arar.”

Esir.....68 “Meali: Saadet o kimsenindir ki, aklı emir (hakim), nefsi esir (mahkum)dir”, 68/1356, 75/1481, 167/3734, 264/6218, 288/6771

Eski elbise/hırka.....39/743 “Onların küfrü halkın (avamın) dininden iyidir, o ipekli taze elbise, bu eski püskü hırkadır”, 162/3617

Esrarkeş....., 221/5157 “Görüntü perdesinden darlık içindesin, esrarkeşler gibi şaşkın ve sersemsin”

Eşek/merkep....., 130/2809 “Akıl, eşeği verip de İsa’yı alanın aklıdır. İsa’yı verip de eşeği alan ise, eşeklerden eşektir, 132/2835, 158/3505, 166/3690, 262/6164, 327/7753

Eşeği verip İsa’yı almak....., ... 130/2809“Akıl, eşeği verip de İsa’yı alanın aklıdır. İsa’yı verip de eşeği alan ise, eşeklerden eşektir,”

Eşeklik(/etmek).....57/1102 “Bu çamurlar eşeklik yüzünden ona cennet göründü, bu dünyayı o âlemden daha hoş gördü.”, 130/2815, 155/3444, 265/6269

Eşek ölüsü.....118/2504 “Tuzlaya (tuz gölüne) düşen bir eşek ölüsü, bir müddet sonra tuza dönüşerek pislikten kurtulur.”

Eşekten beter (/etmek)....., 144/3127 “Şekeri acı diye kötüleyenlere herkes güler, eşekten beter der.”

Eşekten eşek.....,..... 130/2809 “İsa’yı verip de eşiği alan ise, eşeklerden eşektir.” , 132/2835

Eşiğine baş koymak.....,.... 274/6464 “Doğruların eşiğine başını koy! Merd-i Huda’nın ayağı tozunu gözüne sürme gibi çek ki güzelleşesin!”

Eşiğine sarılmak.....,..... 147/3186 “Böyle bir kimseyi bulursan, eşiğine sıkı sarıl! De ki: Bu kulun sana isteklidir, canıgönülden sana âşık olanlardandır”

Eşkîya(lık).....34/655 “Biri Mevlânâ gibi Evliyâların sevgilisi, diğeri din düşmanı eşkıyalarla omuzdaş”, 60/1203, 71/1412, 72/1434, 77/1545, 90/1819, 111/2320, 113/2374, 122/2600, 183/4194, 209/4840, 220/5117, 228/5317, 262/6158, 262/6167, 290/6803

Eşkîyadan kurtulmak.....71/1412 “Tâ ki bu kalıp (cisim) eşkıyalardan kurtulsun da o cennette ebedî kalsın.”

Eşkîyanın başını kesmek.....,..... 137/2958 “Hakk’ın kılıcıyla yol kesicilerin başını kesti, Hak’tan başkasından ders almadı”

Eşkîyanın eşkıyadan kurtarması....., ...139/3009 “Eğer hilekar hayırsız malını çalarsa memnun ol ki bir yol kesici, seni bir yol kesiciden kurtarmış oluyor.”

Eşkîya(lar)ın rûhu.....,..... 166/3694 “Vahyin rûhu, takva ehlinin pak rûhudur. Hayvani rûh, eşkıyaların rûhudur.”

Eşkîyaya mutluluk bahşetmek.....,..... 203/4669 “Süvariler üzerine piyade olarak hücum ederler, eşkıyaya ihtiyaçsız gelecek ve mutluluk bahşederler”

Eşsiz/benzersiz/ortaksız (/olmak).....105/2152-2153 “Ne yaradılıştâ, ne ahlâkta, ne lütufta, ne de iylikte ona kimse eş olamazdı. Amel hususunda da asrının eşsiz şahsiyetiydi., 112/2347, 119/2531, 127/2747, 146/3165, 147/3193, 176/4029, 188/4322, 197/4559, 209/4825, 210/4867, 210/4879, 211/4896, 229/5340, 246/5748, 252/5915, 255/5977, 297/6998, 303/7157, 307/7238, 315/7437

Eşsiz güzel.....86 “Tertemiz zat-ı İlâhi, kendinden başkasını beğenir mi? O Allâh ki güzellikte eşi yoktur.”

Eşya.....82/1632 “Onun zatı bütün vasıfların üstündedir. Sonuçta bütün eşya ona mağlup olacaktır”

Eşyanın hayatı âşıktan....., ...266/6277 “Aşk, bütün iksirlerin iksiridir; her kim âşıktır, o büyüktür, önderdir. Bütün eşyanın tazeliği, hayatı ondandır”

Eteğine yapışmak/tutmak.....94/1921 “Hak erinin (Merdan-ı Huda) eteğine yapışır, Evliyâya candan tutunur”, 100/2058, 155/3426, 159/3549, 171/3875, 180/4133, 202/4653, 223/5204, 251/5895, 290/6801, 304/7164, 307/7222, 312/7363, 318/7535, 322/7630, 334/7957

Ev(bark).....58/1128 “Kapı nedir ki! Evini sahra kadar genişletir, varlık dağını kökünden söker atar”, 114/2413, 132/2844, 148/3235, 159/3571, 189/4356, 198/4570, 206/4744, 283/6633

Evde Allâh’tan başkası olmamak..., ...259/6104 “Gözünü açar da mana kulağıyla dinlersen, “leyse fiddari sivAllâh”ı işitirsin!”

Eve kapıdan girmek....., ... 280/6565 ““Rızkı, sebeplerinde arayın, evlere kapılarından girin!”

Evi (barkı) bırakmak....., ...221/5165 “Onu görenler bizim gibi dîvâne oldu, evi bıraktı, viraneye göçtü”

Evini harap etmek....., ...132/2844 “Onlar, nura olan aşkları yüzünden evlerini harap etmişler, nihayet huzura nail olarak baştan başa nur olmuşlardır.”, 264/6233

Evinin kapısı kapalı (olmak)...., ... 159/3570-3571 “Ayırt edip değerlendirmeye gücü yetmeyen kimse, birçok nimetlerden mahrumdur, çünkü varlığı gözsüzdür. Evinin kapısı kapalıdır”

Evlat....., ... 130/2825 “Derya, onlarla baba evlat gibidir. Hakîkatte ise bir ve birleşiktirler”, 140/3043, 140/3048, 217/5063

Evliyâ/velî..... 28/516 “Birinci takdirde halka ait sırlar vardır ki velîler bunların cümlesinde Hak Teâlâ’yı görürler”, 28/523, 45/856, 46, 90/1829, 91/1854-1855, 93/1910, 94, 94/1914-1918, 94/1926, 104/2140, 132/2836, 140/3059, 143/3117, 144/3121, 162/3603, 163/3640, 187, 208/4815, 212/4916, 220/5119, 220/5146, 230, 231/5356, 235/5507, 237, 244/5694, 245/5714, 317/7506, 332

Evliyâ âlemi....., ...335/7986 “Bu şiirlerim velîler âleminde gezip dolaşanlara Hakk’a yol bulmak için rehberlik eder”

Evliyâ Azrail gibidir.....313 “Azrail, suret görünürse de suret değildir. Suret olsaydı, mahvolmaz, belki kuvvet bulur ve ziyadelenirdi. Bunun gibi, şeyh-i kâmil de her ne kadar suret görünse de onu suret görmemelidir”, 314/7409

Evliyâ gövde, Hak can....., ...322/7620 “Gevdedir ol, ben canı, bilün bunı, Gök bigidür gögsü anun, ben günü”

Evliyâ gögsü gök, Hak güneş.., ... 321/7620 “Gevdedir ol, ben canı, bilün bunı, Gök bigidür gögsü anun, ben günü”

Evliyâ gözü....., ...157/3495 “Velîlerin gözü Hakk’ın aletidir (vasıtasıdır). Onun nurundan sırlar kendini gösterir.”

Evliyâ Hakk’a bitişik.....75/1500 “İsteyen, istenenden ayrılmaz, onun için Evliyâullahı Huda’ya bitişik bil”, 318/7534

Evliyâ Hakk’ın beşer suretindeki esrarı...., 323/7658 “Evliyâ, Hakk’ın beşer suretinde gelmiş esrarıdır. Sakın onların nakşına bakıp da yanılma!”, 332

Evliyâ Hakk’ın kanadı kolu...., ...322/7625 “Hem bulardan dogalar has kullarum, Kim bular kanatlarumdur, kollarum”

Evliyâ Hakk’ın rahmeti....., ...322/7630 “Rahmetüm oldur cihanda, gey bilün, Etegin dutun, bini andan bulun”

Evliyâlık (velayet) kanadı....., ... 187/4285 “yahut Muhammet Aleyhisselam bir anda velayet kanadıyla uçarak göklerde dolaşırsa sakın bunları aklın uzak görmesin”

Evliyâm kubbelerim altında gizli...., ... 334/7951 “Cenâb-ı Hak “Velîlerim kubbelerim altında gizlidir. Onları benden başkası bilemez.” Buyurmuştur”

Evliyânın ayak tozu göz(ünün) nuru....., ... 328/7804 “Erlerin aşkı benim canımda ve gönlümdedir. Ayaklarının tozu gözlerimin nurudur”

Evliyânın hepsi bir nur....., ...93/1910 “Evliyânın cümlesi bir nurdur, Allâh’ın nurudur. Şaşılığı olmayan biri nasıl iki görebilir.”, 161, 232/5399, 252/5903, 323/7660

Evliyânın kalbi....., ...252/5918 “Canların Kâbesi Huda’nın sohbetidir, bu Kâbe de Evliyânın kalbidir.”

Evliyâ manadır....., ...314/7406 “Eğer sana cisim görünürlerse bu görüş egridir, sen onların cümlesini mana bil!”

Evliyânın nasibi....., ...233/5454 “Fakat Evliyâyâ nasip olan zevk arştan, kürsten, doluluktan, boşluktan üstündür”

Evliyânın nişanı....., ...333/7941 “Velînin nişanı, Mesnevî’nin ifade ve benzetmeleri gibi, mânevîdir. Herkes onun hal ve sözüne nereden erişebilir ki?”

Evliyânın yolu O’nun zatında....., ...185/4236 “Velîlerin yolu onun zatındadır”

Evliyânın sinesi....., ...231/5360 “Evliyâullahın sineleri derya kadar geniş, yemleri, gıdaları Hak kelimidir”

Evliyâ sohbeti: Hak ile sohbet.. , ...178/4069 Her kim bir velîyle sohbet etme şansı bulursa, onu Hak ile sohbet eder bil!”, 230, 252/5918, 334/7962

Evliyânın şiarı....., ...264/6212 “Evliyânın şiarı (meslekleri), tıbbın esası az yemektir.”

Evliyânın yetkisi O’ndan....., ...167/3751 “Hakk’ın nurunu velîlerin cisimlerinde gör! Velîler bu yetkiyi ondan alırlar”., 197/4554

Evliyâ nuru....., ...91 “O nâr Evliyânın nuruyla söndüğü vakit, ham maddesi elbette aslına dönecektir”

Evliyânın nurunun iksiri....., ...254 “Evliyânın nurunun iksirinden bakırı altın olur; nârı, nura dönüşür”

Evliyâ rûh ve cisimden münezzeh....., ...333/7943 “Herkes onun hal ve sözüne nereden erişebilir ki? O rûhtan ve cisimden münezzehdir”

Evliyâyâ düşman olmak....., ...232/5395 “Bir velîye düşman oldun mu, yakinen bil ki dinden boşalmış, küfürle dolmuş olursun”

Evliyâyâ kul olmak....., ...318/7535 “Binden işit, Tenri hasın iste, bul, Etegin dut, candan olgıl ana kul”, 334/7967

Evliyâya yakın olan Firavun ise Mûsâ olur.....266/6281 “O kimse -mesela- Firavun ise Mûsâ olur, Deccal ise İsa olur, karınca ise Süleyman olur, katre ise umman olur”

Evliyâya yakın olan Deccal ise İsa olur.....266/6282 “O kimse -mesela- Firavun ise Mûsâ olur, Deccal ise İsa olur, karınca ise Süleyman olur, katre ise umman olur”

Evliyâya yakın olan karınca ise Süleyman olur.....266/6282 “O kimse -mesela- Firavun ise Mûsâ olur, Deccal ise İsa olur, karınca ise Süleyman olur, katre ise umman olur”

Evliyâya yakın olan katre ise umman olur.....266/6282 “O kimse -mesela- Firavun ise Mûsâ olur, Deccal ise İsa olur, karınca ise Süleyman olur, katre ise umman olur”

Evliyâya yakın olan ayağını yerden asumana koyar....266/6283 “Şeytan kadar çirkin olsa, melekleri imrendirecek kadar güzelleşir ayağını yerden âsumana kor.”

Evliyâya yönelmek.....168/3783 “Bahtiyardır o kimse ki, velîler tarafına yönelir”

Evliyâ yere göğe hayat verir.....187/4281 “Yer, gök onlardan hayat bulur, onların ışığı her şeye gıda ve zevk verir.” 222, 224/5242

Evvel ve ahir O’dur (sas).....271/6372 “Öyleyse kesinlikle ve açıkça bil ki evvel ve ahir odur”

Eyer.....205/4739 “Eyerin hareketi (yürüyüşü) attandır. Çünkü o, kendiliğinden yürüyemez”

Ezelde seçilmiş.....244/5695 “Onlar ezelde seçilmişlerdi, gökleri, zemini onlar için yarattım”, 268/6340

Ezelden Sultân(olmuş).....207/4794 “O başarı, talepten değil, talihindendir; o, ezelden Sultân olmuştur.”

Ezeli akıl sahibi.....159/3544 “Başında ezeli aklı olan kimse, ilmi kendi için alır, satmak için değil.”

Ezeli armağan.....208 “Allâhu Teâlâ’nın armağanı ezelidir. Ve kullarına sırf yardımdır, amel ve ibâdet vesiledir”, 208/4815

Ezeli 193/4444 “O ezeli varlığın sebebidir, gayret ve niyet onun takdiridir.”

Ezeli düşman.....232/5394 “Cümlesinin ezeli düşmanı olursun! Bunu eksiksiz artıksız (santimi santimine) böyle bil!”

Ezeli kabul.....209/4832 “Fakat ezeli kabulden mahrumdular, ondan dolayı amelleri Hak yanında makbul olmadı”

Ezeli küfür.....333/7936 “Çünkü onun küfrü ezeliydi şimdi, yani sonradan kâfir olmuş değildi.”

Ezeli ret....., 209/4836-4839 “Fakat ezelden Huda’nın reddettiği olduğu için lanetle def edilmekten başka bir şeye erişemedi”, 333/7934

Ezeli kahr....., 229/5339 “Münkir olanlara ne mucize tesir etti, ne de vahiy. Çünkü onlar ezeli kahrıla kahredilmişlerdi”

Ezeli kismet.....208 “Amel vasıtasıyla elde ettikleri iyilikleri de amelden değil, kısımettir., 209/4827

Ezeli nur.....,286/6703 “Hakk’ın hassı, ezeli nuruyum (burada vahdet vardır).

Ezeli-ebedî nur (sas).....268/6343 “Tanrının ezeli ve ebedî nurusun”

Ezeli padişah.....268/6342 “Ezelden öncelik sahibi padişah idin, devirler yokken sahibkırın idin, sınırsız, desteksiz meleklerin padişahı.”

Ezeli yakınlık.....148/3241 “Bu kavmin (müminlerin) yakınlıkları esastır (ezelidir).”, 209/4849

Eziyeti lütuf.....162/3612 “Onun yaptıklarını, devrinin şeriatı bil! Onun eziyetinde yüz binlerce lütuf gör!”

Fahr-i âlem (sas).....50/969 “Fakat o, Cenâb-ı Hakk’ı açıkça görememişti de onu istiyordu. Tâ ki Muhammet Mustafa (s.a.v.) gibi fahri âlem olsun.”

Fakir/yoksul.....105/2153 “Fakir dünyasına onun gibi bir fakir ne ayak bastı, ne de o, elinden tutacak böyle bir fakir gördü”, 223/5217, 239/5595, 252/5915, 255/5977, 5983, 301/7094, 310/7306, 320/7581

Fakir (benzersiz)..... .255/5977 “Gene o fakirin öyküsüne geri dönüyorum. O, âlemde benzeri olmayan fakirin.”

Fakirleri Sultân etmek.....239/5595 “İstiyordu ki: Nur-ı Hak’la kendisini görsün, fakirleri de kendisi gibi Sultân etsin”

Fakir dünyası.....105/2153 “Fakir dünyasına onun gibi bir fakir ne ayak bastı, ne de o, elinden tutacak böyle bir fakir gördü”

Fakirlik.....140/3037 “Cenâb-ı Peygamber, “Elfakru fahri” buyurmadı mı?”, 257

Fakirlikteki bağış.....172/3885 “Onların haraplıklarında abideler, fakirliklerinde bağışlar vardır”

Fakr.....118 “Bu makalede şu da ifade edilecektir: “Fakr (yokluk) açıklamalara sığmaz ve anlatmayla anlaşılmaz.”

Fakrın kemâli.....111/2316 “Yokluğun mükemmelliğine (fakrın kemâli) ulaşana ne mutlu!”

Fânî/geçici(/olmak).....58/1132 “Eğer seni benliğinden soyutlanarak

arşa kadar götürürse, seni bu fânî dünyanın kavgasından kurtarır”, 62/1234, 185/4240, 195/4495, 195/4500, 223/5201, 224/5251, 232/5418, 277/6501, 6504, 6510, 314/7414

Fânîden bahseden fânîdir....., 203/4678 “Asıl dururken geçip gidenden bahseden kimse, geçici sayılır çünkü geçici olana eş olmuştur”

Fânîlikten kurtulmak....., ..90/1827 “Fânî olan toprak, onlarla temasa gelince fânîlikten kurtulur.”, 95/1957, 152/3356, 216/5007

Fare.....5-6/35-40 “Fakat hakîkatte bunlar kedi gibi fare avcılarıdır”, 108/2259, 265/6270

Farkındalık.....273/6435 “Çünkü yoldaşın farkındalık idi, farkındalığı olmayan, nursuz can taşır.”

Farklı gö(ste)rmek.....95/1937 “fakat bazı kimselerin kendilerine has art niyetleri, gözlerini kör ediyor, Süleyman’ı onlara karınca gösteriyor.”, 1943, 186/4263, 261, 261/6150, 265/6247, 265/6267, 275/6471

Fasık gıdası.....31/575 “Âşıkların şarabı aşktır; üzüm şarabı fasıkların gıdasıdır”

Felahı Hakk’tan bulmak.....271/6382 “Çünkü onlar felahı Hak’tan bulmuşlardır.”

Felaket.....247 “Doğrusu buna benim yüreğim yanar ki, bu kadar rahmetten sonra bu felaket niçindir?”

Felek atı(/na binmek).....34/660 “Mert gibi mertler sırasına gir, tâ ki güneş gibi felek atına süvari olasın!”, 44/825

Feleklerin ürkmesi.....54/1046 “Felekler hepsinden ürküler. İnsan onu kabul etti ve tuttu”

Feleklere yükselmek/yer tutmak.....54/1050 “Bu alçak zeminden feleklere doğru yükselir, rütbece meleklerle üstün olur”, 64/1291, 73/1460

Feleklerde gez(in)mek.....227/5301 “Melekler gibi feleklerde gezinirler. İstedikleri daima ve ancak Hakk’a kavuşmak olur”

Felekler ayağının altına döşenir.....138/2992 “Dokuz felek ayağının altına zemin gibi döşenir. Felek nedir ki?”

Fenâdan kaçmak.....324/7697 “Fenâdan kaç, bekâya sarıl, o kavuşulacak yüzde sen de bekâ bulasın”

Fenâ fillâh (Hakk’ta yok olma).....185/4240 “Bunun gibi, kul da kendinden geçtiği (fânî olduğu) vakit onda varlık kalmaz, Hak’ta yok olur”, 277/6510

Fenâsız bekâya ermek.....297/7007 “Ama o kimse ki, Nur-ı Huda’dan canlıdır, onun canı fenâsız bekâya erer.”

Ferdiyet nuru.....254/5960 “Böyle bir mülke insanı onlar nail kılar. Ferdiyet nuru o fertlerden dağılır.”

Ferkadan’ın tepesine ayak basmak.....286/6704 “Ey yâr, bil ki, bunu anladığın zaman Ferkadan’ın tepesine ayak basarsın!”

Fert.....254/5960 ““Böyle bir mülke insanı onlar nail kılar. Ferdiyet nuru o fertlerden dağılır.”

Feryat.....11/169 “Bizim feryadımız kervanın göç zamanını ilan eden çamlara benzer.”, 16/270

Fesat/bozgunculuk.....214/4963 “Dinin manasını da bu surette ara ki açıkça göresin! Fısk ve fesat da küfrün suretidir.”

Fethe er(iş)mek.....,.....177/4059 “Bu söyleşiden Mûsâ Aleyhisselam’ın derecesi bir kat daha arttı, mânevî cihandan çok fetihlere erişti.”, 310/7302

Fetheden/fetholunan.....310/7302 “Öyleyse sükut et ki rûhu göresin, fethedeni, fetholunanı perdesiz seyredesin.”

Fırın.....51/982 “O fırından çiğ ekmek çıkmaz. O fırının harareti nurdandır, nârından değil.”, 51/998,

Fırsatı kaçır(ma)mak.....202/4655 “Haydi, kendine gel! Fırsatı kaçırma!”

Fidan.....247 ““Ya Rabbi! Adem evlatlarını yokluktan vücuda getirdin, taze fidan gibi vücutlarını cihan bağında itina ile terbiye ettin”

Fiile suret giydirmek.....218/5074 “Bu ceza dediğimiz şey hem sanattır, hem cezadır. Çünkü Huda’nın, senin fiiline giydirdiği surettir.”

Fikir/düşünce.....23/415 “Gerek iyi, gerek kötü, kendiliğinden olan bu fikirler açıkça ödül veya cezadır.”, 24, 24/427, 25/456, 29/530-535, 29/541-542, 115/2441, 206/4749, 297/6983

Fikir şahıs, vücut eşek.....297/6984 “Fikir şahıstır, vücut da eşşegidir. Onu her an şuraya buraya sevk eder durur”

Fikir yormak.....153 “Meal-i şerifi, “Allâh’ın nimetleri hakkında düşünün, zatı hakkında fikir yormayın!”

Fikir zikirle ölçülür.....297/6989 “Herkesin fikri zikriyle ölçülür: Zikri ziyade olanın fikri (canı) zindedir.”

Fikir zikrin neticesi.....297/6990 “Çünkü onun fikri, zikrinin neticesidir. Dostun dergâhında ikisi birleşir”

Fil.....249 “Fil isterim ki, rüyasında Hindistan’ı görmekle istekli olsun”

Filiz.....154/3388 “Çünkü bu da sanatında üstadı gibi kâmil olmuştur. O filiz, onun canının da filizi oldu.”

Firavun.....108/2262 “Nefis, Firavun’dur, aklın da Mûsâ’dır. Sana nefsinden evvel gönderilmiş bir peygamber gibidir”

Fitne uyandırmak.....81/1608 “Gölgesi bu kadar fitneler uyandıran o kutsal güzelliğin kendisi acaba nasıl şeydir”

Fitne başı.....97/1964 “Onun için saf şarap, kötülüklerin anası oldu.

Gençte, ihtiyarda fitnenin başı odur.”

Foyası meydana çıkmak.....261/6142 “Onun sağ görünmesi kalp akçenin dış görünüşüne benzer. Nihayet foyası meydana çıkar”, 333/7937

Gaddar.....13/207 “Artık uyan da bu gaddardan uzaklaşmaya bak!”

Gafil.....89/1792 “Bu ham taam, onun aklının yolunu keser, nihayet gafil kuş tuzağa düşer”, 109/2283, 113/2374, 122/2604, 153, 154/3407, 179/4087, 204/4710, 206/4758, 224/5252, 328/7782

Gafiller gürûhu.....121/2590 ““Ey gafiller gürûhu, uyanın! Canıgönülden şaha itaat edin de, sanattan sanatçı tarafına ulaşın”

Gaflet.....27/484 “Gaflet şarabıyla gece gündüz sarhoşturlar.”, 54/1056, 57/1114, 121/2591, 122/2604, 163/3653, 196/4515, 206/4766, 262/6166

Gaflet güdüsü.....133/2854 “Sen, gaflet güdüsüyle “Benim” dersin, bu vücudun dokumasını kendim ördüm sanırsın.”

Gaflet kuyusu.....291/6850 “Sen de aşama aşama gayret edersen Rahmana yetişirsin, yoksa gaflet kuyusunun dibine dalar, çöker kalırsın”

Gaflet meyvesi.....121/2591 “Yazıklar olsun ona ki, gaflet meyvesiyle oyalandı”

Gaflet pası.....235/5499 “Gönül, aynaya benzer. Saf olursa gaflet pası ondan silinir”

Galibi al galip ol.....195/4492 “Galibi al (galibe itibar et) ki galip olasın ve öyle bir istenileni isteyesin.”

Galip (/gelmek).....95/1948 “Dingin bir kalp ile korkusuzca yoluna devam eder. Cihana ve cihanın hayır ve şerrine galip gelir”, 264/6230

Gam/keder.....200/4600 “Nihayet cehennemde dostu gam ve keder olacaktır.”

Gam ateşi.....10/142 “Hükm-i kaza beni madenden ihraç edeli her dem gam ateşlerine atılırım”

Gam/keder mîsafiri.....100/2042 “Her kim neşeliyse gam, keder onun mîsafiridir”

Gama/ kedere batmak.....105/2168 “Halk, o samimi sevgiyi, o coşkun şevk ve muhabbeti, o dostluğu, o vefayı gördükleri zaman kıskançlıklarından dolayı kederlere battılar ve çekiştirmeye başladılar, 122/2604, 122/2626, 2629, 139/3005

Gam çekmek.....73/1463 “Yanmakla şifa bul, gam çekmek suretiyle mutlu ol!”

Gam doğurmak....., 226/5271 “İnkâr felaketi onlarda daima yüz binlerce gam doğurur”

Gam yemek....., 134/2868 “İki cihanda da onun nasibi mihnet çekmek, gizli, açık gam yemektir”

Gam yükü....., 173/3947 “Şüphe yok, siz de Huda’nın ahlâkıyla ahlâklanmışsınızdır. Affedin de beni şu gam yükünden kurtarın!”

Garaz.....94 “Bu makale şunu da takdir edecektir ki, garaz, insanların gözüne perdedir.”, 95/1939, 1946

Garazların aslı/mayası.....97 “gibi, kendini beğenmişlik de garazların aslı ve mayasıdır.”

Garip.....39/741 “Yazık ki, o din adamı da din gibi garip kaldı.” 98/1998

Garip kalmak....., 98/1998 “Bu servetin içinde o, garip kalmıştır. Dağlarla taşların arasında sıkışıp kalan lâl gibi”

Gark olmak.....118 “Yaratılmış olan tuzla, içine düşen şeyleri tuza dönüştürse, Halik Teâlâ Hazretlerinin aşk deryasına gark olan kimse, neden Hakk’ın nuruna dönüşmesin?”, 142/3085, 206/4765

Gayb.....32/606 “Dam gaybı, elma dünyayı temsil ediyor.”, 32/609, 143/3107

Gayb erleri....., 209/4850 “O, Hakk’ın nuruyla görür, münkir kıyafetinde görünür (perişan şekilde).”, 219, 285

Gayb mülkü....., .184/4219 “Sana gayblerin mülkü ve açıkta bulunanların mülkü bildirilsin,yanında, görünenle görünmeyen ortaya çıksın!”

Gaybın nuru....., ..141/3076 “Seni her ayıptan temizler sana gaybların nurunu gösterir”

Gayret/çaba.....130/2793 “Kuş, havada kanadıyla uçar. İnsanın kanadı, gayretidir.”, 196, 196/4514, 205/4728, 227/5294, 279, 279/6535, 6538

Gayreti artır seçkin ol....., ... 280/6573 “Talepten ziyade gayret lazımdır, gayretini artır ki, seçkin olasın!”

Gayreti terk=duayı terk....., .279/6540 “Çabayı terk etmek, duayı terk etmektir. Dua olmazsa icabet de olmaz (çağırmana cevap verilmez).”

Gayret kılıcı....., 227/5294 “Nefsin tuttuğu hile yollarını bilir ve gösterir. Tâ ki gayret kılıcıyla onu boğazlasınlar”, 264/6216

Gayretsiz murada ermek....., .207/4789 “Hepsi de (gayret ve amelsiz) muradına erenlerin padişahı oldular. Hepsi de erdiği devlete talepsiz, ibâdetsiz erdi.”

Gayretsiz talep=yalancılık.....280/6573 “Gayretsiz talep, yalancılıktır, yalanın da sonu gelmez, iyi neticesi olmaz.”

Gayrı(lar).....141/3075 “Rabbanî yaratılmış (hulûk) aşk-ı Huda’dır ki, seni Hakk’ın gayrından uzaklaştırır”, 184/4215, 203/4680-4684

Gayrıyı görmek.....206/4764 “Hiçbir şey yoktur ki ondan engellensin. Kâinatta Allâh’tan gayrıyı görmek, ahmaklıktandır.”

Gazaba uğramak.....171/3874 “Çünkü reddedilmiş olursan gazaba uğrarsın!”

Gazap.....180/4130 “Âlemdeki ateşler onun zerresidir, kahr ve gazaplar onun katresidir, bir müminin nurundan sönerse, anlayışın varsa iyi dikkat et, nârî olan nefis, o nurdan nasıl helak olmaz?”

Gazap kaynağı.....126/2695 “Kemâli lutfundan cehalet üzerine ilim yayar, gazap kaynağından yumuşaklık çıkarır”

Gece.....91 “Ahmaklık da tasvir edilseydi, alacağı şekil şu olurdu: “Karanlık gece onun zulmeti karşısında güneş kadar parlak görünürdü.”

Gece kuşu....., ...288/6751 “Onun nuruna bakmaya gündüz kuşlarının gözü tahammül edemez, gece kuşu (yarasa) nasıl dayanabilir?”

Geçer/gerçek para.....62 “Yalanı gerçekten, sahte parayı gerçek paradan ayırmak istedi”, 63/1263-1267, 88/1775, 91, 91/1847, 91/1851, 104/2142, 104/2148, 112/2347, 179/4088, 193/4424, 262/6166, 305/7179, 7180, 323/7655, 333/7928

Geçici mesken.....102/2072 “Can için geçici mesken olan ve ömrü bir kaç günden ibaret bulunan bir vücut üzerine titrer, ona Cenâb-ı Hak’tan gece gündüz

sıhhat temenni eder durursun da asıl ve baki olan rûh için nasıl titremezsın”

Geçicilikten kurtarmak.....189/4347 “işte bu hoşluklardır ki seni geçicilikten kurtarır, ondan sonra kalıcılık deryasında görünürsün”

Geçiş..... 156/3452 “Bu geçişe ölüm diyenler ahmadır. Aklı olan takdir eder ki, asıl hayat bu hayattır”

Geçmez akçe.....308/7257 “Dünyanın geçmez akçe gibi olduğunu bildiğimiz halde gene ona canıgönülden bağlanırsınız.”

Gelecek.....189/4356 “İman yaprağı ondan dökülür, gelecek denilen evi o yıkar”

Gelir tarafı.....149/3265 “Bunu kavradıysan, ey yolcu bütün gelir tarafına ehemmiyet ver!”, 3269

Gemi....., ...126/2715 “Bize lutfunu sözle gösteriyor ki, söz can için bu deryada gemi hizmeti görsün”, 128/2764-2765, 184/4227, 220/5129, 252/5932, 294/6943, 298/7029

Genç.....199/4590 “Gencin (tecrübesizin) aynada gördüğünü, ihtiyar ondan evvel kerpiçte görür.”, 334/7970

Gerçek itaati hak eden (merd-i Huda).. ...311/7347 “Ey gerçek itaati hak eden, bağış ve cömertlikte benzerin yoktur.”

Geri dur(ma)mak....., ...296/6967 “Nur-ı Hakk’ın canına yakın olmasını istersen, bir nefes bile Allâh’ı anmaktan geri durma!”

Gevşek....., ...106/2201 “Mertlikten uzak olan gevşekler (cesaretsizler) gürûhu, böyle hararetili bir zamanda buz gibi donup kalmışlardır.”

Gıda(/vermek).....57/1092-1094 “Buradaki hayvan gıdası olan otlar, ona her macerayı unutturdu.”, 62/1245, 65/1299-1300, 98/1987, 109/2279, 128/2769, 130/2798,

135/2891, 136/2926, 143, 164/3660, 193/4450, 215/4971, 220/5149, 233/5448, 286/6681, 314/7433

Gıda ayırmak.....,..... 164/3660 “Adl-i ilâhî her birine ayrı gıda ayırmıştır, her biri için başka bir yemek pişirmiştir.”

Gıdalanıcı.....143 “Bütün varlıklar gıda ve gıdalanıcıdır”, 183/4204

Gıda almak.....130/2798 “Kaf aşkı tarafına Anka uçar, gıdasını daima oradan alır.”, 144/3123, 154/3382, 183/4201, 220/5149, 223/5208, 233/5446, 254/5973

Gıdası aşk olmayan îmâna yuh.....135/2891 “Yuh o îmâna ki gıdası aşk değildir. Ey oğul! Görür göz aşktır”

Gıdası Hak kelamı....., .231/5360 “Evliyâullahın sineleri derya kadar geniş, yemleri, gıdaları Hak kelimidir”

Gıdaya koşmak....., 136/2942 “Senin yaratılışındaki esas amaç da o özdür. Kabuğu at da gıdaya koş!”

Gıdaya göre kap....., 164/3664 “Hak Teâlâ Hazretleri herkese lâıyk bir gıda yaratmış, o gıdayagöre de kap hazırlamıştır (mide).”

Gıdayı kokudan istemek.....,166/3682 “Haydi! Gıdanı kokudan iste! O mezheptensen onu talep et!”

Gıdayı memeden çekmek....., ...126/2711 “Anne, çocuğa süt olsun diye ekmeği kendisi yer, çocuk ekmekteki gıdayı annesinin memesinden, sütünden çeker.”

Gibi olmak....., ...130/2807-2808 “Ten, can gibi olunca, can gibi mesut ve saadetli olur. Ten gibi olan can da bela ve mihnet içinde kalır.”

Girdap....., ...252/5923 “Bu önderlik, canın ten girdabından ırmak gibi akıp kurtulmasıdır”

Gizlenmek/örtünmek.....40/759-760 “O, Hak adamı; o, himmeti yüce olanı, parlak ayı seyrettikten sonra tekrar bulut arkasında gizleniyorsa bu örtünmeyi onun küfrü bil!”, 46/863

Gizli baharın yeryüzündeki sonuçları ile rûhun bedene etkisi arasında ilişki...80-81

Gizli güzel.....315/7439 “Ey gizli güzel, ey zulmetlerin nuru, kuşluk güneşinin nuru senden cila alır.”

Gizli hastalık.....102/2076 “Her rûhta gizli hastalıklar vardır, bunlar rûhtan rûha kendini sezdirmeden geçerler.”, 223/5193, 226/5272, 227/5275

Gizli/saklı hazine.....7/86 “Cenâb-ı Hak, 85 hadîs-i kudsîsinde “küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en urife fehalektü’lhalka lien uraf” buyurmuştur”, 53/1025-1030, 72/1445, 136/2934, 155/3427, 215/4991, 277/6502

Gizli gök.....70/1405 “Orada başka bir gök vardır ki cihan ehlinden can gibi, gizlidir”, 136/2919

Gizli iyilik.....139/3014 “Ben yılanın çalınmasını zarar sanmışım meğer gizli iyilikmiş”

Gizli mana.....154/3412 “O cihan, bağımlılığı mecburiyeti olmayan bahara benzer. Gözden uzak ve gizli bir manadır”

Gizli şahıs.....182/4178 “Bu dünyanın güzelliklerini ve iyiliklerini de böyle bil ki onlar, gizli şahsın sınırlı gölgeleridir”, 209/4850, 219

Göge baş vermek(uzamak)..... 305/7187 “Ta ki ağaçların tatlı meyve versin, fenâ dallardan kurtularak baştan başa göge baş versinler”

Gök/asuman (suri/mânevî).....136/2927-2929 “Suret olan gök, çaba içindedir. Mânevî gök, çabadan münezzehtir”, 157/3500, 166/3712, 187/4292, 242/5652, 265/6265, 286/6687

Gök cisimlerinin etkisiyle örneklendirme.....187

Gök halkı.....166/3712 “Yerden maksat, yerde yaşayanlar, gökten murat da gök halkıdır”

Göklerden geç(ir)mek.....135/2895 “Rûhu göklerden geçirerek vahdet sofrasına götürür, mîsafir eder”

Göklerin/semavatın miracı.....233/5444 “Bu söz, semavatın miracıdır, o dama bu merdivenle çıkılır.”

Gök mezar.....250/5877 “Halk, bu gök mezar içinde yaşıyor. Ey katre, kalk! Deniz tarafına git”

Gök rûhlu.....205/4728 “Bu ciddi gayret (himmet), toprak tabiatlıların vazifesi değil, gök rûhluların (eflakiler) yolu ve halidir”

Gökte yer tutmak.....137/2962 “Kendi nefsinin öldürmek suretiyle düşmandan kurtuldu, melekler gibi yüce gökte yer tuttu.”, 216/5034

Gökten hediye.....187/4288 “Eğer içinde zerre kadar îmân nuru varsa gökten bize her an birbirini takiben yüz binlerce hediye gelmektedir.”

Gökten (arşı-göksel).....51/984 “O ışık, göktendir yerden değil. Can içindeki o meşalesiz ışık binlerce Bayezit’e rehberlik etmiştir.”, 68, 68/1359, 69/1374, 177/4063, 196/4532, 235/5510, 246/5753

Gölge.....8/100 “Parçalar, gölge gibidir; gelir, geçer. Fakat asıl, güneş gibidir; yüksek ve daimdir., 25/470, 182, 182/4165, 182/4170, 4177, 186/4259, 195/4494, 202/4642, 4645, 261, 286/6707, 315/7435, 327/7761

Gölgeden geçmek....., ...286/6708 “Ey oğul! Nakış gölge gibidir. Gölgeden geç de mana tarafına git ki esas bulasın”, 287/6728

Gölge salmak....., ...290/6813 “İşte yeryüzünde Allâh’ın gölgesi olan padişahlar böyle reislerdir ki yere ve göğe gölge salmışlardır”

Gömleğin kokusu.....137 “Yakup Aleyhisselam, Yusuf’un gömleğinin kokusu yardımıyla ona kavuşmuştur.”

Gömlek kokusu Yakup’a gelir.....137Kokuyu rehber edinen ön safa geçti, aslına çarçabuk kavuştu. Gömlek kokusu Yakup’a gelir.”

Gönül....., ...171/3869 “Senin gönlünden başka yere Huda bakmaz, Hakk’ın rızası senin rızana bağlı olur.”, 183/4214, 188/4302, 194/4474, 233/5432, 235/5499, 255/5980, 5982, 274/6449

Gönül/g.âlemi.....17/290 “Haydi! Bu toprak ve su âleminden çık da Hak erleri gibi gönül âlemine git!”, 97/1982, 118/2513

Gönül adamak....., ...120/2553 “O Sultânlara nasıl candan sevgili olur; canı, gönlü onlara nasıl adarsın?”

Gönül avlamak....., ...165/3675 “Bu sözü bırakayım da o güzelden bahsedeyim. O, gönlümü avlayan güzeldir”, 203/4667

Gönül aynası.....78/1552 “Eğer sen hikmet ehli olsaydın, gönül aynasını benlik tozundan, pasından temizlerdin.”, 235, 236/5513, 251/5883

Gönül bağlamak/vermek.....45/850-851 “Fakat, enbiya ve Evliyâ böyle yapmadılar. Bu cismani dünyaya hiç gönül vermediler”, 308/7256, 324/7695

Gönül çelmek....., ...112/2349 “Gönül çelciliği bu hoşluğun varlığıyla mümkündür. Bu ödünç hoşluk gidince nahoş olur.”, 215/4987

Gönül deryası....., ...274/6449 “Gönül deryasında balıklar gibi baş gösterip içinde maddîyattan (anasırdan) arınmış suretler seyredir”, 313/7397, 335/7989

Gönül ırmağı....., ... 301/7110 “Gönül ırmağı yardımı deryadan alır, maddî engeller ona nasıl engel olabilir?”

Gönüle doğmak....., ... 289/6792 “Öyle değil mi ki bağcının gönlüne

meyve, ağaçtan evvel doğmuştur da ağaç yetiştirmeyi ondan sonra düşünmüştür”, 307/7233

Gönüle oturtmak....., ... 291/6833 “Onu, meşhur olmak istememeyi (adem-i iştiharı), annen gibi gönlüne oturt! (sev!)”

Gönül kandili....., ...274 “Fakat gelişerek yüksek makamlara erişince gönül kandilinin yağı (zeyt) Hakk’ın nuruna kavuşur”

Gönül kilidi....., ...329 “Her ses o sazdan duyulduğu halde

o, sessizdir. Gönül kilidi ona anahtarsız olarak açılır”

Gönül levhasındaki sırrı okumak....., ...273/6443 “İyi, kötü onun nazarından kaçamaz. O, perdesiz, didarı görür, gönül levhasındaki sırrı okur”

Gönülde aşkın uyanması....., ...171/3879 “Hazret-i Mûsâ cevaben dedi ki: “Dedikleriniz hep doğrudur. Fakat gönlümde öyle bir aşk uyanmıştır”

Gönüldeki düğümler/çözülmesi....., ...316/7479 “Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin,”

Gönülden atmak/çıkmak....., ... 113/2390 “Hakk’ın rızası neyse, onu yapalım, iyiyi kötüyü (rızaullahdan başka her şeyi) gönlümüzden atalım”, 121/2579, 177/4066, 213/4927, 220/5140, 244/5700, 301/7106

Gönülden kaynamak....., ...215/4990 “Gönlünden kaynayan ilim deryalarını İlsanından cereyan ettiririm”

Gönülden muhabbet bağlamak....., ...179/4095 “Bu mananın şerhini Cenâb-Mevlânâ’dan dinle! Git, o Sultâna gönülden muhabbet bağla!”

Gönülden silmek....., ...227/5293 “Böyle bir şeyh, müritlerini tez yola getirir, gönüllerinden dünya muhabbetini çabuk siler”

Gönül ehli....., ...146/3177 “Cenâb-ı Hak müminlere ayırt edebilme yeteneği vermiştir ki, gönül ehli ile dünya ehlini tanısinlar, kendileri de bu yetenekle gönül ehlinen sayılsınlar”, 173/3942, 219/5109, 285/6670, 335/7989

Gönül ehlinin cisminden Hakk’ı görmek....., 167/3740 “Öyleyse, Huda’yı gönül ehlinin cisminden gör!”, 192/4403

Gönül/dil hazinesi....., ... 114/2430 “Gerçi hazine viranede gömülüdür. Fakat sen viraneden geç de dil hazinesini gör!”

Gönül malı....., ... 123/2630-2631 “Her zaman sanattan sanatçı tarafına uçar, gönül malını birer birer oraya götürür.”

Gönül nurlandıran....., ...316/7476 “Can ve dil onun nuruyla nurlandı, cisimler daima o neşeyle dans ederler.”

Gönül nuru....., ...119/2527 “Sudan, topraktan yaratılan insanın suretinde (cisminde) gönül nuru yoktur.”, 324/7670, 7671

Gönül sahibi....., ...40/771 “Gönül sahibi olan yiğit, akar ırmaktır. İyi ameli olmayan insanların ise cesetlerinde canları yok demektir”, 105/2155, 196/4517

Gönül sazi(aşk)....., ...329 “Gönül saziyla demsaz olmak üzere, bu defa da başka bir şekle başlıyorum. Gönül sazi, can içinde gizli olan aşktır.”

Gönül temizliği.....79/1583 “Ne tortusu var, ne çamuru. Ten tortusundan geç de gönül temizliğini bul!”

Gönül vermek.....,275/6473 “Eğer bizim öğüdümüzü candan dinlersen, bize gönül verir, bizim gibi olursun!”, 324/7695

Gönül yarası.....100/2027 “Nasipsizlerin nasibi ondandır, gönül yaralarının şifası ondandır.”

Gönül yolu....., .291/6834 “Tarafsız tarafına gönül yolundan git! Çünkü o menzile senlik sığmaz.”, 328/7796

Gönüle sığmak.....94/1919 “Ben yere göğe sığmam, ancak müminin gönlüne sığarım. Sen beni daima o gönülde ara!”

Gönüle uğramak....., .233/5431 “Gözdeki görme nuru gibi o gönülde gizli bir nur vardır. Ona uğra!”

Gönülde aramak/bulmak.....94/1919 “Ben yere göğe sığmam, ancak müminin gönlüne sığarım. Sen beni daima o gönülde ara!”, 234/5471

Gönülde dolaşmak....., ..147/3192 “O cisme bakma ki o, dünya işleriyle meşgul değildir. Onun gönlünde dolaşan yalnız Hak’tır.”

Gönülde oturmak.....,132/2843 “Ya sahrada evsiz, damsız açıkta oturanlar? Onlar, gönüllerde otururlar.”

Gönülde parlamak.....126/2688 “O, Hak Teâlâ’nın lütuf ve keremiyle gönüllerde parlıyor, sanki o iremden (cennetten) buraya (dünyaya) gönderilmiş bir güldestedir.”

Gönülde yer tutmak....., ...155/3439 “Çünkü Hakk’ın istenilen bakışı ancak odur. Gönlünde yer tut ki o zaferi bulasın.”, 167/3727

Gönülde çıkarmak.....103/2105 “Ciddiyetle yüz sene ibâdet etsen, dünya muhabbetini de gönlünden tamamen çıkarsan, yükselme isteğiyle ona bir nefes yöneldiğin dereceye erişemezsin.”

Gönlü bezenmek....., 188/4325 “Her kim güzel ve sağlam itikada (inanma, gönülden bağlanma) sahipse, onun canı, gönlü güzellikle bezenmiştir.”

Gönlü diri(olmak)....., 331/7878 “Gönlü diri olanı, rûhu ölü olan nasıl görebilecek?”

Gönlü Hakk’ın menzili....., ..162/3613 “Huda’nın menzili onun gönlünden başka yer değildir”

Gönlü meşgul etmek....., ...263/6193 “Gönlünü bu endişe ile meşgul etme!”

Gönlü Sultâna taht olmak....., ...167/3739 “Beş duyu, rahmanın nuruyla aydınlanır, gönlü de o Sultânın tahtı olur.”

Gör(ebil)mek.....106/2193 “O meşhur şeyhlerden hiç biri de onu (Şemsi) göremediler ancak bu işin adamı (ehli) olan Mevlânâ görebildi, 106/2195, 106/2197, 116/2457, 119/2525, 197/4568

Görme yetisini atmak.....115/2433 “Batıl sözlere karşı kulağınızı tıkayın, gözlerinizden görme yetisini atın!”

Görecelik.....12 “Bu hal ve bu menzilde evvelkiler gibi nahoş ve sevimsiz görünecektir.”, 12/179-202, 37, 37/697, 38 725-734, 39/745, 45, 50, 72/1456-1459, 76, 75/1515-1525, 87, 87/1760-1765, 112/2350-2354, 120/2575-2576, 128/2760, 135/2885, 140/3064, 153, 183/4201-4203, 212/4908, 222, 223/5191, 229/5334

Gören göz....., 135/2892 “Ey oğul! Görür göz aşktır. Gözsüz olan kimse hayır ve şerri görüp seçemez”, 206/4762, 231/5376, 297/7002

Gören göz değil akıldır.....167/3732 “Fakat hakîkatte o görüş, aklındır. Evet, gören göz değildir, akıldır.”

Görüntüsüz sevgili/görünmeyen sima.....65/1302 “O yer ki oraya zıt ve benzer gibi şeyler sığmaz. Orada görüntüsüz sevgililer görürsün, 75/1512

Görünen/görünüş.....85/1721 “O, zâhiren (görüneniyle) testidir, fakat bâtinen (görünmeyen tarafıyla) deryadır”, 85/1724, 92/1862, 92/1886, 94, 94/1931, 97/1963, 134/2883, 140/3065, 153, 153/3374, 155/3420, 160/3581, 161/3585, 179/4089, 182/4175, 186/4253, 195/4498, 209/4841, 209/4850, 4855, 221/5157

Görünen âlem yok.....313 “Gözle görülen âlem gerçekte yoktur, yokluktur”

Görünen gökler mânevî göklerin nümunesi....285 “Çünkü zâhirî gökler, mânevî göklerin numunesidir”

Görünene mahkum olmak.....,.....335/7987 “Onları, görünenin mahkumluğundan kurtarıp rûh gibi tensiz ve cansız olarak mana deryasına götürür”

Görünen köy kılavuz istemez.....193/4429 “Bunlara biri delil arıyorsa, muhakkak bil ki o, kördür. “Görünen köy kılavuz istemez” derler.”

Görünmeyen.....85/1721 “O, dış görünüşüyle size testi görünürsede, görünmeyen tarafıyla denizle bağı vardır”

Görünmeyen âlem var..... 313 “Bakışlarla görülmeyen ve yok olan kudret ve mana âlemi ise vardır, mevcuttur.”

Görüntüde kal(ma)mak.....173/3931 “Yazık ki görüntüde kalmışın! Ondan dolayı merdan-ı Huda’nın sırrını umursamaz bulunuyorsun”, 195/4497, 213/4946, 303/7160

Görüntüden geçmek.....140/3066 “Görüntüden geç de manaya bak! Tâ ki hangisinin inci, hangisinin taş olduğunu anlayasın”, 154/3403, 195/4497, 213/4946, 221/5156

Görüntüsü harap.....219 “bunların aksine olarak, görüntüsü harap (amelsiz) bir velî de nadir olarak bulunabilir.”

Görüntüye tapmak.....303/7160 “Senin gibi görüntüye tapanlara ikidir. Fakat suretten kurtulanlara göre bir”

Görüş (basiret)sahibi.....108/2260 “Mûsâ Aleyhisselam gibi görüş sahibi bir zat onu göremedi. O kemâl bir köre görünür mü?”, 114/2431, 119/2525, 131/2826, 165/3678, 188/4323, 203/4689, 4691, 206/4748

Görüşü Hakk’tan.....166/3718 “Gözünü de Hak’tan görür bil, kendinden değil. Onun yanındaiyi kötü her şey açıktır”

Gösterge.....49/940-941 “İtaat ve hayırlar bunların göstergesi olduğu gibi kilise semtinde dolaşmak da küfrün göstergesidir”, 97/1961

Göstermek 126/2714 “İşte bunun gibi, Rabbimiz Teâlâ Hazretleri bize yüzünü aracısız gösterse ne genç tahammül edebilir, ne ihtiyar, hepsi helak olur.”, 186/4253, 265/6247

Gövde.....287/6708 “Peygamberler gövdedir. Kurallar, dal yaprak”

Gövdeden geçmek.....320/7576 “Gevdeden geç, katı dut bunda canı, Kim bula sen canun içinde anı”

Göz.....159/3572 “Ceset, bir evdir ki kapısı gözdür. Kapı kapalı olunca girmek mümkün olmaz.”, 167/3725, 255/5980

Göz atmak/ilişmesi.....9/112, 33/619 “Bunlardan hangisi gözüne ilişirse ondan haber verirsin.”

Göz: aklın aleti.....157/3490 “Çünkü göz, aklın aletidir. Gizli şeyler ona göz vasıtasıyla bildiriliyor”

Gözbağcılık.....185/4249 “Bu, göz bağcılığıdır. Yoksa ayrılık gayrılık yoktur”

Göze girmek.....122/2609 “Şuna buna ne suretle yüz suyu döküp de göze gireceğim diye bin türlü hile ve oyun kullanır”

Göz(ün)e görün(me)mek.....213/4938 “O paha biçilmez hazinelerden hiçbirini gözüne görünmedi (hiçbirini istemedi).”

Göz(ü)nü aç(ıl)mak.....77/1537 “Ey oğul! Dedikodu yolu uzundur. Fakat gözünü açarsan kısılır.”, 165/3679, 196/4517, 197/4553, 209/4852, 248/5806, 333/7920

Göz(ün)ü dik(il)mek.....159/3535 “Gözleri ancak ve daima dünya tarafına dikilmiştir. Kokmuş nefesten güzel koku gelir mi?”

Göz(ün)den düşmek.....144/3125 “Ona, bozuk yapısından dolayı, gül, diken göründü. Şeker de bu hastalık düşkünlerinin gözünden düştü”

Gözü parlamak.....209/4852 “bastığı toprağı sürme diye gözüne çek! Ta ki gözün parlansın, iyi görsün,”

Gözlerin benzerini görmediğı yüz.....316/7474 “Hakk’ın sanatı onun zatından ortaya çıktı, hiç bir göz, öyle bir yüz görmedi.”

Gözlü.....28/516 “Çünkü gözlüyü gözsüzden ayırt etmediler, ahmaklıklarından dolayı ondan nasip alamadılar.”, 28/523, 132, 159/3572, 162/3605, 3607, 163/3636, 191, 193/4426, 4440, 4442, 4445, 193/4456, 203/4689, 4691, 303/7139, 310/7289

Göz nuru.....23/411 “Böyle bir ilimden gözler nurlanır, habersizler kadrinden haberdar olur.”, 255/5981, 332/7904-7909

Gözsüz..... 135/2893 “Gözsüz olan kimse hayır ve şerri görüp seçemez. Gözü olmayan, güzeli çirkinden ayırt edemez”, 158/3524

Gözü güçsüz (olmak).....204 “Bir kısmı kör değil ama, kötüye kullanma ve umursamazlık yüzünden gözlerinde güçsüzlük ve hastalık ortaya çıkmıştır”

Gözü hastalıktan kurtulmak.....204 “Nihayet o gözler hastalıktan kurtularak sıhhate Kavuşur”

Gözü hayaliyle dolu olmak.....258/6057 “Dedi ki: “Onun hayaliyle gözlerim dolu, ismi dilimde daima ve elimde olmadan söylenip duruyor”

Gözüne hazine görünmek.....265/6268 “O gafil halka dünyanın değersiz bir zevki, gözlerine hazine görünüyor”

Göz yummak.....192/4412 “Ondan göz yummaları kendi yanlış görüşlerine göre bilgeliktir”

Gulyabani.....21/369 “O rehbersiz, gulyabani gibi yol kesicidir. Ondan meyve umma, ki yaprağı bile yoktur”, 72/1449-1450

Gurbet.....17/298 “Size müjde olsun ki bu kapının açılmasıyla gurbetin perişanlığından kurtulursunuz”, 66/1320, 196/4535

(o) güçlüyse bu daha güçlü.....287/6743 “O nadirdir, fakat bu, enderdir. O kadirdir, fakat bu daha kudretlidir”

Güçsüzlük.....192/4420 “Tâ ki güçsüzlüklerini bilsinler, sağlam dindar olsunlar.”

Gül/gül suyu.....24/430 “Ağaç, istediği meyveyi vermezse neye yarar. Gülü olmayan diken ağacının ne kıymeti kalır”, 30/560-565, 35, 38/725, 50/970, 52/1010, 68/1367, 80/1585, 86/1734, 89/1805, 114/2430, 116/2480, 118/2505, 126, 136/2945, 144/3125, 146/3160, 152/3350, 159/3570, 184/4225, 214/4950, 229, 248/5805, 266/6275, 266/6285, 271/6380, 272/6405, 272/6430, 282, 282/6605-6610, 293/6890, 303/7135, 315/7460, 323/7665, 331/7870

Gül olmazsa kokusu da olmaz.....184/4226 “Gül olmazsa sana kokusu nereden gelecek? Buradaki talep, bulmaktan sonradır”

Gül balını diken zehri görmeden elde etmek..., 160/3573 “O yolda adım başında ona menzil vardır. Gül balını diken zehri görmeden elde edebilir”

Güldeste.....126/2689 “sanki o iremden (cennetten) buraya (dünyaya) gönderilmiş bir güldestedir”

Gülistan/gülşen/gülzar.....6/60 “Onların bakışlarıyla narın nur olur, her dikeninden yüzlerce gülistan ortaya çıkar”, 10/125, 13, 25/445, 71/1415, 71/1420, 74/1470-1475, 80/1595, 80/1635, 84/1675, 86/1745, 92/1875, 93/1910, 100/2030, 135//2900, 139/3030, 140/3055, 140/3060, 152/3350, 160/3575, 165/1675, 169/3800, 170/3845, 174/3965, 208/4810, 217/5070, 222/5175, 239/5610, 244/5690, 252/5905, 256/6010, 263, 265/6265, 269/6350, 276/6490, 282, 282/ 6605-6610, 286/6690-6695, 293/6890, 335/7990.

Gülşen içinde nasibi diken olmak.....252/5906 “Çocuk gibi bir işe yaramazsın, gülşenden nasibin, dikenden başkası değildir.”

Gülşeni bırakmak.....84/1675 “Fakat o, işin bir aksi olduğunu bilmiyor. Elindeki gülşeni bıraktı da dikene sarıldı”

Gülşene gitmek.....116/2481 “Eğer sen gül isen dikenini bırakır, gülşene gidersin.”

Gül yanak.....172/3890 “Gözleri senin gül gibi yanaklarını, lâl gibi, inci saçan dudaklarını gören kimse, nasıl zülfün gibi perişan, ayrılığınla gamlı ve inleyip duran olmaz?”, 172/3892

Gül yüzlü.....197/4538 “Dünya dostlarını düşman ve yılan bil! Kötü yılanı niçin gül yüzlü dersin?”, 303/7145-7150, 81/1612

Gümrah.....27/486 “Eğer o gümrah surete bakıyorsa, mana tarafına yol almamış demektir.”

Gümüş.....62/1238-1239 “Cenâb-ı Peygamber buyurmuştur ki: “İnsanlar, gümüş ve altın madenleri gibi ayrı ayrı madenlerdir”, 92/1863, 111/2310, 172/3904, 205/4743, 215/4974

Gün gibi açığa çıkmak....., ...272/6406 “Bütün perdeler kalkar, gizli olan sır, gün gibi açığa çıkar”

Günâh/suç(lar).....42 “Zina, adam öldürmek, haram yemek gibi şeyler siyah devlerdir”, 214/4963, 218/5093

Günâh/suçların nakşı....., ...218/5093 “Suçların nakşı da yüce ve alçak olmak kaydıyla böyledir”

Günâh (sevaptan iyi).....114/2404 “Bu sihirle yapılan günâh, sevaptan iyidir. Günâhı ecir ve sevaptan üstündür”

Günâh doğması....., ...97/1965-1966-1968 “Ondan insanlara yüzlerce günâh doğar. Dedikodu, savaş ve didişme, şer ve kargaşa gibi, zina gibi, fiske gibi, namazı terk etme gibi kötülükler hep onun ürünüdür.”

Günâhta boğulmak.....260/6136 “Her kim îmânından zevk duymazsa, günâh içinde boğulur kalır.”

Gündüz kuşu....., ...288/6751 “Onun nuruna bakmaya gündüz kuşlarının gözü tahammül edemez, gece kuşu (yarasa) nasıl dayanabilir?”

Gündüzü gece gibi olmak.....315/7446 “Sana ikametgâh olan kalp ne hoştur, senden uzak olan kalplerin gündüzü de gece gibi karanlıktır”

Güneş.....8/100 “Parçalar, gölge gibidir; gelir, geçer. Fakat asıl, güneş gibidir; yüksek ve daimdir”, 13/210, 24/438, 27/488, 28/524, 34/660, 39/752, 44/833, 64/1291, 90/1410, 91, 92/1877, 93/1897, 99/2010, 107/2217, 2223, 109/2269, 112/2358, 112/2359, 114/2413, 119/2539, 136/2924, 138/2983, 144/3145, 145/3157, 146, 146/3159,

3163, 156/3465, 163/3636, 3638, 171/3858, 179/4101, 184/4217, 189/4364, 193/4447, 196/4528, 4529, 197/4557, 203/4683, 4684, 4685, 204, 205/4742, 206/4763, 210/4874, 220/5144, 224/5243, 232/5414, 234/5473, 238/5563, 238/5580, 240, 241/5633, 248/5804, 254/5972, 261/6147, 265/6265, 274, 283/6633, 284/6648, 291/6827, 311/7319, 314/7433, 315/7435, 317/7506, 326/7744, 327/7758, 328/7792

Güneş gibi şöhretli.....209/4827 “Dünyada güneş kadar şöhreti vardı. Fakat ezeli kısmeti olmadığından temiz olan kişilerden ayrı düştü”

Güneş ışığı/nuru.....114/2413 “Gerçi ev içine giren güneş ışığı güneşten ayrı görülür”, 132/2840, 146/3159, 148/3232, 189/4364, 204/4697, 219/5110, 327/7757

Güneşin nuru gölgede kalmak.....169/3812 “Çıkardığı zaman elinin içiyle parlıyordu ki güneşin nuru gölgede kalırdı.”

Güneşin nuru utanmak.....169/3812 “Güneşin nuru ondan utanır köleliğini candan kabul ederdi”

Güneşi bastırmak.....92/1868 “Kiminin nuru güneşi bastırsın, gecenin karanlığı yüzlerce bulut yoğunluğunda görünsün”

Güneşsiz gör(ebil)mek.....310/7287 “Güneşin yüzü olmadan eşyayı aydınlık görürsün, gümüşle kalayı eşit tutarsın.”

Güneşte kalmış buz gibi erimek.....183/4185 “Fakat bunlar sonunda değişecektir, güneşte kalmış buz gibi eriyip mahvolacaktır”

Gün gibi âşık.....58/1140 “Cihan halkının gözünden bir define gibi gizli iken kendini gün gibi âşık ede”, 63/1251

Güvenilir.....76/1518 “Çünkü o, o dergâhın güvenilir ve aileden olan bir kişisidir”

Güveni Allâh korkusunda aramak....263/6183 “Hakk’ın vaadini yerine getirerek, mutmain olarak, güveni Allâh korkusunda arar”

Güz.....53/1036

Güzel düşünce/hüsnüzan....., ...225/5255 “Şimdi bil ki, kesin bilgi, şeyhtir. Müritleri de güzel düşüncelerdir”, 226, 226/5260, 5266, 245/5722, 5725, 5727

Güzel huy (ahlâk).....141/3077 “İyi huy ancak aşk-ı Yezdan’dır, farz edelim ki, sinek olsan onunla anka olursun”

Güzel(lik)/hoş(luk).....81/1622 “Hak erleri gibi o cennet tarafına yollan! Her güzelliğin asılları o cennettedir.”, 106/2191, 110/2288-2289, 112/2348, 112/2359, 143/3120, 159/3566, 165/3675, 172/3898, 188/4326, 190/4375, 4377, 191, 213/4936, 224/5237, 303/7151

Güzellik karşısında kendinden geçmek (hz. Yusuf)... , 173/3938 “Öyle olmamışmıydı ki Mısırlı kadınlarYusuf’un güzelliği karşısında ellerini kestiklerinden haberleri olmamıştı.”

Güzelleş(tir)mek.....274/6464 “Doğruların eşiğine başını koy! Merd-i Huda’nın ayağı tozunu gözüne sürme gibi çek ki güzelleşesin”, 311/7335

Güzeller güzeli.....,190/4374 “Güzeller güzelinin aşkıyla zevk ve eğlenceye koyul! Güzelliğin ayrıntısını açıktan açığa anlat!”

Güzeller senden bir damla.....,172/3898 “Sen güzellik deryasısin, güzeller senden bir damla, iki âlem güneşinden bir zerredir”

Güzellik deryası....., 172/3898 “Sen güzellik deryasısin, güzeller senden bir damla, iki âlem güneşinden bir zerredir”, 286/6700

Güzellik sen(kendin)sin.....191/4380 “Şüphe etme ki dünya ve ahiretin nakışlarında sana görünen güzellik kendinsin!”

Güzel görünmek....., .140/3045 “Güzelleri, bağları, zevk ve safaları, padişahlığı, saltanatı, hizmet ve ihtişamı başlangıçta cennet gibi güzel görünür fakat sonu cehennem kadar çirkindir.”

Güzellik şarabı.....79/1582 “Çünkü o, ebedî cennette baki kalır, Hak Teâlâ Hazretleri onu güzelliğinin şarabıyla doyurur”, 328/7794

Güzellik toplamak.....220/5123 “Onun yaptığı doğru ve mantıklıdır. Takva ehli ondan güzellik toplarlar.”

Güzelliğin bulaşığı.....81/1623 “Burada görülen güzellikler, ondan bulaşık ikincil şeylerdir.”

Güzelliğe gözlerini kapamak....., .158/3534 “Çünkü ilmi Hak için öğrenmemişler, onun güzelliğine karşı gözlerini kapamışlardır”

Güzelliğin kurucusu.....188/4327 “Mademki güzelliğin kurucusu itikattır, itikat eden için daima iyilik ve güzellik vardır”

Güzelliğin temelini kurmak.....82/1637 “Cehennemden cennet çıkarsın, güzel âdetlerin, güzel huyların temelini kursun”

Güzel koku gözü nurlandırır.....137/2951 “Güzel koku gözü nurlandırır, fenâ diken bile olsa gülşen eder”, 165

Güzel yüz....., 327/7755 “O vakit rûhunda elem ve ıstırap kalmaz. O güzel yüzden dolayı daimi mutluluk içinde bulunursun”

Hâ ve Hı (harfleri).....48/907 ““Ha” ile “hı”, “cim” gibi rükudadırlar, korku ve ümid ile huşu halindedirler”

Haberdar....., ..160/3580 “Karşına iki yüz türlü neşe verecek şeyler çıksa ondan dönmez, çünkü haberdardır”, 191/4386, 194/4472, 220/5152, 252/5915

Haberdar etmek.....123/2644 “Sani-i Hak, bizi yere göğe, dokuz kat göğe haberli kılar”, 126/2694

Haberiyle zinde-taze olmak....., ..300/7078 “Onun sözü cana ve gönle kible oldu. Biz onun haberleriyle zinde ve tazeyiz.”

Habersiz....., ..186/4266 “Sırr-ı Haktan hayvan gibi habersiz olanlar, halkı bu görüşten uzaklaştırıyorlar”, 193/4434, 198/4572, 206/4758, 228/5318, 237/5548, 297/7004

Haddini aşmak.....175/3995 “Açlık sıkıntısı haddini aştı, dağda bayırda çaresiz kaldılar”

Hakim(/olmak).....51/980 “Şah, mahkum değil, hakimdir, rahmete nail olmuş değil, rahmetin tâ kendisidir.”, 111/2309, 188/4321

Hakir görmek.....191/4392 “Delik sahibini (eski püskü giyenleri)

hakir görenlerde Allâh korkusu yoktur”

Hakir(/olmak).....69/1373 “Âdem evlatları biri çok hakir, diğeri çok aziz olan iki şeyden oluştu: Ceset, rûh”, 171/3866

Hakîkî âşık perde arkasında gizlidir.....259/6122 “O kimse ki, hakîkaten âşıktır, perde arkasında gizlidir, üzerine kilit vurulmuştur”

Hakîkî aşkın üzerine kilit vurulmuştur..., 259/6122 “O kimse ki, hakîkaten âşıktır, perde arkasında gizlidir, üzerine kilit vurulmuştur”

Hakîkî fail....., ...159/3564 “Orada fail Hak’tır, onun cismi değil, ismini bırak da isimlendirene bak!”, 167/3748, 185/4241, 230/5344, 5346, 231/5361, 265/6241

Hakk.....14/221-230 “Mademki ondan (Cenâb-ı Hak’tan) saka tulumu gibi dolusun, neden taşkınlık ederek yüzünü şuna buna döndürürsün?”, 15-16/247-252, 22, 23/410, 28/517-518, 29/532, 31/589, 46, 48/927, 94, 94/1914-1918, 140/3042, 147/3192, 150/3310, 153/3375, 154/3410, 155/3435, 189/4363, 192/4416, 193/4448, 194/4481, 204, 205/4744, 224/5243, 233/5433, 237, 252/5921

Hakk=şahıs, yaratılanlar=gölgesi..., ...234/5472 “Hakk’ı bir şahıs, yarattıklarını da onun gölgesi bil!”, 290/6813

Hakk’a bağı ol(ma)mak....., ...325/7720 “Tıpkı bunun gibi Hakk’a bağı olmayan, canlı gibi hareket etse de ölüdür.”, 7724

Hakk’a katılmak/dahil olmak ..., ...151/3327 “Müminler Hakk’ın nurundan doğmuşlardır. Elbette sonunda gene Hakk’a dahil olacaklardır.”, 248/5799

Hakk’a kavuş(tur)mak....., ...227/5298 “Onları az zamanda ve kolay bir surette Hakk’a kavuşturur, cahil olanlarına ilim bahşeder”, 5302, 239/5594, 264/6206, 327/7777

Hakk’a sarılmak....., ...283/6624 “Öyleyse Huda’ya sarıl, aletten korkma, aleti kullanan Allâh’tan kork.”

Hakk’a varmak....., ...130/2817 “Hak yolunun aksine giden bile sonunda Hakk’a varacaktır.”, 155/3432, 325/7709, 326, 327/7749, 334/7958, 7964

Hakk’a vermek(herşeyi)....., ...305/7180 “Madem ki, sahte para yerine gerçek para geliyor, hiç durmadan malını, cismini Hakk’a vermeye bak!”

Hakk’a Yakınlık 45/839-840 “Cümlesinin canı da o kadehsiz içilen yakınlık şarabıyla elest gününden beri sarhoştur”, 75/1487, 154/3384, 196, 237/5549, 245/5714, 332/7909

Hakk adamı/eri.....34/660 “Mert gibi mertler sırasına gir, tâ ki güneş gibi felek atına süvari olasın!”, 37/701, 38/739, 41/775, 94/1921, 103-104/2114-2115, 106/2189, 106/2202, 2204, 164/3665, 166/3716, 264/6210

Hakk/Huda aşkı.....117/2501-2502 “Hakk’ın aşkıyla sürekli kararsız olmalısın. Yemek, uyku sana külliye haram olmalıydı.”, 119/2521, 135/2889, 141/3075-3078, 142/3085, 271/6384, 306/7205, 310/7309, 328/7790

Hakk aşinalığı....., ...151/3330 ““İnna ileyhi raciun”un manası budur. Onların Hak ile aşinalığı şimdi değil, “elest” tendir”

Hakk aşkı şahsı Hakk’a alet yapar..., .259/6120 “Aşk-ı Hak, şahsı Hakk’ın elinde alet kılar. Irmak suyu üzerindeki çöp gibi”

Hakk aşkında kaybolmak.....118 “İnsan Hak aşkında kaybolduktan ve Hak’tan gayrısından temizlendikten sonra, artık onun cismine cisim deme”

Hakk dedikçe Hakk’a eren.....299/7035 “Bu, Hak deyince Hakk’a vâsıl olur, o, Hak dedikçe Hak’tan uzaklaşır”

Hakk dedikçe Hakk’tan uzaklaşan..... 299/7035 “Bu, Hak deyince Hakk’a vâsıl olur, o, Hak dedikçe Hak’tan uzaklaşır”

Hakk derdi.....302 “Bir kimsede ilim, irfân, derd-i Huda, aşk-ı ilâhî galip olursa, onun bütün vücuduyla hevasını değiştirir”, 303/7133

Hakk derdini satın almak.....302/7114 “Perdeleri aşk derdi (aşk ateşi) yakabilir, akıl değil. Ne mutlu ona ki, Hak derdini satın alır”, 7115

Hakk gibi her yerde hazır.....204/4704 “Çünkü o (merd-i Huda), nuru Hakk’ın nuruyla görür, Hak gibi her yerde hazırdır”

Hakk gibi yetkisi olmak....., ...155/3433 “Çünkü o, Hazret-i Hakk’ın seçkinlerindendir. Şüphesiz onun da Hak gibi yetki gücü vardır”, 204/4704

Hakk her söylenenin ötesinde....., ...276/6486 “Madem ki, onun sıfatı beyana gelmiyor, o halde, her ne söylersem Hak onun ötesindedir.”

Hakk’ı anınca ortaya çıkar(cc).... , ...299/7043 “Eğer sen makbul-ı Huda isen, emin ol ki adını çağırdığın zaman ortaya çıkar.”

Hakk’ı apaçık görmek.....162/3592 “Çünkü onlar Hakk’ı apaçık görmüşler, iki âleme onun aşkını tercih etmişlerdir.”

Hakk’ı gören Hakk.....317/7505 “Fehm eder, kim Tenri gördi Tenriyi, Tenri nurıdur, ki sordı Tenriyi”

Hakk kendi sırrına âşık.....333/7922 “Kesin olarak bil ki Hak, kendi sırrına âşıktır”

Hakk’tan ders almak.....25/458 “Ey din ulusu, seni övebilmek için Hak’tan ders alıyorum.”, 68/1364, 90/1409, 85/1710, 90/1821, 97/1980, 137/2958, 144/3121, 179/4091, 189/4349, 205/4727, 216/5021, 5029, 223/5203, 237/5552, 291/6851, 312/7368, 323/7663

Hakk, dersi onunla verir.....147/3185 “Kimin nefsi Hakk’ın elinde alet olursa, Halik-i Teâlâ Hazretleri halka dersi ondan verir”

Hakk razıysa herşey sana bende.....283/6623 “Hak senden razı olursa, yer, gök senin için adi birer bende olur”

Hakk’ta yok olma(fenâ fillâh)...., ...185/4240 “Bunun gibi, kul da kendinden geçtiği (fânî olduğu) vakit onda varlık kalmaz, Hak’ta yok olur”, 194/4481

Hakk’tan başkası yalan.....70/1407 “Doğruluk içinde yalan sözün kaybolduğu gibi Hak’tan başka ne varsa hepsi yalan ve hayaldir, yaratılmıştır”

Hakk'tan başkasıyla ilgilenmez....., ...164/3658 “Hak'tan başka ne varsa hiçbirini dinlemeyiz, bir an bile Hak'tan başkasıyla ilgilenmeyiz”, 255/5978

Hakk'tan başka kalmaz....., ...138/2984 “Hakk'ın vîsalinde kimsede varlık kalmaz (hepsi yok olur) ancak ve ancak Hak kalır”, 185/4241, 4243, 204/4708, 209/4853, 233/5430, 252/5913, 255/5978, 259/6102, 275/6475, 293/6881, 330/7856

Hakk'tan bir an ayrı ol(ma)mak....., ...297/6993 “Onun fikri, zikri gibi makbulu Huda'dır. Böyle olan kimseden Huda, bir an ayrı değildir”, 321/7590, 7592

Hakk'tan doğmak....., ... 196/4520 “Oranın her tarafı şaşılacak bir gül bahçesidir ki zemini, göğü yoktur, Hak'tan doğmuştur”

Hakk'tan gelen hoşluk....., ...189/4361 “Şad ol! Doğru yol Hak'tan gelen hoşluktur. Bu hoşluğu iste ki o şarabın zevkini tadasın!”

Hakk'tan kopmak.....154/3409 “Surete giden de suret olur. Ehl-i suret Huda'dan kopmuşlardır”, 325/7709

Hakk'tan tek isteği O (fakir) olmak.....255/5979 “Onun sevgisi canım ve gönlüm içinde birleşmiştir, Huda'dan daima istediğim odur”

Hakk'ı aramak vuslattan sonradır....., 184/4222 “Buraya vâsıl olunca durma! Yoluna devam et! Evvel bulmak, sonra istemek lazım. Allâh yolunda kural böyledir.”, 4225

Hakk'ı işitmek....., ...166/3717 “Çünkü şahadet âleminde onun (merd-i Huda'nın) kulağı, Hakk'ı işitir.”

Hakk'ı kulda (erde) görmek....., ... 144/3134 “Beni onda gör, onu bende. Düsüz (2), çeharsız (4) olarak (adetten geçerek) vahdet deryasına gel.”, 167/3745, 322/7630

Hakk'ı görmek/seyretmek.....17/295 “Ta ki Hazret-i Allâh'ı o dergâhta perdesiz olarak seyredesin.”, 27/490, 106/2195, 161, 162/3591, 240, 277/6503, 290/6800, 316/7499, 323/7637

Hakk'ı görüşte derece farkı....., ...240 “Mûsâ Aleyhisselam sevgilinin yüzüne sahipti. Fakat Muhammet Aleyhisselam derecesinde bir görüşle o yüzü görebilmek istiyordu”, 241/5615, 5622, 5630, 5658

Hakk'ın ahlâkıyla ahlâklanmak...., ...173/3947 “Şüphe yok, siz de Huda'nın ahlâkıyla ahlâklanmışsınızdır. Affedin de beni şu gam yükünden kurtarın!”, 291/6852, 293/6911

Hakk'ın aleti(olmak).....74 “Her kim ki zaruri ölümden evvel ölmüştür, onun zatı Hakk'a alet olmuştur.”, 75/1493-1496, 147/3184, 147/3193, 149/3257, 157/3495, 161, 162/3613, 167/3737-3738, 3748, 194/4478, 228, 228/5314, 230, 259/6116, 272/6410, 272/6421, 282, 282/6610, 283/6615, 294/6931, 306/7208, 310/7282, 330/7840

Hakk'ın arslanı.....,..... 179/4097

Hakk cezbesi....., ...291/6855 “O yol, cezbe yoludur. Cezbe-i Hak, seni karar yerine eriştirir.”, 292, 292/6856

Hakk cihanı....., ...158/3509 “O, Hak cihanından mahrum olur. Şuraya buraya boşu boşuna baş vurarakbocalar durur”, 3511, 182/4164, 182/4178

Hakk cihanının nimetleri.....,..... 158/3510-3514 “O Hak cihanının her tarafı meyvelî, meyvesiz ağaçlarla dolu, her yerde baş ağrısı vermeyen şaraplardan hazırlanmış meclisler, hadsiz hesapsız cana yakın güzeller bağlarda, bahçelerde gülüp oynarlar. Şarap, süt, bal ırmakları, her tarafa akan leziz sular, kurulmuş sofralarda daimi yemeler, içmeler, hastaliksiz ebedî sıhhatler”

Hakk cihanı yiğitler için yarattı....., ...290/6798 “Hak Teâlâ Hazretleri cihanı yiğitler için yarattı ki, onlardan birçok kerametler zuhûr etsin”

Hakk civarı/çevresi....., ...149/3289 “Hakk'a talip ol ki, hayat bulasın, Hakk'ın civarında daimi nur olasın.”, 287/6730, 306/7199, 335/7988

Hakk Evliyâda gizli.....,..... 323/7659 “Âlem nedir ki? Onlarda, âlemi yaratan gizlidir. Gözünü aç da bak!”

Hakk'ın baktığı (nazargâh)..... 171/3869 “Senin gönlünden başka yere Huda bakmaz, Hakk'ın rızası senin rızana bağlı olur.”, 233/5429, 277/6498

Hakk'ın çekmesi.....205/4722 “Çünkü o tarafa bireysel gidişi yoktur. Onun bu akışı Hakk'ın çekmesidir.”

Hakk'ın dirisi.....185/4238 “Bu seyir, o kulun kârıdır ki: Kendinden ölmüş (geçmiş), Hakk'ın dirisidir”

- Hakk'ın düşmanı**.....104/2138 “Çünkü onun rûhu Hakk'a karışmıştır. Onlara düşmanlık eden de elbetteki Hakk'ın düşmanı olur”, 168/3769, 333/7925
- Hakk'ın eli**.....83/1660 “Vasıtasız Hakk'ın elinde yaşadı, Hakk'ın dilsiz lütfu ona yardımcı oldu”, 123/2633, 147/3185, 259/6116, 331/7882
- Hakk'ın eşyada görünüşü**.....48-49/930-934 “Gözün onların hepsinde de o şahsı görür. Sev dersen, onu sever, gücenirsen ona gücenirsin.”, 75/1498, 190/4377
- Hakk'ın garazı**.....128/2772 “Hakk'ın bu icattan garazı (maksat ve hikmeti) nedir?”
- Hakk'ın gayreti**.....105/2162 “Cenâb-ı Hak gayretinden dolayı onu cihanda hiç bir göz görmesin diye nazarlardan saklamıştı”
- Hakk'ın gölgesi**.....21/375 “Zâhirde halk ile oturur, kalkarsın, fakat Cenâb-ı Yezdan'ın gölgesindesin”, 290/6813
- Hakk'ın görüldüğü mesken**.....144/3147 “Şeyh-i kâmil Yezdan'ın görüldüğü mesken olur, gözlere ten görünse de can olur, 252/5913
- Hakk'ın gözleri ona çevrili olmak**.....171/3872 “Hakk'ın gözleri sürekli sana çevrilidir. Tâ ki yanında daha sevgili olsun.”
- Hakk'ın gülüşü**.....246/5760 “Baba, duasında evladı için hayır temenni ettiği zaman, Hallak-ı Teâlâ güler”
- Hakk'ın güzelliği/Cemâli**.....144/3148 “O yüce söz olan şeyh-i kâmil, o güzelliğinle doludur.”, 173/3937, 173/3940, 3942, 190/4375, 276/6485, 331/7888
- Hakk'ın (efendimizle) iftihar**.....213/4940 “Cenâb-ı Hak onun bu himmetiyle bütün enbiyaya karşı daima iftihar buyurur”
- Hakk'ın ilhamı**.....153/3362 “Ey oğul! Burada ne söylediysem, onların cümlesini baştan başa Hakk'ın ilhamı bil!”
- Hakk'ın ilmi**.....173/3932 “Gerçi o zâhirde Hakk'ın ilmidir. Fakat benim temiz sırrım ondan uzaktır.”

Hakk'ın kabulü.....171/3865 “Seni kabul ederek sana ümmet olan, Hakk'ın kabulüdür.”, 209/4842

Hakk'ın kabulü-reddi ona bağlı olmak.....171/3870 “Sen her kimi seversen, Hak Teâlâ da onu sever, kimi reddedersen, o Hakk'ın reddettiği olur.”, 231/5369, 307

Hakk'ın kılıcı.....137/2958 “Hakk'ın kılıcıyla yol kesicilerin başını kesti, Hak'tan başkasından ders almadı.”

Hakk'ın kokusu.....178/4078 “O Sultâna kavuşma isteğiyle Hakk'ın kokusunu Yemen'den pek göze çekiyordu”, 332/7899

Hakk'ın kulun elinden tutması.....66/1341 “Tâ ki Cenâb-ı Hak ansızın elinden tuta da sana lütfundan haberdar kullarının sıdkını bahşede”

Hakk'ın maksudu Olmak.....129/2787 “Vâsıllar, ondan dolayı Huda'nın maksudu olurlar ki, cümlesi bir nurdan doğmuştur”, 244/5703, 245/5716

Hakk'ın mazharı(olmak).....84/1687 “Bundan dolayı onda cennet, cehennem düşüncesi kalmaz, çünkü o Hakk'ın belirtilerinin görüldüğü yer olmuştur”, 85/1714-1717, 90/1823-1824, 94/1918, 104/2139, 2141, 143/3109, 144/3147, 147/3191, 162/3615, 178/4070, 194/4482, 203/4660, 4675, 231/5361, 236/5522, 5527, 259/6115, 296/6968, 303/7155

Hakk'ın müjdecisi.....245/5726 “Öyleyse hüsnüzanları Hakk'ın resulu ve müjdeleyicisi bilmek lazımdır ki Hakk'ın, kullarını kendi tarafına davet etmesidir.”

Hakk nazarı/bakışı.....155/3434 “O merd-i has, Huda'nın nazarındadır. Günâhkarlar onun şefaatiyle kurtulur”, 155/3439, 189/4362, 224/5239

Hakk nazarının velîden ortaya çıkması.....157/3496 “O bakış Hakk'ındır, velîden ortaya çıkıyor. Velînin gözüne aletten başka bir şey deme”

Hakk'ın nazı olmak (naz-niyazla).....150/3299-3300 “O kimse ki naz ve niyaz yüzünden Hakk'ın nazı olur. O, herkese naz etse lâıktır.”

Hakk'ın nur-sır hazinesi olmak.....171/3877 “Her kim sana yâr olursa, Hakk'a yâr olur. Hakk'ın nurları ve sırlarının hazinesi olur”, 178/4070

Hakk'ın nuruyla görmek.....204/4704 “Çünkü o (merd-i Huda), nuru Hakk'ın nuruyla görür, Hak gibi her yerde hazırdır”, 209/4850, 237/5550, 5554, 239/5595, 274/6450, 317/7498

Hakk'ın ona nispeti canın tene nispeti.....306/7215 “Ona secde ettiğinde Hak olur, çünkü Hakk'ın ona nispeti, canın tene nispeti gibidir”

Hakk'ın rahmeti.....104/2139 “Bunu iyi anla! Peygamber âlemlere Hakk'ın rahmetidir ve Hakk'ın mazharıdır.”

Hakk'ın resulü.....245/5726 “Öyleyse hüsnüzanları Hakk'ın resulu ve müjdeleyicisi bilmek lazımdır ki Hakk'ın, kullarını kendi tarafına davet etmesidir.”, 254/5962

Hakk'ın rızası.....155/3438 “Mertlerin sohbetini tercih et ki, ticaret ordadır, çünkü Huda senden hoşnut olur.”, 171/3869, 244/5703, 290/6812

Hakk'ın rızası ibâdette.....244/5703 “cihan halkının yaratılışındaki amaç, Huda'yı zikir ve ona hizmet olunca Hakk'ın rızasını ibâdette ara!”

Hakk'ın rızası (ona) bağlı olmak.....171/3869 “Senin gönlünden başka yere Huda bakmaz, Hakk'ın rızası senin rızana bağlı olur”, 244/5703

Hakk'ın seçkini.....155/3432 “Vasl-ı Huda'yı ondan iste! Çünkü o, Hazret-i Hakk'ın seçkinlerindendir.”, 193/4423, 237/5549, 286/6703, 6705, 318/7530, 332/7895

Hakk'ın seçkin/hasına sığınmak.....318/7530 “Bu öğütdür: Hak hasına sığınun, Gemidür anun öğüdi, tiz binün.”

Hakk'ın sesine aşına olmak.....151 “Mûsâ Aleyhisselam Hakk'ın sesine ezelden aşına olduğundan ağaçtan gelen o sesi duyar duymaz tanıdı.”, 151/3315

Hakk'ın sevgilisi.....105/2158 “Cihanda Huda'nın sevgilisi ve arzuladığı kişiydi, ezeli ve özel sevgilisi idi.”, 171/3877, 185/4242, 210/4864, 4880, 212/4911

Hakk'ın seyrettiği (kul.....155/3440 “O sayede sen de Hakk'ın seyrettiklerinden olursun, bu lütfâ ona talebe olmak yoluyla erersin!”, 171/3875, 334/7969

Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak.....138/2996-2998 “Cihanda senden gayrı diri ve var kalmaz. Sürekli önce ve sonra sen olursun!”

Hakk'ın sınırsız ovası.....194/4467 “İçinde boğulmakta olduğu bilgisizlik tufanından kurtulsun da Huda'nın sınırsız ovasının maddî olmayan tarafında görünsün”

Hakk'ın sırrı.....186/4266 “Sırr-ı Haktan hayvan gibi habersiz olanlar, halkı bu görüşten uzaklaştırıyorlar”, 188/4310, 318/7536, 334/7968

Hakk'ın simasında tecellî ettiği kişi.....150/3305 “Çünkü onun dudaklarında söyleyen Hak idi, Hak onun simasında tecellî etmişti”, 167/3745, 168/3767, 192/4403, 194/4482, 230, 230/5354, 236/5527, 252/5913, 272/6422, 303/7154, 316/7477, 328/7800

Hakk sofrası.....168/3775 “Şu halde Cenâb-ı Hak da kullarını besliyor, her biri, sofrasından türlü nimetler yiyor.”, 301

Hakk'ın sohbet arkadaşı.....268/6327 “Padişah-ı zülCelâle sizden başka sohbet arkadaşı yoktur.”

Hakk'ın sözü.....149/3255 “Dudaklarını yum da dudaksız, damaksız, ağızsız şeker çiğnemeye bak! Çünkü Hakk'ın sözü tatlı şekerdir.”, 150/3308, 231/5363

Hakk'ın tâlibi(olmak).....86/1744 “Hakk'ı daima o yiğitlerden ara! Onların yanına vardığın zaman kendinden bahsetme”, 149/3268, 149/3289, 213/4939

Hakk'ın tahtgâhı.....220/5146 “Onun sinesi Huda'nın tahtgâhıdır, Evliyâ için ondan daima hediyeler vardır.”

Hakk'ın temsilcisi.....166/3711 “O vücut dünyada Hakk'ın temsilcisidir. Yer, gök ona secde eder.”

Hakk'ın yâri Hakk.....185/4242 “Hakk'ın yâri, Hak olmak lazımdır, çünkü Hakk'ın yâri yoktur”

Hakk'ın yardımı (inayet).....208 “Allâhu Teâlâ'nın armağanı ezelidir. Ve kullarına sırf yardımdır, amel ve ibâdet vesiledir”, 279, 279/6534

Hakk'ın Kalpte yerleşmesi.....,.....237 “Hak Teâlâ Hazretleri velînin kalbinde yerleşince, velînin cismi her ne kadar var olsa da yok hükmündedir”, 328/7800

Hakk'ın vekili.....323/7646 “Yerde gökte Hakk'ın vekilidirler. Hakk'ın vekilleri Hak'tan ayrı değildir.”

Hakk'ın yolculuğu.....185/4242-4243 “Vuslat yolundaki yolculuk, Hakk'ın yolculuğudur, ancak odur, o vardır.”, 308/7254

Hakk'ın yüceliğine muhatap.....128/2754 “Gök de yer de Hakk'ın Celâletine muhataptırlar. Her ikisi de o kudretten haber verir”

Hakk'ın yüz çevirmesi.....171/3874 “Sen olmazsan, Hak cihandan münezzeh, iyi ve kötünün muhabbetinden yüz çevirir”

Hakk'ın yüzünü gösterdiği kul.....155/3435 “Öyle mert nadir bulunur. Ara! Allâh ondan başkasına yüzünü göstermez”, 162/3592, 168/3767, 179/4112, 233/5430, 252/5913, 298/7033, 303/7154, 330/7855

Hakk'ın zatı isimlerinden ayrı değil.. 330/7863 “Zat-ı ilâhî, esmasından ayrı değildir. Kendi isminin içinde görünür.”, 330/7863-7865, 331/7877-7888

Hakk'ın zatını düşünmek.....153 “Meal-i şerifi, “Allâh'ın nimetleri hakkında düşünün, zatı hakkında fikir yormayın!”

Hakk'ı tanımayan.....40/770 “O hadsiz (Halıkı tanımayan) mahluklar susuz ırmağa benzer. Öyle susuz ırmaktan mezar çukuru daha iyidir”

Hakk'ı tutmak.....316/7491 “Tanrıyı dut, kim kalasın sen ebed, Gün ü geçe Tenriden iste medet”, 325/7701

Hakk ile arkadaş olmak.....168/3765 “Her kim Allâh ile teklifsiz arkadaş olmak isterse, yol erinin hizmetine devam etsin”, 233/5456

Hakk ile baki.....255/5999 “Kabuk gibi olan tenden ayrılır, besleyici konumundaki canı, Huda ile baki kalır.”

Hakk ile kaim/var olmak.....75/1490 “Böyle sarhoşluk, Hak ile var olmaktır, bu sarhoşluk, devamlı ve ıstıraplıdır.”, 142/3096, 233/5456, 255/5999, 301/7086

Hakk ile tek dil olmak.....151 “o kimse ki elest ahdinde Hak’la tanışıklığı olmamıştı ve “Elestü bi rabbikum” sırlarını Hak’tan işitmemiştir ve “Bela” cevabında Hak ile tek dil olmamıştır”

Hakk’la (/nuruyla) dolmak.....142/3096 “Bunun hayatı ise Hak ile vardır. Vücudu canla dolu olduğu gibi, canı da Hak’la doludur.”, 159/3554, 162/3594, 166/3695, 183/4207, 188/4320, 209/4853, 217/5047, 219/5110, 233/5429, 272/6422, 291/6848, 321/7599

Hakk ile söyleşmek.....327/7775 “Hakk’ın vîsali cennetinde yerleşti, Huda ile söyleşti ve yakınlarından oldu”

Hakk ile oturmak.....168/3763-3764 “Cenâb-ı Peygamber de bir hadîs-i şerîfinde buyurmadı mı ki: “Allâh ile oturup kalkmak isteyen, Sûfîlerle otursun kalksın”

Hakk müminden ayrılmaz....., ...167/3747 ““Mümin Allâh’ın nuruyla görür.” Çünkü Hak müminden ayrılmaz”, 234/5466, 253/5946, 322/7617

Hakk müminin kalbinde....., ...234/5468 “Hak Teâlâ Hazretleri müminin kalbinde bulunur, nuru da halka ondan dağılır.”, 5470

Hakk nuru.....58/1125 “Benlik kirdir, lekedir. Hakk’ın nuru temizliktir. Kirden (şirkten) kurtulursan nur olursun!”, 120/2560, 132/2836, 2638, 149/3271, 149/3278, 149/3282, 151/3329, 167/3739, 183/4212, 189/4363, 191, 192/4409, 202/4650, 206/4762, 234/5468, 272/6405, 306/7206, 315/7435, 324/7674, 325/7699

Hakk nuru öz, mevcudat kabuk..., ...325/7699 “Bizim hayatımız onun nurunun aksidir. O nur, özdür. Bütün mevcudat kabuktur.”

Hakk nurundan doğmak....., ...151/3327 “Müminler Hakk’ın nurundan doğmuşlardır. Elbette sonunda gene Hakk’a dahil olacaklardır.”, 232/5416, 232/5420

Hakk nurunun kıyafeti....., ...331/7890 “Nur-ı Hakk’ın kıyafeti de Hakk’ın isimleridir. Hakk’ı gören kimse, onu isimlerinde görür”

Hakk nurunu velînin cisminde gö(st)rmek...,167/3751 “Hakk’ın nurunu velîlerin cisimlerinde gör! Velîler bu yetkiyi ondan alırlar.”, 178/4071, 304/7164

Hakk nuru rûh(un)a girmek.....238/5589 “Hakîkatte onda gören Hak’tır. Çünkü Hakk’ın nuru onun rûhuna dahil olmuştur”

Hakk nuruyla görmek.....148/3239 “O ki (mümin) Allâh’ın nuruyla görür, onun körler gibi eğri büğrü gitmesine imkan kalmaz”, 157/3499-3500, 167/3747, 238/5589, 5590

Hakk senden sensiz söylers....., ...138/2971 “Hak, senden, sensiz olarak söz söylemiş olur.”, 150/3303-3304, 3305, 306/7207

Hakk’tan kaynaklanmak.....74 “Bundan dolayı, ondan ortaya çıkan her söz, her davranış Hak’tan kaynaklanıyor demektir”, 183/4181, 185/4243, 230/5354

Hakk’tan hediye(ler) almak....., ...162/3616 “O, bu âlemde nebilerden bir nebidir. Hak’tan ona her lahza, bin hediye ulaşır.”, 208

Hakk ticareti....., ...238/5577 “Daima, gecesiz, gündüzsüz, rızıklanır, yiyip içer, fikir yormadan Hak ticareti eder”

Hakk yolu.....72/1442 “Öyleyse, Allâh yolunun yolcuları gibi sıkıntılara katlan! Tâ ki ebedî kavuşmaya hak kazanasın”, 117/2489, 130/2817, 146/3164, 184/4224, 185, 215/5004, 216/5028, 217/5053, 279/6534, 302/7122, 318/7540, 321/7604, 328/7786

Hakk yolu eşsiz kendisi gibi...., ...184/4224 “Cenâbı Hakk’ın nasıl eşi yoksa, yolunun da benzeri yoktur. Her ikisi de eşsizdir”

Hakk yolunun delisi olmak.....318/7540 “Ussunı koğıl, delü ol bu yola, Bu yola bir can veren yüz can ala”

Hakk şarabı.....172/3910 “İki yoldaş Hakk’ın şarabıyla sarhoş olarak sefere çıktılar.”

Hakk sarhoşu.....37/695 “Hak sarhoşu ol, şarap sarhoşu olma, çünkü o, içkilerin en hayırlısı, bu, ise en şerlisidir”, 172/3910

Hakîkat.....13/210 “Artık kendine gel de bundan böyle aldanma, tâ ki üzerine hakîkat güneşinden bir parıltı düşsün”, 24/438

Hakim.....68 “Meali: Saadet o kimsenindir ki, akı emir (hakim), nefsi esir (mahkum)dir”, 85/1713, 167/3735

Hakir (olmak).....122/2623 “Haydi! Süleyman’ı kendin gibi karınca görme ki, karınca gibi hakir olmayasın!”, 123/2655, 165/3681

Halden koku almak.....267/6313 “Eğer burnun varsa o halden koku alır, o kelimadan sözlerine vakıf olursun!”

Hal dili(/ile demek).....279/6536 “Hal diliyle demiş oluyorsun ki: “Ya Rabbi, şu nefis köpeğinin elinden beni kurtar.”

Hale bakmak.....200/4600 “O kimse ki hale baktı (yani dünyayı tercih etti) ve bundan memnundur”, 4605

Halet olan aşk yanında alet olan aşkın değersizliği..., 259/6119 “Halet olan aşk yanında (aşk-ı ilâhî yanında) alet olan aşkın ne değeri vardır?”

Halvet der encümen.....28/500 “Hepsi de Huda ile aşkbazlık ederler (Huda’ya âşıktırlar) zâhirde ise senin ve benimledirler”

Halife.....60/1191 “Onu yerde gökte halife yaptı, bütün eşyayı ona talim eyledi.”, 90/1829, 215/4991, 222, 254, 254/5960

Halin kendi(si) olmak....., ...110/2305 “Sonunda sen halin kendisi olursun, o halleri aracısız ortaya çıkarırsın”

Halinin ötesinde hal olmayan (sas).....269/6350 “Senin bu hallerinin ötesinde hal yoktur, ilminin gül bahçesinden kimse koku almamıştır”

Halil....., ... 222/5177 “Onlar, Cenâb-ı Halil’e benzer. Ateş ve duman onlara gülistan ve bostandır.”

Halk....., ...162/3604 “Halk onlara tabi olmuştur. Onlar nihayetsiz deryadır, halk sınırlı bir daire içinde haptirler”, 171/3853, 202/4634, 204/4703, 210/4885

Halk: sürü....., ...266/6278 “Bütün eşyanın tazeliği, hayatı ondandır. O, çoban gibidir, halk da sürü.”

Halkın aksine....., ...140/3035 “Cümlesinin kârı, ticareti bırakmaktadır. Onların varlığı yokluktadır. Onlar dünya halkının aksinedir.”, 140/3064

Ham (adam)..... , ...147/3202 “O ham ve sersem adam kendini her gün böyle tok gösterirdi”, 284/6650

Ham düşünce....., ...133/2859 “Bunlar ne olmuştur, ne de olabilir. Böyle ham düşüncelerden vazgeç!”

Ham hayal....., ...280/6549 “Bir medresede saf bir adam (talebe) vardı. Ham hayal peşinde koşan biri.”

Ham yemek.....89/1791 “Bu ham taam, onun aklının yolunu keser, nihayet gafil kuş tuzağa düşer.”, 119/2533

Hamal(olmak).....83 “Buraya kadar başkaları tarafından taşınıyordu bundan sonra taşıyıcı oldu.”, 83/1662, 1667, 84/1691

Hamallık.....83 “Günâhsız olarak Hakk’ın taşıdığı oldular. Hamallıktan kurtuldular”, 83/1664, 1666

Hamile olmayan.....133/2857 “Hiçbir şeye sahip olmazsan ne verebilirsin? Hamile olmayan kadın çocuk doğurur mu?”

Ham/hamlık.....37/698 “Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir”, 130/2811

Hamza.....63/1254 “Kimi Hamza gibi boylu poslu, kimi hemze (elif) gibi eğri büğrü idi.”

(o)Hamza ise bu Faruk.....287/6744 “O, âşık mesabesindedir; bu mâşuk. O, Hamza gibidir, bu Faruk.”

Hane.....72/1434 “Eşkîyasın ki, Allâh’a yabancı kalarak şeytanla ittifak etmiş, birlikte bir hanede oturuyorsun”, 114/2415, 171/3858

Hapsolmak....., ...164/3667 “Anlam açısından da kismetler başka başkadır, kimi kâinâtın dışında (uçuyor), kimi içinde hapsolmuştur.”, 183/4209

Hapis(hane).....156/3462 “Ama başka bir mahkum ki, onu hapishaneden öldürmek için değil, rütbe ve yetki vererek padişaha yardımcı olmak üzere çıkarırlar.”, 194/4465

Hapse tıkmak(/atmak)....., ...88/1779 “Öğütlerin kabulü onlara hapse tıkmak kadar ağır gelir, dünyaya olan hırsları artar.”, 262/6177

Harap ol(ma)mak.....72/1439 “Eşkîyasın ki, Allâh’a yabancı kalarak şeytanla ittifak etmiş, birlikte bir hanede oturuyorsun”, 89/1792, 126/2700, 148/3235, 156/3450, 173/3943, 238/5564, 314/7419

Haraplığın şهادeti....., ...303/7150 “O haraplıklar şهادet eder ki bu viranede bir hazine gömülüdür”

(o) haraplık bu haraplık değil.....314/7419 “Fakat o haraplık, bu haraplık (dünya haraplığı) gibi değildir, arada pek büyük fark vardır”

Haraplık:dosta götürən.....,....314/7420 “O haraplık fenâları cehenneme, bu haraplık dostun yanına götürür”

Haraplık:ölüye hayat veren....., .314/7421 “Bu haraplık ölüye hayat verir, bekâdan da kendi gibi ebedî kılar.”

Haraplık:ebedî kılan....., ..314/7421 “Bu haraplık ölüye hayat verir, bekâdan da kendi gibi ebedî kılar.”

Haraplık:bakırı altın eden....., ..314/7422 “Kıymetsiz bakırı altın eder, adi taşı lâl ve cevhere dönüştürür.”

Haraplık:taşı cevher yapan....., ..314/7422 “Kıymetsiz bakırı altın eder, adi taşı lâl ve cevhere dönüştürür.”

Haraplık:makbul eden....., .314/7423 “Seni fenâlıktan kurtarır, Hak katında makbul ve istenen eder”

Haraplıktaki abide....., ..172/3885 “Onların haraplıklarında abideler, fakirliklerinde bağışlar vardır”

Harareti nurdan.....51/983 “O fırından çiğ ekmek çıkmaz. O fırının harareti nurdandır, nârından değil.”

Hararet(iyle)le gıdalanmak....., ...126/2699 “Merhametinden dolayı o harareten bize bu kadarını indiriyor. Hepimiz bu hararetle gıdalanmaktayız”

Harcama gelirden yapılır....., ...149/3259 “Öyleyse sözün gelirini kulaktan bil! Harcama gelirden yapılır.”

Hareket ettiren....., ..153/3363 “Bilirsiniz ki, âşıkı harekete getiren, aşktır. Bu sözlerin söyleyeni Veled (Sultân Veled) değil, aşktır.”, 230

Hareketleri Hak (Hakk’tan).....31/586 “Onların her hal ve hareketlerini Hak’tan bil, kendilerinden değil. Böyle hal ve hareketlere iyilik kötülük sığar mı?” 38/734, 75/1492, 185/4241, 194/4480, 204/4709, 209/4853, 230, 230/5354, 231/5361, 236/5522, 272/6419, 306/7211, 310/7283, 323/7648, 330/7840

Harflerin farklılığı....., ...202/4622 “elifba harfleri gibi, her birinin başka yaratılışı, başka tabiatı vardır.”, 233/5435

Harflerin saf bağlaması.....48/904 “O, imamdır, diğer harfler ardında saf bağlamışlardır.”

Harflerde elifi görmek.....48/912-915 “Ey aziz! İyi düşünürsen, her harfte eliften başka bir şey olmadığını görürsün” ,924,49/938

Harfsiz söz.....65/1303 “Orada kasesiz, tabaksız sofralar, harfsiz, kelimesiz şeker gibi tatlı sözler, defsiz, nağmesiz çalgıcılar; elsiz, başsız secdeye kapanmış âşıklar, vardır.”, 143/3105

Harman.....31/583 “Bir taneden bir harman kaldırırlar, bir taneden yüz batman kazanırlar.”, 39/740, 179/4090, 187/4295, 209/4825, 217/5043, 237, 266/6285, 172/3900, 187/4297, 314/7432

harman kaldır(ama)mak.....209/4829 “Bu amellerin ona hiç faydası olmadı, çok buğday ekti ama, harman kaldıramadı.”

harmanda tane olmak.....237 “Nitekim büyük bir harmanda bir tek tane dikkate alınmaz ve hesaba katılmaz.”

harman(in)dan dane toplamak....., ...266/6286 “Yollarını onunla aydınlatırlar, cümlesi de onun harmanında dane toplarlar.”

Harmandan ambarını doldurmak.. , ...172/3900 “Eğer tane toplayan karınca gibi senin lütfunun harmanından ambarımı doldurursam, haydi, söyle! Harmanından ne eksilir?”

Harpsiz galibiyet.....,..... 91/1842 “İblis’e harpsiz, darbsız galip geldi. Onu, tekme vurmada yedinci kat gökten zemine attı, hakir ve zelil etti”

Has kul(lar)..... , ...151/3328 “Müminler Allâh’ın has kullarıdır. Ondan dolayı (ona kavuşmak için) bu âlemden kaçıyorlar”, 155/3434, 192/4417

Hasların hası....., ...152/3350 “Havasın (seçkinlerin) hası olan Cenâb-ı Mevlânâ buyurmuşlardır ki”, 285/6659

Hasret çekmek.....,..... 178/4077 “Böyle olduğu halde “vâ şevkan” diye ah eder, ihvan-ı sefanın sohbetine hasret çekerti”

Hasretle dolu....., ...147/3190 “Hasret ve arzuyla dolu olan bu kuluna o hesapsız hazinelerinden bir miktar bahşeyle”

Hasta(lık/olmak).....95/1939 “Art niyetten daha kötü hastalık yoktur. Garaz gelince hüner saklanır kalır. Fenâ perdeler göze engel olur”, 97/1973, 122/2604, 128/2759, 174/3969, 223/5194, 223/5205, 300/7072, 312/7362

Hastalık korkusu olmayan sıhhat.....254/5968 “Oranın sıhhatinde hastalık korkusu yoktur. Padişahlığı, askere, hazineye muhtaç değildir”

Hastalıktan kurtulmak/kurtarmak.....72/1453 “Derdine derman ara, kendini bırak da onun canına yollan! Tâ ki hastalığından kurtulasın”, 97/1973, 277/6520

Haşmet.....99/2007 “O ebedî saltanatı, o mülk ve haşmeti, o cihanı ki bu cihana da az çok onun nimetlerinden serpinti gelmiştir”

Hâtemü’l-enbiyâ.....,.....135/2885 “Bu nişanları bırak da nişansız git! Hatemü’l-Enbiya’nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir!”

Hâtemü'l-enbiyâ'nın mührü....., ...135/2885 “Bu nişanları bırak da nişansız git! Hatemü'l-Enbiya'nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir!”

Hatıra düşmek.....290/6794 “Meyve bağbanın hatırına düşmeseydi ağaç nereden olacaktı? Şu halde meyve baba, ağaç da evladıdır”

Hatır kuşu.....16/264 “Hatır kuşunu yönden bağımsız olan Cenâb-ı Hak tarafına doğru uçur!”

Hava.....16/277 “Suyu, havayı bırak. Perişan aklını başına topla da kendine gel!”

Hava dolu tulum.....166/3696 “O tulum gibi ki, içine hava doldurulmuştur. İnsan ondan ne umar!”

Havale etmek.....,.....168/3786 “Fakat Hak Teâlâ Hazretleri seni ona havale ederse bil ki, ondan nihayetsiz hazine elde edersin!”

Havas/seçkinler.....130/2792 “Âlemde her cins, kendi cinsine yakın olur. Eğer seçkin (havas) isen seçkin olanlardan başkasını istemezsin”, 158/3523, 179/4104, 210/4885, 4890, 220/5126, 220/5131, 233/5459, 237/5551, 287/6747, 317/7508, 321/7625, 327/7763, 332/7895

Havassın ulaşamadığını avama bahşetmek....., 210/4890 “O, havassa kolay ulaşmayan lütufları, avama her zaman bahşeder.”

Havaya vermek....., .132/2845 “Toprak olan cisimlerini, öyle hevaya vermişlerdir ki, gam, keder hiçbir şey hatırlarına getirmezler.”

Havayla şişirilmiş....., .166/3695 “Vahyî rûh, Hakk'ın nuruyla doludur. Hayvani rûh heva ile şişirilmiş”, 277/6517

Havuz.....33/638 “Sen ki vücutta havuz kadarsın, pislikten sakın ve süratle kaç!”

Hayal.....40/762-763 “O Cemâl onun nazarından nasıl kaybolur ki o, o hakîkatin hayalinin sarhoşudur.”, 55/1075, 70/1407, 85/1703, 1706-1708, 142/3088

Hayalbaz.....,186/4253 “yahut bir hayalbaz (gölge oyuncusu), perde arkasına gizlenerek bir takım oyunlar gösterir”, 4260

Hayal görünmek....., 142/3088 “Tâ ki o Cemâlin nuru bütün parçalarını sırrıyla ağzına kadar doldursun, o güzellikten başkası hayal görünsün”

Hayal göstermek.....,172/3902 “Harmanından ne eksilir? Bana karşı gösterilen bu derece hayal ne oluyor?”, 186/4253

Hayal peşinde koşmak.....280/6549 “medresede saf bir adam (talebe) vardı. Ham hayal peşinde koşan biri.”

Hayale sığmamak.....70/1402 “Ya vehme, hayale sığmayan zatları, aklın, irfânın varsa kıyas et ki: temas ettikleri zaman cana neler bahşederler, o vuslatta ne gibi saadetlerin temeli atılır”, 276

Hayali hakîkate tercih....., 257/6042 “Onun aşkı, âşıklarına yakınlık ve kavuşma olmuştur, hayali, hakîkatlere tercih ediyorlar”

Hayat.....66/1327 “Külhanda oturur mu? Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı?”, 109/2279, 149/3288, 156/3463, 3465

Hayatı matem....., 288/6769 “Nurdan tamamen uzak, baştan başa nâdır, hayatının bütün sefahatı matemdir, neşesi yoktur”

Hayatın kendisi.....153/3377 “Hak Teâlâyı bilmek, canın kurtulmasına sebeptir. Hayatın kendisine gitmek, ölümden kurtulmaktır.”

Hayat sebebi....., 140/3064 “Her ne şey ki ondan halka ziyan gelir, o ehl-i diller için sebab-i hayat olur.”, 146/3165, 208/4822

Hayat bahşetmek.....105/2161 “O iki nergis gibi hazin gözleri, o nitelikleri anlaşılamaz ve tanımlanamaz zevk ve safayı, o esrara hayat bahşeden inci ve esrarla dolu ağzı”, 171/3850, 197/4552, 4553, 228/5308, 287/6733

Hayat bulmak/kazanmak....., ...90/1825 “Yüzünü onlardan tarafa çevir ki hayat bulasın. Onlardan başkasına dönen yüz ölümdedir.”, 93/1897, 105/2166, 113/2393, 115, 136/2942, 149/3289, 152/3338, 173/3943, 188/4303, 188/4322, 196/4513, 206/4755,

224/5221, 230/5348, 233/5457, 236/5537, 237/5547, 254/5951, 255/6002, 274/6468, 294/6948, 297/6978

Hayata kavuşmak.....156/3451 “Eğer seni oraya naklederlerse, ömrüne son olmaz, ebedî hayata kavuşursun.”, 248/5807, 301/7091

Hayat içinde hayat.....93/1897 “Orada hayat içinde hayat bulurlar. Bu renk ve koku cihanından tamamen kurtulurlar”, 252/5937, 301/7092

Hayatı bırakıp ölüme koşmak.....155/3445 “Hayatı bırakarak ölüme koştular. O âb-ı hayatı müminler içti”

Hayatı ölümden aramak.....75/1485 “Git, hayatı ölümden ara, ki ölüm bağının meyvelerinden faydalanasın”, 328/7783

Hayatı o nurdan iste(mek)..... 149/3285 “Hayatı o nurdan iste! Çünkü can da cihanda o nurla ayakta kalır”

Haydutluk.....107/2243 “Firavun, bu ve bunun gibi yüzlerce mucize gördüğü halde haydutluğunun zerresinden bile geçmedi.”

Hayır düşün hayra kavuş.....324/7680 “Zihnini hayır ile meşgul olsun ki hayra kavuşasın, şerri düşünme ki ziyanı dokunmasın”

Hayırsız.....111/2321 “Seferde tehlike, ekseriya zenginleredir. Fakirin hayırsızdan ne korkusu olacak?”, 156/3454, 200/4598, 223/5187, 227/5284

Hayır-şerden geçmek/boşalmak..., ..172/3906 “Benim hayır ve şerrimden geç (kusuruma bakma)! Beni öldürsen kanımı talep edecek kimse yoktur”, 291/6841

Hayran aramak.....286/6702 “Ben hayran olunacak birvarlığım. Dünyada, bende neler gizli olduğunu bilecek bir hayran arıyorum”

Hayran olunacak varlık.....286/6701 “Ben hayran olunacak birvarlığım. Dünyada, bende neler gizli olduğunu bilecek bir hayran arıyorum”

Hayr/hasenat.....40 “(Avam mü’minin işledikleri (birçok) hayırlar havassa nispetle günâhtan sayılır.)”, 49/940, 188/4307, 4313

Hayrı vasıta edinmek.....252/5924 “Bu hayrı kim vasıta edinirse, onun hiç tarafına seyri kolay olur.”

Hayvan.....113/2384 “Fakat hayvan, merada, kabuk (saman vesaire) arar. Çünkü onun gıdası olan içten haberi yok.”, 117/2497, 134/2877, 158/3519, 158/3533, 164/3663, 186/4266, 193/4434, 205/4720, 206/4768, 249/5835, 273/6439, 288/6771, 297/7003

Hayvan gıdası.....57/1097 “Buradaki hayvan gıdası olan otlar, ona her macerayı unutturdu.”, 288/6771

Hayvandan aşağı.....54/1053 “O alçak adam, hayvandan daha alçak olur çünkü (la yâlemun) zümresine girmiştir”, 77/1550, 130/2810, 249/5837, 249/5846

Hayvani rûh/nefs....., 95/1933 “Ayrımcılık hayvani rûhtan olur. İnsani rûh birliktir”, 143, 166/3694-3699, 183/4196, 254/5957, 261/6142

Hayvani zevk(ler)....., 110/2298 “Sana yemekten, uyumaktan gelen zevkler, tümü hayvanidir.”, 129, 205/4720

Hayvanlıktan kurtulmak.....130/2812 “O, hayvanlıktan kurtulur, rûh gibinimetler tarafına gidebilirdi.”

Hayvan tabiatı.....270/6361 “İyi bil ki, zulmet, hayvan tabiatıdır. İnsanlık nuru hayvanda gizlidir.”, 282/6605

Haz almak.....112/2332 “Her kimde yetenek fazla ise, daha çoğuna erişir. Herkes Leyla’dan Mecnun kadar haz alamaz”

Hazan yeli.....189/4339 “Fakat bilesin ki, her hoşluk bir olmaz. Bahar rüzgarıyla hazan yeli bir midir?”

Hazine.....9/120 “Dünyada zahmetsiz hazine (emeksiz nimet) yoktur. İlim de tekrar tekrar okumakla elde edilir.”, 10/130-135, 38/739, 41/775, 71/1423, 72/1445, 73/1464, 97/1984, 114/2430, 115, 116/2476, 120/2570, 147/3190, 148/3244, 168/3786, 187/4295, 209/4847, 213/4938, 223/5186, 252/5910, 254/5969, 303/7151

Hazine bahşeden.....166/3709 “Canı olmayanlara can verir, dirhemi olmayanlara hazineler bahşeder.”, 168/3786, 328/7808

Hazine evi....., ... 311/7319 “Hazine evi odur (rehberdir, mürşittir), o kapıyı bırakma, her şeyin nuru odur. O güneşi ihmal etme!”

Hazine haraplıkta....., ...138/2991 “Bu türlü haraplıkta can hazinesi meydana gelir, İsa Aleyhisselam gibi makamın yükselir”

Hazinenin kendisini aradığı kişi.. 134/2871 “Âlem hazine aradığı halde, hazine de daima onu arar.”

Hazineden istifade.....41/775 “Hak adamı, Hûda’nın aşkıyla dolu bir hazinedir, o hazineden zengin, fakir herkes istifade eder.”, 105/2182, 301/7093

Hazinesi çok: musibeti çok....., ...223/5186 “Her kimin genci (hazinesi) çoksa, renci (musibeti) de o nispette çoktur.”

Hazinesiz....., ...163/3652 “Hak’tan bir muradı yok ki bu cihete adım atsin, hazinesi yok ki halka versin.”

Hazineye er(dir)mek.....103/2107 “İyi bil ki peygamberlerin elçiliğinden amaç, batıp gitmişleri (amel züğürtlerini) nihayetsiz bir hazineye erdirmektir”, 217/5054, 220/5143

Hazineye konmak....., ...215/4979 “Zahmete katlan ki hazineye konasın, Huda’ya bağlanmakla benlikten geçesin!”

Hazineyi elden çıkarmak.....54/1059-1060 “Eldeki böyle bir hazineyi, Hakk’ın emrini yerine getirmemek yüzünden elden çıkardılar.”

Hazineyi kırat görmek....., 299/7046 “O güzel sözden habersizdir. Ahmaklığından dolayı hazineyi kırat görür.”

Hazineyi meydana çıkarmak.....53/1030 “Çünkü Cenâb-ı Hakk’ın gizli hazinesi vardı. İstedi ki, o hazineyi meydana çıkarsın”

Hazineyi sıkıntıda aramak.....74/1469 “Sen bu hazinenin kıymetini anladıysan onu daima sıkıntıda ara!”

Hazmetmek....., ..241/5627 “Serçe kuşuna doğanın yiyeceğini verirken besleneceği yerde zayıf düşer. Belki de hazmedemeyerek ölür.”

Hazrete kavuşmak....., ..255/6000 “Ten kabuğu toprakta çürür gider, can incisi taptaze olarak Hazrete kavuşur”

Hedefe uçmak....., ..162/3621 “Daima hedefe doğru uçar, din düşmanlarını tamamen yerle bir eder.”, 213/4929, 310/7307

Hediye/armağan.....6/60 “Veyahut Hak erlerinden sana bir armağan (bir himmet) ererse cismanilikten kurtulur, saf nur olursun”, 45/858, 51/995, 146, 146/3164, 156/3469, 208, 220/5146, 244/5693, 248/5811, 273/6438, 275/6478, 294/6921, 311/7320, 335/7997

Hediye bahşeden.....335/7997 “Bu kitap hediyelerin gerçek bahşedicisinin yardımıyla 700 senesinde tamam oldu”

Hediye içinde hediye.....144/3155 “O sohbet yanında senin cihadın hatadır. Çünkü ondan daima hediye içinde hediye vardır”

Hekim.....223/5203 “Fakat rahatsızlık rûhta olursa sıkıntılıdır. Her hekimin ilacıyla geçmez.”, 5206

Hemdem (olmak).....30/558 “Aşk şarabı taliplerin mürekkebidir, aşk sırrı sâliklerin hemdemidir.”, 81/1617

Hemrenk.....129 “Kendine yabancı olan hayvani varlığı, tek yaratıcıyı isteme yolunda kendine araç eder ve kendiyle hemrenk eder”

Hem şarap hem saki olmak.....267/6310 “Huda’yla beraber ebedî mülkte bakidirler, kendi kendilerine hem şarap, hem sakidirler”

Hemze.....63/1254 “Kimi Hamza gibi boylu poslu, kimi hemze (elif) gibi eğri büğrü idi.”

Hesaba kat(ma)mak.....297/6999 “Ondan başka gördüğün yüz binlerce halk, bir değildir. Onları hesaba katma!”

Hesabı kapatmak.....267/6295 “Ehl-i menzil (vâsıllar) her ikisinden de kurtulmuş, o hesabı kapatmışlardır.”

Hesabı yok.....146/3179 “Çünkü yalancı şeyhlerin hesabı yoktur. Zâhiren iyi görünürler, fakat bâtınları fenâdır.”

Hesabına çalışmak.....264/6220 “Ondan sonra, el gibi senin hesabına çalışır, ayak gibi aşağı yukarı senin hesabına koşar, seğirtir”

Hesapsız mülk.....156/3462 “Tâ ki hadsiz hesapsız mülke, kedersiz safaya nail olsun. İşte bu, hayattır.”

Her anda O (cc) bir şanda.....271/6380 “Cenâbı Hak “kulle yevmin huve fî şe’nin” buyurmakla sürekli faal olduğunu bildiriyor”

Her davranışı O’ndan.....147/3194 “Davranış kişiden meydana gelir, aletten değil. Bu yüzden, velînin her davranışını Huda’dan gör”, 167/3738, 168/3761, 230/5354

Her dükkanda şeker ara(ma)mak.....260/6130 “Bunun gibi, her dükkanda şeker arama! Her sudan tulumunu, kırbanı doldurma”

Her işi hikmetli(merd-i Huda).....312/7358 “Çünkü ilm-i ledünde (esrar-ı gayb) bilgim yok. Sen her ne yaptınsa ve her ne yaparsan yerindedir.”

Her kaynayan kazanın yemeğini ye(me)mek.....260/6128 “Her kaynayan kazanın yemeğini yeme! Çünkü hepsinde pişen yemek bir olmaz”

Her sudan tulumunu doldur(ma)mak.....260/6130 “Bunun gibi, her dükkanda şeker arama! Her sudan tulumunu, kırbanı doldurma”

Herkes(onun) kölesi.....223/5216 “Kutub ki, bütün âlem halkının efendisi, herkes de onun kölesidir, zengin olsun fakir olsun, herkes feyzi ondan alır.”

Herkes ona âşık.....168/3773 “Gerek yerde gerek gökte beslemek işini, muhabbetin temelini bil, bundan dolayı genç ihtiyar, herkes ona âşıktır”

Her nefeste bağış almak.....325/7706 “Her nefeste benden alacağın bağış, sana hiç bir kimseden hasıl olmaz.”

Her nefeste bin ölüm.....156/3457 “Hayatı sıkıntı ve çile içinde geçer, Allâh’tan ölümü yalvararak ister. Çünkü o, her nefeste bin kere ölür”

Herşey/eşya.....82/1633 “Onun zatı bütün vasıfların üstündedir. Sonuçta bütün eşya ona mağlup olacaktır”, 193/4450

Herşey aşk.....265/6263 “Muhakkak bil ki her şey aşktır, aşktan başka şey yoktur.”

Herşey bu kitapta (Rebab).....153/3369 “Bunu okuyan, görür. Ve anlar ki, yerde gökte ne kadar ilâhî sır varsa hepsi bunda derlenmiştir”

Her şey insanda/sende (mevcut).....120/2549 “Her şeyi Cenâb-ı Hak senin hilkatinde belirtmiştir. Ve o şey tarafına yüzlerce kapı açmıştır.”, 183/4205, 4209, 4211

Herşey insanda nakşolmuş.....183/4205 “Hatta gök, yer, kürs, levh, kalem bunların hepsi insanda işaretsiz nakış olunmuştur”

Herşeyden geçmek.....81/1601 “O sevgi uğrunda malını, canını, dinini feda ediyor”, 1608, 1611, 1614, 155/3429, 213/4939, 222/5174, 310/7312, 311/7316

Her şeyi deniz olmak.....193/4450-4452 “Onun suyu, ekmeği, gıdası denizdir. Onun can denizi başka şeyden nasıl hoşlanabilir?”

Herşey ihsan.....128/2755 “Hakîkatte ikisini bir gör, o ihsan sahibinden gelen herşeyi ihsan bil!”

Herşey mucize.....191/4388 “Çünkü ârif, iyiyi, kötüyü; güzeli, çirkini daima Allâh’tan bilir. Ona göre her gördüğü şey mucizedir”, 192/4395

Herşey O’ndan.....82/1643-1644 “O kudretin vasfı saymakla

bitmez. İyi, kötü oradandır, güzel, çirkin hep ondandır”, 84/1698, 112/2357, 112/2361, 124/2660, 2669, 133/2860-2861, 139/3021, 149/3284, 153/3364, 157/3497, 168/3776, 191/4383, 191/4387, 196/4525, 201, 203/4672, 283/6644, 307/7236

Herşeyde O’nu görmek.....84/1698 “Hareket ve durgunluğunu da ondan bil! İyide, kötude (her şeyde) açıkça onu gör!”, 132, 161/3588, 162/3590, 203/4676, 203/4680, 203/4689, 206/4750, 237, 284/6647, 287/6716, 292/6879

Her şeyin zikri kalpte iz bırakır(iyi/kötü).....324/7677 “Her şeyin zikri kalpte bir iz bırakır: İyilerin zikrinden iyilik, kötülerin zikrinden kötülük meydana gelir”

Her şey senden ibaret.....161/3589 “Ey Rabbim! Yerde, gökte ve yer - gök arasında ne varsa bütün senden ibarettir.”

Her şey zikrediyor.....123/2652 “onların hepsi de gizli, açık zikir edenlerdir, cümlesi de dilsiz, ifadesiz şükredenlerdir”

Her şey şükrediyor.....123/2652 “onların hepsi de gizli, açık zikir edenlerdir, cümlesi de dilsiz, ifadesiz şükredenlerdir”

Her şey tespih ediyor.....166/3715 “Herşey, açıklamasız, kitapsız, yapraksız olarak Hakk’ı tespih etmiyor mu?”

Her şey yok olucu mevcut yalnız o.....297/6997 “Her şey yok olucudur, mevcut yalnız odur. Öylesine kim eşit olabilir?”

Her şeyi duyar (ermiş).....166/3717 “Çünkü şahadet âleminde onun (merd-i Huda’nın) kulağı, Hakk’ı işitir. Her olup biteni tamamen duyar.”

Her şeyin üstüne çıkmak.....137/2968 “Eğer kendinde (varlığınla cihatta) yol alırsan, yükseslere uçarsın. Yaş, kuru, her şeyin üstüne çıkarsın”

Her talip O’nun (cc) matlûbu.....,.....294/6938 “Her gördüğün istekli onun istediği her arzulu onun arzuladığıdır.”

Heva-heves.....104/2119 “yolunu niçin candan tutmadın, ona yüzünü nasıl döndürmedin? Niçin asıl itaat odur, ondan başkası heva ve hevestir demedin?, 152/3349

Heva-heves içinde.....122/2607 “Çirkin hırsı anbean artar, sürekli hırs hevası içinde yürür.”

Heves bağlamak.....88/1780 “Dünyaya heves bağlamışlardır. Yiyelim, içelim, rahat yaşayalım, ondan fazla hisse kapalım diye uğraşırlar”

Hırka içi.....86/1737 “O tek benliğin isteği ancak aynadır. Onu da daima hırka içinden çıkarır (dervişlerden devşirir”, 287/6737

Hırkayı bırak kendine bak.....287/6736 “Hırkasını bırak da kendisine bak! Gör ve bil ki o hırka perdesi altında gizlenmiş nasıl bir baş padişaktır”

Hırs.....75/1481 “İçindeki hırs, cehennemden bir parçadır. Aklın da onun esiri ve muhtacıdır.”, 1484, 89/1790, 122/2607-2608, 264/6214

Hızır (as).....170/3830 “Hızır Aleyhisselam onu görünce uzaktan seslendi, o seyirden ona birçok işaretler verdi.”, 174/3951, 3956, 3965, 3966, 3977, 3978, 175/3991, 176/4008, 4010, 4014, 4024, 4026, 4031, 209, 210/4862

Hicap.....25/462 “Deniz cevherisin belki yakın deryasısın yerle gök senin güzelliğine engel olur”, 33/629, 34/641-643, 37

Hicran atı.....10/140 “Kılları der: “Ben kuyruktan kesileli beri hicran atının ayakları altında çiğneniyor, mahvoluyorum”

Hicran sütü.....242/5652 “Sen de ey Mûsâ, vuslat kapısı açılıncaya kadar hicran sütüyle kanaat et!”

Hiç tarafına seyr.....252/5924 “Bu hayrı kim vasıta edinirse, onun hiç tarafına seyri kolay olur.”

Hidayet eden.....48/905 “Sonra saflar ona tâbi olmuşlardır, o hem hidayet eden, hem edilendir”, 178/4075

Hidayet olunan.....48/905 “Sonra saflar ona tâbi olmuşlardır, o hem hidayet eden, hem edilendir”, 178/4075

Hiddetle dolmak.....174/3965 “Hazret-i Kelîm, hiddetle dolmuş olarak Hızır Aleyhisselam’a buna benzer bir hayli suçlamalar yağdırdı”

Hiddet üzerine gül dökmek.....224/5226 “Hiddet üzerine gül dökmek lâıyk değildir. Miske gübre karıştırılmaz.”

Hikmet.....24 “(Bir kimse kırk gün ihlas ile ibâdet ederse kalbinden hikmet pınarları zuhûr ederek lîsanından akar.)”, 25/454, 98/1987, 164/3663

Hikmetle beslemek.....127/2727 “Hak Teâlâ Hazretleri yaratıklarını hikmetiyle besler, büyütür, onları birer birer makamlarına eriştirir.”

Hikmet dilden (ırmak gibi) akmak.....247/5777 “Bu müşkül gördüğün zor iş sana hallolacaktır, benim hikmetim senin dilinden ırmak gibi akacaktır”

Hikmet yağmuru (yağdırmak).....170/3844 “Sen de, ümmetinin muradını ver, herkesin üzerine hikmet yağmuru yağdır!”, 3845

Hilal.....106/2205 “Yüzbinlerce kör, hilale bakmak üzere toplansalar, bir gören kadar olamazlar”, 273/6445

Hilal gibi gelişip dolunay olmak.....273/6445 Başlangıçta az olsa da sonra çok olur, hilal gibi günden güne gelişerek dolunay olur.”

Hile.....13/207-209 “Bu sahtekar kocakarı, sahte paraları gerçek para diye sürer. Bu hilesiyle senin belki yüz defa canını yakmıştır.”

Hilebaz/hilekar.....13/203 “Hile yapmak için kendini bezer durur. Bu kötü maksatlı hilebazın sözüne kulak verme!”, 69/1393, 86/1750

Hile yolları.....227/5286 “Hayırsızların tuttuğu hile yollarını inceden inceye bilir. Onların hileleri ona nasıl gizli kalabilir?”, 5294

Himmet.....205/4728 “Bu ciddi gayret (himmet), toprak tabiatlıların vazifesi değil, gök rûhluların (eflakiler) yolu ve halidir”, 213/4929-4934, 249

Himmet atını sürmek.....249 “Hakîkî anne odur. Himmet atını o tarafa doğru sür!”, 265/6258

Himmet ayağını ay, güneşin üstüne basmak....279/6538 “Nihayet o nur ile zulmetinden kurtulur, himmet ayağını ayla güneşin üzerine basarsın!”

Himmeti yüksek olmak.....122/2620 “Himmeti böyle yüksek olanlar, değil mezara, dünyaya sığmaz”, 213/4928, 213/4933

Himmetin kadarsın.....213/4932 “İnsanın cevheri himmettir. Vuslatı da himmeti (gayret) nispetinde olur. İnsanda iş gören, himmettir, himmetsiz adam noksandır.”, 271/6389, 300/7065

Himmetsiz kişi noksandır....., ...213/4932 “İnsanda iş gören, himmettir, himmetsiz adam noksandır.”

Hindistan....., ...249/5830 “Fil isterim ki, rüyasında Hindistan’ı görmekle istekli olsun”

Hindu menisi.....88 “Başka bir misal, Hindu menisi ile Türk menisi, görünüşte farksızdır. Fakat ondan simsiyah bir Hindu, bundan bembeyaz bir Türk çocuğu doğar, 89/1805

Hisse almak.....108/2257 “Mûsâ ile Hızır (Aleyhisselam) kıssasından hisse al da yanlış kanaatinde daha fazla ısrar etme!”

Hisse kapmak.....88/1781 “Yiyelim, içelim, rahat yaşayalım, ondan fazla hisse kapalım diye uğraşırlar.”

Hislerden geçmek.....115/2435 “Hissiz (gözsüz), kulaksız, şuursuz olun ki “ircii” hitabını duyabilesiniz”

Hislere (zayıf) görünmez.....182/4161 “O cihanlar ki zayıf ve sahte hislere görünmez. Bu cihan (bizim cihanımız) sahtedir”

Hizmetkar/bende/kul.....6/65 “Bendelikten kurtularak Sultân, cisminden soyutlanarak saf can olursun.”, 45/858, 51/987, 98/1996, 189/4363, 264/6223, 268/6327

Hizmette bulunmak.....121/2586 “Her ikisi de onun padişahlığını ilan ediyor demektir. Bu itibarla ikisi bir hizmette bulunuyorlar demektir.”

Hizmet görmek.....126/2715 “Bize lutfunu sözle gösteriyor ki, söz can için bu deryada gemi hizmeti görsün”

Hind kılıcı.....63/1255 “Kimi deniz gibi coşar, haykırır; kimi Hind kılıcı gibi keskin”

Hor (olmak)....., ...165/3681 “Kokusu olmayan (koku hissetmeyen) hor ve hakirdir”

Hoşluk cihanı.....92/1866 “Kimi güzellik ve hoşluk cihanında görünsün kimi de çirkinlik ve küfür ve sapkınlık içinde görünsün”, 112/2348

Hoşluk içinde hoşluk....., ...189/4362 “Hakk’ın bakışı hoşluk içinde hoşluktur. Bu meyden sarhoş olana müjde ver!”

Hubb-i riyaset....., ... 290/6806 “Bu yol kesicilerin başı (reisi), liderlik sevgisidir. Hak yolunda ululuk talep etmek şıktır.”

Hûd.....63/1259 “kimi inkâra saparak Yahudi, kimi aydınlatmakla yükümlü Hûd, kimi de Ad kavmi gibi inatçı idi.”

Huda canın olursa dinç olursun..., ...325/7703 “Huda, canın olunca dinç olursun o seni daima tehlikelerden korur.”

Huda ile dirilmek.....71/1411 “Ey efendi! Canıgönülden (illAllâh) yanında yok (lamevcud) ol, ki Huda ile dirilip kalasın”, 189/4341, 325/7703

Huda ile ahbab ol(ma)mak.....85/1715 “Huda ila ahbab olmak isteyen, alçakta, yüksekte (her yerde) seninle oturur”, 100/2032

Huda ismi Huda’dan ayrı değil.....299 “Huda’nın ismi Huda’dan ayrı değildir. Fakat o kimse ki Huda’yı bilmez, isimden başka bir şey göremez”

Huda’ya kavuşmak/bulmak....., ...135/2909 “Her kim burada kendinden tamam geçerse orada Huda’ya kavuşur.”, 136/2944,

Huri.....13/208 “Sana sahte paraları altın göstermişler, iblisi huri diye methetmişlerdi.”, 52/1008-1009, 63/1261, 157/3494, 222/5179

Huri görmek....., ...195/4503 “Ey sırları bilen, eğer manadan tarafa gidersen, yüz binlerce nazlı huri görürsün!”

Hurileri kıskandırmak....., ...130/2818 “Karanlığı nura eş olarak iblisliği gidecek, hurileri imrendirecek hale gelecektir.”

Hurma.....15/240 “Dikenden hurmaya kadar, herşey, ilk baharın gelişiyi neşe dolar.”, 164/3665

Huy kapmak.....102 “Üzümler, cansız olduğu halde birbirinden renk kaparsa canlı olan rûhların birbirinden huy kapması kaçınılmaz olur”

Huzur..... ..119/2519 “Âlemde ondan başka bir şey, ona gaye olamaz. O huzurdan başka mabet aramaz”

Hümalar aciz kalır.....54/1051 “Belki bütün melekler ona hürmetle baş eğerler, uçuşu önünde hümalar kanat bırakırlar (aciz kalır).”

Hür....., .180/4144 “Yaratıklardan kimi hür, kimi köledir; kimi boş, kimi doludur”, 220/5116, 318/7564

Hür istersen hür ol....., ...319/7564 “Nur dilersen, var nür olgıl nür için, Hür dilersen, var hür olgıl hür için”

Hür yerine köle almak....., ...220/5116 “Eğer sen akli başında, sırta vakıf biriysen, hür yerine köle alır mısın?”

Hürriyet.....13/211 “O nur sebebiyle bu zulmetten kurtulasın, iblisten yakanı kurtarıp hürriyete kavuşasın”

Hüsrana düşmek....., ...177/4043 “Bunun için öldürdüm ki, doğru yola mani olmasınlar, o yüzden ikisi de hüsrana düşmesinler.”

Hüsrev(/Şirin)....., ...223/5197 “Fakat safra geçince, Hüsrev’in yanında Şirin’in dudakları nasıl tatlı idiyse, şeker de onlara öyle tatlı gelir.”, 262/6174

İrmak/Akarsu.....29/538-540 “Akar suyun üzerindeki nakışlar (dalgalar, kabarcıklar, çizgiler) suyun kendisi değil midir?”, 30/545, 31/587-588, 32/595, 40/770, 40/771-772, 71/1412, 84/1681, 86, , 86/1741-1743, 87/1757, 95/1953, 109/2280, 142/3087, 183/4208, 187/4294, 197/4569, 199/4590, 201

İrmağı aramak.....86/1742 “Saf su akarsuyunun yerini yakinen ara da o akarsudan ırmak suyu iç!”

İrmak gibi akmak....., ...263/6204 “O ip, emir ve nehy ipidir. İrmak gibi, emir bağı tarafına doğru ak!”, 294/6935

İrmak suyu....., ...86/1743 “Saf su akarsuyunun yerini yakinen ara da o akarsudan ırmak suyu iç!”, 301/7109

İrmak suyundaki çöp....., ...259/6120 “Aşk-ı Hak, şahsı Hakk’ın elinde alet kılar. İrmak suyu üzerindeki çöp gibi”

İrmak suyu içmek.....86/1742 “Saf su akarsuyunun yerini yakinen ara da o akarsudan ırmak suyu iç!”

İrmağın sürekli yenilenmesi.....53/1034 “Onlar hakkında lütuf üstüne lütuflar yayar. İrmağa yeni yeni gelen akıp duran sular gibi.”

İrmak (susuz).....40/770 “O hadsiz (Halıkı tanımayan) mahluklar susuz ırmağa benzer. Öyle susuz ırmaktan mezar çukuru daha iyidir.”

İrmağın süsü.....45/769 “Ey su isteyen, ırmağın süsü sudur. Fakat su isteyen olmazsa o nakşın ne kıymeti kalır?”

İrmak yatağı.....182/4168 “Gerçi ırmakta (ırmağın yatağında) su daima akar. Fakat o su, yataktan kaynaklanmıyor”

Islık çalmak.....113/2377 “Çaldığın ıslık onun için davet yerindedir. Çalmazsan gelme demektir.”

İstirap suda.....204/4710 “Görülen o ıstırap sudadır, talaşta değil. Akil olan, suyu görür, gafıl olan talaşı”

İşığı bul(ama)mak.....213/4947 “Her kim burada o ışığı bulamazsa âmâ kalır, sonunda fânîlere katılır.”

İşık da sensin.....138/2995 “İşık da sen olursun, şahit de, (mahbûb) mey de. Cihanda senden gayrı diri ve var kalmaz.”, 171/3862

İşığı güneşten almak.....112/2359 “Sana nasıl lâyük olur? Haydi, ışığı bizzat güneşten al ki, o nur, o güzellik sende kalsın”

İblis (şeytan).....13/208 “Sana sahte paraları altın göstermişler, iblisi huri diye methetmişlerdi.”, 211, 14/218, 63/1261, 68/1367, 85/1727, 90/1836, 140/3039, 146/3174, 180/4123, 209/4834, 223/5192, 290/6819

İblislikten kurtulmak.....,..... 130/2818 “Karanlığı nura eş olarak iblisliği gidecek, hurileri imrendirecek hale gelecektir.”

İbadet/taat.....28/507 “Allâh katında hepsi birse de bunların bir çokları şariat ve takva yolundadır, dünya tarlasına ibâdet tohumu ekerler”, 52/1013, 71/1426, 72/1455, 140/3043, 168/3785, 208, 216/5009, 217/5040, 217/5065, 218/5091, 223/5193, 244/5703, 5708

İbadete koyulmak.....247/5789 “Gece gündüz tevazu ve alçak gönüllülük, sıdk ve niyazla ibâdete koyuldu”

İbadet gayreti/çabası.....,.....214/4958 “Ocaktan maksat, ibâdet çabasıdır”

İbadetin esası Evliyâ muhabbeti.....307 “İbadet ve müslümanlığın esas metodu Evliyâya muhabbettir”

İbadetten gelen hoşluk/zevk.....189/4340-4349 “Haydi, zikirden, fikirden, namazdan, oruçtan, ibâdetten kazanılan hoşluğu ara!”, 254

İbadet yolu.....72/1437 “İbadet yolunda çekilen zahmetler de böyledir, (rahmetin kendisidir) o rahat da din erbabının nasibidir”, 73/1456-1457

İbadet kapısı.....73/1458 “Bütün Hak erleri nezdinde ibâdet yolunda çekilen zahmet şekerden daha tatlıdır, ahmaklık edip de o kapıyı yüzüne kapama!”

İbadetlerin temizle(n)mesi.....55/1072-1073 “Amellerin cezası da böyledir. Bundan dolayı, ibâdetlerini riya ve gösteriş gibi fesatlardan temizle!”

İbadetten fayda görmek....., ...178/4084 “Gerçi ibâdet edenler de ibâdetlerinden fayda göreceklendir.”

İbrahim.....196/4529 “Hazret-i İbrahim gibi, batıp gidenlerden yüz çevir ki, dost sana güneş gibi yüzünü göstere”

İbret almak.....216/5025 “Gözün bulundukça bak, ibret al! Eğriden geç, ok gibi doğru ol!”, 290/6824

İbret kanadı.....121/2595 “İbret kanadıyla Kaf Dağı tarafına uçar, Anka gibi oralarda dolaşır.”

İç(inin) güzelliği.....191 “Sevgiliyi seyretmekten, bağ, bahçe vesair güzel şeylerin seyrinden insanın gözüne görünen güzellikler, bütün kendi içinin güzelliğidir ki o güzellik onun mânevîyatında toplanmıştır”

İçi dışı bir olmak.....274/6451 “Ondan sonra içindeki nur, dışına vurur, yanında iç ile dış farkı kalmaz.”

İç içe kat kat keseler.....149/3280 “Birbiri içinde kat kat keselerin sonuncusunu aç da bak! Gör ki, içinde ne inciler gizlidir”

İç içe kat kat keselerin sonuncusu.....149/3280 “Birbiri içinde kat kat keselerin sonuncusunu aç da bak! Gör ki, içinde ne inciler gizlidir”

İçinden doğmak.....64/1287 “Bakalım bundan sonra içimden ne doğarsa, Allâh ne gösterirse, esirgemedi size söylerim, ay gibi bulut arkasında gizlenmem.”

İçine ateş düşmek.....81/1609 “Onun ışığı bu nakşa bu güzelliği verdi, bu yüzden halkın içine yüzlerce ateş düştü.”, 258/6076

İçini kemirmek.....122/2613 “Bu konularda emniyet altına alındıktan sonra yeni yeni endişeler içini kemirmeye başlar”

İçteki nurun dışa vurması.....274/6451 “Ondan sonra içindeki nur, dışına vurur, yanında iç ile dış farkı kalmaz”

İdrar.....152/3353 “Eğer gül suyu isen, herkes seni bağrına basar; idrar isen dışarıya atarlar.”

İflas etmiş.....147/3198 “O iflas etmiş adam gibi ki her sabah bıyığına kuyruk sürerek yağlardı ki onu görenler yemek yemiş desinler, karnı tok sansınlar”, 259/6124

İğrenç su.....245/5747 “Böyle iğrenç bir suya âlemi hayran edecek derecede güzel suret veriyor, bu ilim ve bu sanatta onun ortağı, benzeri ve yardımcısı da yoktur.”

İğreti.....110/2295 “Yüzündeki altın iğretidir. Bu altın, şüphesiz onun üzerinden silinecektir”

İhtilam uykusu.....255/5985 “Dünya mülkü ihtilam uykusu gibidir, ebedî mülk ise sahibi gibi daim ve bakidir.”

İhtiras yerden.....246/5754 “Aklınla îmânın, gök nurundan, küfür ve ihtiras zulmetleri de yer toprağındandır”

İhtiyar.....80 “İhtiyar kara toprağı tavus gibi süsler ve genç gösterir.”, 80/1588

İhvan-ı safa (/ehli).....178/4077 “Böyle olduğu halde “vâ şevkan” diye ah eder, ihvan-ı sefanın sohbetine hasret çekerdi”, 196/4536, 220/5148

İki adım.....37/694 “İki adımın biri dünya, biri ahirettir, ikisi de senin için saadet getirir.”

İki âlem aşkın parçası.....271/6377 “Asıl hedef, aşktır. İki âlem onun parçasıdır”

İki âlem onun nurundan.....157/3475 “Dertlerin devası orada ha- 3475 zırdır. Her iki âlemin de hayatı onun nurundandır.”

İki âlem, güneşinden bir zerre.....172/3898 “Sen güzellik deryasısın, güzeller senden bir damla, iki âlem güneşinden bir zerredir”

İki âlem O’nun yansıması.....149/3286 “Çünkü o 3285 asıldır, iki âlem onun yansımasıdır. Yansımayı bırak!”

İki cihanda bedbaht.....134/2867 “İki cihanda da onun nasibi mihnet çekmek, gizli, açık gam yemektir”

İki cihan bir olmak....., .191 “Bundan dolayı onun yanında iki cihan bir olur.”, 191/4380-4384

İki cihan ötesi saltanat....., ...268/6319 “Fakat vâsılların hali (makam ve mertebeleri) bunlarınkinden bambaşkadır. İki cihanın da ötesinde bir saltanattır”

İki cihan Sultânı....., ...239/5598 “Bu nuru Huda’dan sıçramış bil Cenâb-ı Peygamber onun için iki cihan Sultânı oldu”, 288/6776

İki cihan zerre sayılmak....., ...314/7432 “Onun gibi güneş yanında, iki cihan bir zerredir, o harmana nispetle akıl, bir saman çöpü gibidir”

İki görmek/saymak.....93/1911 “Şaşılığı olmayan biri nasıl iki görebilir”, 154/3402, 3406, 286/6703, 320/7574

İki kantar altını olmak....., 310/7305 “Her kimin iki kantar altını varsa, bu dünyada cevheri bizden o alabilir”

İkiliğin fânî olduğu doğum....., 232/5424 ““İlem yelid”, fânî doğumlar hakkındadır. Böyle doğumlardan ikilik fânî olur.”

İkilik.....75/1497 “O, bir olan tarafa ikilik sığmaz, bu mananın sırrını kim anlar.”, 86, 93/1905, 111/2326, 155/3428, 161, 162/3595, 291/6840, 300/7055

İki(lik)den geçmek.....81/1629 “Bu ikiden geç de bir tarafına doğru yola düş! Tâ ki canın bağından kurtulsun da bir cihana yollansın”, 114/2412, 135/2908, 189/4365, 213/4944, 300/7055, 318/7538

İkilikten kurtaran (sas)........268/6349 “Her ne kadar ahir geldinse de evvel sensin, müminleri ikilikten kurtarırsın!”

İkinci varlık.....75/1487 “İkinci varlık dinin kuvvet bulması demektir. Birinci varlık cahillik ve körlüktür.”, 285

İkincil şeyler/unsurlar.....81/1623 “Burada görülen güzellikler, ondan bulaşık ikincil şeylerdir”, 162/3610

İkinciller aslın gölgesi.....163/3632 “İkinciller o asılların gölgesi gibidir.”

İki kat olmak (acıdan)....., 113/2373 “Eğer sana gelmez olursa tehlikesin. Göçme zamanında o kederle iki kat olursun (acıyla kıvrılır durursun)”

İkiyi bir görmek....., 127/2755 “Hakîkatte ikisini bir gör, o ihsan sahibinden gelen herşeyi ihsan bil”, 189/4365, 191/4380-4384, 200/4608, 4610, 212/4918, 213/4945, 304/7161

İkiyüzlü(lük)....., 194/4460 “Hepsi de ikiyüzlülüklerinden dolayı düşmandır. Ben bunların hangisiyle birlikte hareket edebilirim?”

İksir.....6/58 “Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır”, 38/706, 38/737, 265/6272

İksirlerin iksiri: aşk....., ...266/6276 “Aşk, bütün iksirlerin iksiridir; her kim âşıktır, o büyüktür, önderdir.”

İlaç derdini artırmak....., ...207/4779 “İlaç içse derdini artırır. Kötüler içine karışan iyi de kötü olur.”

İlahi adalet....., .. 128/2750 “Cennetle cehennem şu yüzden bir olurlar ki ikisi de ilâhî adaleti gerçekleştirir.”, 164/3660

İlahi adet....., ..334/7977 “Adet-i ilâhîye bizim sırlarımızda harf, söz ve ses görüntüsüne bürünerek kendisini gösterdi”

İlahi armağan....., ...296/6963 “Onun zikri, fikri ilâhî armağandır, onun canı Hakk’a karışmıştır.”, 297/6979, 305/7188

İlahi isimler....., ...296/6973 “Huda’nın isimlerine bak! Her biri yaratılmış gibi, Huda’dan hayata kavuşmuştur. İlahi isimler balangıçtan kemâldedir (zihin ve zamana karışmamışlardır)., 330/7862, 331/7886

İlahi sır....., ...188/4314 “Eğer dünyaya merd-i Huda gelmeseydi, bu halka bu doğruluk ve neşe nereden gelecekti?”

İlahi kitaplar bunda (Rebâbnâme).....154/3380

İlahi nur.....148/3229-3230 “Çünkü içinde ilâhî nur vardır. O nur asla Huda’dan ayrılmaz.”, 157/3494, 291/6843, 307/7245, 327/7758

İlahi nurdan ayrı düşmek....., ... 307/7245 “Nur-ı ilâhîden ayrı düşen, mahrum olan her şey pişman ve leş olur”

İlahi nurla semirmek....., ...291/6843 “Nur-ı ilâhî ile semirmedikçe, kendi kendine nasıl boşalabilirsin?”

İlahi nur birdir....., ...144/3135 “Nur-ı ilâhî bir olur, iki değil. Ey sülûke aşına olan!”

İlahi vuslat....., ...178/4084 “Fakat ilâhî vuslat sana herkesten evvel yetişir.”, 334/7958

İlim.....23/411 “Böyle bir ilimden gözler nurlanır, habersizler kadrinden haberdar olur.”, 85/1727, 115, 158/3533, 159/3542, 164/3663

İlim, amel, sonuç O’ndan....., ...205/4741 “İlim ve ameli ve sonuçlarını yürürken de dururken de (her zaman) ondan bil!”

İlim bulutu....., ...188/4303 “İlminin bulutundan katreler yağdırdığı zaman takvalıların bedenleri canlanır, hayat kazanır.”

İlim: can(larının) gıdası....., ...299 “Onların ilimden amaçları ameldir, manadır. İlim onların canlarının gıdasıdır”

İlim deryası....., ...215/4990 “Gönlünden kaynayan ilim deryalarını İhsanından cereyan ettiririm”, 286/6692

İlim (ile) dolmak....., ...239/5592 “Hak’tan aldığı ilimle durmaksızın dolan Resul-ı Zîşan, “Erini’l-eşyae ala hakîkatihâ” temennisinde bulunurlardı.”

İlim(ler)i Hakk’tan değil....., ...159/3539 “Bu nedenle, temelleri sıkıntı ve keder, çünkü ilimleri Hak’tan kaynaklanmamıştır. Ondan dolayı söylemekten çabuk usanırlar.”

İlliyyin nuru.....,..... 232/5421 “Çünkü illiyyin nurundan doğmuştur. Bu soy, nispetledir, şahsından değildir”

İlme’l-yakin....., ...251/5889 “Ey din sâlikî, seyr-i fillâha geldiğin zaman, sana ilme’l yakin, ayne’l yakin olur.”

İlmi, hilmi eksilmez (eren)..... , ...255/5976 “Onun ilminden ne kadar ilim, hoşgörüsünden ne kadar hoşgörü alırsa alsınlar ne ilmi eksilmeye uğrar, ne de hilmi.”

İlmi satmak için almak....., ...159/3542 “O kimse ki, ilmi satmak için almıştır (öğrenmiştir), müşteri bulamazsa o ilim, sümük olur”

İlmi (sas) ilimlerin özü....., ...270/6359 “Çünkü onun ilmi, ilimlerin özüdür. Uğursuz nefis onu anlayamaz.”

İlmi yüzünden okumak.....,.... 299 “Bir okuyucu ki, ilmi yüzünden okur, onun mana ve sırrından habersizdir, okuduğu sözler ve ibarelerden hiç zevk duymaz.”

İlim yükünü ekmek için çekmek..., ..158/3532 “Fakat, ilim yükünü ekmek için çekerler. İlmin kıymetinden, güzelliğinden habersizdirler.”

İlim yaymak.....126/2695 “Kemâli lutfundan cehalet üzerine ilim yayar, gazap kaynağından yumuşaklık çıkarır”

“illâ”ya gitmek.....81/1615 “La olur, illaya gider; vahdet deryasında Hak gibi tek olur”

İlme nispetle ebcet....., ...135/2914 “Yoksa saf rûh, öyle bir cihana gider ki ucu bucağı yoktur. Bu mertebeler onun yanında ilme nispetle ebcet kalır.”

İlminin gül bahçesinden kimsenin koku al(a)madığı (sas)..269/6350 “Senin bu hallerinin ötesinde hal yoktur, ilminin gül bahçesinden kimse koku almamıştır”

İlmin lafzından manayı görmek..., ...299/7049 “Nasıl ki âlim, ilmin lafzından manayı, mazlûmun simasındaki hilm gibi açıkça görür”

İmam.....48/904 “O, imamdır, diğer harfler ardında saf bağlamışlardır.”, 171/3841

İman/İslam.....140/3040 “İman incisi ki esas sermaye odur. Senden onu haberin olmadan çalar.”, 157/3473, 173/3927, 189/4356, 202/4625, 202/4632, 267/6293, 295/6954, 296

İmanın canı:tasdik.....296/6956 “Dilin kabulü îmânın lafzıdır. İmanın canı tasdikidir.”, 296/6969

İman gökten.....246/5754 “Aklınla îmânın, gök nurundan, küfür ve ihtiras zulmetleri de yer toprağındandır.”

İmanı selametle götürmek.....324/7688 “Ey günâhları sebepsiz affeden Yezdan’ım! Beni bu ukbadan kolayca geçir ki îmânımı bu dünyadan selametle götürebileyim.”

İman ibâdet ve zikirden yardım alır.....296 “Nasıl ki cenin, annesinden ayrıldıktan sonra zevk ve eğlenceyi kendi cinsinden olan çocuktan alır ve beslenir, îmân da itaat, ibâdet ve zikir-i Huda’dan yardım alarak kuvvetlenir, kemâl bulur”

İman sıdk ve aşkla canlanır.....296 “İman ve İslam lafızları mudğa (embiryo) veya şekillenmiş cenin gibidir. Eğer ona (îmâna) sıdk ve aşk yakın olursa canlanır, kutlanır.”

İman suyunu israf etmek.....103/2086 “Haydi! Öyleyse, herkesle oturup kalkma, îmân suyunu herşey için döküp de israf etme!”

İman tamamen zevk ve şevktir.....261 ““El-îmân küllühü zevkun ve şevkun” “İman, zevkle şevkten ibarettir.”, 261/6137

İman yolu.....267/6300 “İman yolunu (süluk) takip et, çünkü doğru yol odur. İman yolunu Huda süslemiştir.”

İman zikirle artar.....296/6976 “Her zikirden îmânın artar, saf ve aydınlık işleyen olursun.”

İmkansızlık madeni.....228/5305 “Muhakkak der ki: “Merd-i Hak bu imkansızlıkların madenidir. O şahın yanında mümkün olan şeyler leştir”

“İnnâ lillahi ve innâ.....151/3330 ““İnna ileyhi raciun”un manası budur. Onların Hak ile aşinalığı şimdi değil, “elest” tendir.”

İnci(/tanesi).....34/653 “Biri boncuk gibi kıymetsiz ve biri mücevhere lââyık inci, biri zehir gibi acı, öteki şeker gibi tatlı”, 47/899, 51/985-986, 56, 72/1444, 75/1501, 105/2158, 106/2187, 137/2967, 140/3040, 140/3066, 146/3171, 149/3280, 167/3724, 171/3844, 174/3955, 188/4309, 213/4948, 215/4985, 219/5114, 233/5434, 238/5562, 255/5982, 255/6015, 335/7989

İnci aramak....., ...250/5874 “Mana, denizdir, suret, onun yüzündeki köpüktür. Köpüğü bırak, deryanın incilerini ara!”

İnci deliğinden seyretmek.....118 “Büyük bir deryayı bir incinin deliğinden seyretmeye imkan var mı?”

İnci del(in)mek....., ... 153/3365 “Şeriatten, tarikatten söylendi, hakikat ve esrar incileri delindi”, 219/5106, 224/5224, 325/7703, 335/7990

İnci dolu....., ...92/1864 “Bir kısmı altın gibiydi, diğerlerinden daha mükemmel, bir takımı da derin derya gibi incilerle dolu idi.”, 173/3931

İnci çıkarmak.....72/1444 “Fakat çekeceğin zahmetlerin mükafatı dünyevî değil, uhrevî olsun ki din deryasından inciler çıkarasın.”, 95/1954-1955, 195/4498

İnci hazinesi....., ...304/7169 “Geçmez akçeyi bırak da altın nakdi al, boncuğun yerine inci hazinesini al!”

İnci saçmak.....59/1185 “Onların nuru inciler saçar. Öyle inciler ki güzellikte eşi benzeri olmaz”, 60/1218, 90/1824, 172/3893, 275/6477

İnci (tamamlanmamış).....51/994 “Bunlar tamamlanmamış inci olduklarından serüvenleri deryanın dışında sürmektedir”

İncilerin Sultânı.....51/988 “İncilerin Sultânı o incidir ki bütün sadıkların beklentisi ve yönelimi ondan yanadır”

İnsanın cevheri:himmet....., ...213/4931 “İnsanın cevheri himmettir. Vuslatı da himmeti (gayret) nispetinde olur.”

İnsan: temyiz yeteneği olandır..., ...157/3477 “İnsanlıkta asıl olan (temyiz) değerlendirebilme yeteneğidir. Her kimde temyiz yeteneği varsa, insan odur.”

İnsan/sen.....59 “Cenâb-ı Hak Âdem Aleyhisselam’ı bir an içinde topraktan yarattı, baştan ayağa kadar şeklini tamamladı.”, 137/2965, 164/3659, 183/4212, 185/4230, 230, 230/5347

İnsanlık....., ...148/3251 “Cansız, cisimsiz insanlık tarafına giderler, nur-ı Huda gibi saf ve artniyetsizdirler”, 152/3349

İnsandaki sır....., ...137/2965 “Sendeki o sır, sütün içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma!”

İnsanın yüzleri....., ...136/2937 “Sözlerin sayısız yüzleri olursa, onu inşa eden (söyleyen) insanın sayısız yüzleri nasıl olmaz?”

İnsanın üstünlüğü....., .183/4203 “Şu halde insan, onların ikisinden de üstündür: Her şeyle gıdalanıyor. Belki insanda bunun gibi yüzlerce özellik derlenmiştir.”

İnsani rûh/ nefis....., ..95/1933 “Ayrımcılık hayvani rûhtan olur. İnsani rûh birliktir”, 183/4196

İpe sıkı sarılmak....., ...263/6203 “Herhangi bir alışverişte bire on kazanırsan, artık o ipe sıkı sarılır, elden bırakmazsın”

İpekli elbise.....39/743 “Onların küfrü halkın (avamın) dininden iyidir, o ipekli taze elbise, bu eski püskü hırkadır”

İplik....., ..113/2365 Orada ne ölüm, ne sıkıntı, ne kovulma korkusu var. Can halkının ipliği nur hurmalarındandır”

İrem bağı....., ..122/2605 “Bu güzel İrem bağlarına (Hakk’ın yaratıcılığını seyir âlemine) nereden düştüm?” diye canı sıkılır.”

İrin.....57/1098 “O derece ki eski gıdası (rûhânî zevkler) ona irin gibi iğrenç görünmeye başladı.”

İsa(as).....76/1515 “Okuyup üfürmek, Cenâb-ı İsa’nın dudaklarından çıkarsa etkili olur, ölüleri diriltir”, 130/2809, 138/2991, 227/5294, 255/6015

İsabetli ok....., ...132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir. Bu kemandan (senden, benden) İsabetli bir ok nerede fırlayacak?”

İsa’yı verip eşeği almak....., ...130/2809 “Akıl, eşeği verip de İsa’yı alanın aklıdır. İsa’yı verip de eşeği alan ise, eşeklerden eşektir”

İsim fânî mana baki....., ...213/4920 “İsimlerin fânî olduğu açıkça görülür. Bekâ ararsan manada ara!”

İsim-müsemma.....44/829 “Bu sema, o cana nispetle cisim değerindedir. O, adlandırılmış olandır; bu, addır”, 159/3564, 232/5403, 5408, 5412, 299/7043, 330/7860

İsim-müsemma aynı olmak....., ...330/7863 “Fakat ilâhî isimler böyle değildir. İsimle isimlendirdiği birdir”, 331/7876, 331/7882, 7888

İsmi bırak manaya bak....., ...212/4919 “İsmi bırak, manaya bak! Tâ ki nazarında vahdet tecellî etsin”, 232/5408, 5412

İs pas.....66/1325 “Gene evvel bulunduğun yere git! Neden burada, bu külhanda is pas içindesin?”

İstek uyandırmak.....137/2953 “Güzel koku o âleme istek uyandırır. Fazlalaşınca da Hakk’a kavuşmaya sebep olur”

İsyan.....40 “Evliyânın haddi aşması, isyânı, halkın itaatinden iyidir.”

İsyan yolu....., ...157/3493 “Temyiz, göze yakın olunca küfür yolu da, isyân yolu da açık olarak görünür.”

İş....., ...132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir. Bu kemandan (senden, benden) İsabetli bir ok nerede fırlayacak?”

İş(in) adamı.....66/1339 “Ey iş adamı!Gerçi bu fırsatlar tamamıyla elinden kaçmıştır. Fakat, gene üzülme, Hakk’ın huzurunda ağla, inle!”, 106/2194, 121/2592

İşinin belası (kendi) olmak....., ...132/2849 “İşlerinin belası sen değil misin ki, kendini iş yapıyorum zannederek her an bir üzüntüye düşersin.”

İşret tarafı....., ...151/3334 “Yiğitler gibi o işret tarafına koş! Oraya eriştiğin zaman daima şükreder, daima şarapsız sarhoşluk zevki duyarsın.”

İşsizlikte iş vermek....., ...291/6837 “böyle reislikten vazgeç de boş otur! Bu işsizlikte sana bir iş verirler ki, akıllardan hariçtir”

İtaat.....40 “Evliyânın haddi aşması, isyânı, halkın itaatinden iyidir”, 49/940, 52/1021, 110/2296, 2302

İtaatın küfür sayılması.....104/2121 “Onlara inanmayanların itaatleri Allâh katında küfür sayılıyordu”

İtibar deryaya.....,....234/5477 “Nazar ancak deryayı görür, içindekilere itibar etmez, önemsemez”

İtibar keseye değil içindekine....., ..202/4626 “Mesela altın, sayılamayacak kadar çok olsa ve farklı keselerde bulunsa, akıllı olan, bunların hepsini altın bilir ve altın der”

İtikat....., ...188-189/4324-4339 “İtikadını artır ki, esas odur. Tâ ki ayrılığın kavuşma olsun.”

İtikat sahibi....., ...220/5117 “Hak yanında itikat sahipleri nasıl makbul ise, eşkıya da öyle kovulmuştur”

İtikadı art(ır)mak....., ...188/4324 “İtikadını artır ki, esas odur. Tâ ki ayrılığın kavuşma olsun.”, 4226

İyi-kötü farksız....., ...171/3880 “Fakat gönlümde öyle bir aşk uyanmıştır ki, yaşamı idare etmeyi bilmez, yanında iyiyle kötünün farkı yoktur”, 191/4384

İyilerden (said) olmak ezeldir.....208/4800 “O kimse ki iyidir, ezelden iyi idi, burada iyi olmadı (onun saadeti ezeldir).”, 249

İyilik/hayr.....40 “İyilerin iyi amellerinin o dükkanda değeri yoktur. Hayır sahiplerinden kaynaklanan her iyilik öbür tarafın kötülüklerindendir”, 40/755, 82/1650, 121/2589, 205/4731

İyilik Allâh’tan....., ... 205/4731 “Şu halde kendinde bir iyilik görürsen, Allâh’tan; şerri ve başı boşluğu da kendinden, değersiz vücudundan bil.”

İyilik kapısını çalmak....., ...188/4315 “Sadaka ve hayır kimden gelecekti yahut iyilik kapısını çalacak kimse bulunacak mıydı?”

İyilik madeni....., ...144/3154 “Sen kötüsün! O, iyilik madenidir. İyinin yanına giderken kötülük götürme!”

İyiliğin sirâyeti.....103/2093-2107 “O kimse ki velîlerle oturur kalkar, velîlerin dini, sadakati ona da geçer.”, 271/6395

Kabe.....13/202 “Evvel Kabe gibi makbul iken sonra kilise gibi istenmez olacaktır.”, 252/5918, 329/7828

Kabe isim, ustası müsemma....., ...330/7848 “Halbuki Kâbe cisimdir (fânîdir). Bu (Kâbe), isim, o (kurucusu), isimlendirilen gibidir”

Kabe’nin canı:Hakk eri....., ...329/7832 “Kesinlikle bil ki Kâbe’nin canı Hak eridir. Can Kâbe’sini can gözüyle gör!”, 330/7839

Kabe'nin izzeti ustasının izzetine işaret..., 330/7846 “Kâbe, kurucusu yüzünden bu kadar izzet ve şerefe mazhar olursa, acep bizzat kurucusunun ne kadar aziz ve şerefli olması lazım gelir?”

Kabesiz tavaf olmaz....., ...185/4234 “Bir kimse Kabe’siz bir yeri tavaf ederse, bunu faydasız yere, şaka yahut da laf olsun diye yapar.”

Kabe’yi perdesiz görmek....., ... 329/7827 “Ey Kabe arayan, git, yokluğu kible edin, ta ki sana Kabe perdesiz olarak görünsün.”

Kabe:Yokluk....., ...329/7828 “Hakîkatte Kâbe, yokluktur. Kible o tarafadır.”

Kabe yüz göstermek....., ...252/5919 “Öyleyse candan sefer etmek lazımdır ki, o Kâbe sana yüz göstere (kısmet olsun).

Kabına sığmamak.....10/137 “Bazen sevinçten kabına sığmaz olur, bazen de dosttan uzak düştüm diye yaslara batar”

Kabiliyet.....54/1056 “Kabiliyet, insanın şanıdır. Gaflet de hayvan tabiatıdır.”, 196

Kabiliyete göre hisse almak....., ...229/5329-5339 “Vahy-i ilâhînin rûhlara tesiri, baharın zemine tesiri gibidir, kimi gül gibi renk ve koku elde eder, kimi de diken gibi zehirli ve yırtıcı olur.”

Kabiliyet potansiyeli....., ...196 “İnsanda her şeye kabiliyet vardır; ilim, edep ve her türlü sanatları öğrenmek gibi. Bu kabiliyet insanda potansiyel olarak vardır”

Kabuk.....20/352-354 “Sır, özdür yani içtir, iç elbette kabuğa tercih olunur.”, 25/466, 27/494, 38/737, 112/2340, 113/2383, 116/2457-2458, 116/2482, 136/2940, 152/3355, 195/4499, 196/4522, 206/4746, 220/5134, 264/6230, 314/7433, 327/7778

Kabul eden(kabil).....143 “Enbiya, Evliyâ ve müminler bunun dışındadır. Onlar kabil ve makbuldürler.”

Kabul gören(makbul).....143 “Enbiya, Evliyâ ve müminler bunun dışındadır. Onlar kabil ve makbuldürler.”, 163/3647, 178, 208/4814, 296/6962, 299/7042

Kabuğa itibar et(me)mek....., ...160/3579 “O ki, düşünüyü örtüsüz (vasıtasız) görüyor, artık kabuğa itibar etmez.”

Kabuğu atmak....., ...136/2942 “Senin yaradılışındaki esas amaç da o özdür. Kabuğu at da gıdaya koş!”

Kabuğun kıymeti iç sebebiyle..., ...255/5989 “Kabuğun kıymeti, cevizin içini muhafaza edip beslediği içindir.”

Kabuk aramak....., ...113/2384 “Fakat hayvan, merada, kabuk (saman vesaire) arar. Çünkü onun gıdası olan içten haberi yok.”

Kabuk perdesi....., ...255/5991 “İç, kabuk perdesinden çıkar da sırf iç kalırsa elbet daha kıymetli olur.”

Kabuktan kurtulmak....., ..255/5994 “Artık kabuktan kurtulduktan sonra sızdırılmış bal gibi halis olur ve her tatlıya girebilir.”

Kabulü dinin aslının aslı (olur)... , .162/3624 “Onun kabul ettiği şeyler, dinin aslının aslıdır. Her şeyi bırak da onun arzusuna tabi ol.”

Kaçmak....., ...151/3328 “Müminler Allâh’ın has kullarıdır. Ondan dolayı (ona kavuşmak için) bu âlemden kaçıyorlar”

Kadeh.....25/445 “Benim cismim kadehtir, onun canı şaraptır. Onu istiyorsan bana bak, bulursun.”, 94/1915, 95/1954, 95/1957, 99/2017, 144/3129, 144/3148, 154/3393, 173/3942, 303/7151

Kadehin şaraptan dolması gibi.....144/3133 “Ben ondan doluyum, kadehin şaraptan olduğu gibi.”

Kadehsiz saki(cc)....., ...291/6846 “Can lâli, can gibi bakidir, Hak ona kadehsiz sakidir”

Kadehsiz şarap.....65/1306 “Kadehsiz şarap içilir mi? Çalgıcısız rebab kim dinlemiştir?”, 66/1314, 117/2488, 293/6907

Kader oyunu.....57/1095 “Sayısız zahmetleri rahmet sandı. Kader ona böyle oyunlar oynadı”

Kadın gibi.....67/1346-1347 “Hiç durma, onun boynunu kır! Ona ne vakte kadar kadın gibi mağlup olacaksın?”

Kadir (merd-i Huda)..... , ...311/7337 “Ey kadir ve Kayyum, toprağa can vererek yer üzerinde şuraya buraya koşturmuyor musun?”

Kadim dost.....,..... 227/5276 “Bu suretle muradına erer, kadim dostları (rûh aşinaları) tarafına çabuk vâsıl olur”

Kadri yüce (er)....., ...333/7919 “Cevheri de kıymetçe daha üstün bir maddeye çevirebilir. O celili’l-kadr böyle yüzlerce yetkiye sahiptir”

Kadri yüce Sultân (sas)..... ,..... 270 ““Bizden sonra celilü’l-kadr bir Sultân (bir peygamber) geliyor ki bu rûhlar, bu cesetler hep onun hürmetine yaratıldı”

Kafadan çıkarmak....., ...263/6191 “Mabuduna ibâdetsiz nasıl kavuşabilirsin? Bu tamahı kafandan çıkar ve böyle boş emelden kalbini temizle”

Kafa patlatmak(şişirmek).....113/2387 “Herkes ona “Sus! Kafa patlattığın yeter! Bu sözlerin, baş ağrıtmadan başka ne faydası var.” der”, 116/2473

Kaf dağı.....20/357-358 “Sen Anka’sın, yerin de Kaf Dağı’dır. Uçuşun, dönüp dolanışın daima üstedir”, 38/717, 53/1043, 54/1062, 81/1614, 114/2429, 121/2595, 179/4099, 203/4670, 210/4891, 221/5161, 255/5995, 264/6237

Kaf dağını raksettirmek.....210/4891 “O, cevelan ettiği sahada Tur ile Kaf Dağı’nı raksettirir.”

Kaf aşkı.....130/2798 Anka ile kuzgunu farket! Kaf aşkı tarafına Anka uçar, gıdasını daima oradan alır”

Kafdağının kuşa yüklenmesi.....54/1044 “Kuşun, dağın üzerine konduğuna bakmayın, Allâh’ın sanatıyla Kaf Dağı kuşun sırtına yüklenmiştir”

Kafes.....19 “Cisimler kafesler gibi bir türdür. Fakat her kafeste ayrı bir kuş vardır”, 19/318-319, 93/1897, 183/4213, 214/4964

Kâfir.....66/1345 “Bu dem gelmeden evvel çare düşün, kâfir nefs-i emmarenin boynunu vurmaya bak”, 152/3361, 168/3779, 209/4830, 271/6394, 333/79135

Kâfir nefsi emmare....., 271/6394 “Kâfir nefs-i emmareyi terk et! Fıskı bırak, itaate sarıl! Tâ ki lanetli şeytanın tuzağından kurtulasın!”

Kâfirlerin (dilenciliğe) düşme sebebi...., 155/3443 “Kâfirler de dilenciliğe onun için hak kazandılar ki o tatlı suya (Hazret-i Peygamber’e) düşmanlık ettiler”

Kâfirliği Müslümanlığa tercih etmek....., 130/2815 “O yetersiz adam, eşekliği yüzünden kendi kanını döktü. Kâfirliği Müslümanlığa tercih etti”

Kafiyenin hatırı....., ...220/5144 “On lafzını kafiyenin hatırı için söyledim, on adedi de bir şey mi? Süha Yıldızı o güneşin yanında ay gibi kalır.”

Kaftan sevilene verilir.....137 “Gömlek kokusu Yakup’a gelir. Hediye ve kaftan, sevilenlere verilir.”

Kaftana kavuşmak.....80/1597 “her varlık ondan (can baharından) bir kaftana kavuşuyor, ihsanından her organa bir devlet eriyor”

Kahr....., ...122/2600 “Eşkîyalığından dolayı rehber, ona yol kesici; lütuf ve vefa, kahr ve cefa olmuştur”, 180/4130

Kahr görünen lütuf....., ...244 “Zâhirde kahr ve mihnet görünen şeyler de hakîkatte lütuf ve merhamettir.”, 245/5728

Kahr tuzağı....., ...227/5285 “Ama o hakim ki, evvel hayırsızlıkta bulunmuştur, hayırsızlar onun kahr tuzağına çabucak düşer.”

Kahr yağdırmak....., ...148/3243 “Belki düşmanlığa dönüşürek birbirine kahr ve sitem yağdırırlar ki dünyada senin uğursuz sohbetinden dolayı ebedî hazine bana örtük kaldı.”

Kahr yansıması....., ...229/5331 “Kimi lütuf kimi bir kahr yansımasıdır. Kimi samimi ve makbul ve latif kimi dinsiz ve kovulmuş ve cimridir”

Kahraman....., ...170/3821 “Ey seçkin kahraman, bu yolda yoldaşsız olarak tek başına devam et.”

Kahrolmak....., ...179/4117 “O arzulanan, her kime kismet olmuşsa, bil ki berbat nefsi kahrolur.”

Kahroluş sebebi.....137/2954 “Fenâ koku, senin şehvani isteklerindir ki, her lahza harap oluşun o yüzdendir.”

Kâinât üstüne ayak basmak.....37/691 “O taam (açlık taamı) sana her aşamada kuvvet verir. Sonunda kâinâtın üstüne ayak basarsın.”

Kalaya altın de(me)mek....., ...275/6472 “O, her şeyi halkın gördüklerinden başka şekilde görür. O temiz rûh, kalaya altın demez”

Kalbi mermer gibi....., ...163/3644 “Kafasında kibir bulunan kimse, gurura kapılmıştır. Bencil olanın kalbi mermer gibidir”

Kalbin zikri....., ... 112/2347 “Kalbin zikrine, gerçek paraya gelelim. Bu hoş cihanın hoşluğu ödünçtür”

Kalbine basmak....., ...135/2885 “Bu nişanları bırak da nişansız git! Hatemü'l-Enbiya'nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir”

Kalbi nurlan(dır)mak....., ...274 “Hak isteklisi için ilk yapılacak iş, kalbini nurlandırmaktır”

Kalbi saf/pak (/olmak)....., ...203/4688 “Fakat, kalpleri pak olanlara göre benim kanıtım daha açıktır.”, 274, 274/6446

Kalbin sıfatı söylenenden öte....., ...277/6499 “Sana ne söyleseler (ne türlü anlatsalar) onun üstündedir. Rûhun özellikleri rûh yoluyla anlaşılır”

Kalbi temizle(n)mek....., ...263/6192 “Bu tamahı kafandan çıkar ve böyle boş emelden kalbini temizle ki, bu, hiç olmamıştır ve hiç de olmayacaktır”, 274, 274/6446

Kale....., ... 328/7807 “Kimsenin böyle sağlam sığınağı yoktur. Bu kalede bulundukça, cehenneme karşı emniyet içindeyim.”

Kale fethetmek.....42/791 “Böyle bir kapıyı (kaleyi) fethetmek kolay değildir. Karanlığın karanlık olduğu açıkça görülür.”

Kalem.....,.....201 “Her nebi, Hakk’ın kudret elinde birer alettir, kalem gibi araçtır”

Kalem kırıldı....., ...138/2985 “Kalem buraya gelince kırıldı (yazacak gücü kalmadı). O güzeli nasıl tasvir edebilsin?”

Kalemi yetersiz olmak....., ...108/2249 “Onu anlamak hususundaki kalemi yetersiz oldu. Çünkü o sır, onun kavrayışından uzaktı”

Kalkan.....82/1650 “Kimi hayra alettir, kimi şerre. Her ikisi de ona nispetle eldeki kalkan gibidir”

Kalp.....21/376 “Çünkü Yazdan’ın seyrettiği senin kalbindir. Her ne kadar bu gönül, unsurlardan oluşmuş bir vücutta bulunuyorsa da”, 22, 90/1822, 235, 259/6095, 276/6498

Kalp hastalığı....., ...226/5272 “Cenâb-ı Hak “Onların yüreklerinde hastalık var.” buyuruyor ki o maraz, azap ve ısrıplarını artırır.”

Kalp: ikametgâh....., ...315/7445 “Sana ikametgâh olan kâlp ne hoştur, senden uzak olan kâlpplerin gündüzü de gece gibi karanlıktır”

Kalp ile seyretmek....., ...290/6800 “Çünkü onun kalp ile seyrettiği Huda’dır, o, iki cihanda da padişah-ı mutlakdır”

Kalpleri o güzelliğin aynası....., ...328/7798 “Kalpleri o güzelliğin aynasıdır. Onlar da muhabbetullahtan başkasını yansıtmaz.”

Kalplerinde Huda oturuyor....., ...255/5997 “Kaf nedir ki, onların canlarında âlem mevcuttur, âlemin de kıymeti yok, kalplerinde Huda oturuyor”

Kalpsiz neşelenme....., ...99/2017 “Elsiz, avuçsuz kadeh tutar, kalpsiz neşelenirdim.”

Kalpte başkasına yer ver(me)mek..., 328/7800 “yüzümün güzelliği de sizde göründü, kalbiniz benden başkasına yer vermedi.”

Kalpteki derya..... , ...234/5474 “Öyle bir derya ki kalptedir, içine bir avuç çamur karışırsa ne zarar gelir?”

Kalp yoluyla söylemek....., ...255/6029 “Fakat sana gizlice kalp yoluyla söyleyeyim, böyle bir sırdan hariç kalmayasın diye.”

Kalıp.....59/1161 “bu çamurla sudan yapılmış kalıp içinde Hak Tela’yı canıgönülden zikretsiner,” 63/1250, 71/1413

Kâmil(/olmak).....37/699 “Kâmillerin yediği, helalden başka bir şey olmaz. Çünkü onlarda Celâl nuru dolaşır.”, 38/739, 39/750-753, 51/989, 108/2246, 154/3388, 210/4889, 251/5890

Kana dönüşen su....., ...282 “Ateş, İbrahim Aleyhisselam için gülşen olmuş, ben-i İsrail için su olan Nil, Kıbtîler (Mısırlılar) için kan olmuştur.”, 283/6613

Kana susamak....., ...257/6035 “Âşıkların kanına susamışsın, tanıdıklarından yabancı gibi ürker, kaçarsın!”

Kanal....., ...194/4483 “Su, eğer kanal içinde akarsa yolunu yanıltmak ihtimali kalmaz.”, 4485, 283/6645

Kanaldaki su....., ...283/6645 “Cihanın parçaları üzerindeki ışıltılar emanettir: Kanalin içinde akan su gibi”, 324/7693

Kanaldaki su ırmaktan....., ...324/7694 “Bu akan su, kanaldan doğmuyor (çıkıyor), ırmaktan geliyor, kanalda emanettir.”

Kanat.....130/2793 “Kuş, havada kanadıyla uçar. İnsanın kanadı, gayretidir.”, 135/2889, 188/4330, 206/4760, 213/4929, 4930, 288/6757

Kanat açmak....., ...314/7414 “Kendinden fânî olup bekâyâ kanat açasın, bu irtifada yüzlerce bekâ bulasın”

Kanat bağışlamak....., ...135/2889 “Aşk-ı Hak sana kanat bağışlar, yükseklerde uçar, Mesih gibi dördüncü semayı geçersin,” 288/6757

Kanat bulmak.....61/1231 “Orada bir müddet ibâdet ve taatle meşgul olduktan ve uğursuz nefsin kökünü kazıdıktan sonra orada yeniden kanat bularak son bir uçuşla bizden tarafa gelin!”

Kanatlanmak.....121/2593 “Aklı olan kimse sanatın sanatkarını alır, bunlar aracılığıyla kanatlanarak melekler gibi sanatkara doğru uçar”, 200/4599

Kanatsız uçmak.....47/887 “O mana damına kanatsız olarak uçar, yükselir. Huda’nın emriyle huzurunda secde ederken daima Hak’la konuşur”, 58/1130, 77/1549, 95/1952, 120/2550, 159/3552, 197/4551, 203/4670, 326/7747, 328/7783

Kanatları kuvvetlendirmek.....,..... 97/1977 “Hudaya! Aklını başına topla da kanatlarını kuvvetlendirmeye bak”

Kan deryası....., ...172/3887 “Onların canı fitne ve şer ister, kılıçları kan deryası içinde olmalıdır.”

Kanına susamak.....58/1134 “O, yılan gibi müthiş düşman olan nefsin ki ezelden beri kanına susamıştır”

Kanını içmek.....60/1203 “Eşkıya olur yollarını keserim, kadın olsun erkek olsun hepsini yoldan çıkarır, kanlarını içerim.”, 264/6233

Kap....., ...94 “Velîler kaplara benzer. Aşk, mârifet ve Hakk’ın yüzü, o kapların içinde bulunan şaraptır”, 94/1914-1918, 99/2013, 141/3067, 144/3130, 154/3406, 164/3664, 202/4629, 4630

Kapalı küpün ağzını açmak....., ...113/2394 “Bunun sonu gelmez, üçüncü haletten haber ver! O kapalı küpün ağzını aç (sırrını açığa çıkar!)”

Kapalı kapı(lar) aç(ıl)mak....., ...207/4792 “ondan hiçbir şey gizli kalmaz, önünde her kapalı kapı açılır”

Kapı....., ...159/3572 “Evinin kapısı kapalıdır. Ceset, bir evdir ki kapısı gözdür.”, 198/4571, 206/4766, 311/7319

Kapı aç(ıl)mak.....58/1127, “Ey oğul, perdeleri aşk yırtar. Âşık olunca sana kapılar açılır” 133/2864, 135/2887, 237/5553

Kapıcı....., ...157/3472 “Küfür ile îmân, kapında (emre amade) kapıcılar gibi olur.”

Kapı dışı.....85/1727 “Âşık olmayan kapı dışındadır. Çok ilim seni beyliğe eriştirir, fakat şeytan gibi çirkin ve zorba da edebilir”, 116/2465

Kapıdan sürmek....., ...171/3862 “Defterine sadıkları kaydeyle! Münkirleri defterinden sil, kapından sür!”

Kapı kapı dolaşmak....., ...98/1999 “O kimse ki, mülkü o cihandır, kısmet için nasıl kapı kapı dolanabilir?”

Kapısında akıl,aşk, mârifet hizmetkar olmak.. , 314/7433 “Akıl, aşk, mârifet onun kapısında hizmetkardırlar, kendi gıda, bunlar onun kabuklarıdır”

Kapıyı (yüzüne) kapamak.....73/1458-1459 “ahmaklık edip de o kapıyı yüzüne kapama! O kapıyı kapamak hiç lâyük değildir”

Kar karsızlık....., 139/3032 “Halbuki biz kârdayız, zararda değil. Bu erlerin kârı kârsızlıktır.”

Kar , 140/3033 “Onların ürünleri din nimetidir, onu da elde etmiş bulunuyorlar.”, 172/3883, 219

Kar (elde) etmek....., 158/3507 “Küfür ve karanlık perdelerini onunla yırtar, sonunda îmân nurundan onunla kâr elde edilir.”

Karanlığın yardımı....., .204/4693 “Bir kimsenin gözü güneşin ışığına tahammül edemezse, karanlık ona yardım eder”, 4695

Karanlık 42/792 “Karanlığın karanlık olduğu açıkça görülür. Asıl hüner, nur içinde gizlenmiş olan sisi, karanlığı görebilmektir”, 105/2164, 108/2264, 122/2602, 150/3298, 158/3507, 261/6147, 267/6294, 284/6649

Karanlık taraf.....89/1790 “Dünya hırsı ona daimi perdedir. O, (yolunu göremediği için) durmadan karanlık tarafa koşar”

Kara toprak.....80 “İhtiyar kara toprağı tavus gibi süsler ve genç gösterir., 80/1588

Kara/siyah yüz.....,88/1777 “Cihana ve cihan ehline güleceğin gelir. Hepsini de zenciler gibi siyah yüzlü ve çirkin görürsün”, 89/1807

Kararsız varlık.....149/3275 “Bu kararsız varlıktan kurtulduğun zaman ölümsüz bir hayat ile zinde olursun.”

Karar yeri....., .291/6855 “O yol, cezbe yoludur. Cezbe-i Hak, seni karar yerine eriştirir.”

Kara yılanı....., .208/4821 “Balığın canı, cihanı deryadır, kara yılanı deryadan kaçır”

Kara yolculuğu 185 “Kara yolculuğunun bir bitimi vardır. Fakat deniz yolculuğunun ne kenarı vardır ne de bitimi”

Kardan-zarardan geçmek....., .130/2823 “Onlar kârdan, zarardan her şeyden geçmişlerdir”

Kardeş.....217/5061 “Duamız makbul oldu da Cenâb-ı Hak, seni, oğulların ve kardeşlerine kavuşturdu”

Karga.....,152/3359-3360 “Şekeri yemek için tuti lazımdır. Kargaya yedirmek için kimse şeker almaz.”

Karınca....., .95/1937 “bazı kimselerin kendilerine has art niyetleri, gözlerini kör ediyor, Süleyman’ı onlara karınca gösteriyor.”, 112/2341, 122/2623, 172/3900, 183/4197, 184/4214, 233/5450, 267, 288/6752

Karınca deliği....., .122/2622 “Böyle bir arslan mezara nereden sığacak? Süleyman, karınca deliğine girebilir mi?”

Karındaş....., .321/7594 “E karındaş bu sözi eyle ki var, Ol bile, kim Tenriyi candan sever.”

Karpuz.....298/7027 “Karpuzun kabuğu öküze ve eşeğe verilir. Leziz ve nefis içini de insanlar yer.”

Karpuz kabuğu....., .298/7027 “Karpuzun kabuğu öküze ve eşeğe verilir. Leziz ve nefis içini de insanlar yer.”

Karpuzun içi....., ...298/7027 “Karpuzun kabuğu öküze ve eşeğe verilir. Leziz ve nefis içini de insanlar yer.”

Katı/taş kalp/yürek.....163/3645 “Katı kalpler hakkında Cenâb-ı Hak “kel hicara” (taş gibi) buyurdu”, 183/4214, 228/5316, 334/7982

Katı kalbi okşa(ma)mak.....,224/5227 “Katı kalbi okşama! Git, hoş olmayanlarla oturup kalkma.”

Katıksız hikmet.....77/1545 “Evliyâ-yı Kiramın ilimleri katıksız hikmettir. Fakat eşkıyaların kulağı ona karşı sağırdır”

Katre.....8/105 “Orada yönü olmayan bir âlem seyredersin ki bu dünya onun yanında bir katre gibi kalır”, 23/407, 28/524, 30/547, 39/752, 65/1318, 75/1501, 99/2010, 109/2269, 123/2634, 129, 129/2775, 150/3293, 172/3905, 180/4130, 188/4303, 226/5260, 248/5804, 250/5877, 255/5982, 265/6255, 265/6265, 291/6853, 294/6942, 328/7787

Katresi inciye dönmek....., ...265/6273 “Onun küfrü şüphesiz İslam olur. Nasıl ki katreler denizde inci olur”

Katresi deryaya dönmek.....130/2819 “,Zerresi, gökte güneş; katresi, kuşlar ve balıklarla dolu derya kesilecektir.” 172/3905, 255/6003, 300/7053, 316/7494, 323/7645

Kavim.....17/298 “Ey kavim! Size müjde olsun ki bu kapının açılmasıyla gurbetin perişanlığından kurtulursunuz.”

Kayıtsız zevk/nimetler.....78/1570-1575 “Oranın nimetleri hadsiz hesabsız olduğu gibi, dünya nimetlerinde görülen zahmetlerden de kurtulmuştur”

Kayıtlardan kurtulmak.....,...314/7408 “Küfür ve din kayıtlarından kurtuluyor, cimrilikten, hırstan, kinden temizleniyorsun.”

Kaynak....., 19/330 “Düşmanlığın kaynağı dindir. Dini tutuculuk uğrunda ne kadar baş feda edilir.”, 23/410, 25/475, 30/563-569, 36/680, 37, 38/706-710, 47/888, 82/1643, 84/1681, 84/1698, 90/1822, 91, 95/1946, 95/1960, 97, 97/1965-1969, 109, 112/2357, 2361-2363, 123/2641, 124/2659, 146/3165, 182/4169, 183/4193, 191/4384, 204, 205, 214/4960, 223/5201, 224/5242, 300/7073, 312/7356

Kaynamak.....,216/5031 “Daima ayrılık ateşiyle kayna! Uzaklık derdiyle, uzak kalma yükü altında inleme!”

Kayyum (merd-i Huda)..... , ...311/7337 “Ey kadir ve Kayyum, toprağa can vererek yer üzerinde şuraya buraya koşturmuyor musun?”

Kazanç vasıtası....., ..168/3785 “Kendi ibâdetini kazanç vasıtası bil! Kıyamette ibâdetine göre ecir alırsın”

Kazancı cezbeden bulmak....., ..293/6907 “her biri bu kâr ve kazancı (bu fazîletleri) cezbeden bulmuş, o suretle kendilerine gaybın sırları tecellî etmiştir”

Kazık.....58/1149 “Yeryüzünün her tarafına kazıklar gibi kakılmış dağlar yarattı.”

Kazma/külünk....., ..222/5181 “Dağ mesabesinde olan vücutlarını bela külüngüyle kazmaları ona husumet değil, gizli defineleri çıkarmak isteğindendir”

Kazmasız kazmak....., ..123/2649 “Dilsiz olarak Hakk’ı tespih ederler, kazmasız külüñksüz, şirki göklerden kazarlar, atarlar”

Kaz yavrusu....., ..231/5359 “Sen dolunay gibi asılsın, onlar senin yansımalarıdır. Kazın yavruları deryada korkusuz yüzerler”

Keçe.....103/2079-2080 “Çünkü rûha vurulan damga, ebedî kalır. Rûh ayna gibidir, vücut keçeye benzer.”

Kederde boğulmak.....84/1676 “Haberî yok o bildiği şeyler bildiği gibi gerçekleşmiş olsaydı keder ve sıkıntı içinde boğulup kalmazdı”, 105/2168

Kederden kurtulmak....., ...274/6469 “Ondan hayat derenler asla ölmez, kederlerinden kurtularak temizlik elde eder”, 327/7763

Kedi.....5-6/35-40 “Bunların dış görünüşleri doğan gibi gösterişlidir. Fakat hakîkatte bunlar kedi gibi fare avcılarıdır”, 166/3682

Kelamsız dinlemek/anlamak.....40/765 “Bu eski sırrı kendi içinde söyleşmeden (sözsüz, kelamsız) anla! Kalbin esrarını sözsüz dinledin”

Kelim(as).....169 “Cenâb-ı Kelim bir gece ateş arıyordu, çünkü ateşin varlığına büyük ihtiyacı vardı.”, 171/3839, 174/3965, 332

Kelimeyle delinmez.....47/899 “Onu açıklamak zor iştir, söze gelmez, o mana incileri kelimeyle delinmez.”

Kemâl bulmak....., ...124/2671 “Padişahlık bu iki şeyle kemâl bulur. Bu iki özellik saltanatın iki kanadıdır.”

Kemâl içre kemâl.....111/2314 “Bu halet, kemâl-ender-kemâldir, noksandan uzak, yokluktan emindir. Böyle bir halete eren kimse, yerin ve göğün kutbudur”

Keman(kutlu vs)....., ...132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir. Bu kemandan (senden, benden) İsabetli bir ok nerede fırlayacak?”, 162/3619, 3620

Keman bizle okun kaybolması önemsiz..., 255/6024 “Öyleyse o fakiri bizden uzak sanma! Keman (yay) bizimle beraber oldukça okun kaybolmasının ehemmiyeti yok.”, 6025

Kemansız ezgi....., ...239/5611 “Bu gülşende hiç diken göremezsin, kemansız, kirişsiz ezgiler dinlersin.”

Keman (eğri)....., ...183/4213 “Onu o birliktelikten uzak zannetme! Bu eğri keman (yanlış zan) onun kafesi olmuştur”

Kenara çıkmak....., ...221/5158 “Eğer bu ağır uykudan uyanırsan, o aradan kurtulur, kenara çıkarsın. Git, kenarı tut!”

Kenarı tutmak....., ...221/5159 ““Eğer bu ağır uykudan uyanırsan, o aradan kurtulur, kenara çıkarsın. Git, kenarı tut!”

Kendi başlarının lider(ler)i....., ...162/3609 “Çünkü onlar kendi başlarının liderleridir, daima Hakk’ın vahyine muhataptırlar.”

Kendi güneşiyle aydınlatmak..., ...310/7288 “Kendi güneşinin aydınlığı cihanı aydınlatır, o zaman beyaz ve siyah suretler sana ayan olur”

Kendi etrafında dönmek.....44/825 “güneş gibi, yörüngeye üzerine biner, çarkıfelek gibi kendi güzelliğinin etrafında dönersin”

Kendi kanını dökmek....., ...130/2815 “O yetersiz adam, eşekliği yüzünden kendi kanını döktü. Kâfırlığı Müslümanlığa tercih etti.”

Kendi kendine zulmetmek....., ...245/5734 “Kur’an-ı Kerim’de “Ve ma zâlemna...” ayetini oku! Gör ki, zulmü kendine kendin yapıyorsun”

Kendi kendini sena etmek (Hakk)... ,..... 259/6103 “Zâhirde, bâtında Hak’tan başka kimse kalmaz, Huda kendini kendi sena eder.”

Kendi kuyusunu kazmak....., ...130/2816 “Hiç kendi için kuyu kazanı gördün mü? Yahut kılıçla kendini vuranı ve döveni?”

Kendinden kurtulmak (geçmek).....17/285 “Ben de kendimden kurtulmak üzere evvelki hale dönmek istiyorum”, 17/293, 27/482, 51/1004, 58/1124, 72/1448, 72/1452, 73/1461, 78/1565, 81/1611, 81/1627, 95/1947, 95/1953, 97/1979, 109/2282, 116/2487, 120/2573, 123/2638-2639, 133/2862, 135/2909, 147/3182, 170/3830, 172/3883, 176/4022, 177/4064, 185, 185/4240, 189/4349, 191, 194/4475, 215/4979, 228, 274/6450, 274/6467, 284/6653, 291/6832, 291/6853, 304/7166, 310/7283, 327/7773

Kendi güzelliği....., ...191/4377-4379 “Sana her ne hoş gelirse, muhakkak ki, o sensin. Kendi güzelliğine doğru gidiyorsun”

Kendi nakşını vücut sayfasından silmek..., 259/6098 “Kendi nakşını vücut sahifesinden sildi. Nihayet kendini görmedi, Hakk’ı gördü.”

Kendinde aramak....., ...119/2524 “Çünkü din şerhinin sonu yok. Meğer ki bu sırrın şerhini dedikodusuz olarak kendi canının içinde arayasın.”, 149/3279, 284/6652

Kendinde yol almak....., ...137/2967 “Eğer kendinde (varlığınla cihatta) yol alırsan, yükseslere uçarsın. Yaş, kuru, her şeyin üstüne çıkarsın!”

Kendinden başka padişah görmemek....., ... 272/6408 “O badeyle tamam sarhoş olunca, kendinden başka padişah görmezsin.”

Kendinden boşalmak....., ...277/6521 “Git, kendinden boşal, aşktan dol! Tâ ki bu deryada sedefsiz inci olasın!”, 291/6843

Kendinden yok olmak....., ... 291/6832 “Her kim kendinden yok olduysa baki kaldı, her kim kendinden geçtiyse, atını öne sürdü (herkesi geçti).”

Kendinden yüz çevirmek.....86 “Şu halde kendinden ve kendini görmekten yüz çevirmelisin. Ve onun aşkıyla dolmalısın ki o kendini senden seyretsın.”, 251/5880

Kendinden kendine sefer....., ...137/2966 “Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et! Çünkü varlık deryasının o incisine sahipsın”, 285

Kendine gelmek....., ...197/4554 “Merd-i Huda Hakk’ın kudretine sahiptir. Her ne istersen onda bulursun! Kendine gel! (Aklını başına topla!)”, 202/4655, 205/4732, 209/4854, 331/7877

Kendine hamd/sena etmek....., ...239/5599 “O büyük deryayı kendinde gördü ve o hamdü senayı kendine etti”

Kendine kavuşmak....., ...149/3277 “Haydi! Kendinle kalma ki kendine kavuşasın! Eğer sonuna kadar bunda kalırsan, tüh sana!”

Kendine kılavuzluk etmek....., ...98/1986 “Bu alçak dünyada, kendine kılavuzluk edecek kimse görmüyorum. Çünkü hepsi de kusurlu ve kibirlidir”

Kendine mal etmek..... 119/2547 “Eğer gönlün onları candan değerlendirerek kendine mal ettiyse bil ki yerde gökte ne varsa hepsinin cinsi senin zatında mevcuttur.”

Kendine talip/âşık.....22/380-384 “Demek oluyor ki o gülümzar, kendinin tâlibidir. Yüzünün güzelliğini aynadan daha iyi seyreder, aynadan daima ziyneti artar”, 86, 257/6037

Kendine yapılan bağış....., ...116/2479 “Harca deyince, başkalarına yapılan bağışlar anlaşılmasın! Bu harcama, kendine yapacağın bağıştır.”

Kendini ağaçtan göstermek....., ...169/3807 “Cenâb-ı Hak Hazret-i Mûsâ’ya kendini o ağaçtan gösterdi, onunla vasıtasız olarak konuştu”

Kendini beğenmek.....95/1945 “Kendini beğenme gibi fenâ perde yoktur. O her şeyi kusurlu gösterir”, 1946, 97, 97/1961, 1969

Kendini bilmek....., ...120/2562 “Ondan sonra sen kendini iyi bil ki, bu cisim testisindeki su, o deryanın suyudur.”, 128/2768

Kendini denize vermek....., ...323/7643 “Tamla bigi ol denize girdiler, Gendülerini denize verdiler.”

Kendini donatmak....., ...214/4960 “Taata ve züht ve takva yolunda kendini donat ki bekânın kaynağı olasın!”

Kendini nur bilmek....., ...128/2768 “O aziz kendini nur bilir, nurdan başka hiçbir şeye bakmaz.”

Kendini bulmak....., ...123/2638 “Kendini yitirmedikçe (kendinden geçmedikçe) kendini bulamazsın.”, 136/2943

Kendini kaybetmek....., ...162/3596 “Bir kimse kendini nasıl kaybeder? Kuzu, anasını kaybediyor mu?”, 176/4014

Kendini kendinde ondan görmek...., 292/6877 “Ta ki sen seni kendinde ondan göresin. Talip, onu bil!”

Kendini kılıçlamak....., ...130/2817 “Hiç kendi için kuyu kazanı gördün mü? Yahut kılıçla kendini vuranı ve döveni?”

Kendini temizlemek.....73/1460 “Acılık kendindedir. Kendini temizle de melekler gibi feleklerde yer tut!”, 108/2257

Kendini teslim etmek....., ...141/3079 “Bunu bırak! Kuru dünyayı terk eyle de bir nefes kendini Hakk’a teslim et!”, 250/5864

Kendini kılıcsız boğazlamak...., ...93/1899 “Kendilerini kılıcsız olarak boğazlarsa (ölmeden önce ölürlerse) dalga gibi deryanın aslından ortaya çıkarlar”

Kendini seyir.....29/544 “Ne mutlu o cana ki bunu dinledi ve kendini artık eksik şeylerden temizledi, nihayet, kendini örtüsüz olarak seyretti.”

Kendinsiz seyir....., ...185/4232 “Oradaki seyrin daima kendinsiz olur. Asıl yol, vuslattan sonraki yoldur, aklı başında olan ondan başkasına yol demez.”

Kendinin taşıyıcısı....., ...138/2994 “Bahtın el verir de birliğe erersen kendi kendinin hem taşıyıcısı, hem taşıdığı olursun”

Kendinin yâri....., ...185/4246 “Kendi kendine her gün bir iş yapar, her an kendi kendine yârlık eder.”

Kendince taşınan....., ...138/2994 “Bahtın el verir de birliğe erersen kendi kendinin hem taşıyıcısı, hem taşıdığı olursun”

Kendinle kal(ma)mak....., ...149/3277 “Bunda kalmak onun için yokluktur. Haydi! Kendinle kalma ki kendine kavuşasın!”

Kendisi mucize....., ...192/4402 “Çünkü ona göre peygamberin bizzat kendisi mucize idi, o mübarek ve ebedî çehreden başkası saçma idi.”

Kendiyle iftihar....., ...154/3400 “Şu halde deniz, nehirle iftihar ederse, kendiyle iftihar eder, başkasıyla değil.”

Kendi şehri....., ...196/4535 “Vatan sevgisi îmandandır. Gurbetten kendi şehrine dönmek lazımdır”

Kendi şükrünü yapmak....., ...305 “Meal-i şerifi: Ya Rabbi, ben seni olduğun gibi (hakîkatin vechiyle) nasıl vasfedebilirim ki senin güzel şükrünü senden başka yapacak yoktur.”, 306/7193

Kendi tarafına davet....., ...245/5726 “Öyleyse hüsnüzanları Hakk’ın resulu ve müjdeleyicisi bilmek lazımdır ki Hakk’ın, kullarını kendi tarafına davet etmesidir.”

Kenz-i mahfî.....7/86 “Cenâb-ı Hak, hadis-i kudsisinde “küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en urife fehalektü’lhalka lien uraf” buyurmuştur.”, 53/1025-1030, 136/2934

Keramet....., ...235 “Fakat Hakk’ın seyrine daldıkları zaman dünya halleriyle alâkalı bu türden kerametlerden haber vermezler, kendilerini onlarla meşgul etmezler”

Keremden doğmak....., ...288/6774 “Öyle rûhlar keremden doğar, kirmenden (böcek kurdu) değil. O canları bu âlemden hariç bil!”

Kerem sahibi....., ...173/3946 “Ey kerem sahibi, bu, ilk günâhımdır. Hak Teâlâ kullarının tövbesini kabul ediyor”

Kerim (merd-i Huda)....., ...311/7343 “ey Kerim, onlara da merhamet buyur, lütuf ve kereminle onlara da doğru yolu göster!”, 312/73450

Kervan başı.....84/1692 “Senin çektiğin sıkıntılar onun içindir, ki kendini kervan başı zannediyorsun (çünkü uykudasın).”

Kese....., ...201 “Mesela; altın, keten, ipek ve yün keselere konsa, halk onun hepsine altın der, gümüş konmuşsa gümüş, bakır konmuşsa bakır der.”, 202/4624

Kesif hayat.....,.....100/2029 “O kimseler böyle latif ömürler sürmüştü. Onu verir de bu kesif (değersiz) hayatı alır mı?”

Kesretin vahdete engel olmaması.....49/942-948 “Sen bunlardan her birini onun nakışlarından biri bil! Nakışlar uzaktan el, ayak gibidir...”

Kesrette vahdet....., ...127/2719 “O dereceye kadar yükselir ki, çokluklar içinde (kesrette) vahdete kavuşur.”

Kevn ü mekandan geçmek.....51/992 “(Seyr-i ilAllâh) Sâliklerin nasibidir. Gün ve mekandan geçerek yol alırlar.”

Keyfiyetsiz görüş.....17/297 “Onu gece gündüz durmaksızın görürsün! Namazsız, oruçsuz, talepsiz, yönsüz”

Keyfiyetten zevk almak....., ...204 “Şüphesiz, bunlar da keyfiyetten (sebeup-sonuç-şekil) bağımsız olan mana güneşinin nurundan, harf, söz, fikir, teori gibi suretlerin özellikleriyle karışık olan, anlam bilim, ilim ve hikmet gibi bilimler aracılığıyla zevk alırlar (istifade ederler).”

Kible.....95/1950 “Daima kible gibi ona secde ederler, kalplerinden onun sevgisinden başkasını söküp atarlar.”, 113/2392, 166/3683, 187/4299, 205/4726, 224/5250

Kıblesi ol(ma)mak....., ...166/3684-3685 “Dünyada, kıblesi olmayan kimsenin gayreti boştur, rûhânî zevkten mahrumdur.”, 187/4299

Kıdemli olmak....., ...178/4083 “Aklını artır ki mertebeye artasın, diğer ibâdet ehline göre kıdemli olasın.”

Kılavuz(luk).....51/993 “Bu zümrenin üstatları o zümredir. Hak yolunda bunlara kılavuzluk ederler.”, 101/2060, 113/2369, 125/2681, 146/3180, 149/3272, 166/3691

Kılavuzlamak....., ...140/3055 “Tâ ki bu bayağı dünyaya gönül bağlamayalar, halkı ahiret tarafına kılavuzlaya.”, 178/4082, 220/5142, 255/5983

Kılavuzsuz gitmek....., ...268/6325 “Bundan sonra Hakk’a vâsıl olana kadar yolsuz ve kılavuzsuz gidersiniz”

Kılıç.....76/1517 “Ondan hayır bekleme! Bir çocuk Rüstem’in kılıcını çekse onunla bir pehlivanı öldürebilir mi?”, 169/3801, 210/4892, 227/5294, 247/5770, 272/6419

Kılıcı kan deryasında olmak...., ...172/3887 “Onların canı fitne ve şer ister, kılıçları kan deryası içinde olmalıdır.”

Kılıcı zülfikardan keskin....., ...210/4892 “O, cevelan ettiği sahada Tur ile Kaf Dağı’nı raksettirir. Onun kılıcı Zülfikar’dan yüz kat daha keskindir”

Kılı kırk yarmak....., ...179/4086 “Her kötü ve kovulmuşu akıllı deme, her ne kadar kılı kırk yarar dikkatte olsa da, her düzgün söyleyene de akıllı deme!”

Kıl ucu kadar....., ...209/4830 “Nihayet kâfirler gibi cehenneme gitti, Hak’tan kıl ucu kadar haberdar olmadı”

Kısa kesmek.....105/2154 “Zatını delillerle anlatmaya imkan yoktur. Bundan dolayı, bu Hakk’a dair olan sözü kısa keselim”

Kısmet(/almak)..... , ...164/3667 “Anlam açısından da kısmetler başka başkadır, kimi kâinâtın dışında (uçuyor), kimi içinde hapsolmuştur”, 183/4199, 208, 208/4820, 4823, 252/5914

kısmetsiz.....78/1556 “Çünkü onlar dinden mahrum ve kısmetsizdirler. Bu hikmet, onları dalaletle sevk eder.”

Kış....., ...300/7070 “Ölüm zamanında o ilimlerin biri kalmaz, onun bağı bu kıştan meyvesiz ve yapraksız kalır.”

kıyafet giy(dir)mek.....80/1585 “Yeryüzü ondan (bahardan) kıyafetler giyer”

kıyamet (/kopmak)....., ...147/3206 “Evinde bir hay huy, bir kıyamet koptu”, 265/6257

kıyas etmek....., ...122/2624 “Ey kul! Kendini şahla kıyas etme! Saman çöpünü aya kim benzetir? (Ne münasebet).”, 218/5090, 5096, 252/5932

kıymet biçmek....., ... 220/5134 “Eğer sen sarraf isen, o cevherleri tanır, dünya kadar kıymet biçersin.”

kıymeti kendinden (olmak)... , ...207/4798 “Altın, her ne kadar madenden çıkarsa da kıymeti madeninden değildir, kendisidir”

kıymeti sevgilisine göre....., ...130/2799 “Her birinin değerini isteğiyle ölç! Ne kıymette olduklarını sevgililerinden anla!”

Kıymetli.....47/894 “İzzetim hakkı için, kudret denizimden senin gibi kıymetlisi çıkmamıştır”, 112/2360, 273/6438

Kibir.....36/687 “Ey oğul, kibri bırak, puta tapma, Tanrı’ya tap”, 163/3641, 163/3648

Kibir=şirk....., ...163/3641 “Kibir etmek, Huda’ya şirk etmektir. Ve kul için aşağılanmaya sebep olur.”

Kibirli....., ...163/3642 “Kibirli olan, taş yürekli olur. Böyle kimseden hakkı yerine getirmesi beklenemez”

Kilise.....13/202 “Evvel Kabe gibi makbul iken sonra kilise gibi istenmez olacaktır.”, 49/941

Kilit (/açmak).....90/1835 “Cenâbı Hak, ezelden göstermediği şeyleri Adem’den gösterdi, o bağlı kapının kilitlerini açtı”, 186/4270, 335/7984

Kimya/iksir.....6/58 “Taatile ihlas, bizim bakır rûhlarımızı altın edecek kimyalardır.”, 38/706, 38/737, 114/2398, 129, 186/4275, 187/4292, 227/5302, 254/5955, 265/6273, 277/6505, 311/7336, 333/7917

Kir.....58/1125 “Benlik kirdir, lekedir. Hakk’ın nuru temizliktir. Kirden (şirkten) kurtulursan nur olursun!”, 216/5020

Kitapsız ilim.....48/920 “kendilerine Hak tarafından kitapsız, kağıtsız sürekli ilim bahşedilen âlimler..”

Kitap yüklü eşek.....,.....299 ““ke meselil hımâri yahmilu esfârâ”109 ‘kitap yüklü eşek gibi’ bunlar, ilmi satmak için öğrenmişlerdir”

Kocakarı....., ...86/1750 “Dünya, sihirbaz bir kocakarıya benzer ki o hilebaz halkı tuzağa bağlamıştır”

Kol kanat (olmak)....., ...97/1974 “Candan, gönülden Huda’ya ibâdet eyle ki, bu çalışman sana kol kanat olsun.”, 110/2301

Kolunu kanadını çamurdan kurtarmak....194/4476 “Hali al, sözü bırak! Kolunu kanadını çamurdan çabucak kurtar!”

Kolaylaştıran (cc).....170/3845 “Herkes hikmet yağmuru yağdır, tez ol! Tâ ki kolaylaştıran (Hak cc.) her dikene bir gülizar versin”

Kokmuş ayran.....146/3175 “Doğru sözle yalan sözü tanır, sinek gibi kokmuş ayrana düşmez.”

Kokmuş nefes....., .159/3535 “Gözleri ancak ve daima dünya tarafına dikilmiştir. Kokmuş nefesten güzel koku gelir mi?”

Koku.....137 “Koku, menzile rehberdir. Nasıl ki kokusu kediyi ete götürür”, 165, 166/3682

Koku al(a)mayan....., .165/3680 “Kokusu olmayan (koku hissetmeyen) hor ve hakirdir”

Kokudan geçmek.....137/2955 “Böyle kokulardan geç! Böyle viranelerden çabuk uzaklaş!”

Koku(sunu) duymak/almak.....48/901 “Ey pak can, sana onların suretlerinden bir işaret söyleyeyim ki, ondan bir koku duyabilesin”, 86/1745, 115/2437, 139/3030, 165/3679, 270/6355, 276/6487, 277/6515, 287/6749, 323/7665, 328/7810

Koku gözünü açmak.....165 “Zira Yakup Aleyhisselam’ın, Yusuf Aleyhisselam’ın gömleğinin kokusundan gözleri açıldı”

Koku Hakk’a kavuşturmak.....165 “O koku sonunda onun gözünü açar ve Hakk’a kavuşturur.”

Kokusu sinme(me)k.....94/1925 “Anlaşılır ki bu adam, o şeyten de nasip alamamıştır, belki kokusu bile sinmemiştir.”

Koku(sun)dan şeref kazanmak....149/3254 “O cihanlardan, bu tarafa (bu dünyaya) bir koku gelse dünya yüzlerce şeref kazanır”

Kokuyu rehber edinmek.....137 “Kokuyu rehber edinen ön safa geçti, aslına çarçabuk kavuştu.”, 276/6488

Komutan....., ...180/4144 “Yaratıklardan kimi hür, kimi köledir; kimi boş, kimi doludur. Kimi şah, kimi vezir; kimi asker (nefer), kimi komutan”

Konak.....11/170 ““Ey yolcu, yoluna devam et! Konak yerinde kalma ki orası varılacak yer değildir”

Konuşan evler vb.....52/1020 “Böyle evler nasıl söyleyebilir? Hayat cennetin köşkleri gibi gerçek hayat üzerine kurulmuş değildir ki söyleyebilsinler”

Koparmak....., ...305/7183 “Dünya tacirleri seni kendi menfaatleri için çağırır ki hileyle senden bir şey koparsın”

Korkudan emin olmak....., ...197/4555 “Eğer onu bulursan, korkudan emin olursun, daima tarafsız tarafına ayaksız olarak gidersin!”

Korku makamı....., ...289 “Zina, şarap içmek, aldatma ve yalancılık gibi cürümler, mansıb-ı tahaşşîdir (korkulacak bir makamdır. Bedeningüç yetiremeyeceği iştir.)

Korkusuz gitmek.....123/2644 “Böyle yola gittiğin vakit, korkusuz gider, tehlikelerden emin bulunursun.”

Koyun....., ...171/3853 “Halk, koyunlar gibidir, onların çobanı sensin! Onları can merası tarafına götüreceksin”, 205/4724

Köhne/eski.....113/2364 “köhne cihanı bir arpa sayma, (kıymet verme) tâ ki insanlığı ve yeni mülkü göresin.”, 250/5867

Köhne hırka içinde önder....., ...287/6734 “Fakir görüntüsünde köhne hırka içinde bulunsa da halkın mürşit ve önderidir.”

Kökünden söküp atmak.....,.....203/4685 “Güneşin nuru felekte cilvelenince yıldızların ışığını kökünden söker atar”, 301/7103, 309/7268

Kökünü kazımak.....61/1230 “Orada bir müddet ibâdet ve taatle meşgul olduktan ve uğursuz nefsin kökünü kazıdıktan sonra orada yeniden kanat bularak son bir uçuşla bizden tarafa gelin!”, 77/1521, 264/6234, 6238, 277/6526

Köpek.....32/598-601 “Köpek taşın geldiği yeri düşünmez, ancak o taşı ağzına alıp çiğnemek iç güdüsüyle koşar”, 33/621, 60/1198, 98/1992

Köpek gibi kovmak....., .148/3227 “Temyize muktedir olan (ayirt edebilen) onu bilir, evinden köpek kovar gibi kovar”

Köprü....., ..308/7254 “Çünkü bu dünya bir köprüdür, biz o köprü üzerinde Hakk’a doğru giden yolcularız”

Köprüden geçmek....., .308/7253 “Her parça, sonunda bütününe dahil olur. Eğer sen o bütünden isen bu parçadan, bu köprüden geç!”

Köprü üstüne ev kurmak....., 308/7255 “Köprü üzerine ikametgâh kuran, kendi kendine âşık olan ahmaktır”

Köpüğü bırakmak....., ..250/5874 “Mana, denizdir, suret, onun yüzündeki köpüktür. Köpüğü bırak, deryanın incilerini ara”

Köpük.....44/830 “O, saf sudur; bu, onun yüzündeki köpüktür. O, sonsuz güzelliştir; bu onun süsüdür”, 109, 109/2270, 250/5874, 5875

Kör(/olmak).....13/215 “Seferde menziller konaklama yeri değildir. Orada yerleşip kalmak isteyen, kördür, yersizdir”, 28/516, 106/2197, 2199, 106/2205, 108/2259, 113/2374, 115/2444, 132, 148/3239, 158/3518, 159/3569, 162/3605, 163/3638, 191, 193/4424, 4431, 4445, 4453, 4456, 194/4458, 203/4690, 204, 206/4750, 213/4947, 219,

219/5102, 237/5544, 5547, 252/5905, 297/7002, 303/7139, 310/7313, 329, 331/7878, 332/7911

Kör etmek/ olmak 89/1792 “Hıristan dolayı gözleri kör, kendi harap olur, yolsuz ve rehbersiz bir çöle düşer.”, 94/1936, 206/4766, 206/4778

Körler içinde gören gariptir.....193/4455 “Gören, görmeyenlerin içinde garip kalmıştır”, 194/4459

Körler memleketi....., ...193/4436 “Derler ki bu memleket körler memleketidir, çoğunluğu kördür ki apaçık duran şeyleri de göremiyorlar da delil arıyorlar.”

Köre övünç (olan) görene ar.....193/4439 “Körlere göre övünç olan şey, (delil aramak) gözlülere göre ar sayılır.”

Körlük.....75/1487 “Birinci varlık cahillik ve körlüktür. İkinci varlık nurdur, yakınlıktır”, 82/1653, 122/2602, 146/3180, 193/4432, 4443, 220/5139, 272/6431

Körlüğü gidermek.....65/1296 “Nûrânî bade ki onun sarhoşluğu kör gözleri görür eder”, 186/4274, 227/5294, 311/7334

Körü körüne.....27/485 “Biz onu methettikse körü körüne methetmedik. Dikkat et! Methedenin gözü neye bakıyor ve neler görüyor”, 150/3309

Körün asası....., ...162/3607 “Öyle ise körün asası gözlülerdir. Çünkü o kuvveti ondan bulurlar (Onun yardımıyla yollarına devam edebilirler).”

Köşk....., ...147/3189 “Umulur ki, seni dergâha doğru götürür. De ki: “Lütfen beni de o köşkten, o cennet bağından mahrum etme.”, 214/4967

Kötü dal(lar)dan kurtulmak....., ...305/7187 “Ta ki ağaçların tatlı meyve versin, fenâ dallardan kurtularak baştan başa göğe baş versinler”

Kötülerden (şaki) olmak ezelidir...., .208/4801 “Kötüyse, o kötülük de şimdi gelmiş değildir (o da ezelidir). Gözü olan bunu görür ve bilir”, 229/5339, 249

Kötüleri söküp iyileri dikmek....., 305/7186 “O ihsanı bol padişahın lütuf ve merhametine bak ki fenâ ağaçları söküp yerine iyilerini dikeyor”

Kötülük/şer.....121/2589 “İyi, kötü, senin huzurunda fermanına tabi çavuşlar gibidir.”, 205/4731

Kötülük senden....., ...205/4731 “Şu halde kendinde bir iyilik görürsen, Allâh’tan; şerri ve başı boşluğu da kendinden, değersiz vücudundan bil.”

Kötü(gibi) görünen iyi....., ...209/4850 “O, Hakk’ın nuruyla görür, münkir kıyafetinde görünür (perişan şekilde).”

Kötü görüş.....158/3505 “Çünkü ayırt edip değerlendiremeyenin akli olmaz. Fenâ görüş eşek gibi her açıdan hayırsızdır”

Kötülük götürmek....., ...144/3154 “Sen kötüsün! O, iyilik madenidir. İyinin yanına giderken kötülük götürme!”

Kötülüklerin anası.....97 “Şarap, bütün suçların, günâhların aslıdır. Bundan dolayı ona “kötülüklerin anası” demişlerdir”., 97/1964

Kötülükler nefisten doğar....., ..277/6524 “Çünkü o sağ kaldıkça bütün bu fenâlıklar ondan doğar. Ondan, suçtan ve taatsizlikten başka bir şey bekleme”

Kötülüğün sirâyeti.....102/2075-2080 “Her rûhta gizli hastalıklar vardır, bunlar rûhtan rûha kendini sezdirmeden geçerler.”, 103/2088-2092

Kötü (adi) güzel.....86

Kötü koku.....137/2952 “Fenâ koku bilakis körlük getirir. İnsanın gönlündeki iyiyi kötüden ayırma yeteneğini giderir,” 2954

Kötü koku kör eder.....137/2952 “Fenâ koku bilakis körlük getirir. İnsanın gönlündeki iyiyi kötüden ayırma yeteneğini giderir,”

Kötü (gelen) tatlıdır/iyidir....., ...139/3022 “Kötü şeyler size acı görünse de tatlıdır, fenâ görünse de iyidir.”

Köy: köy halkı....., ...166/3713 “Kur’an-ı Kerim’de “ve eselehul karye”yi okumadın mı? Oradaki karyeden maksut da karye ehlidir, karye değil”

Kubbe/zâhir.....28/513 “Ey Hak yolunun yolcusu, kubbelerin ne demek olduğunu anla! O Sultânları milletin elinden kurtarmak için onlara bazı sevilmeyen huylar verir.”, 155/3428, 219

Kucakla(ş)mak....., 114/2409 “Hele onu bir nefes kucaklarsan, ebedî zevk ve neşe içinde yaşarsın.”, 239/5609, 327/7764

Kudret deryası.....60/1218 “Önce, rütbece engin sayılan bir avuç toprağı ona üstün tutarak, o toprağın üzerine kudret deryasından inciler saçtı., 265/6255

Kudret nazarı (velînin)....., ...255/6006 “Ona atfedeceği kudret nazarı öyle bir nur bahşeder ki o nur cehennem ateşini söndürür”, 265/6272

Kudret(/ini göstermek)....., ...128/2754 “Gök de yer de Hakk’ın Celâletine muhataptırlar. Her ikisi de o kudretten haber verir”, 181/4156, 228

Kudretini eserinde göstermek....., ...181/4156 “Hak Teâlâ Hazretleri de kudretini eserlerinden göstermiştir”

Kulağa sığ(ma)mak....., ...285/6666 “O beyan, onların kulağına sığmaz, anlayışları o sırrı anlamaktan noksandır.”

Kulağın akla dönüşmesi....., ...315/7465 “Kulağın akla dönüşmedikçe o sesi baş kulağıyla dinlersin”

Kul/köle(/olmak).....69/1399 “Bütün âlem onlara sevgili ve kuldur, doğru kimseler onların sözlerinden kuvvet alırlar”, 107/2230, 122/2624, 147/3186, 147/3191, 154/3385, 157/3473, 158/3525, 167/3724, 171/3830, 180/4144, 187/4289, 192/4405, 210/4879, 220/5116, 238/5568, 254/5951, 289, 304/7165, 311/7324

(ere)Kul ol ki Sultân olasın.....,304/7165 “Ona kul ol ki, Sultân olası, Hazret-i İsa gibi Zuhal’e kadar yükselsin!”, 334/7967

Kul ve Sultân bir olmak.....,321/7598 “Kul u Sultân bir durur, iki degül! Ol sera içre bir olur beg u kul”

Kumru.....,288/6750 “Kumruyu göremeyen, gagasının üzerindeki tüyleri nerede sayabilecek?”

Köleliğini kabul etmek.....,170/3813 “Güneşin nuru ondan utanır, köleliğini candan kabul ederdi”

Köleyi şah eden bağış.....255/6009 “O velî sana böyle bir nur bahşedince, köle isen de şah olursun!”

Kulu Hakk’ta görmek....., .144/3134 “Benim kırbamda o tatlı sudan başka yoktur. Beni onda gör, onu bende”

Kulumun zannı üzereyim.....,245/5720 “Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: Herkesin benim hakkımdaki zannı (benden umduğu şey) ne ise ben daima onun zannı üzereyim.”

Kulak.....18/310-314 “Ancak sen bu sırları o kulağa söyle ki: “Sırlar ona ağır gelmez, yüksünmez.”, 285/6665, 318/7560

Kulak:sözün gözü....., .319/7560 “Sözlerün gözi bayık kulak olur, Gey sözi, yavuz sözi kulak bilür.”

Kulak tıkamak.....,115/2433 “Batıl sözlere karşı kulağınızı tıkayın, gözlerinizden görme yetisini atın!”

Kulak Vermek.....6/68 “Artık ona kulak ver, Huda’nın zikrini onun iniltilerinden dinle!”, 13/204, 25/446, 30/551, 61/1226, 78/1551, 139/3017, 149/3266, 216/5037

Kulaksız dinlemek....., ..99/2023 “Orada her şeyi kulaksız dinlerdim. Bülbüllerinin güller üzerinde namelendiği sırlar dile sığmaz”,100/2025, 277/6501

Kulağa söylemek.....18/310-313 “Ancak sen bu sırları o kulağa söyle ki: “Sırlar ona ağır gelmez, yüksünmez.”

Kulağına girmek....., 116/2473 “Bildiğin şeyler hakkında söylenen sözlerden hiçbiri kulağına girmez.”

Kulağına koy(ma)mak(sözü).... , 321/7605 “Kulakına koymaya bu sözleri, Hak nurın çün bellü gördi gözleri”

Kulağına küpe edinmek.....51/1002 “O yol için şevkten iyi at yoktur. Bu sözü kulağına küpe edin!”

Kulağı sağır olmak.....77/1545 “Evliyâ-yı Kiramın ilimleri katıksız hikmettir. Fakat eşkıyaların kulağı ona karşı sağırdır”

Kulağın yoksulluğu....., 149/3267 “Dil varlıktan harcar fakat kulağın yoksulluğu âşıkardır. Bütün varlıklar yoktandır”

Kulaklarının derin köşesi.....33/617 “Emirlerini kulaklarının derin köşelerinde saklasınlar, korkuları, ümitleri yalnız ondan olsun”

Kulluk(etmek).....23/406 “,Hak yolunda kulluk padişahlıktır. Hükmü yerden göğe kadar geçerlidir” 52/1015, 105/2167, 123/2640, 216/5011, 220/5140

Kulluk tarafı....., ...247/5788 “Yüzünü acziyetle kulluk tarafına dönderdi, düşkünlüğü yüceliğe tercih etti.”

Kulluk yolu....., ...189/4357 “Kulluk yolundan başka yolda rahat, saadet arama!”

Kumandan (Taçsız) olmak.....113/2368 “Aşk atına biner; taçsız, tahtsız, sancaksız kumandan olur.”

Kural(lar)....., ... 287/6709 “Kurallar, dal yaprak. Dallar asıldan meydana geldi ki onları görerek asla intikal etsinler diye.”

Kuran=asuman....., 286/6687 “Asman, Kuran’dır. Bu mahsus felekler değil”

Kuran’ın bâtın(lar)ı....., ...285 “Meali şerifi: “Kur’an-ı Kerim’in zâhirî ve bâtını var. Bâtının da bâtını var, yedinci bâtına kadar.”, 285/6655

Kuran’ın zâhirî....., ...285 “Meali şerifi: “Kur’an-ı Kerim’in zâhirî ve bâtını var. Bâtının da bâtını var, yedinci bâtına kadar.”,

Kurt.....60/1210 “Belki onlardan, kavgada kurdun arslandan kaçtığı gibi kaçırım”, 94/1938, 100/2033-2034, 106/2199, 150/3294, 157/3484, 192/4415, 262/6157

Kurtuluş ehli fırka....., ...296/6960 “Bu yetmiş iki milletten her biri Huda’ya kavuşmayı umarlarsa da, içlerinde kurtuluş ehli bir tanedir”

Kurtuluş vesilesi....., ...153/3370 “Bir sözü yüz anlamla açıklarsan, can için kurtuluş vesilesi olur.”

Kuru dünya....., ...141/3079 “Bunu bırak! Kuru dünyayı terk eyle de bir nefes kendini Hakk’a teslim et!”

Kuru yollar....., ...115/2439 “Ömür kuru yollarda geçti, dağda, bayırda, çölde (kuru hevesler uğrunda),”

Kuş.....5-6/35-40 “...Kedi cinsi, damlarda ve dallarda sürekli kuş tutmaz...”, 18/317,19, 19/318-319, 20/360-365, 33/621, 53/1043, 82/1652, 89/1792, 92/1880, 99, 108/2256, 109/2284-2285, 202/4648, 214/4964, 261/6150, 262/6159, 319/7545

Kuşlar padişahı.....54/1062 “Kaf Dağı üzerinde yaşayan Anka (ki kuşların padişahıdır) bir duvar yarığında örümcekle beraber yaşamaya mecbur edilirse hali ne olur?”

Kutbun müridi şeyhlerin şehididir....., 211/4896 “Kutba yeni mürit olan kimse, şeyhlerin şehididir ve âlemde eşsizdir”

Kutsal güzellik.....81/1608 “Gölgesi bu kadar fitneler uyandıran o kutsal güzelliğin kendisi acaba nasıl şeydir?”, 213/4936, 328/7798

Kutsal güzelliğin gölgesi.....81/1608 “Gölgesi bu kadar fitneler uyandıran o kutsal güzelliğin kendisi acaba nasıl şeydir?”

Kutup (kutb-ı zaman/cihan).....45/857 “Kutub da, şüphesiz, onların başı ve bütün dervişlerin başı, önde gidenidir.”, 50, 51/977-998, 104/2117, 105/2150, 108/2248, 111/2314, 111/2330, 114/2398, 136/2922, 176/4001, 187/4301, 210/4887, 222, 223/5216, 224/5237-5254, 234/5466, 259/6117, 274/6456, 285/6660, 316/7482

Kutup vasıtasız alır....., ...234/5465 “Arşın hayatı bile vasıtasız değildir, ancak Hak’tan gelen nimetleri vasıtasız alan, kutubdur”

Kutup Hudadan bir nefes ayrılmaz.....234/5466 “O, daima Huda ile ayaktadır, Huda bir nefes ondan ayrılmaz.”

Kutbun mahlukata ihsanı....., ...234/5467 “Yer, gök, kürs, kalem, sema, daima kutubdan ihsanlara mazhar olurlar”

Kuvvet....., ...123/2631 “Gönül malı ki, akıl ve kuvvetten ibarettir. Oraya götürür ki, emniyet ve bahtiyarlık yeridir”, 130/2813

Kuvvet almak....., ...127/2718 “Çünkü, rûh, kuvveti hikmetten alır, nihayet rütbesi ondan artar”

Kuyu.....5/35 “İlmi ancak halkı avlamak, rütbe ve makam, mevki kazanmak maksadıyla öğrenmişler, kuyunun dibine dalmışlar, orada kalmışlardır”, 14/220, 56/1077, 60/1209, 87/1755, 108/2265-2266, 194/4465, 209/4833, 261/6148, 262/6175, 315/7453

Kuyuya düşmek.....54/1063 “Gurur ve izzetiyle dünyaya sığmayan biri, kuyuya düşse hali ne olur?”, 87/1755, 116/2473, 162/3606, 209/4833, 290/6805

Kuzgun....., ...98/1990 “Cimriler gibi dünya mülkünü istemiyorum. Çünkü o, leştir. Kuzgunların gıdasıdır”, 130/2797, 2798

Kuzgun gıdası....., ...98/1990 “Cimriler gibi dünya mülkünü istemiyorum. Çünkü o, leştir. Kuzgunların gıdasıdır”

Kuzu....., ...162/3597 “Kuzu, anasını kaybediyor mu? Kuzu, koyun sürüsünün içinde anasını tanıyor”, 174/3960

Küfrü din kabul etmek....., ... 98/1994 “Bu, imkansızdır ve kim inanır ki, küfrü din diye kabul etsin.”

Küfür/inkâr....., ...157/3473 “Küfür ile îmân, kapıda (emre amade) kapıcılar gibi olur. Sanki sen padişahsın onlar da kulların.”, 158/3507, 173/3927, 194/4470, 202/4649, 226/5267, 226/5271, 267, 267/6293

Küfürle dolmak....., ...232/5395 “Bir velîye düşman oldun mu, yakinen bil ki dinden boşalmış, küfürle dolmuş olursun!”

Küfür de İslam da sohbetten doğar.....271/6400 “Küfür de İslam da sohbetten doğar, her millette de böyledir”

Küfür içinde din/îmân bulmak....., ...323/7641 “Karada gördiler Hak nurını, Din içinde buldılar hem hurini”

Küfür ve din perdedar....., ...291/6838 “O kapıda küfürle din, mahbûbun yüzündeki örtü gibi, perdedarlık hizmetinde bulunurlar”

Küfür ve dinden geçmek....., ...291/6839 “Her kim bu ikiden (küfürle dinden) geçmezse, yakinen bil ki maddîyat perdesine takılıp kalmıştır”

Küfür/İnkâr felaketi....., ...226/5271 “İnkâr felaketi onlarda daima yüz binlerce gam doğurur. Cenâb-ı Hak “Onların yüreklerinde hastalık var.”

Küfür fânî....., ...166/3700 “Din bakidir, küfür sonunda yok olur. Din baki olur. Çünkü sonsuzluk ülkesindendir.”

Küfür (dinden yüksek olan)..... , ...114/2405 “Bak ki aşağılar, yücelerden daha iyi oldu. Derecesi dinden yüksek olan şu acayip küfre bak!”

Küfür yerden....., ...246/5754 “Aklınla îmânın, gök nurundan, küfür ve ihtiras zulmetleri de yer toprağındandır.”

Küfür yolu....., ...157/3492 “Temyiz, göze yakın olunca küfür yolu da, isyân yolu da açık olarak görünür.”

Küfür zindanı....., ...307/7222 “Öyleyse bir nefes bile durmadan o merdin (peygamberin) eteğine sarıl ki, seni küfür zindanından kurtarsın”

Küfrün dine/İslama dönüşmesi...., ...150/3296 “Dünyada bunun benzeri pek çoktur. Âdemin de itaat ve ibâdet sebebiyle küfrü, sonunda bütün din olur”, 265/6273

Küfrün sureti....., ...214/4963 “Fısk ve fesat da küfrün suretidir. Bunun manasını onda ara!”

Kül.....38/720 “Bir kâmil toprak gönderse altın olur. Bir nakıs altın tutsa kül olur.”

Külâh.....89/1797 “Aptallık edip rahat tarafına koşturmaz, güçlük ve sıkıntıyı külâh gibi başında taşır”

Külhan.....54/1064 “Padişahlığa aday olan biri, külhane sığınmaya mecbur olursa ne hale gelir?”, 66/1325-1327, 93/1912, 152/3352, 214/4966, 248/5819

Külhancı.....54/1065 “Yeri külhan, ikametgâhı külhan, yanağı kül, arkadaşları külhancı...”

Küllî akıl....., ...136/2947 “Gülün tâlibini güle, kokusu eriştirir. Eğer sen de o parçadan isen tam akla (aklı külle) erişirsin”

Küp.....85/1720-1722 “Ten küpü (testi) denize doğru akarsa onu deniz say! Azlığına, çokluğuna bakma!”, 154/3406, 159/3555, 190/4374, 230, 332/7911

Küp (deryayla bağlantılı)..... , ...230 “Fakat enbiya ve Evliyânın vücut küplerinden deryaya yol vardır. O küpte ne varsa o deryadandır.”, 230/5348

Küpteki tortu....., ...202/4638 “yahut da büyük bir küpün dibine çökmüş bir çimdik tortudur.”

“Lâ” olmak.....81/1615 “La olur, illaya gider; vahdet deryasında Hak gibi tek olur.”

Lal.....62/1236 “O rûhlar, madenlerinden ayrılarak buraya geldikleri vakit kimi bakır, kimi gümüş, kimi altın, kimi lâl, kimi yakut, kimi elmas gibiydiler”, 98/1999, 112/2360, 145/3157, 172/3893, 291/6844

Lale.....80/1585 “Gül gibi, lale ve yasemin gibi çeşit çeşit renkler ve onların seyriyle sarhoş eden zevkler ve keyifli zevk meclisleri görülür.”

“Lâmekân”.....34/661-663 “Yârin aşkında yabancıyı terk et, tâ ki cânân tarafında olan güzel diyarı göresin”, 56/1078-1085, 128/2765, 136/2912-2915

“Lâ nufferrik”..... , ...129/2785 “Menzile gidenlerin esas niteliği “La nufferrik”tir. Fakat bu vasfın yolculara genellemesi yoktur”, 161

Lanet.....91/1844 “Yükseklerden indi, yerin dibine geçti, lanet, boynuna halka gibi takıldı.”

Latif ömür.....,.....100/2029 “O kimseler böyle latif ömürler sürmüştü. Onu verir de bu kesif (değersiz) hayatı alır mı?”

“Lâ tûdrikühü’-ebsâr”..... ,... 167/3748-3749 “Şu halde, gören Huda’dır, müminin gözü değil. “Lâ tudrikuhul ebsârü ve huve yudrikul ebsâr.”

Lâyık(ı)..... , ...128/2753 “Kötünün layığı, kötü olmak lazım ki adalet de budur. İyilerin layığı da bolluk ve nimetlerdir.”

Lebbeyk işitmek....., ...279/6539 “Dua ve yakarış çok olursa her duana karşı icabet sesi, “Lebbeyk!” işitirsin, gamın neşeye karşılık olur”

Ledün ilmi....., ...208/4820 “ilm-i ledün onlara gıda ve kısmet olmadı. Onlar balık gibi, o deryaya nasıl dalabilirler”, 247/5786, 254/5974, 276/6487, 277/6526, 301/7108, 306/7207, 312/7358, 323/7651, 333/7939

Ledün ilmüne noksan erişemez...., 254/5974 “O bekâ deryasının sahili yoktur. Anla ki ilm-i ledüne noksan erişemez.”

“Levlake....”....., 270 “Hak Teâlâ Hazretleri bütün âlemleri Muhammet Mustafa’nın (s.a.v.) hürmetine yarattı ki “levlake lema halektel eflak” bunun delilidir.”, 290/6799

Leyla.....42/804 “Bu vadide sana biraz söz söylersem, büyülenirsin ve böyle bir Leyla’ya benim gibi Mecnun olursun.”, 105/2163, 112/2332-2335, 258/6069

Leyla’nın kendisi olmak....., ...258/6073 “Ben, bu surete girmiş, Leyla’nın tâ kendisiyim. Benden akacak kan, Leyla’nın kanıdır.”

Leke(/lemek).....58/1125 “Benlik kirdir, lekedir. Hakk’ın nuru temizliktir. Kirden (şirkten) kurtulursan nur olursun!”, 261

Lekesiz güzellik.....81/1624 “Burada görülen güzellikler, ondan bulaşık ikincil şeylerdir. Lekesiz güzellik oradadır. Toprak olan can, temiz olan tarafa nasıl gidebilir?”

Leş....., ...88/1785 “Bu tarla, gözüne hâla hoş görünüyor, o leşi kabul ediyorsun.”, 98/1990, 118/2505, 130/2798, 210/4876, 265/6274, 307/7245, 326

Leş semti....., ...130/2798 “Sıradan kuzgun da leş semtine koşar. Sevgili diyarına Anka gibi nerede uçacak!”

Liderler lideri.....51/997 “Vaktin kutbu, bütün liderlerin lideridir, tüm kâmil ermişler ona tabi olurlar.”

Liderlik sevgisi....., ...290/6806 “Bu yol kesicilerin başı (reisi), liderlik sevgisidir. Hak yolunda ululuk talep etmek şıktır”

Lut (as)....., ...169/3795 “Lut Aleyhisselam’a gelen melekler de sakalı, bıyığı yeni bitmiş delikanlı şeklinde görünmüşlerdi”

Luti.....69/1390 “Bir çocuk ki lutinin iğfaline kapılır, o biçare hayatında başarılı olabilir mi?”, 69/1392, 262/6160, 6168

Lutinin iğfaline kapılmak.....69/1390 “Bir çocuk ki lutinin iğfaline kapılır, o biçare hayatında başarılı olabilir mi?”

Lütfuna bahane etmek....., ...217/5046 “Senin amellerin hiçtir. Lakin o, onları lütfuna bahane ediyor”

Lütuf....., ...122/2600 “Eşkıyalığından dolayı rehber, ona yol kesici; lütuf ve vefa, kahır ve cefa olmuştur”, 124/2670, 126/2694-2695, 126/2701, 2705, 143/3103, 172/3900, 206/4760, 208/4805, 220/5147, 238/5582, 240, 265/6252, 288/6755

Lütfundan kapı açmak....., ...280/6550 “Hücresinde gece gündüz “Ya Rabbi, bana lütfundan bir kapı aç da beni âlim et!” diye dua ederdi.”

Lütuf harmanı....., ...172/3900 “Eğer tane toplayan karınca gibi senin lütfunun harmanından ambarımı doldurursam, haydi, söyle! Harmanından ne eksilir?”

Lütuf kanadı.....,..... 206/4760 “Bütün mevcudat, vücudu onun ihsanından alır, her tarafa o lütuf kanadıyla uçarlar.”

Lütuf menbaı/kaynağı.....,.... 244/5689 “Ben lütuf menbaıyım. Benden bağış ve keremden gayri bir şey meydana gelmez.”, 329/7825

Lütuf suyu.....81/1610 “Lütuf suyu çamurla sudan ibaret olan bir cisimde bunu gösterdi ki ona halk bütün mal ve mülkünü feda ediyor”

Lütuf yansıması....., ...229/5331 “Kimi lütuf kimi bir kahır yansımasıdır”

Mabet....., ...119/2519 “Âlemde ondan başka bir şey, ona gaye olamaz. O huzurdan başka mabet aramaz.”

Mabudu görmek....., ...128/2773 “Talepteki maksudunu bildiği zaman, mabudunu çabuk görür.”, 207/4792

Maceradan geçmek....., ...310/7280 “Maceradan, itirazdan geçeyim. Ta ki kuşatılmadan kurtulup serbestliğe ereyim.”

Maddîyat perdesi....., ...291/6839 “Her kim bu ikiden (küfürle dinden) geçmezse, yakinen bil ki maddîyat perdesine takılıp kalmıştır”

Maden.....5/30 “Bunlar, Cenâb-ı Hakk’ın zat ve sıfatından dolayı fânî ve ilm-i ledüne maden olmuşlardır”, 61/1233, 62, 62/1236-1237, 1240, 90/1822, 92/1860, 113/2396, 144/3154, 146, 148/3221, 160/3578, 171/3848, 172/3904, 193/4424, 203/4683, 205/4742, 214/4955, 222/5184, 228/5313

Madenin ocağından uzaklaşması....., ...113/2396 “O halet ödünç değildir ki, madenin, ocağından uzaklaştığı gibi uzaklaşsın veya ayrılsın”

Mağara.....108/2264 “Bu karanlık dünya mağarasından kurtul!”

Mağlup.....82/1632 “Onun zatı bütün vasıfların üstündedir. Sonuçta bütün eşya ona mağlup olacaktır”, 264/6230

Mağlubiyet.....14/218 “Yürü! Bu alçak dünyadan kurtul ki iblise ve şeytana mağlup olmayasın.”

Mahal söyleyip ahalisini kastetmek.....157/3500-3503 “Gökten kastım, göklerin halkı (ehl-i asman), yerden kastım, yer halkı (ehl-i zemindir).

Mahallesinde kalmak....., ... 265/6264 “Onun mahallesinde kal! Tâ ki orada huriler, kasırlar, yüzlerce nur deryası göresin!”

Maharetli (cc) ve hünnerleri....., ...287/6721 “O maharetlinin hünnerlerini gör, onların görüşleri sana da sirâyet etsin.”

Mahkum.....68 “Meali: Saadet o kimsenindir ki, aklı emir (hakim), nefsi esir (mahkum)dir.”, 85/1713, 111/2309, 113/2377, 156/3461

Mahrem olmak.....81/1617 “Öyle bir güzele mahrem, öyle bir esrarla hemdem oldular ki, canlarından benlik gitti, ondan başkası kalmadı., 85/1730,100/2025, 106/2190, 116/2487

Mahrum(olmak).....78/1556 “Çünkü onlar dinden mahrum ve kısmetsizdirler”, 116/2476, 126/2692, 2697, 158/3509, 159/3570, 163/3649, 171/3867, 194/4489, 209/4828, 215/4994, 311/7325

Mahrumiyet kılıcı.....60/1202 “ben de onun evlatlarından intikamımı alırım, mahrumiyet kılıcı ile hepsini öldürürüm”

Mahsul/ürün (/almak-vermek).....7/84 “Kâinâtta ne varsa, alt, üst, gök, yer, ön, arka, tamamen ve yalnız aşktan vücuda gelmiştir. Aşağı, yukarı, yer ve gök hep aşkın mahsulüdür”, 214, 263/6195, 215/5002, 216/5008, 217/5052, 218/5081, 5084, 263/6197

Mahvolmak....., ...114/2418 “O halet, mahv (yokluk) haletidir. Mahvol ki sana onu canıgönülden açıklayayım.”, 226/5261, 238/5560, 306/7206

Makamın mayası benlik....., ...290/6826 “Asıl baş odur (şirktir). Reisliğin, makamın mayası benliktir (kibirdir).”

Makam-mertebe yolda.....130/2790 “Bu makamlar, bu mertebeler yoldadır, menzilde değil. Allâh’ın olduğu yere adet nasıl yol bulabilir?”

Maksut....., ...140/3042 “Eğer maksudun Hak ise onu terk et. Mallarınız, evlatlarınız düşmanlarınızdır”, 194/4487, 245/5716, 291/6835

Maksutları sadece “O”....., ...162/3602 “Onların Hak’tan umdukları yalnız kendisidir. Cennetten, hurilerinden geçmişlerdir”

Maksudu Hakk’tan başka olmak.....288/6763, 6765 “Her kimin ibâdeti karşılıksız kalmışsa, bil ki onun taatinden isteği Hak değildir. Eğer ibâdetten maksudu Hak olaydı, istediği neyse o olurdu”

Maksudu bilmek.....128/2773 “Hakk’ın bu icattan garazı (maksat ve hikmeti) nedir? Talepteki maksudunu bildiği zaman, mabudunu çabuk görür.”

Maksudun kadarsın.....130/2799-2804 “Her birinin değerini isteğiyle ölç! Ne kıymette olduklarını sevgililerinden anla!”, 213/4934, 271/6390, 300/7065

Maksudu onu arıyor.....134/2872 “İsteddiği, isteyen olmadan, kendini arar, istekli gibi akşam sabah onu takip eder.”

Mal.....33/629-633 “Vâsıllar için elden çıkan mal, dünya adamları için hicaptır. Mal kâmillere zarar vermez, geçim vasıtası olur.”, 33/ 638, 111/2320, 139/3028, 140/3043, 140/3048, 316/7488

Malı olmak.....246/5756 “Nihayet hangisi galip olursa sen onun malı olur, onun hükmü altına girersin”

Malını kurtarmak.....123/2632 “Oraya götürür ki, emniyet ve bahtiyarlık yeridir. Mallarını yol kesicilerden muhakkak olarak kurtarır”

Mal müşteri içindir.....294/6924 “Mallar, müşteri içindir. O sır, serseri bir adama nereden erişecek?”

Mal topraktır.....316/7488 “Mal topraktır, bu sözler can durur, Uslular andan kaçır, bunda durur.”

Mal vermek.....147/3197 “O kendi batmıştır. Sana malı nereden verecek?”

Malzemenin kerestesiz gemiye yüklenmesi...143/3107 “Harfsiz, sessiz murada erilince, malzemeni de o kerestesiz gemiye yüklendi bil”

Mamurluk haraplıkta.....314/7418 “Böyle mamurluğu haraplıktan, böyle mutluluğu gam içinde gör (bil).”

Mana.....44/828 “Vâsılların seması manadır, oraya mânevî olanlar gider. O sema, candır”, 46/860-865, 116/2466, 146/3166, 153, 153/3374, 3379, 154/3410, 155/3423, 191, 194/4471, 4474, 195/4497, 4499, 212/4919, 214/4964, 221/5163, 250/5874, 285

Manada bir olmak.....294/6940 “Denizle ırmak sureten iki görünür fakat manen birdir.”, 321/7600

Manadan başka baki yok.....250/5871 “Manadan başka baki yoktur. Eğer bekâ arıyorsan cisimden geç!”

Mana: din nuru.....251/5883 “Suretten geç! Mana yolunu tut! Suret, küfürdür. Mana, din nurudur.”

Mananın görüntüye dönüşmesi.....191/4379 “Bil ki, kendi güzelliğinin etrafında dolaşıyorsun! Senin güzelliğinin manası görüntü olmuştur”, 195/4504, 334/7978

Mananın görüntüye bürünmesi.....334/7978 “Adet-i ilâhîye bizim sırlarımızda harf, söz ve ses görüntüsüne bürünerek kendisini gösterdi”

Mana güneşi.....335/7998 “Zülhicce ayı içinde idi ki, mana güneşinin yüzünden şüphe ve tereddüt bulutları sıyrıldı”

Mana güzelliği.....195/4500 “Görünüşün güzelliği de cihan gibi geçicidir. Kalıcı olan güzellik, mana güzelliğidir”, 310/7291

Mana çirkinliği.....310/7291 “Manen güzel ve çirkin görünür, o zaman kimlerin mümin ve kimlerin kâfir olduğu görülür (anlaşılır)”

Mana deryadır.....327/7779 “derya (mana deryası) gemilere (söze) sığar mı? Çünkü söz, gemidir, mana can deryasıdır”, 335/7988

Mana incisi.....,285 “Yalnız halktan gizlenmiş olan erler (Evliyâullah) dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci bâtının derinliklerine dalarak orada kıymetli mana incileri buldular.”

Mana kulağı....., 259/6104 “Gözünü açar da mana kulağıyla dinlersen, “leyse fiddari sivAllâh”ı işitirsin!”

Mananın nakışı....., 194/4472 “Suret, işin iç yüzünü bilmez; çünkü suret, mananın nakışı yerindedir”

Mana incisi delmek....., 167/3746 “Cenâb-ı Peygamber Aleyhisselam, buyurmuş oldukları şu hadîs-i şerifte ne mana incileri delmiştir:”, 252/5916, 285/6663, 335/8001

Mana olmak.....85/1725 “Eğer mana olursan, manaya kavuşursun, yoksa sen, o önderden çok uzaktasın!”, 168/3759

Manasız (insan).....85/1724 “Dış görünüş o yolun perdesidir. Manasız (suretperest) insan dergâhın dışındadır.”, 194/4473

Manasız suret.....194/4473 “Dış görünüş o yolun perdesidir. Manasız (suretperest) insan dergâhın dışındadır.”

Mana tarafı/âlemi....., 196/4520 “O cihan ki, orada rûh, tensiz, cisimsiz mana tarafına gider.”, 286/6708, 301/7099

Manaya aşına.....256/6020 “Ey manaya aşına olan kimse, uzaklık şekilseldir. O, manen yakındır”, 268/6339

Manaya bakmak....., 212/4919 “İsmi bırak, manaya bak! Tâ ki nazarında vahdet tecellî etsin”, 221/5156

Manaya giden mana.....,154/3408 “Her kim manaya giderse, mana olur. Surete giden de suret olur.”

Manaya kavuşmak.....85/1725 “Eğer mana olursan, manaya kavuşursun, yoksa sen, o önderden çok uzaktasın!”

Mana yolunu tutmak....., 251/5882 “Suretten geç! Mana yolunu tut! Suret, küfürdür. Mana, din nurudur”

Manaya yönelmek....., 154/3403 “Her ikisi de ayrı varlıktır diyerek iki sayma! Görüntüden geç, manaya yönel!”, 251/5882

Manayı surette aramak.....214/4963 “Dinin sureti budur. Dinin manasını da bu surette ara ki açıkça göresin!”

Manayı süslemek.....276/6483 “Söz de şiirin elbisesi hükmündedir, şair manayı süslemek için türlü üsluplara girer”

Mânevî cemaat.....298/7014 “Cevaben derim ki: Bu, mânevî cemaattir. O, suretten oluşan cemaate bakma!”, 7016

Mânevî cennet.....81/1621 “Bil ki mânevî cennet o vuslattır, Hak erleri gibi o cennet tarafına yollan!”

Mânevî derece (lendirme).....50 “Bu makalede şu da bildirilecektir ki, bütün Evliyâ derecelerine göre Hakk’a vâsıl olmuşlardır”, 285

Mânevî dua.....279 “Şu halde mânevî dua, gayrettir. Maksudun oluşması da duana olan icabettir.”, 279/6535, 6538

Mânevî feryat.....279 “Şimdi senin itaatin, gayretin, cihadın da mânevî feryattır ki Cenâb-ı Hak seni bu yırtıcı nefsin elinden kurtarsın.”, 279/6537

Mânevî gök.....285 “Gök nasıl, biri diğerinden yüksek tabaka tabaka ise, mânevî gök olan insanların da böyle olması doğaldır.”, 286/6676, 6680, 286/6688, 6690

Mânevî güneş.....283/6642 “Gördüğümüz ve göremediğimiz bütün kâinât, sana hoş görünen her ne varsa, onda hayat eseri olduğundandır, mânevî güneşin o cisme akseden nurundandır”, 310/7294

Mânevî harf.....49/937 “Varlıklar mânevî harflerdir. Onlarda gördüğünüz biçimler o mânevî yüzün biçimleridir”

Mânevî gıda, zevk.....65 “Görünürdeki zevkler görünüşe düşkün olanlar içindir. Onlar da bu görünürdeki zevkten, mânevî zevke geçsinler”

Mânevî güneş.....146/3164 “Bil ki, Hak yolunun taliplerine de o mânevî güneşten böyle çeşit çeşit hediyeler gelir”

Mânevî koku.....137/2956 “İçinde mânevî kokuyu artır ki lütf-ı Hak’la her dem gelişsin”

Mana nuru.....169/3792 “Mana nuru onlarca suret olur (maddîleşir), bununla dereceleri artar.”, 206/4757

Mânevî muvahhit.....283/6629 “Fakat mânevî (hakîkî) muvahhit o kimsedir ki o, Hak’tan başka şeye iltifat etmez.”

Mânevî parıltı.....206/4757 “Her ikisinin de alıp sattığı ondandır. Fakat nur-ı Yazdan’ın parıltısı mânevîdir.”

Mânevî sema (gök).....146 “Nasıl ki güneş bitkiler ve madenlere bir takım ihsanlar bahşediyor, kaftanlar giydiriyor, Evliyâların rûhları da bulundukları **mânevî gökyüzünden** nimet devşirirler, her yerlerine, derecelerine göre, hediyeler, bahşişler gönderirler”

Mânevî şirk.....283/6625 “Şirkin bir de mânevî kısmı vardır. Eğer iyi kulak verirsen onu da söyleyeyim”

Manâ şâhı.....17/291 “Mana şâhı can cihanında bulunur. O, aydan, güneşten, zuhalden her şeyden yüksektir”

Mansur (Hallâc).....150/3303-3311 “Mansur bundan dolayı açıktan “Ene’l Hak” dedi. Çünkü kendinde Hak’tan başka bir şey yoktu”

Mârifet.....94 “Velîler kaplara benzer. Aşk, mârifet ve Hakk’ın yüzü, o kapların içinde bulunan şaraptır”

Masraf gelirin mahsulü.....149/3262 “Bu yüzden masraf gelirin mahsulü olur. Öyleyse canıgönülünden asıl tarafına yönel”, 3269

Maşuğu âşıkta aramak.....303/7152 “Mâşuku daima âşıkta ara, ta ki onun güzel yüzünü hicapsız olarak seyredesin”

Maşuğun yüzünü âşıkta seyretmek..., 303/7146 “Aşığın gönlü mâşuk ile doludur. Mâşukun yüzünü de aşığın yüzünde seyreyle!”

Mâşuk şahıs, âşık gölge(si).....303/7148 “Mâşuk, şahıssa âşık da o şahsın Gölgesidir”

Matlûbu cisim, Hakk’tan nasibi sadece isim..., 288/6767 “Çünkü onun matlûbu ancak bu cisimdir. Canının Hak’tan aldığı nasip de ancak Hakk’ın ismidir”

Matlup tâlibindir.....216/5015 “Çünkü istenen, isteyenindir. Bunun aksine az rastlanır, bu çoğunluktadır.”, 294/6923

Matlup talepte gizli.....120/2564-2565 “İstedığın isteğinde gizlidir. Çünkü arayıp sorman buna bağlıdır”, 205/4735, 241, 282, 303/7145

Matlup talipten gizlenemez.....194/4487 “İstenen, isteyeniden gizlenemez. Bu, dünyada ne olmuştur, ne de olabilir.”, 282/6599

Matlup talipten görünür.....303/7157 “Taleple matlûbu başka başka görme ki, matlup, talipten görünmüştür.”

Maya=onun muhabbeti.....255/5980 “Gönlüm şeker kamışına benzer, mayası onun muhabbetidir”

Mayası düşük.....59/1171 “Mayaları düşük olduğundan yeryüzünde bir takım fesatlar meydana getirirler”

Mazlumun simasındaki hilmi görmek.....299/7049 “Nasıl ki âlim, ilmin lafzından manayı, mazlumun simasındaki hilm gibi açıkça görür”, 7045

Mecâzi nispet.....148/3242 “Böyle yakınlık yok olur mu? Mecâzi nispetler (dünyevî dostluklar) kesilir gider”

Mecâz yolu.....185/4233 “Dese de mecâz yoluyla der. Çünkü Hicaz’a gitmeden tavaf edilemez.”

Meclis(/kurmak).....65/1294 “Böyle bir meclise (ben ve sen) sığmaz. Kerem sahibi olan Allâh Teâlâ yanında sen ve ben kim oluyoruz”, 311/7322

Mecnun (olmak).....42/804 “Bu vadide sana biraz söz söylersem, büyülenirsin ve böyle bir Leyla’ya benim gibi Mecnun olursun”, 105/2163, 112/2332-2335, 172/3903

Mehtap.....163/3633 “O mehtap bulunduğu müddetçe mehtaplı gece bulunur”

Mehtaplı gece.....163/3633 “O mehtap bulunduğu müddetçe mehtaplı gece bulunur”

Mekan.....155/3424 “Ten ve suret kalmayınca cana mekan olur, balık gibi cânân deryasında yaşarsın!”

Mekansız....., ...197/4559 “O mekansızın yanına, o eşsiz sevgiliye doğru gidemez.”, 197/4563, 301/7103, 315/7457, 328/7783

Mekansızlık/lamekan....., .301/7099 “Ondan sonra yer ve gök olmayan mekansızlıkta mana gibi ebedî kalırsın!”, 310/7310

Mektepten pişmek/yetişmek....., ...226 “Zira kendi de o mektepten pişmiştir, hilelerini öğrenmiştir.”, 227/5279

Meleğin yanması....., ...268/6320 “Oraya ne kamer sığar, ne felek. O tarafa uçan meleklerin kanatları yanar”, 6324, 6336

Melek.....60/1216 “O melek ki (İblis) meleklerin önderiydi, o da inat ve büyülenmesi yüzünden makamı göklerde iken onun şüphe ve küfrünü yakinen bilen Allâh, onu da Âdem için gökten yere indirdi”, 146/3174, 200/4608, 205/4726, 227/5301, 290/6819

Melek (olmak).....183/4189 “İnsanın, takip ettiği gelişim yolunda daha derin (ince) makamları vardır. Melek olmak ve daha ileri gitmek”

Melek/felek (seyirlerine) gıpta eder.....253/5943 “Talipler bu yol üzere seyrederken feleklerde melekler gıpta ederler”

Meleklerle ahbaplık.....69/1395 “Hazret-i Muhammet (s.a.v.) gibi dokuz göğün üstünde meleklerle ahbap etsin.”

Meleklerin hizmetkar olduğu kul.....253/5946 “Melekler isimlerin bilgisini (ilm-ü esmayı) ondan iştirirler, öğrenirler, ona candan sevgili ve hizmetkar olurlar”

Meleklerin padişahı.....268/6343 “Ezelden öncelik sahibi padişah idin, devirler yokken sahibkıran idin, sınırsız, desteksiz meleklerin padişahı”

Meleklerin secde ettiği (kul).....254 “Melekler bundan dolayı ona secde ederler. Çünkü onda hadsiz hesapsız nur görürler”

Meleklerin serdarı.....90/1836 “İblis, Adem'den evvel feleklerde meleklerin serdarı, muallimi değil miydi?”

Meleklerin muallimi/imamı.....90/1836 “İblis, Adem'den evvel feleklerde meleklerin serdarı, muallimi değil miydi?”, 104/2124, 253/5945, 254

Mel'ûn.....53/1035 “Onlar ki nimete karşı nankörlük ede, o mel'un ki nimetin şükrünü yerine getirmeye”, 177/4035

Memba.....87/1757 “İrmakta akan su gibi. Su, ırmağın değildir, menbadan geliyor”

Meme.....74/1467 “Çekilen vücut zahmeti meme gibidir onun sütü can hazinesidir.”, 250/5862

Memeye sarılmak.....202/4654 “Onu sağlam tut! Süt emen çocuğun memeye sarıldığı gibi sarıl”

Meni.....150/3294 “Değil mi ki, meni rahimde cenin olarak ay parçası gibi çocuk oluyor”

Menzil.....12 “Adem evlatları yokluk âleminde varlık âlemine gelinceye kadar hadsiz, hesapsız ve çeşit çeşit menzillerden geçmişlerdir”, 51/992, 56/1077, 121/2597, 127/2724, 129/2784, 130/2791, 137, 148/3248, 210/4861, 279, 291/6834, 310/7314

Menzilde bir olur.....129/2784. “Sayıları sonsuz olsa da menzilde birdirler.”, 285/6673, 294/6940

Menzile erenler/vâsıllar.....129/2785 “Menzile gidenlerin esas niteliği “La nuferrik”tir. Fakat bu vasfın yolculara genellemesi yoktur”, 267/6295

Menzile yetiş(tir)mek.....127/2724 “Yükü devenin sırtına kolayca götürebileceği kadar yükletirler ki, onu menzile tehlikesiz yetiştirebilsin, ağır yük altında kuvvetsiz düşüp kalmasın.”, 137/2957, 149/3279, 252/5912, 252/5920, 267/6301, 291/6854, 294/6931, 302/7124, 310/7314

Mera....., 205/4720 “Hayvan gibi yiyip, içip, yatmak ister. Bütün hissi, arzusu meradadır”, 122/2599, 205/4720, 213/4948

Merama ermek.....267/6299 “Çünkü esasa, hedefe, varıp merama ermişlerdir.”

Merci'.....121/2598 “Nihayet orada kalır. O mercide ki, orası can atı için ne güzel meradır.”

Merhem.....73/1463 “Bu yaranın merhemi yanıp yakılmak ve gayret etmektir.”, 187/4280, 223/5209

Mermer.....163/3638 “Mermerin, sudan faydalanmadığı gibi. Çünkü su mermeri etkilemez ona göre yaş, kuru eşittir”

Mert (-i din).....325/7705 “Ey merd-i din, benden başkasına bakma!”

Mert (-i Huda/Hakk).....34/660 “Mert gibi mertler sırasına gir, tâ ki güneş gibi felek atına süvari olasın!”, 37/701, 38/739, 41/775, 94/1921, 103-104/2114-2115, 106/2189,106/2202, 2204, 149/3287, 155/3427, 155/3435, 159/3549, 166/3703-3717, 173/3932, 176/4028, 179/4085, 188/4314, 196/4519, 197/4550, 4554, 197/4566, 198/4573, 203/4662, 203/4675, 204/4698, 4704, 210/4859, 228/5305, 229/5340, 234/5485, 236/5518, 236/5522, 251/5896, 252/5910, 253/5946, 254/5961, 265/6272, 274/6464, 275/6477, 277/6522, 285/6662, 286/6682, 290/6799, 315/7466, 330/7839, 332, 333/7917, 335/8003

Merd-i Huda aşkı Hak aşkıdan üstün.....333/7921 “Merdana olan aşk, Huda’ya olan aşktan daha yüksektir. Çünkü onlarda Huda’nın gizli sırları vardır”

Merd-i Hak enbiyadan bile gizli.....333/7944 “Merd-i Hak, enbiyaya bile gizli idi. Enbiyadan onlara ahbab olan, nadirdir.”

Merd-i Hakk:Kabe’nin canı.....330/7839 “Kâbe’nin canı merd-i Huda olunca, artık ondan eğri ortaya çıkmaz. Ancak doğru gelir”

Merdan-ı Huda ile harp.....139/3002 “Cehalet güdüsüyle Merdan-ı Huda ile harbe tutuştu”

Merdan-ı Huda’nın yabancıları.....198/4572 “Merdanın yabancıları olanlar kapı gibidirler. İçeriden haberleri yoktur”

Merd-i Huda’ya talip olmak.....334/7968 “Sözün kıyası, merd-i Huda’ya talip ol ki sırr-ı Huda sana açılsın.”

Merd-i Hakk’la bir nefes.....177/4066 “Eğer gece gündüz yüz sene namaz kılsan, bütün ömrün zikir ve niyaz ile geçse, belki Hazret-i Nuh ömrünce ibâdet etsen, nefsin bütün arzularını gönlünden çıkarsan sana o bolluk gelmez ki, o bolluk Merd-i Hak ile bir nefes beraber bulunduğu anda erişir”, 178/4069, 255/6005

Merd-i Hakk’ı görmek.....179/4114 “Kesinlikle bilinsin ki, onları görmek devlettir, rahmetler içinde rahmettir.”

Merd-i Hakk’ı kible edinmek.....330/7849 “Onu (merd-i Huda’yı) herkes kible edinemez. Bu, derdi olanların nasibidir.”

- Merd-i Hakk'ın işareti**.....333/7939 “Çünkü merd-i Hakk'ın işareti ilm-i ledün kaynağından fışkıran sözlerdir.”
- Merdiven**.....233/5444 “Bu söz, semavatın miracıdır, o dama bu merdivenle çıkılır.”, 242/5653
- Mertçe**.....140/3043 “Bunların ikisinden de geç, taate bağlan! Doğru yol tarafına mertçe hareket eyle.”, 214/4961, 288/6778
- Mertlerin sohbeti**.....155/3438 “Mertlerin sohbetini tercih et ki, ticaret ordadır, çünkü Huda senden hoşnut olur.”, 177/4066, 178/4069, 271/6398, 332/7903
- Mertlik**.....42/799 “Yiğitlere göre hileye başvurmak hoş görülmez. Arslanın sığınağı mertliğidir”, 108/2265, 155/3427
- Mertlik göstermek**.....108/2265 “Bu karanlık dünya mağarasından kurtul! Haydi, bir mertlik göstererek kendini şu kuyudan dışarıya fırlat”
- Meryem**.....169/3793 “Hazret-i Meryem'in Cenâb-ı Mesih'e hamile olduğu esnada Rûhu'l-kuddüs'ün yakışıklı bir genç suretine temsil edilerek görünmesi bundandır.”
- Mesih (as)**.....135/2889 “Aşk-ı Hak sana kanat bağışlar, yükseklerde uçar, Mesih gibi dördüncü semayı geçersin”, 166/3705, 169/3793, 180/4134
- Mesken**.....151/3323 “Kâfirlere mesken nâr-ı cehennem, bilakis müminlerin meskeni nimet yurdu oldu”, 168/3780, 201/4618
- Mesnevî:akıp duran derya**.....335/8001 “Deldiğim inciler o akıp duran deryadandır (Mesnevî-i Mevlânâ)
- Mesnevî can(ı) besler**.....252/5934 “Bizim şiirimiz (Mesnevî) can besler, bunu anlayan, varlığından tez kurtulur.”
- Mesnevî candır**.....316/7489 “Mal toprakdur, bu sözler can durur, Uslular andan kaçır, bunda durur”
- Mesnevî'de yüz cihan seyretmek**.....310/7295 “Gözünü nur-ı mânevî tarafına dönder ki, Mesnevî'de yüzlerce cihan seyredesin!”

Mesnevî:cana sakilik eden.....316/7481 “Kendi isteğinden cana sakilik etsin de, fânî olan can o ihsan yüzünden baki olsun.”

Mesnevî:cisimlere nur bahşeyleyen.....316/7480 “Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin, rûhlara cila olsun, cisimlere nur bahşeylesin, onun iksiriyle vücut dönüşsün”

Mesnevî:cömertlik deryası.....316/7481 “Katre, o cömertlik deryasında inci olsun”

Mesnevî dünyasına ayak basmak.....310/7296 “Mesnevî dünyasına ayak basarsan, muhakkak, ölüm tuzağından kurtulursun!”

Mesnevî:fânî canı baki kılan.....316/7481 “Kendi isteğinden cana sakilik etsin de, fânî olan can o ihsan yüzünden baki olsun.”

Mesnevî: gönül düğümlerini çözen.....316/7479 “Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin”

Mesnevî:Hakk yolunun sırları.....316/7478 “Mesnevî ki Hak yolunun sırları ondadır, tepeden tırnağa içtir (özdür), hiç kabuğu yok”

Mesnevî:iksiriyle vücutları dönüştüren.....316/7480 “Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin, rûhlara cila olsun, cisimlere nur bahşeylesin, onun iksiriyle vücut dönüşsün”

Mesnevî:mal/mülk.....316/7486 “Malı, kim Tenri bana verdi, budur, Kim bu malı isteye, ol usludur”

Mesnevî: rûhlara cila.....316/7480 ““Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin, rûhlara cila olsun, cisimlere nur bahşeylesin, onun iksiriyle vücut dönüşsün”

Mesnevî:tepeden tırnağa öz.....316/7478 “Mesnevî ki Hak yolunun sırları ondadır, tepeden tırnağa içtir (özdür), hiç kabuğu yok”

Mesnevî nazmı.....135/2884 “Sırla dolu görüntü, Mesnevî nazmı gibidir. Mânevî rûhu olan, ne sırlar duyar.”

Mesnevî'yi kible edinmek.....335/7994 “ne mutlu ona ki bunu kible edindi, bu aynada kendi güzelliğini seyretti.”

Mesnevî incileri.....252/5916 “bizden Mesnevî incileri istemiştin, biz senin için mana incileri deldik”

Meşale gibi parlamak.....163/3650 “O, (münkir) binlerce ilim ve fen öğrense, yeryüzünde meşale gibi parlarsa onun bu hazinesinden kimseye nasip yoktur”

Meta.....16/274 “Aslına dönerek cismanilikten kurtulur, vücut metanın can hazinesine ısmarlar.”, 111/2319

Mevcudat kabuk.....325/7699 “O nur, özdür. Bütün mevcudat kabuktur”

Mevlânâ.....42/805 “Hani, Cenâb-ı Mevlânâ gibi bir Rüstem ki onun sema üzerinde yüz geniş dünyası var”, 85/1701

Meydan.....41/782 “Cihetsizlik Hak adamının yolu olduysa artık, atlara söyle, o meydana gitsinler.”, 194/4468

Meydana çıkmak.....215/4978 “Onun gizli cevheri cisim toprağından kendini gösterir, nihayet tertemiz olarak meydana çıkar”

Mey de sensin.....138/2995 “Işık da sen olursun, şahit de, (mahbûb) mey de. Cihanda senden gayrı diri ve var kalmaz”

Meyle dolu kadeh gibi zikirle dolmak..., 298/7021 “Meyle dolu bir kadeh gibi, zikirle dolu olan ancak odur. Canı ve cismi Allâh'ın zikri ile birdir.”

Meyve.....15/237 “İlk bahar gibi yüz binlerce çeşitli ağaç, ekşi, tatlı türlü meyveler verir.”, 16/250-255, 20/360-370, 23/400, 24, 24/425, 30/560-565, 31/575, 103/2095, 113/2380-2385, 132/2850, 146/3160, 155/3420, 163/3635, 171/3850, 177/4040, 180/4135-4140, 182, 189/4335, 202/4635, 202/4645, 222, 222/5180, 229/5330, 233/5425-5430, 244/5710250/5850, 250/5860, 289, 289/6785-6790, 298/7025, 305/7185, 307/7225,311/7340.

Meyvelî ağacın fenâ dalı.....177/4044 “Meyvelî ağaç üzerinde kesilmesi lazım fenâ bir daldı, o fenâ dalı kestim.”

Meyve baba, ağaç evlat.....290/6794 “Meyve bağbanın hatırına düşmeseydi ağaç nereden olacaktı? Şu halde meyve baba, ağaç da evladır”

Meyve önce ağaç sonra....., 289/6790 “Şu halde meyve, manen ağaçtan evvel mevcut olmuş olur.”

Meyvesiz/yapraksız kalmak....., 300/7070 “Ölüm zamanında o ilimlerin biri kalmaz, onun bağı bu kıştan meyvesiz ve yapraksız kalır”

Meyve toplamak.....202/4648 “Canıgönülden o Sultâna bağlan! Tâ ki onun şeriatinden yeni yeni meyveler toplayasın”

Meyve yemek.....103/2097 “Böyle olan kimse, bir mürşit ararsa bulur, onun meyve bağının tamamından meyve yiyebilir.”, 113/2367, 222/5183

Mezbele.....56/1077 “Bu kuyu gibi mecra (dünya), o yüksek rıdvan menziline nispetle mezbele sayılır”

Meze.....87 “Meze (çeşni) altın, âlem bakırdır. Bize meze vasıtasıyla altın görünmektedir.”, 233/5455

Mezhep.....,166/3683 “O mezheptensen onu talep et! Kible mezheptir, o tarafa git!”

Mihenk..... 91 “Böylece ölçüt olma makamı (mihenklik) Adem’in evlatlarında kıyamete kadar sürekli ve mevcuttur”, 104/2128, 2143, 106/2187, 143/3113-3114, 171/3855-3863, 333/7927, 7934

Mimar.....16/260 “Mimarı, eserlerinden tanımakla bizzat kendini görmek arasında büyük fark vardır”

Minnet ve ihsan sahibi(er).....311/7323 “Ey minnet ve ihsan sahibi, benim miskin gönlüme merhamet eyle, serabına (huzuruna) girmeme müsaade et”

Miraç.....187 “Yıldızlarla ayın ve güneşin tesiri bir çırpıda gökten yere iniyor, doğmuşlar üzerinde tesirini gösteriyor. Şu halde Resul-ı Kibriya’nın da göz açıp kapayana kadar **göklerin üstüne çıkması** ve Cenâb-ı Cibril’in bir anda yere inmesi ihtimal dışı görülemez.”

Miras.....91/1854-1855 “Bu nur, Adem’den miras olarak geliyor. Onun varisleri velîler ve sâliklerdir”

Mîsafir etmek.....135/2895 “Rûhu göklerden geçirerek vahdet sofrasına götürür, mîsafir eder.”

Misal(/getirmek).....167/3720 “Ey aziz, bu konuda benden bir misal dinle de bu sırdan haberdar ol!”, 276, 276/6489

Misk.....,...188/4312, 4313 “Kimi nafe (hayvan derilerinin karın altındaki kısmı), kimi miskin kendisi oldu. Nafe, o hayır amelleridir. Misk de sonsuz ilâhî sırlardır”

Miske gübre karıştırmak.....224/5226 “Miske gübre karıştırılmaz. Katı kalbi okşama!”

Miskin.....82/1643 “İyi, kötü oradandır, güzel, çirkin hep ondandır. Ey miskin, bil de sükut et! (İtiraz etme!)”, 172/3899, 175/3985

Miskten koku gelmesi.....,...187/4292 “Bu dünyada karada, denizde her ne varsa hepsi gökyüzünden geliyor. Miskten koku geldiği gibi.”

Mizaca göre gıda.....164/3662 “Tâ ki her canın gıdası ayrı olduğunu, her birinin tabiatına ve mizacına göre gıda verildiğini bilesin!”

Mizan....., 124/2675 “Mizan (ölçü-tartı), ilâhî adaleti uygulattırır. Fazlayı eksikten o ayırır”, 125, 125/2676, 126/2690

Muallim.....46 “Onun öğretmeni Hak Teâlâ’dır ki, “Er-Rahman alleme’l-Kuran” buyurmuştur.”, 153

Mucize.....191 “Enbiya ve Evliyânın gösterdikleri mucizeler, kerametler, hep aldirışsızlar içindir”, 191/4388, 192/4402, 4406

Muhabbet ateşiyle eritmek.....306/7197 “Halkı muhabbet ateşiyle eritir ki, korkudan, mihnet ve belalardan emin olsunlar”

Muhabbet ateşi ocağı.....214/4957 “Muhabbet ateşi ocağına gir ki, altının topraktan kurtulsun, cevherin meydana çıksın!”

Muhabbet çeşmesi.....143/3103 “O lütuf deryasında yok olduk, muhabbet çeşmesiyiz, bizde zor yoktur.”

Muhabbet deryası.....328/7797 “Kalpleri ilâhî güzellik ile muhabbet deryası olmuştur, bu deryanın dalgaları yüseklerle kalkar”

Muhabbet: Hakk’ın vasfı.....292/6875 “Muhabbet, Hakk’ın vasfı olunca, kalpteki heyecanı ondan bil, kendinin zannetme!”

Muhabbet iksiri.....259/6090 “Muhabbet iksiriyle iki vücut bir olunca, Leyla’yı kendinden ayrı görmemeye başladı”

Muhabbet kanadı.....188/4330 “Doğru itikat, sahibini Hak tarafına götürür, sadakat ve muhabbet kanatlarıyla yükseklerde uçar”

Muhabbetullah.....328/7798 “Kalpleri o güzelliğin aynasıdır. Onlar da muhabbetullahtan başkasını yansıtmaz”

Muhammed (sas).....77/1525 “Hazret-i Muhammet (s.a.v.) gibi bir Peygamber-i Zışan ister ki ayın parçalanması mucizesi gibi bir harika gösterebilsin”, 191, 259/6095

Muhammed zâhiren ve bâtinen nur-ı Hakk’tır..., 259/6097 “Muhammet Mustafa’yı (s.a.v.), “Sakın, Hak’tan başka bilme! O, zâhiren, bâtinen nur-ı Hak’tır.”

Muhammed’in (sas) tebliği gibi.....251/5897 “Kesin olarak bil ki, o vakit, sen de Muhammet Aleyhisselam’ın tebligatı gibi şeksiz tebliğlerde bulunursun”

Mum(ışığı).....85/1707 “Bu zulmetler o mumun nuruyla yok olsun! Ta ki ayrılıktan kurtularak bir olsunlar”, 212, 252/5902

Mum olmak(Hakk’ın didarına).. 115/2444 “Didar-ı Hakk’a mum olan kimsenin ilme, derse ihtiyacı kalmaz.”

Mumdan ışık/nur almak.....252/5902 “Bil ki, hepsi de mum gibi pürnurdur. Fakat sen nuru yanında bulunan mumdan al!”

Murat (olanlar).....134/2870-2874 “Çabasız, emeksiz bir mala kavuşur, alışverişsiz bir kâra konar. Âlem hazine aradığı halde, hazine de daima onu arar...”, 328/7792

Murat (/a ermek).....152/3343-3344 “Gönül o buluşma ile ebedîyen mutlu ve muradına ermiş olur. Asıl murat odur.”, 171/3842-3843, 3847, 232/5412

Muradın yerine gelmesi.....170/3840 “Muradın yerine geldi, fazlasını isteme, memleketine geri dön!”

Murdar.....168/3779 “onlara Kur’an diliyle adûv (düşman) adı verildi, kâfir, murdar, müfsit vasıflarıyla yâd edildi.”

Mûsâ (as).....77/1520 “Hani o Mûsâ’nın eli ki tuttuğu asa, düşmanlarının şerrini defedecek ejderha olsun.”, 108/2262, 169-178, 332

Mûsâ’nın (as) asası.....140/3049 “Mûsâ aeyhisselamın elinde ejderha olan asa, bu dünyanın bir parçası değil miydi?”, 3052

Mûsâ’nın Hızra (sohbetine) talip olması...169 “Mûsâ Aleyhisselam, o kadar azamet, nübüvvet, ve Cenâb-ı Hakk’ın kendisine ihsan ettiği bu kadar mucizeleriyle Hızır Aleyhisselam’ın sohbetine talip oldu.”, 332

Mustafa’(sas)sız ibâdet günâh.....307 “Mustafa’sız (s.a.v.) (peygambere inkiyatsız) yapılan ibâdet, fık ve günâhtır, belki daha sevimsizdir”, 333/7924

Mutlak adil.....128/2757 “Mutlak adil olandan gözünü ayırırsan onlar birbirine nasıl eşit ve birbiriyle nasıl birleşik görülebilir.”

Mutlak can.....196/4519 “Merdan-ı Huda’nın bulundukları yere git! O erler ki, aşk cihanının mutlak canı olmuşlardır”

Mutlak hakim.....300/7073 “O, tendeki can üzerinde mutlak hakimdir”

Mutlak padişah.....,.....290/6800 “Çünkü onun kalp ile seyrettiği Huda’dır, o, iki cihanda da padişah-ı mutlaktır.”

Mutlak vekil.....254/5952 “Huda’nın mutlak vekili Âdem’dir. Onun canının yakınlığı, nurların nurudur.”

- Mutlu/said (/olmak)**.....214/4952 “Nârı bırak da nur tarafına git, matemden geç, şen ve mutlu olmaya bak”, 220/5118
- Mutluluk aşktan ibaret**.....259/6110 “Rehber, yalnız aşktır, mutluluk aşktan ibarettir, cennet ve kevser de bizzat aşktır”
- Mutluluk gamda**.....314/7418 “Böyle mamurluğu haraplıktan, böyle mutluluğu gam içinde gör (bil)”
- Muzaffer**.....68 “Hangi şahsın aklı nefesine galip olursa zafer onundur.”
- Mücevher kesesi**.....66/1336 “Çünkü, anlayacaksın ki, sen kıymetli mücevher dolu bir keseydin, ömrünü nerelerde harcadın”
- Müfsit**....., ...168/3779 “onlara Kur’an diliyle adûv (düşman) adı verildi, kâfir, murdar, müfsit vasıflarıyla yâd edildi.”
- Mükafat kumaşı**.....291/6843 “Ey müşteri, dünya alışverişini bırakmadıkça, Hak’tan nasıl mükafat kumaşı alabilirsin?”
- Mülk**.....99/2007 “O ebedî saltanatı, o mülk ve haşmeti, o cihani ki bu cihana da az çok onun nimetlerinden serpinti gelmiştir”, 139/3027, 204/4703
- Mülkü hudutsuz (eren)**.....254 “Evliyânın nurunun iksirinden bakırı altın olur; nârı, nura dönüşür. Onun mülkünün hududu yoktur”
- Mülkün daimi sahibi(cc)**.....327/7771 “Hak Teâlâ Hazretleri o vakit “Bugün bu mülk kimindir?” diye nida eder, yine kendi “Mülkün daimi sahibi benim.” diye cevap verir”
- Mümin(ler)**.....25/476 “Bil ki mümin aynadır.”, 29/530, 100/2052, 2058, 152/3361, 154/3396, 157/3479, 183/4194, 201/4616, 202/4624, 232/5410
- Mümin temyiz yeteneği olandır**.....157/3479 “Temyize kudreti olan herkes mümin olur. Çünkü o, dinin Hak olduğunu anlar.”
- Mümin(ler) ölmez**.....156 ““Müminler ölmezler, belki bir evden bir eve nakil olunurlar”, 156/3446

Müminin ölümü.....255/5998 “Müminin ölümü de böyledir. Onlar ölümde ebedî hayat bulurlar.”

Müminin kalbi zeytinyağı gibi.....274 “Hak isteklisi için ilk yapılacak iş, kalbini nurlandırmaktır. “yekâdu zeytuhâ yudû ” mantık-ı şerifince müminin kalbi zeyt gibidir.”

Müminin kalp nuru kendinden kaynaklı...., .324/7671 “Müminin kalbinin nuru kendisinden kaynaklanır. Ateş, fitil ve yağ gibi şeylere muhtaç değildir”

Münkir.....163/3649 “Müritler toprak, münkirler taş gibidir. Münkirler müritlerin rengine nasıl boyanabilirler?”

Münkir(ler)in seyri.....226/5270 “Münkirlerin seyri inkâr yolunda olduğu için, inkârları her an fazlalaşmaktadır.”

Mürebbi.....183/4198 “Cümlesinin mürebbsi birdir; besleyendir. Her biri ondan kısmetini alır.”

Mürit 134 “Bir kısmı onlardır ki, Allâh yolunda, Allâh rızası için sıkıntı ve dert çekerler, müşâhade ümidiyle gayret ederler”, 134/2866, 163/3649, 180/4133, 186/4270, 187/4293, 188/4323, 210/4870, 4886, 212/4900, 220/5151, 224/5251, 225/5255, 226, 226/5266, 251/5892, 328/7792

Mürşit.....77/1543 “Bu ilmin (hikmetin) yayıcısı mürşittir. Taliplerinin canı için de güneştir”, 110/2292, 212/4900, 311/7319

Müsemma varken isim önemsiz.....255/6027 “İsimlendirilen hazır olursa ismin ehemmiyeti kalmaz”

Müsemmayı isimde görmek.....299/7047 “Müsemma bir defa sana zâhir oldu mu, onu her zaman isimde seyredebilirsin”, 331/7877, 331/7890

Müslüman.....167/3728 “Ondan evvel ki akı ve temyizi yoktu, yanında müslümanla Yahudi farksızdı.”

Müşâhade.....85/1703 “Ya Rabbi! Bana o devleti göster ki, yerde

gökte bulunan şeylerden, hayalden, şüpheden (her şeyden) kurtulayım, Cemâlini vasıtasız seyredeyim.”

Müşteri.....291/6842 “Ey müşteri, dünya alışverişini bırakmadıkça, Hak’tan nasıl mükafat kumaşı alabilirsin?”, 299, 310/7304

Nadir(olmak).....155/3435 “Öyle mert nadir bulunur. Ara! Allâh ondan başkasına yüzünü göstermez”, 287/6743

(O) Nadirse bu ender.....287/6743 “O nadirdir, fakat bu, enderdir. O kadirdir, fakat bu daha kudretlidir.”

Nadir ve makbul kitap (Rebab).....255/5982 “Böyle nadir ve makbul kitap (Mesnevî) o fakirin iltimasıyla yazıldı.”

Nafe.....188/4312 “Herkes ondan -kabiliyetine göre- bir nasip aldı. Kimi nafe (hayvan derilerinin karın altındaki kısmı), kimi miskin kendisi oldu.”

Nakış(iyi-kötü).....22/385-389 “Evliyânın Hakk’ın talebi olmaları bundandır. Çünkü Cenâb-ı Hak kendi güzelliğini onlarda seyreder”, 25/465, 29/538-540, 45/769, 58/1144-1145, 104/2144, 121/2582, 2584, 2585, 123/2645, 132/2851-2853, 161/3585, 169/3789-3790, 180/4148, 180/4151, 186/4257, 190/4376, 191/4380, 195/4499, 4505, 203/4664, 204/4706, 218/5093, 235/5500, 286/6706, 311/7315, 313

Nakışa aldan(ma)mak.....134/2883 “Yumruktaki nakış da (parmaktaki yüzük izi de) yüzük anlamına gelmez. Nakışa aldanan, aldanır”, 154/3388, 196/4531, 323/7658

Nakış/renkten kurtulmak.....44/823 “Nakışlardan, renklerden kurtulup yerden ve gökten daha büyük, çok daha yüksek âlemlerde seyreder..”

Nakışların aslı.....82/1631 “Kendisi her nakşın aslı olduğu halde bütün nakışlardan beridir”

Nakışlardan beri.....82/1631 “Kendisi her nakşın aslı olduğu halde bütün nakışlardan beridir”

Nakışların birleşmesi.....128/2753 “İşte bu yüzden her iki nakış birleşir, yer ile gök arasında fark kalmaz.”

Nakışsız gitmek.....155/3423 “Daima canıgönülden mana tarafına yol al ki rûhlar gibi nakışsız, suretsiz gidesin!”

Nakışta nakkaşı görmek.....287/6725 “Nakışlarda nakkaşı görür, sergilenenlerin içerisinde sergiciyi seyreder.”, 329/7817

Nakışların hepsi (iyi-kötü) ondan.....180/4147-4152 “O gücü, güçsüzlüğe düşürecek bir şey yoktur, yüz binlerce nakış onun eseridir...”

Nakkaş.....121 “Mesela bir nakkaş ki, iyi nakışlar yapmaya muktedir, fakat fenâ nakışlar yapamıyor”, 180/4153-4154, 287/6725

Namahrem.....301 “Bil ki: Hak Teâlâ’nın dünyada kurulmuş bir sofrası vardır. Fakat o sofraya, namahremlerin gözüne görünmez.”

Namaz.....52/1013 “Çünkü o cennetin temeli tamamıyla hayat üzerine kurulmuştur, onun temel taşları; namaz, ibâdet, aşktır”

Namesiz çalgıcı.....65/1304 “Orada kasesiz, tabaksız sofralar, harfsiz, kelimesiz şeker gibi tatlı sözler, defsiz, nağmesiz çalgıcılar; elsiz, başsız secdeye kapanmış âşıklar, vardır.”

Namı, nişanı kalmamak.....70/1406 “Bu akıl, bu rûh oraya vâsıl oldukları zaman yok olurlar. Nam ve nişanları kalmaz.”

Nar (meyve).....233/5429 “O gönül ki güzelliğinden dolayı Hakk’ın baktığı yer olmuş, nur-ı Hak’la nar (meyve) gibi dolmuştur.”

Narın nura dönüşmesi.....254 “Ne vakit ki nefis nârî yüzünü Hak dostluğu tarafına çevirir, nur olur.”, 254/5956

Nari(ler).....92/1878 “Eğer nârî isen gider, cehennem ateşinde güzelce yerleşirsin!”, 92/1881-1884, 151/3325, 332/7914

Nariler nara katılır.....298/7030 “Nâriyer, şüphesiz, sonunda nâra katılırlar. Çünkü parçaların kararlılığı bütünleriyle”

Nari hisler.....6/54 “Çünkü onların hisleri naridir, gizli sırları nasıl anlayabilirler?”, 91

Nari rûhun nura dönüşmesi.....254/5956 “Onun iksiri senin rûhuna bağlandı mı, rûhun nârî de olsa, nur olur.”

Nari rûhun nuri rûhtan ders alması.....254/5958 “Nârî rûhlar, sonunda nurî olmak kastıyla onların (vâsılların) nurundan ders alır”

Nar perdesi.....164/3668 “

Nasibin bendi gönlüne bent olmak.....206/4778 “Nasibin bendi gönlüne bent olur. Ayağı bağlı olan, yola nasıl gidebilir?”

Nasipsiz.....47/869 “Akıldan, ilimden nasibi olmayan zavallı işaretten anlamaz”, 134/2867, 2878, 158/3518, 206/4768

Naz-niyaz.....123/2634 “Kuvveti, geldiği yere gitmiştir. Niyaz getirdiği cihetle naz tarafına geçmiştir.”, 210/4880

Nazlı.....209/4848 “Böylesi nadir ve nazlı olduğundan, bu şekilde mükafat görenler pek azdır”, 248/5801

Nazlı kul.....248/5801 “Cenâb-ı Allâh, Mûsâ Aleyhisselam’a sordu ki: “Ey nazlı kulum! Sen bu sağlam düşünceyi benden almadın mı?”

Nazardan saklamak.....105/2163 “Onu ki Cenâb-ı Hak gayretinden dolayı onu cihanda hiç bir göz görmesin diye nazarlardan saklamıştı.”

Nazargâh-ı ilâhî.....21/376 “Çünkü Yezdan’ın seyrettiği senin kalbindir. Her ne kadar bu gönül, unsurlardan oluşmuş bir vücutta bulunuyorsa da”, 22, 277/6498

Nazarı dokunmak.....265/6273 “Bir merd-i Huda’nın nazarı onlara dokunursa o iksir ile bakırları altın olur.”

Nazarı sadece Hakk’a olmak.....255/5978 “Başı gözü onun hayalinden bir an gitmiş değil, nazarında ondan başka kimse yoktur”

Nazarında züht-fisk eşit olmak.....267 “Zahitlere aşkın (kendi değil) kokusu erişeydi, yanlarında züht ile fisk farksız olurdu. Yanlarında küfür ile îmân da eşit olurdu.”

Nazarında îmân-küfür eşit olmak.....267 “Zahitlere aşkın (kendi değil) kokusu erişeydi, yanlarında züht ile fisk farksız olurdu. Yanlarında küfür ile îmân da eşit olurdu.”

Nazarıyla bakırı altına çevirmek.....256/6014 “O kimse ki, nazarıyla bakırı altın eder. Şüphe etme ki altını da elmas eyler.”, 265/6272, 311/7336, 313, 333/7917

Nazarıyla altını elmasa vb. çevirmek.....256/6014 “O kimse ki, nazarıyla bakırı altın eder. Şüphe etme ki altını da elmas eyler.” , 333/7918

Ne başlık kalır ne baş.....290/6817 “Onun bu sözü ve hükmü birkaç günlüktür. Ondan sonra ne başlığı kalır, ne başı.”

Nebilerden bir nebi.....162/3616 “O, bu âlemde nebilerden bir nebidir. Hak’tan ona her lahza, bin hediye ulaşır.”

Neye talipsen osun.....246/5757 “Şu halde Hakk’a talip olan cana ne mutlu! Her neye talip isen, sen osun!”, 282, 282/6599

Nitelik.....194/4469 “Neden, zâhirdir. Nedensizlik bâtıdır. Bâtına doğru git ki dinin aslını anlayasın.”, 4470

Nitelik niteliksizden meydana geldi..., .194/4468 “Elbette ki, (çün) neden, (bi-çün) nedensizlikten meydana gelmiştir, fakat ona karşı settir, engeldir.”

Niteliksiz....., ...194/4469 “Neden, zâhirdir. Nedensizlik bâtıdır. Bâtına doğru git ki dinin aslını anlayasın.”, 4470, 197/4564

Niteliksizden ders almak.....194/4470 “Neden, bütün küfürdür; nedensizlik, Hak dindir. Nedeni bırak da nedensizlikten ders al!”

Niteliksizlik meydanı.....194/4468 “Çünkü maddî âlem bizim canımızın engelidir. Meydanımız nedensizlik meydanıdır”

Niteliksizlik güneşi.....204 “Ondan sonra bu vasıtalarla muhtaç olmadan o nedensizlik güneşinin görünmesine güç yetirebilecek hale gelirler.”

Nefer.....,.....180/4144 “Kimi şah, kimi vezir; kimi asker (nefer), kimi komutan.”

Nefes almak....., ...100/2059 “Müminin eteğine sarıl, ona bende ol! Onun nefesinden nefes al ki rûhun dirilsin..”, 114/2425

Nefesiyle zinde etmek....., ...166/3703 “elini ermiş bir ere ver, çünkü canların hazinesi onun elindedir. Tâ ki, o seni nefesiyle zinde eylesin”

Nefs.....58/1134 “O, yılan gibi müthiş düşman olan nefsin ki ezelden beri kanına susamıştır”, 61/1230, 68, 68/1355-1359, 108/2262, 137/2960, 149/3278, 179/4119, 180/4123, 199/4592, 223/5187, 262/6175, 264/6215, 270/6359, 277/6525, 279, 279/6536, 303/7131, 322/7631

Nefs köpeği....., ...279/6536 “Hal diliyle demiş oluyorsun ki: “Ya Rabbi, şu nefis köpeğinin elinden beni kurtar”

Nefsani şehvetler....., ...263/6181 “Bil ki, cehennem yolu, senin nefsani şehvetlerindir, cismani ve hayvani lezzetlerindir”

Nefsi(ni) azletmek....., ...236/5523 “Onda nefsin hakimiyeti kalmamıştır, çünkü o, nefsini de aklını da azletmiştir.”

Nefsi hırpalamak....., ...277/6525 “Alçak nefsin ölmedikçe emin oturma! Onu durmadan tırmala ve hırpala!”

Nefsin aleti(/olmak).....74 “Bu makalede şu da takdir olunacaktır ki, her kim ki ölmeden evvel ölmedi onun hareket ve sözü tamamiyle kahrolası nefsin aletleridir”, 75/1494, 264/6226

Nefsin ateşini şeyh nuru söndürür...., ...180/4124 “Onun narı şeyhin nurundan söner. Ne mutlu o cana ki, şeyhin bakışına rast gelir”

Nefsin başını/boynunu vurmak....66/1345-1346 “Bu dem gelmeden evvel çare düşün, kâfir nefis-i emmarenin boynunu vurmaya bak”, 264/6216, 264/6230, 6239, 277/6523

Nefsin eline silah vermek....., 264/6215 “Düşman nefsin eline silah verme, tâ ki seni balık gibi ağa düşürmesin”

Nefsin galibiyeti.....67/1350 “Meramı yerine gelince de o alçak seni düşürmüş (yenmiş) olur.”, 68, 68/1355-1361, 1367, 264/6230

Nefsini bilen rabbini bilir.....285 ““men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu” “Nefsini bilen, Rabbini bilir (bulur).”

Nefsin kahredilişi.....17/302 “Nefsin hevasını kahretmenin sonunda vefa lütfu, fânî hayatın sonunda sonsuz ömür vardır”, 137/2960, 179/4117, 279

Nefsin mağlubiyesi.....66-67/1345-1349 “Bu dem gelmeden evvel çare düşün, kâfir nefis-i emmarenin boynunu vurmaya bak”, 68, 68/1355-1361, 264/6230

Nefsin nari yüzünü çevirmesi.....254 “Ne vakit ki nefis nâri yüzünü Hak dostluğu tarafına çevirir, nur olur”

Nefsin postunu yüzmek.....67/1349 “Onun yap dediğini terk et ki, onu cenkte mağlub edebilesin, çünkü onun arzusu yerine gelmedi mi, düşüp ölmüş, postu yüzülmüş demektir.”

Nefsin öl(dürül)üşü.....67/1349 “Onun yap dediğini terk et ki, onu cenkte mağlub edebilesin, çünkü onun arzusu yerine gelmedi mi, düşüp ölmüş, postu yüzülmüş demektir.”, 137/2961, 180/4120, 264/6235, 277/6525, 6527, 279, 279/6532

Nefsin ölüşü: rûhun yaşaması..., ...277/6527 “Nefsin ölmesi rûhun yaşaması demektir, fânî olduktan sonra gelen hayat ebedîdir”

Nefisle vuruşmak/çarpmak..., ...264/6232 “Onunla tek başına vuruşur, daima çabada bulunur”, 6239

Nefsten geçmek....., ...154/3382 “Her kim bunlarla gıdalanırsa rûhânî olur, nefisten geçer, rabbanî olur.”

Nehir(ler)..... , ...154/3399-3400 “(İnan) Hak Teâlâ Hazretleri de enbiyasıyla iftihar eder. Çünkü onlar da kendi deryasından kaynayan nehirlerdir”

Neşe-keder kavgasından kurtulmak.....275/6474 “Dinin, bize olan irtibâtınla dembedem artar, neşe ve keder kavgasından kurtulursun”

Nimet açlıkta.....37/690 “Öyleyse ey mürit, nimeti açlıkta ara! Tâ ki bu (uzun ve çetin) yolu kat edebilesin”

Nimet dağıtan....., ...157/3472 “Eğer o nimet dağıtanın yanında kabul görürsen, bu iki halin de üstüne çıkarsın.”

Nimet (ona) dert olmak....., ...207/4780 “Herkes nimet olan akıl, zalim için çile ve uğursuzluktur, nimet, onda dert olur.”

Nimet devşirmek.....146 “Evliyâların rûhları da bulundukları mânevî gökyüzünden nimet devşirirler,”

Nihai galip.....82/1632 “Onun zatı bütün vasıfların üstündedir. Sonuçta bütün eşya ona mağlup olacaktır”

Nimete gark olmak.....62/1245 “Sizin eviniz barkınız, uykunuz, gıdanız benim rahmetimdi, ezeli nimetlerime gark oldunuz”

Nimet(ler) yurdu....., ...208/4814 “İyilerin varacağı yer dar-ı naimdir. Kötülerin cehennemdeki yerlerini ne gör, ne de sor!”

Nispet soyu.....,..... 232/5422 “Çünkü illiyyin nurundan doğmuştur. Bu soy, nispetledir, şahsından değildir”

Nişanları bırakmak....., ...135/2885 “Bu nişanları bırak da nişansız git! Hatemü’l-Enbiya’nın muhabbet mührünü kalbine bas, içine yerleştir!”

Nişansız(/olmak).....29/532 “Lakin nişansız olan Zü’l-Cemâl, nişan içindedir. Nişan içinde nişansızı gör de canının içinde sakla!”, 123/2637, 135/2885, 155/3422, 196/4524, 259/6109, 291/6833, 310/7312, 311/7317

Nitelik farkı....., ..129/2775 “O nurdan her kimin başına düştüyse o, seçkin (velî) oldu, her iki âlemde ön safa geçti”

Noksandan uzak.....111/2314 “Bu halet, kemâl-ender-kemâldir, noksandan uzak, yokluktan emindir”

Nuh.....63/1258 “kimi Nuh gibi, fethiye ulaşmış, tufana, cehenneme düşenleri kurtarmaya gayret eder”, 144/3143

Nuh ömrü(nce)..... , ..177/4066 “belki Hazret-i Nuh ömrünce ibâdet etsen, nefsin bütün arzularını gönlünden çıkarsan sana o bolluk gelmez”

Nuh tufanı....., ..144/3143 “Nuh tufanından bizi kurtaracak Nuh’umuz sensin!”

Nur.....24/433-434 “Kim ki kırk sabah ihlas üzere amel ederse Cenâb-ı Hak onun rûhunu nur ile besler.”, 27/491, 27/494, 38/727, 44/833. 75/1487, 92/1884,

94, 94/1926, 100/2050, 112/2359, 113/2365, 136/2924, 148/3252, 162/3623, 180/4127, 188/4302, 203/4657, 205/4724, 214/4952, 254

Nur aşkı....., ...132/2844 “Onlar, nura olan aşkları yüzünden evlerini harap etmişler, nihayet huzura nail olarak baştan başa nur olmuşlardır.”

Nur damlamak....., ...128/2774 “Hak Teâlâ Hazretleri mahlukatı zulmetten yarattı. Her canın başına ondan (yaratıcıdan) bir nur damladı”

Nur deryası....., ...265/6264 “Onun mahallesinde kal! Tâ ki orada huriler, kasırlar, yüzlerce nur deryası göresin!”

Nur devşirmek....., ...254/5972 “Yüce ve alçak her şey, o ışıktan nur devşirir, ona bu hediyelerden kesinlikle usanç gelmez”

Nura dönüşmek.....118 “Yaratılmış olan tuzla, içine düşen şeyleri tuza dönüştürürse, Halik Teâlâ Hazretlerinin aşk deryasına gark olan kimse, neden Hakk’ın nuruna dönüşmesin?”, 132/2844, 149/3289, 150/3298, 189/4367, 272/6404

Nur istersen nur ol....., ...319/7564 “Nur dilerse, var nür olgıl nür için, Hür dilerse, var hür olgıl hür için.”

Nura kavuş(tur)mak....., ...155/3433 “Şüphesiz onun da Hak gibi yetki gücü vardır. Eğer sana lütfen rehberlik ederse, seni o nura kavuşturur.”, 274

(bir) Nurdan doğmak....., ...129/2787 “Vâsıllar, ondan dolayı Huda’nın maksudu olurlar ki, cümlesi bir nurdan doğmuşlardır”

Nurdan bitmek (meydana gel)..... , ..298/7032 “Nurilerin varacakları yer de nur olur. Onların keyfi de nurdan biter. (Nurdan husule gelir.)”

Nurdan kuvvet almak....., ...148/3236 “Müminlerin cisimleri de böylece o saçılan nurdan kuvvet alır.”

Nurunda halis şarap özelliği olmak.....266/6285 “Onun nurunda halis şarabın neşesi ve özelliği vardır, nurundan herkes faydalanır.”

Nur(uyla) dol(dur)mak....., 117/2504 “Bundan sonra kendini tepeden tırnağa kadar can bil! Çünkü vücudun dinin nuruyla dolmuştur”, 122/2622, 140/3059, 3061, 148/3237, 189/4369, 206/4763, 267/6294

Nur (nar içinde gizli)....., ...114/2427 “Ey oğul, nur, nâr içinde gizlidir, nuru al, nârı bırak!”

Nur kardeşi....., ... 148/3237 “Onları birbiriyle kardeş bil, çünkü hepsi o güneşten hayat bulmuş, o nurdan dolmuştur”

Nurlan(dır)mak.....146/3167 “Güneş, cisimlerin böyle işine yararsa, (ki iyi kötü onunla biliniyor) varlığın aslı olan manayı nasıl nurlandırmaz?”, 149/3271

Nur perdesi.....165 “Kul ile Hak Teâlâ arasında yetmiş bin zulumat perdesi, yetmiş bin de nur perdesi vardır”

Nur(un) rehberliği....., ..239/5599 “Huda’ya tamamen vâsıl oluncaya kadar bu nur kendisine rehber olmuştur.”

Nursuz....., ..148/3224 “Böyle yalan sözler yüzünden mahrum ve şekli ve şemâli nursuz kaldı.”

Nursuz gönül su ve topraktır....., ..324/7673 “O vasıf gönlün vasfı değil, gönüldeki nurun vasfıdır. Çünkü nursuz gönül su ve topraktan ibarettir”

Nursuz nur gör(ül)mez....., ...144/3138-3139 “Bizim nurumuz kesinlikle nursuz görülemez, bizim ışıığımız da sana kalpte tecellî eder”

Nur tarafına kaçmak....., ...284/6651 “Ey ham adam, nur tarafına kaç! Tâ ki öfkeden, kirden temizlenesin.”

Nur toplamak.....95/1951 “Her zaman onun aksinden nur toplarlar”, 233/5447

Nuri.....92/1884 “Her kim nârî ise nâra gider, nurî olan da elbette ki, nura dahil olur.”, 298/7031, 333/7914

Nuriler nura katılır....., ...298/7031 “Çünkü parçaların kararlılığı bütünleriyledir.

Nurilerin varacakları yer de nur olur”

Nur içmek.....50 “Nasıl ki ay ile yıldızlar ağızsız, boğazsız güneşten nur içerler”

Nurda (gizli) karanlık.....42/792 “Karanlığın karanlık olduğu açıkça görülür. Asıl hüner, nur içinde gizlenmiş olan sisi, karanlığı görebilmektir”

Nurla görmek....., 100/2053-2055 “yüzünü hangi tarafa çevirirse çevirsin, gördüklerini Nur-ı İlâhi ile kesin olarak görür.”

Nur perdesi.....42/795-796 “Oradaki nur perdelerini geçmek, ancak onun (Halik’in) çekmesiyle mümkün olabilir”, 164/3668

Nur serpmek/saçmak....., 94/1934 “Çünkü Hak Teâlâ onların üzerine nurunu serpmiştir”, 100/2037, 126/2697, 129, 129/2774, 132/2839, 219/5111, 285/6672, 320/7569, 328/7792

Nur(unu) salmak....., 126/2687 “O, levh-i mazhfuzdan, arştan daha yüksektir. Yere, insan ve cinler üzerine nurunu salmıştır”

Nur (ateşi) söndürür.....140/3061-3063 “Cehennem nârı nurdan söner, mahvolur. Cehennem, mü’minlere diyecek ki tez geçin ki, beni öldürmeyesiniz.”, 180/4127, 255/6006-6011

Nur(unu) yaymak....., 126/2706 “Hak Teâlâ Hazretleri nurunu bize uzaklardan yayıyor.”

Nurun nuru.....105/2157 “Halk arasında “Şems-i Tebrizi” lakabıyla anılır, ileriye görür. Nurun nuru, Rabb’in sırrı idi.”, 254/5953, 315/7443

Nuru önünde yok olmak....., 210/4878 “Sabah olup da güneş doğunca onun nuru önünde hepsi yok olur (kaybolur).”

Nuruyla nurlanmak....., 100/2059 “Onun nefesinden nefes al ki rûhun dirilsin, onun nuruyla senin gözün de nurlansın”, 311/7328

Nuruyla var olmak/yaşamak.....210/4877 “Fakat onun nuru yanında leş değerindedirler, her ne kadar onun nuruyla yaşıyorlarsa da”, 311/7332

Nur yüzlü(ay)....., ...293/6897 “Cenâb-ı Muhammet (s.a.v.), o Sultân-ı güzîn, felekteki ayı âşıkarak olarak Hakim-i Kibriya’nın emriyle o nur yüzlüyü iki parça etmişti”

O=bu, bu=O....., ...212/4917 “Evliyâ-yı Kîram’ın Huda’yla birliğini, tabi olanla tabi olunana kıyas ederek anla! O, budur, bu da odur”

Ocak....., ...113/2396 “O halet ödünç değildir ki, madenin, ocağından uzaklaştığı gibi uzaklaşsın veya ayrılınsın”, 214/4958, 216/5020

O cihan bağ bu cihan yaprak....., ..196/4522 “O cihan bir bağ, bu cihan o bağdan bir yaprak gibidir.”

Oğul....., .123/2639 “Ey oğul, varlığı yoklukta ara! Vuslat melekeni eksiklikte bil!”, 133/2865, 135/2892, 143/3102, 143/3120, 144/3151, 153/3362, 189/4364, 203/4677, 217/5061, 250/5871, 323/7657

O (Hakk) olmak.....44/827 “İçeride, dışarda ondan başka yoktur”, 85/1700, 113/2369, 120/2575, 144/3132, 212/4917

O istemezse ibâdet= küfür.....163/3628 “O istemezse ibâdetin kendisi küfür olur, ondan küfür ortaya çıkarsa îmân olur”

Ok.....,132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir. Bu kemandan (senden, benden) İsabetli bir ok nerede fırlayacak?”, 162/3619, 3620, 216/5025

Okluk.....140/3033 “Onların ürünleri din nimetidir, onu da elde etmiş bulunuyorlar. Dünyevî fayda okluklarındadır”

Olgun.....37/698 “Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir”

O ebedî can bahşeder....., ..159/3552 “Onun bahşettiği can ebedîdir, geriye kalanını heva bil!”, 296/6968

Olmaz işleri oldurmak.....38/706-714 “Zehir, gönül adamları yanında şeker olur. Milletin altınları iksir yanında bakır olur”

Omuz(un)a yükle(n)mek.....83 “Seçildikten sonra, sıkıntı, bela, mihnet gibi ağırlıklar hep kendi omuzlarına yüklendi”

Onda bir ticaret....., 263/6200 “Onda bir ticaret, tacirlerce kâr sayılmaz. Bire on kazanmaya bak ki bu kâr herkese nasip olmaz”

On kere on....., 220/5143 “Bir kimse böyle bir şaha rastlarsa ondan ihtiyaç olmadan on kerre on hazineye nail olur”

O’na aitiz, O’na döneceğiz....., 246/5750 “innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn ” anlamınca, “Her şey sonunda ona döner.”, 250/5879, 251, 315/7464

O’nda fânî olmak.....170/3830 “Kendinden geçip de onda fânî olunca, onun nurundan ona varlık verildi”

O’ndan gelen Hakk’ dan....., 162/3614 “Şu halde, ondan gelen her şey, Hak’tan geliyor demektir. Böyle şaha kim itiraz edebilir?”

O’nu göreceğiz göz..... 119/2538 “Allâh’tan, kendini göreceğiz bir göz iste! O, o gözden başkasına yüzünü göstermez”

O’nu görmek Hakk’ı görmek.....155/3431 “Onu görmek, Hakk’ı görmektir. Vasl-ı Huda’yı ondan iste!”, 159/3554, 306/7213, 321/7618

O’nu O’ndan görmek.....16/257 “Celâl-i nuru rûhunu temizlesin de onu, ondan gör, kendinden değil.”, 230/5354

O’nun rûhu benim rûhum....., 144/3142 “Onun rûhu benim rûhumdur. O nurla feyiz bulan, bizi yüzünde aydınlanmış görür”

O’nun (Hakk’ın) sohbeti.....152/3342 “O yok olmayan kusursuz güzelliğe ki, onun sohbetinden kimseye usanç gelmez”, 252/5918

O’ndan başkası kalmamak.....81/1618 “Öyle bir güzele mahrem, öyle bir esrarla hemdem oldular ki, canlarından benlik gitti, ondan başkası kalmadı.”, 185/4241, 203/4680, 307/7240

O’ndan başka şey yok....., 203/4680 “Bu nedenle, eğer bir kimse “Her şey Huda’dır, ondan başka şey yoktur.” derse haklıdır ve doğrudur”

O’ndan başkası cehennem.....162/3603 “Hakk’ın kendinden başka istekleri yoktur.

Hak’tan başkası -isterse cennet olsun- onlara göre cehennemdir”

O'ndan dolmak.....95/1954 “Şarap kadehi gibi ondan dolarlar. Onun deryasından yüz çeşit inci çıkarırlar”, 144/3133, 212/4914

O'nsuz nefes al(ma)mak....., ...105/2179 “Mevlânâ Hazretleri de sakınmaksızın gizli ve açık onu över, onsuz bir nefes almazdı”

Orak zamanı....., ...247 “Bir müddet sonra orak zamanı geldi. Mûsâ Aleyhisselam orağını çekti, ekinlerini biçmeye koyuldu.”

Orantı/nispet....., ...128/2760 “Bu nispetsiz şeyler yaratıcıya nispetle birdir, ama halka nispetle bir değildir”

Orman.....37 “fakat tutuşmuş bir ormana İsabet eden rüzgar, onu söndüremediği gibi daha şiddetle alevlenmesine yardım eder”, 37/700, 58/1120, 37/703-704

Ortaksız.....127/2745 “Cenâb-ı Bari bu benzersiz kudretiyle tek varlıktır. Ortaksız, yardımcısız, sebepsiz yapabilir”

Oruç.....301/7085 “Oruç, Hak'tan gayrisinden geçmektir ki can ve gönül onunla gıda bulur”

Ot.....57/1097 “Buradaki hayvan gıdası olan otlar, ona her macerayı unutturdu.”, 125, 152/3360, 217/5040

O tarafa (yokluğa) giden baki.....250/5869 “Buraya gelenler fânî olur. Fakat yokluğa giden her şey bakidir”

Otlak.....122/2599 “O mercide ki, orası can atı için ne güzel meradır”, 205/4720

O varlık....., ...149/3278 “Bu varlık nefistir, o varlık Allâh'ın nurudur. Onu kendi kendine iyi ara!”, 149/3283

O varlık için bu varlığı terk etmek.....144/3153 “O varlık için bu varlığı terk et! O iyilik için bu kötülükten geri dur!”, 310/7310

O yolda hastalık yok.....160/3576 “O yolda hastalık yoktur, daimi dinlenme vardır.”

Oyun.....87 “Bunun gibi, çelik çomak gibi oyunlarda ona lezzetli gelirdi”, 87/1760-1765, 88/1772

Oyun göstermek.....186/4253 “bir hayalbaz (gölge oyuncusu), perde arkasına gizlenerek bir takım oyunlar gösterir”

Oyuncak.....13/195 “refah sahiplerinin keyifli hayatları ve zevkleri gönül ehillerinin yanında çocuk oyuncakları gibi kıymetsiz, toprağa katılmış ölümlerden farksızdır.”, 14/223, 88/1777, 156/3466

Ödünç.....87/1756 “Zevklerinin peşine takılıp da kuyuya düşme! Çünkü dünyada bulunan zevkler tamamiyle ödünçtür.”, 109, 112/2348-2349, 2357, 2358, 113/2396

Öğrenci/şakirt....., 154/3385-3395 “Değil mi ki, üstadından icazet alan talebe üstadı gibi usta sayılır.”, 212

Öğrenciye övgü hocaya sayılır..., ...154/3391 “Eğer üstat, öğrencisiyle iftihar ederse, hakîkatte kendisiyle iftihar eder.”, 3398

Öğretmen.....46 “Onun öğretmeni Hak Teâlâ’dır ki, “Er-Rahman alleme’l-Kuran” buyurmuştur.”, 268/6347

Öğüt....., ...152/3358 “Doğru yol, benim öğütlerimdir. Benim şekerimden yiyenlere ne mutlu!”, 216/5026

Öğüdü gemi olan (er).....318/7530 “Bu öğütdür: Hak hasına sığınun, Gemidür anun öğüdi, tiz binün”

Öğüt veren.....69/1392 “O öğüdü veren baba, akıldır, hilekar lutî de nefistir”

Öküz.....158/3525 “Öküzün gümüş tenli sevgililerden ne haberi olur, padişahla köleyi nasıl ayırt eder?”

Ölçüp biç(ebil)mek.....129/2775 “Ey ilim sahibi, bunu aklınla ölç, biç! Bu nur her ne kadar herkese İsabet ettiyse de niteliği açısından farklı idi.”, 148/3228, 158/3503, 198/4574

Ölçü(t).....91 “Adem’in varlığı ölçüt oldu İblis gibi sahteyi, melekler gibi gerçek olandan ayırdı”, 121/2583

Ölçü-tartı.....124/2675 “Mizan (ölçü-tartı), ilâhî adaleti uygulattırır. Fazlayı eksikten o ayırır”, 125

Ölmeden ölmek.....22/390-393 “Bil ki varlık yokluktur. Her kim kendi isteğiyle ölürse ebedî hayata kavuşur. (Mutu gable en temutu = Ölmezden evvel ölün) sırrı buradadır.”, 71, 71/1415, 74, 75/1491, 84/1685, 93/1899, 103/2096, 117/2488, 149/3273, 202/4657, 228, 277/6528, 323/7643, 328/7782, 7790

Öl(dür)mek.....140/3062 “Cehennem, mü’minlere diyecek ki tez geçin ki, beni öldürmeyesiniz”

Öldürmek (nefsi).....67/1347-1349 “Ona ne vakte kadar kadın gibi mağlup olacaksın? Tut! (Ümitsiz olma!) Öldürürsün!”, 71, 185/4238

Öldürücü.....73/1463 “Varlıklarını mahvederlerdi, çünkü o varlık onlarca zehir gibi öldürücü, yara gibi bunaltıcıydı”

Ölü.....12/195 “refah sahiplerinin keyifli hayatları ve zevkleri gönül ehillerinin yanında çocuk oyuncakları gibi kıymetsiz, toprağa katılmış ölümlerden farksızdır”, 23/399, 52/1018-1019, 75/1496, 85/1713, 106/2188, 135/2907, 147/3183, 158/3524, 165/3669, 185/4239, 194/4473, 199, 199/4577, 232/5414, 249/5834, 261, 261/6139, 273/6436, 318/7550, 326

Ölü (seyrinden habersiz)..... , ...185/4239 “ölünün bu seyirden haberi olmaz, ölü, suyun seyrinden habersiz olarak suyun üzerinde gider”

Ölüm.....66/1327 “Külhanda oturur mu? Yahut hayatı bırakır da ölüme koşar mı?”, 156/3453, 3455, 255/6004, 300/7072

Ölüm bağının meyvelerinden faydalanmak....75/1485 “Git, hayatı ölümden ara, ki ölüm bağının meyvelerinden faydalanasın”

Ölüm (iradi)..... .5/28 “Zaruri ölümden evvel ölmüşler, pılıyı pırtıyı toplayıp yokluk tarafına götürmüşlerdir”, 22/390-393, 23/399, 57/1117-1118, 71, 71/1415, 74, 75/1491, 84/1685, 93/1897, 103/2095, 117/2488, 147/3182, 149/3273, 185/4238, 203/4657

Ölüm kılıcı.....247/5770 “dışta ve içte kemâle getirdikten sonra ölüm kılıcıyla birer birer boğazlarsın”

Ölümünden kurtulmak.....153/3378 “Hak Teâlâyı bilmek, canın kurtulmasına sebeptir. Hayatın kendisine gitmek, ölümünden kurtulmaktır”

Ölümünden satın almak.....313/7394 “Ey akıllı, yokluğu var bil, ta ki o bilgi seni ölümünden satın alsın (kurtarsın).”

Ölüme yüz tutmak.....126/2710 “Sütten evvel yemek vermeye başlasa çocuk derhal ölüme yüz tutar”

Ölümle gelen hayat.....248/5807 “Öldükten sonra o hayata kavuşsunlar ki, onda artık mihnet ve ölüm yoktur”, 255/5998

Ölümle yüz yüze gelmek....., ...175/3999 “Ölüm korkusu vardı, güçleri kalmamış, nefisleri isyân edecek hale gelmişti.”

Ölümü aramak....., ...156/3456 “O heybeti (cehennemi) görünce ölümü arar, canıgönülünden ölüm tarafına koşar.”

Ölümü zikretmek günâhtan arındırır.....324/7692 “Ölümü hatırlamak, seni günâhlardan temizler, dünya sevgisini hatırlıktan çıkarır.”

Ölümü zikretmek ölümünden kurtarır..., ..324/7689 “Ölümü zikretmek seni ölümünden kurtarır”

Ölüm sebebi.....78/1559 “şahinlerin yemini serçelere verme ki, boğazlarında takılıp kalmasın, ölüm sebebi olmasın”, 208/4822

Ölümsüz hayat.....52/1022 “Orada ölümsüz hayat vardır.”, 66/1315, 139/3028, 148/3252, 149/3275, 189/4350, 274/6468

Ölümsüzlük suyu.....86/1743 “Hak da ırmağın suyudur. Ölümsüzlük suyunu aşktan iste, bul!”, 109

Ölüp hayata kavuşmak.....159/3551 “Ayağı altında öl! Öldüğün vakit ondan baki hayat alırsın”, 189/4350, 248/5807, 255/5998

Ölü rûh: cesetteki hava....., ...166/3693 “Ölü rûh, ceset içindeki hevaya benzer. Böyle canla nasıl rahat olursun?”

Ölüye can vermek....., ...166/3704 “Ölüye ondan gayrı kim can verebilir? Dertlere derman ondan başka kimden gelecek?”, 223/5206, 227/5294

Ömür....., ...216/5008 “Ömür tohum gibidir. Onu itaat yoluna sarf et (ek) ki sonunda iyi mahsulunu kaldırasın”

Ömür harcamak....., ...216/5006 “O sarf ettiği ömre karşılık, kavuşma ve sonsuzluk ihsan ederim, geçicilikten kurtulur”, 217/5055

Ömür içinde ömür.....78/1569 “Orada yeni yeni kavuşmaları görür, sonsuzluk içinde sonsuzluğa erer, ömür içinde ömür sürersin.”

Önce bulmak sonra istemek...., ...184/4221 “Evvel bulmak, sonra istemek lazım. Allâh yolunda kural böyledir.”

Öncesiz....., ...99/2014 “Başlangıcı, kaynağı olmayan bir yola düştüm gidiyorum.”

Önder/öncü.....85/1725 “Eğer mana olursan, manaya kavuşursun, yoksa sen, o önderden çok uzaktasın!”, 171/3852, 178/4076, 209/4835, 212/4904, 252/5922

Öndekilerin önüne geçmek....., ...137/2959 “Muhakkak olarak önde gidenlerin önüne geçti, sadıklar arasında yer aldı”, 179/4106

Ön safa geçmek....., ...129/2775 “O nurdan her kimin başına düştüyse o, seçkin (velî) oldu, her iki âlemde ön safa geçti”, 137

Önüne sonuna bakmak....., ...192/4401 “derhal ve tereddütsüz müslüman oldu, hiç önüne, sonuna bakmadı.”

Örnek(olmak)....., ...127/2735 “Mahlûklara örnek olmak üzere de semavat ve zemini altı günde yarattı”, 140/3052

Öven (hamid) de övülen (mahmud) de O...,205/4740 “Mademki Huda bizden hamdüsena istiyor, ondan başkası hamit, mahmut olamaz.”

Övünç....., ...140/3037 “Cenâb-ı Peygamber, “Elfakru fahri” buyurmadı mı? Bunu sıdk ve temizlikle dinle!”

Öz/ iç.....20/352-354 “Sır, özdür yani içtir, iç elbette kabuğa tercih olunur.”, 25/466, 27/494, 35/666, 38/737, 112/2340, 113/2381-2383, 116/2457-2465, 116/2482, 135/2905, 136/2940, 152/3355, 195/4499, 206/4747, 255/5989, 5990, 264/6230, 297/7003

Özelliklerin şahısta görünüşü.....48/930-932 “Gözün onların hepsinde de o şahsı görür. Sev dersen, onu sever, gücenirsen ona gücenirsin.”

Özel oda....., ...157/3474 “O özel odada hasretle oturursun ki, yüz cennet onun bir yaprağı kadar olamaz.”

Özel yardım....., ...234/5459 “Bu beraberlik, Evliyâların seçkinleri iledir ki onlara Rablerinin sunduğu yüksek bir derece, bir özel yardımdır”, 235, 294/6934

Özel yardımcı.....104/2136 “Fakat Cenâb-ı Hak onlardan birini seçerek kabul eder ve huzuruna lâıyk görürse, onu kendine özel yardımcı yapar”

Özü dost olmak....., ... 314/7432 “Onun cismi kabuktur, özü dostun hüsnüdür.”

Özür silahı/kılıcı....., ...175/3988 “Ben özür silahını elimden bırakıyorum, bundan sonra ne isterseniz razıyım”, 3989

Özün (iç) özü....., ...220/5134 “O temizden temiz, ariden ari, onun davranışlarıdır. İçin içi odur, başkası kabuktur”

Padişah/padişahlık/şah(/olmak).....17/289 “Padişah şehirdedir. Niçin baykuş yavruları için viranelerde oturursun?”, 23/406, 28/508, 37/692, 44/821, 45/841, 50, 50/970, 51/979-980, 51/995, 54/1064, 60/1215, 85/1712, 93/1895, 99, 106/2197, 106/2208, 114/2402, 121/2585, 121/2590, 122/2624, 123/2640, 124/2671, 126/2694, 136/2919, 136/2924, 144/3151, 149/3253, 150/3309, 157/3473, 158/3525, 162/3614, 3617, 163/3632, 167/3724, 174/3953, 179/4094, 180/4144, 182/4176, 187/4289, 188/4321, 207/4789, 210/4862, 4865, 210/4882, 214/4965, 220/5136, 5141, 222/5180, 224/5219, 224/5228, 5240, 228/5306, 231/5357, 233/5453, 234/5489, 242/5661, 248/5818, 250/5879, 268/6327, 285/6661,

287/6746, 290/6813, 293/6880, 301/7083, 303/7157, 305/7186, 306/7209, 311/7321, 330/7858

Padişah dîvânı....., ...193/4453 “O dergâhtan, o padişah dîvânından habersiz olan körler, burada galip konumundalar (çoğunlukta)”

Padişah mülkü eşekçiye kismet ol(ma)mak..,268/6315 “Padişah mülkü eşekçiye (katırcıya) nerede kismet olacak?”

Padişahlar padişahı(/şehinşah)....., ...220/5122 “Yoksa o, padişahlar padişahıdır. Onun yaptığı doğru ve mantıklıdır.”, 285/6659

Padişahlığı askere vs. muhtaç olmamak.....,254/5969 “Padişahlığı, askere, hazineye muhtaç değildir.”

Padişahın külhanda yaşaması.....248/5819 “Yıllarca padişahlık etmiş, her dilenciye armağanlar bahşetmiş olan bir kimse, dünya külhanında gönül hoşluğuyla nasıl yaşayabilir?”

Padişahın sohbeti....., ...173/3949 “Oradan geçerek gene yollarına devam, yine şahın sohbetini aramaya koyuldular”, 310/7300

Padişah'tan doğan şehzade olur....., ...232/5416 “Şahtan doğan, şehzade olur. Nur-ı Hak'tan doğan, söyle; nasıl nazlı şehzade olmaz?”

Pamuk....., ...115/2434 “Pamuk, ser (baş) kulağı içindir. Sır kulağını tıkayıp da ikisini birden sağır etmeyin!”

Panzehir.....166/3707 “Zamanın çaresizlerinin çaresi odur, zehrin, panzehiri odur.”

Papağan....., ...331/7873 “O şiiri, o ibareyi papağanvari okuduğu gibi, kendi akli yettiğince birleştirme ve düzenleme hataları bulmaya yeltenir”

Para madeni....., ...214/4955 “Sen bir para madenisin. Fakat gümüş müsün, altın mısın, kalay mı, bakır mı, demir mi belli değilsin!”

Parça.....8/100 “Parçalar, gölge gibidir; gelir, geçer. Fakat asıl, güneş gibidir; yüksek ve daimdir.”, 22/396-397, 86/1734, 89/1801, 92/1879, 116/2480,

135/2904, 136/2947, 140/3049-3050, 162/3598, 196/4532, 199, 200/4604, 214/4953, 237, 255/6025, 298/7030

Parça bütünü tarafına gider....., ...298/7033 “Her parça, kendi bütünü tarafına gider, her parça, kendi aslıyla birleşir”, 300/7072, 308/7253

Parçanın bütüne bağlanması....., 300/7072 “Fakat, küllüne bağlanan parçalar için ne ölüm var, ne de hastalık”, 315/7461

Parçadan bütüne geçmek....., ...271/6374 “Bir miktarını söyledim. Aklın varsa parçalardan bütüne geç!”, 277/6516

Pas.....78/1552 “Eğer sen hikmet ehli olsaydın, gönül aynasını benlik tozundan, pasından temizlerdin.”

Pelit tohumu.....89/1811 “Dünya rahatı pelit tohumuna benzer.”

Pencere.....95/1931 “Can güneşi bir kaynak olduğu halde birçok beden pencerelerinden geçmekle ayrı ve çokmuş gibi görünüyor.”, 171/3858

Pencere-aydınlık orantısı....., ...132/2843 “Hangi evin penceresi çoksa, aydınlığı o oranda fazla olur. Bu, baştan beri bilinir”, 171/3859

Pencereli ev....., ... 132/2841 “Fakat penceresi olan evler, daima güneşin nurundan faydalanır.”

Penceresiz ev....., ...132/2840 “Bu benlik, penceresiz eve benzer: Oraya güneşin nuru giremez”

Perde/örtü.....25/462 “Eğer güzelliğin perdesiz ortaya çıkarsa bu varlık o varlığa divâne olsun (yahut olur?)”, 33/629, 34/641, 42/795-796, 58/1126, 68/1365, 85/1724, 89/1790, 94, 95/1933, 1939, 1940, 1945, 97/1970, 114/2415, 115, 116/2461, 118, 133/2864, 136/2938, 136/2940, 149/3276, 158/3507, 161/3584, 163/3637, 164/3668, 165/3669, 180/4136, 184/4217, 185/4230, 186/4253, 192/4413, 4414, 204/4706, 206/4749, 213/4921, 221/5157, 272/6406, 285, 301/7104, 303/7131, 327/7764, 330/7853

Perde as(ıl)mak/dikmek....., ...192/4412 “Art niyet gelince hüner gizlenir. Önüne perdeler asılır.”, 302/7123

Perdeden kurtul(ma)mak....., ...327/7776 “Burada iken o perdeden kurtulmayan kendini beğenmiş, cehennemde ebedî kalır”

Perdedeki nakış(lar)....., ... 186/4262 “Perdedeki nakışların birini bin görür, çünkü dikkat yeteneğine sahip değildir.”

Perde kendi(si) olmak....., ...286/6698 “Fakat gözümde kendim perde oluyorum. Seni daima açıkça perdesiz görmek isterim”

Perdele(n)mek.....97/1963 “Gözlerin perdelenir, Hakk’ı göremez olur, dostların sana düşman görünür.”, 125, 127/2720, 148/3244, 192/4413, 204/4694, 303/7132

Perdelenmesi rahmetinden.....,....240 “Demek ki Cenâb-ı Hakk’ın Hazret-i Mûsâ’yı o anda görmeden menetmesi, cimrilik değil, son derece cömertlik ve şefkat eseri idi”, 241/5640, 5643

Perdeli/örtülü(/ol(ma)mak).....76/1513 “Hakk’ın yüzü ile arasında örtü olan, nasıl hikmet dersi verebilir?”, 116/2454, 148/3244, 241/5634, 5635, 255/6032

Perdeli istifade.....240 “Ateş de böyledir. Ondan örtü vasıtasıyla faydalanabiliyoruz”, 241/5634, 5635

Perdesiz armağan.....286/6693 “Perdesiz armağana vâsıl oluncaya kadar daima canı gönülden talep ve temennide bulun”

Perdesiz/hicapsız seyir.....17/295 “Ta ki Hazret-i Allâh’ı o dergâhta perdesiz olarak seyredesin.”, 28/525, 29/544, 76/1512, 81/1613, 120/2558, 127/2722, 136/2939, 137/2963, 138/2983, 151/3333, 167/3745, 188/4320, 206/4750, 210/4868, 213/4937, 220/5149, 221/5159, 237/5553, 239/5612, 255/6023, 272/6407, 273/6442, 286/6693, 6699, 287/6711, 29/6860, 294/6933, 303/7152, 310/7286, 310/7302, 327/7765

Perdesiz yakınlık zahmet.....126/2705 “Çünkü perdesiz yakınlığı zahmet olurdu”, 241/5628, 5642

Perdeyi aşk derdi yakar.....302/7114 “Perdeleri aşk derdi (aşk ateşi) yakabilir, akıl değil. Ne mutlu ona ki, Hak derdini satın alır”

Perdeyi yırtmak/kaldırmak.....58/1127 “Senin varlığın, Allâh ile senin aranda perdedir. Bu perdeyi yırtacak, aşktır”, 71/1418, 81/1613, 158/3507, 163/3637, 186/4274, 210/4884, 315/7469

Perişan(lık).....17/298 “Size müjde olsun ki bu kapının açılmasıyla gurbetin perişanlığından kurtulursunuz”, 172/3893, 209/4850, 257/6047

Perişanlık âşkın baştacı....., ..257/6047 “Perişanlık onların baş tacıdır.”

Perişan söz.....42/785 “Hak erlerinin ahlâkı söz değil, davranıştır. Onların huzurunda perişan sözler söylenmez”

Peşin (alışveriş)..... ,...238/5573 “Dünya, peşin alışveriş gibidir, ebediyet veresiye. Bu, gözlerinin önünde, o gizlidir”

peşin okuma.....219 “Fakat bugün peşin olarak oku ki yaptığın amelleri biliyorsun”

Peygamber(/lik).....34/654 “Biri Şah-ı Resul gibi Nebi-i Zîşan, diğeri Ebu Cehil gibi baştan başa azgınlık.”, 108/2262, 201, 220/5132, 5133, 230, 262/6171, 333/7931

Peygamberden dolmak.....154/3397 “Şundan dolayı ki hepsi de peygamberden doldular (feyz aldılar).”

Peygambere bağlılık.....,...155/3442 “Müminlerin ödülü ondan dolayı cennet oldu ki, Resul-ı Kibriya’ya candan gönül bağladılar”

Peygamberin nesli/soyu.....231/5358 “Bil ki, senden sonra da gelen Evliyâdan seyredeler. O şahlar, senin neslindir, cümlesi evladın ve hayatının neticesidir”

Peygamberlerin ilimleri O’nun (sas) ilminin önsözü..., 270/6368 “Bizim ilimlerimiz, o ilmin ön sözüdür, onun ilmi öz, bizimki kabuktur”

Peygamberlerin ilimleri kabuk O’nun (sas) ilmi öz..., .271/6369 ““Bizim ilimlerimiz, o ilmin ön sözüdür, onun ilmi öz, bizimki kabuktur”

Peygamberlerin incisi....., ...271/6370 “Ey cümle enbiyanın özeti, incisi! Eğer senin zat-ı pakın olmasaydı gökler ve yerler vücuda gelmezdi.”

Peygamberlerin özeti....., ...271/6370 “Ey cümle enbiyanın özeti, incisi! Eğer senin zat-ı pakın olmasaydı gökler ve yerler vücuda gelmezdi.”

Peygamberlerin Sultânı....., ...178/4075 “Hazret-i Muhammet (s.a.v.) ki, resullerin Sultânı idi, hidayet eden, hidayete erdiren ve Hak yolunun rehber ve önderi idi.”, 192/4414, 212/4902, 268/6340, 332/7898

Peygamberlerin şahı.....,.....212/4902 ““Ey Rabb-i Kerim her ne kadar peygamberlerin şahı ve akranımın cümlesinden üstün ve seçkin isem de ne olurdu, Muhammet Mustafa’nın (s.a.v.) zamanında bulunsaydım da ümmetinden biri olsaydım.”

Peygamberler O’nun (sas) yardımcıları.. , ..270 “Bütün enbiya onun yardımcılarıdır”

Peygamberler O’nun (sas) müjdecileri.. , ..270 “Bütün enbiya, senden önce gönderilmiş müjdeciler gibidir”

Peygamber nuru....., ...197/4568 “Şeriat nakşı da Cenâb-ı Peygamber’in ortaya çıkmış ışığıdır.”

Peygamber nurunun içinde parladığı kişi....192/4408 “İçinde peygamberin nurunun parladığı kimse, Hakk’ı şahitsiz kabul eder”

Peygamber yolu....., ...192/4421 “Müslümanlığı kabul ederek peygamberin yoluna candan koşsunlar.”

Pırıltı....., ...112/2358 “Sana güzel görünmesini çok görmem. Çünkü bu güzellik o güneşin nurunun pırıltısıdır”

Piliç....., ...272/6416 “Çaylak kuşunun pençesine takılan piliç gibi. Sen havadaki rüzgarı gör, (ki fail odur) her ne kadar görünen toprak ise de”

Pinti....., ...78/1555 “Netice şu oluyor ki hikmet ancak ehline fayda verir, cahile pintiye değil”

Pire için kilim yakmak....., ...202/4639 “Bir pire için kilimini, bir böcek için evini kim yakar?”

Pis/pislik....., ...29/534 “Fikirler o suyun üzerindeki pislikler gibidir. Canın güzelliğini görmeye engel olur.”

Pislik madeni....., ...303/7137 “Gübre ve pislik madeni olan sen, nerede misk olabilirsin?”

Pişmiş/olgun.....37/698 “Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir”

Piş(ir)mek.....54/1054-1055 “Çünkü o, pişmedi, dünyadan çiğ olarak gitti.”, 127/2721, 171/3851

Potansiyel/yatkınlık.....196 “İnsanda her şeye kabiliyet vardır; ilim, edep ve her türlü sanatları öğrenmek gibi. Bu kabiliyet insanda potansiyel olarak vardır”

Potansiyel gayrete bağlı....., ...196/4510 “Potansiyel olarak sahip olduğu özellik, eyleme dönüşerek meydana çıkar.”

Pul....., ...148/3221 “Bunu söyler ama onda bunlardan hiçbiri yok, o kıymetli madenlerden bir pula bile sahip değil”

Pul kadar değersiz....., ...110/2294 “Halka acıdığından dolayı der ki: “Aldanmayın, bu sahtedir. Bir pul kadar bile değeri yoktur.”, 165/3678, 200/4595

Pusu kurmak.....111/2320 “Yol kesenler onun malını (halini) elinden almak üzere pusu kurmuşlardır. Seferde tehlike, ekseriya zenginleredir.”

Put.....36/687 “Ey oğul, kibri bırak, puta tapma, Tanrı’ya tap!”

Râ ve ze (harfleri).....48/909 ““re” ile “ze”, her üçünden ziyade tevazu ve alçak gönüllülük üzere bulunuyorlar her ikisi de Huda’yı çağdırmaktalar”

Rabbani (olmak)....., ...117/2503 “Aşk-ı Hak’tan başkasında ne varsa hepsi yok olacak. İşte sen ancak o vakit rabbanî olursun”, 122/2618, 141/3074, 154/3382, 182/4169

Rahat (mihnetsiz).....51/1006 “Benlikten tamamiyle soyutlan, o zaman zahmetsiz bir rahmet dünyası görür, mihnetsiz bir rahata erersin.”

Rahat yolu cehenneme....., ... 263 “tatlı, hoş ve güzel görünen şeyler de cehenneme doğru giden yoldur.”

Rahat=zahmet/sıkıntı....., ...222 “Âşıklar nezdinde sıkıntı, rahattır; rahat da sıkıntı, zahmettir”, 222/5170, 222/5174

Rahmani....., ...173/3923 “Şüphe yok ki, bu iş şeytani bir harekettir. Rahmani olan bir kimse bunu nasıl yapabilir?”

Rahman’ın nefesi....., ...178 “yine aşk ateşiyle “Bana Yemen tarafından rahmanın nefesi geliyor.” buyurmuşlardı.”

Rahmân’ın şarabı.....91/1857 “bu vücutlardan önce onların rûhları o vuslatta “Elest” ahdinde Rahman’ın şarabıyla sarhoş idiler”

Rahman’ın taşıyıcısı....., ...138/2993 “Muhakkak surette Rahman’ın taşıyıcısı ve belki cânân deryasının taşıdığı olursun”

Rahmet.....44 “Rûhlar, cisimlerden önce Cenâb-ı Hakk’ın rahmet deryasında balıklar gibi mevcut ve denizde idiler”, 51/1005, 57/1095, 62/1243,1245, 91/1859, 120/2568, 126/2705, 127/2720, 148/3247, 279/6534

Rahmet bulutu.....187 “Evliyâ-yı kiram rahmet bulutlarına benzer”

Rahmet deryasının coşması....., ...279 “Hak yolunda gayret göstermek lazımdır ki, rahmet deryası coşagelsin”, 279/6537

Rahmet içinde rahmet....., ...179/4114 “Kesinlikle bilinsin ki, onları görmek devlettir, rahmetler içinde rahmettir”

“Rahmeten lil âlemin”....., ...188/4311 “Ey emin, “vema erselnake” sırrını dinle! Cenâb-ı Peygamber “rahmeten lilâlemin” oldu”, 270

Rahmet kazanmak.....72/1443 “Zahmet çek! Ki Hakk’ın rahmetini kazanasın.”

Rahmet olan uzaklık....., ...241/5628 “Ben kendimi sana merhametten dolayı uzak bulunduruyorum, ışıqla şu dervişi yakmayım diye.”

Rakip....., ...246/5755 “Her iki kuvvet de seni kendi tarafına çekmek, rakibinin elinden almak ister”

Rebab/söz-halleri.....7/73 “Rebab terennüm ederken parçalarından herbirinin ayrı ayrı zikir ve tespihlerine kulak ver!”, 7/75-78, 10/130-150, 16/270, 18/305-310, 335/8003

Rebâbnâme:Mevlânâ'nın övgüsü için yazılan kitap..., 335/8003 “Bu kitap (Rebâbnâme) o merd-i Huda'nın (Hazret-i Mevlânâ'nın) övgüsü için yazılmıştır”

Reddedilmiş/kovulmuş (olmak).....171/3866 “Seni kabul etmeyen, ebedîyyen reddedilmiş olur, iki âlemde de hakir olur ve emellerinden mahrum kalır.”, 224/5252, 230/5351, 305/7178, 333/7934

Rehber/lik/kılavuzluk.....63/1257 “kimi Ebubekir gibi îmân ve hayır rehberi, kimi Ebu Cehil gibi lanet ve şer kılavuzu”, 72/1453-145, 100/2050, 110/2306, 113/2369, 120/2560, 121/2594, 122/2600, 135/2886-2887, 2890, 137, 155/3433, 178/4076, 180/4134, 189/4343, 189/4352, 197/4549, 254, 254/5950, 259/6110, 276/6488, 287/6733, 303/7130, 306/7205, 311/7318

Rehber yalnız aşktır....., ...259/6110 “Rehber, yalnız aşktır, mutluluk aşktan ibarettir, cennet ve kevser de bizzat aşktır”

Reis.....110/2306 “Nihayet cihana reis; âşıklara, taliplere rehber olursun.”

Reislikten büyük cürüm yok.....290/6823 “Reislikten büyük cürüm yoktur. İblis'ten ibret al da ondan uzak dur!”

Remz....., ...300/7074 “Onun zatından başka her şey yaratılmıştır, ancak o bakidir. Remiz söyledik, anlayacak varsa.”

Renge aldan(ma)mak.....,.....260/6134 “Öyleyse çeşitlerine bak, acıyı tatlıdan ayırt et, rene aldanma! Suları, her birinin tadını tatmak suretiyle ayırabilirsin!”

Rengi gitmek....., ...107/2238 “Fıravun'da renk menk gitti, korkusundan titremeye başladı.”

Rengine boyanmak....., ...163/3649 “Müritler toprak, münkirler taş gibidir. Münkirler müritlerin rengine nasıl boyanabilirler?”

Renk(ler).....97/1961 “Bu garazlar bütün göstermelidir. Asıl, odur. Her ne kadar muhtelif renklerde görünse de”

Renk almak.....102 “Çünkü rûhlar birbirinden hırsızlık ederler, renk alırlar”, 168/3760

Renk ve koku cihanı.....93/1898 “Orada hayat içinde hayat bulurlar. Bu renk ve koku cihanından tamamen kurtulurlar.”

Renkli gözlük.....95/1943 “İşte garaz, bu renkli gözlük gibidir. Sana cenneti cehennem gösterir.”

Renksiz kokusuz âlem....., ...311/7331 “Gerçi senin renksiz, kokusuz (mânevî) âleminde güzel yüzlü sayısız kulların vardır”

Renksizlik rengi.....,.... 168/3760 “O fırkadan renksizlik rengi kazanayım. Çünkü onların yolu renksizliktir.”

Resim.....58/1145 “Üzerine sayısız yıldızlarla nakışlar, resimler yaptı, onları bölümlere ayırdı.”, 132/2851-2853, 186/4261

Ret sopası.....66/1342 “Her ne kadar evvel ret sopasıyla dövmüşse de, gene sen onun lütfundan ümidi kesme!”

Reyhan.....223/5210 “Sümbül, reyhan, gül, yasemin gibi bütün çimenlerin rengi, tazeliği bahardan değil midir?”

Rıd(z)van....., ...222/5179 “Onların gülşen ve reyhanları ateştir, huri ve rıdvanları cehennemin kahrıdır.”

Rıd(z)van bağı olmak....., ...189/4359 “Tâ ki can bahçen, Rıdvan bağı olsun, gülşenler ve îmânla dolsun!”

Rıza....., ...113/2392-2393 “Yalnız baş değil, kuru yaş her şeyi verelim, kıblemiz o rızadan başka değildir”, 171/3868

Rıza vakti.....17/299 “Sevinin ki rıza vakti gelmiştir. Güzelliği her şeyin üstünde bulunan gerçek sevgili tarafından”

Rızıklan(dır)mak.....36/685 “Tâ ki riyâzat çeşmesinden türlü nimetler yiyesin, rıziksizlikten bin çeşit rızıklanasin”, 183/4195

Riyâzet.....36/685 “Tâ ki riyâzat çeşmesinden türlü nimetler yiyesin, rıziksizlikten bin çeşit rızıklanasin”

Rûhânî (olmak).....154/3382 “Her kim bunlarla gıdalanırsa rûhânî olur, nefisten geçer, rabbanî olur”

Rûh.....25/465 “Suret su kanalıdır, rûh sudur. Vücut kabuktur, can öz, içtir.”, 27/482, 29, 44, 45/841-842, 103/2079, 2084, 171/3858, 183/4206, 183/4208, 187, 286/6680

Rûh almak.....254/5955 “Sen, Adem’in rûhunu rûhların rûhu bil ki, ondan rûh alsın”

Rûh aynası.....183/4206 “Çünkü onun rûh aynası temizdir. Cefa edenle vefa edenî görür ve bilir”., 239/5604

Rûh güneşi.....179/4102 “En doğrusunu Allâh bilir. O, rûh güneşidir.”

Rûh-i nuri.....,254/5957 “Bil ki nârî olan rûh, rûh-ı hayvanîdir. Rûh-ı nurî, vâsılların rûhudur.”

Rûha vurulan damga.....103/2079 “Çünkü rûha vurulan damga, ebedî kalır. Rûh ayna gibidir, vücut keçeğe benzer.”

Rûh hırsızlığı (çalma).....101/2061 “Görüştüğün, tanıştığın kimselerin görüşleri ki haberin olmadan sana da geçmiştir. Rûhun, onun rûhundan çalmıştır.”, 102

Rûh dili....., .92/1861 “Bu suallere cevapta hepsi “Bela” dediler. Fakat her rûhun dili başka başka idi.”

Rûhlar âlemi....., 328/7792 “Rûhlar âlemi parlak güneşe benzer, yerleri gök gibi nur saçar”

Rûhlar Hakk’ın nuru....., 327/7756 “Bil ki “Rûhlar Hakk’ın nurudur.” Cisim kalıplarındaki vaziyeti, evlere giren güneş ışığına benzer”

Rûhları cennet bahçeleri.....,328/7796 “Rûhları cennet bahçeleridir. Bunun sırrı sana gönül yoluyla söylenir”

Rûhların rûhu (Adem as)..... ,... 254/5955 “Sen, Adem’in rûhunu rûhların rûhu bil ki, ondan rûh alsın”

Rûhu Hakk'a karışmak.....104/2137 “Çünkü onun rûhu Hakk'a karışmıştır. Onlara düşmanlık eden de elbetteki Hakk'ın düşmanı olur”, 296/6963

Rûhu diri.....,155/3426 “Ey rûhu diri olan! Bir merdin eteğine sarıl ki, seni gizli hazineye eriştiresin”

Rûhu ölü olmak.....331/7879 “Gönlü diri olanı, rûhu ölü olan nasıl görebilecek?”

Rûhun ayağı.....,197/4556 “Rûhun bu ayaktan başka türlü ayakları vardır, fakat gözlere görünmez.”

Rûhunda konaklamak.....,238/5587 “Rûhların cümlesi onun rûhunda konaklarlar. Dilsiz, dudaksız ona yardımcı olmuşlardır”

Rûhun dirilmesi....., .100/2059 “Onun nefesinden nefes al ki rûhun dirilsin, onun nuruyla senin gözün de nurlansın”

Rûhun(un)sığınağı merdanı Huda aşkı....328/7806 “Rûhumun sığınağı ancak merdan-ı Huda'nın aşkıdır. Kimsenin böyle sağlam sığınağı yoktur.”

Rûhu kör....., .203/4691 “Bir kimse Hak Teâlâ Hazretleri'ni delil yoluyla arıyorsa, bil ki onun rûhu kördür, önemsiz ve alçaktır”

Rûhu'l-kudüs....., 169/3794 “Hazret-i Meryem'in Cenâb-ı Mesih'e hamile olduğu esnada Rûhu'l-kuddüs'ün yakışıklı bir genç suretine temsil edilerek görünmesi bundandır.”

Rûhun safa bulması....., 274/6459 “Yokluğu olmayan ebedîliğe ulaşırsın, rûhun safa bulur, terakkî eder.”

Rûhun sarhoş olması.....144/3143 “Rûhumuz, senin şarabının güzelliğinden sarhoş olur”

Rûh gıdası.....117/2497 “Ey hayvan gibi cismin gıdası için yolunup böğüren! Rûhun gıdasını niçin candan talep etmezsin?”, 120/2553, 288/6770

Rûh(lar) karargâhı.....78/1568 “Hak Teâlâ Hazretleri, rûhların karargâhı olan cennet tarafına sana bir kapı açar”

Rûh kulağı.....7/74 “Eğer rûhunda gizlenmiş bir kulağa sahip değilsen, ondan alelade bir ses, bir çığlıktan başka bir şey duyamazsın.”

Rûh sahibi.....106/2191 “Sende güzellik olmalı ki, güzeli bilesin, rûh sahibi olmalısın ki rûhu anlayasın.”

Rûh suyunun berrak olması.....274/6447 “Bedendeki rûh suyu berrak olursa o, Hak’tan başka birşeye meyletmez.”

Rûhsuz ceset.....76/1510 “onu Evliyâullahtan başkası takdir ederse o takdir rûhsuz bir cesed gibi olur (etkili olmaz).”

Rûh şarabı.....31/577 “Aşk, rûhun şarabı (neşesi)’dır. Üzüm şarabı cisme, cismanilere aittir.”

Rûhu öldürmek.....27/483 “Şehvetlere tabi olarak rûhlarını öldürmüşlerdir ve varlık içindedirler”

Rûhun pişmesi.....51/998 “Canın (rûhun) pişmesi cisimlerin pişmesine benzemez. Eğer o seyri arzu ediyorsan suretten geçmen lazım.”

Rûh temizliği/hastalığı.....16/257 “Celâl-i nuru rûhunu temizlesin de onu, ondan gör, kendinden değil.”, 24/437, 223/5200

Rûhu zinde olan.....150/3306 “Rûhu zinde olanlar onu Huda’dan gördü. Rûhunda o zindelik olmayan onu nerede görecektir”

Rûh yolu.....286/6689 “Her kimin cisminde mânevî can varsa, Kur’an ona göre baki göktür. Çünkü rûhun yükselme yolu bu feleklerdir”

Rutubet (talep)....., 294-295/6949-6954 “Topraktan alınan bir avuç toprak, neticede toprak olur. İster kuru, ister nemli olsun..”

Rutubete aldanmak.....109/2280-2282 “Testi, rutubetiyle rûhları aldattı. Islaklıkla hararetini gidermiş bir kimse gördünüz mü?”

Rükû eden harfler.....48/907 ““Ha” ile “hı”, “cim” gibi rükudadırlar, korku ve ümid ile huşu halindedirler”

Rüstem.....41/783 “Bir Rüstem lazımdır ki devleri esir etsin çünkü onlar hakim ve emir konumunda bulunuyorlar,” 42/798, 42/805, 76/1517

Rütbe.....,100/2034 “Kurdun, o saadetlerle ne ilişkisi var, ona o rütbe nereden kısmet olacak ki?”

Rütbesi artmak....., .127/2718 “Çünkü, rûh, kuvveti hikmetten alır, nihayet rütbesi ondan artar”

Rüzgar.....16/273 “Su, manayı; rüzgar sureti temsil eder. Manaya meyleden, mutlu ve memnun olur”, 37/702-705, 65/1295, 205/4714, 4734, 272/6412

Rüzgarın eli....., ..205/4714 “Toprağın tahtı hava üzerinde ise de sen onu rüzgarın elinde bir alet bil.”

Rüzgar içmek.....65/1295 “Sivrisinek kuvvetli rüzgarı görünce kaçır. Rüzgar içme, şarap iç ki Anka olasın!”

Rüzgara tutulmak.....,194/4478 “Rüzgara tutulmuş saman çöpü gibi, hareketin onun iradesine bağlı olsun ve bu iradesiz hareketinden de mutluluk duyasın!”

Saadet....., ...197/4560 “Çünkü Hakk’ın o ağır emanetini bu kabul etti (insan rûhu). O saadet ne yere, ne göğe, birine nasip olmadı”

Saadet temeli at(ıl)mak.....70/1403 “irfânın varsa kıyas et ki: temas ettikleri zaman cana neler bahşederler, o vuslatta ne gibi saadetlerin temeli atılır”

Sadakat....., ...171/3858 “Sadakat, pencere; rûh, hane gibidir. Herkes penceresine güneşten feyz alır”, 171/3860, 188/4330, 215/4974

Sadakat ateşi....., ...215/4974 “Saf oldu, tortudan kurtuldu. Gümüş gibi, sadakat ateşiyle yanarak topraktan ayrıldı”

Sadakat kanadı....., ...188/4330 “Doğru itikat, sahibini Hak tarafına götürür, sadakat ve muhabbet kanatlarıyla yükseklerde uçar”

Sadakat parası....., ...171/3860 “Sen sadakat paralarının mihengi olacaksın, kötülerin adını aşk levhasından sil!”

Sadakat meyvesini ham bırak(ma)mak.....171/3851 “Sadakat meyvelerini ham bırakma! Onları pişir (kemâle erdir)”

Sadece (onu) Hak methedebilir....., 314/7434 “Onun methine Yazdan’dan başkası muktedir değildir. Güneşin nurunu gölge nasıl tavsîf edebilir”

Sadece velîler okuyabilir....., ...138/2987 “Yücedir, öyle yazıları (bahisleri) velî olmayanlar okuyamaz, o sırlar ancak onlara tecellî eder”

Sadık yar.....103/2084 “Çünkü güzelliğini onda seyredemez. Hasılı sana iki âlemde sadık yâr olacak, rûhundur”

Sadıklar arasında yer almak....., ...137/2959 “Muhakkak olarak önde gidenlerin önüne geçti, sadıklar arasında yer aldı.”

Sağır etmek, ...115/2434 “Pamuk, ser (baş) kulağı içindir. Sır kulağını tıkayıp da ikisini birden sağır etmeyin!”, 206/4766

Saf/tortusuz(/olmak)....., ...114/2429 “Tortuyu bırak da saf olana bak! Anka isen Kaf’ı tercih et.”, 118/2514, 135/2907, 148/3251, 203/4657, 215/4974, 219/5112, 250/5878, 284/6652, 296/6976

Safların safi....., ...254/5953 “Makamı, yüksek semalardan yüksektir. O, safların safıdır”

Saf (artniyetsiz)....., ...148/3251 “Cansız, cisimsiz insanlık tarafına giderler, nur-ı Huda gibi saf ve artniyetsizdirler”

Saf ayna....., ...259/6095 “Saf ayna gibi olan kalbinde Cemâl-i Muhammedi’dan (s.a.v.) başka şey göremezsin”

Saf bağlamak....., ...98/1996 “Müminin yeri yedinci kat semanın üstündedir. Melekler etrafında hizmetçiler gibi saf bağlayıp dururlar”

Saf can/rûh....., ...99/2018 “Dertli vücuttan kurtulmuş saf can idim. O sahrada ayaksız koşar gezerdim.”, 135/2914, 235/5509, 287/6748

Safları yarmak (savaş).....42/798 “O (beyaz devi öldüren) Rüstem, hilesiz, dalaveresiz kavgada, safları yarar, direnişleri kırardı”

Safra.....72/1448 “Safra, o lezzeti duymaya mani olur. Safradan maksadım, varlığımız ve benliğimizdir.”, 223/5195

Safravi.....72/1447 “Onların her biri baldan ve şekerden daha çok tatlıdır. Fakat safravi mizaçlılar o zevki bilemezler”, 144/3124, 223/5195, 231/5366, 251

Saf Sûfî gıdası.....,..... 255/5995 “Saf Sûfîlerin gıdasını teşkil eder. O Sûfîler ki, derunlarına Kaf Dağı’nı sığdırmışlardır.”

Saftan tortudan geçmek....., ...267/6311 “Onların halleri saf ve tortu düşüncelerinden yücedir”

Sağır (/olmak).....18/311 “Çünkü sağır kulaklar bu seslenişlerden nasip alamaz. Sağır kulak sestene anlar”, 221/5159

Sağır kulağa duyurmak.....52/1010 “O cennetin her biri sınırsız gül bahçesidir. Fakat bu sözleri hangi sağır kulağa duyurmalı”

Sağlam ip:Kuran....., 264/6205 “Sağlam ip, Kuran’dır ve Kuran’daki hükümlerdir”

Sağlık/sıhhat....., 122/2618 “Dünyadan gelen hayat geçicidir. İbadetten yayılan sağlık sürekli ve rabbanîdir.”, 128/2759, 145/3156, 152/3339, 220/5147, 227/5275, 304/7169

Sağlık yerine hastalığı istemek.....176/4026 “Artık Hızır’la birliktelikten daha çok, ondan ayrılmak arzusu hakim olmaya başladı, sıhhaten ziyade hastalığı arzu eder oldu.”

Sahipkıran....., .268/6342 “Ezelden öncelik sahibi padişah idin, devirler yokken sahibkıran idin, sınırsız, desteksiz meleklerin padişahı.”

Sahra....., .99/2018 “Dertli vücuttan kurtulmuş saf can idim. O sahrada ayaksız koşar gezerdim.”

Sahrada (açıkta) oturan....., ..132/2842 “Ya sahrada evsiz, damsız açıkta oturanlar? Onlar, gönüllerde otururlar.”

Sahte/kalp (olmak).....13/208 “Sana sahte paraları altın göstermişler, iblisi huri

diye methetmişlerdi.”, 436, 62, 63/1263, 1265, 86/1752, 88/1775, 91, 91/1847, 91/1851, 104/2142, 110/2297, 143/3113, 179/4088, 182/4162, 209/4833, 261/6141, 262/6166, 283/6636, 304/7168, 305/7179, 323/7655, 333/7927

Sahtekar....., ...208/4808 “Fakat bazı kimselere Hak Teâlâ bu lütfunu amelde bahşeder ki, o sahteci, o tembel, o lütfâ nail olmak ümidiyle salih amellerle meşgul olsun, zulüm ve cehaletten uzaklaşsın”

Sakalını yolmak....., ...196/4515 “Bu hususta gaflet edersen bil ki sonunda sakalını yolarsın (pişman olursun).”

Saki.....64/1293 “Aşkın yeri can içindedir. Can âşıklarının sâkisi cânândır.”, 75/1489, 210/4867, 221/5160, 285/6671

Sakisiz şarap (içmek)....., ...196/4530 “Tâ ki o sonsuzluk cihanına gide, orada sakisiz şaraplar içesin!”

Saklı nur....., ...332/7905 “Belki göz nuru içinde saklı nurdurlar. Bu manayı anlamak için suretten geçmek lazım.”

Saklı yüzük.....134 “Bu dört suret, bir tanesinde yüzük saklı olan dört yumruk (avuç) gibidir”, 134/2879, 135/2883

Salih amel....., ...178 “Gerçi salih amel, tâlibi sonunda Huda’ya eriştirir. Fakat şeyhin sohbeti ondan daha üstündür”, 217/5059, 5065

Salihlerin liderliği....., ...232/5404 “Enbiyaya bu paye, salihler zümresinin liderliği, Hak’tan ihsan buyrulmuştur.”

Salih amel eriştirir....., ...178 “Gerçi salih amel, tâlibi sonunda Huda’ya eriştirir. Fakat şeyhin sohbeti ondan daha üstündür”

Sâlik.....91/1854 “Bu nur, Adem’den miras olarak geliyor. Onun varisleri velîler ve sâliklerdir.”, 129/2785, 130/2788-2789, 158/3503, 189/4366, 210/4860, 215/4977, 218/5084, 248/5813, 267/6307

Sallanmak....., ...200/4598 “Hayırsızlar, darağacında sonu görmediklerinden dolayı sallanırlar.”

Saltanat.....99/2007-2008 “O ebedî saltanatı, o mülk ve haşmeti, o cihani ki bu cihana da az çok onun nimetlerinden serpinti gelmiştir”, 100/2032, 332

Saltanatın iki kanadı....., ...124/2672 “Padişahlık bu iki şeyle kemâl bulur. Bu iki özellik saltanatın iki kanadıdır”

Saman/samanlık.....14/225 “Sen ırmağın üzerinde akıp giden bir saman çöpü gibisin.”, 31/588, 61/1229, 84/1694, 122/2624, 158/3525, 164/3655-3660, 167/3740, 171/3880, 172/3915, 187/4295, 194/4475, 247, 247/5790, 258/6075, 273/6440, 314/7430.

Saman çöpü gibi kaldırıp atmak.....258/6078 “Aşığın sözü, insanı âşık eder. İnsan dağ kadar metin olsa bir saman çöpü gibi kaldırır atar”

Saman çöpüne bas(ma)mak....., ...167/3742 “O saman çöpüne basma! (Yani ehl-i dilin maddîliğine bakma!) Ki, baş aşağı denizin dibini boylarsın!”

Samanlığa rehin olmak....., ...158/3530 “Sırtında şeker yüklü eşek gibi ki, şeker yükünü arpa aşkıyla çeker. Onun kötü canı samanlığa rehin olmuştur”

Sana yâr: Allâh’a yâr....., ...143/3110 “Her kim burada sana yârlık ederse, Allâh da ona iki âlemde yâr olur”, 171/3877

Sana el: Allâhâ el (yabancı)..... , ..143/3111 “O ki el olur, şüphesiz Cenâb-ı Deyyan da ona el olur.”

Sanat.....33/613 “Bunlar şu hikmetten dolayı ortaya çıkarılmışlardır ki halk sanattan sanatçıya ulaşabilsin, candan geçerek cânâna ersin”., 58/1148, 71/1420-1421, 93/1895, 100/2044, 121/2579, 2581, 122/2603, 123/2655, 155/3416, 217/5069, 246/5748, 332

Sanatı nakışta göstermek....., 169/3799 “Cenâb-ı Hak kendi sanatını gerek rüyada, gerek uyanırken nakışlarda gösterir.”

Sanattan sanatkara.....80 “Ancak onun sanatı ve fiilleri hakkında düşünüp akıl yorun ki, o sebeple sanatkara zevk erdirebilesiniz”, 121/2591, 2593, 2594, 123/2629, 155/3417, 215/4984, 287/6725, 326/7747, 329, 332, 334/7947

Sanatkarlık (ilâhî).....121/2594 “İlahi sanatkarlık, dünyanın karanlık gecelerinde ona kılavuzluk eder, yolunu doğrultur”

Sanat öğrenmek.....71/1420-1421 “Sanatı mükemmelen öğrenip de üstat olunca anladın, varılmak istenen amaç oymuş”

Sanatkar.....8/101-102 “Sanat eseri, nihayet fânîdir. Ancak onların görünmeyen sanatkarı sürekli ve ebedîdir”, 27/495, 33/613-615, 49/938, 100/2044, 122/2625, 155/3417, 191/4383, 192/4396, 246/5745, 332

Sanatkardan ayrı hiçbir eser yok..., .192/4396 “Gerçek var, yalnız Huda olunca sanatkardan ayrı hiçbir eser yoktur”

Sanatkarın eserini doldurması.....49/938 “Bunun gibi, o harfleri doldurmuş olan “elif” de, kapları doldurmuş su gibidir. Sanatkar da eserini böylece doldurmuştur.”

Sanatkarı sanattan izlemek.....153 “Cenâb-ı Hakk’ın zatı hakkında fikir yormamalı, yalnız eserlerini seyrederek onlarda ortaya çıkan kudret ve sanatın hayranı olmalıdır. Sanatkarı sanattan izlemelidir”, 155/3415

Sanatta kalmak....., ...122/2625 “Bunu iyi bil ki, her kim sanatta kaldı, ahmaklık ederek sanatkar tarafına yönelmedi. Daima mahzun ve kedere batmış oldu”

Sancağının gölgesinde oturmak..., ...216/5037 “Hakk’ın lütfuna kulak ver, tembel olma ki sancağının gölgesi altında emin olarak oturasın”

Sandal..... 57/1094 “Damağına acıyı tatlı gösterdi, sandalı gözüne ud gösterdi”, 202/4636

Sapıklığa batmak....., ...118/2509 “Eğer sana bu halden ve bu sözlerden şüphe geliyorsa, bil ki, rûhun sapıklığa batmıştır”

Sapıklık....., ..194/4465 “Bizim gibi bu ceset hapsinden silkinsin çıksın, bu sapıklık kuyusundan kurtulsun!”

Sapkın....., ...142/3091 “Eğer Hakk’a talip isen o sapkınların arasında dolaşma”

Saplanıp kalmak.....57/1101 “Başlangıçtan beri ilişkide bulunduğu arkadaşlarından, aziz dostlarından uzak düşerek burada saplandı kaldı, vücut atını bataklıklar içine sürdü”

Saray.....61/1229 “Böyle saraylardan o zindana girin, böyle bir dergâhdan o samanlığa gidin!”, 71/1419, 214/4967, 334/7973

Sarayın yolunu gö(st)rmek....., ...334/7973 “Bundan böyle halk için ortaya konacak bir özür ve bahane kalmadı, hepsine sarayın yolunu gösterdim.”

Sarhoş/luk(maddî-mânevî sekr)... 8/104 “O safa şarabının ve sarhoşluğunun baş ağrısı yoktur. Ona bir can veren, binini alır.”, 31/578, 45/762, 45/838, 62/1246, 65/1296, 75/1489-1490, 78/1574, 94, , 110/2304, 115/2442-2444, 116/2483, 122/2608, 123/2641, 129/2779, 146/3170, 151/3332, 165/3669, 173/3934, 173/3937, 189/4363, 190/4375, 195/4505, 210/48675, 4880, 253/5943, 258/6086, 272/6408, 274/6465

Sarhoşlukta ayılmak....., 293/6913 “O, Hak’ta fânî olmuş, ikiliksiz olarak onun sarhoşluğunda ayılmıştır”

Sarhoşlukta batıp kalmak....., ...259/6109 “Niyet ve ismin sonu varlığa son olur. Mestlikte batıp kalan âşık binişan olur.”

Sarhoşluktan harap olmak....., ... 138/2990 “Eğer mürit isen bu şarabı ondan iç! Sarhoşluktan harap ol!”

Sarrafi/kuyumcu.....63/1264-1266 “Fakat işten anlayan bir sarraf yanında böyle değildir: Çünkü o bu işin âlimidir”, 91/1848, 104/2146, 106/2187, 110/2293, 220/5134, 333/7928, 7931

Satır (kesici)....., ...247 “Cismi ile yolu mükemmelce tamamlanınca de ecel satırı ile doğrar, yok edersin, bundaki hikmet nedir?”

Sayıdan/(adet) kurtulmak , ...136/2923 “Bunda şüphe yoktur. Sayıdan kurtularak birliğe kavuşur”, 137/2968, 143/3102, 144/3134, 155/3429, 200/4610, 238/5581

Sayısız yüz....., ...136/2937 “Sözlerin sayısız yüzleri olursa, onu inşa eden (söyleyen) insanın sayısız yüzleri nasıl olmaz?”

Saz.....9/108 “Aşk âlemine dair bir çok sözler ve sırlar vardır ki ifade ve anlatımlara sığmaz. Hak Teâlâ onları rebab gibi sazlardan ortaya çıkarır”, 11/160, 27/484

Sebep olana erişmek.....143 “Çünkü sebep olana erişmiştir. Sebeplerden kurtulmuştur”

Sebep aramak....., ...127/2730-2740 “Sebebi şundan dolayı göstermiştir ki, halk da yapacakları işe sebep arasın ve vesile istesin”

Sebebe dayan(ma)mak....., ...127/2740 “Bağlar, bahçeler işlenir, saraylar köşkler kurulur fakat hepsi de bir takım sebeplere dayanır”, 143

Sebep göstermek....., ...127/2730 “Sebebi şundan dolayı göstermiştir ki, halk da yapacakları işe sebep arasın ve vesile istesin”

Sebep(ler)den kurtulmak.....143 “Çünkü sebep olana erişmiştir. Sebeplerden kurtulmuştur”

Secde etmek.....95/1950 “Daima kıble gibi ona secde ederler, kalplerinden onun sevgisinden başkasını söküp atarlar”, 224/5250

Seçici....., 163/3653 “Biz ondan uzağız, sudan yağın uzaklaştığı gibi. Biz seçicileriz; o, gaflettir.”

Seçkin(ler).....130/2792 “Biz ondan uzağız, sudan yağın uzaklaştığı gibi. Biz seçicileriz; o, gaflettir.”, 170/3821

Sedef....., ...255/5982 “O inci, gönül sedef, can da onun katresidir”

Sedefsiz inci....., ...277/6521 “Git, kendinden boşal, aşktan dol! Tâ ki bu deryada sedefsiz inci olasın!”, 326/7745

Sefer.....111/2321 “Seferde tehlike, ekseriya zenginleredir”

Sekar (cehennem)....., ...224/5253 “O gafil zümre şeyhin reddettikleridir. Bundan dolayı nihayet varacakları yer sakardır”

Sema.....20/360-365 “Evlerin tavanı sema kadar yükselemez.”, 44/828-829, 245/5714

Semalara ayak basmak....., ...291/6827 “Öyleyse benliğin başını kes ki, ondan kurtulasın, güneş gibi semalara ayak basasın!”

Semender.....172/3883 “zararı kâra tercih ederler, semender gibi ateş içinde yer tutarlar”

Semtine uğra(ma)mak....., ...260/6125 “O, ırmak gibi görünse de seraptır, lafazanlığına aldanarak semtine uğrama!”, 262/6169

Sel.....29/538-540 “Akar suyun üzerindeki nakışlar (dalgalar, kabarcıklar, çizgiler) suyun kendisi değil midir?”, 30/545, 31/587-588, 66/1319, 84/1694

Selde sürüklenen ölü....., ...185/4238 “Sel, ölü bir cismi nasıl ki oraya buraya sürükler ölünün bu seyirden haberi olmaz,”

Sen atmadın Allâh attı....., ...230 ““Attığın mermileri kendin atıyorum sanma! Onları atan Allâh’tır”, 230/5353

Sen kötüsün....., ..144/3154 “Sen kötüsün! O, iyilik madenidir. İyinin yanına giderken kötülük götürme!”

Senlik(/sığ(ma)mak)....., ...291/6834 “Tarafsız tarafına gönül yolundan git! Çünkü o menzile senlik sığmaz.”

Senlikte kal(ma)mak....., ...195/4493 “Galipleri ara, sen senlikte kalma! Tâ ki tarafsız tarafına gidesin!”

Sensiz sen olmak....., ...149/3291 “Varlığın onun nuruna karşılık olur. O vakit hem sen olursun, hem sen değil.”

Serap.....40/772 “Vücut bir ırmaktır, suyu aşktır. Aşksız can serap gibidir.”, 41/777, 52/1016, 57/1111, 71/1417, 260/6125, 311/7324

Serçe.....76 “Doğanın lokması doğan için faydalıdır. Serçeye ziyan verir, belki de öldürür”., 78/1558-1562, 241/5626

Serkeş....., ... 192/4406 “Mucize serkeşler için delildir, tâ ki yakın onlara yüz göstereyin.”

Ser kulağı sır kulağına perdedir.....315/7451 “Sır kulağına, ser kulağı perdedir. Bunu bırak da onu elde etmeye bak!”

Sermaye....., ...140/3038 “Dünya sermayedir fakat fazlası şeytan gibi yol kesicidir”, 3040, 263/6182

Sermayesiz bırakmak.....60/1205 “Cümlesini kârsız, sermayesiz bırakırım, cehennemden onlara tac ve ziynet yaparım”

Serpinti.....109 “Şu halde bu fânî âlemdeki bütün güzellikler de o âlemdeki güzellik ve estetiğin serpintisidir”

Serseri....., ...294/6924 “Mallar, müşteri içindir. O sır, serseri bir adama nereden erişecek?”

Servet....., ... 98/1998 “Bu servetin içinde o, garip kalmıştır. Dağlarla taşların arasında sıkışıp kalan lâl gibi”

Servi.....48/906 “Ey âlim, elif; evveldir, ahirdir, çimen taze bir servi gibi ayakta duruyor”., 193/4425, 215/4985, 328/7780-7785

Sevdalıların ulusu....., ...178/4073 “Kendisi sevdalıların ulusu bir peygamber ve Hak katında makbul olduğu halde, düşün ki, Hızır’ı araması niçindi?”

Sevdiklerinden (vaz) geçmek...., ...142/3085 “Şu halde Hakk’ın sevgisinde gark olmak için, kendinden, akrabandan, ahablarından vazgeçmek lazımdır”

Sevgiye gark olmak....., ...142/3085 “Şu halde Hakk’ın sevgisinde gark olmak için, kendinden, akrabandan, ahablarından vazgeçmek lazımdır”

Sevgi(si)yle dolmak.....,142/3089 “Nasıl ki dünya halkı, dünya sevgisiyle baştan ayağa kadar dolmuşlardır.”, 277/6521

Sevgili/dildar(/olmak).....17/299-300 “Sevinin ki rıza vakti gelmiştir. Güzelliği her şeyin üstünde bulunan gerçek sevgili tarafından”., 22, 24-25/440-445, 25/460-462, 34/655, 69/1399, 71/1418, , 86/1738-1739, 105/2158, 117/2490, 120/2552, 135/2906, 171/3873, 3876, 172/3853, 191, 197/4559, 200/4595, 210/4860, 215/5000, 217/5058, 221/5160, 301/7087, 312/7369, 325/7711

Sevgili diyarı....., ...130/2798 “Sıradan kuzgun da leş semtine koşar. Sevgili diyarına Anka gibi nerede uçacak!”

Sevgililer topluluğu....., ...217/5058 “Onları kucaklarsın. Bu sevgililer topluluğu cennet bahçelerinde etrafında koşuşurlar”

Sevgilinin talebi sevgili....., ...210/4871 “Mâşukun talebi ancak mâşuktur. Âşıklar oraya zafer bulamazlar”

Sevgili sevdiğinin kalbine bakar.....328/7801 “Sevgili, sevdiğinin kalbine bakar, itaat eden ve icabet eden onun muhabbetinde daimdir”

Sevgisi (ona) düşmek....., ...172/3909 “Onu kabul etti. Bunun da ona sevgisi düştü”

Sevgiyi kesmek....., ...313/7395 “Varlık, yokluktan vücuda gelmedi mi? Öyleyse bu varlıktan sevgiyi kesmek lazımdır”

Sevimsiz.....56 “Rûh, bu sevimsiz dünyaya gelince o hoş cihanı unuttu ve o güzelliklerden hiç birini hatırlamadı.”, 112/2355

Sevimsiz hayat.....66/1328 “Öyle bir zevke bu soğuk ve sevimsiz hayatı tercih eder mi?”

Seyr ü sülûk sahibi....., ...294/6937 “Ey seyr-i süluk sahibi, isteyenle istenileni bir gör ki, rızıklandırana kavuşasın.”

Seyr-i illAllâh.....51/991,994 “Onların seferi seyr-i ilAllâhtır. Seyirleri, menzillerinde, oturdukları yerededir”, 185, 185/4236, 251/5886

Seyr-i fillâh.....185 “Kavuşmadan sonra seyr-i fillâh başlar ki bu seyrin sonu yoktur.”, 185/4228, 251/5887

Seyrin sona ermesi....., ...248/5799 “Akıl ile can da Hak yolunda giderlerse fânî olarak Hakk’a katılacak, nihayet, ilk çıktıkları gibi asıllarına dönerek seyirleri sona erecektir.”

Sıcakta (buz gibi) donmuş.....,158/3524 “o kimse ki, gözsüzdür, onu ölü say, bu kadar sıcaklık içinde buz gibi donmuş bil”, 166/3698, 199, 261/6140, 326, 330/7852

Sıfatsız yer.....82/1630 “Orası zıtlardan, teklerden, ve bütün sıfatlardan uzaktır”

Sığınmak.....45/842 “Onların rûhu şah, başkalarınıninki askerdir. Onların

rûhu bütün rûhların sığınağıdır”, 124/2659, 167/3744, 203/4679, 293/6910, 328/7806

Sığ(ma)mak.....,122/2619-2620 “Bu ebedî, baki kalır. Böyle hayata sahip olan, bir yere sığmaz.”

Sığır.....164/3659 “Bu dünya samandır, ahiret ise şekerdir. Bu, sığırlarıdır; o, insanlar içindir.”, 166/3688

Sıkı tutmak.....,320/7588 “Bini katı duta siz bu dünyada, Ol, ki binden ayrıla, kanda gide.”

Sınırlı.....,100/2036 “Mahduttan doğan da mahdut olur, gayrimahdut olana –hudutsuzlar gibi- nereden talip olacak?”, 213/4925, 247/5784

Sınırlı seyr (ilAllâh)....., .251/5888 “Evvelki seyrin sınırı bellidir. İkinci seyr, sonsuzdur.”

Sınırsız âleme adım atmak.....,100/2035 “O ebedî dünyayı hatırlasın, yahut haddi olmayarak sınırsız âlem tarafına adım atabilsin”, 155/3421

Sınırsız derya.: aşk.....271/6386 “Aşk, sınırsız bir deryadır. Âşıklar o deryada balıklar gibi mutlu hayat sürerler.”

Sınırsız/hudutsuz hikmet.....248/5803 “Niçin demeysin ki benim hikmetim o hudutsuz hikmet yanında naçiz ve hakirdir”

Sınırsız sayısız olmak.....100/2036 “Mahduttan doğan da mahdut olur, gayrimahdut olana –hudutsuzlar gibi- nereden talip olacak?”, 137/2969, 297/6994

Sınırsız/sonsuz seyr (fillâh).....,251/5889 “Ey din sâliki, seyr-i fillâha geldiğin zaman, sana ilme’l yakın, ayne’l yakın olur.”

Sırât-ı müstakîm....., 173/3921 “Sen sırat-ı mustakim ehli olduğun halde senden bu yanlış hareket nasıl gerçekleşiyor?”

Sır (dış-zâhirî).....115/2437 “Bizim söz ve fiilimiz dıştaki sırdır. (İçteki) Bâtını sır, belirtisizdir (his ile anlaşılamaz).”

Sır (iç-bâtını).....115/2437 ““Bizim söz ve fiilimiz dıştaki sırdır. (İçteki) Bâtını sır, belirtisizdir (his ile anlaşılamaz).”

Sır(ları) bilen.....,195/4503 “Ey sırları bilen, eğer manadan tarafa gidersen, yüz binlerce nazlı huri görürsün!”

sırdan hisse almak.....,316/7472 “Bu Mesnevî onun aşkıyla söylendi ki, gaye, onun mânevî sırrından bir hisse almaktır”

Sırdan koku duymak....., .136/2946 “Ne mutlu o cana ki, bu sırdan koku duyar. Gülün tâlibini güle, kokusu eriştirir.”, 308/7248

Sırdaş(olmak).....24-25/440-445 “Ben bu sırrı ona söyledim ki benim canımdır daima dertlerimde, dermanlarımda benim ortağımdır.”, 25/460-462, 144/3150

Sır dol(dur)mak.....,142/3088 “Tâ ki o Cemâlin nuru bütün parçalarını sırrıyla ağzına kadar doldursun, o güzellikten başkası hayal görünsün”, 165/3674

Sır dolu görüntü....., .135/2884 “Sırla dolu görüntü, Mesnevî nazmı gibidir. Mânevî rûhu olan, ne sırlar duyar.”

Sır gözü.....85/1723 “Sır gözünü aç! Ser gözünü değil”, 274

Sır kulağı.....315/7450 “Baş kulağı umumidir, hayvanda bile vardır. Sır kulağı sadece sâliklerindir”

Sır kulağını açmak.....179/4108 “Sır kulağını aç da onun sözlerini dinle! Tâ ki onun esrarından nasip alasın!”

Sır kulağını tıka(ma)mak.....115/2434 “Pamuk, ser (baş) kulağı içindir. Sır kulağını tıkayıp da ikisini birden sağır etmeyin”

Sırla bağlamak.....186/4267 “Halkın gözünü öyle bir sırla bağladılar ki hırka ile eli fark edemediler.”

Sırlara vakıf.....271/6376 “Ey esrara vakıf olan! Bu bahsin sonu yok. Gene sen aşkın güzelliğini şerh et!”, 311/7344, 312/7356

Sırların incisi.....85/1701 “Bu sebepten o sırların incisi (Cenâb-ı Mevlânâ Kuddusi sırrıhu el-esni) tam bir içtenlik ve yakarış ile buyurmuşlardır..”

Sır sahibi.....,193/4423 “Hakîkatte Resul-ı Ekrem’in sırlarının sahibi (zade-i esrar) ve nuru oldu.”

Sırrı bilinmeyenin dergâhı.....,312/7370 “Lütfedip o sırrı bilinmeyenin dergâhına bizi de beraber götürün!”

Sırrı harflerde gizli olmak....., 267/6312 “Sırları (“kaf”, “ha” da) bulunur. “Ta”, “ha” ve “kaf” “ha” harflerinde gizlenmiştir”

Sırrın sureti/temsili....., .136/2915 “Bu manalar, o sırrın birer sureti, birer temsilidir. Yoksa o seyirde enbiya da hayrette kalmışlardır”

Sırrına bakmak....., 328/7799 “Cenâb-ı Hak buyurdu ki: “Ben sizin daima sırrınıza bakarım”

Sırrına (sas) Hakk’tan başkası vakıf değil..., 268/6348 “Senin sırrında kimsenin dahili yoktur, sırrına Hak’tan başkası vakıf değildir.”

Sır söylemek.....25/447 “Tâ ki ben o sırları sana söyleyeyim, ta ki o çenkten hoş sazlar dinleteyim.”

Sır söyleyen dudak.....158/3516-3517 “Bu ümitle ki, herkese bu esrarı açıktan açığa o dudaktan söyleyebileyim.”

Sihir.....,144/3145 “Âşıkları nazarınla sen ihya edersin. Yüzünün güneşi karanlıklar içinde sihir gibidir”, 186/4273, 302/7127

Sihirbaz(lık).....13/203 “Bu sihirbaz dünya hilebaz bir kocakarıdır. İşvesine aldanma!”, 86/1750, 105/2173, 105/2177

Sihirle bağlamak.....,262/6176 “Sana ilk önce nefsin öğütleri hoş görünür, fakat sonunda seni sihirle bağlar, hapse atar.”, 302/7127

Sihir(büyü)le çöz(ül)mek.....,186/4273 “Bu sihir, onun büyüyle çözülür, gözlerin perdesini o kaldırır.”

Sihri helal yapmak....., 114/2403 “Şuh gözleri sihri helal yapıyor, kendi Celâl nuruyla kendini gösteriyor.”

Silahsız öl(dür)mek.....,180/4122 “Fakat üzerine velînin bakışı İsabet etti mi, o düşman silahsız ölür”, 197/4539, 203/4668

Silip süpürmek....., 197/4543 “O az bir şey alana düşman diyorsun da, hepsini silip süpürene neden düşman demiyorsun?”

Silkip atmak....., 236/5524 “Vücudunda Huda’dan başka hakim yoktur, ondan gayrısını toz gibi silkip atmıştır”, 294/6944

Silkinip çıkmak.....72/1440 “Burada nefsinin arzularından erkekçe silkinip çıkanlar, orada gönlünün (rûhunun) emellerine ulaşırlar”, 177/4063, 194/4465

Sina....., .233/5444 “Bundan başkasına bakmayanın, gözü aydın, sinesi nurlanarak Sina olur”

Sinek.....146/3175 “Doğru sözle yalan sözü tanır, sinek gibi kokmuş ayrana düşmez”

Sinesiz kucaklaşma....., .239/5610 “Elsiz, sinesiz kucaklaşmalara; dudaksız, kucaksız buselere nail olurlar”, 327/7764

Sine....., .220/5146 “Onun sinesi Huda’nın tahtgâhıdır, Evliyâ için ondan daima hediyeler vardır.”

Sinede eşyanın görünmesi.....239/5604 “Eşya aynanda zâhir olur, sinende nur-ı Hakk’ı âşıkâr görürsün! İyi kötü nakışlar, dost düşman, bütün eşya onda görünür olur”

Sinede Hakk’ın nurunu görmek...239/5603 “Eşya aynanda zâhir olur, sinende nur-ı Hakk’ı âşıkâr görürsün! İyi kötü nakışlar, dost düşman, bütün eşya onda görünür olur”

Sinesi zikir hanesi.....,297/7009 “Sinesi zikirlerin hanesi olur, Cenâb-ı Hak o sineyi kin ve husumetlerden temizler”

Sineye gömmek..... 119/2520 “Gece olunca bundan ağzımı yumarım, yarına kadar onu sineme gömer, saklarım”

Sineyi temizlemek....., ..297/7009 “Sinesi zikirlerin hanesi olur, Cenâb-ı Hak o sineyi kin ve husumetlerden temizler”

Sinmek....., 141/3072 “Hayırsız, yol keseni neden dolayı darağacına çekerek öldürürler? Çünkü onlara fenâ huylar sinmiştir”

Sirâyet etmek....., ..155/3427 “Onun mertliği sana da sirâyet etsin, onun tekliğinden (vahdet) senin çiftliğın (kesretin) zail olsun”

Sirke.....60/1197 “Zat ve sıfat itibariyle ben ondan üstünüm. Sirkeyi şekere tercih eden bulunur mu?”, 183/4186

Sitem yağdırmak....., ...148/3244 “Belki düşmanlığa dönüşerek birbirine kahr ve sitem yağdırırlar ki dünyada senin uğursuz sohbetinden dolayı ebedî hazine bana örtük kaldı”

Sivri sinek....., .156/3466 “Onun yanında bir oyuncak gibidir. Anka’nın yanında sivrisinek nedir?”

Sofanın ortası/kapısı....., ..290/6819 “O, sofanın ortasında oturur, bu, kapısında.”

Sofra/(dan yemek).....91/1859 “İsteklerinizi ben vermiyor muyum? Benim rahmet soframdan yemiyor musunuz?”, 135/2895, 171/3849, 223/5208, 233/5454, 285/6671, 312/7366

Sofrayı döşemek....., 171/3849 “Sofranı döşe ki, herkes o nimetten faydalansın”

Soğan.....284/6650 “Soğan gibi katlandıkça katlanmışsın, kendinden geç, bir an kendinle meşgul olma!”, 284/6654

Soğan gibi katlanmak....., 284/6654 “Soğan gibi katlandıkça katlanmışsın, kendinden geç, bir an kendinle meşgul olma!”

Soğuk....., 174/3964 “Böyle bir suçu hiçbir dinden çıkmış, yapmamıştır. Bu iş soğuk dedikçe soğuk (çok çirkin, çok feci).”

Sohbet(iyiyle/kötüyle).....35/666 “Uyuz kimselerle sohbet edersen, sen de uyuz olursun.”, 71/1419, 102, 103/2089-2106, 144/3155, 148/3244, 168/3755, 177/4064, 252/5917, 271/6398

Sohbet ağacını kökünden çıkarmak...174/3982 “Allâh aşkına git, bizi kurtar, sohbet ağacını kökünden çıkar!”

Sohbet arkadaşı....., ...197/4537 “Eğer böyle yaparsan, vefalılardan oluşan ihvan-ı safa (arılık-duruluk kardeşliği)erlerine sohbet arkadaşı olursun!”, 268/6327

Sohbet aziz eder.....102/2064 “Sohbet gibi etkili hiçbir şey yoktur. Sohbet sebebiyle kimi aziz, kimi zelil olur.”

Sohbete bağlan seçkin ol....., ..271/6399 “Ey din yolunun tâlibi, sohbet gibi makbul ve etkili şey yoktur. Sohbete bağlan ki, seçkin olasın.”

Sohbet: en etkili.....,... 271/6399 “Ey din yolunun tâlibi, sohbet gibi makbul ve etkili şey yoktur. Sohbete bağlan ki, seçkin olasın.”

Sohbet zelil eder.....102/2064 “Sohbet gibi etkili hiçbir şey yoktur. Sohbet sebebiyle kimi aziz, kimi zelil olur.”

Sohbetleri vuslat(ın ta kendisi).....168/3768 “Çünkü Hak, Cemâlini onlardan gösterir. Onlarla sohbet, vuslatın ta kendisi olur”

Sohbetten doğmak....., 271/6400 “Küfür de İslam da sohbetten doğar, her millette de böyledir”

Solucan....., 297/7006 “Toprağın altında yaşayan solucanlar gibi akıbetleri ölüp toprağa karışmaktır.”

Son (akıbet)....., 199/4593 “Nefis, aklın aksinedir ancak durumu görür, sona hiç bakmaz.”

Sonbahar.....53/1036 “Yük olarak ona da Huda’nın kahrı İsabet eder ve o güzelim bahar mevsiminden ona sonbaharlar erişir.”

Son menzil/mertebe/makam.....17/302 “Develerinizi çökertin! Burası neşe ve eğlence ile dolu son menzildir.”, 183/4191, 238/5560

Sonra gelen ilk (sas)....., ..268/6349 “Her ne kadar ahir geldinse de evvel sensin, müminleri ikilikten kurtarırsın!”

Sonsuz........119/2522 “Çünkü din şerhinin sonu yok”

Sonsuz cihan.....113/2367 “Her kim bu cihandan geçtiyse o, sonsuz cihanda yok olmayan yüzlerce cihan bulur”, 187/4296, 306/7201

Sonsuz cilve.....66/1317 “Orada ömürlerin de başlangıcı, sonu yoktur. Cilve ve hareketleri de nihayetsizdir.”

Sonsuz devlet....., ...255/6004 “Cahil halk yanında ölüm, donmak, çürüyüp mahvolmaktan ibaret sayılırsa da hakîkatte temizlik ve diriliktir. Zevk ve safadır, sonsuz devlettir”

Sonsuz ömür.....17/303 “Nefsin hevasını kahretmenin sonunda vefa lütfu, fânî hayatın sonunda sonsuz ömür vardır”, 311/7345, 327/7773

Sonsuz güzellik.....44/830 “O, saf sudur; bu, onun yüzündeki köpüktür. O, sonsuz güzelliştir; bu onun süsüdür.”

Sonsuzluk içinde sonsuzluk.....78/1569 “Orada yeni yeni kavuşmaları görür, sonsuzluk içinde sonsuzluğa erer, ömür içinde ömür sürersin.”

Sonsuzluk kaynağı olmak....., ...189/4350 “Ölümsüz hayata kavuşur, ebedî sonsuzluğun kaynağı olursun”

Sonsuz mülk....., ..195/4495 “Bu toprak dünyası fânîdir. Sonsuz mülk, tarafsızın tarafıdır”, 311/7341

Sonsuzluk nimeti....., 158/3533 “İlmin kıymetinden, güzelliğinden habersizdirler. İlim, sonsuzluk nimetidir.”

Sonsuzluk nuru....., ..196/4514 “Canın sonsuzluk nurunu taşımaktadır. Gayret et! Yoksa o nur sende söner gider.”

Sonsuzluk ülkesinden (olmak)....166/3701 “İstersen ki, hayat bulasın, canlar cihanında sonsuzluğa kavuşasın, elini ermiş bir ere ver, çünkü canların hazinesi onun elindedir”

Sonsuz/sınırsız vuslat.....56/1080 “Ölümsüz bir yaşam dünyası. Sonsuz bir vuslat. Sorumluluk da yok”, 72/1442, 81/1621, 239/5609

Sonuncu yüz (Ehad sırrı).....136/2938 “İnsanın sonuncu yüzü “ehad” sırrıdır. Bütün yüzler onun perdesidir.”

Son varlık.....149/3281 “O son varlık Huda’nın nurudur. Eğer sende vefa varsa o varlığa talip ol!”

Sonu(cu) görmek.....200/4599 “Sonu gören can ne güzeldir ki, kanatlanarak Hakk’a doğru uçar”

Soysuz.....113/2382 “Kabuk, içi için lazımdır. İçsiz kabuk kusurlu ve soysuzdur”

Söğüt.....20/365-370 “O, rûhu katran gibi kara olan baykuş avcısı kendini halka ay gibi nurlu göstermek gayretindedir. Amma, hakîkatte söğüt ağacı gibi meyvesizdir”, 80/1600

Söküp atmak.....95/1950 “Daima kible gibi ona secde ederler, kalplerinden onun sevgisinden başkasını söküp atarlar”

Sönüp gitmek.....196/4514 “Canın sonsuzluk nurunu taşımaktadır. Gayret et! Yoksa o nur sende söner gider.”

Söz.....76 “Çünkü söz, söyleyen insanın parçasıdır”, 113/2381-2383, 114/2431, 115, 116/2457-2465, 116/2470, 126/2715, 153/3379, 220/5115, 233/5444, 294/6943

Sözdeki mana:Gemideki yük.....330/7864 “Nasıl ki sözün manası sözün içine dolmuştur, gemiye yükletilen meta gibi.”

Söz(ün)e bağlı kalmak....., 176/4024 “Mûsâ Aleyhisselam, verdiği söze bağlı kalarak ayrılmaya rıza gösterince, Hızır Aleyhisselam ona bu defa da başka türlü ihsanda bulundu”

Sözden yüz çevirmek....., 143/3103 “Ondan sonra söz yok, fiil vardır. Biz artık sözden yüz çevirmişizdir.”

Sözler farklı anlam bir.....276 “Nitekim şair demiştir: “ ‘İbârâtunâ şettâ ve husnuk vâhid” Meali: “Sözlerimiz başka başka olsa da mevzu birdir (senin hüsnündür).”

Söz gemidir....., 327/7779 “Hak’tan iste, derya (mana deryası) gemilere (söze) sığar mı? Çünkü söz, gemidir, mana can deryasıdır”, 330/7864

Söz gözleri açıklarındır....., ..321/7607 “Söz anundur, kim açıkdur gözleri, Ol ne derse, Tenridendür sözleri”

Söz masraf....., ..149/3261 “Söz masraftır. Dinlemekse gelir ve tasarruftur.”

Söz satmak.....115 “Herkes söz satmak (beğendirmek) hevesindedir. Ben, sükutı sevenin (Allâh’ın ve peygamberin) kuluyum”

Söz şiirin elbisesi....., 276/6483 “Söz de şiirin elbisesi hükmündedir, şair manayı süslemek için türlü üsluplara girer”

Söz:zarf.....,330/7869 “Sözden anlamı çıkaramayan kimse, zarfın içindekinden gafil kalır, zarf gibi o lafızdan, o kelimadan mahrum olur, mana ona kapalı kalır.”

Sözlerinde dünya kokusu....., 159/3536 “Kokmuş nefesten güzel koku gelir mi? Sözlerinde duyulan ancak dünya kokusudur”

Sözleşilen vakit/mîkât.....17/300 “Ezeli sevgili buyurur ki: “Kaçırdığınız fırsatlara üzülme! Size müjde olsun sözleşilen vaktiniz gelmiştir”

Sözsüz dinlemek/anlamak.....40/765 “Bu eski sırrı kendi içinde söyleşmeden (sözsüz, kelamsız) anla! Kalbin esrarını sözsüz dinledin.”

Söz kirişinin kırılması.....43/814 “Sonra her sınıf için yüztürlü makam son saftan tut da (mihraptaki) imama kadar hayırdan, şerden, enginden yüksekten sayısız makamlar ki ayrıntısına girişirsem uzun sürer, söz kirişi kırılır da sazdan olurum.”

Sözü başkasının halinden üstün...., 210/4895 “Rütbesi abdalın rütbesinden yüksek olur, kali, başkaların halinden iyidir”

Sözü bırakıp hali almak....., ...194/4476 “Hali al, sözü bırak! Kolunu kanadını çamurdan çabucak kurtar!”

Sözü cana ve gönle kıble olan...., ...300/7077 “Onun sözü cana ve gönle kıble oldu. Biz onun haberleriyle zinde ve tazeyiz.”

Sözü cennet sofrası....., ..300/7078 “Onun sözü ve takdiri cennet sofrasıdır. O sofrada can için hesapsız nimetler vardır.”

Sözü Hak kelamı....., ..314/7429 “Şeyh-i kâmil Hakk’ın tercümanıdır. Lîsanından sadır olan sözler tekmil Hak kelimidir”, 321/7607

Sözü Hakk’ın rahmeti....., ...316/7483 “Tenriden rahmetdür anun sözleri, Körler okırsa, açıla gözleri”

Sözü körlerin gözünü açan....., 316/7483 “Tenriden rahmetdür anun sözleri, Körler okırsa, açıla gözleri” “, 333/7920

Sözün altında mana(lar) görmek....,299/7044 “Âlim insan, her sözün altında ilimler (manalar) görür, onlardan haz duyar.”

Sözün geliri kulaktan....., ...149/3259 “Öyleyse sözün gelirini kulaktan bil! Harcama gelirden yapılır”

Sözü özü farklı olmak....., ..288/6761 “Karşılıksız kalışın ondandır ki sırran günâhkarsın, zâhiren uslu, edepli görünsen de”, 6766, 298/7024

Sözün şekil alması....., ...218/5084-5089 “Şu halde senin iyi sözlerin şahın gönlünde rütbe, makam şeklini aldı öyle mahsul verdi.”

Sözün yüzü/yüzleri....., ...136/2936 “Sözlerin sayısız yüzleri olursa, onu inşa eden (söyleyen) insanın sayısız yüzleri nasıl olmaz?”, 285

Sözün zâhiri/bâtını....., ...298/7025 “Cahil olanlar sözün zâhirine bakar, âlimlerse bâtına bakar, sırrını alır.”

Su (saf)/su döngüsü.....16/269 “Bu âlemde dilenciler gibi zavallı kaldık.” Havaya dönüşmekle mana deryasından ayrılan su gibi”, 16/273, 17/282, 25/465, 29, 33/625, 33/638, 34/644, 45/769, 45/772, 44/830, 78/1580, 83, 86, , 86/1741-1743, 87/1757, 91/1841, 93/1911, 99/2003-2004, 100/2030, 109, 109/2280, 116/2468, 120/2563, 154/3407, 159/3548, 163/3638-3639, 182/4168, 194/4471, 194/4484, 4485, 203/4664, 206/4765

Su(yun) mertebeleri.....,....292/6860 “Az suya katre ismi verilir, akmaya başlayınca çay, ırmak derler, ırmağın büyüğüne, büyüklüğünden dolayı fırat derler. Daha büyük olursa ceyhun olur ki denize kadar, ceyhundan sonra derya olur.”

Suçu cübbeye atfetmek....., ...150/3311 “O, bir cübbe, Hak da o cübbede bir şahıs gibidir. Suçu cübbeye atfetmek aykırı bir harekettir”

Suçlama yağdırmak....., ...174/3966 “Hazret-i Kelîm, hiddetle dolmuş olarak Hızır Aleyhisselam’a buna benzer bir hayli suçlamalar yağdırdı”

Su-çamur..... 90/1827 “Tâ ki ölmüş kalpler onlardan dirilsin. Su ve çamurdan (anasırdan) yaratılmış varlıklar cisimden kurtulsun”

Sudan gemi yapmak.....143 “İhtiyacını bir sebebe bağlı olmadan elde eder. Suyun kendisinden gemi yapar.”

Sûfî (derununa kaf dağı sığdıran)....255/5996 “O Sûfiler ki, derunlarına Kaf Dağı’nı sığdırmışlardır.”

Sûfî safayı O’ndan (Adem as) alır.....254/5954 “Onun yanında saf, tortu gibi kalır. Çünkü her Sûfî safayı ondan iktibas eder.”

Sûfilerle oturmak....., ...168/3763-3767 “Cenâb-ı Peygamber de bir hadîs-i şerifinde buyurmadı mı ki: “Allâh ile oturup kalkmak isteyen, Sûfilerle otursun kalsın.”

Su kuşu.....98/2002 “Su kuşu gıdasını tatlı suda arar, o sudan başkası ona azap olur.”, 323/7653

Sultân(/olmak).....5/29 “Bunlar o Sultânlardır ki kendilerinden geçtikleri için Cenâb-ı Hak, ilmini onlara ihsan eyledi ve onların üzerinden uyguladı.”, 6/65, 57/1118, 90/1820, 106/2196, 120/2552, 127/2747, 137/2963, 149/3274, 154/3385, 167/3734, 172/3911, 178/4078, 179/4095, 189/4363, 193/4439, 202/4647, 207/4794, 207/4796, 210/4879, 216/5018, 239/5595, 311/7320

Sultânın yakını....., ... 238/5568 “Sultânın yakını ve ahababı, kölelerle beraber bir yerde ikamet edebilir mi?”

Sultân(ların) korumasında olmak., ...328/7808 “Onun yanında mutlu ve mesut otururum. Daima o Sultânların korumasının emniyetindeyim”

Sultânların seçkini olmak....., ...328/7791 “Emir nedir ki, Sultânların seçkini olur. Mürit de olur murat da”

Sultân Veled....., ...153/3364 “Bu sözlerin söyleyeni Veled (Sultân Veled) değil, aşktır. Hakîkatte ise hep Huda’dandır.”, 265/6256, 335/7996

Surat asmak.....103/2088 “Doğru olmayan kimseden uzaklaş! Yanına gelirse, surat as ki, seninle yakınlığa yol bulmasın, daima ondan kaç!”

Suret(/olmak).....19 “Suretlerdeki farklılık, mananın farklılaşmasındandır. Çünkü suret, mananın elinde bir alettir”, 25/465, 27/486, 28/520-524, 94, 94/1914-1918, 136/2928-2929, 143/3120, 190/4376, 194/4471, 4474, 203/4662, 204/4706, 214/4964, 220/5151, 245/5727, 250/5873, 5874, 251/5881

Suret almak....., ...169/3793 “Hazret-i Meryem’in Cenâb-ı Mesih’e

hamile olduğu esnada Rûhu’l-kuddüs’ün yakışıklı bir genç suretine temsil edilerek görünmesi bundandır.”, 3795

Suret alim)ler)i....., ...159/3559 “Her kimin temyizi varsa anlar, suret âlimlerini gönlünden çıkarır.”

Sureten şah, hakîkatte bende....., ...290/6809 “Sureten şah ve hakim görünür, fakat hakîkatte bende ve mahkumdur.”

Suret(ler) Hakk’tan....., ...154/3410 “Çünkü Hak manadır. Renk ve koku dünyasındaki suretler ondan vücut bulmuştur.”

Surete bürünmek....., ...218/5078 “İşte hayırsızlık fiilinin (tohumunun) cezası (mahsulu) bu şekilde bu surete bürünür”

Suret ehli suretten hayat alır....., ...298/7029 “Bil ki ehl-i suret, suretten hayat alır, ehl-i mana, manadan”

Surete giden suret....., ...154/3408 “Surete giden de suret olur. Ehl-i suret Huda’dan kopmuşlardır”

Suret görünen mana....., ...313/7399 “O, her ne kadar göze suret görünürse de, suret değildir, manadır. İyi bak!”

Suret güzelliği....., ...195/4500 “Görünüşün güzelliği de cihan gibi geçicidir. Kalıcı olan güzellik, mana güzelliğidir”

Sureti gözümde rûhu canımda...., ...255/6033 “Bil ki, gayb ve hazır böyledir. Sureti (cismi) gözümde, rûhu canımdadır”

Suret küfürdür.....,251/5882 “Suretten geç! Mana yolunu tut! Suret, küfürdür”

Suretler dünyası.....,140/3044 “Gerçi suretler dünyası hoş görünür fakat bil ki onda görünmeyen nahoşluklar var”

Suretlerin kaynağı....., 329/7815 “Kendi suretten arınmış olduğu halde bütün suretler ondandır. Rengi, kokusu olmakla beraber renklerin, kokuların kaynakları da odur.”

Suretten geçmek/kurtulmak.....51/999 “Eğer o seyri arzu ediyorsan suretten geçmen lazım.”, 155/3424, 213/4923, 226/5263, 245/5713, 250/5872, 251, 288/6776, 303/7160, 332/7905

Suretten manayı görmek.....,287/6710 “Suretten manayı görün ve daima suretten manaya geçin!”

Suret suretsizden haber verir....., .329/7816 “Suret, suretsizden haber verir. Eser der ki sanatkara, bak onu gör!”

Suretsiz meclis.....66/1317 “Her tarafında yüz türlü tarafsız çimenler, her çimeninde yüzlerce suretsiz meclisler vardır”

Suret vermek....., .245/5748 “Bir damla meniye ana rahminde çocuk sureti veren de Hallak-ı Teâlâ’dır.”

Suret verip mana almak....., ..314/7413 “Ta ki o yüzden sureti verip mana alasın, sen de varlıktan kıl kadar eser kalmaya”

Su susuzlar içindir.....,... 294/6925 “Su, susuzlar içindir, ekmek de açlar içindir”

Susamak.....109/2280 ““İhbitu” emriyle buraya geldiklerinde hepsi burada o ırmağın suyuna susadılar”

Susuz (lar)..... 116/2468 “Testi su için alınır ve taşınır susuzlar onunla su içsin diye.”, 117/2492, 194/4485, 4486

Susuzluk.....41/779-780 “Sen niçin susuzluk yüzünden oraya buraya koşup duruyorsun?”

Susuz testi.....40/768 “Ey amca, yaşanmadan söylenen söz, susuz testiye benzer.”

Süha.....85/1712 “Kul isen o yüzden şah, süha isen o hediyeler sebebiyle ay olursun.”, 103/2082, 196/4528, 197/4570, 203/4684, 220/5144

Sühada güneşin nurunu aramak....197/4570 “Yüzün ve başın yerini ayak tutabilir mi yahut Süha’da güneşin nuru aranır”

Sükût.....17/303 “Biz artık susuyoruz. Siz bu sükutun sırrını anlayın ki, bu kadardan fazlası bizim şerhimize sığmaz”, 114/2431

Süleyman.....18/317 “Kuşların sırrından ancak Süleyman anlar. Süleyman olmayanın kulağına kuş sesi nasıl girebilir”, 20/349, 112/2341, 122/2622, 2623, 183/4197, 184/4214, 233/5450, 267, 288/6752

Süluk etmek....., ...248/5825 “İşte onların eskiyi özlemeleri bundan dolaydır. Her olur olmaz kimse bu yola nerede süluk edecek!”

Sümbül.....223/5210 “Sümbül, reyhan, gül, yasemin gibi bütün çimenlerin rengi, tazeliği bahardan değil midir?”

Sümük....., ...159/3542 “O kimse ki, ilmi satmak için almıştır (öğrenmiştir), müşteri bulamazsa o ilim, sümük olur”

Sünnetullah....., ...224/5231 “Bunu işit ve iyi anla! Sakın bu sünnetullahtan (adet-i ilâhîyyeden) yüz çevirme ki ilâhî kanun budur”, 5235

Süprüntü....., ...184/4215 “Şunu bunu düşünmek tortu ve süprüntüdür ki, can suyu onlardan bulanır.”

Sürüden saymak....., ...157/3484 “Ona hepsi eşit görünür, kurt ile çobanı da sürüden sayar. Çünkü onda dostu düşmandan ayırt edecek temyiz kudreti yoktur.”

Sürüngen....., ...290/6819 “O, melekler gibi göklerde başı önde, bu, şeytan gibi yerde sürüngendir.”

Sürünmek....., ...219/5112 “eğer Hakk’ın serptiği nurdan sana da bir şey İsabet ettiyse, niçin bu dedikodu karanlığında sürünüyorsun”

Süs/zinet.....44/830 “O, saf sudur; bu, onun yüzündeki köpüktür. O, sonsuz güzelliştir; bu onun süsüdür”, 94/1922, 215/4988

Süslenmiş kin.....60/1207 “Kadın, erkek hepsini cehenneme odun ederim. Süslenmiş bir kinle onları karşılarım”

Süt(/emmek).....87 “Nasıl ki süt emen çocuğa lezzetinden dolayı süt hoş geliyor”, 87/1760-1765, 126/2712, 137/2965, 202/4655

Süt emen çocuk....., ...202/4654 “Onu sağlam tut! Süt emen çocuğun memeye sarıldığı gibi sarıl!”, 242/5648

Süt çocuğuna ekmek vermek...., ...242/5649 “Süt emen çocuğa başlangıçta ekmek verilse, ona gıda olacak yerde ölümüne sebep olur”

Sütün içindeki yağ....., ...137/2965 “Sendeki o sır, sütün içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma!”

Süvari.....34/660 “Mert gibi mertler sırasına gir, tâ ki güneş gibi felek atına süvari olasın!”

Süvari üzerine piyade olarak hücum....203/4669 “Süvariler üzerine piyade olarak hücum ederler, eşkiyaya ihtiyaçsız gelecek ve mutluluk bahşederler”

Süzgeçten geç(ir)mek....., ...126/2713 “Çocuğa et ve ekmek gibi gıdalar ancak bu süzgeçten geçtikten sonra verilebiliyor.”

Süzme bal....., ...255/5994 “Artık kabuktan kurtulduktan sonra sızdırılmış bal gibi halis olur ve her tatlıya girebilir”

Şahıs/ gölge.....25/470 “Sen bir şahıs olduğun halde “Gölgeyim.” deme! Her şey sen olunca “Kavuştum.” deme!”, 163/3632, 182/4170, 186/4263, 202/4643, 230, 234/5472

Şahin.....20/360-365 “Şahin, evcil bir kuş nasıl olabilir? Serçe kuşu, Hüma ile beraber uçabilir mi?”, 78/1558

Şahit....., ...192/4407 “Düşmanın davanı onaylarsa, şahide gerek kalır mı?”, 4408, 4409, 4414

Şahit de sensin....., ...138/2995 “Işık da sen olursun, şahit de, (mahbûb) mey de. Cihanda senden gayrı diri ve var kalmaz”

Şahitsiz kabul..... 192/4408 “İçinde peygamberin nurunun parladığı kimse, Hakk’ı şahitsiz kabul eder.”

Şaşı.....23/400 “O, şaşı olduğu için onu ters görmüştür, başı yükseklerde olan aşkı, başı aşağı görmüştür”, 66/1329, 93/1907, 186/4260, 231/5380, 271/6375, 321/7593

Şaşılık.....93/1909 “Senin de can gözünde şaşılık var. Şaşılığı bırak da bu sırrı anla”, 185/4249, 186/4272, 231/5376, 5381, 286/6703

Şaşılığı gidermek.....186/4272 “Gözlerin şaşılığını o giderir, kalplerdeki öfke ve sıkıntıyı o sakinleştirir”

Şaraba âşık.....173/3934 “Ama o kimse ki, câma ve şaraba âşıktır, şarapsız ölü, şarap ile diri ve sarhoştur.”

Şarabın aleti olmak.....138/2974 “o şarabın aleti olur, sarhoşluk nereye sevk ederse oraya giderler.”

Şarabı şeyhten içmek.....138/2990 “Eğer mürit isen bu şarabı ondan iç! Sarhoşluktan harap ol!”

Şarabın etkisi böyleyse ya Hakk’ınki?.....138/2980-2985 “Şarap sana kendini unutturacak kadar tesir ederse ya aklın ve şarabın yaratıcısı olan Hak Teâlâ Hazretleri ki bütün eşyanın hayatı ondandır sana cömertliği eriştiği zaman sendeki o benlik nasıl tamamen yok olmaz?”

(o) şarabın zevkini tatmak.....189/4362 “Doğru yol Hak’tan gelen hoşluktur. Bu hoşluğu iste ki o şarabın zevkini tadasın!”

Şarabıyla sarhoş olmak.....210/4875 “Her ne kadar semada güneşten nur alarak parlarlarsa da onun şarabıyla sarhoşturlar”, 248/5823, 258/6089

Şarap/bade/mey.....8/104 “O safa şarabının ve sarhoşluğunun baş ağrısı yoktur. Ona bir can veren, binini alır.”, 23/401, 25/445, 30/553-564, 37/696, 45/839, 52/1023, 93/1913, 94, 94/1914-1918, 95/1957, 97, 97/1964, 109, 129/2779, 144/3129-3130, 144/3148, 173/3935, 3942, 183/4186, 189/4344, 189/4363, 190/4373, 4376, 194/4480, 233/5455, 238/5583, 293/6907, 303/7151, 311/7325

Şarap gibi köpürmek.....190/4374 “Ten küpünün içinde şarap gibi köpür! Güzeller güzeline aşkıyla zevk ve eğlenceye koyul!”

Şarap iç(mek).....190/4373 “Sen bu hale gelinceye kadar din yolunda ibâdetle, takvayla meşgul ol! Bu anlatımı, bu açıklamayı burada bırak da şarap iç!”

Şarap içen/bilen.....93/1913-1914 “Şarap içen ve onu iyi seçen bir kimseyi, aynı şarabı çeşitli kaplara koymak suretiyle taklit etmek, “Bunlar bir cinsten değildir” dedirtmek mümkün mü?”

Şarap ile diri.....173/3934 “Ama o kimse ki, câma ve şaraba âşıktır, şarapsız ölü, şarap ile diri ve sarhoştur”

Şarapsız: ölü.....173/3934 “Ama o kimse ki, câma ve şaraba âşıktır, şarapsız ölü, şarap ile diri ve sarhoştur”

Şarapsız sarhoşluk.....66/1314 “Orası güzellik içinde güzelliştir, sınırı olmayan lütuf deryasıdır. Şarabı kadehsiz, sarhoşluğu şarapsızdır.”, 151/3332, 151/3334, 274/6465, 329/7822

Şarap söylüyor.....138/2976 “O iyi, kötü sözleri o söylemiyor, şarap söylüyor. Sarhoşluk geçince akıl hakim olmaya başlar”

Şarap yasaklanması.....30/572 “Bu beyitleri kendi beyitlerime uyarladım ki şarabın yasaklanmış ve kötü olduğu bilinsin!”

Şaraptan doğmak.....138/2975 “Bundan dolayıdır ki, sarhoşun sözü ve işi mazur görülür, çünkü onların hepsi şaraptan doğar”, 173/3943

Şaraptan kuvvet bulmak.....242/5667 “Sana verdiğim bu ru’yete şükret, can şarabını iç, onunla neşelen! Ondan kuvvet bulduktan sonra emin ol ki, o ru’yet sana da nasip olacaktır,” 258/6086

Şehadet âlemi.....166/3717 “Çünkü şahadet âleminde onun (merd-i Huda’nın) kulağı, Hakk’ı işitir”

Şehevi istekler/zevkler.....137/2954 “Fenâ koku, senin shehevani isteklerindir ki, her lahza harap oluşun o yüzdendir.”, 140/3058, 189/4351, 189/4355

Şehinşah.....105/2155 “Onun zamanında bir gönül sahibi ortaya çıktı. Büyük ve kâmil bir şehinşah (şahların şahı).”

Şehir....., ...172/3914 “Eni boyuna uygun, adeta bir şehirdi. Kenarına yüz deve oturabilirdi.”, 202/4634

Şehvet ateşi....., ...140/3059 “Velî olan, şehvet ateşine yanmaz. Çünkü o, Hakk’ın nuruyla dolmuştur.”, 189/4368, 254

Şehvet ateşi sönmek....., ...189/4368 “Şehvet ateşleri o nurun içinde söner, canı ve gönlü Hakk’ın nuruyla dolar.”

Şehzade....., ...162/3603 “Evliyâ, şehzadeler gibidir. Halk onlara tabi olmuştur”., 177/4051, 232/5416-5421

Şeker.....33/635 “Zehir kâmiller için şekerdir, şeker yetersizler için zehirdir”, 34/653, 38/706, 38/727, 56/1089, 60/1197, 116/2465, 123/2654, 128/2758, 141/3068, 144/3124, 149/3255, 152/3335, 152/3359, 156/3455, 164/3659, 172/3890, 193/4452, 223/5194, 231/5365-5369, 238/5577, 251/5900

Şeker kamışı....., ...255/5980 “Gönlüm şeker kamışına benzer, mayası onun muhabbetidir”

(iki) Şekerpare (nin birleşmesi)....., ...296/6964 “Canın nuru Hakk’ı anmakla artar. İki şekerparenin birleşmesi gibi.”

Şeker yağ(dır)mak....., ...215/4989 “Güzel suret, güzel ahlâk, tatlı sözleriyle şekerler yağdıran dudaklar ihsan ederim.”

Şeker yüklü eşek....., ...158/3529 “Her ikisinden de dem vurur (bahseder), fakat anlamaz. Sırtında şeker yüklü eşek gibi ki, şeker yükünü arpa aşkıyla çeker.”, 299

Şeker yükünü arpa aşkıyla çekmek.....158/3530 “Sırtında şeker yüklü eşek gibi ki, şeker yükünü arpa aşkıyla çeker.”

Şekerden tatlı.....72/1446 “Onların her biri baldan ve şekerden daha çok tatlıdır. Fakat safravi mizaçlılar o zevki bilemezler”., 73/1457

Şekerimden yiyene ne mutlu.....152/3358 “Benim şekerimden yiyenlere ne mutlu! Şekeri yemek için tuti lazımdır”

Şekerimiz O.....123/2654 “Bizim varlığımız, tamamen hamdû senadır.

Hep tatlıcı biziz çünkü o bizim şekerimizdir”

Şeker/bal zehir olmak.....193/4452 “Deniz suyundan başkası, şeker de olsa, onun yanında zehirden beterdir”, 207/4783, 223/5194, 253/5939

Şekilden geçmek.....168/3759 “onlardan yola gitmeyi öğreneyim, şeklimden geçip baştan başa anlam olayım.”

Şer.....40 “Hayır sahiplerinden kaynaklanan her iyilik öbür tarafın kötülüklerindendir.”, 82/1650

Şerden doğmak.....151/3327 “Şehvet şerden doğmuş nefistir ki, aslı tarafına gider”

Şeref.....182/4164 “Belki hakîkî şeref oradadır. Burada şuna buna İsabet eden şerefler onun yansımasıdır”, 310/7298

Şeref/izzet dünyası.....310/7298 “O saha, nur içinde nurdur. Gamsız, kedersiz, nihayetsiz izzet ve şeref dünyasıdır”

Şeref yolunu tutmak.....267/6304 “Şeref yolunu tutan şerefli olur. Ne mutlu o cana ki gayret eder, doğru yolda çala kamçı gider”

Şerefli.....201 “Şeriflerin ahlâkı, enbiyanın özelliklerinin yapısındandır”

Şer aleti.....74 “Bundan dolayı, ondan ortaya çıkan her söz, her davranış Hak’tan kaynaklanıyor demektir. Çünkü o şer aleti değildir”

Şeriat....., 202/4640 “Aslı tut! Yansılardan geç! Şeriatler, peygamberlerin yansımalarıdır”, 4642, 220/5127

Şeriate aykırı görünmek....., 159/3563 “Gerçi o, şeriattan uzaklaşmış görünse de onun eğriliği doğru olur, eksikliğinden yüz artıklık meydana gelir”

Şeriate sığ(ma)mak.....172/3920 “Hızır’a dedi ki: “Bu yaptığın iş ne akla sığar ne de şeriate. Böyle hareket kimseden sadır olmamıştır”

Şeriatı canının istediği.....162/3610 “Onun gönlü neyi isterse, şeriatı odur. O asıldır, kurallar ikincil unsurlardır”, 201,

Şeriat da talepten doğar.....163/3629-3630 “Şeriatlar talepten (peygamberlerin istemesiyle) vücuda gelir.”

Şeriat nakşı....., 197/4568 “Şeriat nakşı da Cenâb-ı Peygamber’in ortaya çıkmış ışığıdır.”

Şeriat sahibi.....175/3997 “Çünkü şeraitin sahibi böyle anlarda leş yemeye müsaade eder”

Şeriatı doğmak.....231/5358 “O şahlar, senin neslindir, cümlesi evladın ve hayatının neticesidir. Onlar senin dinin ve şeraitinden doğmuşlardır.”

Şerhlerin anası.....97/1967 “Sarhoşluk halinde kız kardeşine taarruz eden bile olmuştur. İşte bundan dolayı şarap, şerhlerin anası olmuştur”

Şevk.....51/1002 “O yol için şevkten iyi at yoktur. Bu sözü kulağına küpe edin!”

Şevk ateşi(/yle yanmak)..... 332/7902 “Cüneyt, Şiblî ve Gerhî gibi Evliyâ-yı kiramın içleri de bu şevk ateşiyle yanardı.”

Şevksiz kişi=eşek.....249/5836 “Adem odur ki, kendisinde ızdırab ve heyecan ola. O şevk, hangi şahısta yoksa, eşektir”

Şeyhe bağlanmak.....94/1923 “Bir kimse bir şeyhe bağlanarak ona mürit olduktan sonra başka bir şeyhe rastlasa, bu, o değildir, benim şeyhim felan zattır diyerek

yüz çevirir.”

Şeyh bir anda ulaştırır.....180/4138 “Gayret yolunda ne kadar çaba gösterirsen göster, bütün ömründe kazandığına şeyh seni bir anda ulaştırır.”

Şeyh diriltir.....314/7427 “Fakat şeyh onu derhal diriltir, gam ve mihnetini tamamen izale eder.”

Şeyhe el vermek (el almak).....169 “Bir şeyhe el vermek büyük bir iştir. Mûsâ Aleyhisselam, o kadar azamet, nübüvvet, ve Cenâb-ı Hakk’ın kendisine ihsan ettiği bu kadar mucizeleriyle Hızır Aleyhisselam’ın sohbetine talip oldu.”

Şeyh-i hakîkî/kâmil.....21/370-375 “Meyveyi ondan iste ki sana lafsız sözsüz yüzlerce çeşit meyve versin..”, 110/2293, 144/3147, 144/3148, 165/3668, 187/4292, 188/4322, 199, 212/4900, 224/5246-5254, 225/5255, 226, 230, 265/6260

Şeyh-i kâmil Hakk’ın tercümanı.....314/7429 “Şeyh-i kâmil Hakk’ın tercümanıdır. Lîsanından sadır olan sözler tekmil Hak kelimadır”

Şeyh-i kâmilî suret gör(me)mek.....313 “Bunun gibi, şeyh-i kâmil de her ne kadar suret görünse de onu suret görmemelidir”

Şeyh-i kâmil sohbeti.....156/3465-3468 “Anka’nın yanında sivrisinek nedir? Denizin yanında bir testi suyun ne değeri var? Dünya adamlarıyla sohbet etmekle şeyh-i kâmilin sohbeti arasındaki fark da böyledir”, 178, 180/4135

Şeyh ile Hakk’ı bir görmek.....294/6941 “Dikkat et! Şeyh ile Hakk’ı, şaşılıktan dolayı iki gören, mürit değil, merittir (inatçı).”

Şeyhin bahş/hediye etmesi 138/2989 “Şeyh bunu her müridine bahşeder, eğer o mürit uğursuzlukla inatlaşmıyorsa, (kovulmuş) değilse”, 156/3469, 157/3472, 187/4295, 4296, 188/4322, 210/4890

Şeyhin bakışına rastlamak.....180/4124 “Onun narı şeyhin nurundan söner. Ne mutlu o cana ki, şeyhin bakışına rast gelir”

Şeyhin gölgesi.....186/4271 “Ey mürit, bu ağır kilidin anahtarı, şüphe etme ki, şeyhin gölgesidir”

Şeyhin huzurunda ölmek.....196/4513 “Şeyhin huzurunda ölürsen hayat bulursun. Canın sonsuzluk nurunu taşımaktadır”

Şeyhin küpü.....230/5350 “Zâhirde görünen şeyhin küpü (cismi) dür. Hakîkatte ise onun (Hakk’ın) saf deryasıdır”

Şeyhin nuru.....179/4119 “Bunun gibi nefis yılanı da, şeyhin nurundan kör olur, takatten düşer”

Şeyhin nuru nârî nefsi öldürür.....180/4130-4132 “Âlemdeki ateşler onun zerresidir, kahır ve gazaplar onun katresidir, bir müminin nurundan sönerse, anlayışın varsa iyi dikkat et, nârî olan nefis, o nurdan nasıl helak olmaz?”

Şeyhin sureti müridin suretini harap eder.....313 “Çünkü müridin sureti şeyhin suretinden harap (?) oluyor.”

Şeyh kutup; mürit de kutup.....212/4900 “Artık böyle olan şakirt (mürit) de üstadı (şeyhi) gibi kutub olur. Bundan sonra havas onun etrafına dolanır”

Şeyhsiz vuslat mümkün.....180/4136 “Gerçi şeyhsiz de vuslat mümkündür, örtüden, şaşkınlıktan onsuz da kurtulabilirsin!”

Şeyh taslağı.....20/365-370 “Kendine Anka süsü vererek ahmakları aldatmak, ölü cesedinin içinde zinde bir rûh taşımakta olduğu fikrini vermek ister.”, 146, 146/3179, 147/3197, 148/3218

Şeytan/İblis.....13/208,211 “Sana sahte paraları altın göstermişler, iblisi huri diye methetmişlerdi”., 14/218, 63/1261, 68/1367, 85/1727, 90/1836, 140/3039, 146/3174, 162/3623, 264/6228, 272/6432

Şeytan, gölgesinden kaçır.....162/3622 “Şeytan, onun gölgesinden şuraya buraya kaçacak yer arar. Çünkü o, nurdur; şeytan, zulmettir.”

Şeytanı(nı)n müslüman olması.....264/6221 “Cenâb-ı Peygamber’in “Eslem şeytani” buyurmasının manası budur ki, şeytan onun emri altına girmişti”

Şeytani.....173/3923 “Eğer bunu yapan bir cahil olsaydı, onu diri diri toprağa gömerdim. Şüphe yok ki, bu iş şeytani bir harekettir.”

Şeytanla ittifak.....72/1434 “Eşkîyasın ki, Allâh’a yabancı kalarak şeytanla ittifak etmiş, birlikte bir hanede oturuyorsun”

Şıra.....183/4186 “Her devre sonunda bunlar değişecek, şıra gibi bazen şarap, bazen sirke olacaktır”

Şiddet.....124/2670 “Dünya padişahlarının ahlâkı bazen lütuf, bazen şiddettir”

Şiir ipine dizilmek.....255/5983 “Böyle nadir ve makbul kitap (Mesnevî) o fakirin iltimasıyla yazıldı. Onun aruzusuyla şiir ipine dizildi.”

Şifa (bulmak).....73/1463 “Bu yaranın merhemi yanıp yakılmak ve gayret etmektir. Yanmakla şifa bul, gam çekmek suretiyle mutlu ol!” 100/2027, 145/3156

Şimşek gibi.....290/6817 “Ondan sonra ne başlığı kalır, ne başı. Onun fânî saltanatı şimşek gibidir”

Şirin.....223/5197 “Fakat safra geçince, Hüsrev’in yanında Şirin’in dudakları nasıl tatlı idiyse, şeker de onlara öyle tatlı gelir.”

Şirki kazıyıp atmak.....123/2649 “Dilsiz olarak Hakk’ı tespih ederler, kazmasız külüñksüz, şirki göklerden kazarlar, atarlar”

Şöhretsizlik.....291/6833 “Âşıkların yolu nişansızlıktır. Onu, meşhur olmak istememeyi (adem-i iştiharı), annen gibi gönlüne oturt! (sev!)”

Şüphe/şek.....146/3174 “Şeytanı melek gibi kabul etmez, kesin olanı şüphe olarak görmez.”, 191/4380, 209/4833

Şüphe/tereddüt bulutu.....335/7998 “Zülhicce ayı içinde idi ki, mana güneşinin yüzünden şüphe ve tereddüt bulutları sıyrıldı”

Şüphe pası....., 251/5883 “Haydi! Gönül aynasından şüphe pasını sil! Şekil yok olunca kesin bilgi ortaya çıkar”

Şüphe tuzağı.....232/5397 “Enbiyanın hepsinin bir hamurdan olduğunu o bilir, diğerleri şüphe tuzağına tutulmuş kuşlardır”

Şüpheden temizle(n)mek.....129/2784 “Sayıları sonsuz olsa da menzilde birdirler. Çünkü kesin bilgiye erişmekle şüpheden temizlenmişlerdir”

Şüpheye yenilmek.....186/4264 “Hakikatte ise o bir sürü görüntü bir tek şeydir, iki gören, şüphe ve kaygıya yenilendir”

Taate bağlanmak....., 140/3043 “Bunların ikisinden de geç, taate bağlan! Doğru yol tarafına mertçe hareket eyle.”

Taatların rûhu.....216/5011 “İtaatlerin rûhu onlara kulluktur. O kullukta yüz çeşit rahat vardır.”

Taatların sureti....., .218/5092 “Taatlerin suretleri (alacağı şekiller) başkadır: yükseği var, ortası var.”

Taatların en yücesi.....171/3868 “Âlemde asıl maksut senin rızan olur, taatlerin en yücesi sana karşı yapılan vefa olur”

Tabaksız sofra/yemek.....95/1303 “Orada kasesiz, tabaksız sofralar, harfsiz, kelimesiz şeker gibi tatlı sözler, defsiz, nağmesiz çalgıcılar; elsiz, başsız secdeye kapanmış âşıklar, vardır”., 1307

Tabiata göre gıda.....164/3662 “Tâ ki her canın gıdası ayrı olduğunu, her birinin tabiatına ve mizacına göre gıda verildiğini bilesin”

Tacir....., 238/5576 “Bu tacir, artık dünya kârına kanaat eder mi? Zehiri, şeker kim tercih eder?”, 288/6760

Tadı ve tesiri bir olmak....., .251/5900 “Merdan-ı Huda’nın halleri de şeker gibidir. Hepsinin tadı ve tesiri birdir”

Tadı damağından git(me)mek.....248/5824 “O tat, onun damağından gider mi? Onun mahmurluğu gene onunla giderilir.”

Tahta göz dikmek....., .289 “Padişahın bendelerinden biri bir suç işlese, padişahın onu affetmesi umulur. Fakat tahtına göz dikerse baş kurtaramaz”

Tahtasız gemi (yapmak)....., .143/3104 “Bundan sonra söz, dilsiz ve dudaksız olur. Deryadan, tahtasız gemi yaparız.”

Takdir.....76/1510 “onu Evliyâullahtan başkası takdir ederse o takdir rûhsuz bir cesed gibi olur (etkili olmaz).”

Taklit (/imitasyon).....89/1802 “Dünya zevkleri ahiret zevklerinin değersiz bir taklitidir. Bunu kesinlikle bil de rahat tarafına koşma!”, 106/2187, 197/4548

Takva.....208/4805 “Mükafata eren, takva ile donanmış olsa da onu, hak ediş değil, Hakk’ın lütfu bilmelidir”

Takvanın aslı.....148/3249 “Devamlı dostluk takvanın aslıdır. Müttekilerin dostluğu Allâh içindir.”

Takvalıların rûhu.....166/3694 “Vahyin rûhu, takva ehlinin pak rûhudur. Hayvani rûh, eşkıyaların rûhudur.”

Takva yolu(/nu tutmak)....., ...177/4040 “Her ikisi de takva yolunda ilerleyip gidiyorlardı. Fânî dünyadan geçip bekâ yolunu tutmuşlardı”

Talaş.....,.....204/4710 “Görülen o ıstırap sudadır, talaşta değil. Akil olan, suyu görür, gafil olan talaşı hareket ediyor sanır”

Talep(etmek).....7/90-95 “İyi, kötü her şey talepten doğmuştur ve doğmaktadır”, 35/669, 113/2381, 114/2400, 117/2492, 120/2564-2569, 130/2799, 135/2896, 135/2903, 2904, 140/3042, 163/3627, 166/3683, 182, 196/4512, 241/5612, 279, 286/6693

(Bulmaktan sonraki) talep....., ...184/4222 “Evvel bulmak, sonra istemek lazım. Allâh yolunda kural böyledir. Hak’tan başkasını bulmak, talepten sonradır. Çünkü talepsiz elde edilemez., 4225, 4226

Talep ettirdiyse eriştirir....., ...241/5613 “o makamları onlara da talep ettirmiştir. Şüphe yok ki o makamlara onlar da er geç erişeceklerdir”, 242/5670-5674

Talep O’nun nurundan....., ...292/6877 “Talip, onu bil! Çünkü sendeki talep, onun nurlarının lütfundan parlamıştır”, 294/6930, 6935

Talep şeriatın da kaynağı.....163/3630 “onun (şeriatin) asıl kaynağı istemektir. İsteksiz şeriatler önemsizdir, noksandır.”

Talebi(n) kadar(sın)....., ..120/2571-2574 “Sonra, istediğinin, isteyeceğinin kadar olacağını bil! Hak erlerinin buldukları isteklerine göredir”, 130/2799, 246/5757, 249/5833

Talebin O’nun talebinden.....292/6878 “Senin ona talip oluşun, onun sana talip olduğundandır”

Talepsiz arzu.....99/2015 “O cihan ki orada talepsiz, arzulara erişirdim. Ağızsız badeler içerdim”

Talepsiz ermek.....207/4791 “Dünyada her kimin talihi yüceyse maksuduna talepsiz, ibâdetsiz erer”

Talepsiz kişi=ölü.....249/5834 “Her kimde talep yoksa, o kimse ölü demektir, saf şarabın tortusudur.”

Talepsiz kişi=tortu.....249/5834 “Her kimde talep yoksa, o kimse ölü demektir, saf şarabın tortusudur”

Talepte matlûbu görmek.....205/4735 “Talepte daima matlûbu gör! Tâ ki kalbindeki açık nur fazlaşsın”, 4738, 282

Talip.....22/381 “Ona aynadan daha sevimli ne olabilir? Demek oluyor ki o gülümzar, kendinin tâlibidir”, 35/669, 110/2288-2292, 194/4487, 223/5191, 274/6463

Talip olmak.....45/852 “Cenâb-ı Ziya’nın didarına talip oldular, onun ayrılığıyla gece gündüz ağladılar”, 135/2904, 142/3090, 149/3283, 149/3287, 175/3992, 178, 179/4113, 246/5757, 248/5822, 250/5873, 294/6920

Talip matluptan ayrılmaz.....304/7163 “Madem ki talip matluptan ayrılmıyor, nur-ı Huda’yı erlerin gönlünde ara.”

Talip mürekkebi.....30/558 “Aşk şarabı taliplerin mürekkebidir, aşk sırrı sâliklerin hemdemidir.”

Talip oluşun O’nun sana talip oluşundan....292/6878 “Senin ona talip oluşun, onun sana talip olduğundandır”

Tamah....., ...263/6191 “Mabuduna ibâdetsiz nasıl kavuşabilirsin? Bu tamahı kafandan çıkar ve böyle boş emelden kalbini temizle”, 263/6198

Tamamen kâr.....129/2783 “Vuslattan sonra arada ayrılık kalmaz. Netice tamamen kâr olur.”

Tane(den)ye harman vermek....217/5043 “Hak Teâlâ bir daneden bir harman verir. Arpa ağırlığınca iyiliğe yüz batman mükafat ihsan eder”

Taraf.....195/4494 “Bil ki, esas tarafsızlıktır, taraflar onun gölgesidir. Rûh gibi asıl olana doğru git!”, 197/4566, 234/5490

Taraflı.....197/4567 “Taraflı, tarafsızla nasıl eşit olabilir? Taraf daima tarafsızdan meydana gelir (onun mahlukudur).”

Tarafsız(lık)/yönsüz.....66/1324 “Hakk’ın ilminden, kudretinden doğmamış mıydın? Tarafsızdan (Hak’tan) ayrılarak taraflı tarafa düşmemiş miydin?”, 195/4494, 197/4567, 4568

Tarafsız âlemi.....238/5558 “Her ne kadar o tarafta pek çok makamları varsa da, tarafsız âleminde ön ve son yoktur”

Tarafsıza bağlanmak.....195/4496 “Eğer sende can varsa, tarafsıza bağlan! Kesin inanç sahibi isen kendinden tarafa gitme”

Tarafsız tarafı....., 195/4494 “Tâ ki tarafsız tarafına gidesin! Bil ki, esas tarafsızlıktır, taraflar onun gölgesidir”, 195/4495, 197/4563, 227/5277, 234/5490, 238/5560, 239/5600, 249, 287/6724, 291/6834, 301/7101, 327/7754

Tarikat.....179/4103 “Ya Ali! Tarikatının her türlü ibâdet ve taatlerine havasın (seçkinlerin) yaptıklarını tercih eyle!”

Tarla/tohum/tane.....28/505 “Bu seçkin kişiler (Evliyâ-yı kiram) çeşitli şekil ve görünümde bulunurlar”, 31/580, 33/620, 88/1785, 89/1792, 92/1880, 109/2285, 118/2514, 152/3340, 159/3545, 172/3900, 191, 196/4515, 214, 215/4975, 215/4995, 215/5005, 217/5040, 217/5055, 217/5065, 217/5075-5090, 237, 262, 266/6285, 308/7255, 328/7780

Tartmak....., ..125/2683 “Bütün halkı onunla tartar, hepsinin mertebesi onun yanında belli olur”

Taş.....32/598 “Elma yerine taş düşse, hal gene böyledir. Fakat akıllıyla ahmak bu hususta farklıdır.”, 106/2188, 112/2360, 128/2758, 140/3066, 145/3157, 163/3645, 163/3649, 259/6127

Taşa sır söylemek....., ...260/6127 “Onun yanına gitmekle kıymetli vaktin zayi olmasın, taş sırları söylemek gibi”

Taşı cevherden üstün tutmak.....203/4677 “Ey oğul! Neden ters görüyorsun, niçin taşı cevherden üstün tutuyorsun?”

Taşınan.....83 “Buraya kadar başkaları tarafından taşınıyordu bundan sonra taşıyıcı oldu”, 83/1664, 84/1691, 165/3673, 267/6309

Taşınmak.....156 “Müminin ölmesi bir evden bir eve taşınmasıdır ki, orada Hak’tan bir çok lütuflara erişir”, 156/3448

Taşıyıcı.....83 “Buraya kadar başkaları tarafından taşınıyordu bundan sonra taşıyıcı oldu”, 83/1664, 84/1691, 197/4561, 267/6309

Taş yürekli....., ...163/3643 “Kibirli olan, taş yürekli olur. Böyle kimseden hakkı yerine getirmesi beklenemez”, 163/3649

Tatlı(/olmak).....57/1094 “Damağına acıyı tatlı gösterdi, sandalı gözüne ud gösterdi”, 72/1455, 106/2188, 123/2654, 221/5156

Tatlı hayat....., ...100/2048 “Burada tatlı hayat geçirenlere ölüm acı gelir. Talipler dünya zahmetine bile bile katlanırlar”

Tatlı söz(/dil).....65/1303 “Orada kasesiz, tabaksız sofralar, harfsiz, kelimesiz şeker gibi tatlı sözler, defsiz, nağmesiz çalgıcılar; elsiz, başsız secdeye kapanmış âşıklar, vardır”, 261

Tatlı su....., 98/2001 “Tatlı suyu içmeye alışmış olan kimse, çorak sudan tiksindir.”, 99, 155/3443

Tatlıdan tatlı.....68 “Allâh yolu, ibâdet yolu tatlıdan tatlıdır”

Tatmayan bilmez....., 294/6917 “Bunu tatmadan nakil yoluyla anlayamazsın! “Men yezuk lem yârif”’i iyi dinle.”, 6943

Tavan.....20/360-365 “Serçe kuşu, Hüma ile beraber uçabilir mi? Evlerin tavanı sema kadar yükselemez”

Tazeliği ateşte(olmak).....222/5176 “O fırkanın yemeği açlıktır. Tazelikleri yangın ateşindendir”, 262/6173

Teba.....,162/3603 “Evliyâ, şehzadeler gibidir. Halk onlara tabi olmuştur”

Tecellî etmek.....,114/2402 “O şah, bizim karşımızda tecellî etti. Onun gelişiyile neşemiz tam oldu”, 240, 241/5644, 5645, 242/5654, 5656, 307/7240

Tecellî derece derece....., ..240 ““O didarı senden esirgemem, fakat ona takat getirecek halde değilsin! Sana bahsettiğim miktarla yetin! Onunla beslen, kutlan! O didara kabiliyet kazandığın zaman ona sen de kavuşursun”, 241, 242

Tecrübe.....89/1788 “Akıllı bir insan tecrübeyi nasıl ihmal eder ki o, ona Allâh tarafından ihsan edilmiş bir nurdur”

Tedbir....., ...127/2734 “İstedi ki faaliyete geçsinler, iş güç peşinde koşsunlar. Akıllıca ve tedbirle sebebe gidip iş yapsınlar”

Tefekkür....., ... 197/4565 “Anlama çabasıyla bir saatlik düşünme, yüz senelik namazdan hayırlıdır”

Tek benlik....., .86/1736 “Onun güzelliği kendisindendir, başkasından değil. O tek benliğin isteği ancak aynadır”

Tehlikesiz lîmân....., ...165/3674 “O, dünya diyarından kurtulmuş, tehlikesiz lîmâna kavuşmuştur.”

Tek gaye..... 119/2519 “Âlemde ondan başka bir şey, ona gaye olamaz. O huzurdan başka mabet aramaz.”

Tek görünen çokluk.....131/2826 “Yer ve gökteki bütün varlık, görüş sahiplerine bir tek görünen çokluklardır.”

Tek kanatlı kuş....., ...124/2672 “Eğer ondan bu ikiden biri noksan (yok) olursa, onu tek kanatlı kuş say!”

Tek mevcut.....85/1709 “Özetle, kendini yok bil! Var olan, yalnız Hak Teâlâ Hazretleri’dir”

Tek varlık....., ...127/2745 “Cenâb-ı Bari bu benzersiz kudretiyle tek varlıktır. Ortaksız, yardımcısız, sebepsiz yapabilir”

Tek vücut.....114/2412 “O nedir ki? Bu bedenden soyunup tek vücut olmak, ikilikten geçip bir can olmak.”, 201/4616

Tembel(lik).....55/1070 “Derslerine çalışan çocuk takdir ve teşekkür alır, tembel olan da ceza görür, 134/2875, 208/4808, 4819

Temel özellik....., 196/4511 “İnsandaki temel özelliklerden olan din duygusu da din yolunda emek ve gayret göstermekle artar”

Temel taşı.....52/1013 “Çünkü o cennetin temeli tamamıyla hayat üzerine kurulmuştur, onun temel taşları; namaz, ibâdet, aşktır”

Temiz(ler/lik).....55/1073 “Amellerin temiz olursa, karşılığı da temiz olur, büyük mükafatlara hak kazanırsın!”, 90/1819, 183/4206, 196, 209/4827, 255/6004, 272/6425, 309/7278

Temizden temiz....., 220/5133 “O temizden temiz, ariden ari, onun davranışlarıdır. İçin içi odur, başkası kabuktur”

Temiz kalpli.....166/3719 “Onun yanında iyi kötü her şey açıktır. Ey temiz kalpli! Yerde gökte (bütün kâinatta) Hakk’ın nurundan bir şey gizlenebilir mi?”

Temiz olmayan....., ..220/5118 “Ezelden o, said; bu, şaki idi. Bu, temiz olmayan o, takvalı idi.”

Temiz sır.....135/2883 “Yumruktan murat, dış görünüştür. İçinde saklı bulunan yüzükten kasıt da temiz sırdır”

Temiz tutmak.....103/2085 “Bulanık olursa onda ne göreceksin? Temiz tut ki ondan güzelliğini seyredebilesin.”

Temiz zat....., 143/3100 “Kaybolmayacak temiz zat Huda’dır. Git, Hazret-i İbrahim gibi ona bağlan!”

Temsil....., 169/3794 “Hazret-i Meryem’in Cenâb-ı Mesih’e hamile olduğu esnada Rûhu’l-kuddüs’ün yakışıklı bir genç suretine temsil edilerek görünmesi bundandır.”, 326/7737

Temyiz (melekesi)..... , ...125/2680 “O temyiz (iyiyi kötüden ayırabilme) yeteneği müminin kalbinde vardır”, 146/3172, 146/3176, 157/3477-3484, 157/3491, 159/3565, 167/3724-3729

Temyiz gözden daha iyi....., 157/3480 “Beşer için temyiz özelliği, gözden daha iyidir. Çünkü bu kudret ona hayır ve şerri anlatır”, 167/3723-3729

Temyiz nuru....., ...157/3493 “Baliğ insanın gözünde temyiz nuru vardır. Devi, huriyi ayırt eder.”, 231/5366

Temyizi olmayanın aklı yok.....158/3505 “Çünkü ayırt edip değerlendiremeyenin aklı olmaz.”, 158/3520-3529

Temyizsiz insan canlı kör....., ...158/3508 “Temyizsiz bir insan canlı bir kördür. Ondan meydana gelen şeyler hep şeytani olur.”, 158/3520-3529, 159/3567

Tere yaprağı kadar....., ...171/3882 “Âşıklar, can ve başa tere yaprağı kadar kıymet vermezler.”

Tertemiz.....86 “Tertemiz zat-ı İlâhi, kendinden başkasını beğenir mi? O Allâh ki güzellikte eşi yoktur.”, 177/4062

Temiz rûh(lar).....81/1625 “Ey temiz rûh! Bulaşıklıktan temizlen, bulaşıklılıklarla mücâdeleye giriş!”, 99, 274/6455, 275/6472

Temizle(n)mek.....78/1552 “Eğer sen hikmet ehli olsaydın, gönül aynasını benlik tozundan, pasından temizlerdin”, 81/1625, 90/1818, 95/1947, 103/2095, 118, 126/2712, 141/3076, 152/3349, 196, 216/5020, 239/5602, 284/6649, 301/7111, 314/7408

Temizlik.....71/1414 “Ey oğul! Ecel gelmeden önce yokluğa karış ki temizlik bulasın. Bana yoldaş isen gidecek yol budur.”

Ten (bağı/kaydı/perdesi).....16/275 “Başlangıçta nasıl idiyse gene öyle olur, canını ten kaydından azat eder”, 68/1365, 79/1583, 114/2415, 121/2596, 136/2928, 217/5044

Ten atkısını can çözgüsü üzerine dokumak....315/7470 “Biz hep canız, her ne kadar tende isek de ten atkısını can çözgüsü üzerine dokumuşuz”

Ten eciri/mükafatı....., ...252/5933 “Bu bağış ile o bağış arasında derin fark vardır. Canın eciriyle tenin eciri böyledir”

Ten gibi can.....,130/2808 “Ten, can gibi olunca, can gibi mesut ve saadetli olur. Ten gibi olan can da bela ve mihnet içinde kalır”

Ten girdabı.....252/5923 “Bu önderlik, canın ten girdabından ırmak gibi akıp kurtulmasıdır”

Ten hapishanesi.....315/7455 “Sen, bu ten mahpusunda ayağı bağlı kalmışsın. Onun için melek gibi semada uçamıyorsun”

Ten hücresi.....283/6635 “Bunun gibi, can nuru da tenden ayrılınca, ten hücresinde ışık kalmaz”

Ten kabuğu.....,255/5999 “Kabuk gibi olan tenden ayrılır, besleyici konumundaki canı, Huda ile baki kalır.”, 6000

Ten kuyusu.....,315/7453 “Ten kuyusunda can suyu tattığı vakit kuyu dolar, harice akmaya başlar.”

Ten görünen can.....,144/3147 “Şeyh-i kâmil Yezdan’ın görüldüğü mesken olur, gözlere ten görünse de can olur.”, 259/6115

Tensiz sefer.....,137/2966 “Tensiz ve cansız olarak kendinden kendine sefer et! Çünkü varlık deryasının o incisine sahipsin”, 335/7988

Tepecik.....,202/4635-4640 “Bunlar o kadar çoktur ki şehir halkı onlara nispetle denizde yürüyen bir sandal kadar kalır veya yüksek dağlar arasında bir tepecik gibidir, yahut da büyük bir küpün dibine çökmüş bir çimdik tortudur.”

Terazi.....125 “Terazi, yalnız çarşı ve pazarlarda gördüğümüz teraziler değildir”, 209/4833, 265/6249

Teraziyi doldurmak.....265/6249 “Senin az gördüğün o ibâdet, rûhunda neşe ve eğlence meydana getirir, terazini doldurur”

Tercüman.....106/2195 “Çünkü Hak’tan haberdar idi. O dergâhın özel tercümanıydı”, 306/7208-7211

Tere.....171/3882 “Âşıklar, can ve başa tere yaprağı kadar kıymet vermezler.”

Terfi.....212/4908 “Zâhir ehline göre bu tevazu sayılır, fakat ehl-i bâtın nazarında terfidir.”

Ters gö(ste)rmek.....97/1971 “Tâ ki Evliyâyı eşkiya görürler. Muttakiler tarikatından saparlar, uzaklara düşerler”, 186/4263-4270, 192/4412, 4413, 4415, 193/4455, 203/4678, 223/5193, 250/5867, 261, 262/6164, 279

Teslim etmek/olmak.....141/3079 “Bunu bırak! Kuru dünyayı terk eyle de bir nefes kendini Hakk’a teslim et!”

Testi.....22/395 “Belki haline memnun olarak dersin ki: ne olur testi de olursam? Sen testisin, Hakk’ın güzelliği deryadır.”, 30/545, 34/652, 85/1720-1722, 95/1953, 100/2030, 109/2274-2276, 109/2281, 116/2468, 120/2563, 154/3406, 156/3467, 194/4462, 267/6292, 286/6705, 323/7653

Testide derya(yı) görmek....., 286/6705 “Ben Yazdan’ın hassıyım, bana iyi bak ki bir testi içinde deryayı göresin!”

Testiyi doldurmak.....95/1953 “Hepsi onun için kendilerinden geçerler, testilerini onun ırmağından doldururlar”

Tevazu....., 123/2642 “Ayıklık, sarhoşluktan gelen ayıklıktır. Yücelik, tevazûdan doğan yüceliktir”, 212/4908

Tevazu nispetinde yükseliş....., ...236/5536 “Her kim engin (mütevazî) olursa o, miktarınca (tevazuu nispetinde) yükselir.”

Tıbbın esası....., ... 264/6212 “Eğer kendini seversen, az ye! Evliyânın şiarı (meslekleri), tıbbın esası az yemektir”

Tıka basa dolmak....., ...292/6874 “Vücudunda parlayan bütün onun nurudur. Rûhlar, o fazl ve keremden tıka basa dolmuştur”

Ticaret/alışveriş.....140/3033 “Onların ticareti kesintisiz din yoluna koşturmaktadır”, 155/3438, 209/4828, 263/6200, 291/6847, 305, 305/7176

Ticareti bırakmak..... 140/3035 “Cümlesinin kârı, ticareti bırakmaktadır. Onların varlığı yokluktur”

Tilki.....34/658 “Hayasız, cüretkar ayyaşların huzurunda tilki gibi yaltaklanma! Arslan gibi ileri atıl!”, 63/1253, 106/2200

Tohum büyü(t)mek....., ...215/5005 “Ben o tohumları büyütür, o emekleri böyle mükafatlandırırım”

Tohum saçmak....., ... 215/5004 “O, ömrünü benim yoluma sarf ediyor, gece gündüz hayır tohumu saçıyor.”

Tohumu çorak yere saçmak....., ...130/2813 “Aletlere, araçlara sahipti, fakat gayreti yoktu. Bundan dolayı kuvvet tohumunu çorak yere saçtı”

Topal....., ..104/2145 “Herkes bilmezse bunu sen bil, topallara uyup da cadde ortasında yolundan kalma”

Toprağının tozundan körlerin görür olduğu (er)... , 315/7444 “Toprağınızın tozundan körler görür oldu, lütuf kaynağınızdan susuzlar, susuzluklarını giderdiler”

Toprak(/olmak).....38/720 “Bir kâmil toprak gönderse altın olur. Bir nakıs altın tutsa kül olur”, 109/2284, 132/2845, 140/3050, 141/3068, 163/3639, 163/3647, 187, 188/4304, 194/4474, 195/4495, 197/4564, 214/4956, 214/4959, 215/4978, 238/5562, 272/6413

Toprak tabiatlı....., ...205/4728 “Bu ciddi gayret (himmət), toprak tabiatlıların vazifesi değil, gök rûhluların (eflakiler) yolu ve halidir”

Toprakta havayı/rüzgarı görmek.....205/4717 “O havaya dağılmış toprağın içinde havayı gör! O hareket, tamamıyla havanıdır.”, 272/6417, 282/6600, 6602

Topraktan ayrılmak....., ...215/4974 “Saf oldu, tortudan kurtuldu. Gümüş gibi, sadakat ateşiyle yanarak topraktan ayrıldı”

Topraktaki kıymetli define....., ...253/5944 “Derler: “Bu ne yol! Ve ne menzil! O toprakta ne kıymetli defineler gömülüymüş.”

Toprak yemek....., ...109/2283 “O gafil rûhlar, nemli toprağı susuzluk derdinden şeker gibi yiyorlar”

Toprağın gençleşmesi.....80/1588 “Bu ihtiyar kara toprak, baharın yüz çeşit renk ve kokusundan gençleşir.”

Toprağın havaya kalkması....., ...205/4734 “Bu hidayeti eden odur, isterse geri alır. Toprak havaya rüzgarsız nasıl kalkabilir?”

Toprağın lokması.....,..... 143/3099 “O, yenilecek bir şeydir, her ne kadar akilse de toprağın lokmasıdır, ona karışır gider”

Tortu.....42 “Akışkanların dibine biriken tortuyu görmek kolaydır. Fakat saf ve berrak su içinde çözünmüş olarak bulunan tortuyu görmek her gözün işi değildir”, 79/1583, 91/1842, 103/2095, 114/2428, 135/2907, 183/4209, 184/4215, 194/4473, 219/5112, 228/5311, 248/5817, 249/5834, 250/5878

Tortudan kurtulmak....., ...215/4974 “Saf oldu, tortudan kurtuldu. Gümüş gibi, sadakat ateşiyle yanarak topraktan ayrıldı”

Tortuyu bırakmak....., ...219/5112 “Saf ve berrak olanı al, tortuyu bırak! Atlas varken âdi beze neye bürünürsün?”

Toz....., ...205/4711 “Toz halinde havada yükselen toprak da böyledir. Havada oraya buraya gider gelir.”

Tulum.....14/221 “Mademki ondan (Cenâb-ı Hak’tan) saka tulumu gibi dolusun, neden taşkınlık ederek yüzünü şuna buna döndürürsün?”

Tulumu boş kalmak.....40/774 “Uzaktan susuzlara su gibi görünür fakat yakınlaşıncı ızdırapları daha fazla artar. Bardağı, tulumu boş kalır”

Tur dağı....., ...210/4891 “O, cevelan ettiği sahada Tur ile Kaf Dağı’nı raksettirir.”

Turunç.....173/3939 “Turunç ile eli fark edememişlerdi de o nadide güzellik karşısında ellerini kesmişlerdi”

Tuti....., ...152/3359-3361 “Şekeri yemek için tuti lazımdır. Kargaya yedirmek için kimse şeker almaz.”

Tuza dönüşmek.....118/2504-2505 “Tuzlaya (tuz gölüne) düşen bir eşek ölüsü, bir müddet sonra tuza dönüşerek pislikten kurtulur”, 150/3295, 265/6274, 327/7748

Tuz buz olmak....., ...241/5644 “Eğer gönlüne şüphe gelirse dağa bak! Gör ki, tecellînin etkisinden nasıl tuz buz olur.”

Tuzak(/kurmak).....11/160 “Aşka yönelince hepsi de bizim gibi aşk tuzağına tutuldu. Biz, aşk tellahıyız.”, 92/1880, 109/2285, 152/3340, 196/4515, 308/7255, 82/1652, 86/1750, 89/1792, 92/1880, 108/2256, 109/2284-2285, 168/3757, 191/4381, 239/5608, 252/5914, 261/6150, 262/6159, 308/7258

Tuzağ(ın)a düşmek/tutulmak....., .148/3226 “Fakat cahil onun tuzağına düşer. Âlim o dereden atlar geçer.”, 172/3891, 290/6815, 312/7369

Tuzağa düşmüş kuş.....69/1391 “Adı lekelenir, rüsva olur, tuzağa tutulmuş kuş gibi kalır.”, 232/5398, 262/6162

Tuzaktan kurtulmak iste(me)mek.....172/3892 “O kimse ki, senin namını işitmekle tuzağına düşmüştü. Artık o şimdi o tuzaktan kurtulmak istemiyor”

Tuzla.....118/2504 “Tuzlaya (tuz gölüne) düşen bir eşek ölüsü, bir müddet sonra tuza dönüşerek pislikten kurtulur”, 150/3293, 265/6274, 327/7748

Tüh sana.....149/3278 “Kendinle kalma ki kendine kavuşasın! Eğer sonuna kadar bunda kalırsan, tüh sana”

Tükenmez sofrada aç kalmak.....158/3533 “İlim, sonsuzluk nimetidir. Bu hayvanlar, bu tükenmez sofrada başında aç kalmışlardır.”

Tükenmez hazine.....254/5969 ” O padişahın hazinesi harcamakla tükenir veya eksilir takımdan değil.”

Tükenmez ilim.....304/7169 “Sıkıntıyı ver, sıhhat rahatlığını al, cehli ver, tükenmez ilmi al”

Tüm vasıfların üstünde.....82/1632 “Onun zatı bütün vasıfların üstündedir. Sonuçta bütün eşya ona mağlup olacaktır”, 315/7438

Tümüyle kar.....86/1750 “Dünya, sihirbaz bir kocakarıya benzer ki o hilebaz halkı tuzağa bağlamıştır.”

Tümüyle zarar.....86/1752 “Onun parası gerçek değildir, sahtedir. Aldanma ki bütün kâr görünür, fakat bütün zarardır”

Türk menisi.....88 “Başka bir misal, Hindu menisi ile Türk menisi, görünüşte farksızdır. Fakat ondan simsiyah bir Hindu, bundan bembeyaz bir Türk çocuğu doğar”, 89/1805

Ucu bucağı olmamak.....224/5237 “Bu sözün ucu bucağı yoktur, onu bırak da gene o güzelin özelliklerini açıklamaya devam et”

Ucu bucağı olmayan cihan.....135/2914 “Yoksa saf rûh, öyle bir cihana gider ki ucu bucağı yoktur.”

Uç(ur)mak/pervaz.....97/1975 “O kanatlarla insanlardan, meleklerden, hurilerden daha yükseklerde uçasın”, 110/2301, 121/2595, 123/2630, 130/2794, 130/2798, 135/2889, 137/2967, 138/2992, 164/3667, 180/4134, 188/4330, 194/4477, 200/4599, 202/4642, 202/4656, 206/4760, 227/5300, 228/5307, 236/5518, 238/5557, 251/5885

Uğursuz.....61/1230 “Orada bir müddet ibâdet ve taatle meşgul olduktan ve uğursuz nefsin kökünü kazıdıktan sonra orada yeniden kanat bularak son bir uçuşla bizden tarafa gelin!”, 148/3244, 270/6359

Usta say(ıl)mak.....154/3386 “Değil mi ki, üstadından icazet alan talebe üstadı gibi usta sayılır.”

Uyan (tabi’).....212/4912 “İmama uyanlar, imama tabidir. Rükuda, secdede, kıyamda imamın yaptıklarını yapar”, 4917

Uyanık.....27/487 “Uyanık olanlara göre övülenin de, övenin de, yaptığı övgünün de bir saman çöpü kadar kıymeti yoktur.”, 319/7547

Uyanıklık.....33/623 “Uyanıklık bunlar için uyku olmuştur, açık kapılar onlara kapalı görünmüştür”., 34/643, 57/1112-1117, 122/2603

Uyanıklıktaki dedikodudan uzaklaşmak...115/2436 “Uyanıklık halindeki dedikodudan uzaklaşmadıkça uyku halindeki sohbetten koku alamazsın”

Uyanmak.....66/1331 “Uyandıkları zaman ah vah edecekler, hasretlerinden ellerini ısıracaklar, bu olan olaylara üzülecek ve pişman olacaklardır”, 84/1693, 115/2432, 121/2590, 221/5158

Uyku.....33/623 “Uyanıklık bunlar için uyku olmuştur, açık kapılar onlara kapalı görünmüştür.”, 57/1103, 57/1112-1117, 62/1245, 66/1331, 206/4766, 221/5158

Uyku halindeki sohbet.....115/2436 “Uyanıklık halindeki dedikodudan uzaklaşmadıkça uyku halindeki sohbetten koku alamazsın”

Uykusu uyanıklık.....203/4664 “Sudaki nakışlar suyun yabancıdır. Onların uykusu uyanıklıktır, uyku değil”, 4665

Uyulan (methû').....212/4912 “İmama uyanlar, imama tabidir. Rükuda, secde, kıyamda imamın yaptıklarını yapar”, 4917

Uyuz.....34/666 “Uyuz kimselerle sohbet edersen, sen de uyuz olursun.”

Uzak/ırak düşmek.....97/1972 “Tâ ki Evliyâyı eşkiya görürler. Muttakiler tarikatından saparlar, uzaklara düşerler”, 318/7562

Uzaklık.....125 “Hak Teâlâ Hazretlerinin kullarından uzaklığı cimrilikten değil, son derecede eli açıklık ve sonsuz cömertlik eseridir”, 126/2701, 126/2706, 127/2720, 241/5629, 255/6020

Uzaklık şekilsel....., ...256/6020 “Ey manaya aşına olan kimse, uzaklık şekilseldir. O, manen yakındır”

Uzaklık=cömertlik....., ...240 “Demek ki, güneşin uzakta bulunması keremin, rahmetin bizzat kendisidir. Bize gönderdiği ışık ve ısı, bizim yeter sayacağımız miktardadır.”, 241/5629, 5640

Uzunu kısaltmak....., ...307/7231 “Onu gördüğün (ona erdiğin) zaman, uzununu kısalt (yapabildiklerini önemsiz gör), gayretten vazgeç!”

Uzuv(lar)..... , ...199 “Şeyh, baş; müritler, organlar mesabesindedir”

Ücretini alamayan işçi....., ...159/3540 “Emeğinin mükafatını görmeyen işçi doğal olarak işinden uslanır, tembelliğe başlar”

Ücretli....., ...288/6760 “Eğer tacir isen ver, al! (Alışveriş et.) Tacir değil de ücretli isen, hani ücretin?”

Ûd.....57/1090 “rûh âleminde kayıp ve kusur sayılan şeyler burada avamın gözüne süs ve övünç vasıtaları olarak göründü”, 57/1094

Ümit kesmek.....66/1342 “Sana rahmet edip seni affede. Her ne kadar evvel ret sopasıyla dövmüşse de, gene sen onun lütfundan ümidi kesme!”

Ümit ağacının gölgesi....., ...179/4098 “Ey Ali! Hakk’ın arslanısın, cesursun, pehlivanısın! Fakat bunlara güvenme, ümit ağacının gölgesine gel!”

“Ümmü’l-kitâb”..... , 123/2648 “Güneşin nuru içinde uçan zerreler derler ki: “Ümmü’l-Kitap” “Kitabın Aslı” onun yanındadır”

Ürün.....97/1966 “Dedikodu, savaş ve didişme, şer ve kargaşa gibi, zina gibi, fiske gibi, namazı terk etme gibi kötülükler hep onun ürünüdür”, 140/3033

Üslup(lar)a girmek....., ...276/6483 “Söz de şiirin elbisesi hükmündedir, şair manayı süslemek için türlü üsluplara girer”

Üstadın varisi:şakirt....., ...212 “Üstadın varisi, ancak şakirdidir. Çünkü onun sanatını o elde etmiştir.”

Üstat.....63/1266 “Bu hareketiyle kendinin bu işte üstat olduğunu halka anlatır”, 71/1421, 153, 154/3386-3394, 180/4154-4155, 211/4896

Üstat hünerliyse şakirt kudretli....., 211/4896 “Her kimin üstadı hünerli olursa, bil ki onun şakirdi de kudretlidir.”

Üzerine titremek.....102/2073-2074 “Can için geçici mesken olan ve ömrü bir kaç günden ibaret bulunan bir vücut üzerine titrer, ona Cenâb-ı Hak’tan gece gündüz

sıhhat temenni eder durursun da asıl ve baki olan rûh için nasıl titremezsın?”

Üzüm/ü.şarabı.....31/575-577 “Âşıkların şarabı aşktır; üzüm şarabı fasıkların gıdasıdır”, 64/1290-1295, 102, 159/3560, 300/7055

Üzüm üzüme baka baka kararır.....102 ““Enkür zi enkür hem mi gird renk” Meali: “Üzüm üzüme bakarak kararır”

Vadi.....175/3990 “Acz ve zillet içinde bu vadide birçok sözler söyledi, kusurunu itiraf etti” , 220/5131

Vahdet.....25/467-473 “..Sen can olduğun halde niçin “tenim” dersin? Sen olduktan sonra artık “Benim.” deme.”, 28/502-505, 45/833-838, 45/854, 49/935-938, 49/942-948, 81/1615, 82/1636, 93/1905, 112/2346, 129/2784, 132/2845, 135/2895, 144/3134, 155/3427, 180/4135, 183/4190, 238/5580, 249, 301/7097, 311/7345

Vahdet deryası....., ...249 “O vakit bundan rûhlar balıklar gibi vahdet deryası içinde idiler.”, 275/6476, 277/6522

Vahdet deryasında zuhûr etmek.....277/6522 “Benliğinde kalma, ta ki, Merdan-ı Huda gibi vahdet deryasında zuhûr edesin.”

Vahdet kaynağı....., ...180/4135 “Şeyhle bulunmak yolların en kızasıdır. Onunla bir olmak, vahdet kaynağıdır”

Vahdet nuru....., ...327/7754 “Dert ve elemden kurtulmanın çaresi Hak tarafına yollanmak, vahdet nuruyla birleşmektir”

Vahdet sarhoşu....., ...258/6086 “Mecnun’un aşkı aradan ikiliği kaldırınca o şaraptan güç alarak vahdet sarhoşu oldu.”

Vahdette ikilik yoktur.....,.....294/6942 “Ey mânevîliğe eğimli olan, vahdette ikilik yoktur. Katre deryaya karışınca bir olur”

Vahşi.....265/6270 “Bu dünyada fare gibi yuva kurmuşlar, vahşiler gibi ne ilimden haberleri var, ne dinden”

Vahye muhatap.....162/3609 “Onlara körlerin halinden bahsetme! Çünkü onlar kendi başlarının liderleridir, daima Hakk’ın vahyine muhataptırlar”

Vahyî rûh....., ...143 “Rûh-ı vahyî enbiya, Evliyâ ve mü'minlerin rûhlarıdır. Onlar kalıcı ve ebedî Hak ile kaimdirler”, 166/3694

Vaktin/zamanın İsa'sı....., ...165/3668 “Şeyh-i vâsıl, vaktinin İsa'sıdır. Onun bakışı yardımıyla ölü can dirilir”

Var görünen yok....., ...138/2972 “Ondan sonra varlığı kökünden söker atarsın. Var görünürsün fakat yoksun!”, 275/6470

Varış yeri Allâh (cc)....., ...328/7793 “O âlemin arzı semadan yüksektir, onların (rûhların) varış yerleri Allâhu Teâlâ'dır”

Varı yoğu icat eden(merd-i Huda)., ...312/7349 “hidayet ve dalaletimiz senin elindedir. Varı, yoğu icat eden yalnız sensin!”

Varis.....91/1854 “Bu nur, Adem'den miras olarak geliyor. Onun varisleri velîler ve sâliklerdir”

Varlığın aslı(yokluk).....109 “Çünkü varlığın aslı odur, bütün varlık bu yokluktan (ademden) ortaya çıkmıştır”, 146/3167, 291/6831, 329/7820, 7825

Varlığı gözsüz olmak....., ...159/3570 “Ayırt edip değerlendirmeye gücü yetmeyen kimse, birçok nimetlerden mahrumdur, çünkü varlığı gözsüzdür”

Varlığı kökünden sökmek....., ...138/2972 “Ondan sonra varlığı kökünden söker atarsın. Var görünürsün fakat yoksun!”, 301/7103, 313/7398

Varlığı(nı) mahvetmek.....73/1462 “Varlıklarını mahvederlerdi, çünkü o varlık onlarca zehir gibi öldürücü, yara gibi bunaltıcıydı”

Varlığı yoklukta aramak....., ...123/2639 “Ey oğul, varlığı yoklukta ara! Vuslat melekeni eksiklikte bil!”, 140/3035, 183/4180, 250/5849, 291/6830

Varlığı yokluk kaynağında bulmak.....,291/6830 “Biz varlığı yokluk kaynağında bulduk, ondan dolayı yokluk tarafına koşarız.”

Varlık bahşeden yokluk.....109/2268 “O yokluk (adem) ki lütfundan vücut bahşeder. Cesetlere rûhu hediye etti.”, 183/4184, 185/4240, 196/4523, 250/5849

Varlık 58/1128 “Evini sahra kadar genişletir, varlık dağı kökünden söker atar”, 72/1447, 75/1485-1489, 96/1960, 149/3276, 183/4180-4184, 185/4240, 193/4444, 214/4955, 236/5518, 239/5601, 250/58466, 250/5875, 272/6405, 291/6835

Varlık dağı.....58/1128 “Evini sahra kadar genişletir, varlık dağı kökünden söker atar”, 236/5518, 301/7103

Varlık bulmak....., ...217/5048 “Yokluğa varlık giydirdi, bu varlıktan, bu icattan yüzlerce âlem varlık buldu”

Varlık madeni: yokluk....., ...249/5848 “O, ancak mevcuda inanıyor. Varlığın asıl madeni yokluk değil mi?”

Varlık padişahı....., ...108/2266 “Vücut kuyusundan Yusuf gibi başını çıkar da

yokluk diyarının varlık padişahı ol!”

Varlıktan geçmek/soyutlanmak....17/294 “Kendi varlığından geç, rûh gibi başsız ayaksız yokluk diyarında yürü!, 22/390, 72/1439, 72/1448, 83, 170/3826, 185, 191 143, 170/3826, 196/4517, 209/4825, 214/4954, 239/5600, 252/5934, 285, 291/6844, 301/7083, 306/7205, 310/7310, 330/7858

Varlık giydirmek....., 217/5048 “Yokluğa varlık giydirdi, bu varlıktan, bu icattan yüzlerce âlem varlık buldu”

Varlıksız menzil....., 241/5619 “Bekâda yeniden bir yol olur ki o yol, varlıksız menzil tarafına gider”

Varlık vermek....., 170/3827 “Ondan evvel de varlığından fânî olmuştu. Cenâb-ı Hak ona can kaynağından varlık verdi”

Varlık (O’nun) tezgâhında dokundu..., 168/3771 “Çünkü iyiyi, kötüyü, her şeyi yaratan onun cömertliğidir. Bütün varlık onun tezgâhında dokunmuştur”

Varlık=zikr/şükür..... 123/2654 “Bizim varlığımız, tamamen hamdû senadır. Hep tatlıcı biziz çünkü o bizim şekerimizdir”

Vâsıl(lar/olmak).....37/698 “Vâsıllar için hiçbir şeyi haram bilme! Onlar hamlıktan kurtulmuş, tamam pişmişlerdir”, 85/1705, 129/2787, 130/2791, 151/3322, 155/3429, 178, 179/4110, 185/4229, 202/4642, 208, 210/4861, 213/4929, 235, 267, 267/6309, 286/6704, 307/7227

Vâsıl(ermiş)da benlik kalmaz....., 185/4229 “Yol sensin ve senin için bir son vardır. Fakat eriştiğin zaman sende senlik kalmaz.”

Vâsıllara kulluk....., 216/5011 “İtaatlerin rûhu onlara kulluktur. O kullukta yüz çeşit rahat vardır.”

Vâsılların makamı....., 267 “Fakat vâsıl-ı ilAllâh olanların makamları o kadar yücedir ki taliplerden, zahit ve müctehitlerden hiçbiri o dereceye yükselemez”, 268/6319

Vâsılların seması.....44/828-833 “Vâsılların seması manadır, oraya mânevî olanlar gider. O sema, candır”

Vâsılların niteliği....., 129/2785 “Menzile gidenlerin esas niteliği “La nuferrik”tir. Fakat bu vasfın yolculara genellemesi yoktur”

Vâsılların yolu....., 216/5010 “Vâsılların yolunda sarf edilen ömür için geçicilik ve tükenme yoktur”

Vasıta/vesile.....75/1484 “Onu, yolunda (ahiret yolunda) vasıta edin! Tâ ki Huda’nın dergâhında aziz olasın”, 110/2303, 122/2603, 122/2604, 126/2692, 127/2730, 133/2860, 139/3028, 157/3495, 171/3856, 204, 204/4706, 208, 231/5355, 234/5465, 237, 241/5634, 272/6413

Vasıtasız (iş) görmek....., 143/3108 “Ondan sonra yerde, gökte bütün işlerini, Allâh gibi vasıtasız görürsün”, 323/7663

Vasıtasız lütuf....., 238/5582 “İmdat ondan gelir; onun imdada ihtiyacı yoktur. Vasıtasız lütuflar ondan erişir.”

Vasıtasız ulaşmak.....81/1616 “O buluşma, enbiya 1615 ve Evliyâyâ Zü’l-Celâl tarafından vasıtasız ulaşmıştır”, 1619, 143

Vasitasız seyret(tir)mek.....85/1703 “Ya Rabbi! Bana o devleti göster ki, yerde gökte bulunan şeylerden, hayalden, şüpheden (her şeyden) kurtulayım, Cemâlini vasitasız seyredeyim.”, 213/4937

Vasitasız sohbet....., 92/1860 “Ben deryayım, siz de balıklara benzersiniz, sizinle vasitasız sohbet etmiyor muyum?”

Vatan.....11/168 “Bizim vatanımız o sonsuz vîsal iken kaza ve kader gerektirdi, ayrılık ortaya çıktı”, 65, 66/1320, 196/4535

Veba rüzgarı....., 189/4355 “Şehvetten, arzularına düşkünlükten gelen zevklerden sakın ki onlar veba rüzgarıdır”

Vefa....., 122/2600 “Eşkîyalığından dolayı rehber, ona yol kesici; lütuf ve vefa, kahır ve cefa olmuştur”, 171/3868, 218/5080

Vefakar....., 250/5866 “Çünkü o yokluk (adem) vefakardır, bu (varlık) cefakardır. Vefalı olan, yokluğa gönül bağlar”

Vefasız.....8/106 “Bu vefasız dünyada ise, vefa cefa ile şerbet, zehir ile nimet, ceza ile lütuf, kahırla rahat, elemle eştir”

Vehhab....., 206/4759 “Hiçbir şey yoktur ki ondan engellensin. Kâinatta Allâh’tan gayrıyla görmek, ahmaklıktandır”

Vekil(ler)....., 143/3118 “Evliyâ, enbiyanın vekilleri olduğu için bizi davet etmek üzere bizim tarafımıza gelmişlerdir”, 238/5584, 5585

Vekil olunan....., 238/5584 “Eğer o, zâhiren vekil ise de sen onu vekil olduğu zat yerine say! Bire iki deme!”, 5585, 5586

Velî süsü vermek.....146 “Âlemde bir çok şeyhler vardır ki, onlara aldananlar pek çoktur. Riyakarlıkla, şekillerinin gösterişiyle kendilerine velî süsü verirler”

“Ve ma erselnake”....., 188/4311 “Ey emin, “vema erselnake”66 sırrını dinle! Cenâb-ı Peygamber “rahmeten lilâlemin” oldu”

Veresiye....., 238/5573 “Dünya, peşin alışveriş gibidir, ebedîyet veresiye.

Bu, gözlerinin önünde, o gizlidir”

Veresiyeyi peşine tercih etmek....., 263/6184 “Zahmet, ona rahat etmekten iyi gelir, ebedîliğın veresiye ticareti dünyanın peşin kârından iyi görünür”

Veysel karani....., 178/4078 “Gene böylece Veysel Karani’nin aşkıyla Yemen’den koku sezerdi. O Sultâna kavuşma isteğıyle Hakk’ın kokusunu Yemen’den pek göze çekiyordu”, 332/7900

Vezir....., 180/4144 “Yaratıklardan kimi hür, kimi köledir; kimi boş, kimi doludur. Kimi şah, kimi vezir; kimi asker (nefer), kimi komutan”

Virane/harabe.....17/289 “Padişah şehirdedir. Niçin baykuş yavruları için viranelerde oturursun?”, 66/1329-1330, 74/1466, 114/2430, 137/2955, 287/6738, 303/7150

Virane hazinenin kalesi....., 287/6739 “Tâ ki, virane hazineye kale olsun, onu fenâdan (yağmadan) kurtarsın. Virane, hazinenin bekçisi demektir, gece gündüz onu bekler”

Virane hazinenin bekçisi....., 287/6739 “Tâ ki, virane hazineye kale olsun, onu fenâdan (yağmadan) kurtarsın. Virane, hazinenin bekçisi demektir, gece gündüz onu bekler”

Viraneye göçmek....., 221/5165 “Onu görenler bizim gibi dîvâne oldu, evi bıraktı, viraneye göçtü”

Virdi O olmak.....99/2006 “Dışta ve içte virdi odur. Onun adından başkasını anmaz”

Vîsal/vuslat.....11/168 “Şimdi o vîsale hasretimizden inler, her zaman ta yürekten onun için ağlarız”, 32/595, 34/643, 56/1080, 69/1387, 78/1565, 81/1616, 81/1622, 84/1688, 100/2046, 116/2454, 123/2639, 127/2721, 129/2783, 135/2909, 136/2923, 142/3087, 144/3144, 150/3301, 151/3328, 155/3432, 171/3850, 185/4231, 188/4319, 213/4930, 227/5302, 239/5609, 239/5613, 293/6907, 311/7325, 324/7675, 327/7775, 334/7957, 7964

Vîsalde varlık kalmaz....., 138/2984 “Hakk’ın vîsalinde kimsede varlık kalmaz (hepsi yok olur) ancak ve ancak Hak kalır”

Vuslat cenneti....., 327/7775 “Hakk’ın vîsali cennetinde yerleşti, Huda ile söyleşti ve yakınlarından oldu”

Vuslat yeri....., 112/2345 “Ey yoldaş! Gaybın sırlarına (Esrar-ı Ledünne) ait olan şu sözü benden sualsiz, cevapsız duy! Orası kavuşma ve muhabbet yeridir, söz yeri değil”

Vuslattan hisse almak.....85/1726 “Aşk daha çok olan, kavuşmadan daha çok hisse alır.”

Vuslattan sonraki yolculuk....., 185/4242 “Fenâfillâhtan sonra Hak’tan başka edip eyleyen kalmaz. Hakk’ın yâri, Hak olmak lazımdır, çünkü Hakk’ın yâri yokturVuslat yolundaki yolculuk, Hakk’ın yolculuğudur, ancak odur, o vardır.”

Vîsalden sonra aşk(a düşmek).....51/990 “Çünkü onların hepsi, can deryasında delinmişler, vîsale erdikten sonra çıldırırcasına aşka düşmüşlerdir”

Vuslat hazinesi....., 144/3144 “Ey Cemâlde ve kemâlde fert olan Allâh! Bize cömerliğine vuslat hazinesi ihsan et!”

Vuslat içinde vuslat.....50/976 “Vuslat içinde vuslat aramak bunun içindir.”, 78/1569

Vuslat dereceleri.....50/955-974 “Bir kimse sual ederse ki, “Mademki Evliyâ hâlihazırda kavuşmuşlardandır o halde kavuşmayı aramanın anlamı nedir?”

Vuslat kapısı....., 242/5651 “Sen de ey Mûsâ, vuslat kapısı açılınca kadar hicran sütüyle kanaat et!”

Vuslat kaynağı....., 327/7761 “O vuslat kaynağında öyle ilginçlikler seyreder ki, bu ilginçlikler (dünyadakiler) onun gölgesidir.”

Vuslat nuru....., 239/5594 “Onun nur-ı vîsaliyle baksın da gözleri ondan başkasını görmesin.”

Vuslat talepte gizli....., 294/6929 “Her kimin talebi ziyadeyse, vuslatı da o nispette ziyadedir. Vuslat, talepte gizlidir”

Vuslat ülkesi....., 268/6324 “Dediler: “Bana mücade yok ki seninle beraber o vuslat ülkesine geleyim. Çünkü Celâl-i nuru beni yakar”

Vuslat yolu sonsuz....., 185/4231 “Kendinden geç ki Hakk’a kavuşasın. Fakat vuslat yolunun nihayeti yoktur.”

Vücut/varlık.....16/274 “Aslına dönerek cismanilikten kurtulur, vücut metainı can hazinesine ısmarlar.”, 17/286, 25/466, 40/772, 49/937, 57/1101, 58/1126, 73/1462, 75/1487, 82/1647, 108/2266, 186/4275

Vücuda gelmek....., 135/2900 “Cenâb-ı Yezdan, yerde gökte ne varsa cümlesinin vücuda gelmesini diledi”

Vücuda getirmek....., 135/2898 “Hepsini Hak Teâlâ Hazretleri aşktan, istekten vücuda getirmiş, yoktan var etmiştir”

Yabancı/el....., 129 “Kendine yabancı olan hayvani varlığı, tek yaratıcıyı isteme yolunda kendine araç eder ve kendiyle hemrenk eder”, 140/3057, 154/3404, 191/4385, 197/4538, 198/4572, 203/4664

Yabani ağaç....., 180/4139 “Ormandaki yabani ağaçlar da meyve verir, fakat bağlarda itina ile yetiştirilenler daha güzel meyve verir”

Yabani ağacın meyve vermesi....., 180/4139 “Ormandaki yabani ağaçlar da meyve verir, fakat bağlarda itina ile yetiştirilenler daha güzel meyve verir”

Yağ....., 137/2965 “Sendeki o sır, sütün içindeki yağ gibidir. Sen, canların canısın, kendini cisim sayma!”

Yağmur.....187 “Deryaya benzeyen rûhlara da ilâhî bağışlar, sırların keşfi, yâre kavuşma gibi yüce nimetler bahşeder. Gökten yağan yağmur da böyle değil midir?”, 217/5040

Yahudi.....63/1259 “kimi inkâra saparak Yahudi, kimi aydınlatmakla yükümlü Hûd, kimi de Ad kavmi gibi inatçı idi.”, 167/3728

Yaka kurtarmak.....13/211 “O nur sebebiyle bu zulmetten kurtulasın, iblisten yakanı kurtarıp hürriyete kavuşasın”

Yakamoz....., 203/4662 “Merdan-ı Huda’nın suretleri ırmak suyunun yüzünde görünen titreşimler gibidir.”

Yakını uzağı bırak....., 206/4753 “Nuru daima düşünmeden gör! Yakını, uzağı bırak (Delil arama!)”

Yakınlık (Hakk’a).....45/839-840 “Cümlesinin canı da o kadehsiz içilen yakınlık şarabıyla elest gününden beri sarhoştur”, 75/1487, 154/3384, 196, 332/7909

Yakışıklı genç....., 169/3794 “Hazret-i Meryem’in Cenâb-ı Mesih’e hamile olduğu esnada Rûhu’l-kuddüs’ün yakışıklı bir genç suretine temsil edilerek görünmesi bundandır

Yakin/kesin bilgi....., 129/2784 “Sayıları sonsuz olsa da menzilde birdirler. Çünkü kesin bilgiye erişmekle şüpheden temizlenmişlerdir”, 146/3174, 192/4407, 209/4833, 210/4873, 217/5050, 225/5255, 226, 226/5267, 5269, 5274

Yakinden nur alan zan....., 226 “Yakinden, fazla nur almış olan zan, yakine daha fazla yaklaşmış demektir.”

Yakin deryası....., 226/5260 “Müridin hüsnüzanı, katre de olsa o büyük deryaya iltihak eder (yakın deryasına).”

Yakup-Yusuf (as).....165 “Zira Yakup Aleyhisselam’ın, Yusuf Aleyhisselam’ın gömleğinin kokusundan gözleri açıldı.”

Yakut.....62/1236 “O rûhlar, madenlerinden ayrılarak buraya geldikleri vakit kimi bakır, kimi gümüş, kimi altın, kimi lâl, kimi yakut, kimi elmas gibiydiler.”

Yalan.....57/1108 “Şaşırmaya yer yoktur ki, o rûh âlemindeki hatıralar da, o dostlar, o sonsuz mülk de bu yalan dünyada tamamen unutulur.”, 90/1407, 146/3175

Yaldız(la(n)mak)....., 86/1753 “Sahte paralarını sürmek için fark edilmesin diye, altınla yaldızlar, onun yaldızlı paraları tamamen bakırdır”, 87, 109, 110/2287-2288, 110/2296, 113/2397

Yangın.....37/703-704 “Yangın ormanı sardıktan sonra kasırga da olsa söndüremez bilakis daha ziyade alevlenmesine hizmet eder.”

Yanılsama.....12 “Şu halde insan, bugün içinde bulunduğu menzili de hoş görmemeli; çünkü onlar gibi bu da geçecektir”, 12-13/179-202, 13/213, 33/623-624, 57/1090, 57/1102, 68, 69/1375-1382, 71, 71/1420-1425, 72/1435, 72/1451, 82/1652-1654, 84/1692, 86/1750, 87, 88/1777, 88, 89/1793, 95/1942, 1946, 140/3056-3059, 165/3671, 184/4214, 186/4269, 192/4412, 248/5816, 265/6267, 279

Yanlış görmek....., 192/4412 “Ondan göz yummaları kendi yanlış görüşlerine göre bilgeliktir. Art niyet gelince hüner gizlenir”

Yanlış zan/suizan....., 226 “İnkarcının yanlış zanları, şeyhin reddettikleridir. Onların inkârları kendince artar”, 226/5268, 226/5274

Yanmak, yak(ıl)mak.....73/1463 “Bu yaranın merhemi yanıp yakılmak ve gayret etmektir. Yanmakla şifa bul, gam çekmek suretiyle mutlu ol!”, 122/2610, 127/2721, 127/2722, 140/3059, 215/4974, 258/6063, 286/6693

Yansıma....., 132/2850 “Hiç şüphe yok ki iş bir akistir. Bu kemandan (senden, benden) İsabetli bir ok nerede fırlayacak?”, 149/3286, 182, 182/4164, 202/4640, 229/5331, 231/5359, 261/6143, 297/6971

Yansımadan geçmek....., 202/4640 “Aslı tut! Yansımalarından geç! Şeriatler, peygamberlerin yansımalarıdır”

Yapı.....82/1635 “O, zıddı ve benzeri olmayan mutlak bir, bu yapıyı vücuda getirdi ki bu sebeple tekliğini açıklasın, dikenden vahdet gülü bitirsin”

Yapısı bozuk....., 144/3125 “Ona, bozuk yapısından dolayı, gül, diken göründü. Şeker de bu hastalık düşünlerinin gözünden düştü.”

Yapılmak.....22/398 “Yıkılmak yeniden yapılmak demektir”

Yapışılacak el....., 150/3302 “Eğer benden başka ele yapışacak kimse yok derse doğru söyler.”

Yaprak.....157/3470 “Bu örnek durumlardan biri müminler içindir ki, onlar sonunda cennete gi- 3470 derler”, 189/4356, 283/6630, 287/6709, 298/7025, 309/7270, 328/7785

Yaptıkları: şeriat (olur)..... , 162/3612 “Onun yaptıklarını, devrinin şeriatı bil! Onun eziyetinde yüz binlerce lütuf gör!”, 162/3618, 202/4649

Yar(/olmak).....25/460-462 “Kimin canı varsa ve zinde ise o candan dinler. Sen o güneşin nadir nurusun, başlar üzerinde latif bir sipersin”, 92/1882, 114/2425, 135/2890, 140/3057, 154/3404, 3405, 175/3991, 187/4299, 226/5265, 261/6155, 286/6704

Yar görünmek....., 140/3057 “Dünya sana yâr, ondan başkası yabancı görünür. Sen onu gülşen görürsün fakat o dikendir”

Yardım/inayet....., 126/2703 “Şu halde bu uzaklık bizim için cömertliğin ta kendisidir, sonsuz derecede lütuf ve inayettir.”

Yardım çağrısı....., 279 “Nasıl ki küçük bir çocuk yırtıcı bir canavara güç yetiremeyerek gücü yetenleri yardıma çağırır, onlar yetişerek canavarın elinden çocuğu kurtarırlar. Şimdi senin itaatin, gayretin, cihadın da mânevî feryattır ki Cenâb-ı Hak seni bu yırtıcı nefsin elinden kurtarsın”, 279/6538

Yari/ahbabı nâr olmak....., 92/1882 “Her kimin yari, ahababı nâr ise, onu nâr gibi bil ve öyle gör.”

Yara.....73/1462 “Varlıklarını mahvederlerdi, çünkü o varlık onlarca zehir gibi öldürücü, yara gibi bunaltıcıydı”, 187/4280, 223/5209

Yaradan merhem esirge(me)mek...., 171/3850 “Vuslatınla halka hayat bahşeyle! Yaralardan merhemini esirgeme!”

Yaranın kapanması....., 126/2717 “Hak’tan bize kelim bunun için gelmiştir ki bu suretle dipteki yaralarımız kapansın, görünüşteki mana artsın, ve rûhu Hak tarafına yönlendirsın.”

Yaratan: O’nun cömertliği....., 168/3770 “Çünkü iyiyi, kötüyü, her şeyi yaratan onun cömertliğidir”

Yaratıcıdan başkasının göremediği (er)...., 315/7442 “Seni kâinâtın yaratıcısından başkası göremez, halka cömertlik ve ihsan senin vücudundan sirâyet eder”

Yaratıcının eli....., 133/2862 “Eğer kendinden kurtulursan (kendini hesaba katmazsan) açıkça görürsün ki, yapılan işlerde yaratıcıdan başkasının eli yoktur”

Yaratılışın kaynağı.....47/888 “Hilkatin kaynağı akıl idi. Cenâb-ı Hak ona ne emir buyurduysa kabul etti”

Yaratılışın amacı....., 136/2941 “Senin yaradılışındaki esas amaç da o özdür. Kabuğu at da gıdaya koş”, 244/5701

Yaratılmışların sevgilisi(cc)....., 333/7937 “Âlemde bütün yaratılmışların sevgilisi Allâh’tır. Onun kulluğundan habersiz olan yoktur.”

Yarayı merheme tercih etmek....., 221/5168 “Yarayı merheme tercih etti, dilberlerin zülfü gibi perişan oldu.”

Yarı çiğnenmiş kal(ma)mak....., 128/2764 “Tâ ki o söz yarı çiğnenmiş (yarım) kalmasın. Çünkü o, deryaya nispetle gemi gibidir”

Yarın....., 219 “Yarına erteleme! Eğer Evliyânın gördükleri gibi övünülecek şeyleri görmezsen kesin bil ki yarın da affolunmaz”

Yarı ölü.....84/1697 “Kendini onun huzurunda yarı ölü say! O zindeliği, o dedikoduları (her şeyi) ondan bil!”

Yarısı süflî yarısı ulvî(insan)..., 246/5752 “Şüphe yok ki, Hallak-ı Kerim, seni yoktan yarattı, yarını yüce (ulvî) âlemden, yarını aşağılık (süflî) âlemden aldı.”

Yardımcı.....62/1243 “O rahmet içinde yaşamaktaydılar, rahmet onların yardımcısı, arkadaşı idi.”

Yarıp gitmek....., 122/2621 “O, dünyayı yarıp gideceği zaman, onun nuruyla dağ taş bütün cihan dolmuştur”

Yarı yolda bırakmak....., 170/3847 “O halkı yarı yolda bırakma! Can güneşinden onlara nur getir!”

Yas/matemden geçmek....., 214/4952 “Nârı bırak da nur tarafına git, matemden geç, şen ve mutlu olmaya bak.”

Yasa batmak.....10/137 “Bazen sevinçten kabına sığmaz olur, bazen de dosttan uzak düştüm diye yaslara batar”

Yasemen.....80/1585 “Yeryüzü ondan (bahardan) kıyafetler giyer. Gül gibi, lale ve yasemin gibi çeşit çeşit renkler ve onların seyriyle sarhoş eden zevkler ve keyifli zevk meclisleri görülür.”

Yaşanmadan söylenen söz..... 40/768 “Ey amca, yaşanmadan söylenen söz, susuz testiye benzer”

Yaş-kuru sınırını geçmek....., 274/6458 “Ayağının altına başını korsan, ondan sıralırsın. Yaş, kuru sınırından geçersin.”

Yazan....., 201 “Mesela kalem, hayır, şer ne yazarsa, sorumluluğu yazana döner, kaleme değil.”

Yedi(nci) bâtın....., 135/2912 “Bu hareket tarzı üzere yedinci bâtına kadar giden kimsenin yeri yedinci kat sema olur”, 285, 285/6663, 286/6675

Yedi kat sema....., 286/6675 “Bu yedi bâtın, yedi kat semaya benzer. Evliyânın yükselişleri bu bâtınlarda meydana gelir.”

Yem.....78/1558 “Her ne kadar dindarlar zümresine hidayet sebebi oluyorsa da şahinlerin yemini serçelere verme ki, boğazlarında takılıp kalmasın”

Yemeğin süte dönüşmesi....., 126/2709-2713 “Anne, çocuğa süt olsun diye ekmeği kendisi yer, çocuk ekmekteki gıdayı annesinin memesinden, sütünden çeker.”

Yemek(fiil)..... , 98/1987 “Hikmet gıdasını hakimden başkası yiyemez. Çünkü o büyük lokma yalnız onun gıdasıdır”

Yemek(leri) açlık....., 222/5176 “O fırkanın yemeği açlıktır. Tazelikleri yangın ateşindendir”

Yemek arayan..... 119/2533 “Ey hazır yemek arayan bu ham yiyecekten geç ki o, sözle anlaşılamaz”

Yemek pişirmek....., 164/3660 “Adl-i ilâhî her birine ayrı gıda ayırmıştır, her biri için başka bir yemek pişirmiştir”

Yemek/uyku haram olmak....., 117/2502 “Yemek, uyku sana külliyyen haram olmalıydı. Aşk-ı Hak’tan başkasında ne varsa hepsi yok olacak”

Yemek/uykudan kesilmek....., 172/3884 “Âşıkların hepsi de belayı istirahata tercih etmişlerdir, kendilerinden geçmişler, uyku ve yemekten kesilmişlerdir.”

Yeniden yapılanmak.....72/1439 “Burada varlığından geçmek suretiyle harap olanlar, orada Allâh’tan mükafat alarak yeniden yapılanırlar”

Yer....., 157/3500 “Kesinlikle bilindi ki, müminler yerde, gökte daima Allâh’ın nuruyla bakarlar”, 166/3712, 217/5039

Yer halkı.....166/3712 “Yerden maksat, yerde yaşayanlar, gökten murat da gök halkıdır.”

Yer-gök ona (ere) secde eder.....166/3711 “O vücut dünyada Hakk’ın temsilcisidir. Yer, gök ona secde eder”

Yer-gök onun (kutbun) emrinde....., 259/6118 “Cihanda kutb-ı hakîkî odur, yer gök onun hükmündedir”

Yer-gök Evliyâdan hayat bulur....., 187/4281 “Yer, gök onlardan hayat bulur, onların ışığı her şeye gıda ve zevk verir.”, 224/5242

Yerde biten....., 140/3050 “Parçası, bütünü aynıdır. Bunda şüphe yok. Yerde ne biterse hepsini toprak bil!”

Yerden geçmek....., 195/4497 “Kesin inanç sahibi isen kendinden tarafa gitme! Bizim gibi, yerden geç de yersiz tarafına git”

Yerden/yersel/ferşi.....68 “Akıl göktendir (Menşei arıştır oradan gelmiştir.), nefis de yerdendir (Dünyevîdir, burada doğmuştur)”, 68/1359-1360, 69/1374, 177/4063, 235/5510, 246/5753

Yeri göğü içinde seyretmek....., 273/6443 “O, perdesiz, didarı görür, gönül levhasındaki sırrı okur. Göğü, yeri içinde seyreder”

Yeri olmayan yer.....65/1301 “Tâ ki yeri olmayan yere kadar gidelim. O yer ki oraya zıt ve benzer gibi şeyler sığmaz”, 194/4477, 203/4664

Yeri pak yürek olmak....., 255/5987 “Bunu bırak gitsin, onu al! Çünkü senin yerin pak yüreklerdedir.”

Yerin dibine geçmek....., 265/6245 “İşte bunun gibi, Cenâb-ı Hak da: “Ey kulum, gayretinle düşman yerin dibine geçti, onu yapan ben olduğum halde seni ödüllendirmek için sendenmiş gibi gösteriyorum.”

Yerin iftihar.....80/1587 “Bu renkler baharın hararetinden doğar, onun gelişiyile yer iftihar eder.”

Yermek de sevgiden.....142 “Bundan dolayı, gerek övgü, gerek yergi yoluyla olsun bir şeyi çok zikretmek, ona olan sevgiden ileri gelir.”

Yersiz tarafı....., 195/4497 “Kesin inanç sahibi isen kendinden tarafa gitme! Bizim gibi, yerden geç de yersiz tarafına git!”

Yetersiz ahmak.....98/1986 “Yetersiz ahmağı daha fazla yumruklamak istemem”, 130/2815, 130/2820

Yetmiş iki millet....., 296/6958 “Cihanda yetmiş iki millet vardır. Her biri diğerinin îmânından (itikadından) uzaktır”

Yezdan (merd-i Huda)..... , 311/7330 “Kudretinin nihayeti yok. Ey ulu Yezdan, zulümle karışmış olan bu kulunu lütfunla aydınlat!”

Yıkılmak.....22/398 “Yıkılmak yeniden yapılmak demektir”

Yılan.....58/1134 “O, yılan gibi müthiş düşman olan nefsin ki ezelden beri kanına susamıştır”, 139/3010-3015, 179/4119, 197/4538

Yılana gül yüzlü demek....., 197/4538 “Dünya dostlarını düşman ve yılan bil! Kötü yılana niçin gül yüzlü dersin?”

Yılandı....., 139/3010-3015 “Bir hayırsız bir yılıncıdan (yılanlarla oynayan, torba ile yılan gezdiren) bir yılan çaldı”

Yılandan ürkercesine....., 105/2176 “Şimdi bizden yılandan ürker gibi kaçıyor, gece gündüz onunla beraber bulunuyor.”

Yılan gözünün kör olması....., 179/4118 “Yılanın gözü zümrütten kör olmuyor mu, ne kadar kuvvetli olsa güçsüz kalmıyor mu?”

Yılan yumurtası.....88 “Bir misal daha, bülbül yumurtasıyla yılan yumurtası hacim ve renk itibariyle birbirine benzer”

Yıldız....., 203/4685 “Güneşin nuru felekte cilvelenince yıldızların ışığını kökünden söker atar”, 210/4874, 234/5483, 317/7506

Yıldız gibi batıp gitmek....., 197/4548 “Taklit işin neticesi yoktur. Yıldız gibi çarçabuk batar gider.”

Yırtıcı(nefs)....., 279 “Şimdi senin itaatin, gayretin, cihadın da mânevî feryattır ki Cenâb-ı Hak seni bu yırtıcı nefsin elinden kurtarsın”

Yiğit(ler).....28/504 “Biline ki her taifenin içinde bir seçkin yiğit bulunur ki o, Hakk’ın has ve emin kuludur”, 45/771, 86/1744, 106/2200, 146/3169, 151/3334, 162/3600

Yiyen.....143/3099 “O, yenilecek bir şeydir, her ne kadar akilse de toprağın lokmasıdır, ona karışır gider”

Yiyecek....., 164/3665-3666 “Ey Hak adamı dikkat et, herkesin yiyeceği gör nasıl verilmiştir”, 166/3682,

Yiyecek istemek....., 183/4193 “her ikisinin de bekâ ve saadeti ondandır. Her ikisi de yiyeceklerini ondan isterler”

Yenilen.....143/3099 “O, yenilecek bir şeydir, her ne kadar akilse de toprağın lokmasıdır, ona karışır gider”

Yok olma.....71/1411 “Ey efendi! Canıgönülden (illAllâh) yanında yok (lamevcud) ol, ki Huda ile dirilip kalasın.”, 133/2864, 143, 143/3103, 144/3151, 147/3184, 150/3300, 170/3826, 194/4481, 228/5309, 272/6403

Yokluğa âşık olmak....., 329/7821 “Âşık olacaksan, yokluğa (gaip olan Allâh) âşık ol ki, ondan yüzlerce lütfâ nail olasın.”

Yokluğa bağlanmak....., 250/5854 “Onların yoktan meydana gelmesi, onları sana bahşetmesi için yokluğa bağlanmıyor musun?”

Yokluğa gitmek....., 329/7822 “Yokluğa git, çünkü varlık yokluktan gelir, onun zevk ve neşesi şarapsızdır.”

Yokluğa karışma.....71/1414 “Ey oğul! Ecel gelmeden önce yokluğa karış ki temizlik bulasın. Bana yoldaş isen gidecek yol budur”

Yokluğu var bilmek....., 313/7394 “Ey akıllı, yokluğu var bil, ta ki o bilgi seni ölümden satın alsın (kurtarsın).”

Yokluğu insanı hayvan eder....., 158/3504 “İnsan için ölçüp biçebilmeden daha kıymetli bir şey yoktur. Onun bir an yokluğu insanı hayvan eder.”

Yokluğu kible edinmek....., 250/5864 “O yokluğu kible edin, yüzünü oraya dönder, kendini âşıkane ona teslim et!”, 329/7827

Yokluğun mükemmelliği.....111/2316 “Yokluğun mükemmelliğine (fakrın kemâli) ulaşana ne mutlu!”

Yokluğu var görmek....., 275/6470 “Bütün bu varlıkların yok olduğunu açıkça görür, yokluğu da var görür ve sınırsız var olduğunu anlar”

Yokluk/mahv.....22/390 “Bil ki varlık yokluktadır. Her kim kendi isteğiyle ölürse ebedî hayata kavuşur”, 23/401, 108/2267, 108-109, 114/2417, 115/2441, 129/2782, 250/5862, 294/6943, 313/7396

Yokluk (varlık bahşeden).....109/2268 “O yokluk (adem) ki lütfundan vücut bahşeder. Cesetlere rûhu hediye etti.”, 250/5849

Yokluk bağının meyvesi....., 250/5852 “Dükkandaki kâr ve ticaretin hep yokluk bağının meyvesi değil midir?”

Yokluk bilmeyen..... 119/2531 “Yokluk bilmeyenin güzelliği o kadar mükemmel ki, mükemmellikte benzeri yoktur”, 152/3342

Yokluk:Fakiri zengin eden....., 329/7826 “Haydi, isteğini yokluktan iste, o, fakirleri zengin eder”

Yokluk içinde sonsuz ömür....., 247/5778 “Sıkıntılar içinde gizli rahatlar, saf yokluk içinde sonsuz ömür göreceksin!”

Yokluk tarafına koşmak....., 291/6830 “Biz varlığı yokluk kaynağında bulduk, ondan dolayı yokluk tarafına koşarız”

Yokluk yolu.....75/1485 “Git, hayatı ölümdede ara, ki ölüm bağının meyvelerinden faydalanasın”

Yokluk diyarı.....17/294 “Kendi varlığından geç, rûh gibi başsız ayaksız yokluk diyarında yürü!”, 108/2264, 156/3453

Yokluk diyarında var olanlar....., 254/5966 “Yokluk dünyasında var olanlar, yüce ve düşük, ne varsa hepsinin üstündedir.”

Yokluk hem şarap hem saki....., 329/7823 “Her kim yokluğa giderse ebedîyet bulur, yokluk ona hem şarap, hem sakidir.”

Yoklukta yürümek.....17/294 “Kendi varlığından geç, rûh gibi başsız ayaksız yokluk diyarında yürü!”, 31/582

Yoklukta aramak.....74/1477 “Arzuladığını her zaman yoklukta ara, eğer samimiyetle Hak Teâlâ tarafına yöneldinse dünyanın ballı yağlı nimetlerinden çok az ye!”, 75/1485

Yokluktan sonraki varlık.....75/1489 “Yokluktan sonraki varlık ebedîliktir. Onun canı o sakinin şarabıyla sarhoştur.”, 274/6465, 277/6527

Yokluktan emin.....111 “Bu halet, kemâl-ender-kemâldir, noksandan uzak, yokluktan emindir”

Yokluktan istemek....., 329/7826 “Haydi, isteğini yokluktan iste, o, fakirleri zengin eder”

Yokluktan vücuda gelen suret., 313/7398 “Yokluktan vücuda gelen suret, vücut suretini kökünden söker. O, her ne kadar göze suret görünürse de, suret değildir manadır.”

Yol (hakîkî)....., 185/4235 “Şu halde kesin olarak bil ki hakîkî yol, Hakk’a vuslattan sonraki yoldur”

Yol aç(ıl)mak....., 252/5911 “Tâ ki onların lütuflarıyla bilgili ve görgülü olasın, tâ ki bu yol sana onların himmetleriyle açılsın”, 5922

Yol aramak....., 135/2890 “Ey yol arayan! Yârin aşkı rehberdir. Onu tut! Sürekli ondan söz et”, 149/3272

Yola gelmek/getirmek....., 154/3404 “Fakat yazık ki el, yârân gibi yola gelmiş değil.”, 223/5189, 227/5293, 239/5608

Yol(unu) bağlamak....., 223/5192 “İbadet, onların arzularına uygun gelmez. Çünkü şeytan onların yollarını bağlamıştır”

Yol bulmak....., 97/1978 “Orada öyle derinlere dal ki sana ne gam, ne mutluluk hiçbir yol bulamasın.”, 103/2088, 117/2499, 189/4348, 208/4824, 210/4864, 286/6686

Yol değil menzil....., 160/3577 “Her ne kadar yol adı veriliyorsa da, canın hoşlanacağı ve gönlün dinleneceği menzildir”

Yolcu.....72/1441 “Öyleyse, Allâh yolunun yolcuları gibi sıkıntılara katlan! Tâ ki ebedî kavuşmaya hak kazanasın”, 129/2785, 130/2788-2789, 149/3265, 308/7254

Yolculuk/seyr (zâhirî-bâtınî).....85/1711 “Ebedî cennette dinç kalırsın, daima emniyet içinde korkusuz olarak yolculuk edersin”, 94/1922, 108/2255, 111/2321, 115/2438-2439, 129/2784, 136/2915, 185, , 197/4557, 226/5270, 286/6682

Yoldaş(/lık).....71/1414 “Ey oğul! Ecel gelmeden önce yokluğa karış ki temizlik bulasın. Bana yoldaş isen gidecek yol budur”, 112/2345, 138/2998, 151/3318, 172/3911, 173/3924, 174/3972, 3980, 175/3987, 179/4115, 272/6401, 273/6435, 291/6853, 302/7124, 310/7285, 310/7313, 311/7321

Yoldaşı dert olmak....., 302/7124 “Eğer dert, yoldaşın olursa, yol alabilirsin, menzile çabuk erer ve emeline nail olursun”

Yoldaşsız kalmak....., 272/6434 “Günden güne gafletin artar, uyanıklığın eksilir. Bu halinle yoldaşsız kalırsın!”

Yol eri....., 168/3765 “Her kim Allâh ile teklifsiz arkadaş olmak isterse, yol erinin hizmetine devam etsin.”

Yol göstermek.....171/3855 “Tâ ki seninle yüce ve alçak anlaşıla, herkese Hak tarafına giden yolu gösteresin.”

Yollanmak....., 152/3356 “Dost tarafına yollan! Dine doğru gidersen canını geçicilikten kurtarırsın!”, 327/7754

Yolların en kisası....., 180/4135 “Şeyhle bulunmak yolların en kisasıdır. Onunla bir olmak, vahdet kaynağıdır”

Yol(u) kat etmek.....137/2957 “Ne mutlu o cana ki bu yolu kat ederek Hak erleri gibi menzile erişti.”, 210/48666

Yol(un)u doğrultmak.....121/2594 “İlahi sanatkarlık, dünyanın karanlık gecelerinde ona kılavuzluk eder, yolunu doğrultur”, 168/3755, 247/5779

Yol(u) görmek.....106/2190 “Cenâb-ı Mevlânâ yolu görenlerden idi. Şüphesiz didar-ı Hakk’a (Hakk’ın güzel yüzüne) mahrem oldu”, 109/2271

Yolu uğramak....., 174/3954 “O iki şah bir müddet gittikten sonra yolları bir köye uğradı.”

Yol(un)a sarfetmek....., 215/5004 “O, ömrünü benim yoluma sarf ediyor, gece gündüz hayır tohumu saçıyor.”, 216/5008

Yol(unu) kapatmak....., 122/2616 “Dünya sevgisi canı, gönlü Hak’tan habersiz etti, yolları kapattı”

Yol(un)u yitirmek....., 147/3196 “O yolunu yitirmiş şeyh, kendi gibi seni de yoldan çıkarır.”, 162/3594

Yolkesici (kesmek).....21/369 “O rehbersiz, gulyabani gibi yol kesicidir. Ondan meyve umma, ki yaprağı bile yoktur”, 32, 32/591-59760/1204, 72/1449, 94/1922, 111/2320, 113/2369, 123/2632, 137/2957, 139/3009, 140/3039, 180/4134, 189/4352, 262/6158, 6168, 264/6229, 267/6305, 290/6803, 6806, 305/7173, 322/7631

Yolkesici yolkesiciden kurtarıyor...., 139/3009 “Eğer hilekar hayırsız malını çalarsa memnun ol ki bir yol kesici, seni bir yol kesiciden kurtarmış oluyor”

Yol sensin....., 185/4228 “O yolun nihayeti yoktur. Yol sensin ve senin için bir son vardır. Fakat eriştiğin zaman sende senlik kalmaz.”

Yolsuz....., 177/4038 “O iş de yerindeydi, yolsuz zannetme! Çünkü ben şahidin emri olmadan bir iş göremem”

Yolsuz gitmek....., 268/6325 “Bundan sonra Hakk’a vâsıl olana kadar yolsuz ve kılavuzsuz gidersiniz”

Yol(unu) tutmak.....104/2118 “Zamanın kutbunun hizmetini nasıl kabul etmedin ve ona sarılmadın, yolunu niçin candan tutmadın”, 113/2392, 177/4056, 193/4454, 224/5236

Yol(un)dan kalmak....., 104/2145 “Herkes bilmezse bunu sen bil, topallara uyup da cadde ortasında yolundan kalma!”

Yol vermek.....71/1419 “Perde kalktıktan sonra sana yol verirler. O saraya doğru gider, o sohbetten zevk almaya başlarsın”, 189/4360, 206/4778

Yönel(t)mek....., 122/2625 “Bunu iyi bil ki, her kim sanatta kaldı, ahmaklık ederek sanatkar tarafına yönelmedi”, 147/3188, 149/3263

Yönler/şey cihet.....17/287-288 “Altı yönün dışından gelen ses diyor ki: “Ey eğri! Yönlerden kaç da doğruluk tarafına gel.”

Yönsüz/yönsüzlük.....8/105 “Orada yönü olmayan bir âlem seyredersin ki bu dünya onun yanında bir katre gibi kalır”, 41/780, 51/1001, 58/1122, 66/1324, 139/3027, 203/4663, 323/7652, 329/7819

Yönsüz/tarafsız çimen.....66/1317 “Her tarafında yüz türlü tarafsız çimenler, her çimeninde yüzlerce suretsiz meclisler vardır.”

Yönsüz tarafına gitmek.....41/781 “Neden tarafsız ve yönsüz, mekandan münezzeh olan yaratan tarafına gitmiyorsun?”

Yumruklamak....., 98/1986 “Yetersiz ahmağı daha fazla yumruklamak istemem.”

Yurtsuz(Yersiz).....13/215 “Seferde menziller konaklama yeri değildir. Orada yerleşip kalmak isteyen, kördür, yersizdir”

Yusuf (as)..... , 261/6148 “Tâ ki karanlık içinde kalmayasın, Yusuf gibi, atıldığın kuyudan çıkmaya bak!”

Yuva(/kurmak).....19/323 “Cisimler yuvaya, rûhlar uçan kuşa benzer.”, 20/347, 20/359, 214/4965, 265/6270

Yüce/lik....., 114/2405 “Bak ki aşağılar, yücelerden daha iyi oldu. Derecesi dinden yüksek olan şu acayip küfre bak!”, 123/2642, 189/4353, 247/5788

Yüce âlem....., 227/5300 “Halkın kendini beğenmişliğini giderir. Onları alçak âlemden, yüce âleme 5300 doğru uçurur”

Yüce “Bir”.....137/2968 “Zıtlardan, adetlerden kurtulursun, yüce birin yüzü sende belirir.”

Yücelere yürümek/çıkma..... 108/2264 “Şeytanlara meylederek aşağıların aşağısında gezme, akla tabi ol da yücelere yürü”, 216/5027, 238/5557

Yüce söz....., 144/3148 “O yüce söz olan şeyh-i kâmil, o güzelliğinle doludur.”

Yük(Ağır).....54/1048 “Ondan dolayı Cenâb-ı Hak onlara zalim ve cahil dedi ki böyle ağır bir yük altına girdiler”

Yük.....53/1036 “Yük olarak ona da Huda’nın kahrı İsabet eder ve o güzelim bahar mevsiminden ona sonbaharlar erişir”, 116/2472, 127/2723, 216/5032, 273/6439

Yük(ün)den habersiz olmak....., 273/6439 “Alelade şahıslar da hayvan gibi habersiz olur, isterse yükü inci ve mücevher olsun”

Yük altına girmek.....54/1047 “Ondan dolayı Cenâb-ı Hak onlara zalim ve cahil dedi ki böyle ağır bir yük altına girdiler”, 197/4561

Yüksek....., 333/7932 “Yükseğin alçaktan nasıl seçildiğini gör. İblis de semada meleklerle karışmış ve onlardan sayılmıştı”

Yüksekten atmak....., 148/3222 “Eğer onda bu yüksekten atıp tutmalar olmasaydı, gönül ehlinin nuru ona da erişirdi”

Yüksel(t)mek.....69/1394 “Tâ ki seni bu alçaklıktan kurtarıp yükseklerle doğru götürsün, yüksekte isen daha daha yüksek etsin”, 75/1483, 97/1975, 120/2550, 130/2789, 189/4353, 252/5935, 311/7334

Yürekte yara açmak....., 257/6038 “Yüreklerde merhametsizce derin yaralar açar, nazı da cevri de inatçılığı da sınırsızdır”

Yüreken çalışmak....., 324/7685 “Git, öyleyse zikri tercih et! Din yolunda yüreken çalış.”

Yüreği yanmak....., 147/3210 “Adamcağızın haline yürekleri yandı, birleşerek ona yardım yapmaya karar verdiler.”, 247

Yürüyen at, eyer değil....., 205/4739 “Çünkü yürüyen attır, eğer değil. Eğin hareketi (yürüyüşü) attandır”

Yürüyerek gelene koşarak gitmek...., 214 “bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim”, 216/5036

Yüz(ler)....., 136/2938 “İnsanın sonuncu yüzü “ehad” sırrıdır. Bütün yüzler onun perdesidir.”

Yüz babadan şefkatli (Hakk)....., 246/5759 “Hakk’ın sanatı ve eserleri hakkındaki şefkatini izah eyle! (Hak Teâlâ) sana yüz babadan şefkatlidir”

Yüz binlere denk olmak....., 297/7002 “O, yüz binlere eşittir, sen onu bir görme! Dinin özü odur, diğerleri surettir.”

Yüz cennet onun yaprağı etmez....., 157/3474 “O özel odada hasretle oturursun ki, yüz cennet onun bir yaprağı kadar olamaz.”, 252/5939

Yüz çevirmek....., 192/4411 “İlahi nura veya peygamberlik nuruna sahip oldukları halde peygamberden veya veliden yüz çevirirlerse bu inatçılık, bu bozukluk, düşmanlıktan ileri gelir, umursamazlıktan değil”, 192/4418, 193/4448, 196/4529, 220/5125, 224/5231

Yüz göstermek....., 192/4407 “Mucize serkeşler için delildir, tâ ki yakın onlara yüz göstereyin”, 196/4529, 277/6526, 298/7033, 300/7071, 303/7128

Yüz kantar altın....., 234/5483 “Yahut yüz kantar altın yanında bir arpa ağırlığının kıymeti olur mu?”

Yüz suyu dökmek....., 122/2609 “Şuna buna ne suretle yüz suyu döküp de göze gireceğim diye bin türlü hile ve oyun kullanır”

Yüzük izi.....134/2882 “Yumruktaki nakış da (parmaktaki yüzük izi de) yüzük anlamına gelmez”

Yüzük saklı dört yumruk.....134 “Bu dört suret, bir tanesinde yüzük saklı olan dört yumruk (avuç) gibidir. Bakalım yüzük hangisinde çıkacak.” 134/2879

Yüzüne perde çekmek....., 179/4101 “İnsanlar arasında yüzüne perde çekmiş bir güneştir.”

Yüzünü nakşında göstermek....., 144/3149 “Hak Teâlâ Hazretleri kendi yüzünü onun nakşından gösteriyor. Tâ ki kulları kendi tarafına çeksin,” , 287/6725

Yüzünü tarafına çevirmek....., 90/1825 “Yüzünü onlardan tarafa çevir ki hayat bulasın. Onlardan başkasına dönen yüz ölümdedir”, 117/2489, 122/2605, 123/2629, 194/4475, 213/4924, 226/5274

Yüz yıllık yolu bir anda gitmek....., 135/2888 “Git, aşk atına bin de sür! Tâ ki yüz yıllık yolu bir anda gidesin.”

Yüz yıl ibâdetten üstün....., 178/4069 “Merdan-ı Huda’yla bir nefes sohbet etmek, yüz yıl ibâdetten daha iyidir”, 179/4093, 197/4565

Zafer bulmak....., 155/3439 “Çünkü Hakk’ın istenilen bakışı ancak odur.

Gönlünde yer tut ki o zaferi bulasın.”, 210/4871

Zâhir(/olmak).....25/462 “Eğer güzelliğin perdesiz ortaya çıkarsa bu varlık o varlığa dîvâne olsun (yahut olur?)”, 28/500, 28/513, 85/1721, 85/1724, 134/2883, 277/6502

Zâhir ehli....., 188/4308 “Ehl-i zâhire bu hediyeler erişir, dünyada bir çok hayırlı işler yapılır.”, 219, 219/5106, 220/5115, 286/6690

Zâhiren reis, bâtinen kul....., 290/6808 “Böyle olan kimse, zâhirde reis gibi görünürse de bâtında kul gibidir (kendini hizmete vakfetmiştir).”

Zâhiren uzak, bâtinen beraber....., 256/6019 “O önder zâhiren her ne kadar bizden uzakta ise de bâtinen bizimle beraberdir.”

Zâhirî halk, bâtını Hakk.....85/1718 “Suretin her ne kadar beşer ise de, manan, Huda-yı adil olur.”

Zâhir ve Bâtın....., 292/6879 “Her şeyde Hakk’ı gör! Hak’tan başka bir şey bilme! Çünkü zâhir, bâtın hep odur.”

Zahit....., 209/4825 “Dünyada misli bulunmaz bir zahit idi. Hak rızası için âlemden soyutlanırdı.”, 258/6079, 6084, 261, 267, 267/6314

Zahit yürür, âşık uçar....., 258/6084 “Zahitler yollarını yürüyerek katederler, âşıklar uçarak”

Zahmet/sıkıntı.....9/120 “Dünyada zahmetsiz hazine (emeksiz nimet) yoktur.”, 34/649, 57/1095, 74/1466, 1468, 116/2470, 222, 304/7169

Zahmet/sıkıntı=rahat....., 222 “Âşıklar nezdinde sıkıntı, rahattır; rahat da sıkıntı, zahmettir”, 222/5170, 5174, 263/6184

Zahmet çekmek/sıkıntıya katlanmak...71-72/1427-1432 “Cennet yolunun kötü gelen şeyleri (aşılacak zorlukları) ibâdettir. Akıl sahipleri bu zahmetlere o nimet için katlanırlar”, 1438, 72/1443-1444, 73/1464, 74, 74/1465, 83, 100/2048, 142/3095, 263/6182

Zahmet içinde rahmet....., 120/2565-2569 “Haydi! İstedğin, istemendedir. Mihnet içinde gizlenmiş rahat gibi”

Zahmeti boşa gidenler.....134 “Çektikleri zahmetten bir fayda hasıl olmaz, çektikleri zahmet yanlarına kalır, namaz kılsalar zevk duymazlar, Kur’an okusalar Kur’an onlara yüz göstermez (Mana ve ayrıntısını düşünmeden papağanvari okurlar).”, 134/2867

Zahmetle rahmete erenler.....134 “Bir kısmı onlardır ki, Allâh yolunda, Allâh rızası için sıkıntı ve dert çekerler, müşâhade ümidiyle gayret ederler. Hak Teâlâ Hazretleri onlara bu zahmet sonunda bir rahmet bahşeder”, 134/2866

Zahmet/sıkıntı kaynağı....., 223/5201 “Sıkıntıların kaynağı olan fânî varlık olunca, o nedene bağlı olan diğer sıkıntılar da geçici olur”

Zahmet/sıkıntı mayası....., 189/4351 “Fakat o hoşluklar, o zevkler ki şehvetten gelir, rahat değil, sıkıntıların mayasıdır”

Zahmetsiz rahmete erenler.....134 “Diğer bir kısmı da onlardır ki, zahmetsiz, ibâdetsiz, gayretsiz ve isteksiz daimi şahitlik içindedirler.”, 134/2870-2874, 209/4847

Zahmetsiz gönül fethi(ne etmek).. , 178/4082 “Tâ ki derece itibariyle herkesten önde olasın, zahmetsiz gönül fetihleri bulasın!”

Zahmetsiz hazine(/elde etmek)....., 152/3357 “Hazineleri (nimetleri) zahmetsiz elde edilir, emniyetlerinin sonunda korku yoktur”, 287/6742, 328/7808

Zahmetsizce vuslata kavuşan....., 134/2874 “O, gayretsiz, ibâdetsiz, vâsıllardan olmuştur. O her ne isterse, istemeden meydana gelir.”

Zahmetsiz rahmet/rahat.....51/1005 “Seni benliğin sımsıkı bağlar. Benlikten tamamiyle soyutlan, o zaman zahmetsiz bir rahmet dünyası görür, mihnetsiz bir rahata erersin”, 56/1081, 71/1426, , 99/2022, 135/2904, 263/6188, 307/7230

Zahmetten kaçmak.....72/1442 “Sen niçin cahiller gibi zahmetten kaçarsın? Zahmet çek! Ki Hakk’ın rahmetini kazanasın.”

Zahmet yolu cennete....., 263 “Şu halde zahmetli yolu tercih eden cennettedir”

Zahmet yüz bin nimete eş (yeğ)....., 172/3896 “Eğer bana hizmetinizde bulunmaktan yüz bin zahmet gelecekse, bence o zahmetlerden her biri yüz bin nimete eşittir”

Zalim.....54/1047 “Ondan dolayı Cenâb-ı Hak onlara zalim ve cahil dedi ki böyle ağır bir yük altına girdiler”

Zamanının aynası....., 159/3553 “O, zamanının aynasıdır. Cismi onun mânevîyatıyla dolmuştur.”

Zandan/şüpheden kurtulmak....., 297/6994 “Şu halde o sayısızdır, halk birdir. Çünkü o, zandan, şüpheden kurtulmuştur.”

Zan/şüphe kuyusu....., 297/6995 “Onun gayrıları zan ve tereddüt kuyusuna dalmışlardır. Sülukleri bir an şekten hali değildir”

Zannın tövbe edişi....., 226/5274 “Sonra o müritte olan ve kibir yüzünden bu saadeti inkâr eden zan, tövbeye gelir, yüzünü hayra çevirirse, şüphesiz, yakın yolunda seyre başlar.”

Zarar/ziyan....., 149/3266 “Bu dilden çıkan her şey, ziyandır, kulağını o tarafa ver ki diri kalasın!”, 190/4371, 219

Zarar yüz ticaretten yeğ....., 172/3897 “Eğer bu cüretimden dolayı başım ve sırrım gidecekse, ben bu zararı yüz ticaret karşılığında almaya razıyım”

Zararı kâra tercih etmek.....172/3883 “Belki zararı kâra tercih ederler, semender gibi ateş içinde yer tutarlar”, 3897

Zararsız-kârsız yaşamak....., 190/4372 “Ona hiçbir şeyden zarar gelmez, bil ki o, kârsız, zararsız yaşar (ikisine de kıymet vermez)”

Zararsız kâr....., 149/3279 “Onu kendi kendine iyi ara! Eğer bu aramakla o menzile erişirsen, zararsız kâra erersin”

Zarf....., 94 “Zarf, içinde saklanandan habersizdir. Enbiya ve Evliyânın suretleri zarflara benzer”, 143/3120, 144/3121, 194/4485, 201

Zatı kible, Kabe olmak (er)....., 330/7841 “Onun zatı, boydan boya kible ve Kâbe’dir. Onu fenâ görme ki, Huda onu iyi yaratmıştır”

Zatını idrakte arş-ı ala, rûhu’l-emin hayrette kalır...., 315/7440 “Zatını idrakte arş-ı ala ve rûhu’l-emin hayrette kaldılar. Zanların, kesin bilgilerin halîki sensin.”

Zavallı.....47/869 “Akıldan, ilimden nasibi olmayan zavallı işareten anlamaz”, 193/4445

Zayıf....., 172/3899 “Bu zayıf miskinın gönlüne merhamet eyle ki, ayrılığınla dahaacınacak hale gelmeyeyim”, 228

Zehir.....33/635 “Zehir kâmiller için şekerdir, şeker yetersizler için zehirdir”, 34/653, 38/706, 38/727, 56/1089. 73/1462. 74/1479, 141/3068, 152/3336, 159/3549, 169/3800, 223/5194, 238/5577

Zehrin bala dönüşmesi....., 165/3676 “O benim yanımda nasıl bir cilve ile kendini gösterdi ki, zehrim bal oldu”

Zehrin sonunda şeker....., 152/3336 “Dünyanın ahiret üzerine zamanen önce olması şunun içindir ki, zehrin sonunda bir şeker olsun da kıymetini bilsinler”

Zehirden kurtulmak....., 93/1898 “Bu dünya zindanından kurtularak lütufla kahırdan, zehirden kurtulurlar.”

Zehire zehir katmak.....69/1385 “Gerçi bu benlik senin hoşuna gidiyor fakat zehirler üzerine zehir ilave ediyor, haberin yok”

Zemin.....25/444 “Ben, zeminim, onun güzelliği güldür, semendir, ben çirkindim onda güzellik kazandım.”, 55/1075

Zenci....., 88/1777 “Cihana ve cihan ehline güleceğin gelir. Hepsini de zenciler gibi siyah yüzlü ve çirkin görürsün”

Zengin (/olmak).....41/776 “Yanına gide gele zengin olur, içi karanlıksa aydınlanır.”, 50/970, 111/2321, 217/5052, 223/5217, 335/7989

Zenginden zengin.....39/751 “O, milyonerden de zengindir, belki bütün âlem ondan ibarettir.”

Zerre.....28/524 “Çünkü kalbinde yakın nuru vardır. Zerrede güneş, katrede ummanı gizlenmiş görür.”, 39/752, 44/822, 93/1897, 99/2010, 107/2223, 109/2269, 182, 182/4159, 187/4287, 187/4297, 219, 234/5473, 5482, 238/5563, 248/5804, 265/6265, 326/7744

Zerrelerin konuşması.....90/1815 “Dağlar taşlar ne ki! Yerde gökte bulunan bütün zerreler onlara açıkça aşkın esrarını söylerler”

Zerresi güneşe dönmek....., 130/2819 “Zerresi, gökte güneş; katresi, kuşlar ve balıklarla dolu derya kesilecektir.”, 255/6002

Zevk(ler)/hoşluk(lar)..... 89/1794-1795 “Bu cihan tuzaktır, taneleri zevklerdir. Bu tanelere aldanarak o tuzağa ne canlar tutulmuştur.”, 1802-1805, 91, 92/1881, 182/4178, 189/4350-4351, 189/4363

Zevkin ayrılıkta yüz göstermesi....., 257/6040 “Tatlı zevkler onlara ayrılıktan yüz gösteriyor”

Zevk/hoşluk (yolgösterici)..... , 189/4352 “Bu hoşluk yol kesicidir, o, yol göstericidir; haberin olsun da ikisini bir tutma!”

Zevk/hoşluk (yolkesici)..... , 189/4352 “Bu hoşluk yol kesicidir, o, yol göstericidir; haberin olsun da ikisini bir tutma!”

Zevk bahşetmek....., 176/4029 “Merdan-ı Huda’nın armağanı böyle olur. Ayrılıkta da, kavuşmada da zevk bahşederler.”

Zevk içinde zevk....., 189/4362 “Hakk’ın bakışı hoşluk içinde hoşluktur. Bu meyden sarhoş olana müjde ver!”

Zevksiz....., 112/2355 “Bu cihan çirkin ve zevksizdir, sıkıntı ve kederler gibi sevimsizdir”

Zevk sürmek....., 248/5820 “Sürdüğü saltanat zevkini, o tac ve tahtı, o debdebe ve gösterişi unutabilir mi?”

Zeytin.....274 “Zeyt (zeytin ağacı-yağı), bulanıklık ve diğer cisimlerden arındırılınca parlamaya başlar.”

Zıddı olmayan.....82/1635 “O, zıddı ve benzeri olmayan mutlak bir, bu yapıyı vücuda getirdi ki bu sebeple tekliğini açıklasın, dikenden vahdet gülü bitirsin”, 121, 124/26560

Zıtlar.....8/107 “Bu vefasız dünyada ise, vefa cefa ile şerbet, zehir ile nimet, ceza ile lütuf, kahırla rahat, elemle eştir.”, 30/555, 33/625-635, 34/640-654,38/720-732, 53, 53/1032-1033, 53/1041, 56-57/1089-1090, 71/1423-1426, 72/1450, 74/1472-1477, 81/1628, 82/1635-1639, 88, 121, 122/2600-2605, 123/2659-2665, 143/3115, 257/6052

Zıtlardan kurtulmak....., 137/2968 “Yaş, kuru, her şeyin üstüne çıkarsın! Zıtlardan, adetlerden kurtulursun, yüce birin yüzü sende belirir”, 155/3429

Zıtların kaynağı....., 124/2660-2664 “Bundan dolayı Hakk’ın zıttı yoktur ki, bütün zıtlar ondan gelmiştir”

Zıtlık.....92/1882 “Çünkü dünyanın zevkleri nârîdir, nur ile birleşemez. Çünkü aralarında zıtlık var”

Zırlamak....., 305/7182 ““Eyvah! Gaflet etmişim.” Diyerek pişmanlıkla ellerini ısıtır, hayıflanarak ağlar, zırlarsın!”

Zikir şahıs gibidir....., 296 “Zira her zikir bir şahıs gibidir. Zikri çoğalttığında bir çok şahısları bir araya toplamış gibi olursun.”

Zikir çoğaltmak=şahıs çoğaltmak..., 296 “Zira her zikir bir şahıs gibidir. Zikri çoğalttığında bir çok şahısları bir araya toplamış gibi olursun.”

Zikirle dolu....., 298/7021 “Meyle dolu bir kadeh gibi, zikirle dolu olan ancak odur. Canı ve cismi Allâh’ın zikri ile birdir.”

Zikirler birbirinden kuvvet alır..., 297/6980 “Cenâb-ı Hak bundan dolayı “ezkurullah zikren kesiran” buyurdu ki zikirler birbirinden kuvvet alsın”

Zikir olmazsa rahmet inmez....., 298/7019 “O cemiyetlerde zikir olmazsa o cemaate ilâhî rahmet nereden erişecek?”

Zikir yolu....., 324/7683 “Çünkü huzuruna varan yol zikir yoludur. Beladan kaçan canlara sığınılacak yer, Huda’yı zikretmektir.”

Zikir zikredilenden ayrı değil....., 296/6963 “Böyle olan kimse Huda’yı zikrederse, onun zikri zikredilenden ayrı değildir.”, 299/7048

Zikreden zikredilenden nur alır..., 323/7667 “Zikreden, zikredilenden nur iktibas eder. Zikrinden ona yeni yeni nur erişir.”

Zikri çok olanın canı zinde....., 297/6989 “Herkesin fikri zikriyle ölçülür: Zikri ziyade olanın fikri (canı) zindedir.”

Zikr-i Huda....., 215/4972 “Zikr-i Huda’yı canına gıda; derdi, kendine dermanın ta kendisi bildi.”, 296, 324/7683, 334/7961

Zikr-i Huda'da Huda'yı seyretmek..., 299/7048 “Müsemma bir defa sana zâhir oldu mu, onu her zaman isimde seyredebilirsin.”

Zikrin indirilmesi....., 334/7974-7975 “Cenâb-ı Hakk'ın Kur'an-ı Kerim'inde “İnnâ nahnu nezzelne zikre ” buyurduğu gibi”,

Zikrin nuru....., 324/7669 “Yârin yüzünü gördüm diyerek sevinir, fakat bu gördüğü ancak zikrin nurudur.”, 7673

Zikretmek sevgiden doğar..... 142 “Bundan dolayı, gerek övgü, gerek yergi yoluyla olsun bir şeyi çok zikretmek, ona olan sevgiden ileri gelir.”

Zindan.....61/1229 “Böyle saraylardan o zindana girin, böyle bir dergâhdan o samanlığa gidin!”, 66/1327, 93/1898, 100/2033, 156, 196/4533, 238/5569, 305/7178, 307/7222, 311/7333

Zindandan kurtulmak....., 93/1898 “Bu dünya zindanından kurtularak lütufla kahırdan, zehirden kurtulurlar.”, 262/6175

Zinde(lik).....52/1015 “Namazsız, zikirsiz, taatsiz zindelik; sadakatsiz, niyazsız, oruçsuz kulluk olur mu?”, 143/3101, 147/3183, 149/3275, 149/3287, 287/6730

Zinde rûh....., 188/4304 “Dünyadaki beşer bedenleri karaya (toprağa) benzer, zinde rûhlar deryaya benzer”

Ziyafet....., 222/5179 “Git, sen de bir Halil ol ki bela ateşi seni o ziyafete davet etsin.”

Zorba hükümdar....., 192/4415 “Çünkü art niyet onların gözünde zorba bir hükümdar gibi hakimdi.”

Zulmet/karanlık.....53/1039 “Dünyanın esası zulmet olunca ondaki insanlar da hayvanlar da zulmani olurlar.”, 85/1707, 85/1729, 92/1868, 129, 162/3623, 163/3637, 205/4724, 270/6361, 272/6404, 279/6538

Zulmet perdesi.....165 “Kul ile Hak Teâlâ arasında yetmiş bin zulumat perdesi, yetmiş bin de nur perdesi vardır”, 204/4694

Zulmetten yarattı....., 128/2774 “Hak Teâlâ Hazretleri mahlukatı zulmetten yarattı.”

Zulmet silsilesi.....53/1040 “Zulmetten doğan, zulmet olduğu gibi onun doğurdukları da zulmet olur.”

Zulüm/zalimlik.....53 “Eğer âdemoğulları bu emanetleri saklayabilir, başa çıkarabilirse zalimlikten, cahillikten kurtularak Hazret-i Âdem gibi, meleklerin secdegâhı olur (onlardan kıdemli olur).”, 54/1047, 150/3304, 270/6360

Zulüm zulmet arar....., 270/6360 “Çünkü aşağılık nefsin özelliği karanlığın baskın olmasıdır. Zulüm ise yaşayabilmek için zulmet arar”

Zühd ve takva ara(ma)mak....., 162/3601 “Öyle yiğitten züht ve takva arama! Onların Hak’tan umdukları yalnız kendisidir.”

Zülûf....., 172/3893 “Gözleri senin gül gibi yanaklarını, lâl gibi, inci saçan dudaklarını gören kimse, nasıl zülfün gibi perişan, ayrılığınla gamlı ve inleyip duran olmaz?”

Zümrüt....., 179/4118 “Yılanın gözü zümrütten kör olmuyor mu, ne kadar kuvvetli olsa güçsüz kalmıyor mu?”

SONUÇ

Sultân Veled kıymetli bir Hak dostunun iltimasıyla yazmaya giriştiği bu eseri yazma sebebini, “taliplerine, Allâh erlerine muhabbet duymalarını sağlamak ve onlara Hakk’ın yolunu göstermek” şeklinde ifade etmiştir. Bunu yaparken velîlerin, lâıyk olmayan kulaklara ulaşmaması için çabaladıkları ilâhî sırları, insanların anlayışlarına indirgeme gayretinde olmuştur. Ta ki insanların Hakk’a yönelme noktasında bir bahaneleri kalmasın ve nasipliler bu şiirler rehberliğinde mânâ deryasına ererek Hakk’ın civarında O’na yar olma devletine nail olabilsinler(7970-7990).

Öte yandan müellif de açıkladığı tasavvufî hakikatların derinliklerine indiği kimi noktalarda kendine hakim olma ihtiyacı hissetmiş ve artık bundan ötesinin anlatılmaması gerektiğini kendine has ifadelerle dile getirmiştir ki bazıları şöyledir:

“Bu konunun bundan fazla açıklamaya tahammülü yoktur. Bu kadarla yetiniyorum. Yetersiz ahmağı daha fazla yumruklamak istemem.”(97/1985)

“Her isteklinin isteği odur. Onun hali hiç açıklamaya gelmez.”(114/2400)

“Ondan sonra ne olduğu söylenemez ki, açıklamaya sığmaz.”(137/2962)

“Mâşukun yolu açıklamaya sığmaz.”(210/4884)

“Bunu ben bundan evvel de şerh ederdim ki, herkes kesin bilgiyle öğrensin. Fakat gayret beni söylemekten men ediyor çünkü bu esrar incilerini açıktan açığa kimse delmemiştir.”(224/5223-5224)

“Onun hali dil ile şerh olunamaz, onu Hak’tan başka kimse bilemez.”(330/7848)

“Kalem buraya gelince kırıldı (yazacak gücü kalmadı). O güzeli nasıl tasvir edebilsin?”(138/2985)

Sultân Veled, alt ve üst limitlerini yukarıda arz etmeye çalıştığımız işbu çerçevede tasavvufa dair birikimlerini “Rebâbnâme” diye isimlendirdiği eseriyle insanlığa sunmuştur. Müellif Rebâbnâme’sinde tasavvufa dair düşüncelerini serd ederken görüşlerini âyet ve hadislerle temellendirme gayretinde olmuştur. Mustafa’sız (sas) ibâdeti “fisktan ve masiyetten daha sevimsiz” sayması O’nun Peygamberimizin sünnetine verdiği önemin; yine namaz, zekât ve hac gibi temel ibâdetleri “şekerden daha tatlı” olarak tavsif etmesi, İslam şeriatına bağlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Müellifin bu mesnevîsi üzerine yaptığımız çalışma açıkça ortaya koymaktadır ki; eser baştan başa tasavvufî konuları işleyen bir metafor hazinesidir. Zira müellif kaleme aldığı 105 başlıkta ahlâk, hakikat, mârifet ve seyru sülûk gibi tamamen tasavvufî konuları işlemiş ve bu suretle babasının yolu olan Mevlevîliği anlatmaya gayret etmiştir. Tüm bunları muhataplarına

anlatmaya çalışırken kâhir ekseriyetle edebi sanatlara sarılmış ve adeta eserini baştan başa metaforlarla örmüştür.

Çalışmamızın sonuna eklediğimiz ayrıntılı ve alfabetik metafor fihristi, Rebâbnâme’de yer verilen metafor maddelerine ve bunların eserin hangi sayfası ve kaçınıcı beytinde olduğunu göstermeye yöneliktir. Hayli kapsamlı sayılabilecek (273 sayfa) bu fihristte yaptığımız tespit ve sayıma göre eserde çoğunluğu beyit içinde olmak üzere “10.459” metafor yer almaktadır. Mezkûr metaforların her bir maddesine misâl olmak üzere birer beyte yer vermeye çalıştık. Ortaya adeta müstakil denilebilecek ölçüde bir çalışma çıkmış oldu. Zira sayımlarımıza göre sadece indeks bölümünde misal olarak sunulan beyitlerin sayısı “4197”yi bulmuştur.

Sözkonusu metaforlar, ekseriyetle tek kelime üzerineyken, kimi zaman da isim veya sıfat tamlaması, hatta bazen cümle şeklinde de kendini göstermiştir. Metaforların büyük çoğunluğunu tek bir beyitte geçenler teşkil ederken, eserde birden fazla yer alan metaforlar da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde “Derya/deniz/umman” metaforu eserin “121” noktasında bulunmak suretiyle ilk sırada yer almaktadır. Tabi bu sayıya derya ile alakalı tamlama ve cümleler katılacak olursa rakam çok daha büyüyeceğinden sadece tek kelimelik metaforlar hesaba katılarak bu tablo oluşturulmuştur. Söz konusu açıklama tablodaki diğer metaforlar için de geçerlidir. Bunu “70” beyitle “padişah” ve “69” beyitle “güneş” metaforları izlemektedir. Tablonun daha netleşmesi için eserde en çok kullanılan metaforları şöyle sıralayabiliriz:

1. Derya/deniz/umman..... 121
2. Padişah 70
3. Güneş 69
4. Dünya 58
5. Ağaç 51
6. Dönüşüm 50
7. Mert(-di Huda) 49
8. Diken..... 45
9. Perde 43
10. Kendinden kurtulmak..... 40

Tüm bu veriler Rebâbnâme’deki metafor zenginliğini gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızın sonunda yer verdiğimiz kapsamlı metafor indeksinin, ilerleyen zamanlarda oluşturulabilecek bir metafor havuzu için de mütevazı bir katkı sağlayacağı ümidindeyiz.

Sultân Veled'in Rebâbnâme adlı eserindeki metaforları tasavvufî bir bakış açısıyla, tahalluk, tahakkuk, varlık ve seyr u sülûk ana başlıkları altında incelemeyi uygun gördük.

Müellifin eserini öncelikle “tahalluk” ana başlığı altında ibâdet ve güzel ahlâka dair metaforlar zaviyesinden tetkik etmeye çalıştık. Bu bölümde Sultân Veled'in yaptığı pek çok metafor içerisinde kibri hakîkatın önündeki “perde”, sabrı başa tâc edilmesi gereken bir “külâh”, şükretmeyen kulu “mel'ûn”, ihlâsla yapılan ibâdeti “kimya” ve “Hakk'a açılan kapı”, tefekkürü “ibâdetin meyvesi”, Hakk'ın iradesi karşısında kulun durumunu “çevgen ve top”, tevbeyle “can virdi”, zikri “nur kaynağı”, dünyayı “sihirbaz kocakarı”, dünyaya bağlanı “içmeden sarhoş” olmuş kimse şeklinde arz edişi başlıca göze çarpanlarıdır.

“Tahakkuk” başlığı altında ele aldığımız metaforlaştırmalarda aşkın “Cebrâîl”, aşksız kişinin “ölü”, Hakk'ın Cemâl ve Celâl sıfatlarının “saltanatın iki kanadı”, fenâ ve bekânın “canı cânân hazinesine katmak”, hal sahibinin “altına dönüşmüş bakır”, yakîne ermenin “yar ile tek vücut olmak” şeklinde arz edilişi Sultân Veled'in öne çıkan temsilleridir. Bu bölümde en büyük payın aşk üzerine yapılan metaforlara ait olduğu görülmektedir.

Sultân Veled'in görüneni “yok”, görünmeyen ise “var” olarak değerlendirdiği “varlık” algısına dair metaforlarda; Allâh Teâlâ'nın “derya, vatan ve Kaf dağı”, Peygamber Efendimiz'in (sas) “çoban” ve “eşsiz”, iyi kulların “hûri”, kötü kulların “mayasız”, iradenin olumlu kullanılışının “eşği verip İsa'yı almak”, menfî irade yönetiminin “İsa'yı verip eşği almak”, arınmış rûhun “canların canı ve padişah”, nefse yenilmiş rûhun “dertli/hasta”, şeytanın “rehzen/eşkîyâ” diye sunulması dikkatleri çekmektedir.

“Seyr u sülûk” ana başlığında yer verdiğimiz metaforlarda; evliyânın “şehzade” ve “yangın”, velîler içinde özellikle Mevlânâ'nın “Rüstem” ve “din padişahı”, gayb erenlerinin “bendelikten kurtulmuş sultân”, mânevî yolculuğun “deryaya dalmak”, seyr ilallâh'ın “biten/sonlu yolculuk”, seyr fillâh'ın “bitmeyen/sonsuz yolculuk”, sohbetin “meyve bağından yemek” diye temsîli nazarı ilk celbeden misâllerdir.

Bu çalışmamızda yine görmekteyiz ki, Sultân Veled'in düşünceleri babası Mevlânâ Celâleddîn ile örtüşmektedir. Bu gayet tabiidir. Zira kendisi zâhirî ve bâtinî ilimleri büyük oranda babasından almıştır. Biz bu araştırmamız esnasında müellifin kullandığı metaforların babasının Mesnevî'sinde kullanılıp kullanılmadığına bakmak gayretinde olduk. Bulabildiğimiz benzer kullanımlara metinde işaret ederken, dipnotta da ilgili beyitlere yer vermeye çalıştık. Bu bağlamda yaptığımız tespitlere göre; çalışmamızda Mevlânâ'nın Mesnevî'sine “78” atıfta bulunulmuş ve bu atıflarda ele aldığımız mevzuyla ilgili olduğu kanaatine vardığımız “192” beyte dipnotlarda yer verilmiştir. Ortaya çıkan bu tablo, Sultân Veled'in babasının yoluna ve tasavvufî anlayışına ne kadar bağlı olduğunun bir göstergesi olarak pekâlâ değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlû'l-Elbâs*, Çev: Mustafa Genç, I-IV, Bekâ Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Akalın, İsa, *Hadis Tekniği Açısından Kudsi Hadisler*, (Basılmamış doktora tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014.
- Aytekin, Ülker, *Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, I-III, Kubbealtı, İstanbul, 2020.
- el-Basrî, Hasan, *Zühd*, Derleyen: İshak Doğan, Hüner Yayınevi, Konya, 2012.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, Muallim Neşriyat, İstanbul, 2017.
- Buhârî, İsmâîl b. İbrâhîm, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul, Tsz.
- Çavuşismail, Hilal, *Haneî Kaynaklara Göre Gâlibiyet İlkesinin Fıkî Açısından Değerlendirilmesi ve Fûrû'î Fıkıhtaki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2018.
- Cebeci, Oğuz, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İthaki, İstanbul, 2019.
- Debbâğ, Abdülazîz, *el-İbrîz*, Çev: Celâl Yıldırım, I-II, Demir Kitabevi, İstanbul, 2006.
- Değirmençay, Veyis, *Sultân Veled ve Rebabnâme*, Doktora Tezi, Erzurum, 1996.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.
- Dilmen, Ö. (2021). “Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Perde Metaforu” / “Obstacle (Curtain) Metaphor in Diwan of Yunus Emre”.Bilar: *Bilim Armonisi Dergisi*, 4 (2): 78-91. doi: 10.37215/bilar.956808
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'âs, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Hazırlayan: Kemâl Yûsuf el-Hût, I-II, Beyrut, 1988.
- El-Entâkî, Mahmud, *Alâka ve Tercümesi*, Hazırlayanlar: Nurettin Ceviz, Selami Bakırcı, Nevzat H. Yanık, M. Sadi Çögenli, Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum, 1998
- Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2020
- Eke, Nagehan Uçan, *Klasik Türk Edebiyatında Metaforik Üslup*, Akçağ yayınları, Ankara, 2017.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV, İstanbul, 2017.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV, Ankara, 2000
- Etik, Ârif, *Farsça-Türkçe Lügat*, Salah Bilici Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1968.
- George Lakoff, Mark Johnson, *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*, Hazırlayan ve Türkçe'ye Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, İthaki, İstanbul, 2015.

- Gerald Zaltman&Lindsay Zaltman, *Pazarlama Metaforları*, Çev: Ümit Şensoy, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2021.
- Gölcük, Şerafettin- Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya, 1991.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018.
- el-Hakîm, Suad, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, Alfa yayınları, İstanbul, 2017.
- Hânî, Muhammed b. Abdullâh, *Âdâb*, Erkam Yayınları, İstanbul, 1985.
- el-Herevî, Hâce Abdullah el- Ensârî, *Menâzilü's-Sâirîn ve 'İlelü'l-Makâmât*, Ter: Abdurrezzak Tek, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2019.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Tahkîk: Muhammed fuâd Abdülbâkî, I-II, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Tsz.
- İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, Çeviri ve Şerh: Ekrem Demirli, Alfa, İstanbul, 2019.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn, *Şerhu Hal'i'n-Na'leyn*, Hazırlayan: Ercan Alkan, TC Yazma Eserler Kurulu Başkanlığı, İstanbul, 2017.
- İsmail Durmuş, "Sekkâkî, Ebû Ya'kûb", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2009
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1990.
- el-Kârî, Nûruddîn Ali, *Şerhu'l-Emâlî*, Dersaadet, İstanbul, 1985.
- Kâşânî, Abdurrezzâk, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev: Ekrem Demirli, İz yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Koç, Turan, *Din Dili*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Hazırlayanlar: Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017.
- Konuk, Ahmed Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, Hazırlayanlar: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, Gelenek Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Köroğlu, Selim, *Geniş İzahlı Telhîs Tercümesi*, Kitap Kalbi Yayıncılık, İstanbul, 2017
- Kunt, İbrahim-Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya, 2013.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *Kuşeyrî Risalesi*, ter: Dilaver Selvi, Semerkand, İstanbul, 2005.
- el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, Hazırlayan: Enes Muhammed Adnân eş-Şerfâvî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2017.
- Küçük, Hülya, *Sultân Veled ve Maârif'i*, Konya, 2005.
- Mevlânâ, Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, Ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017.
-, *Cevâhir-i Mesneviyye: Mesnevî'den Seçmeler*, haz. Şefîk Can, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.
-, *Mesnevî*, ter: Veled İzbudak, I-VI, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Muhammed Ken'ân, *Kurretü'l-Ayneyn ale'l-Celâleyn*, Dersaadet, İstanbul, tsz.

- Muhammed Masum, *Allah Dostlarının Dereceleri Yedi Sır*, Hazırlayan: Rahmi Serin, Pamuk Yayıncılık, İstanbul, tsz.
- Muhammed Sâdık, *Nefs Bilgisi (Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs)*, haz: Aytekin Yıldız, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014.
- el- Muhâsibî, el-Hâris, *Hakîkati Arayanlara Kılavuz (Risâletü'l-Müsterşidîn)*, Yay. Haz: Abdulfettâh Ebu Gudde, Çev:Mehmet Odabaşı, Takdim, Ankara, 2020.
- el-Muhâsibî, Hâris, *e'r-Riâye Nefs muhasebesinin Temelleri*, Çev: Hülya Küçük-Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul, 2020.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Ahmed Avni Konuk, Hazırlayanlar: Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, M. Nedim Tan, Ercan Alkan, I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2017.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Tahkîk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-IV, Beyrut, 1983.
- Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat (Usûlü Aşere, Risâle ile'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl)*, Çev: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n- Nesâî*, Tahkîk: Mektebetü Tahkîki't-Türâsi'l-Arabî, I-VIII, Beyrut, 1992.
- Nesefî, Ömer, *İslâm İnancının Temelleri Akaid*, Ter: M. Seyyid Ahsen, Bayrak Yayınları, İstanbul, 1991.
- Okudan, R. (2007). Mesnevî'de Aşk ve Tevhid İlişkisi. Uluslararası Mevlâna ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler, 26-28.
- Olgun, İbrahim- Draşan Cemşit, *Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Sözlük*, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- Ögke, Ahmet, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, İstanbul, 2018
-, İbnü'l-Arabî'nin füsûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu, *Tasavvuf/İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, [2009], sayı: 23, ss. 75-89
-, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde "Har (Eşek) Metaforu", *TASAVVUF: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 [2007], sayı: 18, s. 19-41.
-, *Yiğitbaşı Velî Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî Hz.*, Şehzadeler Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, tsz.
- Öztürk, Şeyda, *Şem'î Efendi ve Mesnevî Şerhi*, İSAM, İstanbul, 2011.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2018.
- Poyraz, Figen, *Sultân Veled'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Gümüşhane, 2018.

- Ricoeur, Paul, *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, Çev: Gökhan Yavuz Demir Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Sipehsâlâr, Mecdeddîn Ferîdûn, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Çıpan, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019
- Sühreverdi, Ebu'n-Necîb, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, Çev: Süleyman Gökbulut, Büyüyen Ay, İstanbul, 2014.
- Sülemî, Ebu Abdirrahmân, *Rûhun Hastalıkları ve Çareleri*, Çev: Cemâl Aydın, Sûfî Kitap, İstanbul, 2022
- Şahin, Mehmet, "Bâkî Dîvânı'nda Ayna Metaforu" *Journal of Social, Humanities And Administrative Sciences* , vol.6, no.25, pp.519-534, 2020.
- Şentürk, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, I-V, Osedam, İstanbul, 2016-2021.
- Şimşek, Selami, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- et-Taftézânî, Sa'deddîn, *Muhtasaru'l-Me'ânî*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, tsz
- Et- Tahhân, Mahmud, *Teysîru Mustalahi'l-Hadîs*, Derseadet, İstanbul, tsz
- Tâhiru'l- Mevlevî, *Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi*, Hazırlayanlar: Yakup Şafak, İbrahim Kunt, Tekin Kitabevi, Konya, 2005.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Tahkîk: Yûsuf Kemâl el-Hût, I-V, Beyrut, 1987.
- Top, H. Hüseyin, *Mesnevî-i Ma'nevî Şerhi*, 1-12, Rûmî Yayınları, İstanbul, 2019.
- Topaloğlu, Bekir, "Muhyî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C: 31, İstanbul, 2020.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- Yavuz, H. (2025). İbnu'l- Fârid'in Hamriyye Kasidesinde Edebi Sanatlar. Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(10), 145-159. <https://doi.org/10.62356/cihansumul.1670514>
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 2013.
- Yıldız, A. (2024). Rebâbnâme'de "Gönül" ile Alakalı Metaforlar. Turkish Academic Research Review, 9(3), 332-347. <https://doi.org/10.30622/tarr.1487330>
- Yılmaz, Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2020.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Aytekin YILDIZ
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Sivas Endüstri Meslek Lisesi
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Diploması	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez Konusu	
Yabancı Dil / Diller	Arapça, Farsça, İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Millî Eğitim Bakanlığı